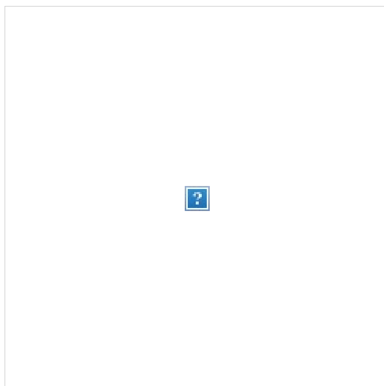
UPPTÄCKTERNAS BOK.

SKILDRING AF DE MÄRKLIGASTE UPPTÄCKTER AF LAND OCH FOLK.

AF **LOUIS THOMAS.**

BEARBETNING FRÅN TYSKAN.

MED 150 AFBILDNINGAR.

STOCKHOLM,
HJALMAR LINNSTRÖMS FÖRLAG.
1881.

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

Fig. 1

Inledning.

1. Geografiska föreställningar och kunskaper hos forntidens folk.

Indernes, hebreernes, foinikernes, hellenernes geografiska vetande. — Herodotos. Hesiodos. Aristoteles. Eratostenes. Hipparkos. Strabon. Ptolemaios. Pyteas från Massilia. — Araberne. Edrisi. — Jordkartor. Anaximandros. Terentius Varro. — Tabula

peutingeriana.

Bland alla forntidens kulturfolk hade i synnerhet inderne en inskränkt geografisk synkrets; de sågo icke långt utöfver deområden, som blifvit dem anvisade till boningsorter. »Fantasiens verld var deras fädernesland, himmeln deras hembygd.» Derför klädde sig deras föreställningar om jorden i myternas fantastiska drägt. Nedan afbildade tafla af jorden visar, huru de tänkte sig hennes form.

2. Jorden enligt indernes föreställning.

Den liknar lotosväxten, som har sin rot i hafvets botten och lyfter sina blommor mot himmeln. Den slutna lotosknoppen föreställer jorden i sin uppkomst; fästet intager midten af jorden, och på det höjer sig Himalaja mot himmeln; ur ståndarna, som omgifva fästet, rinna de befruktande strömmarna. Blombladen motsvara de förnämsta landen på jorden: det södra bladet är Indien, det norra bladet motsvarar Högasien, det östra bladet föreställer Kina, det vestra Persien och främre Asien; de gröna bladen, hvilka som afskilda delar simma på hafvet, äro öarna. Huru sinnrik denna bramanska föreställning om jorden än må vara, är den dock lika mycket en vrängbild af verkligheten som den triangelform, under hvilken buddisterne tänkte sig jorden.Hebreerne betraktade jorden som en rund, af hafvet kringfluten skifva, i hvars midt Jerusalem låg. De omtala fyra hufvudfloder: Pison, Gihon, Hiddekel och Frat. Folktaflan hos Mose (1,10) vitnar redan om betydande kännedom om den gamla verldens midt, ja, af Mos. 4,34 har man velat sluta till bekantskapen med land- och vägkartor.

För sitt geografiska vetande hade hebreerne att tacka egypterne och foinikerne, hvilka först ha »kört upp» hafven. Från sin ursprungliga hembygd, Bahreinöarna i Persiska viken, kunde de på kortaste väg uppnå öster- och vesterlandet, i det de sjöledes foro till Indien eller seglade uppför Eufrat till närheten af Orontes och sedan på denna flod styrde kosan ut till Medelhafvet. De trodde sig bo i 3. Verldsbygnaden. Efter Kosmas medelpunkten af Indikopleustes. jorden, som de tänkte sig skiftad i tre delar: Europa, Asien och Libya, en indelning, som hellenerne åter lånade af dem. Öster ut seglade de redan på Davids och Salomos tider till Ofir (Abhira, Ostindien), men mera lockade dem Medelhafvet, vid hvars kuster deras kolonier Tyros, Sidon och Arados blefvo handelns medelpunkter. Härifrån styrde de förbi Kypros kosan vidare till Egypten, Rodos, Kreta, Sicilia, det nu varande Tunis område, Sardinia, Iberia; de anlade der nybyggen, hvilka, såsom Karkedon (Carthago) och Gadeira (Gades, Cadiz), hastigt uppnådde stor blomstring, och utbredde sin gud Baal-Melkarts (Herakles') dyrkan. Bortom Herakles' stoder vågade de sig ut i Okeanos för att, som man säger, hemta tenn från Britannia och tillbyta sig bernsten vid Gallias norra kust.

Hos hellenerne finnas de första geografiska antydningarna i skaldernes verk. Homeros (omkring 900 f. K.) anser jorden för en skifva med upphöjd kant, rundt omkring omfluten af Okeanos, hvari alla floder ha sitt ursprung. Himmelns kopparhvalf hvilarvid Okeanos' stränder på två pelare, bergen Atlas och Kaukasos. I skifvans midt ligger Hellas, hvars högsta berg, Olympos, betecknas som gudarnes boning. Homeros känner blott två väderstreck, öster och vester, dag- och nattsidan. I söder räcker skaldens geografiska vetande till Tebai i Egypten, i vester till Trinakria med kykloperne; i öster nämner han Foinike och i norr Trake. Den fabelaktiga ön Ogygia ligger i nordvest, »i ensliga midten af hafvet»; på andra sidan Okeanos i vester bo kimmererne; i nordost ligger sollandet Aia, konung Aietes' hembygd, i nordvest solön Aiaie, der trollqvinnan Kirke, Aietes' syster, bor.

4. Jorden. Efter Homeros.

Vid vestra randen af jorden ligger Elysion, ett härligt fält, der menniskorna utan möda lefva i lycksalighet. Ty

aldrig der finnes snö, ej vinterstormar, ej störtregn,5. Jordskifvan. Efter Herodotos.evigt hör man der susa den sakta fläktande vestan, som Okeanos sänder att lindrigt menskorna svalka.

Man har icke utan skäl förmodat, att skalden lånat sin skildring från foinikernes berättelser om Andalucia, hvars härliga klimat och fruktbarhet de kände af egen åskådning, enär deras koloni Gadeira (Gades, Cadiz) var belägen der. Hesiodos (omkring 800 f. K.) nämner redan tyrrenerne och latinerne i Italien och känner Istros (Donau), Fasis (Rion) och Neilos (Nil). Aiskylos (525—456) uppräknar redan fyra väderstreck, och Okeanos, hvilken förut ansågs som en flod, betraktas af honom som hafvet.

Betydligt vidgad blef hellenernes kännedom om jorden genom Herodotos från Halikarnassos i Mindre Asien (död omkring 408), hvilken omkring 450 författade sitt berömda historiska verk. Han hade berest Mindre Asien, befarit Svarta hafvet, sett Bosporos kimmerikos (sundet mellan Svarta hafvet och Asofska sjön) och kolkernes land, besökt Babylon, Syrien, Egypten. Det oaktadt hade han ingen föreställning om jordens klotform. Liksom Homeros betraktar han jorden som en skifva, men ger henne icke en cirkelrund

form, utan skrattar åt, att många »upprita jordens ring utan att hafva riktigt begrepp derom, i det de afrita Okeanos såsom flytande rundt omkring jorden, hvilken de göra så rund, som komme hon ur Svarfstolen».

Den nästan äggrunda, i sydost urnupna jordskifvan delar Herodotos i två lika stora hälfter, af hvilka den norra omfattar Europa och norra Asien, ofvanom Fasis och Kaspiska hafvet, hvaremot den södra innehåller södra Asien och Libya. Aristoteles (384—322) bevisade först jordens klotform och möjligheten af resor genom Atlantiska hafvet. Hans lärjunge Alexandros den store (336—323) framträngde ända till Indien och lät genom Nearkos utforska Indos' lopp och Persiens kuster.

6 Nearkos' fartyg.

Eratostenes (född i Kyrene 276, död blind som föreståndare för biblioteket i Alexandreia 196 f. K.), hvilken af sina samtida kallades »den andre Platon», var den vetenskapliga geografiens grundläggare. Han utgick från den riktiga åsigten om jordens7. Jorden. Efter Eratostenes.

8. Karta öfver jorden. Efter Strabon.form, beräknade hennes omkrets till 6 231 mil och tänkte sig henne delad genom eqvatorn i två lika stora hälfter. Han var den förste, som betjenade sig af gradnätet och uppdrog på jordklotet åtta parallelkretsar och sju meridianer. Hans första parallellkrets gick genom ön Rodos, hans första meridian genom Alexandreia. Men då han lät parallelkretsarna och meridianerna skära hvarandra i räta vinklar, förvred han formen på landen, hvilkas ytterlinier han sökte åskådliggöra genom bildliga jemförelser, i det han till exempel liknade Peloponnesos vid ett platanblad, Mesopotamia vid en krigsgaler. Dock hade redan han en aning om, att blott en del af vår jord var bekant för hans samtida, »Den bebodda jorden, säger han, kalla vi blott den verldsdel, som vi bebo och känna. Dock torde det i samma tempererade zon finnas ännu en, ja, kanske flere bebodda verldsdelar.» — Det från den lärde alexandrinske geografen härrörande gradnätet sökte Hipparkos (omkring 160—125 f. K.) förbättra derigenom, att han lät meridianerna åt polerna till närma sig hvarandra.

Eratostenes' »tre böcker geografi» känna vi blott genom anföranden af Strabon (född 66 f. K. i Amaseia i Pontos, död omkring 25 e. K.), som lemnade det första, ännu befintliga, omfattande verk om jordkunskapen hos forntidens folk, i det han med urskilning begagnade sina föregångares arbeten och riktade dem genom sina egna, under vidsträckta resor samlade erfarenheter. »Vi skola beskrifva, sade han, dels hvad vi sjelfva genomvandrat af land och haf, dels hvad vi kunna tro hos dem, som undervisat oss genom tal eller skrift. Kommit ha vi från Armenien till Tyrrenias orter jemte Sardo (Sardinia) i vester, från Pontos Euxeinos till Etiopiens gränser i söder. Och måhända finnes bland de andra jordbeskrifvarne ingen, som kommit mycket vidare omkring än vi inom de nämda gränserna. Ty de, som framträngde längre i vester, kommo icke så långt i öster; andra, som framträngde längre i öster, stannade efter i de vestra delarna; lika så förhåller det sig äfven med landen i söder och norr.» Jemte sina egna erfarenheter tillgodogör sig Strabon äfven de genom romarnes krig vunna kunskaperna om många trakter.

»I synnerhet, heter det på ett ställe, veta våra samtida att något bättre förtälja om britannerne, germanerne och folken omkring Istros, så väl på denna som andra sidan, om geterne och tyrigeterne och bastarnerne, jemväl om folken vid Kaukasos samt om albanerne och ibererne. Äfven är oss af berättarne af parternes öden, såsom af Apollodoros artemitenen, mycket förmäldt om Hyrkania och Baktriane, hvilket dessa män framstält nogare än andra. Och då slutligen romarne med en krigshär framträngt i »Lyckliga Arabien» ... och Alexandrias köpmän redanmed handelsflottor segla på Neilos (Nil) och Arabiska viken ända till Indien, så ha äfven dessa land blifvit mera bekanta för våra samtida än för våra förfäder.» Norr och öster om Iaxartes (Sir-Darja) känner Strabon hvarken floder eller sjöar. Högasien med sina terrasser, öknar och bergkedjor har af ålder lagt stora hinder i vägen för samfärdseln. Dock kunna vi tro på en förbindelse med Kina redan den tiden. Det inre landet, hvars köpmän

till europeerne öfverförde de dyrbara sidentygen under de i Kina gängse benämningarna, hette Tokaristan och hörde ännu till det helleniskt-baktriska riket. Intressant är Strabons förmodan om en annan bebodd verld mellan vestra Europa och Asien. »Att anställa undersökningar om hela jorden, säger han, och om hela den båge af jordperiferien, hvarom vi tala, tillhör en annan vetenskap, till exempel huru vida denna båge äfven är bebodd på den andra fjerdedelen. Om den är det, så bebos den dock icke af sådana menniskor som hos oss; fast mera måste man betrakta denna verldsdel som en annan bebodd verld, hvilken visserligen är sannolik.» Först som åttioårig gubbe började Strabon utarbetandet af sin geografi, ett bevis på, huru omsorgsfullt han förberedde och utförde sitt verk. Hans arbete sönderfaller i sjutton böcker, af hvilka de båda första på visst sätt bilda en inledning, så till vida att geografiens begrepp klargöres, föregångarnes fel omtalas och några punkter af den matematiska geografien behandlas. Af de följande böckerna handla åtta om Europa, sex om Asien och den sjuttonde om Egypten och Libya.

Strabons mest betydande efterföljare var Klaudios Ptolemaios (omkring 150 e. K.), hvilken var den förste, som förfor på strängt geometriskt sätt och bragte jordkunskapen till en sådan grad af utbildning, att man icke hann längre i forntiden, ja, att den till och med i medeltiden tillfredsstälde det geografiska behofvet lika mycket, som Ptolemaios' förnämsta astronomiska verk, efter den arabiska öfversättningen kalladt Almagest, var tillräckligt som lärobok i stjernkunskapen. Ptolemaios bestämmer i de åtta böckerna af sin geografi landens gränser, bergsträckornas, öarnas, hafsvikarnas och sjöarnas början och slut, flodernas källor och mynningar samt de särskilda orternas läge. I stället för meridianerna och parallelkretsarna, som skära hvarandra i räta vinklar, uppfann han, stödjande sig på Hipparkos, en projektionsmetod, vid hvilken afseende gjordes på jordens klotform, så att den plana bilden på kartan närmelsevis riktigt återgaf klotytan.

Särskildt värde fick denne geografs verk genom 27 af Agatodaimon uppgjorda kartor, af hvilka 10 framställa Europa, 4 Afrika och 12 Asien, medan en öfversigtskarta återgifver hela jorden. En blick på vidstående generalkarta af Ptolemaios visar genast9. Jorden. Efter Ptolemaios.Asiens oriktiga utsträckning på bredden, en villfarelse, som emellertid bar goda frukter, enär Colombo derigenom föranleddes att försöka att från vestra Europa uppnå östra Asien, hvilket han enligt kartans teckning tänkte sig minst 700 mil för nära. Liksom Asien oriktigt utsträcker sig på bredden, så har Egypten på kartan en mycket för liten utsträckning åt söder; vid främre Indien deremot har halföformen blifvit förbisedd. Indiska oceanen betraktas af Ptolemaios som ett inhaf, Afrikas kust drager sig öster ut och förenar sig med den asiatiska, som från halfön Malacca böjer sig söder ut. I motsats till Inre hafvet (Medelhafvet) står Yttre hafvet (Atlantiska oceanen). Norr om Kersonesos kimbrike (Jylland) ligga fyra öar, af hvilka Skandia är den aflägsnaste. Europa begränsas i vester af Yttre hafvet, i söder af Inre hafvet, i norr af Germaniska och Sarmatiska hafven och räcker i öster till träsket Maiotis (Asofska sjön) och Tanais (Don). I yttersta norden ligger ön Tule, den af Pyteas från Massilia i fjerde århundradet f. K. upptäckta ön i det nordliga hafvet. Norra Asien bebos af skyterne och hyperboreerne; i yttersta östern sträcka sig Ptolemaios' kunskaper icke längre än till Emmausberget och Ganges' mynning. Om Serike (Kina) hade han blott obestämda föreställningar; Arabien och Indien voro mycket ofullständigt utforskade, halfön Kersonesos kryse (Malacca), ön Taprobane (Ceylon) blott föga och de andra öarna i Indiska hafvet alldeles icke bekanta. Af Afrika voro det gamla kulturlandet Egypten, norra kusten och terrasserna mellan Medelhafvet och Atlas närmare undersökta. I vester räckte Ptolemaios' geografiska vetande till Keras hesperu (Sinus hespericus, Guineaviken), i öster till Keras barbarikos (Sinus barbaricus, Mosambikkanalen).

Detta var i forntiden den tillgängliga verldens gränser, der bortom var »instabilis tellus, innabilis linda», en jord, hvarpå man ej kan få fotfäste, en våg, hvari man ej kan simma. Med det vetande, som Ptolemaios hade bundit i sin lärobok, nöjde man sig således och afstod från vidare forskningar, i synnerhet som förhållandena i det romerska riket under de skakningar, som föregingo dess fall, mera ledde blicken inåt än utåt.

Först araberne öppnade genom sina vapen och karavaner det inre Asien och Afrika, deras fartyg kommo ända till Madagaskar, Sumatra, Borneo, Andamanerna och Lakediverna. De utforskade östra Afrika ända till Cap Corrientes, men Atlantiska hafvet förblef för dem ett »mörkrets haf». Dock berättar Edrisi från Cordova (omkring 1150), hvilken lefde som flykting vid Roger II:s (1130—1154) af Sicilia hof, att vid midten af tolfte

århundradet åtta invånare i Lisboa seglat åtta dagar åt vester och tolf dagar åt söder, under denna färd sett flere öar och landat på en ö, derde funno gumsar, hvilkas kött dock var alldeles oätligt. Sedan de försett sig med vatten, seglade de i tolf dagar ännu längre bort och fingo veta, att man kunde framtränga ännu tretio dagsresor längre, men att der bortom herskade idel mörker. Med denna underrättelse återvände de hem, utan att deras resa hade några andra följder, än att den förevigades genom en gata i Lisboa, hvilken sedan den tiden kallades »äfventyrarnes gata».

Ännu långsammare än geografien utvecklade sig kartografien. Anaximandros från Miletos (610—omkring 547 f. K.), en lärjunge af Tales och som lefde vid tyrannen Polykrates' af Samos (535 —522) hof, skall först ha ritat ett slags karta öfver jorden, som förbättrades af historieskrifvaren Hekataios (omkring 500). Måhända var det denna karta, som Aristagoras från Miletos visade den spartanske konungen Kleomenes, då han omkring 500 f. K. sökte förmå honom att understödja jonerne i striden mot perserne. »Det var, såsom Herodotos förtäljer, en koppartafla, i hvilken hela jordens krets var inskuren och hela hafvet och alla floder.» Att kartritning redan vid denna tid var allmännare bruklig, kan slutas af Herodotos' uppgift, att den på flykt tänkande läkaren Demokedes, hvilken jemte femton perser omkring 514 f. K. af Dareios sändes som kunskapare till Hellas, öfver allt lät upprätta kartor öfver de trakter, som besågos. Ur Aristofanes’ Moln, som 424 f. K. uppfördes i Atenai, framgår, att redan på Sokrates' tid kartor begagnades vid undervisningen. Strepsiades, en gammal skuldsatt bonde, vill skicka sin son i Sokrates’ skola, på det han må lära sig att genom svikligt tal undandraga sig sina fordringsegare. Men då sonen icke har någon lust dertill, går Strepsiades sjelf dit, knackar på Sokrates’ dörr och mottages af en bland hans lärjungar, som visar honom »studerboden» och förklarar undervisningsmedlen.

Strepsiades (blir varse en himmelsglob). — Vid gudarne, hvad är det der? Nej, säg mig det. Lärjungen. — Det der är stjernkunskap. Strepsiades (beser en cirkel). — Men hvad är detta då? Lärjungen. — Jordmätning. Strepsiades. — Nå, hvad nyttjas sådant verktyg till? Lärjungen. — Att mäta jorden med. Strepsiades. — Kan tänka, lottad jord? Lärjungen. — Nej, hela jorden rent. Strepsiades. — Du talar som en prins! Den lärdomen är god och gjord till folkets väl. Lärjungen (pekar på en landkarta). — Det der är hela jordens krets. Se bara på! Der har du ju Aten.Efter Thomander.

I Roma, der man drog föga nytta af alexandrinern Eratostenes’, Hipparkos’ och andras ofvan nämda arbeten, tyckas kartor först isista århundradet före Kristos’ födelse blifvit mera allmänna, Marcus Terentius Varro (116—omkring år 26 f. K.), den lärdaste bland alla romare och den alsterrikaste skriftställaren i hela forntiden, och som jemte häfdforskning och literaturhistoriska undersökningar idkade grammatiska studier, omnämner i sitt samtal »om landthushållningen» en på väggen målad karta öfver Italien. Under Augustus (30 f.—14 e. K.) befann sig i Agrippas pelarhall en karta öfver det romerska verldsriket, hvilken utförts efter de under Agrippas uppsigt företagna mätningarna, — Under den senare kejsartiden skilde man mellan itineraria scripta och picta. De förra voro marschrutor med orternas namn och afstånd. Af sådant slag äro till exempel de ännu i behåll varande Itineraria Antonini och Itinerarium Alexandri. Itineraria picta deremot voro reskartor. Till dessa hör Tabula peutingeriana, som Konrad Celtes upptäckte i benediktinerklostret i Tegernsee vid slutet af femtonde århundradet och skänkte åt sin lärde vän Konrad von Peutinger, syndikus i Augsburg, för att af honom utgifvas. Efter Peutingers död var kartan länge försvunnen, tills man 1714 återfann henne. Nu befinner hon sig i kejserliga biblioteket i Wien. Men det befintliga exemplaret är en kopia, som härstammar från trettonde århundradet, medan originalet utarbetades 230 e. K. På den af tolf pergamentblad in folio bestående kartan är hela den af romarne kända jorden aftecknad, dock fattas början (framställande Hispania och Britannia). Landens form och geografiska läge samt hafvens beskaffenhet lemnas utan afseende, endast afstånden äro upptecknade på en från vester till öster gående remsa.

Gamla verldens tre fastland ansågos ända in i medeltiden för en stor af oceanen kringfluten ö. Åt vester utsträckte sig Yttre hafvets vida vattenöken, och beslöjade lågo bakom Indiska hafvet obekanta trakter, till en del bebodda af fabelaktiga varelser, menniskor med hundhufvuden, dvergar och jättar, och dit ingen sjöfarande kunde framtränga, Och sålunda riktade sig menniskornas tankar hellre på de upphinneliga inre landen; tiden för afslöjandet af oceanens hemligheter var ännu på länge icke kommen.

2. De forntida folkens sjöresor.

Argonauternes tåg. — Odysseus’ irrfärder. — Afrikas kringsegling under Nekos. — Kartagernes färder under Hanno. — Sataspes’ afrikanska resa.

»Verlden ar full af underverk, underbarast är men’skan dock. Hän utöfver det dunkla haf färdas hon under stormig vind, uppå den slukande svallvåg, sin stråt fullföljande.»När ännu Sofokles i sin Antigone, som uppfördes 440 f. K., röjer en sådan fruktan för hafvet, att han framställer sjöfarten som menniskans underbaraste bedrift, huru stor måste då icke fruktan för »den stiglösa oceanen» ha varit åtta århundraden förut, då argofararne från Iolkos företogo sin äfventyrliga hafsfärd! Huru beundransvärdt och oförväget måste icke ett sådant företag förefalla de samtida, huru fantastiskt och äfventyrligt måste det icke gestalta sig i senare slägtens hågkomst! Argonautsagans underbara utsmyckning har föranledt många att helt och hållet förlägga tåget inom den poetiska uppfinningens område. Men äfven dikten behöfver stödja sig på en historisk bakgrund, som här torde ligga i den började samfärdseln mellan norra Hellas’ invånare och Svarta hafvets södra kuster. Sannolikt är det icke en enstaka sjöresa, som skildras i argonauternes tåg, utan har en rad af efter hvarandra följande sjöföretag sammanfattats till ett enda tåg. I de första uppgifterna om färden äro deltagarne hjeltar af minyernes stam, hvilka foro till det alldeles obestämdt lemnade landet Aia. Då sagan sedermera blifvit hela Hellas' gemensamma egendom, lät man alla helleniska hjeltar, som kunde ha lefvat på den tiden, deltaga deri, och sjelfva målet var icke längre Aia, det fjerrbelägna landet, utan Kolkis vid yttersta kusten af Svarta hafvet. Men på det icke företaget skulle synas som ett blott röfvar- och plundringståg, anknöto berättarne det till sagan om Frixos och Helle.

Frixos och Helle, barn af minyernes konung Atamas af Orkomenos, vid sjön Kopais i Boiotia, och molngudinnan Nefele, blefvo af sin styfmoder Ino, Kadmos' dotter, genom ett diktadt orakelsvar invigda åt döden. Men Nefele bortförde sina barn på en vädur med gyllene skinn. Helle föll under flykten i det efter henne benämda Hellespontos (Helles haf), men Frixos kom till Aia (Kolkis), der konung Aietes gästvänligt mottog honom. Af tacksamhet skänkte Frixos den åt Zeus offrade vädurens gyllene skinn åt konungen, som i Demeters lund lät bevaka det af en aldrig sofvande drake och två eldfrustande tjurar.

Då Iason, son af konung Aison af Iolkos i Tessalia, af sin farbroder Pelias återfordrade den honom undanhållna herskarmakten, lofvade Pelias med en ed att återlemna den åt honom, om han i hans ställe hemtade det gyllene skinnet. Iason ingick derpå och uppfordrade Hellas’ mest framstående hjeltar att deltaga i tåget. Fartyget, hvilket Argos, Frixos’ från Aia återkomne son, bygde af Pelions granar, blef af Atene, som undervisade argonauterne i skeppsbygnad, Smyckadt med ett stycke af den talande eken vid Dodona. Fartygets femtio åror sköttes af femtio de utvaldaste hjeltar, bland hvilka de mest betydande voro Peleus, Akilleus’fader, den berömde sångaren Orfeus, siaren och drömtydaren Amfiaraos, dioskurerne (Zeus' söner) Kastor och Polydeukes, Teseus och Herakles. Iason invigde fartyget åt Poseidon, offrade åt honom och åt alla hafsgudarne och lät sina följeslagare svärja att ända till tågets slut troget hålla ut hos honom. Färden gick från Iolkos öfver Lemnos och Samotrake genom Hellespontos till ön Kyzikos i Propontis (Marmarahafvet). Genom Bosporos kommo hjeltarne till det trakiska Salmydessos, der den blinde siaren Fineus gaf dem anvisning, huru de skulle kunna styra mellan de Symplegadiska (sammanslående) klipporna, De läto en dufva flyga igenom, på hvilken klipporna endast utryckte de yttersta stjertfjädrarna.

10. Atene, undervisande argonauterne i skeppsbygnad.

Lika lyckligt kom fartyget igenom med bistånd af Atene, som gaf det en osynlig stöt. Men liksom dufvan förlorade stjertfjädrarna, så ock fartyget de yttersta bräderna af aktern. Vid södra kusten af Pontos kommo hjeltarne till Kolkis, der Iason med bistånd af Medeia, Aietes' trollkunniga dotter, satte sig i besittning af det gyllene skinnet.

Om argonauternes hemfärd lyda berättelserna mycket olika. Somliga påstå, att de återvändt samma väg de farit bort, andra låta dem genom floden Fasis segla åt öster ut i Okeanos, sedan omkring jordens östra rand fara söder ut och genom Röda hafvet komma in i Neilos (Nil) eller genom Libyska öknen bära sittfartyg till sjön Tritonis, ur hvilken de genom floden Triton kommo ut i. Medelhafvet. Den tredje vägen går från Kolkis åt vester, sedan uppför Istros till Adriatiska hafvet eller genom Tanais till Okeanos och genom Herakles' stoder till Medelhafvet. På återfärden hade argonauterne ännu mångahanda faror att utstå. Men genom sin sång besegrade Orfeus seirenernas vid stranden lockande sång, och hafsgudinnan Tetis förde fartyget oskadadt genom de farliga hafshvirflarna Skylla och Karybdis, hvilka man tänkte sig som fruktansvärda, allt uppslukande vidunder. Då Iolkos var lyckligt uppnådt, invigde Iason på Korintiska viken sitt fartyg åt Poseidon, som försatte det bland stjernorna, der det som en fysande stjernbild strålar på den södra himmeln.

Äfven Odysseus’ irrfärder på hemvägen till Itaka ha liksom argonautsagan sin grundval i särskilda resor, som a skaldens fantasi förenats till en gemensam bild och knutits vid en enda hjeltes personlighet. Homeros berättar oss, att Odysseus, genom hvars list Troias belägring fick en segerrik utgång, före de andra hjeltarne lemnade Troia, men sist bland dem anlände hem. Strax i början kom han ur rätta kosan och väderdrefs till Trake, der han i kikonernes land eröfrade staden Ismaros, men vid en nattlig öfverrumpling af kikonerne förlorade 72 af sina följeslagare. Å nyo stack han ut i sjön och kom lyckligen i sigte af udden Malea (Cap Malia), om hvilken hellenerne sade, att den, som kringseglade den, måste glömma, hvad han hade hemma. Odysseus drefs här af vidriga vindar tillbaka och kom efter nio dagar till lotofagernes (lotosätarnes) land, hvilka bodde söder om det nu varande Tunis, vid Lilla Syrtis. De gåfvo Odysseus' i land skickade följeslagare att äta af lotosväxtens honingssöta frukt, hvilken smakade dem så väl, att de med hugg och slag måste drifvas tillbaka till fartygen. Från lotofagerne kom Odysseus till Trinakria (Sicilia), till de enögda kykloperne, och begaf sig in i Polyfemos' grotta; denne åt upp sex af hans följeslagare, men berusades sedan af honom med vin och beröfvades derefter sitt öga medelst en brinnande påle. Jätten ville fånga våldsverkarne vid ingången till sin grotta, men hellenerne undgingo hans hämd, i det de gömde sig under buken på hans får, då de gingo ut ur grottan. När emellertid Odysseus från fartyget hånade den lurade Polyfemos, anropade denne sin fader Poseidon om hämd. Denne hörde sin sons böner och förföljde nu oaflåtligt Odysseus samt höll honom fjerran från hemmet. Det hjelpte derför icke, att vindguden Aiolos, till hvars ö (en af Lipariska eller Egadiska öarna) hellenerne först kommo, gaf dem de vidriga vindarna inspärrade i en säck, ty då den gynsamma vestanvinden hade fört fartygen i sigte af Itaka, öppnade följeslagarna, medan Odysseus sof, af nyfikenhet säcken ochutsläpte de ogynsamma vindarna, som drefvo fartygen tillbaka till Aiolos’ ö. Men Aiolos afvisade nu hellenerne, emedan han i dem såg fiender till gudarne. De menniskoätande laistrygonerne (på östra sidan af Sicilia), till hvilka liellenerne sedan kommo, uppåto många af dem och sönderslogo med stora klippblock deras fartyg. Endast Odysseus’ fartyg blef öfrigt. På detta foro de räddade till Aiaie, solön, der trollqvinnan Kirke, Aietes’ syster, bodde. Kirke förvandlade alla Odysseus’ följeslagare, som först gingo i land, till borstiga svin. Med tillhjelp af örten moly, som gudarnes budbärare Hermes gaf Odysseus, tryggade denne sig sjelf mot förtrollningen och förmådde sedan Kirke att återgifva hans följeslagare deras menskliga gestalt.

Efter ett gladt framlefdt år manade följeslagarne till hemfärd. Men Kirke gaf Odysseus det rådet att först i förgården till underjorden fråga siaren Teiresias’ skugga om sin hemresa. Derför begaf sig Odysseus till den yttersta Vestern, till de af natt och dimmor omhöljda kimmererne och sedan till ingången till underverlden. Teiresias förkunnade honom, att hans hemfärd skulle lyckas, om hans följeslagare skonade Helios’ hornboskap på ön Trinakria. Hellenerne foro sedan tillbaka till Kirkes ö, och hon försåg dem med lifsmedel och skickade, då de farit, efter dem en gynnande vind, som förde dem till Trinakria, sedan de under vägen, genom att följa Kirkes råd, undgått att lockas af seirenernas sånger och lyckligt öfverstått farorna från Skylla och Karybdis. Innan Odysseus tillät sina följeslagare att gå i land, lät han dem svärja, att de icke skulle röfva af Helios’ hjordar. Men då lifsmedlen voro uppätna, dödade de ändock några oxar af hjorden, medan Odysseus sof. Till straff derför slungade Zeus sin blixtstråle mot fartyget. Alla Odysseus' följeslagare omkommo i hafvets böljor; sjelf hakade han sig fast vid masten och uppnådde efter nio dagars kringdrifvande ön Ogygia, i nordvestra delen af jorden.

Här bodde gudinnan Kalypso, som mottog honom vänligt och behöll honom hos sig i sju år. Sedan måste hon på gudarnes befallning låta honom fara och hjelpte honom till och med att timra en flotte, på hvilken han styrde till Itaka. Men knapt hade han uppnått kusten af ön Skeria (Korfu), förrän Poseidon blef honom varse och sönderslog hans flotte. Endast med stor möda kunde Odysseus rädda sig på stranden. Öns invånare, faiakerne, mottogo främlingen på det vänligaste sätt, läto honom berätta sina underbara öden och förde honom sedan med många gästskänker till Itaka, der de från Forkysviken buro i land hjelten, som låg försänkt i en ljuf slummer.

Hellenernes ofvan omtalade sjöresor ha blott i diktens drägt blifvit oss meddelade. Till dem vilja vi foga ännu två andra, somutgingo från foinikerne och deras nära stamförvandter, kartagerne, och på det historiska meddelandets väg bevarats åt oss.

11. Odysseus i hafvet.

År 610 f. K. företogs enligt Herodotos' berättelse af foinikiska sjömän på uppdrag af konung Nekos af Egypten en kringsegling af Afrika, som räckte vid pass tre år. Fartygen utlöpte från en hamn vid Röda hafvet och kommo på Medelhafvet tillbaka till Egypten. De foro under sommarn längs den afrikanska kusten, stego vid såningstiden i land, sådde säd och inväntade skörden. När de provianterat sig tillräckligt, seglade de vidare. Sålunda gjorde de hvart år, tills de slutligen på tredje året hemkommo genom Herakles’ stoder (Gibraltars sund). De berättade som en öfverraskande företeelse, att de under en betydlig del af sin resa haft solen till höger. Detta sakförhållande, som Herodotos betviflar, tjenar till bekräftelse på Afrikas verkliga kringsegling eller bevisar åtminstone, att fartygen kommit öfver eqvatorn, der solen i verkligheten måste på det sättet visa sig för dem, när de seglade vester ut.

Berättelsen om kartagern Hannos företag, då han af sinfädernestads senat fått i uppdrag att grunda nybyggen på andra sidan Herakles’ stoder, blef på puniska språket af honom sjelf nedlagd i ett kartagiskt tempel och har bevarats åt oss i en grekisk öfversättning från midten af fjerde århundradet f. K. Enligt den seglade Hanno ut med sextio fartyg, hvart och ett med femtio roddare, och medförde 30 000 själar, män och qvinnor, äfvensom allt för bosättning och förplägning nödvändigt.

12. Foinikiska köpmän stadda i byteshandel.

Den första staden grundlades två dagsresor från Herakles’ stoder. Seglande vester ut kom man till den med tät skog bevuxna udden Soloeis, der ett altar uppfördes åt hafsguden. Efter en half dags färd visade sig en kärrtrakt full af hög vass. Mellan denna kärrtrakt, der en mängd elefanter och andra djur betade, och floden Lixos grundade kartagerne en rad af nybyggen och slöto fördrag med invånarne, ettherdefolk. Bortom det skulle etiopiska barbarer lefva i en trakt full af vilda djur och höga berg.

Med tolkar från Lixos seglade Hanno sedan två dagar åt söder, derpå en dag åt öster och fann en liten ö, omkring två mil i omkrets. Han kallade henne Kerne, grundade der ett nybygge och beräknade längden af sin färd. Det visade sig, att han var jemt så långt från Herakles’ stoder som dessa från Carthago. Farande vidare från Kerne, uppnådde man en stor flod, Kretes. I en träsksjö, som genomströmmades af floden, upptäcktes ytterligare tre öar, allesammans större än Kerne. Färden på sjön räckte en dag; dess stränder voro omgifna af höga berg, på hvilka vildar, klädda i djurhudar, visade sig och genom stenkastning hindrade kartagerne att landa. Sedan kommo de till en annan flod, djup och stor samt full af krokodiler och flodhästar. Härifrån återvände de till Kerne.

Ankomna till Kerne, styrde de åter kosan tolf dagsresor söder ut och funno öfver allt etioper, som flydde vid deras annalkande. På tolfte dagen uppnådde de höga berg, tätt bevuxna med skog af mångahanda slags välluktande träd. Två dagar foro de utefter dessa berg; sedan kom en vid öppning i kustlinien, på andra sidan hvarom låg slätt land.

Efter fem dagar visade sig en stor vik med en vidsträckt ö, på hvilken man fann en saltsjö med en annan ö. På dagen visade sig här ingenting annat än villebråd, men under natten uppflammade på åtskilliga ställen ett stort antal eldar, som antändes under förfärligt skri och larmet af en mängd instrument. Förskräckta seglade kartagerne hastigt vidare längs en kust, från hvilken strömmar af eld flöto i hafvet. Utom sig af ångest sökte de undfly

eldregionen, men kommo efter fyra dagsresor till en kust, som tycktes vara full af eld. Midt på den höjde sig öfver eldhafvet en punkt, som nästan tycktes beröra himmeln. När det blef dager, sågo de, att det var ett berg, som de kallade Gudavagnen. Den eld, som kartagerne sågo, torde ha varit en tillfälligtvis utbruten gräsbrand.

Sedan de seglat ytterligare tre dagar, kommo de till en vik, kallad Södra hornet. Deri låg en ö, som beboddes af ludna vildar. Tolkarne kallade dem »gorillas» (sjimpanser). Tre af deras qvinnor blefvo tillfångatagna. Man tänkte föra dem lefvande till Carthago, men de sprängde sina bojor och angrepo väktarne. Derför blefvo de dödade, deras hudar afdragna och två af dem sedan skänkta till Melkarts tempel i Carthago. Vid Södra hornet vände Hanno om, emedan hans munförråd icke tillät resans vidare fortsättning. Man har bemödat sig att bestämma Hannos uppgifter, men det är omöjligt att fastställa de hufvudsakliga punkterna i denna märkvärdiga sjöexpedition. Under det Hanno enligtsomliga forskares antagande skulle ha kommit ända till Guineaviken, låta andra honom till och med uppnå ön Madagaskar. Lika osäker är äfven tiden för denna upptäcktsresa.

Sedermera företogs en dylik färd af en perser, Sataspes, konung Dareios’ brorson. Denne hade skymfat Zopyros’ dotter och derför af Xerxes blifvit dömd att spetsas. Men Sataspes´ moder utverkade en förändring af domen, i det hon lofvade, att hennes son skulle kringsegla Afrika och återkomma genom Röda hafvet. På ett egyptiskt, med kartager bemannadt fartyg seglade Sataspes genom Herakles’ stoder, kringför udden Soloeis och återvände hem efter flere månaders färd. Han berättade för Xerxes, att hans fartyg blifvit uppehållet och att han omöjligen kunnat komma längre. Xerxes, som ansåg honom för en lögnare, befalde, att den ursprungliga domen skulle verkställas, emedan han icke utfört det gifna uppdraget.

*

I.

Land- och sjöresor under medeltiden.

Kompassens uppfinning. — Den tidigaste kännedomen om honom i Kina. — Fördomar mot honom. — Kännedomen om Asien under medeltiden. — Sanning och dikt om Indien. — Marco Polos resor, Balducci Pegolotti. — Handelsvägarna. — Medelhafvets och Asiens handelsfolk. — Indiens skatter.

1. Kompassens uppfinning.

Så länge vår kunskap om jorden inskränkte sig till det östra halfklotets verldsdelar, måste samfärdseln mellan folken försiggå på ett mot det nu varande himmelsvidt olika sätt. Inga vidsträckta haf skilde de kända landen i Gamla verlden.

En blick på kartan visar, att det framför allt blott gafs två haf, som kunde komma i betraktande för folkens då varande förbindelser: Medelhafvet med sitt mångdelade, på hamnar rika kustområde och det dit hänförliga Svarta hafvet; sedan Indiska hafvet mellan östra Afrikas, Arabiens och »Indiens» kuster jemte sina breda vikar, den Arabiska och Persiska. Under Indien förstod man dock i medeltiden icke blott Ostindien eller engelsmännens nu varande asiatiska rike, utan hela östra och södra Asien, ja, delar af östra Afrika, framför allt Habesj eller Abessinien, den svarte »erkepresten Johannes'» af Etiopien rike.

De oss här syselsättande kulturfolkens hela lif och verksamhet, hela diktan och traktan rörde sig under gamla och medeltiden blott inom ett trångt område. Ty Medelhafvet, af hvilket de

Fig. 1

Inledning.

1. Geografiska föreställningar och kunskaper hos forntidens folk.

Indernes, hebreernes, foinikernes, hellenernes geografiska vetande. — Herodotos. Hesiodos. Aristoteles. Eratostenes. Hipparkos. Strabon. Ptolemaios. Pyteas från Massilia. — Araberne. Edrisi. — Jordkartor. Anaximandros. Terentius Varro. — Tabula peutingeriana.

Bland alla forntidens kulturfolk hade i synnerhet inderne en inskränkt geografisk synkrets; de sågo icke långt utöfver deområden, som blifvit dem anvisade till boningsorter. »Fantasiens verld var deras fädernesland, himmeln deras hembygd.» Derför klädde sig deras föreställningar om jorden i myternas fantastiska drägt. Nedan afbildade tafla af jorden visar, huru de tänkte sig hennes form.

2. Jorden enligt indernes föreställning.

Den liknar lotosväxten, som har sin rot i hafvets botten och lyfter sina blommor mot himmeln. Den slutna lotosknoppen föreställer jorden i sin uppkomst; fästet intager midten af jorden, och på det höjer sig Himalaja mot himmeln; ur ståndarna, som omgifva fästet, rinna de befruktande strömmarna. Blombladen motsvara de förnämsta landen på jorden: det södra bladet är Indien, det norra bladet motsvarar Högasien, det östra bladet föreställer Kina, det vestra Persien och främre Asien; de gröna bladen, hvilka som afskilda delar simma på hafvet, äro öarna. Huru sinnrik denna bramanska föreställning om jorden än må vara, är den dock lika mycket en vrängbild af verkligheten som den triangelform, under hvilken buddisterne tänkte sig jorden.Hebreerne betraktade jorden som en rund, af hafvet kringfluten skifva, i hvars midt Jerusalem låg. De omtala fyra hufvudfloder: Pison, Gihon, Hiddekel och Frat. Folktaflan hos Mose (1,10) vitnar redan om betydande kännedom om den gamla verldens midt, ja, af Mos. 4,34 har man velat sluta till bekantskapen med land- och vägkartor.

För sitt geografiska vetande hade hebreerne att tacka egypterne och foinikerne, hvilka först ha »kört upp» hafven. Från sin ursprungliga hembygd, Bahreinöarna i Persiska viken, kunde de på kortaste väg uppnå öster- och vesterlandet, i det de sjöledes foro till Indien eller seglade uppför Eufrat till närheten af Orontes och sedan på denna flod styrde kosan ut till Medelhafvet. De trodde sig bo i 3. Verldsbygnaden. Efter Kosmas medelpunkten af Indikopleustes. jorden, som de tänkte sig skiftad i tre delar: Europa, Asien och Libya, en indelning, som hellenerne åter lånade af dem. Öster ut seglade de redan på Davids och Salomos tider till Ofir (Abhira, Ostindien), men mera lockade dem Medelhafvet, vid hvars kuster deras kolonier Tyros, Sidon och Arados blefvo handelns medelpunkter. Härifrån styrde de förbi Kypros kosan vidare till Egypten, Rodos, Kreta, Sicilia, det nu varande Tunis område, Sardinia, Iberia; de anlade der nybyggen, hvilka, såsom Karkedon (Carthago) och Gadeira (Gades, Cadiz), hastigt uppnådde stor blomstring, och utbredde sin gud Baal-Melkarts (Herakles') dyrkan. Bortom Herakles' stoder vågade de sig ut i Okeanos för att, som man säger, hemta tenn från Britannia och tillbyta sig bernsten vid Gallias norra kust.

Hos hellenerne finnas de första geografiska antydningarna i skaldernes verk. Homeros (omkring 900 f. K.) anser jorden för en skifva med upphöjd kant, rundt omkring omfluten af Okeanos, hvari alla floder ha sitt ursprung. Himmelns kopparhvalf hvilarvid Okeanos’ stränder på två pelare, bergen Atlas och Kaukasos. I skifvans midt ligger Hellas, hvars högsta berg, Olympos, betecknas som gudarnes boning. Homeros känner blott två väderstreck, öster och vester, dag- och nattsidan. I söder räcker skaldens geografiska vetande till Tebai i Egypten, i vester till Trinakria med kykloperne; i öster nämner han Foinike och i norr Trake. Den fabelaktiga ön Ogygia ligger i nordvest, »i ensliga midten af hafvet»; på andra sidan Okeanos i vester bo kimmererne; i nordost ligger sollandet Aia, konung Aietes’ hembygd, i nordvest solön Aiaie, der trollqvinnan Kirke, Aietes’ syster, bor.

4. Jorden. Efter Homeros.

Vid vestra randen af jorden ligger Elysion, ett härligt fält, der menniskorna utan möda lefva i lycksalighet. Ty

aldrig der finnes snö, ej vinterstormar, ej störtregn,5. Jordskifvan. Efter Herodotos.evigt hör man der susa den sakta fläktande vestan, som Okeanos sänder att lindrigt menskorna svalka.

Man har icke utan skäl förmodat, att skalden lånat sin skildring från foinikernes berättelser om Andalucia, hvars härliga klimat och fruktbarhet de kände af egen åskådning, enär deras koloni Gadeira (Gades, Cadiz) var belägen der. Hesiodos (omkring 800 f. K.) nämner redan tyrrenerne och latinerne i Italien och känner Istros (Donau), Fasis (Rion) och Neilos (Nil). Aiskylos (525—456) uppräknar redan fyra väderstreck, och Okeanos, hvilken förut ansågs som en flod, betraktas af honom som hafvet.

Betydligt vidgad blef hellenernes kännedom om jorden genom Herodotos från Halikarnassos i Mindre Asien (död omkring 408), hvilken omkring 450 författade sitt berömda historiska verk. Han hade berest Mindre Asien, befarit Svarta hafvet, sett Bosporos kimmerikos (sundet mellan Svarta hafvet och Asofska sjön) och kolkernes land, besökt Babylon, Syrien, Egypten. Det oaktadt hade han ingen föreställning om jordens klotform. Liksom Homeros betraktar han jorden som en skifva, men ger henne icke en cirkelrund

form, utan skrattar åt, att många »upprita jordens ring utan att hafva riktigt begrepp derom, i det de afrita Okeanos såsom flytande rundt omkring jorden, hvilken de göra så rund, som komme hon ur Svarfstolen».

Den nästan äggrunda, i sydost urnupna jordskifvan delar Herodotos i två lika stora hälfter, af hvilka den norra omfattar Europa och norra Asien, ofvanom Fasis och Kaspiska hafvet, hvaremot den södra innehåller södra Asien och Libya. Aristoteles (384—322) bevisade först jordens klotform och möjligheten af resor genom Atlantiska hafvet. Hans lärjunge Alexandros den store (336—323) framträngde ända till Indien och lät genom Nearkos utforska Indos' lopp och Persiens kuster.

6 Nearkos' fartyg.

Eratostenes (född i Kyrene 276, död blind som föreståndare för biblioteket i Alexandreia 196 f. K.), hvilken af sina samtida kallades »den andre Platon», var den vetenskapliga geografiens grundläggare. Han utgick från den riktiga åsigten om jordens7. Jorden. Efter Eratostenes.

8. Karta öfver jorden. Efter Strabon.form, beräknade hennes omkrets till 6 231 mil och tänkte sig henne delad genom eqvatorn i två lika stora hälfter. Han var den förste, som betjenade sig af gradnätet och uppdrog på jordklotet åtta parallelkretsar och sju meridianer. Hans första parallellkrets gick genom ön Rodos, hans första meridian genom Alexandreia. Men då han lät parallelkretsarna och meridianerna skära hvarandra i räta vinklar, förvred han formen på landen, hvilkas ytterlinier han sökte åskådliggöra genom bildliga jemförelser, i det han till exempel liknade Peloponnesos vid ett platanblad, Mesopotamia vid en krigsgaler. Dock hade redan han en aning om, att blott en del af vår jord var bekant för hans samtida, »Den bebodda jorden, säger han, kalla vi blott den verldsdel, som vi bebo och känna. Dock torde det i samma tempererade zon finnas ännu en, ja, kanske flere bebodda verldsdelar.» — Det från den lärde alexandrinske geografen härrörande gradnätet sökte Hipparkos (omkring 160—125 f. K.) förbättra derigenom, att han lät meridianerna åt polerna till närma sig hvarandra.

Eratostenes’ »tre böcker geografi» känna vi blott genom anföranden af Strabon (född 66 f. K. i Amaseia i Pontos, död omkring 25 e. K.), som lemnade det första, ännu befintliga, omfattande verk om jordkunskapen hos forntidens folk, i det han med urskilning begagnade sina föregångares arbeten och riktade dem genom sina egna, under vidsträckta resor samlade erfarenheter. »Vi skola beskrifva, sade han, dels hvad vi sjelfva genomvandrat af land och haf, dels hvad vi kunna tro hos dem, som undervisat oss genom tal eller skrift. Kommit ha vi från Armenien till Tyrrenias orter jemte Sardo (Sardinia) i vester, från Pontos Euxeinos till Etiopiens gränser i söder. Och måhända finnes bland de andra jordbeskrifvarne ingen, som kommit mycket vidare omkring än vi inom de nämda gränserna. Ty de, som framträngde längre i vester, kommo icke så långt i öster; andra, som framträngde längre i öster, stannade efter i de vestra delarna; lika så förhåller det sig äfven med landen i söder och norr.» Jemte sina egna erfarenheter tillgodogör sig Strabon äfven de genom romarnes krig vunna kunskaperna om många trakter.

»I synnerhet, heter det på ett ställe, veta våra samtida att något bättre förtälja om britannerne, germanerne och folken omkring Istros, så väl på denna som andra sidan, om geterne och tyrigeterne och bastarnerne, jemväl om folken vid Kaukasos samt om albanerne och ibererne. Äfven är oss af berättarne af parternes öden, såsom af Apollodoros artemitenen, mycket förmäldt om Hyrkania och Baktriane, hvilket dessa män framstält nogare än andra. Och då slutligen romarne med en krigshär framträngt i »Lyckliga Arabien» ... och Alexandrias köpmän redanmed handelsflottor segla på Neilos (Nil) och Arabiska viken ända till Indien, så ha äfven dessa land blifvit mera bekanta för våra samtida än för våra förfäder.» Norr och öster om Iaxartes (Sir-Darja) känner Strabon hvarken floder eller sjöar. Högasien med sina terrasser, öknar och bergkedjor har af ålder lagt stora hinder i vägen för samfärdseln. Dock kunna vi tro på en förbindelse med Kina redan den tiden. Det inre landet, hvars köpmän till europeerne öfverförde de dyrbara sidentygen under de i Kina gängse benämningarna, hette Tokaristan och hörde ännu till det helleniskt-baktriska riket. Intressant är Strabons förmodan om en annan bebodd verld mellan vestra Europa och Asien. »Att anställa undersökningar om hela jorden, säger han, och om hela den båge af jordperiferien, hvarom vi tala, tillhör en annan vetenskap, till exempel huru vida denna båge äfven är bebodd på den andra fjerdedelen. Om den är det, så bebos den dock icke af sådana menniskor som hos oss; fast mera måste man betrakta denna verldsdel som en annan bebodd verld, hvilken visserligen är sannolik.» Först som åttioårig gubbe började Strabon utarbetandet af sin geografi, ett bevis på, huru omsorgsfullt han förberedde och utförde sitt verk. Hans arbete sönderfaller i sjutton böcker, af hvilka de båda första på visst sätt bilda en inledning, så till vida att geografiens begrepp klargöres, föregångarnes fel omtalas och några punkter af den matematiska geografien behandlas. Af de följande böckerna handla åtta om Europa, sex om Asien och den sjuttonde om Egypten och Libya.

Strabons mest betydande efterföljare var Klaudios Ptolemaios (omkring 150 e. K.), hvilken var den förste, som förfor på strängt geometriskt sätt och bragte jordkunskapen till en sådan grad af utbildning, att man icke hann längre i forntiden, ja, att den till och med i medeltiden tillfredsstälde det geografiska behofvet lika mycket, som Ptolemaios' förnämsta astronomiska verk, efter den arabiska öfversättningen kalladt Almagest, var tillräckligt som lärobok i stjernkunskapen. Ptolemaios bestämmer i de åtta böckerna af sin geografi landens gränser, bergsträckornas, öarnas, hafsvikarnas och sjöarnas början och slut, flodernas källor och mynningar samt de särskilda orternas läge. I stället för meridianerna och parallelkretsarna, som skära hvarandra i räta vinklar, uppfann han, stödjande sig på Hipparkos, en projektionsmetod, vid hvilken afseende gjordes på jordens klotform, så att den plana bilden på kartan närmelsevis riktigt återgaf klotytan.

Särskildt värde fick denne geografs verk genom 27 af Agatodaimon uppgjorda kartor, af hvilka 10 framställa Europa, 4 Afrika och 12 Asien, medan en öfversigtskarta återgifver hela jorden. En blick på vidstående generalkarta af Ptolemaios visar genast9. Jorden. Efter Ptolemaios.Asiens oriktiga utsträckning på bredden, en villfarelse, som emellertid bar goda frukter, enär Colombo derigenom föranleddes att försöka att från vestra Europa uppnå östra Asien, hvilket han enligt kartans teckning tänkte sig minst 700 mil för nära. Liksom Asien oriktigt utsträcker sig på bredden, så har Egypten på kartan en mycket för liten utsträckning åt söder; vid främre Indien deremot har halföformen blifvit förbisedd. Indiska oceanen betraktas af Ptolemaios som ett inhaf, Afrikas kust drager sig öster ut och förenar sig med den asiatiska, som från halfön Malacca böjer sig söder ut. I motsats till Inre hafvet (Medelhafvet) står Yttre hafvet (Atlantiska oceanen). Norr om Kersonesos kimbrike (Jylland) ligga fyra öar, af hvilka Skandia är den aflägsnaste. Europa begränsas i vester af Yttre hafvet, i söder af Inre hafvet, i norr af Germaniska och Sarmatiska hafven och räcker i öster till träsket Maiotis (Asofska sjön) och Tanais (Don). I yttersta norden ligger ön Tule, den af Pyteas från Massilia i fjerde århundradet f. K. upptäckta ön i det nordliga hafvet. Norra Asien bebos af skyterne och hyperboreerne; i yttersta östern sträcka sig Ptolemaios' kunskaper icke längre än till Emmausberget och Ganges' mynning. Om Serike (Kina) hade han blott obestämda föreställningar; Arabien och Indien voro mycket ofullständigt utforskade, halfön Kersonesos kryse (Malacca), ön Taprobane (Ceylon) blott föga och de andra öarna i Indiska hafvet alldeles icke bekanta. Af Afrika voro det gamla kulturlandet Egypten, norra kusten och terrasserna mellan Medelhafvet och Atlas närmare undersökta. I vester räckte Ptolemaios' geografiska vetande till Keras hesperu (Sinus hespericus, Guineaviken), i öster till

Keras barbarikos (Sinus barbaricus, Mosambikkanalen).

Detta var i forntiden den tillgängliga verldens gränser, der bortom var »instabilis tellus, innabilis linda», en jord, hvarpå man ej kan få fotfäste, en våg, hvari man ej kan simma. Med det vetande, som Ptolemaios hade bundit i sin lärobok, nöjde man sig således och afstod från vidare forskningar, i synnerhet som förhållandena i det romerska riket under de skakningar, som föregingo dess fall, mera ledde blicken inåt än utåt.

Först araberne öppnade genom sina vapen och karavaner det inre Asien och Afrika, deras fartyg kommo ända till Madagaskar, Sumatra, Borneo, Andamanerna och Lakediverna. De utforskade östra Afrika ända till Cap Corrientes, men Atlantiska hafvet förblef för dem ett »mörkrets haf». Dock berättar Edrisi från Cordova (omkring 1150), hvilken lefde som flykting vid Roger II:s (1130—1154) af Sicilia hof, att vid midten af tolfte århundradet åtta invånare i Lisboa seglat åtta dagar åt vester och tolf dagar åt söder, under denna färd sett flere öar och landat på en ö, derde funno gumsar, hvilkas kött dock var alldeles oätligt. Sedan de försett sig med vatten, seglade de i tolf dagar ännu längre bort och fingo veta, att man kunde framtränga ännu tretio dagsresor längre, men att der bortom herskade idel mörker. Med denna underrättelse återvände de hem, utan att deras resa hade några andra följder, än att den förevigades genom en gata i Lisboa, hvilken sedan den tiden kallades »äfventyrarnes gata».

Ännu långsammare än geografien utvecklade sig kartografien. Anaximandros från Miletos (610—omkring 547 f. K.), en lärjunge af Tales och som lefde vid tyrannen Polykrates' af Samos (535 —522) hof, skall först ha ritat ett slags karta öfver jorden, som förbättrades af historieskrifvaren Hekataios (omkring 500). Måhända var det denna karta, som Aristagoras från Miletos visade den spartanske konungen Kleomenes, då han omkring 500 f. K. sökte förmå honom att understödja jonerne i striden mot perserne. »Det var, såsom Herodotos förtäljer, en koppartafla, i hvilken hela jordens krets var inskuren och hela hafvet och alla floder.» Att kartritning redan vid denna tid var allmännare bruklig, kan slutas af Herodotos' uppgift, att den på flykt tänkande läkaren Demokedes, hvilken jemte femton perser omkring 514 f. K. af Dareios sändes som kunskapare till Hellas, öfver allt lät upprätta kartor öfver de trakter, som besågos. Ur Aristofanes’ Moln, som 424 f. K. uppfördes i Atenai, framgår, att redan på Sokrates' tid kartor begagnades vid undervisningen. Strepsiades, en gammal skuldsatt bonde, vill skicka sin son i Sokrates’ skola, på det han må lära sig att genom svikligt tal undandraga sig sina fordringsegare. Men då sonen icke har någon lust dertill, går Strepsiades sjelf dit, knackar på Sokrates’ dörr och mottages af en bland hans lärjungar, som visar honom »studerboden» och förklarar undervisningsmedlen.

Strepsiades (blir varse en himmelsglob). — Vid gudarne, hvad är det der? Nej, säg mig det. Lärjungen. — Det der är stjernkunskap. Strepsiades (beser en cirkel). — Men hvad är detta då? Lärjungen. — Jordmätning. Strepsiades. — Nå, hvad nyttjas sådant verktyg till? Lärjungen. — Att mäta jorden med. Strepsiades. — Kan tänka, lottad jord? Lärjungen. — Nej, hela jorden rent. Strepsiades. — Du talar som en prins! Den lärdomen är god och gjord till folkets väl. Lärjungen (pekar på en landkarta). — Det der är hela jordens krets. Se bara på! Der har du ju Aten.Efter Thomander.

I Roma, der man drog föga nytta af alexandrinern Eratostenes’, Hipparkos’ och andras ofvan nämda arbeten, tyckas kartor först isista århundradet före Kristos’ födelse blifvit mera allmänna, Marcus Terentius Varro (116—omkring år 26 f. K.), den lärdaste bland alla romare och den alsterrikaste skriftställaren i hela forntiden, och som jemte häfdforskning och literaturhistoriska undersökningar idkade grammatiska studier, omnämner i sitt samtal »om landthushållningen» en på väggen målad karta öfver Italien. Under Augustus (30 f.—14 e. K.) befann sig i Agrippas pelarhall en karta öfver det romerska verldsriket, hvilken utförts efter de under Agrippas uppsigt företagna mätningarna, — Under den senare kejsartiden skilde man mellan itineraria scripta och picta. De förra voro marschrutor med orternas namn och afstånd. Af sådant slag äro till exempel de ännu i behåll varande Itineraria Antonini och Itinerarium Alexandri. Itineraria picta deremot voro reskartor. Till dessa hör Tabula peutingeriana, som Konrad Celtes upptäckte i benediktinerklostret i Tegernsee vid slutet af femtonde århundradet och skänkte åt sin lärde vän Konrad von Peutinger, syndikus i Augsburg, för att af honom utgifvas. Efter Peutingers död var kartan länge försvunnen, tills man 1714 återfann henne. Nu befinner hon sig i kejserliga

biblioteket i Wien. Men det befintliga exemplaret är en kopia, som härstammar från trettonde århundradet, medan originalet utarbetades 230 e. K. På den af tolf pergamentblad in folio bestående kartan är hela den af romarne kända jorden aftecknad, dock fattas början (framställande Hispania och Britannia). Landens form och geografiska läge samt hafvens beskaffenhet lemnas utan afseende, endast afstånden äro upptecknade på en från vester till öster gående remsa.

Gamla verldens tre fastland ansågos ända in i medeltiden för en stor af oceanen kringfluten ö. Åt vester utsträckte sig Yttre hafvets vida vattenöken, och beslöjade lågo bakom Indiska hafvet obekanta trakter, till en del bebodda af fabelaktiga varelser, menniskor med hundhufvuden, dvergar och jättar, och dit ingen sjöfarande kunde framtränga, Och sålunda riktade sig menniskornas tankar hellre på de upphinneliga inre landen; tiden för afslöjandet af oceanens hemligheter var ännu på länge icke kommen.

2. De forntida folkens sjöresor.

Argonauternes tåg. — Odysseus' irrfärder. — Afrikas kringsegling under Nekos. — Kartagernes färder under Hanno. — Sataspes' afrikanska resa.

»Verlden ar full af underverk, underbarast är men'skan dock. Hän utöfver det dunkla haf färdas hon under stormig vind, uppå den slukande svallvåg, sin stråt fullföljande.» sista århundradet före Kristos' födelse blifvit mera allmänna, Marcus Terentius Varro (116—omkring år 26 f. K.), den lärdaste bland alla romare och den alsterrikaste skriftställaren i hela forntiden, och som jemte häfdforskning och literaturhistoriska undersökningar idkade grammatiska studier, omnämner i sitt samtal »om landthushållningen» en på väggen målad karta öfver Italien. Under Augustus (30 f.—14 e. K.) befann sig i Agrippas pelarhall en karta öfver det romerska verldsriket, hvilken utförts efter de under Agrippas uppsigt företagna mätningarna, — Under den senare kejsartiden skilde man mellan itineraria scripta och picta. De förra voro marschrutor med orternas namn och afstånd. Af sådant slag äro till exempel de ännu i behåll varande Itineraria Antonini och Itinerarium Alexandri. Itineraria picta deremot voro reskartor. Till dessa hör Tabula peutingeriana, som Konrad Celtes upptäckte i benediktinerklostret i Tegernsee vid slutet af femtonde århundradet och skänkte åt sin lärde vän Konrad von Peutinger, syndikus i Augsburg, för att af honom utgifvas. Efter Peutingers död var kartan länge försvunnen, tills man 1714 återfann henne. Nu befinner hon sig i kejserliga biblioteket i Wien. Men det befintliga exemplaret är en kopia, som härstammar från trettonde århundradet, medan originalet utarbetades 230 e. K. På den af tolf pergamentblad in folio bestående kartan är hela den af romarne kända jorden aftecknad, dock fattas början (framställande Hispania och Britannia). Landens form och geografiska läge samt hafvens beskaffenhet lemnas utan afseende, endast afstånden äro upptecknade på en från vester till öster gående remsa.

Gamla verldens tre fastland ansågos ända in i medeltiden för en stor af oceanen kringfluten ö. Åt vester utsträckte sig Yttre hafvets vida vattenöken, och beslöjade lågo bakom Indiska hafvet obekanta trakter, till en del bebodda af fabelaktiga varelser, menniskor med hundhufvuden, dvergar och jättar, och dit ingen sjöfarande kunde framtränga, Och sålunda riktade sig menniskornas tankar hellre på de upphinneliga inre landen; tiden för afslöjandet af oceanens hemligheter var ännu på länge icke kommen.

2. De forntida folkens sjöresor.

Argonauternes tåg. — Odysseus' irrfärder. — Afrikas kringsegling under Nekos. — Kartagernes färder under Hanno. — Sataspes' afrikanska resa.

»Verlden ar full af underverk, underbarast är men'skan dock. Hän utöfver det dunkla haf färdas hon under stormig vind, uppå den slukande svallvåg, sin stråt fullföljande.»När ännu Sofokles i sin Antigone, som uppfördes 440 f. K., röjer en sådan fruktan för hafvet, att han framställer sjöfarten som menniskans underbaraste

bedrift, huru stor måste då icke fruktan för »den stiglösa oceanen» ha varit åtta århundraden förut, då argofararne från Iolkos företogo sin äfventyrliga hafsfärd! Huru beundransvärdt och oförväget måste icke ett sådant företag förefalla de samtida, huru fantastiskt och äfventyrligt måste det icke gestalta sig i senare slägtens hågkomst! Argonautsagans underbara utsmyckning har föranledt många att helt och hållet förlägga tåget inom den poetiska uppfinningens område. Men äfven dikten behöfver stödja sig på en historisk bakgrund, som här torde ligga i den började samfärdseln mellan norra Hellas' invånare och Svarta hafvets södra kuster. Sannolikt är det icke en enstaka sjöresa, som skildras i argonauternes tåg, utan har en rad af efter hvarandra följande sjöföretag sammanfattats till ett enda tåg. I de första uppgifterna om färden äro deltagarne hjeltar af minyernes stam, hvilka foro till det alldeles obestämdt lemnade landet Aia. Då sagan sedermera blifvit hela Hellas' gemensamma egendom, lät man alla helleniska hjeltar, som kunde ha lefvat på den tiden, deltaga deri, och sjelfva målet var icke längre Aia, det fjerrbelägna landet, utan Kolkis vid yttersta kusten af Svarta hafvet. Men på det icke företaget skulle synas som ett blott röfvar- och plundringståg, anknöto berättarne det till sagan om Frixos och Helle.

Frixos och Helle, barn af minyernes konung Atamas af Orkomenos, vid sjön Kopais i Boiotia, och molngudinnan Nefele, blefvo af sin styfmoder Ino, Kadmos' dotter, genom ett diktadt orakelsvar invigda åt döden. Men Nefele bortförde sina barn på en vädur med gyllene skinn. Helle föll under flykten i det efter henne benämda Hellespontos (Helles haf), men Frixos kom till Aia (Kolkis), der konung Aietes gästvänligt mottog honom. Af tacksamhet skänkte Frixos den åt Zeus offrade vädurens gyllene skinn åt konungen, som i Demeters lund lät bevaka det af en aldrig sofvande drake och två eldfrustande tjurar.

Då Iason, son af konung Aison af Iolkos i Tessalia, af sin farbroder Pelias återfordrade den honom undanhållna herskarmakten, lofvade Pelias med en ed att återlemna den åt honom, om han i hans ställe hemtade det gyllene skinnet. Iason ingick derpå och uppfordrade Hellas' mest framstående hjeltar att deltaga i tåget. Fartyget, hvilket Argos, Frixos' från Aia återkomne son, bygde af Pelions granar, blef af Atene, som undervisade argonauterne i skeppsbygnad, Smyckadt med ett stycke af den talande eken vid Dodona. Fartygets femtio åror sköttes af femtio de utvaldaste hjeltar, bland hvilka de mest betydande voro Peleus, Akilleus'fader, den berömde sångaren Orfeus, siaren och drömtydaren Amfiaraos, dioskurerne (Zeus' söner) Kastor och Polydeukes, Teseus och Herakles. Iason invigde fartyget åt Poseidon, offrade åt honom och åt alla hafsgudarne och lät sina följeslagare svärja att ända till tågets slut troget hålla ut hos honom. Färden gick från Iolkos öfver Lemnos och Samotrake genom Hellespontos till ön Kyzikos i Propontis (Marmarahafvet). Genom Bosporos kommo hjeltarne till det trakiska Salmydessos, der den blinde siaren Fineus gaf dem anvisning, huru de skulle kunna styra mellan de Symplegadiska (sammanslående) klipporna, De läto en dufva flyga igenom, på hvilken klipporna endast utryckte de yttersta stjertfjädrarna.

10. Atene, undervisande argonauterne i skeppsbygnad.

Lika lyckligt kom fartyget igenom med bistånd af Atene, som gaf det en osynlig stöt. Men liksom dufvan förlorade stjertfjädrarna, så ock fartyget de yttersta bräderna af aktern. Vid södra kusten af Pontos kommo hjeltarne till Kolkis, der Iason med bistånd af Medeia, Aietes' trollkunniga dotter, satte sig i besittning af det gyllene skinnet.

Om argonauternes hemfärd lyda berättelserna mycket olika. Somliga påstå, att de återvändt samma väg de farit bort, andra låta dem genom floden Fasis segla åt öster ut i Okeanos, sedan omkring jordens östra rand fara söder ut och genom Röda hafvet komma in i Neilos (Nil) eller genom Libyska öknen bära sittfartyg till sjön Tritonis, ur hvilken de genom floden Triton kommo ut i. Medelhafvet. Den tredje vägen går från Kolkis åt vester, sedan uppför Istros till Adriatiska hafvet eller genom Tanais till Okeanos och genom Herakles' stoder till Medelhafvet. På återfärden hade argonauterne ännu mångahanda faror att utstå. Men genom sin sång besegrade Orfeus seirenernas vid stranden lockande sång, och hafsgudinnan Tetis förde fartyget oskadadt genom de farliga hafshvirflarna Skylla och Karybdis, hvilka man tänkte sig som fruktansvärda, allt uppslukande vidunder. Då Iolkos var lyckligt uppnådt, invigde Iason på Korintiska viken sitt fartyg åt Poseidon, som försatte det bland

stjernorna, der det som en fysande stjernbild strålar på den södra himmeln.

Äfven Odysseus' irrfärder på hemvägen till Itaka ha liksom argonautsagan sin grundval i särskilda resor, som a skaldens fantasi förenats till en gemensam bild och knutits vid en enda hjeltes personlighet. Homeros berättar oss, att Odysseus, genom hvars list Troias belägring fick en segerrik utgång, före de andra hjeltarne lemnade Troia, men sist bland dem anlände hem. Strax i början kom han ur rätta kosan och väderdrefs till Trake, der han i kikonernes land eröfrade staden Ismaros, men vid en nattlig öfverrumpling af kikonerne förlorade 72 af sina följeslagare. Å nyo stack han ut i sjön och kom lyckligen i sigte af udden Malea (Cap Malia), om hvilken hellenerne sade, att den, som kringseglade den, måste glömma, hvad han hade hemma. Odysseus drefs här af vidriga vindar tillbaka och kom efter nio dagar till lotofagernes (lotosätarnes) land, hvilka bodde söder om det nu varande Tunis, vid Lilla Syrtis. De gåfvo Odysseus' i land skickade följeslagare att äta af lotosväxtens honingssöta frukt, hvilken smakade dem så väl, att de med hugg och slag måste drifvas tillbaka till fartygen. Från lotofagerne kom Odysseus till Trinakria (Sicilia), till de enögda kykloperne, och begaf sig in i Polyfemos' grotta; denne åt upp sex af hans följeslagare, men berusades sedan af honom med vin och beröfvades derefter sitt öga medelst en brinnande påle. Jätten ville fånga våldsverkarne vid ingången till sin grotta, men hellenerne undgingo hans hämd, i det de gömde sig under buken på hans får, då de gingo ut ur grottan. När emellertid Odysseus från fartyget hånade den lurade Polyfemos, anropade denne sin fader Poseidon om hämd. Denne hörde sin sons böner och förföljde nu oaflåtligt Odysseus samt höll honom fjerran från hemmet. Det hjelpte derför icke, att vindguden Aiolos, till hvars ö (en af Lipariska eller Egadiska öarna) hellenerne först kommo, gaf dem de vidriga vindarna inspärrade i en säck, ty då den gynsamma vestanvinden hade fört fartygen i sigte af Itaka, öppnade följeslagarna, medan Odysseus sof, af nyfikenhet säcken ochutsläpte de ogynsamma vindarna, som drefvo fartygen tillbaka till Aiolos' ö. Men Aiolos afvisade nu hellenerne, emedan han i dem såg fiender till gudarne. De menniskoätande laistrygonerne (på östra sidan af Sicilia), till hvilka liellenerne sedan kommo, uppåto många af dem och sönderslogo med stora klippblock deras fartyg. Endast Odysseus' fartyg blef öfrigt. På detta foro de räddade till Aiaie, solön, der trollqvinnan Kirke, Aietes' syster, bodde. Kirke förvandlade alla Odysseus' följeslagare, som först gingo i land, till borstiga svin. Med tillhjelp af örten moly, som gudarnes budbärare Hermes gaf Odysseus, tryggade denne sig sjelf mot förtrollningen och förmådde sedan Kirke att återgifva hans följeslagare deras menskliga gestalt.

Efter ett gladt framlefdt år manade följeslagarne till hemfärd. Men Kirke gaf Odysseus det rådet att först i förgården till underjorden fråga siaren Teiresias' skugga om sin hemresa. Derför begaf sig Odysseus till den yttersta Vestern, till de af natt och dimmor omhöljda kimmererne och sedan till ingången till underverlden. Teiresias förkunnade honom, att hans hemfärd skulle lyckas, om hans följeslagare skonade Helios' hornboskap på ön Trinakria. Hellenerne foro sedan tillbaka till Kirkes ö, och hon försåg dem med lifsmedel och skickade, då de farit, efter dem en gynnande vind, som förde dem till Trinakria, sedan de under vägen, genom att följa Kirkes råd, undgått att lockas af seirenernas sånger och lyckligt öfverstått farorna från Skylla och Karybdis. Innan Odysseus tillät sina följeslagare att gå i land, lät han dem svärja, att de icke skulle röfva af Helios' hjordar. Men då lifsmedlen voro uppätna, dödade de ändock några oxar af hjorden, medan Odysseus sof. Till straff derför slungade Zeus sin blixtstråle mot fartyget. Alla Odysseus' följeslagare omkommo i hafvets böljor; sjelf hakade han sig fast vid masten och uppnådde efter nio dagars kringdrifvande ön Ogygia, i nordvestra delen af jorden. Här bodde gudinnan Kalypso, som mottog honom vänligt och behöll honom hos sig i sju år. Sedan måste hon på gudarnes befallning låta honom fara och hjelpte honom till och med att timra en flotte, på hvilken han styrde till Itaka. Men knapt hade han uppnått kusten af ön Skeria (Korfu), förrän Poseidon blef honom varse och sönderslog hans flotte. Endast med stor möda kunde Odysseus rädda sig på stranden. Öns invånare, faiakerne, mottogo främlingen på det vänligaste sätt, läto honom berätta sina underbara öden och förde honom sedan med många gästskänker till Itaka, der de från Forkysviken buro i land hjelten, som låg försänkt i en ljuf slummer.

Hellenernes ofvan omtalade sjöresor ha blott i diktens drägt blifvit oss meddelade. Till dem vilja vi foga ännu två andra, somutgingo från foinikerne och deras nära stamförvandter, kartagerne, och på det historiska meddelandets väg bevarats åt oss.

11. Odysseus i hafvet.

År 610 f. K. företogs enligt Herodotos' berättelse af foinikiska sjömän på uppdrag af konung Nekos af Egypten en kringsegling af Afrika, som räckte vid pass tre år. Fartygen utlöpte från en hamn vid Röda hafvet och kommo på Medelhafvet tillbaka till Egypten. De foro under sommarn längs den afrikanska kusten, stego vid såningstiden i land, sådde säd och inväntade skörden. När de provianterat sig tillräckligt, seglade de vidare. Sålunda gjorde de hvart år, tills de slutligen på tredje året hemkommo genom Herakles' stoder (Gibraltars sund). De berättade som en öfverraskande företeelse, att de under en betydlig del af sin resa haft solen till höger. Detta sakförhållande, som Herodotos betviflar, tjenar till bekräftelse på Afrikas verkliga kringsegling eller bevisar åtminstone, att fartygen kommit öfver eqvatorn, der solen i verkligheten måste på det sättet visa sig för dem, när de seglade vester ut.

Berättelsen om kartagern Hannos företag, då han af sinfädernestads senat fått i uppdrag att grunda nybyggen på andra sidan Herakles' stoder, blef på puniska språket af honom sjelf nedlagd i ett kartagiskt tempel och har bevarats åt oss i en grekisk öfversättning från midten af fjerde århundradet f. K. Enligt den seglade Hanno ut med sextio fartyg, hvart och ett med femtio roddare, och medförde 30 000 själar, män och qvinnor, äfvensom allt för bosättning och förplägning nödvändigt.

12. Foinikiska köpmän stadda i byteshandel.

Den första staden grundlades två dagsresor från Herakles' stoder. Seglande vester ut kom man till den med tät skog bevuxna udden Soloeis, der ett altar uppfördes åt hafsguden. Efter en half dags färd visade sig en kärrtrakt full af hög vass. Mellan denna kärrtrakt, der en mängd elefanter och andra djur betade, och floden Lixos grundade kartagerne en rad af nybyggen och slöto fördrag med invånarne, etherdefolk. Bortom det skulle etiopiska barbarer lefva i en trakt full af vilda djur och höga berg.

Med tolkar från Lixos seglade Hanno sedan två dagar åt söder, derpå en dag åt öster och fann en liten ö, omkring två mil i omkrets. Han kallade henne Kerne, grundade der ett nybygge och beräknade längden af sin färd. Det visade sig, att han var jemt så långt från Herakles' stoder som dessa från Carthago. Farande vidare från Kerne, uppnådde man en stor flod, Kretes. I en träsksjö, som genomströmmades af floden, upptäcktes ytterligare tre öar, allesammans större än Kerne. Färden på sjön räckte en dag; dess stränder voro omgifna af höga berg, på hvilka vildar, klädda i djurhudar, visade sig och genom stenkastning hindrade kartagerne att landa. Sedan kommo de till en annan flod, djup och stor samt full af krokodiler och flodhästar. Härifrån återvände de till Kerne.

Ankomna till Kerne, styrde de åter kosan tolf dagsresor söder ut och funno öfver allt etioper, som flydde vid deras annalkande. På tolfte dagen uppnådde de höga berg, tätt bevuxna med skog af mångahanda slags välluktande träd. Två dagar foro de utefter dessa berg; sedan kom en vid öppning i kustlinien, på andra sidan hvarom låg slätt land.

Efter fem dagar visade sig en stor vik med en vidsträckt ö, på hvilken man fann en saltsjö med en annan ö. På dagen visade sig här ingenting annat än villebråd, men under natten uppflammade på åtskilliga ställen ett stort antal eldar, som antändes under förfärligt skri och larmet af en mängd instrument. Förskräckta seglade kartagerne hastigt vidare längs en kust, från hvilken strömmar af eld flöto i hafvet. Utom sig af ångest sökte de undfly eldregionen, men kommo efter fyra dagsresor till en kust, som tycktes vara full af eld. Midt på den höjde sig öfver eldhafvet en punkt, som nästan tycktes beröra himmeln. När det blef dager, sågo de, att det var ett berg, som de kallade Gudavagnen. Den eld, som kartagerne sågo, torde ha varit en tillfälligtvis utbruten gräsbrand.

Sedan de seglat ytterligare tre dagar, kommo de till en vik, kallad Södra hornet. Deri låg en ö, som beboddes af ludna vildar. Tolkarne kallade dem »gorillas» (sjimpanser). Tre af deras qvinnor blefvo tillfångatagna. Man tänkte föra dem lefvande till Carthago, men de sprängde sina bojor och angrepo väktarne. Derför blefvo de dödade, deras hudar afdragna och två af dem sedan skänkta till Melkarts tempel i Carthago. Vid Södra hornet vände Hanno om, emedan hans munförråd icke tillät resans vidare fortsättning. Man har bemödat sig att bestämma Hannos uppgifter, men det är omöjligt att fastställa de hufvudsakliga punkterna i denna märkvärdiga

sjöexpedition. Under det Hanno enligtsomliga forskares antagande skulle ha kommit ända till Guineaviken, låta andra honom till och med uppnå ön Madagaskar. Lika osäker är äfven tiden för denna upptäcktsresa.

Sedermera företogs en dylik färd af en perser, Sataspes, konung Dareios’ brorson. Denne hade skymfat Zopyros’ dotter och derför af Xerxes blifvit dömd att spetsas. Men Sataspes´ moder utverkade en förändring af domen, i det hon lofvade, att hennes son skulle kringsegla Afrika och återkomma genom Röda hafvet. På ett egyptiskt, med kartager bemannadt fartyg seglade Sataspes genom Herakles’ stoder, kringför udden Soloeis och återvände hem efter flere månaders färd. Han berättade för Xerxes, att hans fartyg blifvit uppehållet och att han omöjligen kunnat komma längre. Xerxes, som ansåg honom för en lögnare, befalde, att den ursprungliga domen skulle verkställas, emedan han icke utfört det gifna uppdraget.

*

I.

Land- och sjöresor under medeltiden.

Kompassens uppfinning. — Den tidigaste kännedomen om honom i Kina. — Fördomar mot honom. — Kännedomen om Asien under medeltiden. — Sanning och dikt om Indien. — Marco Polos resor, Balducci Pegolotti. — Handelsvägarna. — Medelhafvets och Asiens handelsfolk. — Indiens skatter.

1. Kompassens uppfinning.

Så länge vår kunskap om jorden inskränkte sig till det östra halfklotets verldsdelar, måste samfärdseln mellan folken försiggå på ett mot det nu varande himmelsvidt olika sätt. Inga vidsträckta haf skilde de kända landen i Gamla verlden.

En blick på kartan visar, att det framför allt blott gafs två haf, som kunde komma i betraktande för folkens då varande förbindelser: Medelhafvet med sitt mångdelade, på hamnar rika kustområde och det dit hänförliga Svarta hafvet; sedan Indiska hafvet mellan östra Afrikas, Arabiens och »Indiens» kuster jemte sina breda vikar, den Arabiska och Persiska. Under Indien förstod man dock i medeltiden icke blott Ostindien eller engelsmännens nu varande asiatiska rike, utan hela östra och södra Asien, ja, delar af östra Afrika, framför allt Habesj eller Abessinien, den svarte »erkepresten Johannes'» af Etiopien rike.

De oss här syselsättande kulturfolkens hela lif och verksamhet, hela diktan och traktan rörde sig under gamla och medeltiden blott inom ett trångt område. Ty Medelhafvet, af hvilket de somliga forskares antagande skulle ha kommit ända till Guineaviken, låta andra honom till och med uppnå ön Madagaskar. Lika osäker är äfven tiden för denna upptäcktsresa.

Sedermera företogs en dylik färd af en perser, Sataspes, konung Dareios’ brorson. Denne hade skymfat Zopyros’ dotter och derför af Xerxes blifvit dömd att spetsas. Men Sataspes´ moder utverkade en förändring af domen, i det hon lofvade, att hennes son skulle kringsegla Afrika och återkomma genom Röda hafvet. På ett egyptiskt, med kartager bemannadt fartyg seglade Sataspes genom Herakles’ stoder, kringför udden Soloeis och återvände hem efter flere månaders färd. Han berättade för Xerxes, att hans fartyg blifvit uppehållet och att han omöjligen kunnat komma längre. Xerxes, som ansåg honom för en lögnare, befalde, att den ursprungliga domen skulle verkställas, emedan han icke utfört det gifna uppdraget.

*

I.

Land- och sjöresor under medeltiden.

Kompassens uppfinning. — Den tidigaste kännedomen om honom i Kina. — Fördomar mot honom. — Kännedomen om Asien under medeltiden. — Sanning och dikt om Indien. — Marco Polos resor, Balducci Pegolotti. — Handelsvägarna. — Medelhafvets och Asiens handelsfolk. — Indiens skatter.

1. Kompassens uppfinning.

Så länge vår kunskap om jorden inskränkte sig till det östra halfklotets verldsdelar, måste samfärdseln mellan folken försiggå på ett mot det nu varande himmelsvidt olika sätt. Inga vidsträckta haf skilde de kända landen i Gamla verlden.

En blick på kartan visar, att det framför allt blott gafs två haf, som kunde komma i betraktande för folkens då varande förbindelser: Medelhafvet med sitt mångdelade, på hamnar rika kustområde och det dit hänförliga Svarta hafvet; sedan Indiska hafvet mellan östra Afrikas, Arabiens och »Indiens» kuster jemte sina breda vikar, den Arabiska och Persiska. Under Indien förstod man dock i medeltiden icke blott Ostindien eller engelsmännens nu varande asiatiska rike, utan hela östra och södra Asien, ja, delar af östra Afrika, framför allt Habesj eller Abessinien, den svarte »erkepresten Johannes'» af Etiopien rike.

De oss här syselsättande kulturfolkens hela lif och verksamhet, hela diktan och traktan rörde sig under gamla och medeltiden blott inom ett trångt område. Ty Medelhafvet, af hvilket deunder forntiden i förgrunden stående europeiska folkens och rikenas kuster sköljdes, var blott af ringa omfång. Ut på verldshafvet vågade sig med sällsynta undantag blott få bland de sjökunniga kustinvånarne. Handelns tyngdpunkt låg ju i öster, icke vester ut, och sålunda öfverträffade också landhandeln i hög grad samfärdseln till sjös. Sjöfarten förblef derför hufvudsakligen endast kustfart, trots all företagsamhetsanda hos de driftiga foinikerne, hvilka om dagen solen, om natten stjernorna tjenade till vägvisare. I början rättade de sig efter Stora björnens stjernbild, sedan valde de till sin ledare den yttersta svansstjernan i Lilla björnen, polstjernan. Ehuru hellenerne likaledes bestämde sina fartygs kosa efter stjernorna, lemnade de till och med i Medelhafvet sällan landet ur sigte. Sålunda seglade de under en resa till Sicilia längs Moreas och Albaniens kuster, bortom ön Korfu, foro sedan tvärs öfver Tarantoviken och följde så Calabrias kust, tills Etna på Sicilia blef synligt för dem. På samma sätt förforo de äfven i senare tider under sina resor till Italien, Frankrike och Spanien och då de vågade sig ut på Atlantiska hafvet; romarne efterliknade dem äfven "häri. I fråga om djerfhet i hafvets befarande utmärkte sig de germaniska folken fördelaktigt framför hellenerne och romarne. Modigt plöjde goterne, vandalerne och sedan nordmännen öppna hafvet; höljde sig himmeln i moln, måste de dock öfverlemna åt slumpen att drifva dem till någon kust, i fall den i masten stälda utkiken icke varsnade land. Var vädret klart, betjenade de sig, »såsom öfver hufvud alla forntidens sjöfarande, af fåglar, som man lät flyga for att sedan följa riktningen af deras flygt. Förmågan att höja sig utomordentligt högt upp i luften, den utmärkta synkraften och måhända äfven en ledande instinkt att mycket förr än menniskan upptäcka ett aflägset land gjorde fåglarna lämpliga att tjena fartyget till vägvisare. Före hvarje sjöresa försåg man sig derför med en mängd befjädrade seglare. På sådant sätt upptäcktes mycket tidigt Island, Grönland och till och med kusten af Labrador.

Utöfver dessa sjöfartens begynnelser kom man icke i forntiden. Ty handeln och till följd deraf äfven samfärdseln spelade gent emot folkens krigiska rörelser en jemförelsevis underordnad rol. Till och med romerska rikets delning medförde icke nämnvärda förändringar. Men väl höjde sig Konstantinupolis till medelpunkt för den vester- och österländska land- och sjösamfärdseln. Då anryckte som en stormvind förebuden till en ny tid. Ur nordens dunkla trakter så väl som ur den arabiska öknens enslighet bröto obekanta eller hittills ringaktade folkslag liksom förhärjande hafsvågor in öfver den romerska verlden, och ur undergången af forntidens kultur

uppspirade endast långsamt fröna till ny odling och

bildning. I norra Europa kommo hittills knapt nämda land till betydenhet; den ännu i bildningens barndom lefvande nordbon härdades i en sträf omgifning hastigt till man. Snart visar han, hvad han kan åstadkomma på elementen, med hvilka han gör sig förtrogen, täflande i djerfhet och verksamhet med invånarne vid Medelhafvets lockande kuster, hvilka nordmannaflottor under lång tid försatte i bäfvan och skräck. Samtidigt med dem uppträdde från öster araberne, på en gång ifriga köpmän och lystna efter eröfringar, framträngde på Afrikas norra kust ända till Gibraltar och gingo derifrån öfver till Europa, der de i Spanien grundade morernes århundraden igenom blomstrande rike.

Men trots all den lifliga rörelsen på hafvet och den genom mångas täflan stegrade ifvern att till välmågans ökande draga all möjlig nytta af sjöfarten, skulle denna knapt ha kommit utöfver de gränser, som redan foinikerne berört, och skulle den alltid ha 13. Skeppskompass. förblifvit endast kustfart, om icke sjöfararen i ett litet oansenligt instrument fått en pålitlig vägvisare vid sin sida. I hans följe kunde sjömannen hädanefter djerft våga sig ut på verldshafvet utan att behöfva frukta att tappa bort hemvägen. De gamla folkens »stiglösa ocean» blef genom kompassens uppfinning en banad landsväg. Det första omnämnandet af detta

instrument förekommer i en skrift af engelsmannen Alexander Neckam, som 1180 kallades till professor i Paris. I denna afhandling, De naturis rerum (om tingens natur), heter det: »När sjömännen på öppna hafvet icke för tjocka röna det klara solljusets välgerning, eller verlden höljes i den dunkla nattens mörker och det synes ovisst, hvarthän fartygets förstäf är riktad, anbringa de öfver en magnatum (magnet) en nål, som vrider sig kretsformigt, tills dess egen spets vid rörelsens upphörande visar mot norr.» Äfven Guyot de Provins, provengalen, som deltog i och besjöng Friedrich Barbarossas lysande riksfest i Mainz (1184), talar i sin satiriska dikt Die bibel (författad mellan 1202 och 1208) om magnetnålen. Han önskar nämligen, att påfven måtte vara en lika säker ledstjerna, som nordstjernan är för sjömännen, hvilka med magnetnålens hjelp kunna styra efter henne utan att se henne. Dock måste användandet af detta instrument alldeles icke varit allmänt på den tiden, ty mer än ett halft århundrade senare klagar Brunetter Latini,

för hvilken Roger Bacon (1214—1292), den berömde naturforskaren och matematikern, vid ett besök i Oxford uppenbarade egenheten hos magnetnålen, att denna upptäckt, som skulle vara så utomordentligt nyttig för alla sjöfarande, måste förblifva förborgad till andra tider. »Ty, säger Brunetto Latini, ingen sjökapten vågar använda den af fruktan att blifva ansedd för en trollkarl; icke heller skulle matroserne våga sig till sjös under hans ledning, om han toge med sig ett instrument, som i så hög grad har utseende af att vara förfärdigadt under inflytande af någon helvetisk ande.» Marco Polo, hvilken 1290 uppehöll sig i Kina, omnämner icke magnetnålens begagnande som kompass; men den kinesiska historien berättar om en konung King, hvilken lefde 14. Drakes astrolabium. 1070 år f. K., att han skänkt Kokinkinas sändebud en konstig maskin, som rörde sig af sig sjelf, säkert ledde den resande till sjös och till lands samt kallades kinon, hvilket ord ännu i dag hos kineserne betyder kompass. Men icke blott för östra, utan äfven för vestra Asiens samt norra Afrikas invånare var magnetnålens egenskap att visa mot norr bekant långt tidigare än för europeerne.

Sålunda funno kardinal Vitrey och Vincent af Beauvais kompassen redan 1190 i händerna på en arabisk beduin, ty då de hade förirrat sig på sin ökenvandring, visade han dem på en magnet, som han bar på sig, hvilken riktning de borde taga.

Den förste, som i vesterlandet införde magnetnålens användning vid sjöfarten och derför vanligen nämnes som uppfinnare af detta vigtiga verktyg, tyckes ha varit Flavio Gioja från Amalfi. Han anbragte omkring 1300 den på ett stift hvilande magnetnålen jemte den i åtta streck indelade vindrosen i en dosa och lemnade sålunda sjömännen ett praktiskt användbart instrument.

Den vanliga skepps- eller styrkompassen befinner sig i en fyrkantig trälåda, som ofvantill är försedd med ett glaslock. Den består af en magnetiserad nål, som i sin medelpunkt hvilar på ett ytterst fint stift öfver en cirkelformig pappersskifva, som är delad i 32 delar och kallas kompasskifvan. Dessa 32 delar eller streck angifva de fyra hufvud- och de öfriga mellanväderstrecken, i det nålen med den ena spetsen ständigt visar mot norr och

genom

fastställandet af denna punkt sätter oss i stånd att med lätthet finna de öfriga. Men på dosan är å den sidan, som är vänd åt fartygets förstäf, anbragt ett svart streck. Vill nu skepparen segla till en viss ort, har han att på sjökortet noga efterse, i hvilket väderstreck den ligger från hans afseglingsort, och nu vrider han fartyget med rodret allt jemt så, att det svarta strecket noga sammanträffar med det på den cirkelformiga pappersskifvan angifna väderstrecket och under hela hans färd icke väsentligt afviker derifrån.

Detta instrument har blifvit ett af de vigtigaste för sjöfartens historia. Se, huru lugnt fartyget glider fram öfver oceanens spegel, tusen mil framför det ligger det aflägsna målet för dess resa! Rundt 15. Styrman om natten. omkring är vatten, enformigt och krusadt af vågor. Hvar är det finger, som utpekar det mål, till hvilket styrmannen har att ställa sin kosa? Väl står dagens stora stjerna på himmeln, men dystra, tjocka moln dölja dess anlete, »grått är vattnet, grå är luften», men fjerran hvarje land, medan ofta under hafvets yta förderfbringande ref och grund hota. Då inbryter dessutom natten, men fartyget, drifvet af vinden, fortsätter sitt lopp. Hvem kan hjelpa och visa vägen? Det är herrens finger, der i den tysta kompassdosan, det visar mot polen i norr eller söder och betryggar färden. Från kompassens begagnande förskrifva sig alla

stora upptäckter på geografiens och etnografiens område, från dess införande sjöfartens allt större lyftning, som gifver sig tillkänna i jordomseglingar och upptäcktsresor, äfvensom i handelns utomordentliga lifvande och spridningen af bildning och odling. Skeppsbygnadskonsten och sjöfartskonsten, den förra förut mera handtverksmässig och, utan bestämda grundsatser, utöfvad enligt häfdvunnet bruk, höjde sig till vetenskaper, trädde i hvarandra ömsesidigt understödjande förbindelser med andra vetenskaper, såsom geografien, naturkunnigheten och astronomien med flere, och lade sålunda grund till sjövetenskapen, hvilken för närvarande af den blifvande sjömannen inhemtas vid särskilda sjö- eller navigationsskolor, sådana de finnas i betydande sjöstäder.

2. Marco Polos resor.

Bröderne Matteo och Niccolò Polo. Resa öfver Konstantinupolis genom Krim till de vestra tatarerne, sedan till Bokara, till Kublai-kans hofläger. Brödernes sändning till påfven. — Brödernes äntrade af sin andra resa i sällskap med Marco Polo. Sjutton år i storkanens tjenst. Quinsay. Återkomst. Marco Polos sista lefnadsår. Hans reseberättelser. Pepparskörd och perlfiske.

Kännedomen om den verldsdel, som man så ofta hört betecknas som »menniskoslägtets vagga», kan i de äldsta tiderna hänföras till det, som foinikerne och hebreerne samt sedermera hellenerne och romarne hade sig bekant om främre eller vestra Asiens folk och förhållanden. Moses l:a boks 10:e kapitel är i detta afseende af stort intresse, emedan den der befintliga folktaflan upplyser oss, hvilka folk på den tiden gjort sig bemärkta i Mindre Asien, Mesopotamia, Syrien och Arabien. Redan det gåtfulla landet Ofir nämnes i samband med Noas söner; dit afsändes, som vi veta, expeditioner af Salomo och Hiram af Tyros. Derifrån medförde dessa bland annat apor, påfåglar och elfenben, och de för dessa handelsvaror valda, från sanskrit, indernes heliga språk, lånade uttrycken bevisa, att med Ofir blott kan ha förståtts ett landskap i Ostindien. Äfven hellenerne sökte redan tidigt efter ett guldland; argonauternes tåg skulle hemta det gyllene skinnet från Mindre Asien, hvilket för den guldhaltiga sanden i Kaukasos' bergfloder ansågs för en af fyndorterna för denna redan fordom ifrigt åtrådda metall. Med den gamla verldsdelens främre land blefvo likväl hellenerne först då närmare bekanta, när deras på Syriens kust anlagda nybyggen uppblomstrat till ansenliga städer, när förhållandena till Persien vidgades, och när efter de stora krigen för den helleniska halföns sjelfständighet, efter århundradens blomstring, Alexandres den store förde sina makedoner till Persien och vidare till de turanska stepperna, ja, ända till det aflägsna Pendsjab eller Indos' femflodsland.

De gamle kände redan temligen noga Arabiens kuster, och den handel, som på den tid, då Ptolemaiernes

konungaätt herskade i Egypten, från Röda hafvet drefs på Indien, var ganska betydlig. Hvad den af oss redan anförde alexandrinske geografen Ptolemaios berättar om östra och södra Asien i andra århundradet e. K. kan sammanfattas deri, att man redan kände halfön Malaeca; äfven talade han om en stor, på andra sidan Kersonesos kryse liggande hafsvik, sannolikt Siamviken. Under de romerska kejsarne sträckte sig handelsförbindelserna ända till ön Java (Kornön), kanske till och med till Molukkerna, af hvilkas alster, kryddnejlikorna, cesarerne uppburo en tull. KejsarAurelianus sände en beskickning till Kina, och i sjette århundradet, då en köpman och kosmograf, hvilken i våra lärda, åt geografien egnade verk står uppförd som Kosmas Indikopleustes, lefde och skref i Alexandreia, kände man ganska väl sjövägen till Kina.

Den äldre medeltiden kom icke längre än till det, som redan de gamle kände om Asiens eftersökta land och alster. Först araberne spredo nytt ljus öfver de aflägsnare trakterna. Redan i nionde århundradet kände de till hemorterna för de fina kryddorna, nejlikor och muskottnötter, men om de sjelfva framträngt ända till Molukkerna, är ovisst. Deremot är det en afgjord sak, att araberne redan i nionde århundradet hade i de kinesiska hamnarna tillsatt särskilda representanter för sina handelsintressen. Deras kadier sleto der de tvister, som uppstått genom den lifliga samfärdseln mellan de begge ifrigt handelsidkande folken, och det är intet tvifvel underkastadt, att den höga tanke, som araberne hyste om den sociala mognaden hos folken i det stora »midtens rike», funnit vidare spridning. Äfven efter Marco Polo fortforo de ännu länge med sina resor; deras handelsverksamhet och det inflytande, som de vunnit i hela Indien, bragte sedermera portugisernes företag mer än en gång i stor fara. Ibn Batuta, en man, som i första fjerdedelen af fjortonde århundradet rest vidt omkring i verlden, och andra mångbefarna muhamedanska resande, som framträngt ända till inre Asiens högland, beskrefvo, hvad de sett och erfarit, och deras kännedom sträcker sig ända till Kina; äfven det skogrika Sibirien var icke främmande för dem.

I de första århundradena af det andra årtusendet e. K., i hvilket vi lefva, vidgade sig den europeiska folkfamiljens synkrets allt mera. Skaldekonst och lärdt vetande funno omvårdnad vid de kristna och moriska furstarnes och stormännens hof, nya behof och ökad yppighet gjorde sig gällande. Genom korstågen hade hundratusenden af européer kommit till Asien, och somliga af dem framträngde vidare till dess inre. De förde nya åskådningar med sig hem.

Äfven kyrkans sändebud inträngde i hjertat af Asien, bland dem år 1253 Ruijsbroek genom de kirgisiska stepperna och de östra delarna af Mongoliet ända till steppstaden Karakorum, storkanernes då varande residens, beläget söder om Irkutsk. Han blef väl mottagen hos den store Dsjingis-kans i religiösa saker mycket fördragsamma efterträdare. Och sedermera, då en del af Europa öfversvämmades af mongolsvärmarna, blefvo ganska många handtverkare och småborgare från mellersta Europa bortförda till dessa verldsstormares tältläger i inre Asien; en och annan bland dessa ofrivilliga upptäcktsresande kom ännu längre bort, ända tillKataia (Katai) eller Kina och fann här tillfälle att använda sin yrkesskicklighet

Alla dessa tilldragelser äfvensom senare resor till lands af åtskilliga, köpmän gjorde vesterlandets invånare allt närmare bekanta med det aflägsna östra Asien. I de muntliga meddelandena och de skriftliga reseberättelserna löpte »sanning och dikt» i hvarandra, dock hade de vidunderliga föreställningarna om »Indiens», det vill säga södra och östra Asiens, omätliga skatter öfvervigten. Peking, Kinas då varande präktiga hufvudstad, var i hela Europa väl bekant under namnet Kambalu (af Kantsjeufu). Om kejsarstadens rikedom och sällsamheter, äfvensom om Quinsay, som skulle tjena 1 1/2 million familjer till vistelseort, och andra kinesiska och indiska städer med silfverbeslagna murar, förgylda tinnar och torn, samtalade redan i elfte och tolfte århundradet sjöfarande 16. Hundhuvudmänniskor. Efter »Livre des merveilles». och andra vidtberesta män. Ju aflägsnare de härigenom i folkets mun komna trakterna voro, desto mera föreföllo de som underland. Allt, hvad årtusenden gammal vidskepelse och den evigt beställsamma fantasien hittat på, ställdes i samband med »Indiens» guld-, perl- och ädelstensland, med Indiska oceanens »lycksaliga» öar. Vissa trakter af denna underverld befolkades med dvergar och jättar, med folk utan skugga, hundhufvudsmenniskor och fabelaktiga varelser, som för sin beqvämlighet buro hufvudet under armen eller stoltserade på ett ben. Om den i främre Asien huserande »gamle på berget», ett motstycke till den svarte erkepresten i landet Etiopien, utbredde man sig i alldeles underbara sagor, och fabelaktiga djurformer sällade sig till de förut omnämda undermenniskorna. I skogar, i klippnästen

och jätteträd, i klyftor och hålor bodde enhörningar, fågeln grip och den evigt sig föryngrande foinix, eldsprutande drakar, desslikes basilisker med dödande blick, vidare jättestora, lindormslika vidunder; äfven hafven genomplöjdes af väldiga sjöormar, sjöjungfrur och vidunderliga vattenvarelser af alla slag. Asiens midt fyldes med urgamla sagor, och till den fjerran

östern, till riket Kataia eller Kina och guldlandet Zipangu eller Japan knöto sig alla upptänkliga sällsamheter.

Icke ringa uppseende väckte derför berättelserna af tre resande, som efter tjugufyraårig frånvaro 1295 återkommit till sin fädernestad Venezia. Ty fastän resor till venezianernes och genovesernes nybyggen och dotterstäder ingalunda hörde till sällsyntheterna, återvände dock de flesta af handelns sändebud inom kortaste tid hem igen. Men vidsträckta resor förorsakade på den tiden en mängd tidsödande förberedelser, oändligt mer än i våra dagar, då allt går med ångans hastighet. På den tiden, då man till lands blott kunde komma fram på handelskaravanernas stråkvägar och till sjös endast begagna de otympliga, ännu allt jemt utomordentligt långsamt seglande handelsfartygen, då under hela medeltiden det i allmänhet ännu stod ganska illa till med kännedomen om jorden eller det, som vi kalla geografi, så ansågs en lyckligt verkstäld resa till aflägsna land som en alldeles utomordentlig bedrift. Men nu tillbaka till våra venezianer!

Två af de återkomna resandena voro redan öfver lifvets blomstringstid, den tredje räknade ännu icke fyrtio år. Deras ansigten voro väderbitna, deras kläder luggslitna och af sällsamt snitt, deras språk klingade väl italienskt, men var i så hög grad blandadt med främmande ord, att de voro svåra att förstå. Stor var förvåningen och ännu större tviflet, då en af de solbrända resandena utgaf sig for Matteo Polo, hufvudmannen för en af de anseddaste patriciska familjerna i Venezia, och påstod, att hans följeslagare vore hans broder Niccolò och dennes son Marco Polo. Väl erinrade sig äldre borgare, att för ett fjerdedels århundrade sedan tre Poloer hade begifvit sig på resor; men dem hade man länge sedan förklarat för döda, och det präktiga stamslottet hade öfvergått i aflägsna anförvandters besittning. Dessa vägrade i början att till äfventyrarne utlemna sina besittningar, tills åtskilliga omständigheter lemnade bevis för, att de torftigt klädda personerna verkligen voro de försvunna Poloerne.

Snart blef äfven kändt, att de återkomna vandrarnes förmögenhetsförhållanden alldeles icke finge mätas efter deras torftiga klädsel. Då de åter inflyttat i sitt stamslott, inbjödo de sina talrika slägtingar och de förnämste i staden till ett stort gästabud. Poloerne visade sig vid bordet i vida, böljande drägter af atlas, hvilka de efter handtvagningen, den vanliga inledningen till den tidens stora festligheter, utbytte mot kläder af damast; men damastkläderna blefvo efter första rätten utbytta mot purpurröda sammetsdrägter, och hvarje gång fingo tjenarne de aftagna kläderna till skänks. Efter afläggandet af sammetsdrägterna visade sig värdarne i enkel drägt liksom gästerne. Men knapt hade tjenarne aflägsnatsig, förrän Marco Polo kom fram med de tre smutsiga, luggslitna drägterna, som vid de resandes ankomst gjort ett så ogynsamt intryck. Den ena af dessa drägter lemnade Marco åt sin fader, den andra åt sin farbror, och den sista behöll han for sig sjelf. Derpå började de tre männen sprätta upp sömmarna, och dyrbara karbunklar, safirer, smaragder och diamanter blixtrade fram ur sin gömma. Detta skådespelarkonstgrepp förjagade alla betänkligheter mot Poloernes identitet, och de sällsamma öden de upplefvat funno villigt öra hos gästerne.

Allt, som hittills hopdiktats om Asiens aflägsna riken, trädde tillbaka för Poloernes skildringar, gjorda efter egen åskådning. Deras resor infalla under denna Venezias och Grenovas lysande blomstringstid, då båda redan hade börjat mäta sina krafter och utvecklade större makt än skuggkejsarne på Byzantions tron. Ehuru vi i nästa afdelning skola återkomma dertill, må dock redan här anmärkas, att genovesernes och venezianernes hafbeherskande flottor tillförsäkrade dem ett alldeles utomordentligt inflytande långt in i Asien. Kaffa på Krim hade redan uppblomstrat, ända till Mingrelien sträckte sig de genovesiska nybyggena. Genovesiska vikens stolta herskarinnas fartyg plöjde Svarta, ja, till och med Kaspiska hafvet för att hemta siden från Persien, och vid Dons mynning lågo de båda täflande städernas faktorier och förmedlade, under skydd af den främlingar bevågne tatarkanen, handeln mellan den öster- och vesterländska verlden.

Till Konstantinupolis, den förnämsta samlingsplatsen för de österländska och indiska alstren, hade nu Matteo och Niccolo, söner af Andrea Polo, företagit en handelsresa.

Då de med sina varor 1255 anlände till Marmarahafvet och funno en god marknad för dem, beslöto de att ytterligare utsträcka sin resa genom Svarta hafvet till Asiens inre. För betalningen för sina varor köpte de derför i Konstantinupolis en handelsartikel, på hvilken de trodde sig skola få god afsättning bland tatarerne vid Kaspiska hafvets kust, nämligen ädla stenar. I Konstantinupolis togo de afsked af kejsar Baudouin (Balduin) II af Flandern, den maktlöse herskaren öfver det latinska kejsardömet, till hvilken de blifvit anbefalda, och inskeppade sig nu till hamnen Soldaja, det nu varande Sudak vid sydöstra änden af Krim.

Från Krim begåfvo sig bröderne till lands till Barkai-kan, de vestra tatarernes beherskare, hvilken hade sitt residens i Bolgar vid Volga och i Sarai. Denne frikostige och bildade tatariske furste mottog de resande på det mest förekommande sätt och besvarade deras skänker af juveler med att gifva dem ädelstenar af dubbelt värde jemte andra rika gåfvor. Då han likväl 1262 dukade under i striden mot de östra tataremes furste Hulagu, Kublai-kansbroder, måste de resande för att undvika motståndarens område taga den östra riktningen till Okak vid Volga. De öfvergingo

17. Bröderne Polos afsked från Konstantinupolis. Efter »Livré des merveilles».

Sihon och kommo efter sjutton dagsresor genom Karaks öken till Bokara i Centralasien, der Barak-kan herskade, hos hvilken de träffade ett sändebud från Hulagu till hans broder Kublai-kan i Kina. Sedan de uppehållit sig tre år i Bokara, inbjöd dem sändebudet att följa honom på hans resa till sin herskares hofläger. De samtyckte, oeh då de efter ett år, fullt af mödor och faror, lyckligt uppnådde storkanens residens, mottog han dem icke blott med vanlig nedlåtenhet, utan anstälde for dem, såsom de första italienare, som visat sig i hans land, lysande fester och gaf dem många andra bevis på sin välvilja, Timtals måste de för honom berätta om vesterlandets furstar och folk och om deras krigssätt, men i synnerhet om påfven och den kristna kyrkans läror och gudstjenst. Derefter gjorde han dem det förslaget, att de såsom hans sändebud skulle resa till Roma och bedja påfven sända honom hundra i alla vetenskaper väl förfarna män, som för de lärde i hans rike skulle uppenbara kristendomens sanningar för att äfven vinna hans folk för denna tro. De resande fingo med sig bref på tatariska språket till påfven och som lejdbref en gyllene tafla med den kejserliga höghetens tecken. Den, som medförde en sådan tafla, måste af alla ståthållare i de tatariska rikena skyddas, förses med allt nödvändigt och ledsagas vidare. Då efter den andra dagsresan den officer, som skickats med dem, blef dödligt sjuk, fortsatte Poloerne resan allena.

Fastän öfver allt det beredvilligaste understöd lemnades dem,

behöfde de likväl tre hela år för att uppnå hamnen Lajas i Lilla Armenien (sedan kallad Ajazzo [Ajas], vid viken af samma namn öster om Tarsos). I april 1269 kommo de till Ptolemais (Acre) och fingo veta, att påfven Clemens IV dött i november 1268 och att hans efterträdare ännu icke blifvit vald. De aflade nu för legaten i Ptolemais, Tebaldo de Visconti, berättelse om ändamålet med sin resa och skyndade sedan till Venezia för att återse sin familj. Niccolòs hustru hade under tiden aflidit och åt honom efterlemnat en son, Marco, som då var femton år gammal. Denne fick nu sluta sig till fadern och farbrodern, då de efter två års förlopp återvände till Ptolemais.

Då påfvarne aldrig uppgifvit hoppet att vinna de mongolfurstar, som då herskade i Kina, och omvända dem till kristendomen, begagnade den nyligen på Petros' stol komne påfven Gregorius X, den förut omnämde legaten i Ptolemais, det välkomna tillfället att sätta sig i förbindelse med storkanen. Han lemnade Poloerne bref till honom och gaf två lärda munkar af predikarorden fullmakt att i de aflägsna riken, dit de skulle begifva sig, i hans ställe utnämna biskopar, viga prester och meddela absolution. Men redan vid Armeniens gränser förlorade de kristna sändebuden, som bäfvade för de hotande farorna, modet, och de vände förskräckta om, medan Poloerne djerft trotsade alla faror och efter öfvervinnande af stora svårigheter, dock först efter 3 1/2 år, uppnådde den af storkanen i Tatariet (1256) uppbygda präktiga staden Klemenfu (Kaipingfu, norr om Peking). Storkanen skickade sina sändemän dem till möte fyrtio hela dagsresor och mottog dem, omgifven af sina furstar och råd, med de största hedersbetygelser samt bjöd dem, då de kastade sig ned på ansigtet för honom, stiga upp och berätta om samtalet med påfven. Då de hade slutat och öfverlemnat de medförda skänkerna, prisade monarken deras trohet och utnämde den unge Marco till sin hedersföljesven.

Inom kort tid förtrogen med mongolernes och tatarern es språk och seder, blef Marco snart derefter af Kublai-kan utsänd i vigtiga statsangelägenheter. Ehuru ändamålet med denna diplomatiska sändning icke nämnes, kan man dock af vissa omständigheter sluta, att den unge Polo begaf sig till konungens af Annam eller Tonkin hof. I den inrikes tjensten använd som guvernör och äfven som amiral öfver en kanens flottilj, lyckades den skicklige venezianen att i dessa embeten, äfvensom vid tillfälle i flerfaldiga andra sändningar i sin herskares intresse, förvärfva sig dennes välvilja i hög grad.

Och sålunda saknade Marco under en sjuttonårig vistelse icke tillfälle att i det aflägsna östra Asien lära grundligt känna de mongoliska och tatariska folkens förhållanden. Omsorgsfulltnedskref han alla iakttagelser, som sedan i hemlandet tjenade honom till grundval för hans berömdt vordna reseverk.

Då deras gynnare, kanen, blef gammal och svag, intogos de tre Poloerne af längtan efter sitt hemland och farhåga for sina samlade skatter i guld och juveler, hvilkas besittning efter deras välgörares död kunde blifva ifrågasatt. Kanen var missnöjd med deras afsigt och sökte qvarhålla dem vid sitt hof genom tillbudet att fördubbla deras egodelar. Då han slutligen gaf efter för deras böner, måste de lofva att återvända till honom, när de tillbragt någon tid hos sin familj. Sedan affärdade han dem med den ofvan omtalade gyllene lejdtaflan som respass och med fullmakt att som hans sändebud underhandla med konungarne af Frankrike och Spanien.

På en flotta af fjorton fartyg, som skulle tillföra konung Argon af Indien en gemål, togo de den östra sjövägen och uppnådde efter 18 månaders kringirrande den indiska kusten. I Indien fingo Poloerne fyra nya gyllene lejdtaflor, af hvilka hvar och en var 85 centimeter lång och 15 centimeter bred. Ehvart de kommo, lyddes punktligt befallningen att fortskaffa dem med säkert följe och allt nödvändigt. Sålunda återkommo de öfver Trapezus, Konstantinupolis och Negroponte 1295 till Venezia, der de, såsom redan ofvan meddelats, länge betraktats som döda.

Då de tre vidtberesta männen åter satt bo i Venezia, förvärfvade de sig snart genom sin duglighet och sin rikedom aktning och anseende. Marco, som i sina skildringar alltid plägade beräkna storkanens skatter och inkomster i millioner, fick tillnamnet »messer Millioni», millionherrn. Att han på sin dödsbädd af sina vänner uppmanats att återkalla sina öfverdrifter och att han förklarat, att han, af fruktan att icke blifva trodd, blott berättat hälften af allt det underbara han sett, är en senare dikt.

Då venezianerne i Ajazzoviken dukade under för genoveserne, blef Marco Polo, åt hvilken man anförtrott ett befäl på flottan, efter tappert motvärn tillfångatagen. I Genova lärde man sig snart värdera den aktningsvärde och verldskunnige mannen, och de förnämste täflade om att för honom lätta fångenskapen. För att undvika det tröttande, ständigt återkommande berättandet af sina öden lät Marco Polo skicka till sig från Venezia sina reseanteckningar och genom en genoves, Rustighello eller Rusta Pisano, på franska språket uppteckna sina färder och iakttagelser. Detta omkring 1298 fullbordade manuskript öfversattes sedan på latin och italienska. Efter sin befrielse öfverlemnade Marco Polo 1307 åt grefvens af Artois sändebud Thibault de Cépoy en med egna tillsatser och förbättringar försedd fransk bearbetning af sinaresor. Marco Polo dog omkring 1324 i Venezia i en ålder af sjutio år.

Denne märkvärdige man har med rätta betecknats som »medeltidens Herodotos». Han lemnar oss underrättelse om de intressantaste landen i östra Asien på en tid, då man antingen alldeles icke eller blott af osanna berättelser och fantastiska återljud af traditioner kände dessa den gamla verldens aflägsnaste delar. Fastän han icke berättar med en nyare resandes omsorgsfullhet, kan dock icke förnekas, att han ärligt och uppriktigt förtäljer, hvad han sjelf skådat och upplefvat, och endast då talar osanning, när man talat osanning för honom sjelf, men då också alltid försigtigt tillägger: »man säger» eller »såsom jag hört». I allmänhet ha sorgfälligheten i hans uppgifter och noggranheten i hans skildringar bekräftats af många senare resande. För visso får man icke göra honom sjelf ansvarig för, hvad de fantastiska afbildningarna i Livré des merveilles, af hvilka några här meddelas, skrifva på hans räkning.

Bröderne Polos första femtonåriga resa började vid Volga och gick genom det nu varande Bokariet ända till Karakorum. Den

18. Ankomsten till Ormus. Efter »Livré des merveilles.»

andra resan, under hvilken Marco Polo träder i förgrunden, räckte från 1271 till 1295. Under sjutton års tid innehade Marco Polo kejserliga tjenstebefattningar, i hvilka han lärde känna alla östra Asiens provinser med undantag af Kuangsi och Kuangton. Han besökte icke blott de vigtigaste orterna i det nu varande midtens rike, utan fick äfven riktigt begrepp om de land, som genomkorsades af den stora armeniska handelsvägen öfver de vestra landen från Ajazzo vid Issiska viken till Tauris, om Kaspiska hafvets omgifningar ända till Irans fruktbara dalar och vidare om ökenvägen till Ormus och derifrån öfver Kerman ända till Hindu-kusjs och vestra Himalajas höga bergland.

På en ö nära kusten ligger staden Ormus, den mäktigaste och fastaste staden i det forna konungariket Kerman, dit äfven Marco seglade och köpmän från alla trakter af Indien föra kryddor och specerier,kostbara stenar, perlor, guld och sidentyg, elefanttänder och många andra varor. Under sommarn flytta invånarne för hettan ut i sina trädgårdar vid kusten eller på öarna i floderna, der de uppföra hyddor på pålar. Hvarje dag från kl. 9 på morgonen till aftonen blåser landvinden tryckande het; för att icke qväfvas, så försäkrar vår

19. Pagodön.

sagesman, dyka då menniskorna ända till hakan ned i vattnet och stanna deri, ända tills det upphör att blåsa. Man berättade för venezianen, att en här af 1 600 ryttare och 5 000 soldater till fots, som skulle tvinga Ormus beherskare att betala tributen, blifvit tillintetgjord genom denna heta vind (badisamum). Sina fartyg byggaOrmus' invånare utan spikar, ty träet är så hårdt och tort, att det splittras som lergods eller drifver tillbaka spiken.

Under fortgången af sin resa, som förde honom från Beludsjistan till Kasjmir, vestra Tibet och den kinesiska delen af Turkestan, kom Marco Polo till de tre vigtiga handelsplatserna Kasjgar, Jarkand och Kotan (Ilitsji) i Tarims dal, söder om Tiansjan, och till uigurernes under mongolerne lydande rike, hvarifrån han icke tog den vestra, mest brukliga karavanvägen till Kina, utan vägen genom öknen Lop (Gobi).

De resande, som vilja genomvandra öknen, göra halt i staden Lop (vid Lopsjön) och lasta ett antal starka åsnor och kameler med munförråd och allt nödigt; blir detta uppätet, innan man hunnit genom öknen, döda och uppäta de lastdjuren. Tretio dagar reste man genom dessa ödemarker på den kortaste vägen öfver sandiga slätter och kala berg; dock finner man vatten, som blott på få ställen är saltaktigt, efter hvarje dagsresa, tillräckligt för 50—100 personer och deras lastdjur. Ingenstädes såg Marco spår af djur, icke en fågel var här att skåda; öknen syntes honom blott som vistelseort för onda andar, som förderfva de resande med bländverk, väcka dem ur sömnen genom att ropa dem vid namn och sedan föra dem på afvägar, under natten jemväl härma en ryttartrupps traf, om dagen visa sig i gestalt af en sådan och skrämma karavanerna på flykten genom larmet af trummors ljud och vapens rassel, så att de vilsekomna eländigt förgås af hunger. Derför angifva de resande på aftonen, innan de lägga sig till hvila, medelst signaler den väg, som de den andra morgonen ämna taga, och hänga på hvarje lastdjur en klocka, så att de icke skola skingras.

Efter tretio dagsresor i östsydöstlig riktning erbjöds dem en välkommen hvilopunkt i staden Saciou (Tsjatsjeu), det är Sandstaden, i landet Tangut, hvilken mestadels är bebodd af afgudadyrkare och har många kloster med prester och vanskapliga afgudabilder. Äfven staden och landskapet Kamul (Kamil) ligger i provinsen Tangut mellan två öknar. Deras invånare, likaledes afgudadyrkare, fann vår resande i besittning af allt hvad de behöfde. Han berömde deras sinne för sällskapliga nöjen, musik, sång, dans, läsa och skrifva. I den grundsatsenliga utöfningen af en alldeles otrolig gästfrihet se de en gud behaglig handling.

Särdeles intressant är Marco Polos berättelse om det präktiga Quinsay (det nu varande Hangtsjeufu), det är Himmelsstaden, hufvudstaden i kretsen Tsjekiang. Sitt namn förtjente den väl för sin storlek och skönhet, för den trefnad, glädje och de många lustbarheter den erbjöd. Enligt den allmänna uppskattningen skulle denna stad hålla 100 mil i omkrets, sannolikt kinesiska li,af hvilka 8 äro lika med 2 svenska. Vår sagesman beundrade de breda gatorna i denna vidtberömda stad, dess kanaler och torg, bland hvilka tio voro af utomordentlig storlek. Bredvid kanalerna löpa gator, så att båtar och vagnar fara bredvid hvarandra. Antalet af små och stora broar skall belöpa

sig till 12 000; de, som äro slagna öfver hufvudkanalerna och sammanbinda de förnämsta gatorna, hafva så höga och konstrika hvalf, att fartygen med sina master fara under dem. De förnämsta torgen äro allesammans fyrkantiga, på hvar sida 1/2 mil långa, på den ena sidan begränsade af hufvudgatan, som, 40 steg bred, genomskär staden från den ena änden till den andra, på den andra sidan af hufvudkanalen, hvars åt torget belägna sida är bebygd med varumagasin af sten. Hvarje torg ligger på fyra mils afstånd från det närmaste, besökes tre dagar i veckan af 40 000—50 000 menniskor och är hvarje årstid fyldt med vildt, fjäderfä, fisk, slagtkreatur, grönsaker och frukt i största öfverflöd. Hvarje torg omgifves af höga boningshus, som i de nedre våningarna innehålla köpmansbodar, och från alla håll utmynna här gator, vid hvilka det ingenstädes fattas kalla och varma bad med alltid färdig betjening, ty män och qvinnor äro från barndomen vana att dagligen, i synnerhet före måltiden, bada i kallt vatten.

Vid många gator, äfvensom vid torgen, bo läkare och astrologer, som äfven meddela undervisning i skrifva, läsa och andra konster. På två mot hvarandra liggande sidor af torgen stå de stora bygnaderna för embetsmännen, som genast slita hvarje tvist och föra uppsigt öfver vakterna på broarna och torgen. Till höger och venster om hufvudgatorna resa sig palats och hus med trädgårdar, bredvid dem handtverkarnes bostäder och bodar, och stundligen tränges här en mängd menniskor, som sköta sina göromål och med kärror och båtar betäcka gator, torg och kanaler. Endast det dagliga behofvet af peppar belöper sig enligt tulltjenstemännens utsagor till 43 läster, hvar och en om 121,5 kilogram. Som betalningsmedel gäller här endast pappersmynt.

Enligt gammal lag omfattar hvarje son faderns yrke, dock arbeta de rika mästarne icke sjelfva, utan stoltsera som förnäma män, dyrbart klädda i siden och juvelsmycken. Deras hus äro vackert bygda, utvändigt smyckade med bildhuggerier, invändigt med dyrbara målningar och fantastiska prydnader. Invånarne äro förvekligade och alldeles obekanta med att föra vapen; upplopp och slagsmål höra till oerhörda tilldragelser. Mot främlingar är folket hjertligt och gästfritt, städse redo till råd och bistånd, äfven i handelsangelägenheter. — För lustfärder afsedda båtar och gondoler, som rymma 10—20 personer, med bred botten och 15—20 steg långa, försedda med snygga bord och bänkar och en fördet bättre sällskapet bestämd kajuta, från hvars platta tak sjömännen med långa stänger staka fram båten, betäcka i mängd vattnet. Allt är måladt med brokiga färger och figurer, och på farkosternas begge sidor är anbragt en mängd gluggar och fönster, under det i kajutorna förnämligast sällskap sitta till bords och fröjda sig åt omvexlingen af de taflor, som glida förbi dem. Denna njutning på vattnet öfverträffar hvarje annan, ty staden med sina otaliga palats, stränderna med sina tempel, kloster, villor, trädgårdar och väldiga träd samt mängden af de ständigt förbisväfvande gondolerna erbjuda det druckna ögat en evig omvexling. Efter fulländadt dagsverke tänka invånarne på ingenting annat än lustfärder, antingen på dessa båtar eller i de vagnar, som ila fram genom gatorna. Alla gator äro på kinesiskt sätt lagda med kiselsten och tegel, lika så alla chausseer i denna provins. Hufvudgatan har på hvardera sidan en tio steg bred stenläggning, men i midten sand, genom hvilken hvälfda trummor leda regnvattnet ned i kanalerna. På denna sandväg fara de långbygda vagnarna fram och tillbaka. De äro täckta, försedda med förhängen och dynor af siden samt rymma sex personer. I långa rader ser man dem stundligen fara genom staden för att för återstoden af dagen föra sällskap och familjer ut till skuggrika trädgårdar. Vid alla gator resa sig tornlika stenbygnader, dit invånarne fly med sin egendom, när eldsvåda uppstår, ty husen äro mestadels af trä. På de förnämsta broarna står ett vakthus med tio man, som ha ett starkt ljudande instrument af trä och ett annat af metall äfvensom ett vattenur för att med de förra slå timmarna, som det senare visar. Om natten tåga väktare genom gatorna, ty på en bestämd timme måste all eld och allt ljus vara släckta och ingen får då längre visa sig på gatorna. Anträffa de någon till arbete oförmögen eller sjuk, så föra de honom till ett hospital, af hvilka flere finnas i hvarje stadsdel och äro på det frikostigaste utrustade. Bryter eld ut, slå de larm, då alla väktarne ila till och släcka; de af eldsvådan träffades bohag föra de till de af sten bygda räddningshusen eller på båtar, och ingen annan än sakernas egare får uppehålla sig vid dem. På vissa afstånd äro vid gatorna uppförda små kullar med trähus och i dem tamtams, genom hvilka man vid uppror genast kallar tillsammans alla trupper i och invid staden.

Storkanen delade Manji, en af hans vigtigaste provinser, i nio delar, hvilkas ståthållare liksom alla andra embetsmän ombytas hvart tredje år. En af dem residerar i Quinsay och har under sig mer än 140 städer, men

inalles har Manji 1 200 sådana, idoga och folkrika. I hvar och en ligger, allt efter stadens storlek, en besättning, som mestadels består af andra provinsers infödingar,ty tatarerne äro blott beridna krigare. Största delen af städernas inkomster användes på besättningarna. Quinsay allena har 30 000 man, och den minsta besättningen består af 1 000 man. — Den förre konungens af Fansur palats omfattar en yta af 10 qvadratmil och är deladt i tre delar. Till den mellersta leder en hög portal; präktiga kolonnader med breda terrasser, som hvila på pelarrader, lysande af azur och guld, löpa rundt omkring. Midt emot ingången reser sig en pelarhall med förgylda kolonner och förgyldt tak, invändigt prydd med målningar ur de forna konungarnes historia. Bakom denna hall leder en genomgång i muren till den innersta gården, som liknar ett stort kloster med tält och pelarportik samt innehåller konungens och drottningens gemak. En täckt korridor med ingångar till smärre gårdar vid sidorna leder härifrån till sjön, och hvarje gård har 50 rum, bostäder för de tusen unga

20. Pepparskörd. Efter »Livré des merveilles».

qvinnor, som uppvakta konungen. Staden egde ett stort antal tempel och asyler, ja, till och med en kristen kyrka, som tillhörde nestorianernes sekt, ty i trettonde århundradet fans ett icke ringa antal kristne i Kina.

Jättestaden skulle hysa omkr. 1 600 000 familjer; hvarje husfader var förpligtad att öfver sin port fästa en lapp med namnet på alla familjens medlemmar och tjenare, äfvensom antalet af hans hästar; dog någon af husets invånare, utströks dennes namn, men likaledes blef äfven hvarje nyfödt barn genast tillagdt på förteckningen. Denna anordning gälde öfver hela Kataia (Kina) och Manji. Äfven värdshusvärdarne införde i en bok namnen på alla dem, som bodde hos dem, äfvensom timmen för deras ankomst och afresa, samt skickade dagligen en afskrift deraf till stadens styresmän. Storkanens inkomster af Quinsay och tillhörande städer voro alldeles ofantliga. Endast af salt, den mest inbringande artikeln, uppgifves inkomsten ha varit 80 tomans guld (1 toman = 10 000 dukater), det vill säga 800 000 dukater, ty en förvånande mängd salt erhölls mellan Quinsay och hafvet. Ytterligare hade kejsaren en inkomst af 16 800 000 dukater. Många dagsresor rundt omkring

Quinsay liknade landet en enda, allt längre sig utsträckande stad, så tätt befolkadt och rikt bebygdt syntes allt.

I tredje boken af sina resor beskrifver Marco Polo utom Indien, som han i storkanens tjenst besökte vid åtskilliga tillfällen, äfven andra land, såsom till exempel det märkvärdiga öriket Zipangu (Japan), vidare Stora Java, Lilla Java (Sumatra), Zeylan (Ceylon), Magastar (Madagaskar), hvilka stodo i mer eller mindre liflig samfärdsel med Kataia eller Kina och dit storkanen flere gånger lät expeditioner afgå.

Zipangu (Soluppgångens land) egde på den tiden guld i öfverflöd, dock var utförseln deraf förbjuden, och endast få köpmän besökte och kände landet. Herskarens palats är ända till taket innan och utan belagdt med guldplåtar, och gyllene bord finnas uppstälda deri. Sydhafvet Cin (Kin eller det kinesiska) omgifver

21. Perlfiske. Efter miniatyristerne.

dessa öar, och deri skulle enligt Marco Polos försäkran 7440 öar ligga. Nästan alla ansågos bebodda och voro bevuxna med de mest doftande kryddor och träd, rika på aloe, hvit och svart peppar, guld och många andra dyrbarheter. Dock är sjöfarten dit för svår för att lofva stor fördel. Dessa öar voro icke underkastade storkanens välde, hvarför Marco Polo icke heller sjelf besökte dem. 1 500 mil från Zaiton vester ut sträcker sig hafsviken Keinon (Hainan) så långt, att fartygen behöfva två månader för att från provinsen Manji segla till dess norra kust.

Ön Zeylan (Ceylon) skildras af Marco Polo som en af verldens skönaste öar, hvilken drifver liflig handel med det bästa färgträ och dyrbara rubiner, safirer, topaser, ametister, granater och andra ädelstenar. Konung Sandernaz egde enligt uppgift en rubin, som var 15 centimeter lång, armtjock och utan fläckar.

Mellan Maabar (Coromandelkusten) och Zeylan egde då som nu för tiden perlfiske rum. Från de for ankar liggande båtarna och fartygen dyka perlfiskarne ned i hafvet och upphemta perlorna i säckar af nätväfnad. Detta fiske sträcker sig 60 mil långt utefter kusten söder ut, ända dit, der de stora fiskarna blifva farliga fördykarne. Det räcker från april till midten af maj. I september och oktober fiskas åter, men då på 300 mils utsträckning. Magastar (Madagaskar) anser Marco Polo för en af de största och fruktbaraste öar i verlden; den tiden landade der årligen tusentals köpmän från alla delar af verlden för att mot brokad och sidentyg tillbyta sig elefanttänder,

rödt sandelträ och ambra, som floden rikligt uppkastar på stranden. För den häftiga hafsströmmens skull segla fartygen icke bortom Magastar och Sansibar, ty medan de fullborda bortresan på 20 till 25 dagar, behöfva de tre månader för återresan.

I kapitlet om Lilla Java berättar Marco Polo om ett sällsamt bedrägeri, som på den tiden ofta i Europa bedrefs medelst

22. Gudavagn hos tatarerne.

försäljningen af så kallade mumier, ett dverglikt menniskoslag. De åstadkommos , såsom han påstår, af en apart, som hade stor likhet med menniskan. På dessa apor bortskaffade man håret och svansen, torkade dem sedan och konserverade dem med kamfer och andra medel. När de genom dessa konstgrepp alldeles fått utseende af dvergmenniskor, inpackade man dem i en kista och sålde dem till handelsmän, som förde dem till torgs i alla trakter af verlden.

Af sina samtida beledd och icke sällan hånad, blef den vidtbereste venezianen så mycket mera för senare slägten en sporre att söka en beqvämare, kortare och säkrare väg, en, såsom man nu för tiden skulle säga, vestlig genomfart till dessa land. Ingen af Marco Polos efterföljare har förstått att så mästerligt skildra och prisa dem. Prins Henrique el navegador (sjöfararen) af Portugal studerade denna resebeskrifning och eldades deraf att framkalla dessa märkvärdiga expeditioner, som slutligen ledde till upptäckten af sjövägen till Indien. Äfven Cristoforo Colombo eggades af Marco Polo till sin kedja af upptäcktsfärder, i hopp att vesterifrån uppnå det mångbeprisade Indien, särskildt guldlandet Zipangu. Aflöpte äfven den berömde genovesens företag helt annorlunda, än han någonsin anat, funno de dock 1492 i Nya verldens upptäckt ett visserligen oväntadt, men derför icke mindre ärofullt mål.

Till slut ännu ett ord om en annan resande köpman, hvars namn i följande afdelning ofta kommer att anföras som borgen för de gjorda uppgifterna, och som vi verkligen ha att tacka för mångahanda värdefulla upplysningar om samfärdseln och handeln under det fjortonde århundradet. Francesco Balducci Pegolotti eller Pegoletti heter den välbevandrade firenzaren. Han dref icke anspråkslösheten allt för långt, utan har i sina meddelanden alltid skickligt stält sig sjelf i förgrunden. Balducci var ombud och fullmäktig för det firenziska bankirhuset Bardi. I sina uppdrag befann han sig 1315 i Antwerpen, 1317 i England, 1325 på Kypros och 1336 i Ajazzo, der han af Lilla Armeniens konung åt firman Bardi utverkade fullständig befrielse från alla tullafgifter. Deremot hade han sannolikt under sin vistelse i England inledt förbindelser, som skulle blifva olycksdigra för hans firma. Bardierne hade i förening med ett annat stort firenziskt hus hos firenziska borgare anskaffat 550 000 guldgyllen af ett afslutet lån af omkring 1 1/3 million dukater, men lemnat allt det öfriga af egna medel. Sedan kriget mellan Frankrike och England utbrutit, följde 1339 de båda bankirhusens bankrutt.

Balduccis stjerna tycktes dermed vara förbleknad. Hvad han dock ytterligare bragt till stånd har för oss blifvit knapt mindre vigtigt än för hans samtida. Han författade nämligen en handbok, för köpmän (Pratica della mercatura), hvari han uppräknar de förnämsta handelsartiklar, som på den tiden efterfrågades; vidare beskrifver han några vigtiga samfärdselvägar, särskildt karavanvägen från Don till Peking. Han antecknar vidare tulltarifferna på de särskilda platserna, det vid vexelrörelsen öfliga, hastigheten hos kurirerne eller »postryttarne», såsom man fordom sade; slutligen lemnar han ett eget kapitel om varukännedomen och bjuder till och med på några vinkar om utdragandet af de ädla metallerna. Af allt detta se vi, att redan på den tiden icke obetydliga kunskaper fordrades för köpmannens yrke.

3. Handelsvägarna i medeltiden.

Röda hafvet. Från Bassora till Tebris (Tauris) och Aleppo. Trebisond (Trapezus). Från Tebris till Ajazzo. Venezianernes och genovesernes nybyggen på Krim ända till Asofska sjön. Matrega. Soldaja. Tana. Karavaner från Tana och Don till Peking. Den kaspiska steppvägen. Alexandrias stigande betydelse.

Först sedan portugiserne under Vasco da Gärna återkommit från Malabar, lärde den europeiska handelsverlden känna de indiskahandelsartiklarnas pris och de land, från hvilka de ledde sitt ursprung. Af kryddor uppräknas redan: peppar, ingefära, kanel, kardemummor, nardus, kryddnejlikor, muskottnötter och muskottblomma; af läkemedel: tamarinder, zittverrot, kamfer, kassia, rabarber; af rökelsevaror: benzoe, aloeträ, rökelse (boswellia glabra), myrra, mysk och ambra; af färgämnen: brasilieträ (bresilja), kort efter Cabrals hemkomst. Flertalet af dessa föremål voro alster från Indiens vestra kust (i synnerhet Malabars), och hvad för öfrigt härstammade från den aflägsnare östern, såsom aloe, kamfer, muskott och kryddnejlikor, kunde för tillfället icke förvärfvas på annat sätt än ur andra hand, på de malabariska kustplatserna, Om nu någon på en jordglob eller verldskarta vill uppsöka de möjliga handelsvägarna mellan de malabariska hamnarna och södra Europa, skall hans öga ovilkorligt taga vägen genom Röda hafvet till Adenviken, i synnerhet som Adriatiska hafvet och Venezia ligga alldeles i förlängningen af det förra. Det kunde nästan tyckas, som om för menniskoslägtets utveckling naturen med afsigt velat åstadkomma dessa storartade kanaler för att lätta beröringen mellan det ungdomliga Europa och södra Asiens äldre och mognare kultur. I sjelfva verket har också Röda hafvet utöfvat ett stort och gynsamt inflytande i denna mening. Det oaktadt har det funnits tider, då Röda hafvet blef alldeles öde, till exempel från sextonde århundradets början till ångfartygens uppfinning och inrättandet af den britiska öfverlandvägen i innevarande århundrade. Redan det namn, hvarmed araberne betecknade södra inloppet till Röda hafvet, Bab-el-Mandeb, Tårarnas port, bådar ingenting godt. I sjelfva verket hör Röda hafvets mellan kala berg utbredda bäcken till de mest fruktade områden, icke blott för de otaliga korallrefven, som bringa fartygen i förderf, utan ock för den glödande luft, som hvilar deröfver och gör kusttrakterna till de hetaste på jorden. Besättningen på de britiska postfartyg, som gå till Suez, består derför endast af indiska matroser, de så kallade laskarerne. Ännu hinderligare än den höga värmegraden äro för samfärdseln de rådande luftströmmarna, ty i Erytreiska dalen blåsa nordliga vindar hela året om. Sydliga vindar uppträda väl under sex månader, men deras område sträcker sig blott från Bab-el-Mandeb till halfva höjden af Röda hafvet, nämligen till Djidda, Mekkas hamnstad. De fartyg, som vilja gå till Suez, äro derför i norra hälften af Arabiska viken hänvisade till kustvindarna, och vi kunna icke förundra oss öfver, att Niccolò Conti, en veneziansk köpman, som i femtonde århundradet besökte detta haf, behöfde två hela månader för färden från Berbera i östra Afrika till Tor på Sinaihalfön. Ännu i dag betala skotska kol från Newcastle till Aden dubbeloch till Suez tredubbel frakt, liksom från Newcastle till Bombay i Indien.

I äldre tider, det vill säga redan vid början af tionde århundradet var staden Kolsum, på hvars plats Suez nu ligger, en handelsplats af första rangen. Den förföll dock helt och hållet, sedan fartygen icke längre beforo Röda hafvets norra hälft, utan, liksom på Edrisis tid (1150), landade redan vid det på afrikanska kusten midt emot Djidda belägna Aidab eller Adzab, hvarifrån de indiska varorna fördes genom öknen till staden Kus vid Nil. Denna väg, hvars längd uppgifves olika, till 17 eller 20 dagsmarscher, ådrog karavanerna alla besvärligheterna af en ökenväg, och det var derför ett framsteg, då vid början af fjortonde århundradet fartygen i Röda hafvet åtminstone gingo upp till Kosseir, hvarifrån man på några få dagar kunde uppnå den nämda staden Kus.

Men från början af femtonde århundradet ändrade varorna från Indien åter väg, ty vid denna tid uppblomstrade Djidda, Mekkas hamnstad, sannolikt emedan den gynnande tiden för sjöresor då sammanföll med begynnelsen af de stora pilgrimsfesterna i de heliga städerna. Från sjelfva Mekka förde dels karavaner de indiska varorna till Damaskos och Aleppo, dels skeppades de från Djidda till Tor på Sinaihalfön, hvarifrån karavaner två gånger om året förde dem till Alexandria.

De svårigheter, som mötte sjöfarten på Röda hafvet, förklara för oss, att de sydasiatiska varorna samtidigt togo vägen genom Persiska viken, ja, tidtals till och med föredrogo den. Vid inloppet till denna vik låg, ursprungligen på fasta landet, sedan på en närbelägen ö, den vigtiga stapelplatsen Ormus och vid motsatta ändan Bassora, på den tid, då Bagdad blomstrade, ännu en sjöstad, men nu genom de förenade Eufrats och Tigris' uppslamnin-gar ryckt långt inåt landet. Från Bassora kunde de indiska varorna taga två vägar till vesterlandet, i det de följde antingen Eufrat eller Tigris. Den senare vägen förde dem slutligen till Tebris (Tauris, Torissi), den andra till Aleppo. Så länge Konstantinupolis och inloppen till Svarta hafvet ännu icke fallit i turkarnes händer, lifvade handeln vägen till Tebris; sedan fick Aleppo företrädet. Från Tebris utgrenade sig varatågen åt ena sidan öfver

Erzerum, Arzengan, Sivas och Manistra till Ajazzo, Lilla Armeniens hufvudstad, det nu varande Ajas vid Medelhafvet eller nogare vid Iskenderun- eller Alexandretteviken, å andra sidan öfver Erzerum till Trapezus (Trebisond), hvilket sedan 1204 uppstigit till ett kejsardöme och der de italienska handelsstäderna egde faktorier. På den senare vägen återvände Poloerne hem från Kina, hvaremot de på sin andra resa till österlandet togo den andra vägen öfver Ajazzo, Tebris och Bassora, Vid denna tid föredrogsnämligen vägen genom Persiska viken derför, att den ledde dels öfver mongoliskt område, dels genom Lilla Armenien, således undvek de egyptiska sultanernes välde. Denna handelsvägs blomstring räckte ungefär från andra hälften af trettonde till midten af fjortonde århundradet, ja, en tid bortåt tycktes det, som skulle den draga till sig hela den indiska handeln.

En veneziansk ädling vid namn Marino Sanuto, som vid början af fjortonde århundradet reste i österlandet, hade nämligen genom uppsatser, som han stälde till påfven och åtskilliga monarker i vesterlandet, nyligen väckt den tanken att bryta mamlukbejernes makt derigenom, att man belade Egypten med en sträng handelsspärrning. Derigenom hoppades han att för det första undandraga islams då varande öfvermakt skeppsbygnadsvirke, metaller och metall varor, i synnerhet vapen, vidare hindra tillförseln af hedniska och kristna slafvar och derigenom mamlukkårens fulltaligande samt slutligen äfven finansielt försvaga det muhamedanska väldet, när afkastningen af de höga tullarna på de indiska varorna undandrogs det samma. Då vi veta, att Sanuto på Kypros mycket umgicks med munken Hetum (Haiton), en anförvandt till konung Hetum af Lilla Armenien och som 1254 verkstält en resa i Mongoliet ända till kanens öfver Gyllene horden residens, och att Sanuto på sin verldskarta i fråga om östra Asien följt denne armeniske munks uppgifter, så får väl antagas, att de gjorda förslagen framstälts efter herskarens öfver Lilla Armenien sinne. Grundtanken i venezianens förslag gick nu ut på att fullständigt afleda den för vesterlandet afsedda varuforslingen från Röda hafvet och förlägga den till den andra vägen genom Persiska viken uppför Tigris och öfver Tebris till Ajazzo, så att följaktligen tullinkomsterna icke skulle inflyta i sultanernes af Egypten, utan i konungarnes öfver Lilla Armenien pung. Verkligen följde äfven de påfliga handelsförbuden, och johanniterne samt konungarne af Kypros, som skulle öfvervaka blockaden, borttogo mer än en gång italienska handelsfartyg, som, lockade af vinsten, trots hotelserna med alla timliga och eviga straff anträffades på väg till Alexandria. Om venezianerne vet man ganska säkert, att de under tiden från 1321 till 1344 icke besökt Egypten. Men från sist nämda år blefvo med få afbrott förbindelserna med Egypten åter regelbundet fortsatta, ja, deras vigt stegrades vid slutet af fjortonde århundradet ytterligare, derigenom att den mongoliske eröfraren Timur eller Tamerlan under sina härjningståg förstörde venezianernes och genovesernes kolonier vid Don, och att sedan dess den tredje handelsvägen till österlandet, om hvilken vi genast skola tala, icke mera beträddes. Från midten af femtonde århundradet bidrog den osmaniska maktens utbredning ännu mera till att förskaffa deegyptiska sultanerne monopol på den indiska handeln, först och främst emedan den väggren, hvarpå varutågen gingo från Tebris till Ajazzo vid Issiska (Alexandrette-)viken, blef öde, sedan emedan efter Konstantinupolis' fall 1453 hela den politiska handeln efter hand borttynade, i synnerhet sedan Trapezus och handelsplatserna på Krim blifvit förstörda af osmanerne, åtminstone hvad handeln beträffar.

Svarta hafvet hade nämligen sedan det latinska kejsardömets grundande 1204 hastigt tilltagit i betydenhet för handeln. Först visade der venezianerne sin flagga, sedan följde dem i hälarna genoveserne och pisanerne. Som den största handelsplatsen blomstrade i början det nu försvunna Matrega på halfön Taman vid inloppet till Asofska sjön och Soldaja (det nu varande Sudak, ej att förvexla med Solgat, det numera i ruiner liggande Eski-Krim eller Gamla Krim, som gifvit halfön dess namn), der venezianerne företrädesvis uppslogo sitt säte. Från Sudak anträdde så väl den redan nämde fransiskanermunken Ruijsbroek (1253) som de båda äldre Poloerne sin första resa till mongolkanernes hof. Genoveserne deremot fattade omkring 1289 fast fot i Kaffa på Krim. Ännu närmare ryckte de italienska handelsmakterna den indiska varuförsling, som rörde sig på inre Asiens steppvägar, då de grundade faktorier vid Don (alla Tana) i närheten af den fornhelleniska handelsplatsen Tanais. Italienarnes stad Tana, af infödingarne kallad Azak, låg i granskapet af det nu varande Asof och lemnade lätt tillträde till Kaspiska hafvet, som i sista fjerdedelen af trettonde århundradet befors af genoveserne och dit fribytartåg företogos af dem (1374) och venezianerne (1428). Sedan midten af trettonde århundradet hade i handelsidkarnes följe fransiskanerordens sändebud redan funnit väg från Don och Volga till Mongoliet. På samma väg som Plan

Carpin 1246, André af Longjumeau 1249 och Ruijsbroek 1253 begåfvo sig äfven de äldre Poloerne, Marco Polos fader och farbror, 1254 till Karakorum, mongolkanernes sommarresidens.

På Balduccis tid, således omkring 1336, utvecklade sig från Tana ända till Peking en regelbunden karavansamfärdsel. Först tågade man från Don till Astrakan vid Volga, sedan öfvergicks Jaik eller Uralfloden, och derefter togs vägen längs Kaspiska hafvets strand till halfön Mangisjlak. Derifrån genomtågade man högslätten Ust-Urt, besökte i Kovaresm (det nu varande kanatet Kiva) staden Organzi (Urgendsj), följde derifrån Oxos' eller Amu-Darjas högra strand, berörde sannolikt sedan Bokara och tågade till staden Otrar (Oltrare), af araberne kallad Farab, vid Sir-Darja, Derefter beträdde karavanerna de nu varande kirgisstepperna, så framt de icke förut togo in i den af ålder berömda handelsstaden Taras eller Talas, lemnade sedan sjön Balkasj till venster och tågadeuppefter Ili till en stad, som kineserne nu kalla Kuldsja, men som af de arabiska geograferne benämdes Almalik, af de frankiska köpmännen deremot Armalecco. Nästa stora rastplats, som Bal-ducci uppgifver, nämligen Kantsjeufu, ligger redan på andra sidan öknen Gobi. Sin väg dit togo karavanerna från Kuldsja öfver Tiansjan eller Himmelsberget till Kutsja och sedan längs Himmelsbergets södra sluttning öfver Turfan till oasen Kamil, hvarifrån öknen Gobi, som der är smalast, beqvämt kan öfvergås för att uppnå Kantsjeufu. Derifrån tog man först vägen till Hoangho (mongolernes Karamuren), som man sannolikt följde ända till stora muren. Vid en stad Kassai, hvars läge icke låter bestämma sig, beträdde man det verkliga norra Kina eller Kataia, såsom det hette i medeltiden och äfven Marco Polo kallade det. I Kassai måste köpmännen utvexla sina silfverstänger mot kinesiskt pappersmynt, ty assignatväsendet hade af den mongoliska dynastien å nyo kallats till lif i Kina. Slutligen gälde det ytterligare en vandring af tretio dagsresor för att komma till det yttersta målet, nämligen till Kanbalik (Gambalecco, Kambalu), den redan nämda kejsarstaden, såsom den kallades af mongolerne, eller Peking, det vill säga Nordstaden, såsom den i motsats till Nanking, Sydstaden, benämdes af kineserne.

Må ingen af våra läsare försumma att kasta en blick på någon verldskarta för att hos sig inprägla afstånden från Genova eller Venezia till Don, från Don till Himmelsberget och derifrån till Peking, och försatte han sig sedan tillbaka i medeltidens osäkra förhållanden för att låta sig uppfyllas af beundran för handelns allmakt! En enda gång förut, under det andra kristna århundradet, hade vesterlandet egt en karavanförbindelse med serernes land, det vill säga det land, hvarifrån köpmännen hemtade siden, men sedan åter förlorat den.

Å nyo var den yttersta Vestern satt i förbindelse med den yttersta östern, och medeltidens köpmän hade dermed löst sin högsta uppgift. Sökte de ock blott sin egen vinning, så tjenade handeln dock medelbart högre kulturhistoriska syften, ty med början af fjortonde århundradet utbredde sig kristendomen mer och mer i Kina. Sjöstaden Zaiton upphöjdes till biskops- och Peking till erkebiskopssäte.

På den nyss skildrade handelsvägen genom de kaspiska stepperna öfver Armalecco och oasen Kamil färdades Giovanni af Marignola, hvilken 1342 som påflig legat uppträdde i Peking och lät bära korset framför sig, då han under klockringning begaf sig till det kejserliga slottet, till hvilket fransiskanernes ordenshus omedelbart gränsade. Men denna brodd af vesterländsk civilisation i det himmelska riket förtrampades 1368 vid det mongoliska väldets störtande, och dengamla kinesiska dynastien Ming, som följde efter mongolfurstarne, förlade sitt residens till Sydstaden (Nanking) och visade sig främlingarne föga bevågen.

Men den kaspiska steppvägen förmedlade icke blott byteshandeln med kinesiska varor, hvilken på sin höjd kunnat omfatta sidentyg, mysk och rabarber, utan den drog äfven till sig varor från Ostindien, och för visso kom en högst betydlig mängd specerier

23. Karavantåg på steppvägen.

till Don och Tana. Men på hvilka vägar indiska varor kommo ända till Don, derom finna vi endast på 1375 års karta någon upplysning. Uppenbarligen angifver den blott en gammal stråkväg, när den nämner städerna Bokar (Bokara), Saray (Sjeraks) i Korasan, Kabol (Kabul), Kantar (Kandahar), Multan och Delli (Delhi). Då de flesta af dessa orter voro okända för geograferne och icke heller besökts af missionärer, antyder deras förekomst på en gammal karta säkerligen en handelsförbindelse.Den kaspiska steppvägen blef efter midten af fjortonde

århundradet småningom öde. Först störde kinesernes ovilja mot allt mongoliskt det himmelska rikets samfärdsel med Centralasien, och sedan ödelade landsköflaren Timur kolonierna vid Don, så att italienarne sedan dess förblefvo inskränkta till sina handelsstäder på Krim och dessa åter måste nöja sig med att tillbyta sig ryska alster. Slutligen utslocknade äfven denna handel, då Krim underkastat sig de osmaniska turkarne. På detta sätt kom Alexandria från 1453 mer och mer i uteslutande besittning af handeln med indiska varor, hvilka belastades med allt mera tryckande tullar. Hos mamlukerne hade nämligen det skadliga ofoget inritat sig, att hvarje sultan efter sin utnämning lät gifva gardet stora skänker, så att han tillträdde sin regering djupt skuldsatt i stället för med en fyld skattkammare. För att taga skadan igen sökte man att af de frankiska köpmännen utpressa outhärdliga afgifter. Då till följd deraf prisen på indiska varor stego allt högre, men samtidigt guld och silfver blefvo allt knappare i vesterlandet, så hade den stat utsigt till största vinsten, som lyckades att på nya vägar, vore de ock skenbart omvägar, öppna en omedelbar förbindelse med södra Asien. Är en eller annan uppgift verkställbar för mensklig förmåga och tillförsäkras blott den, som företager sig den, en hög belöning, så måste dess lösning följa förr eller senare. Vid slutet af femtonde århundradet blef derför icke blott den länge sökta sjövägen till Ostindien verkligen funnen, utan dessförinnan äfven Amerika oafsigtligt, men på grund af samma driffjäder, upptäckt. Sålunda låta begge tilldragelserna härleda sig från den indiska handelns rörelser och behof vid slutet af medeltiden.

4. Medelhafvets och Asiens handelsfolk.

Katalanerne. Amalfi. Pisa. Genoveser och venezianer. Karavantåg till sjös och lands. Faktorier. Mongolerne. Kina. Kinesiska handelsartiklar.

De europeiska folk, som underhöllo samfärdseln och handeln med österlandet, få vi under medeltiden endast söka vid Medelhafvet, och bland dessa är det åter italienarne, som träda i förgrunden. Väl hörde Marseille till de sjöstäder, som blomstrade redan i den äldsta medeltiden, äfven kunde sydfransmän under korstågen talrikt anträffas på de levantiska handelsplatserna, men de försvinna dock kort derefter nästan alldeles. Vida längre bemärkta gjorde sig katalanerne, hvilkas sjöhandel dock först i början af tolfte århundradet kunde utveckla sig, sedan Baleariska öarna först frånryckts saracenerne, hvilka från dem ostraffadt kunde utöfva sjöröfveri. Den katalaniska sjömakten nådde sin höjdpunktomkring midten af fjortonde århundradet, men sjönk sedan småningom till 1470, då Barcelona redan hörde till de igengrundade hamnarna, Invånarne i det grekiska kejsardömet, hvars europeiska besittningar kallades Romanien, möta vi icke bland Medelhafvets sjöfarande folk; tvärt om förblef det öfverlåtet åt venezianerne och genoveserne att förse Konstantinupolis' saluplatser med

24. Genovesiska fartyg, lemnande Genovas hamn.

sydrysk spanmål och fisk från Don. Sålunda blef det företrädesvis italienarnes sak att sätta Medelhafvets södra stränder i förbindelse med de norra. Redan på karolingernes tid gjorde sig Napoli, Gaeta och Amalfi bemärkta bland de italienska sjöstäderna,

Det sist nämda i synnerhet syselsatte sin handelsflotta med att föra pilgrimer till Palestina och fraktade äfven på hela eskadrar understöd till de första korsfararne. Men redan i förstahalften af tolfte århundradet, då det omvexlande bragtes i trångmål af normanderne på Sicilia och pisanerne, stördes dess tillväxt, och vid början af fjortonde århundradet igengrundades dess hamn helt och hållet. Af smärre italienska sjömakter, som mycket sent, men blott tillfälligtvis ingrepo i den österländska handeln och samfärdseln, må nämnas Ancona och Firenze. När man talar om de italienska sjömakterna i medeltiden, så förstås med dem blott pisanerne, genoveserne och venezianerne. Så länge det gälde att fördrifva araberne från öarna Corsica och Sardegna (Sardinien), voro pisanerne och genoveserne naturliga bundsförvandter. Men sedan den gemensamme fienden blifvit undanträngd, utspunno sig äfven de ömsesidiga tvisterna, och i sjöslaget vid ön Meloria den 6 augusti 1284 fick republiken Pisa af sin medtäflarinna en stöt, efter hvilken hon aldrig mera kunde fullkomligt repa sig. Pisa förblef dock äunu

allt jemt en handelsmakt, och pisaner besökte äfven i fjortonde århundradet Pontos, der medelticlskartor uppgifva en Porto Pisano nära Dons mynning i Asofska sjön. Men i fjortonde århundradet träder Pisa allt mer i bakgrunden, och pisaners närvaro i Alexandria omtalas allt mera sparsamt.

Sålunda stodo slutligen blott Genova och Venezia gent emot hvarandra. Lika mycket som man skulle misstaga sig, om man ville tänka sig Svarta hafvet stängdt för genoveserne på det latinska kejsardömets tid (1204—1261), lika irrig vore den förmodan, att genoveserne efter det latinska kejsardömets störtande kunnat förbjuda venezianerne tillträde till Pontos. Bådas färder till sina nybyggen på Krim och vid Don fortforo både förut och efteråt, men det kom till ständiga slitningar. År 1256 utbröt det första sjökriget mellan Venezia och Genova, hundra år senare det sista, som 1380 förhjelpte venezianerne till en afgörande seger och till befästande af deras öfvermakt, men deremot förde genoveserne ett ohejdligt förfall till möte.

Det sätt, hvarpå man då bedref den transmarinska handeln, skilde sig fullkomligt från det nu varande, för så vidt som till sjös ännu icke såsom nu för tiden en arbetets delning mellan krig och handel inträdt. Sedan araberne i åttonde århundradet underlagt sig norra Afrika och infallit i Spanien, fattade de äfven fast fot på de flesta af Medelhafvets öar, på Malta, Sicilia, Sardegna, Corsica, Balearerna, ja, till och med på gynsamt belägna kustpunkter, såsom i grefskapet Nizza, för att derifrån bedrifva sjöröfveri; en gång inlöpte de till och med i Tevere och injagade skräck hos påfven i Roma, Medelhafvets fullständiga rensning från saracenska öpirater lyckades först under loppet af tolfte århundradet fullständigt. Derför upphörde faran för sjöröfvare aldrig helt och hållet, icke ens på sådana haf, der araber aldrigvisat sig. Till följd deraf råkade en god del af handelsförbindelserna till sjös i förfall. Der icke alldeles särskilda bebrefvade aftal närmare förbundo två nationer, gälde hvarje främmande fartyg för en fiende och hvarje strandadt fartyg för ett kustbornes rättmätiga byte, så vidt det icke skyddades genom en särskild fördragsbestämmelse. Ännu lida vi under dessa ärfda råheter, ty under det till lands krigen endast riktas mot fiendens stridskrafter och icke mot borgarens egendom, gälla fälttågen till sjös nästan uteslutande de krigförande folkens borgerliga egendom.

Rättsosäkerheten till sjös hade på den tiden till följd, att fartyg endast krigsrustade utlöpte på långa färder, och det sällan allena, utan karavanlikt förenade i eskadrar. Sålunda skickade venezianerne från början af fjortonde århundradet hvarje år en galerflotta till Flandern och två gånger om året flottor till Syrien, Egypten och Berberiet. Det var vidare nödvändigt att grunda nybyggen på de orter, der de ville utbyta sina varor mot landets alster. Detta skall man alltid nödgas göra, så länge handeln ännu icke kan taga i beräkning ständig, utan endast tillfällig omsättning. Ännu i dag bedrifves palmoljehandeln på dylikt sätt i Nigerdeltat och vid den forna Slaf- och Guldkusten. Agenter uppköpa under årets lopp, hvad som ingår i smärre leveranser, så att de ankommande fartygen må finna tillräcklig last ur de samlade förråden.

Samma behof nödgade italienarne att antingen vid de stapelplatser, dit de österländska alstren kommo för att utföras, grunda egna städer, såsom Tana vid Don, Porto Pisano vid Asofska sjön och sannolikt äfven Soldaja (Sudak) och Kaffa på Krim, eller ock läto de som lön för sin krigshjelp korsfararne förläna sig delar eller qvarter af syriska städer, eller slutligen köpte eller förvärfvade de genom fördrag af landsherrarne jordstycken för anläggning af faktorier. I alla händelser egde de italienska handelssamhällena ett antal offentliga bygnader, nämligen en eller flere kyrkor, ett tingshus, en basar, ett slagtarhus, ett eller flere bagerier, ett bad, äfvensom bostäder för tjenstemän, hus och marknadsstånd, hvilka sist nämda uthyrdes under marknadstiden, som alltid sammanföll med fartygskaravanernas ankomst. I Alexandria bestodo dessa faktorier eller fondachi af palatslika hus med hvälfda varumagasin i jordvåningen och bostäder för köpmännen i öfre våningen. Bygda i fyrkant, omgåfvo de ett stort gårdsrum, der varor kunde ur- och omlastas. Dessa bygnaders omgifningar pryddes med tropiska växter, och der höllos jemväl djur som i ett menageri. Vid nattens inbrott stängdes faktorierna af den egyptiska polisen, så att ingen mer kunde komma ut eller in. Äfven på fredagen, under den förnämsta gudstjensten, måstefrankerne under två timmar på dagen låta inspärra sig i sina fondachi. Sådana dottersamhällen förvaltades af ett slags borgmästare, som venezianerne kallade bailo, men de öfriga italienarne konsul, och som moderstaden for en följd af år sände till de transmarinska platserna. Funnos fördelaktiga fördrag, så egde de italienska köpmännen egen domsrätt och afgjordes tvistemålen efter hemlandets lagar; dock måste naturligtvis

käranden alltid vända sig till svarandens forum. I de städer, öfver hvilka moderrepubliken egde full landshöghet, låg brottmålslagskipningen i konsulns händer, i andra samhällen var hans befogenhet inskränkt till blott förseelser och ringare brott. På främmande områden egde de der bosatta köpmännen handelsfördrag, som bestämde in- och utförseltullarna samt andra afgifter.

Längre bort än i Tebris i Persien och Damaskos i Syrien finna vi icke frankiska köpmän eller feringhis bosatta, om ock en och annan resande vandrade längre öster ut. Bortom Kairo läto icke Egyptens sultaner någon kristen framtränga, och det icke blott på Sanutos tid, således vid början af fjortonde århundradet, utan äfven senare, så länge deras välde egde bestånd. Detta skedde icke till följd af något slags foinikisk list, för att kryddförhållandenas hemligheter icke skulle afslöjas, ty en skara af missionärer drog städse öfver Ajazzo, Tebris och Persiska viken till speceriernas hemland, utan man befarade, att frankerne kunde knyta förbindelser med Nubien, hvars folkstammar först vid början af fjortonde århundradet öfvergingo från kristendomen till islam. Men framför allt fruktade man åvägabringandet af godt förstånd med Abessiniens kristna beherskare, om hvilkas makt öfverdrifna begrepp hade spridt sig i vesterlandet, der man hade tillagt dem den underliga titeln af (den svarte) »erkepresten Johannes». Den venezian, om hvilken vi veta, att han befarit Röda hafvet, Niccolò Conti, hade för denna ynnest att tacka blott den omständigheten, att han affallit från den kristna tron.

Sålunda blef de indiska varornas fraktande från deras hemland till Alexandria, Damaskos, Tebris och sedermera äfven till de syriska kustplatserna ombesörjdt af asiater, och det nästan uteslutande araber. Redan på den tid, då Karl den store grundade sitt kejsarrike och de abbasidiska kaliferne herskade i Bagdad, hade arabiska handelssamfund nedsatt sig i Malabar, i malajiska Indien och, såsom redan nämts, till och med på kinesiska hamnplatser, till exempel Kanfu (Marco Polos Grampu, nu igengrundadt). Ett uppror, som utbröt i Kina (år 878 e. K.) och slutade med störtandet af den främlingar bevågna dynastien Tang, sönderslet dessa fördelaktiga förbindelser. Icke nog med att före denna tid arabiska fartyg gått ända till Kina, utan kinesiska dsjunker, somföre femte århundradet af vår tidräkning ännu icke öfverskridit Malaccasundet, skola då till och med vågat sig omkring Främre Indiens södra udde ända till Persiska viken och afsatt sina frakter utanför Syraf, en nu försvunnen stad på kusten af Laristan. Men från år 878 gingo hvarken arabiska sjömän till Kina, eller öfverforo kineserne Bengaliska viken, utan fartyg och varor möttes midt på vägen i en hamn Kala, ett ortnamn, för hvilket ännu icke någon modern ersättning kunnat uppletas, men som i

25. Prauer och kinesiska dsjunker.

alla händelser tillhör halfön Malacca och sannolikt vestra delen vid Malaccasundet.

Under mongolernes mot främlingar åter vänligt sinnade dynasti i Kina förnyades den gamla samfärdseln. Marco Polo sjelf förde ju, som vi veta, en prinsessa af dsjingiskanidernes hus med en kinesisk flotta ända till Persiska viken. Han berättar oss äfven, att Kublai-kan (eller Kablai-kan) hade utsändt en upptäcktseskader till ön Madagaskar. Kinesiska sändebud skulle enligt Makrizis

försäkringar 1342 ha anländt till egyptiska hofvet i Kairo, och 1429 begåfvo sig kinesiska handelsfartyg, som i Aden icke funnit afsättning för sina varor, uppför Röda hafvet till Djidda, Mekkas hamn. Men i allmänhet inskränkte kinafararne sin resas mål till Calicut på malabariska kusten, en hamnplats, som Marco Polo ännu icke omnämt, men som ett halft århundrade senare Ibn Batuta räknar bland de fem största stapelplatser på jorden, hvilka han besökt, och som ganska hastigt fördunklade det äldre och närbelägna Kollam (Columbo). Vesterlandet kände för öfrigt intet stort behof af kinesiska varor, ty af det himmelska rikets nu varande utförselartiklar, te och silke, var den ena ännu okänd för europeerne, och blef den andra dels odlad i södra delen af vår verldsdel sjelf, dels hemtad från Syrien och de persiska kusterna af Kaspiska hafvet. Deremot hade man uteslutande kineserne att tacka för den mongoliska rabarbern, den äkta mysken och porslinskärlen. Redan i barceloniska urkunder från midten af trettonde århundradet har man funnit porslin omnämdt, men Marco Polo omtalar icke porslinet i Kina. Äfven måste det redan i tolfte århundradet ha blifvit infördt till vesterlandet. Visserligen tala redan arabiska berättelser från nionde århundradet något hemlighetsfullt om, att i Kina tillverkades lerkärl, genom hvilkas väggar man kunde se all vätska skimra igenom. Emellertid räknar redan Edrisi, som omkring 1150 lefde och

skref vid den normandiske konungen Roger II:s hof, porslinet bland Adens införselartiklar. Till de skänker, som dogen Malipieri 1461 erhöll från Kairo, hörde äfven tolf tallrikar och åtta skålar af porslin, sannolikt förgylda och målade, ty porslinsmåleriet är mycket gammalt i Kina.

Kineserne ha först sent börjat taga vägen till Molukkerna. Frågan är då, genom hvilka vesterlandet försågs med de östasiatiska kryddorna, nejlikor och muskott. Då muhamedanerne först mot slutet af femtonde århundradet framträngde till Molukkerna, måste handeln med muskott och kryddnejlikor ha befunnit sig i händerna på javanerne och malajerne, hvilka senare omkring 1280 öfvergingo från Sumatra till halfön Malacca och der grundlade staden med samma namn, näst Calicut den största hamnplatsen i södra Asien vid slutet af det skildrade tidskiftet. — I de af oss nämda folkens händer befann sig den österländska samfärdseln, då 1498 portugiserne kommo till Indien och sedan under ett helt århundrade bibehöllo sig i uteslutande besittning af handeln med de sydasiatiska alstren.

5. Indiens skatter.

Ädla stenar. Perlor. Koraller. Pelsverk. Stålvaror. Färgämnen. Rökelser. Myrra. Nardus. Benzoe. Aloeträ. Mysk och ambra. Peppar. Ingetara. Kanel. Kardemummor. Muskott. Kryddnejlikor. — Tamarinder. Kassia. Rabarber, Aloe. Zittverrot. Kamfer. Mekkabalsam.

Låtom oss, innan vår vandring i upptäckternas tidhvarf börjar, kasta en blick på de varor och skatter, for hvilkas vinnande Europas folk trädde utom de dittills vanliga trängre gränserna för deras åtrå och vanor och öfvergingo till den egentliga verldssamfärdseln. Det gäller att taga en öfversigt af de vigtigaste varor och alster, hvilka den dåtida köpmansverlden lät sig angeläget vara att anskaffa. Sedan vi tagit i betraktande deras förbindelser med österlandet och »Indien» i ordets vidsträcktare bemärkelse, måste vi äfven komma på det klara med det område, hvarifrån de mest eftersökta artiklarna ledde sitt ursprung.

Ifrig efterfrågan rådde i alla tider efter juveler och klenoder, som vesterlandet förnämligast hemtade öfver det persiska Tebris (Tauris). Diamanten skattade man dock i medeltiden icke på långt när så högt som för närvarande, sannolikt emedan diamantslipningen uppfans först i slutet af femtonde århundradet och denna ädelstens strålbrytande kraft först sedan dess kunde fullständigt utveckla sig och kasta sina mångfärgade ljusblixtar. Forntidens och medeltidens diamanter härstammade alla från det britiska Indien, och af de fem der varande fyndorterna beskrifver Marco Polo i synnerhet dem i sedermera riket Golkonda. Rubinerna, safirerna och smaragderna voro tvärt om i forna tider vida mera omtyckta än för närvarande. Alla dessa tre ädelstenar kommo från ön Ceylon, och den största klenod på jorden var på Marco Polos tid, såsom vi redan berättat, en rubin, som egdes af en der varande herskare.

De orientaliska perlorna voro det, som näst ädelstenarna mest syselsatte den österländska handeln. Endast tre perlmuslebankar skattades på den tiden: af dem stodo de i Röda hafvet i fråga om rikedom långt efter perlbankarna i Persiska viken; ännu mera gifvande voro fiskerierna i Manaarviken mellan Indiens fasta land och vestra kusten af ön Ceylon. Enligt den i medeltiden rådande meningen var Indien uppfyldt af outtömliga rikedomar. Deremot hade vesterlandet blott ett enda prydnadsföremål att erbjuda, nämligen kalkskelettet af blod- eller ädelkorallen. Väl fås den äfven i Röda hafvet, men långt vackrare grenar bröto sicilianska fiskare vid Trapani och i Messinasundet, medan de rika bankarna vid Bona och La Calle på afrikanska kusten afkonungarne i Tunis utarrenderades än åt idoga pisaner, än åt katalaner. Öfver Alexandria kommo de sedan till Indiens marknader, der de redan på Plinius' tid egde ett öfverdrifvet värde.

Till medeltidshandelns dyrbara praktklädnader hörde äfven pelsverk. Det hemtades nästan uteslutande från Ryssland och Sibirien genom förmedling af de italienska kolonierna på Krim och vid Don. Yid valet af pelsverk rådde då samma smak som i våra dagar, ty skinnen af vesla och mård föredrogos framför alla andra. Högst stod hermelinen, sedan följde sobeln och skogsmården; uttern finna vi icke särskildt omtalad.

Om vi vid uppräknandet af de österländska handelsartiklarna följa den redan nämde firenziske köpmannens uppgifter, faller det oss i ögonen, att det ganska litet är fråga om slöjdalster. Visserligen kommo från Damaskos de berömda fasonerade sidentyg, som vi ännu i dag kalla damast, och de praktfulla vapen och stålvaror, som kallas damaskerade, hvarjemte dyrbara linnebatister då och då togos från Egypten, men denna omsättning egde ingen synnerlig betydenhet, emedan de italienska städernas industri var mer än jembördig med den asiatiska. Af växttågor, som låta använda sig till spånad och väfning, intog bomullen ingen låg plats, men i motsats till vår tid förarbetades bomullstygen blott till praktkläder. Ehvar araberne under sina eröfringståg satt sin fot, dit hade ock bomullsbuskens odling blifvit utbredd. Medelhafsbomullens förnämsta hemland var icke, såsom man dock skulle förmoda, Egypten, som ännu i dag lemnar en mycket värderad sort, utan Syrien. De venezianska galerer, som voro bestämda till Alexandria, försummade icke att förut göra en omväg till de syriska kustplatserna för att afhemta föregående årets bomullsskörd.

Till tygens färgning behöfde man framför allt alun som betningsmedel, och dess användning blef som en nyhet spridd i vesterlandet af hemkommande korsfarare. Den då vigtigaste fyndorten för detta salt låg sju kilometer från Trebisond (Trapezus). Till färgning af rödt begagnade man ett slags rödholts, sannolikt det röda bengaliska sandelträet, som i medeltidens handelsspråk bar namnet verzino eller brasil, hvadan äfven kejsardömet Brasiliens namn förskrifver sig från dess rikedom på olika slags rödholts. Malajernes fordom mycket eftersökta japanholts äfvensom Bengalens rödholts förlorade i betydelse, då Brasilien upplät sina rikedomar af färgträ, bland dem det gula och röda brasilieträet (bresilja, fernambukholts, fernbock), och då äfven från mellersta Amerika värdefulla träslag kommo i handeln, till exempel blåholts eller campecheträ från kusten af Yucatan. Krapp var länge sedan bekant som färgmedel, men dåkrappväxten (rubia tinctorum) odlades i vesterlandet sjelft, faller krappen lika litet inom området för våra undersökningar som vejden af samma skäl. Deremot hörde indigon ännu allt jemt till de österländska handelsartiklarna. Yäl hade araberne, enligt Edrisis uppgifter, redan omkring 1150 utbredt dess odling från vestra Afrika till Kabul, och äfven odlades den på Kypros, men Balducci ställer den der varande afkastningen lägst, men deremot indigon från Bagdad högst. Icke heller få vi glömma saffran, för hvars första odling i Spanien man likaledes har araberne att tacka. Den violett färgande orseljen skall omkring 1300 genom den levantiska handeln ha kommit till Firenze, sannolikt från den östafrikanska kusten. Då portugiserne på Azorerna och spaniorerne på Canarieöarna funno den dyrbara lackmuslafven, upphörde vid början af femtonde århundradet vesterlandets beroende af levantens marknader i fråga om detta färgämne.

Ingenting mindre än en ringa rang intogo vällukterna i de då varande tidernas handel. Då Koran förbjöd de troende att dricka vin, höllo de sig skadeslösa genom den nervretning, som aromatiska doft mäkta uppväcka. När kalifer, skalder och lärde, säger Aloys Sprenger, om aftnarna samlade sig i sina palats, fyldes salarna med de kostligaste rökelser, hvarigenom de närvarande försattes i en ljuf bedöfning och anden mäktigt lifvades. Smaken för de aromatiska retmedlen förde korsfararne med sig hem till vesterlandet. Men redan förut betjenade sig kyrkan af välluktande ämnen för att genom brännande af rökelse inverka på de andäktiges sinne. Forntidens geografer förlade det egentliga rökelselandet till kusten af det arabiska Hadramaut, hvarifrån, äfvensom från kusterna Malabar och Coromandel, ännu i dag den så kallade arabiska eller indiska rökelsen hemtas. I förening ined rökelse nämna de heliga skrifterna myrran, det aromatiska gummit eller hartset af balsamodendron myrrha, som växer på båda stränderna af Böda hafvet, den afrikanska så väl som den arabiska. Till vesterlandet kom vidare det hvita eller gula sandelträet, hvilket, rifvet till spån, tjenade till rökelsemedel och hör till Malabars och Sundaöarnas alster.

Till de eftersökta rökelserna räknades äfven nardus, som fås af rotstockarna af nardostachys jatamansi, hvilken har sitt hem i det indiska Nepal. Men bland de vegetabiliska vällukterna intogs högsta rangen af två handelsartiklar, som vi ha spart till sist. Den ena är benzoegummit, som flyter ur stammarna på styrax benzoin och vid förbränning sprider ett vaniljartadt doft. Moderväxten finnes icke i främre Indien, utan på halfön Malacca och på vestra kusten af ön Sumatra, der 1519 Diego Pacheco vid den första kringseglingen af ön påträffade detursprunglige hemlandet för den bästa sorten af denna rökelse. Icke mindre eftersökt, redan i forntiden, var aloeträet, icke att förvexla med ett läkeämne, som likaledes kallas aloe och som vi sedan skola omtala, Det äkta

aloeträet härstammar från aquilaria agallochum och aquilaria malaccensis, som äro spridda i Kokinkina, Kambodsja, Siam och vestra Assam, medan en sämre sort aloeträ härrör från ett annat ostindiskt träd.

Ännu vida högre än alla dessa parfymer ur växtriket betalades två vällukter ur djurriket, nämligen mysk, den salvlika afsöndringen från körtlar i en pung nära nafveln på myskdjuret, en hjortlik idislare, som bebor de inre asiatiska höglanden och företrädesvis Tibet. Hvilket högt värde vesterlandet satte på denna vällukt kan man se deraf, att Marco Polo förde med sig hem som en märkvärdighet hufvud och fötter af ett myskdjur. För öfrigt tjenade och tjenar ännu mysk som läkemedel. Ännu mera eftersökt var ambra, hvars bästa sort enligt Balducci igenkändes på sin guldgula färg. I början af tionde århundradet uppvägdes i Bagdad ett uns ambra med guld, i Egypten gälde det tio gulddinarer. Man samlade ambran bland af hafvet uppspolade ämnen, dels på kusterna af de malediviska korallöarna, dels vid de östafrikanska stränderna ända till Mosambik och Sofala. Kalifen Harun al Rasjid skickade resande till det arabiska Jemen, hvilka hos strandborne skulle göra sig underrättade om denna kostbara vällukts ursprung. Men detta förblef för dem och långt derefter äfven för vesterländingarne en gåta; nu vet man dock, att ambran är en sjuklig afsöndring hos pottfisken.

Om vi fästa blicken på de artiklar, som den nu varande verldshandeln lemnar åt den allmänna njutningen och behofvet, möta oss för närvarande såsom i främsta ledet eftersökta bomull, silke, socker, kaffe och te, hvilka båda sist nämda icke under medeltiden voro kända som drycker. Dessutom höra nu kol som brännämne och det för tusenfaldiga ändamål oumbärliga jernet till de vigtigaste handelsartiklarna. Att frakta säd från aflägsna land, såsom till exempel California och Amerika, till orter i vår verldsdel, der brist på detta nödvändigaste näringsmedel råder, hvilket nu för tiden faller af sig sjelft, skulle under medeltiden redan för sjöfartens och fartygens ofullkomlighet gent emot så stora afstånd varit alldeles omöjligt, Men uppfinningen af ångkraftens användande för långa resor tillhör, såsom hvar man vet, först detta århundrade. Den österländska handelns vigtigaste och bestämmande artikel utgjordes af kryddorna, och högst bland dessa stod pepparn, af hvilken i Calicut i slutet af femtonde århundradet ett kilogram betalades med omkring 72 öre i nutidens mynt, medan denna qvantitet för närvarande betalas med ungefär samma pris. Menpenningens värde är sedan länge icke mera det samma, utan har starkt fallit. Under venezianernes öfvervälde till sjös betalade de denna krydda, som då blott kunde fås öfver Alexandria, med omkring 3 kronor kilogrammet; på denna hufvudplats för medelhafshandeln var den således mer än fyra gånger så dyr som i de ostindiska hamnarna. Men efter pepparns salupris rättade sig alla öfriga betydande österländska och öfver hufvud på sjövägen åtkomliga handelsartiklar. Denna kryddas utomordentliga betydelse för medelhafshandeln kan ses deraf, att i midten af sextonde århundradet efter upptäckten af sjövägen till Indien årligen 1 1/2 — 2 millioner kilogram peppar bortauktionerades i Lisboa, hvarigenom, 100 kilogram beräknade till 68 1/2 dukater, åstadkoms en omsättning af omkring 1 !/4 million dukater. Redan då hade de ädla metallerna i Europa förlorat alldeles utomordentligt i värde, jemt tredubbelt det värde, som de ännu i slutet af femtonde århundradet egde. Sålunda är det förklarligt, att pepparn på få årtionden stigit till nära 5 kronor kilogrammet i parti. Billiga blefvo kryddorna först, när holländarne fattat fast fot i Indien och på äkta köpmanssätt bedrefvo partihandeln.

Vid tiden for upptäckten af sjövägen omkring Godahoppsudden kände man flere hemorter för frökornen af pepparrankan (piper nigrum), nämligen det malabariska kustlandet och Främre Indien, vidare två riken på norra Sumatra, malaj staten Queda vid Malacca-sundet, ett område på östra kusten af halfön Malacca och slutligen ön Java. Större omsättningar förekommo dock endast af sumatrisk och malabarisk peppar, och den senare betalades högst. En beslägtad krydda, kubeber, kom likaledes från Ostindien och Sundaöarna. Ett tredje slag var malagueta- eller paradiskornen (*amomum granum paradisi*), som länge blott kunde fås från Ostindien. Då portugiserne omkring midten af femtonde århundradet framträngt bortom Sierra Leone på Afrikas vestra kust, funno de der de äkta paradiskornen, hvarför ännu i dag negerstaten Liberia på våra kartor betecknas som Pepparkusten. För deras eldiga arom vilja vi äfven till peppargruppen foga kardemummorna, som medeltidshandeln utförde från malabarkusten. Rangen näst efter den äkta pepparn tillkommer rotknölarna på ingefäran (zingiber officinale), hvilken växer så väl i Bengalen som Malabar.

Ha vi åt pepparn inrymt första, åt ingefäran andra platsen bland medeltidens kryddor, så tillkommer tredje

rummet kanelbarken. Nyare undersökningar ha ådagalagt, att man i forntiden hemtade, icke den äkta kanelen, utan blott kanelkassian, det vill säga barken af kassialagern, från Afrika, hvadan de gamla geograferne förlägga kanellandet (cinnamomifera regio) till Afrikas östra spets.Först senare kom den likväl mindre värderade så kallade malabarkanelen i handeln.

De hittills nämda kryddorna hemtades nästan allesammans på Främre Indiens malabariska kust eller från dess närmaste granskap, men de två ännu återstående, som vi nu skola nämna, förde längre bort till den yttersta östern af den då kända verlden.

Af muskotträdet kommo i handeln icke blott sjelfva fruktkärnorna eller nötterna, utan äfven dessa frukters fröhyllen, i medeltiden kallade mazis, af oss mycket oriktigt muskottb1omma. Moderväxten, nu vidt spridd, fans vid tiden för upptäckten af sjövägen till Indien blott på de små öarna i Bandagruppen, hvilka ha nötterna att tacka för sin geografiska ryktbarhet. Ännu mindre var området för kryddnejlikornas utbredning, hvilka fås af nejlikemyrten; detta träd växte nämligen, innan holländarne förflyttade det till andra håll, blott på fem små övulkaner utanför kusten af Dsjilolo eller Halmahera.

Slutligen måste vi nämna några ord om sockret, som i den senare medeltiden sedan länge icke varit ett uteslutande österländskt alster, ty i början af fjortonde århundradet odlades sockerröret redan på Bodos, Morea, Malta och Sicilia, ja, det talas äfven om socker från södra Spanien, i synnerhet från Granada och Malaga. Det bästa sockret, kristalliseradt i käk- eller toppform, kunde endast fås från Egypten och kallades derför babyloniskt, det vill säga socker från Gamla Kairo, som i medeltidens geografi besynnerligtvis bar namnet Babylon.

Genom arabiska läkarböcker hade vesterlandet blifvit bekant med ett antal värderade läkemedel, som blott kunde fås från levanten. Inskränkande oss till de oftast omtalade, nämna vi först tamarinderna, frukten af tamarindus indica, som är spridd öfver södra Asien och det tropiska Afrika. Kassiamergen, i medeltidens handel kallad cassia fistola, som bildar sig i rörkassians fruktrum, kunde blott erhållas från Ostindien eller Kina. Ett beslägtadt läkemedel, bladen af sennabusken, har deremot sitt hem i östra Afrika, Asa foetida (dyfvelsträck), det vill säga den illaluktande mjölksaften af roten af ferula asa foetida, kom från Iran, och det antingen öfver Korasan från Hindukusj och Afganistan eller från Dizful och Laristan vid Persiska vikens kust. Rabarbern, som hörde till de omtycktaste läkemedlen i medeltiden, nämnes redan af den helige Isidorus med sitt nu varande namn (rheum barbarum). Fransiskanen Ruijsbroek, Louis den heliges sändebud, såg i Karakorum, sommarresidenset för kanen öfver Gyllene horden, huru mongoliska läkare med framgång föreskrefvo rabarbersaft för en af storkanens sjuka gemåler, och Marco Polo försummar icke att omtala det eftersökta läkemedlets

utomordentligt billiga pris i Kina, Rabarber härrör från rötterna af åtskilliga rheumarter, som äro mer eller mindre rika på helsobringande ämnen. Den bästa eller så kallade kinesiska rabarbern tillhör Mongoliet, och från denna växt härstammade i alla händelser de sorter, som från de italienska handelsstäderna vid Don fördes till vesterlandet. För öfrigt växer äfven en rabarberart (rheum leucorrhizon) i Altai, en annan (rheum ribes) i Persien. Vida sämre voro rabarbersorterna från Nepal, hvilka på de alexandrinska marknaderna sökte afsättning som så kallad indisk rabarber. Till de högt värderade läkemedlen hörde vidare aloe, som man hvarken får förvexla med det förut nämda aloeträet eller med agave americana, en prydnadsväxt i våra drifhus, hvilken redan vid Comosjön och i södra Frankrike förekommer under bar himmel. Den aloe, hvarom det här handlar, vans af den hoptorkade bladsaften af en liliacé, aloe soeotrina, Allt efter godheten skilde man mellan lefveraloe och hästaloe, den senare använd blott af djurläkarne. Växten förekom öfver allt på Främre Indiens malabariska sida, men den bästa och dyrbaraste sorten, den sokotrinska, stod blott att få från ön Socotora, som ligger utanför Afrikas östra spets. Slutligen nämna vi zittverroten (zedoaria), som härrör från curcuma zedoaria och växer i Ostindien, men som medeltidshandeln företrädesvis hemtade från Malabar. Mera betydande visar sig kamfern, som man för närvarande får på Java och i Kina genom urkokning af bladen på kamferlagern (laurus camphora). I medeltidshandeln kom dock den vida dyrare, genom tappning ur stammen på dryobalanops camphora vunna »baroskamfern», som nu köpes blott af kineserne. Då detta kamferträd uteslutande anträffats på Borneo och Sumatra, har man genom detta alster mäktat förklara de gåtfulla namn, som de båda öarna bära i medeltidens

geografi. Marco Polos kamferalstrande »Lilla Java» är derför Sumatra, och riket Fansur på Lilla Java södra delen af ön.

Ändtligen sluta vi med den tidens dyrbaraste läkemedel, med Bibelns balsam, den nutida handelns mekkabalsam, af balsamodendron gileadense. Då den för sin sällsynthet knapt stod att köpa, förekom som en icke ovärdig gåfva bland sultanens af Egypten skänker till dogen Malipieri en liten flaska med det dyrbara hartset.

Frågar man nu, hvad vesterlandet hade att bjuda som gengäld for alla dessa syd- och östasiatiska alster, så äro blott få artiklar att uppräkna, Först och främst saknade österlandet och i synnerhet Egypten, der de största omsättningarna egde rum, trävirke, hampa och tjära till byggande och utrustande af fartyg, vidare koppar, tenn, bly, qvicksilfver och jern; dessutom fann mandelaktig afsättning för koraller, brokader, silkesslöjor, ylletyg och venezianska glasvaror; äfven gingo olivolja, mandlar, honing, mastix från Kios, saffran, ja, i missväxtår till och med spanmål till Alexandria. Till de af påfvarne visserligen förbjudna, men högt betalade införselartiklarna hörde äfven slafvar, kristne eller hedningar. Alldeles som de turkiska janitsjarernc före sitt förfall, fulltaligade sig nämligen mamlukernes kår endast med otrogna gossar, som måste öfvergå till islam. Emedan mamlukernes barn såsom muhamedaner utträdde ur kåren, förnyades ständigt behofvet af färsk tillförsel. Vid pass 2 000 menniskor fördes omkring 1240 till Egypten, och af dessa betalades tatarerne från södra Ryssland med 130—140 dukater hvar, men tsjerkesserne med 110—120 dukater hufvudet. Trots allt hot med samvetsqval och penningböter bedrefvo genoveserne denna indrägtiga handel, och omkring 1432 fans till och med i Kaffa på Krim en sultanens agent för uppköp af manliga och qvinliga slafvar.

26, 27. Franska mynt, från 15:e århundradet.

Oaktadt alla dessa införselartiklar kunde dock en god del af de österländska varorna icke betalas med dem, utan måste återstoden godtgöras med reda penningar, guld eller silfver. Hela Asien är fattigt på ädla metaller, ty oafsedt Altai, hvars guldvaskerier först i den nyaste tiden upptäckts, var det guld, som torde ha vunnits i Birma, på halfön Malacca, på Sumatra och Borneo, högst obetydligt; Japan åter, som i jemförelse med östra och södra Asien eger de största skatter af ädla metaller, deltog på den tiden föga eller alldeles icke i handelssamfärdseln. Ända från romarnes till närvarande tid har derför södra Asiens fattigdom på ädla metaller framkallat en ständig utströmning af guld och silfver från Europa till Asien. Frambringandet af ädla metaller i Europa kunde dock icke under medeltiden hålla jemna steg med den österländska handelns kraf, och derför minskades ständigt i vesterlandet förrådet af silfver och guld. I fjortonde och femtonde århundradena blef de ädla metallernas försvinnande redan starkt känbart, och de stego i värde. I samband dermed stodo den tidens myntförsämringar, hvilka ofta framställas blott som bedrägliga finansknep af samvetslösa furstar, under det de mestadels endast voro en följd af för handen varande förhållanden, hvarför de också i och med tillförseln af ädla metaller från Amerika nästan öfver allt upphörde.

* somliga forskares antagande skulle ha kommit ända till Guineaviken, låta andra honom till och med uppnå ön Madagaskar. Lika osäker är äfven tiden för denna upptäcktsresa.

Sedermera företogs en dylik färd af en perser, Sataspes, konung Dareios’ brorson. Denne hade skymfat Zopyros’ dotter och derför af Xerxes blifvit dömd att spetsas. Men Sataspes´ moder utverkade en förändring af domen, i det hon lofvade, att hennes son skulle kringsegla Afrika och återkomma genom Röda hafvet. På ett egyptiskt, med kartager bemannadt fartyg seglade Sataspes genom Herakles’ stoder, kringför udden Soloeis och återvände hem efter flere månaders färd. Han berättade för Xerxes, att hans fartyg blifvit uppehållet och att han omöjligen kunnat komma längre. Xerxes, som ansåg honom för en lögnare, befalde, att den ursprungliga domen skulle verkställas, emedan han icke utfört det gifna uppdraget.

*

I.

Land- och sjöresor under medeltiden.

Kompassens uppfinning. — Den tidigaste kännedomen om honom i Kina. — Fördomar mot honom. — Kännedomen om Asien under medeltiden. — Sanning och dikt om Indien. — Marco Polos resor, Balducci Pegolotti. — Handelsvägarna. — Medelhafvets och Asiens handelsfolk. — Indiens skatter.

1. Kompassens uppfinning.

Så länge vår kunskap om jorden inskränkte sig till det östra halfklotets verldsdelar, måste samfärdseln mellan folken försiggå på ett mot det nu varande himmelsvidt olika sätt. Inga vidsträckta haf skilde de kända landen i Gamla verlden.

En blick på kartan visar, att det framför allt blott gafs två haf, som kunde komma i betraktande för folkens då varande förbindelser: Medelhafvet med sitt mångdelade, på hamnar rika kustområde och det dit hänförliga Svarta hafvet; sedan Indiska hafvet mellan östra Afrikas, Arabiens och »Indiens» kuster jemte sina breda vikar, den Arabiska och Persiska. Under Indien förstod man dock i medeltiden icke blott Ostindien eller engelsmännens nu varande asiatiska rike, utan hela östra och södra Asien, ja, delar af östra Afrika, framför allt Habesj eller Abessinien, den svarte »erkepresten Johannes'» af Etiopien rike.

De oss här syselsättande kulturfolkens hela lif och verksamhet, hela diktan och traktan rörde sig under gamla och medeltiden blott inom ett trångt område. Ty Medelhafvet, af hvilket deunder forntiden i förgrunden stående europeiska folkens och rikenas kuster sköljdes, var blott af ringa omfång. Ut på verldshafvet vågade sig med sällsynta undantag blott få bland de sjökunniga kustinvånarne. Handelns tyngdpunkt låg ju i öster, icke vester ut, och sålunda öfverträffade också landhandeln i hög grad samfärdseln till sjös. Sjöfarten förblef derför hufvudsakligen endast kustfart, trots all företagsamhetsanda hos de driftiga foinikerne, hvilka om dagen solen, om natten stjernorna tjenade till vägvisare. I början rättade de sig efter Stora björnens stjernbild, sedan valde de till sin ledare den yttersta svansstjernan i Lilla björnen, polstjernan. Ehuru hellenerne likaledes bestämde sina fartygs kosa efter stjernorna, lemnade de till och med i Medelhafvet sällan landet ur sigte. Sålunda seglade de under en resa till Sicilia längs Moreas och Albaniens kuster, bortom ön Korfu, foro sedan tvärs öfver Tarantoviken och följde så Calabrias kust, tills Etna på Sicilia blef synligt för dem. På samma sätt förforo de äfven i senare tider under sina resor till Italien, Frankrike och Spanien och då de vågade sig ut på Atlantiska hafvet; romarne efterliknade dem äfven "häri. I fråga om djerfhet i hafvets befarande utmärkte sig de germaniska folken fördelaktigt framför hellenerne och romarne. Modigt plöjde goterne, vandalerne och sedan nordmännen öppna hafvet; höljde sig himmeln i moln, måste de dock öfverlemna åt slumpen att drifva dem till någon kust, i fall den i masten stälda utkiken icke varsnade land. Var vädret klart, betjenade de sig, »såsom öfver hufvud alla forntidens sjöfarande, af fåglar, som man lät flyga for att sedan följa riktningen af deras flygt. Förmågan att höja sig utomordentligt högt upp i luften, den utmärkta synkraften och måhända äfven en ledande instinkt att mycket förr än menniskan upptäcka ett aflägset land gjorde fåglarna lämpliga att tjena fartyget till vägvisare. Före hvarje sjöresa försåg man sig derför med en mängd befjädrade seglare. På sådant sätt upptäcktes mycket tidigt Island, Grönland och till och med kusten af Labrador.

Utöfver dessa sjöfartens begynnelser kom man icke i forntiden. Ty handeln och till följd deraf äfven samfärdseln spelade gent emot folkens krigiska rörelser en jemförelsevis underordnad rol. Till och med romerska rikets delning medförde icke nämnvärda förändringar. Men väl höjde sig Konstantinupolis till medelpunkt för den vester- och österländska land- och sjösamfärdseln. Då anryckte som en stormvind förebuden till en ny tid. Ur nordens dunkla trakter så väl som ur den arabiska öknens enslighet bröto obekanta eller hittills ringaktade folkslag liksom förhärjande hafsvågor in öfver den romerska verlden, och ur undergången af forntidens kultur uppspirade endast långsamt fröna till ny odling och

bildning. I norra Europa kommo hittills knapt nämda land till betydenhet; den ännu i bildningens barndom lefvande nordbon härdades i en sträf omgifning hastigt till man. Snart visar han, hvad han kan åstadkomma på elementen, med hvilka han gör sig förtrogen, täflande i djerfhet och verksamhet med invånarne vid Medelhafvets lockande kuster, hvilka nordmannaflottor under lång tid försatte i bäfvan och skräck. Samtidigt med dem uppträdde från öster araberne, på en gång ifriga köpmän och lystna efter eröfringar, framträngde på Afrikas norra kust ända till Gibraltar och gingo derifrån öfver till Europa, der de i Spanien grundade morernes århundraden igenom blomstrande rike.

Men trots all den lifliga rörelsen på hafvet och den genom mångas täflan stegrade ifvern att till välmågans ökande draga all möjlig nytta af sjöfarten, skulle denna knapt ha kommit utöfver de gränser, som redan foinikerne berört, och skulle den alltid ha 13. Skeppskompass. förblifvit endast kustfart, om icke sjöfararen i ett litet oansenligt instrument fått en pålitlig vägvisare vid sin sida. I hans följe kunde sjömannen hädanefter djerft våga sig ut på verldshafvet utan att behöfva frukta att tappa bort hemvägen. De gamla folkens »stiglösa ocean» blef genom kompassens uppfinning en banad landsväg. Det första omnämnandet af detta

instrument förekommer i en skrift af engelsmannen Alexander Neckam, som 1180 kallades till professor i Paris. I denna afhandling, De naturis rerum (om tingens natur), heter det: »När sjömännen på öppna hafvet icke för tjocka röna det klara solljusets välgerning, eller verlden höljes i den dunkla nattens mörker och det synes ovisst, hvarthän fartygets förstäf är riktad, anbringa de öfver en magnatum (magnet) en nål, som vrider sig kretsformigt, tills dess egen spets vid rörelsens upphörande visar mot norr.» Äfven Guyot de Provins, provengalen, som deltog i och besjöng Friedrich Barbarossas lysande riksfest i Mainz (1184), talar i sin satiriska dikt Die bibel (författad mellan 1202 och 1208) om magnetnålen. Han önskar nämligen, att påfven måtte vara en lika säker ledstjerna, som nordstjernan är för sjömännen, hvilka med magnetnålens hjelp kunna styra efter henne utan att se henne. Dock måste användandet af detta instrument alldeles icke varit allmänt på den tiden, ty mer än ett halft århundrade senare klagar Brunetter Latini,

för hvilken Roger Bacon (1214—1292), den berömde naturforskaren och matematikern, vid ett besök i Oxford uppenbarade egenheten hos magnetnålen, att denna upptäckt, som skulle vara så utomordentligt nyttig för alla sjöfarande, måste förblifva förborgad till andra tider. »Ty, säger Brunetto Latini, ingen sjökapten vågar använda den af fruktan att blifva ansedd för en trollkarl; icke heller skulle matroserne våga sig till sjös under hans ledning, om han toge med sig ett instrument, som i så hög grad har utseende af att vara förfärdigadt under inflytande af någon helvetisk ande.» Marco Polo, hvilken 1290 uppehöll sig i Kina, omnämner icke magnetnålens begagnande som kompass; men den kinesiska historien berättar om en konung King, hvilken lefde 14. Drakes astrolabium. 1070 år f. K., att han skänkt Kokinkinas sändebud en konstig maskin, som rörde sig af sig sjelf, säkert ledde den resande till sjös och till lands samt kallades kinon, hvilket ord ännu i dag hos kineserne betyder kompass. Men icke blott för östra, utan äfven för vestra Asiens samt norra Afrikas invånare var magnetnålens egenskap att visa mot norr bekant långt tidigare än för europeerne.

Sålunda funno kardinal Vitrey och Vincent af Beauvais kompassen redan 1190 i händerna på en arabisk beduin, ty då de hade förirrat sig på sin ökenvandring, visade han dem på en magnet, som han bar på sig, hvilken riktning de borde taga.

Den förste, som i vesterlandet införde magnetnålens användning vid sjöfarten och derför vanligen nämnes som uppfinnare af detta vigtiga verktyg, tyckes ha varit Flavio Gioja från Amalfi. Han anbragte omkring 1300 den på ett stift hvilande magnetnålen jemte den i åtta streck indelade vindrosen i en dosa och lemnade sålunda sjömännen ett praktiskt användbart instrument.

Den vanliga skepps- eller styrkompassen befinner sig i en fyrkantig trälåda, som ofvantill är försedd med ett glaslock. Den består af en magnetiserad nål, som i sin medelpunkt hvilar på ett ytterst fint stift öfver en cirkelformig pappersskifva, som är delad i 32 delar och kallas kompasskifvan. Dessa 32 delar eller streck angifva de fyra hufvud- och de öfriga mellanväderstrecken, i det nålen med den ena spetsen ständigt visar mot norr och genom

fastställandet af denna punkt sätter oss i stånd att med lätthet finna de öfriga. Men på dosan är å den sidan, som är vänd åt fartygets förstäf, anbragt ett svart streck. Vill nu skepparen segla till en viss ort, har han att på sjökortet noga efterse, i hvilket väderstreck den ligger från hans afseglingsort, och nu vrider han fartyget med rodret allt jemt så, att det svarta strecket noga sammanträffar med det på den cirkelformiga pappersskifvan angifna väderstrecket och under hela hans färd icke väsentligt afviker derifrån.

Detta instrument har blifvit ett af de vigtigaste för sjöfartens historia. Se, huru lugnt fartyget glider fram öfver oceanens spegel, tusen mil framför det ligger det aflägsna målet för dess resa! Rundt 15. Styrman om natten. omkring är vatten, enformigt och krusadt af vågor. Hvar är det finger, som utpekar det mål, till hvilket styrmannen har att ställa sin kosa? Väl står dagens stora stjerna på himmeln, men dystra, tjocka moln dölja dess anlete, »grått är vattnet, grå är luften», men fjerran hvarje land, medan ofta under hafvets yta förderfbringande ref och grund hota. Då inbryter dessutom natten, men fartyget, drifvet af vinden, fortsätter sitt lopp. Hvem kan hjelpa och visa vägen? Det är herrens finger, der i den tysta kompassdosan, det visar mot polen i norr eller söder och betryggar färden. Från kompassens begagnande förskrifva sig alla

stora upptäckter på geografiens och etnografiens område, från dess införande sjöfartens allt större lyftning, som gifver sig tillkänna i jordomseglingar och upptäcktsresor, äfvensom i handelns utomordentliga lifvande och spridningen af bildning och odling. Skeppsbygnadskonsten och sjöfartskonsten, den förra förut mera handtverksmässig och, utan bestämda grundsatser, utöfvad enligt häfdvunnet bruk, höjde sig till vetenskaper, trädde i hvarandra ömsesidigt understödjande förbindelser med andra vetenskaper, såsom geografien, naturkunnigheten och astronomien med flere, och lade sålunda grund till sjövetenskapen, hvilken för närvarande af den blifvande sjömannen inhemtas vid särskilda sjö- eller navigationsskolor, sådana de finnas i betydande sjöstäder.

2. Marco Polos resor.

Bröderne Matteo och Niccolò Polo. Resa öfver Konstantinupolis genom Krim till de vestra tatarerne, sedan till Bokara, till Kublai-kans hofläger. Brödernes sändning till påfven. — Brödernes äntrade af sin andra resa i sällskap med Marco Polo. Sjutton år i storkanens tjenst. Quinsay. Återkomst. Marco Polos sista lefnadsår. Hans reseberättelser. Pepparskörd och perlfiske.

Kännedomen om den verldsdel, som man så ofta hört betecknas som »menniskoslägtets vagga», kan i de äldsta tiderna hänföras till det, som foinikerne och hebreerne samt sedermera hellenerne och romarne hade sig bekant om främre eller vestra Asiens folk och förhållanden. Moses l:a boks 10:e kapitel är i detta afseende af stort intresse, emedan den der befintliga folktaflan upplyser oss, hvilka folk på den tiden gjort sig bemärkta i Mindre Asien, Mesopotamia, Syrien och Arabien. Redan det gåtfulla landet Ofir nämnes i samband med Noas söner; dit afsändes, som vi veta, expeditioner af Salomo och Hiram af Tyros. Derifrån medförde dessa bland annat apor, påfåglar och elfenben, och de för dessa handelsvaror valda, från sanskrit, indernes heliga språk, lånade uttrycken bevisa, att med Ofir blott kan ha förståtts ett landskap i Ostindien. Äfven hellenerne sökte redan tidigt efter ett guldland; argonauternes tåg skulle hemta det gyllene skinnet från Mindre Asien, hvilket för den guldhaltiga sanden i Kaukasos' bergfloder ansågs för en af fyndorterna för denna redan fordom ifrigt åtrådda metall. Med den gamla verldsdelens främre land blefvo likväl hellenerne först då närmare bekanta, när deras på Syriens kust anlagda nybyggen uppblomstrat till ansenliga städer, när förhållandena till Persien vidgades, och när efter de stora krigen för den helleniska halföns sjelfständighet, efter århundradens blomstring, Alexandres den store förde sina makedoner till Persien och vidare till de turanska stepperna, ja, ända till det aflägsna Pendsjab eller Indos' femflodsland.

De gamle kände redan temligen noga Arabiens kuster, och den handel, som på den tid, då Ptolemaiernes konungaätt herskade i Egypten, från Röda hafvet drefs på Indien, var ganska betydlig. Hvad den af oss redan anförde alexandrinske geografen Ptolemaios berättar om östra och södra Asien i andra århundradet e. K. kan

sammanfattas deri, att man redan kände halfön Malaeca; äfven talade han om en stor, på andra sidan Kersonesos kryse liggande hafsvik, sannolikt Siamviken. Under de romerska kejsarne sträckte sig handelsförbindelserna ända till ön Java (Kornön), kanske till och med till Molukkerna, af hvilkas alster, kryddnejlikorna, cesarerne uppburo en tull. KejsarAurelianus sände en beskickning till Kina, och i sjette århundradet, då en köpman och kosmograf, hvilken i våra lärda, åt geografien egnade verk står uppförd som Kosmas Indikopleustes, lefde och skref i Alexandreia, kände man ganska väl sjövägen till Kina.

Den äldre medeltiden kom icke längre än till det, som redan de gamle kände om Asiens eftersökta land och alster. Först araberne spredo nytt ljus öfver de aflägsnare trakterna. Redan i nionde århundradet kände de till hemorterna för de fina kryddorna, nejlikor och muskottnötter, men om de sjelfva framträngt ända till Molukkerna, är ovisst. Deremot är det en afgjord sak, att araberne redan i nionde århundradet hade i de kinesiska hamnarna tillsatt särskilda representanter för sina handelsintressen. Deras kadier sleto der de tvister, som uppstått genom den lifliga samfärdseln mellan de begge ifrigt handelsidkande folken, och det är intet tvifvel underkastadt, att den höga tanke, som araberne hyste om den sociala mognaden hos folken i det stora »midtens rike», funnit vidare spridning. Äfven efter Marco Polo fortforo de ännu länge med sina resor; deras handelsverksamhet och det inflytande, som de vunnit i hela Indien, bragte sedermera portugisernes företag mer än en gång i stor fara. Ibn Batuta, en man, som i första fjerdedelen af fjortonde århundradet rest vidt omkring i verlden, och andra mångbefarna muhamedanska resande, som framträngt ända till inre Asiens högland, beskrefvo, hvad de sett och erfarit, och deras kännedom sträcker sig ända till Kina; äfven det skogrika Sibirien var icke främmande för dem.

I de första århundradena af det andra årtusendet e. K., i hvilket vi lefva, vidgade sig den europeiska folkfamiljens synkrets allt mera. Skaldekonst och lärdt vetande funno omvårdnad vid de kristna och moriska furstarnes och stormännens hof, nya behof och ökad yppighet gjorde sig gällande. Genom korstågen hade hundratusenden af européer kommit till Asien, och somliga af dem framträngde vidare till dess inre. De förde nya åskådningar med sig hem.

Äfven kyrkans sändebud inträngde i hjertat af Asien, bland dem år 1253 Ruijsbroek genom de kirgisiska stepperna och de östra delarna af Mongoliet ända till steppstaden Karakorum, storkanernes då varande residens, beläget söder om Irkutsk. Han blef väl mottagen hos den store Dsjingis-kans i religiösa saker mycket fördragsamma efterträdare. Och sedermera, då en del af Europa öfversvämmades af mongolsvärmarna, blefvo ganska många handtverkare och småborgare från mellersta Europa bortförda till dessa verldsstormares tältläger i inre Asien; en och annan bland dessa ofrivilliga upptäcktsresande kom ännu längre bort, ända tillKataia (Katai) eller Kina och fann här tillfälle att använda sin yrkesskicklighet

Alla dessa tilldragelser äfvensom senare resor till lands af åtskilliga, köpmän gjorde vesterlandets invånare allt närmare bekanta med det aflägsna östra Asien. I de muntliga meddelandena och de skriftliga reseberättelserna löpte »sanning och dikt» i hvarandra, dock hade de vidunderliga föreställningarna om »Indiens», det vill säga södra och östra Asiens, omätliga skatter öfvervigten. Peking, Kinas då varande präktiga hufvudstad, var i hela Europa väl bekant under namnet Kambalu (af Kantsjeufu). Om kejsarstadens rikedom och sällsamheter, äfvensom om Quinsay, som skulle tjena 1 1/2 million familjer till vistelseort, och andra kinesiska och indiska städer med silfverbeslagna murar, förgylda tinnar och torn, samtalade redan i elfte och tolfte århundradet sjöfarande 16. Hundhuvudmänniskor. Efter »Livre des merveilles». och andra vidtberesta män. Ju aflägsnare de härigenom i folkets mun komna trakterna voro, desto mera föreföllo de som underland. Allt, hvad årtusenden gammal vidskepelse och den evigt beställsamma fantasien hittat på, stäldes i samband med »Indiens» guld-, perl- och ädelstensland, med Indiska oceanens »lycksaliga» öar. Vissa trakter af denna underverld befolkades med dvergar och jättar, med folk utan skugga, hundhufvudsmenniskor och fabelaktiga varelser, som för sin beqvämlighet buro hufvudet under armen eller stoltserade på ett ben. Om den i främre Asien huserande »gamle på berget», ett motstycke till den svarte erkepresten i landet Etiopien, utbredde man sig i alldeles underbara sagor, och fabelaktiga djurformer sällade sig till de förut omnämda undermenniskorna. I skogar, i klippnästen och jätteträd, i klyftor och hålor bodde enhörningar, fågeln grip och den evigt sig föryngrande foinix, eldsprutande drakar, desslikes basilisker med dödande blick, vidare jättestora, lindormslika vidunder; äfven

hafven genomplöjdes af väldiga sjöormar, sjöjungfrur och vidunderliga vattenvarelser af alla slag. Asiens midt fyldes med urgamla sagor, och till den fjerran

östern, till riket Kataia eller Kina och guldlandet Zipangu eller Japan knöto sig alla upptänkliga sällsamheter.

Icke ringa uppseende väckte derför berättelserna af tre resande, som efter tjugufyraårig frånvaro 1295 återkommit till sin fädernestad Venezia. Ty fastän resor till venezianernes och genovesernes nybyggen och dotterstäder ingalunda hörde till sällsyntheterna, återvände dock de flesta af handelns sändebud inom kortaste tid hem igen. Men vidsträckta resor förorsakade på den tiden en mängd tidsödande förberedelser, oändligt mer än i våra dagar, då allt går med ångans hastighet. På den tiden, då man till lands blott kunde komma fram på handelskaravanernas stråkvägar och till sjös endast begagna de otympliga, ännu allt jemt utomordentligt långsamt seglande handelsfartygen, då under hela medeltiden det i allmänhet ännu stod ganska illa till med kännedomen om jorden eller det, som vi kalla geografi, så ansågs en lyckligt verkstäld resa till aflägsna land som en alldeles utomordentlig bedrift. Men nu tillbaka till våra venezianer!

Två af de återkomna resandena voro redan öfver lifvets blomstringstid, den tredje räknade ännu icke fyrtio år. Deras ansigten voro väderbitna, deras kläder luggslitna och af sällsamt snitt, deras språk klingade väl italienskt, men var i så hög grad blandadt med främmande ord, att de voro svåra att förstå. Stor var förvåningen och ännu större tviflet, då en af de solbrända resandena utgaf sig for Matteo Polo, hufvudmannen för en af de anseddaste patriciska familjerna i Venezia, och påstod, att hans följeslagare vore hans broder Niccolò och dennes son Marco Polo. Väl erinrade sig äldre borgare, att för ett fjerdedels århundrade sedan tre Poloer hade begifvit sig på resor; men dem hade man länge sedan förklarat för döda, och det präktiga stamslottet hade öfvergått i aflägsna anförvandters besittning. Dessa vägrade i början att till äfventyrarne utlemna sina besittningar, tills åtskilliga omständigheter lemnade bevis för, att de torftigt klädda personerna verkligen voro de försvunna Poloerne.

Snart blef äfven kändt, att de återkomna vandrarnes förmögenhetsförhållanden alldeles icke finge mätas efter deras torftiga klädsel. Då de åter inflyttat i sitt stamslott, inbjödo de sina talrika slägtingar och de förnämste i staden till ett stort gästabud. Poloerne visade sig vid bordet i vida, böljande drägter af atlas, hvilka de efter handtvagningen, den vanliga inledningen till den tidens stora festligheter, utbytte mot kläder af damast; men damastkläderna blefvo efter första rätten utbytta mot purpurröda sammetsdrägter, och hvarje gång fingo tjenarne de aftagna kläderna till skänks. Efter afläggandet af sammetsdrägterna visade sig värdarne i enkel drägt liksom gästerne. Men knapt hade tjenarne aflägsnatsig, förrän Marco Polo kom fram med de tre smutsiga, luggslitna drägterna, som vid de resandes ankomst gjort ett så ogynsamt intryck. Den ena af dessa drägter lemnade Marco åt sin fader, den andra åt sin farbror, och den sista behöll han for sig sjelf. Derpå började de tre männen sprätta upp sömmarna, och dyrbara karbunklar, safirer, smaragder och diamanter blixtrade fram ur sin gömma. Detta skådespelarkonstgrepp förjagade alla betänkligheter mot Poloernes identitet, och de sällsamma öden de upplefvat funno villigt öra hos gästerne.

Allt, som hittills hopdiktats om Asiens aflägsna riken, trädde tillbaka för Poloernes skildringar, gjorda efter egen åskådning. Deras resor infalla under denna Venezias och Grenovas lysande blomstringstid, då båda redan hade börjat mäta sina krafter och utvecklade större makt än skuggkejsarne på Byzantions tron. Ehuru vi i nästa afdelning skola återkomma dertill, må dock redan här anmärkas, att genovesernes och venezianernes hafbeherskande flottor tillförsäkrade dem ett alldeles utomordentligt inflytande långt in i Asien. Kaffa på Krim hade redan uppblomstrat, ända till Mingrelien sträckte sig de genovesiska nybyggena. Genovesiska vikens stolta herskarinnas fartyg plöjde Svarta, ja, till och med Kaspiska hafvet för att hemta siden från Persien, och vid Dons mynning lågo de båda täflande städernas faktorier och förmedlade, under skydd af den främlingar bevågne tatarkanen, handeln mellan den öster- och vesterländska verlden.

Till Konstantinupolis, den förnämsta samlingsplatsen för de österländska och indiska alstren, hade nu Matteo och Niccolo, söner af Andrea Polo, företagit en handelsresa.

Då de med sina varor 1255 anlände till Marmarahafvet och funno en god marknad för dem, beslöto de att ytterligare utsträcka sin resa genom Svarta hafvet till Asiens inre. För betalningen för sina varor köpte de derför i

Konstantinupolis en handelsartikel, på hvilken de trodde sig skola få god afsättning bland tatarerne vid Kaspiska hafvets kust, nämligen ädla stenar. I Konstantinupolis togo de afsked af kejsar Baudouin (Balduin) II af Flandern, den maktlöse herskaren öfver det latinska kejsardömet, till hvilken de blifvit anbefalda, och inskeppade sig nu till hamnen Soldaja, det nu varande Sudak vid sydöstra änden af Krim.

Från Krim begåfvo sig bröderne till lands till Barkai-kan, de vestra tatarernes beherskare, hvilken hade sitt residens i Bolgar vid Volga och i Sarai. Denne frikostige och bildade tatariske furste mottog de resande på det mest förekommande sätt och besvarade deras skänker af juveler med att gifva dem ädelstenar af dubbelt värde jemte andra rika gåfvor. Då han likväl 1262 dukade under i striden mot de östra tataremes furste Hulagu, Kublai-kansbroder, måste de resande för att undvika motståndarens område taga den östra riktningen till Okak vid Volga. De öfvergingo

17. Bröderne Polos afsked från Konstantinupolis. Efter »Livré des merveilles».

Sihon och kommo efter sjutton dagsresor genom Karaks öken till Bokara i Centralasien, der Barak-kan herskade, hos hvilken de träffade ett sändebud från Hulagu till hans broder Kublai-kan i Kina. Sedan de uppehållit sig tre år i Bokara, inbjöd dem sändebudet att följa honom på hans resa till sin herskares hofläger. De samtyckte, oeh då de efter ett år, fullt af mödor och faror, lyckligt uppnådde storkanens residens, mottog han dem icke blott med vanlig nedlåtenhet, utan anstälde for dem, såsom de första italienare, som visat sig i hans land, lysande fester och gaf dem många andra bevis på sin välvilja, Timtals måste de för honom berätta om vesterlandets furstar och folk och om deras krigssätt, men i synnerhet om påfven och den kristna kyrkans läror och gudstjenst. Derefter gjorde han dem det förslaget, att de såsom hans sändebud skulle resa till Roma och bedja påfven sända honom hundra i alla vetenskaper väl förfarna män, som för de lärde i hans rike skulle uppenbara kristendomens sanningar för att äfven vinna hans folk för denna tro. De resande fingo med sig bref på tatariska språket till påfven och som lejdbref en gyllene tafla med den kejserliga höghetens tecken. Den, som medförde en sådan tafla, måste af alla ståthållare i de tatariska rikena skyddas, förses med allt nödvändigt och ledsagas vidare. Då efter den andra dagsresan den officer, som skickats med dem, blef dödligt sjuk, fortsatte Poloerne resan allena.

Fastän öfver allt det beredvilligaste understöd lemnades dem,

behöfde de likväl tre hela år för att uppnå hamnen Lajas i Lilla Armenien (sedan kallad Ajazzo [Ajas], vid viken af samma namn öster om Tarsos). I april 1269 kommo de till Ptolemais (Acre) och fingo veta, att påfven Clemens IV dött i november 1268 och att hans efterträdare ännu icke blifvit vald. De aflade nu för legaten i Ptolemais, Tebaldo de Visconti, berättelse om ändamålet med sin resa och skyndade sedan till Venezia för att återse sin familj. Niccolòs hustru hade under tiden aflidit och åt honom efterlemnat en son, Marco, som då var femton år gammal. Denne fick nu sluta sig till fadern och farbrodern, då de efter två års förlopp återvände till Ptolemais.

Då påfvarne aldrig uppgifvit hoppet att vinna de mongolfurstar, som då herskade i Kina, och omvända dem till kristendomen, begagnade den nyligen på Petros' stol komne påfven Gregorius X, den förut omnämde legaten i Ptolemais, det välkomna tillfället att sätta sig i förbindelse med storkanen. Han lemnade Poloerne bref till honom och gaf två lärda munkar af predikarorden fullmakt att i de aflägsna riken, dit de skulle begifva sig, i hans ställe utnämna biskopar, viga prester och meddela absolution. Men redan vid Armeniens gränser förlorade de kristna sändebuden, som bäfvade för de hotande farorna, modet, och de vände förskräckta om, medan Poloerne djerft trotsade alla faror och efter öfvervinnande af stora svårigheter, dock först efter 3 1/2 år, uppnådde den af storkanen i Tatariet (1256) uppbygda präktiga staden Klemenfu (Kaipingfu, norr om Peking). Storkanen skickade sina sändemän dem till möte fyrtio hela dagsresor och mottog dem, omgifven af sina furstar och råd, med de största hedersbetygelser samt bjöd dem, då de kastade sig ned på ansigtet för honom, stiga upp och berätta om samtalet med påfven. Då de hade slutat och öfverlemnat de medförda skänkerna, prisade monarken deras trohet och utnämde den unge Marco till sin hedersföljesven.

Inom kort tid förtrogen med mongolernes och tatarern es språk och seder, blef Marco snart derefter af Kublai-kan utsänd i vigtiga statsangelägenheter. Ehuru ändamålet med denna diplomatiska sändning icke nämnes, kan man

dock af vissa omständigheter sluta, att den unge Polo begaf sig till konungens af Annam eller Tonkin hof. I den inrikes tjensten använd som guvernör och äfven som amiral öfver en kanens flottilj, lyckades den skicklige venezianen att i dessa embeten, äfvensom vid tillfälle i flerfaldiga andra sändningar i sin herskares intresse, förvärfva sig dennes välvilja i hög grad.

Och sålunda saknade Marco under en sjuttonårig vistelse icke tillfälle att i det aflägsna östra Asien lära grundligt känna de mongoliska och tatariska folkens förhållanden. Omsorgsfulltnedskref han alla iakttagelser, som sedan i hemlandet tjenade honom till grundval för hans berömdt vordna reseverk.

Då deras gynnare, kanen, blef gammal och svag, intogos de tre Poloerne af längtan efter sitt hemland och farhåga for sina samlade skatter i guld och juveler, hvilkas besittning efter deras välgörares död kunde blifva ifrågasatt. Kanen var missnöjd med deras afsigt och sökte qvarhålla dem vid sitt hof genom tillbudet att fördubbla deras egodelar. Då han slutligen gaf efter för deras böner, måste de lofva att återvända till honom, när de tillbragt någon tid hos sin familj. Sedan affärdade han dem med den ofvan omtalade gyllene lejdtaflan som respass och med fullmakt att som hans sändebud underhandla med konungarne af Frankrike och Spanien.

På en flotta af fjorton fartyg, som skulle tillföra konung Argon af Indien en gemål, togo de den östra sjövägen och uppnådde efter 18 månaders kringirrande den indiska kusten. I Indien fingo Poloerne fyra nya gyllene lejdtaflor, af hvilka hvar och en var 85 centimeter lång och 15 centimeter bred. Ehvart de kommo, lyddes punktligt befallningen att fortskaffa dem med säkert följe och allt nödvändigt. Sålunda återkommo de öfver Trapezus, Konstantinupolis och Negroponte 1295 till Venezia, der de, såsom redan ofvan meddelats, länge betraktats som döda.

Då de tre vidtberesta männen åter satt bo i Venezia, förvärfvade de sig snart genom sin duglighet och sin rikedom aktning och anseende. Marco, som i sina skildringar alltid plägade beräkna storkanens skatter och inkomster i millioner, fick tillnamnet »messer Millioni», millionherrn. Att han på sin dödsbädd af sina vänner uppmanats att återkalla sina öfverdrifter och att han förklarat, att han, af fruktan att icke blifva trodd, blott berättat hälften af allt det underbara han sett, är en senare dikt.

Då venezianerne i Ajazzoviken dukade under för genoveserne, blef Marco Polo, åt hvilken man anförtrott ett befäl på flottan, efter tappert motvärn tillfångatagen. I Genova lärde man sig snart värdera den aktningsvärde och verldskunnige mannen, och de förnämste täflade om att för honom lätta fångenskapen. För att undvika det tröttande, ständigt återkommande berättandet af sina öden lät Marco Polo skicka till sig från Venezia sina reseanteckningar och genom en genoves, Rustighello eller Rusta Pisano, på franska språket uppteckna sina färder och iakttagelser. Detta omkring 1298 fullbordade manuskript öfversattes sedan på latin och italienska. Efter sin befrielse öfverlemnade Marco Polo 1307 åt grefvens af Artois sändebud Thibault de Cépoy en med egna tillsatser och förbättringar försedd fransk bearbetning af sinaresor. Marco Polo dog omkring 1324 i Venezia i en ålder af sjutio år.

Denne märkvärdige man har med rätta betecknats som »medeltidens Herodotos». Han lemnar oss underrättelse om de intressantaste landen i östra Asien på en tid, då man antingen alldeles icke eller blott af osanna berättelser och fantastiska återljud af traditioner kände dessa den gamla verldens aflägsnaste delar. Fastän han icke berättar med en nyare resandes omsorgsfullhet, kan dock icke förnekas, att han ärligt och uppriktigt förtäljer, hvad han sjelf skådat och upplefvat, och endast då talar osanning, när man talat osanning för honom sjelf, men då också alltid försigtigt tillägger: »man säger» eller »såsom jag hört». I allmänhet ha sorgfälligheten i hans uppgifter och noggranheten i hans skildringar bekräftats af många senare resande. För visso får man icke göra honom sjelf ansvarig för, hvad de fantastiska afbildningarna i Livré des merveilles, af hvilka några här meddelas, skrifva på hans räkning.

Bröderne Polos första femtonåriga resa började vid Volga och gick genom det nu varande Bokariet ända till Karakorum. Den

18. Ankomsten till Ormus. Efter »Livré des merveilles.»

andra resan, under hvilken Marco Polo träder i förgrunden, räckte från 1271 till 1295. Under sjutton års tid innehade Marco Polo kejserliga tjenstebefattningar, i hvilka han lärde känna alla östra Asiens provinser med undantag af Kuangsi och Kuangton. Han besökte icke blott de vigtigaste orterna i det nu varande midtens rike, utan fick äfven riktigt begrepp om de land, som genomkorsades af den stora armeniska handelsvägen öfver de vestra landen från Ajazzo vid Issiska viken till Tauris, om Kaspiska hafvets omgifningar ända till Irans fruktbara dalar och vidare om ökenvägen till Ormus och derifrån öfver Kerman ända till Hindu-kusjs och vestra Himalajas höga bergland.

På en ö nära kusten ligger staden Ormus, den mäktigaste och fastaste staden i det forna konungariket Kerman, dit äfven Marco seglade och köpmän från alla trakter af Indien föra kryddor och specerier,kostbara stenar, perlor, guld och sidentyg, elefanttänder och många andra varor. Under sommarn flytta invånarne för hettan ut i sina trädgårdar vid kusten eller på öarna i floderna, der de uppföra hyddor på pålar. Hvarje dag från kl. 9 på morgonen till aftonen blåser landvinden tryckande het; för att icke qväfvas, så försäkrar vår

19. Pagodön.

sagesman, dyka då menniskorna ända till hakan ned i vattnet och stanna deri, ända tills det upphör att blåsa. Man berättade för venezianen, att en här af 1 600 ryttare och 5 000 soldater till fots, som skulle tvinga Ormus beherskare att betala tributen, blifvit tillintetgjord genom denna heta vind (badisamum). Sina fartyg byggaOrmus' invånare utan spikar, ty träet är så hårdt och tort, att det splittras som lergods eller drifver tillbaka spiken.

Under fortgången af sin resa, som förde honom från Beludsjistan till Kasjmir, vestra Tibet och den kinesiska delen af Turkestan, kom Marco Polo till de tre vigtiga handelsplatserna Kasjgar, Jarkand och Kotan (Ilitsji) i Tarims dal, söder om Tiansjan, och till uigurernes under mongolerne lydande rike, hvarifrån han icke tog den vestra, mest brukliga karavanvägen till Kina, utan vägen genom öknen Lop (Gobi).

De resande, som vilja genomvandra öknen, göra halt i staden Lop (vid Lopsjön) och lasta ett antal starka åsnor och kameler med munförråd och allt nödigt; blir detta uppätet, innan man hunnit genom öknen, döda och uppäta de lastdjuren. Tretio dagar reste man genom dessa ödemarker på den kortaste vägen öfver sandiga slätter och kala berg; dock finner man vatten, som blott på få ställen är saltaktigt, efter hvarje dagsresa, tillräckligt för 50—100 personer och deras lastdjur. Ingenstädes såg Marco spår af djur, icke en fågel var här att skåda; öknen syntes honom blott som vistelseort för onda andar, som förderfva de resande med bländverk, väcka dem ur sömnen genom att ropa dem vid namn och sedan föra dem på afvägar, under natten jemväl härma en ryttartrupps traf, om dagen visa sig i gestalt af en sådan och skrämma karavanerna på flykten genom larmet af trummors ljud och vapens rassel, så att de vilsekomna eländigt förgås af hunger. Derför angifva de resande på aftonen, innan de lägga sig till hvila, medelst signaler den väg, som de den andra morgonen ämna taga, och hänga på hvarje lastdjur en klocka, så att de icke skola skingras.

Efter tretio dagsresor i östsydöstlig riktning erbjöds dem en välkommen hvilopunkt i staden Saciou (Tsjatsjeu), det är Sandstaden, i landet Tangut, hvilken mestadels är bebodd af afgudadyrkare och har många kloster med prester och vanskapliga afgudabilder. Äfven staden och landskapet Kamul (Kamil) ligger i provinsen Tangut mellan två öknar. Deras invånare, likaledes afgudadyrkare, fann vår resande i besittning af allt hvad de behöfde. Han berömde deras sinne för sällskapliga nöjen, musik, sång, dans, läsa och skrifva. I den grundsatsenliga utöfningen af en alldeles otrolig gästfrihet se de en gud behaglig handling.

Särdeles intressant är Marco Polos berättelse om det präktiga Quinsay (det nu varande Hangtsjeufu), det är Himmelsstaden, hufvudstaden i kretsen Tsjekiang. Sitt namn förtjente den väl för sin storlek och skönhet, för den trefnad, glädje och de många lustbarheter den erbjöd. Enligt den allmänna uppskattningen skulle denna stad hålla 100 mil i omkrets, sannolikt kinesiska li,af hvilka 8 äro lika med 2 svenska. Vår sagesman beundrade de breda gatorna i denna vidtberömda stad, dess kanaler och torg, bland hvilka tio voro af utomordentlig storlek. Bredvid kanalerna löpa gator, så att båtar och vagnar fara bredvid hvarandra. Antalet af små och stora broar skall belöpa sig till 12 000; de, som äro slagna öfver hufvudkanalerna och sammanbinda de förnämsta gatorna, hafva så höga och konstrika hvalf, att fartygen med sina master fara under dem. De förnämsta torgen äro allesammans

fyrkantiga, på hvar sida 1/2 mil långa, på den ena sidan begränsade af hufvudgatan, som, 40 steg bred, genomskär staden från den ena änden till den andra, på den andra sidan af hufvudkanalen, hvars åt torget belägna sida är bebygd med varumagasin af sten. Hvarje torg ligger på fyra mils afstånd från det närmaste, besökes tre dagar i veckan af 40 000—50 000 menniskor och är hvarje årstid fyldt med vildt, fjäderfä, fisk, slagtkreatur, grönsaker och frukt i största öfverflöd. Hvarje torg omgifves af höga boningshus, som i de nedre våningarna innehålla köpmansbodar, och från alla håll utmynna här gator, vid hvilka det ingenstädes fattas kalla och varma bad med alltid färdig betjening, ty män och qvinnor äro från barndomen vana att dagligen, i synnerhet före måltiden, bada i kallt vatten.

Vid många gator, äfvensom vid torgen, bo läkare och astrologer, som äfven meddela undervisning i skrifva, läsa och andra konster. På två mot hvarandra liggande sidor af torgen stå de stora bygnaderna för embetsmännen, som genast slita hvarje tvist och föra uppsigt öfver vakterna på broarna och torgen. Till höger och venster om hufvudgatorna resa sig palats och hus med trädgårdar, bredvid dem handtverkarnes bostäder och bodar, och stundligen tränges här en mängd menniskor, som sköta sina göromål och med kärror och båtar betäcka gator, torg och kanaler. Endast det dagliga behofvet af peppar belöper sig enligt tulltjenstemännens utsagor till 43 läster, hvar och en om 121,5 kilogram. Som betalningsmedel gäller här endast pappersmynt.

Enligt gammal lag omfattar hvarje son faderns yrke, dock arbeta de rika mästarne icke sjelfva, utan stoltsera som förnäma män, dyrbart klädda i siden och juvelsmycken. Deras hus äro vackert bygda, utvändigt smyckade med bildhuggerier, invändigt med dyrbara målningar och fantastiska prydnader. Invånarne äro förvekligade och alldeles obekanta med att föra vapen; upplopp och slagsmål höra till oerhörda tilldragelser. Mot främlingar är folket hjertligt och gästfritt, städse redo till råd och bistånd, äfven i handelsangelägenheter. — För lustfärder afsedda båtar och gondoler, som rymma 10—20 personer, med bred botten och 15—20 steg långa, försedda med snygga bord och bänkar och en fördet bättre sällskapet bestämd kajuta, från hvars platta tak sjömännen med långa stänger staka fram båten, betäcka i mängd vattnet. Allt är måladt med brokiga färger och figurer, och på farkosternas begge sidor är anbragt en mängd gluggar och fönster, under det i kajutorna förnämligast sällskap sitta till bords och fröjda sig åt omvexlingen af de taflor, som glida förbi dem. Denna njutning på vattnet öfverträffar hvarje annan, ty staden med sina otaliga palats, stränderna med sina tempel, kloster, villor, trädgårdar och väldiga träd samt mängden af de ständigt förbisväfvande gondolerna erbjuda det druckna ögat en evig omvexling. Efter fulländadt dagsverke tänka invånarne på ingenting annat än lustfärder, antingen på dessa båtar eller i de vagnar, som ila fram genom gatorna. Alla gator äro på kinesiskt sätt lagda med kiselsten och tegel, lika så alla chausseer i denna provins. Hufvudgatan har på hvardera sidan en tio steg bred stenläggning, men i midten sand, genom hvilken hvälfda trummor leda regnvattnet ned i kanalerna. På denna sandväg fara de långbygda vagnarna fram och tillbaka. De äro täckta, försedda med förhängen och dynor af siden samt rymma sex personer. I långa rader ser man dem stundligen fara genom staden för att för återstoden af dagen föra sällskap och familjer ut till skuggrika trädgårdar. Vid alla gator resa sig tornlika stenbygnader, dit invånarne fly med sin egendom, när eldsvåda uppstår, ty husen äro mestadels af trä. På de förnämsta broarna står ett vakthus med tio man, som ha ett starkt ljudande instrument af trä och ett annat af metall äfvensom ett vattenur för att med de förra slå timmarna, som det senare visar. Om natten tåga väktare genom gatorna, ty på en bestämd timme måste all eld och allt ljus vara släckta och ingen får då längre visa sig på gatorna. Anträffa de någon till arbete oförmögen eller sjuk, så föra de honom till ett hospital, af hvilka flere finnas i hvarje stadsdel och äro på det frikostigaste utrustade. Bryter eld ut, slå de larm, då alla väktarne ila till och släcka; de af eldsvådan träffades bohag föra de till de af sten bygda räddningshusen eller på båtar, och ingen annan än sakernas egare får uppehålla sig vid dem. På vissa afstånd äro vid gatorna uppförda små kullar med trähus och i dem tamtams, genom hvilka man vid uppror genast kallar tillsammans alla trupper i och invid staden.

Storkanen delade Manji, en af hans vigtigaste provinser, i nio delar, hvilkas ståthållare liksom alla andra embetsmän ombytas hvart tredje år. En af dem residerar i Quinsay och har under sig mer än 140 städer, men inalles har Manji 1 200 sådana, idoga och folkrika. I hvar och en ligger, allt efter stadens storlek, en besättning, som mestadels består af andra provinsers infödingar,ty tatarerne äro blott beridna krigare. Största delen af

städernas inkomster användes på besättningarna. Quinsay allena har 30 000 man, och den minsta besättningen består af 1 000 man. — Den förre konungens af Fansur palats omfattar en yta af 10 qvadratmil och är deladt i tre delar. Till den mellersta leder en hög portal; präktiga kolonnader med breda terrasser, som hvila på pelarrader, lysande af azur och guld, löpa rundt omkring. Midt emot ingången reser sig en pelarhall med förgylda kolonner och förgyldt tak, invändigt prydd med målningar ur de forna konungarnes historia. Bakom denna hall leder en genomgång i muren till den innersta gården, som liknar ett stort kloster med tält och pelarportik samt innehåller konungens och drottningens gemak. En täckt korridor med ingångar till smärre gårdar vid sidorna leder härifrån till sjön, och hvarje gård har 50 rum, bostäder för de tusen unga

20. Pepparskörd. Efter »Livré des merveilles».

qvinnor, som uppvakta konungen. Staden egde ett stort antal tempel och asyler, ja, till och med en kristen kyrka, som tillhörde nestorianernes sekt, ty i trettonde århundradet fans ett icke ringa antal kristne i Kina.

Jättestaden skulle hysa omkr. 1 600 000 familjer; hvarje husfader var förpligtad att öfver sin port fästa en lapp med namnet på alla familjens medlemmar och tjenare, äfvensom antalet af hans hästar; dog någon af husets invånare, utströks dennes namn, men likaledes blef äfven hvarje nyfödt barn genast tillagdt på förteckningen. Denna anordning gälde öfver hela Kataia (Kina) och Manji. Äfven värdshusvärdarne införde i en bok namnen på alla dem, som bodde hos dem, äfvensom timmen för deras ankomst och afresa, samt skickade dagligen en afskrift deraf till stadens styresmän. Storkanens inkomster af Quinsay och tillhörande städer voro alldeles ofantliga. Endast af salt, den mest inbringande artikeln, uppgifves inkomsten ha varit 80 tomans guld (1 toman = 10 000 dukater), det vill säga 800 000 dukater, ty en förvånande mängd salt erhölls mellan Quinsay och hafvet. Ytterligare hade kejsaren en inkomst af 16 800 000 dukater. Många dagsresor rundt omkring

Quinsay liknade landet en enda, allt längre sig utsträckande stad, så tätt befolkadt och rikt bebygdt syntes allt.

I tredje boken af sina resor beskrifver Marco Polo utom Indien, som han i storkanens tjenst besökte vid åtskilliga tillfällen, äfven andra land, såsom till exempel det märkvärdiga öriket Zipangu (Japan), vidare Stora Java, Lilla Java (Sumatra), Zeylan (Ceylon), Magastar (Madagaskar), hvilka stodo i mer eller mindre liflig samfärdsel med Kataia eller Kina och dit storkanen flere gånger lät expeditioner afgå.

Zipangu (Soluppgångens land) egde på den tiden guld i öfverflöd, dock var utförseln deraf förbjuden, och endast få köpmän besökte och kände landet. Herskarens palats är ända till taket innan och utan belagdt med guldplåtar, och gyllene bord finnas uppstälda deri. Sydhafvet Cin (Kin eller det kinesiska) omgifver

21. Perlfiske. Efter miniatyristerne.

dessa öar, och deri skulle enligt Marco Polos försäkran 7440 öar ligga. Nästan alla ansågos bebodda och voro bevuxna med de mest doftande kryddor och träd, rika på aloe, hvit och svart peppar, guld och många andra dyrbarheter. Dock är sjöfarten dit för svår för att lofva stor fördel. Dessa öar voro icke underkastade storkanens välde, hvarför Marco Polo icke heller sjelf besökte dem. 1 500 mil från Zaiton vester ut sträcker sig hafsviken Keinon (Hainan) så långt, att fartygen behöfva två månader för att från provinsen Manji segla till dess norra kust.

Ön Zeylan (Ceylon) skildras af Marco Polo som en af verldens skönaste öar, hvilken drifver liflig handel med det bästa färgträ och dyrbara rubiner, safirer, topaser, ametister, granater och andra ädelstenar. Konung Sandernaz egde enligt uppgift en rubin, som var 15 centimeter lång, armtjock och utan fläckar.

Mellan Maabar (Coromandelkusten) och Zeylan egde då som nu för tiden perlfiske rum. Från de for ankar liggande båtarna och fartygen dyka perlfiskarne ned i hafvet och upphemta perlorna i säckar af nätväfnad. Detta fiske sträcker sig 60 mil långt utefter kusten söder ut, ända dit, der de stora fiskarna blifva farliga fördykarne. Det räcker från april till midten af maj. I september och oktober fiskas åter, men då på 300 mils utsträckning. Magastar (Madagaskar) anser Marco Polo för en af de största och fruktbaraste öar i verlden; den tiden landade der årligen tusentals köpmän från alla delar af verlden för att mot brokad och sidentyg tillbyta sig elefanttänder, rödt sandelträ och ambra, som floden rikligt uppkastar på stranden. För den häftiga hafsströmmens skull segla fartygen icke bortom Magastar och Sansibar, ty medan de fullborda bortresan på 20 till 25 dagar, behöfva de tre

månader för återresan.

I kapitlet om Lilla Java berättar Marco Polo om ett sällsamt bedrägeri, som på den tiden ofta i Europa bedrefs medelst

22. Gudavagn hos tatarerne.

försäljningen af så kallade mumier, ett dverglikt menniskoslag. De åstadkommos , såsom han påstår, af en apart, som hade stor likhet med menniskan. På dessa apor bortskaffade man håret och svansen, torkade dem sedan och konserverade dem med kamfer och andra medel. När de genom dessa konstgrepp alldeles fått utseende af dvergmenniskor, inpackade man dem i en kista och sålde dem till handelsmän, som förde dem till torgs i alla trakter af verlden.

Af sina samtida beledd och icke sällan hånad, blef den vidtbereste venezianen så mycket mera för senare slägten en sporre att söka en beqvämare, kortare och säkrare väg, en, såsom man nu för tiden skulle säga, vestlig genomfart till dessa land. Ingen af Marco Polos efterföljare har förstått att så mästerligt skildra och prisa dem. Prins Henrique el navegador (sjöfararen) af Portugal studerade denna resebeskrifning och eldades deraf att framkalla dessa märkvärdiga expeditioner, som slutligen ledde till upptäckten af sjövägen till Indien. Äfven Cristoforo Colombo eggades af Marco Polo till sin kedja af upptäcktsfärder, i hopp att vesterifrån uppnå det mångbeprisade Indien, särskildt guldlandet Zipangu. Aflöpte äfven den berömde genovesens företag helt annorlunda, än han någonsin anat, funno de dock 1492 i Nya verldens upptäckt ett visserligen oväntadt, men derför icke mindre ärofullt mål.

Till slut ännu ett ord om en annan resande köpman, hvars namn i följande afdelning ofta kommer att anföras som borgen för de gjorda uppgifterna, och som vi verkligen ha att tacka för mångahanda värdefulla upplysningar om samfärdseln och handeln under det fjortonde århundradet. Francesco Balducci Pegolotti eller Pegoletti heter den välbevandrade firenzaren. Han dref icke anspråkslösheten allt för långt, utan har i sina meddelanden alltid skickligt stält sig sjelf i förgrunden. Balducci var ombud och fullmäktig för det firenziska bankirhuset Bardi. I sina uppdrag befann han sig 1315 i Antwerpen, 1317 i England, 1325 på Kypros och 1336 i Ajazzo, der han af Lilla Armeniens konung åt firman Bardi utverkade fullständig befrielse från alla tullafgifter. Deremot hade han sannolikt under sin vistelse i England inledt förbindelser, som skulle blifva olycksdigra för hans firma. Bardierne hade i förening med ett annat stort firenziskt hus hos firenziska borgare anskaffat 550 000 guldgyllen af ett afslutet lån af omkring 1 1/3 million dukater, men lemnat allt det öfriga af egna medel. Sedan kriget mellan Frankrike och England utbrutit, följde 1339 de båda bankirhusens bankrutt.

Balduccis stjerna tycktes dermed vara förbleknad. Hvad han dock ytterligare bragt till stånd har för oss blifvit knapt mindre vigtigt än för hans samtida. Han författade nämligen en handbok, för köpmän (Pratica della mercatura), hvari han uppräknar de förnämsta handelsartiklar, som på den tiden efterfrågades; vidare beskrifver han några vigtiga samfärdselvägar, särskildt karavanvägen från Don till Peking. Han antecknar vidare tulltarifferna på de särskilda platserna, det vid vexelrörelsen öfliga, hastigheten hos kurirerne eller »postryttarne», såsom man fordom sade; slutligen lemnar han ett eget kapitel om varukännedomen och bjuder till och med på några vinkar om utdragandet af de ädla metallerna. Af allt detta se vi, att redan på den tiden icke obetydliga kunskaper fordrades för köpmannens yrke.

3. Handelsvägarna i medeltiden.

Röda hafvet. Från Bassora till Tebris (Tauris) och Aleppo. Trebisond (Trapezus). Från Tebris till Ajazzo. Venezianernes och genovesernes nybyggen på Krim ända till Asofska sjön. Matrega. Soldaja. Tana. Karavaner från Tana och Don till Peking. Den kaspiska steppvägen. Alexandrias stigande betydelse.

Först sedan portugiserne under Vasco da Gärna återkommit från Malabar, lärde den europeiska handelsverlden

känna de indiska ifrån uppnå det mångbeprisade Indien, särskildt guldlandet Zipangu. Aflöpte äfven den berömde genovesens företag helt annorlunda, än han någonsin anat, funno de dock 1492 i Nya verldens upptäckt ett visserligen oväntadt, men derför icke mindre ärofullt mål.

Till slut ännu ett ord om en annan resande köpman, hvars namn i följande afdelning ofta kommer att anföras som borgen för de gjorda uppgifterna, och som vi verkligen ha att tacka för mångahanda värdefulla upplysningar om samfärdseln och handeln under det fjortonde århundradet. Francesco Balducci Pegolotti eller Pegoletti heter den välbevandrade firenzaren. Han dref icke anspråkslösheten allt för långt, utan har i sina meddelanden alltid skickligt stält sig sjelf i förgrunden. Balducci var ombud och fullmäktig för det firenziska bankirhuset Bardi. I sina uppdrag befann han sig 1315 i Antwerpen, 1317 i England, 1325 på Kypros och 1336 i Ajazzo, der han af Lilla Armeniens konung åt firman Bardi utverkade fullständig befrielse från alla tullafgifter. Deremot hade han sannolikt under sin vistelse i England inledt förbindelser, som skulle blifva olycksdigra för hans firma. Bardierne hade i förening med ett annat stort firenziskt hus hos firenziska borgare anskaffat 550 000 guldgyllen af ett afslutet lån af omkring 1 1/3 million dukater, men lemnat allt det öfriga af egna medel. Sedan kriget mellan Frankrike och England utbrutit, följde 1339 de båda bankirhusens bankrutt.

Balduccis stjerna tycktes dermed vara förbleknad. Hvad han dock ytterligare bragt till stånd har för oss blifvit knapt mindre vigtigt än för hans samtida. Han författade nämligen en handbok, för köpmän (Pratica della mercatura), hvari han uppräknar de förnämsta handelsartiklar, som på den tiden efterfrågades; vidare beskrifver han några vigtiga samfärdselvägar, särskildt karavanvägen från Don till Peking. Han antecknar vidare tulltarifferna på de särskilda platserna, det vid vexelrörelsen öfliga, hastigheten hos kurirerne eller »postryttarne», såsom man fordom sade; slutligen lemnar han ett eget kapitel om varukännedomen och bjuder till och med på några vinkar om utdragandet af de ädla metallerna. Af allt detta se vi, att redan på den tiden icke obetydliga kunskaper fordrades för köpmannens yrke.

3. Handelsvägarna i medeltiden.

Röda hafvet. Från Bassora till Tebris (Tauris) och Aleppo. Trebisond (Trapezus). Från Tebris till Ajazzo. Venezianernes och genovesernes nybyggen på Krim ända till Asofska sjön. Matrega. Soldaja. Tana. Karavaner från Tana och Don till Peking. Den kaspiska steppvägen. Alexandrias stigande betydelse.

Först sedan portugiserne under Vasco da Gärna återkommit från Malabar, lärde den europeiska handelsverlden känna de indiskahandelsartiklarnas pris och de land, från hvilka de ledde sitt ursprung. Af kryddor uppräknas redan: peppar, ingefära, kanel, kardemummor, nardus, kryddnejlikor, muskottnötter och muskottblomma; af läkemedel: tamarinder, zittverrot, kamfer, kassia, rabarber; af rökelsevaror: benzoe, aloeträ, rökelse (boswellia glabra), myrra, mysk och ambra; af färgämnen: brasilieträ (bresilja), kort efter Cabrals hemkomst. Flertalet af dessa föremål voro alster från Indiens vestra kust (i synnerhet Malabars), och hvad för öfrigt härstammade från den aflägsnare östern, såsom aloe, kamfer, muskott och kryddnejlikor, kunde för tillfället icke förvärfvas på annat sätt än ur andra hand, på de malabariska kustplatserna, Om nu någon på en jordglob eller verldskarta vill uppsöka de möjliga handelsvägarna mellan de malabariska hamnarna och södra Europa, skall hans öga ovilkorligt taga vägen genom Röda hafvet till Adenviken, i synnerhet som Adriatiska hafvet och Venezia ligga alldeles i förlängningen af det förra. Det kunde nästan tyckas, som om för menniskoslägtets utveckling naturen med afsigt velat åstadkomma dessa storartade kanaler för att lätta beröringen mellan det ungdomliga Europa och södra Asiens äldre och mognare kultur. I sjelfva verket har också Röda hafvet utöfvat ett stort och gynsamt inflytande i denna mening. Det oaktadt har det funnits tider, då Röda hafvet blef alldeles öde, till exempel från sextonde århundradets början till ångfartygens uppfinning och inrättandet af den britiska öfverlandvägen i innevarande århundrade. Redan det namn, hvarmed araberne betecknade södra inloppet till Röda hafvet, Bab-el-Mandeb, Tårarnas port, bådar ingenting godt. I sjelfva verket hör Röda hafvets mellan kala berg utbredda bäcken till de mest fruktade områden, icke blott för de otaliga korallrefven, som bringa fartygen i förderf, utan ock för

den glödande luft, som hvilar deröfver och gör kusttrakterna till de hetaste på jorden. Besättningen på de britiska postfartyg, som gå till Suez, består derför endast af indiska matroser, de så kallade laskarerne. Ännu hinderligare än den höga värmegraden äro för samfärdseln de rådande luftströmmarna, ty i Erytreiska dalen blåsa nordliga vindar hela året om. Sydliga vindar uppträda väl under sex månader, men deras område sträcker sig blott från Bab-el-Mandeb till halfva höjden af Röda hafvet, nämligen till Djidda, Mekkas hamnstad. De fartyg, som vilja gå till Suez, äro derför i norra hälften af Arabiska viken hänvisade till kustvindarna, och vi kunna icke förundra oss öfver, att Niccolò Conti, en veneziansk köpman, som i femtonde århundradet besökte detta haf, behöfde två hela månader för färden från Berbera i östra Afrika till Tor på Sinaihalfön. Ännu i dag betala skotska kol från Newcastle till Aden dubbeloch till Suez tredubbel frakt, liksom från Newcastle till Bombay i Indien.

I äldre tider, det vill säga redan vid början af tionde århundradet var staden Kolsum, på hvars plats Suez nu ligger, en handelsplats af första rangen. Den förföll dock helt och hållet, sedan fartygen icke längre beforo Röda hafvets norra hälft, utan, liksom på Edrisis tid (1150), landade redan vid det på afrikanska kusten midt emot Djidda belägna Aidab eller Adzab, hvarifrån de indiska varorna fördes genom öknen till staden Kus vid Nil. Denna väg, hvars längd uppgifves olika, till 17 eller 20 dagsmarscher, ådrog karavanerna alla besvärligheterna af en ökenväg, och det var derför ett framsteg, då vid början af fjortonde århundradet fartygen i Röda hafvet åtminstone gingo upp till Kosseir, hvarifrån man på några få dagar kunde uppnå den nämda staden Kus.

Men från början af femtonde århundradet ändrade varorna från Indien åter väg, ty vid denna tid uppblomstrade Djidda, Mekkas hamnstad, sannolikt emedan den gynnande tiden för sjöresor då sammanföll med begynnelsen af de stora pilgrimsfesterna i de heliga städerna. Från sjelfva Mekka förde dels karavaner de indiska varorna till Damaskos och Aleppo, dels skeppades de från Djidda till Tor på Sinaihalfön, hvarifrån karavaner två gånger om året förde dem till Alexandria.

De svårigheter, som mötte sjöfarten på Röda hafvet, förklara för oss, att de sydasiatiska varorna samtidigt togo vägen genom Persiska viken, ja, tidtals till och med föredrogo den. Vid inloppet till denna vik låg, ursprungligen på fasta landet, sedan på en närbelägen ö, den vigtiga stapelplatsen Ormus och vid motsatta ändan Bassora, på den tid, då Bagdad blomstrade, ännu en sjöstad, men nu genom de förenade Eufrats och Tigris' uppslamnin-gar ryckt långt inåt landet. Från Bassora kunde de indiska varorna taga två vägar till vesterlandet, i det de följde antingen Eufrat eller Tigris. Den senare vägen förde dem slutligen till Tebris (Tauris, Torissi), den andra till Aleppo. Så länge Konstantinupolis och inloppen till Svarta hafvet ännu icke fallit i turkarnes händer, lifvade handeln vägen till Tebris; sedan fick Aleppo företrädet. Från Tebris utgrenade sig varatågen åt ena sidan öfver Erzerum, Arzengan, Sivas och Manistra till Ajazzo, Lilla Armeniens hufvudstad, det nu varande Ajas vid Medelhafvet eller nogare vid Iskenderun- eller Alexandretteviken, å andra sidan öfver Erzerum till Trapezus (Trebisond), hvilket sedan 1204 uppstigit till ett kejsardöme och der de italienska handelsstäderna egde faktorier. På den senare vägen återvände Poloerne hem från Kina, hvaremot de på sin andra resa till österlandet togo den andra vägen öfver Ajazzo, Tebris och Bassora, Vid denna tid föredrogsnämligen vägen genom Persiska viken derför, att den ledde dels öfver mongoliskt område, dels genom Lilla Armenien, således undvek de egyptiska sultanernes välde. Denna handelsvägs blomstring räckte ungefär från andra hälften af trettonde till midten af fjortonde århundradet, ja, en tid bortåt tycktes det, som skulle den draga till sig hela den indiska handeln.

En veneziansk ädling vid namn Marino Sanuto, som vid början af fjortonde århundradet reste i österlandet, hade nämligen genom uppsatser, som han stälde till påfven och åtskilliga monarker i vesterlandet, nyligen väckt den tanken att bryta mamlukbejernes makt derigenom, att man belade Egypten med en sträng handelsspärrning. Derigenom hoppades han att för det första undandraga islams då varande öfvermakt skeppsbygnadsvirke, metaller och metall varor, i synnerhet vapen, vidare hindra tillförseln af hedniska och kristna slafvar och derigenom mamlukkårens fulltaligande samt slutligen äfven finansielt försvaga det muhamedanska väldet, när afkastningen af de höga tullarna på de indiska varorna undandrogs det samma. Då vi veta, att Sanuto på Kypros mycket umgicks med munken Hetum (Haiton), en anförvandt till konung Hetum af Lilla Armenien och som 1254 verkstält en resa i Mongoliet ända till kanens öfver Gyllene horden residens, och att Sanuto på sin verldskarta i fråga om östra Asien följt denne armeniske munks uppgifter, så får väl antagas, att de gjorda

förslagen framstälts efter herskarens öfver Lilla Armenien sinne. Grundtanken i venezianens förslag gick nu ut på att fullständigt afleda den för vesterlandet afsedda varuforslingen från Röda hafvet och förlägga den till den andra vägen genom Persiska viken uppför Tigris och öfver Tebris till Ajazzo, så att följaktligen tullinkomsterna icke skulle inflyta i sultanernes af Egypten, utan i konungarnes öfver Lilla Armenien pung. Verkligen följde äfven de påfliga handelsförbuden, och johanniterne samt konungarne af Kypros, som skulle öfvervaka blockaden, borttogo mer än en gång italienska handelsfartyg, som, lockade af vinsten, trots hotelserna med alla timliga och eviga straff anträffades på väg till Alexandria. Om venezianerne vet man ganska säkert, att de under tiden från 1321 till 1344 icke besökt Egypten. Men från sist nämda år blefvo med få afbrott förbindelserna med Egypten åter regelbundet fortsatta, ja, deras vigt stegrades vid slutet af fjortonde århundradet ytterligare, derigenom att den mongoliske eröfraren Timur eller Tamerlan under sina härjningståg förstörde venezianernes och genovesernes kolonier vid Don, och att sedan dess den tredje handelsvägen till österlandet, om hvilken vi genast skola tala, icke mera beträddes. Från midten af femtonde århundradet bidrog den osmaniska maktens utbredning ännu mera till att förskaffa deegyptiska sultanerne monopol på den indiska handeln, först och främst emedan den väggren, hvarpå varutågen gingo från Tebris till Ajazzo vid Issiska (Alexandrette-)viken, blef öde, sedan emedan efter Konstantinupolis' fall 1453 hela den politiska handeln efter hand borttynade, i synnerhet sedan Trapezus och handelsplatserna på Krim blifvit förstörda af osmanerne, åtminstone hvad handeln beträffar.

Svarta hafvet hade nämligen sedan det latinska kejsardömets grundande 1204 hastigt tilltagit i betydenhet för handeln. Först visade der venezianerne sin flagga, sedan följde dem i hälarna genoveserne och pisanerne. Som den största handelsplatsen blomstrade i början det nu försvunna Matrega på halfön Taman vid inloppet till Asofska sjön och Soldaja (det nu varande Sudak, ej att förvexla med Solgat, det numera i ruiner liggande Eski-Krim eller Gamla Krim, som gifvit halfön dess namn), der venezianerne företrädesvis uppslogo sitt säte. Från Sudak anträdde så väl den redan nämde fransiskanermunken Ruijsbroek (1253) som de båda äldre Poloerne sin första resa till mongolkanernes hof. Genoveserne deremot fattade omkring 1289 fast fot i Kaffa på Krim. Ännu närmare ryckte de italienska handelsmakterna den indiska varuförsling, som rörde sig på inre Asiens steppvägar, då de grundade faktorier vid Don (alla Tana) i närheten af den fornhelleniska handelsplatsen Tanais. Italienarnes stad Tana, af infödingarne kallad Azak, låg i granskapet af det nu varande Asof och lemnade lätt tillträde till Kaspiska hafvet, som i sista fjerdedelen af trettonde århundradet befors af genoveserne och dit fribytartåg företogos af dem (1374) och venezianerne (1428). Sedan midten af trettonde århundradet hade i handelsidkarnes följe fransiskanerordens sändebud redan funnit väg från Don och Volga till Mongoliet. På samma väg som Plan Carpin 1246, André af Longjumeau 1249 och Ruijsbroek 1253 begåfvo sig äfven de äldre Poloerne, Marco Polos fader och farbror, 1254 till Karakorum, mongolkanernes sommarresidens.

På Balduccis tid, således omkring 1336, utvecklade sig från Tana ända till Peking en regelbunden karavansamfärdsel. Först tågade man från Don till Astrakan vid Volga, sedan öfvergicks Jaik eller Uralfloden, och derefter togs vägen längs Kaspiska hafvets strand till halfön Mangisjlak. Derifrån genomtågade man högslätten Ust-Urt, besökte i Kovaresm (det nu varande kanatet Kiva) staden Organzi (Urgendsj), följde derifrån Oxos' eller Amu-Darjas högra strand, berörde sannolikt sedan Bokara och tågade till staden Otrar (Oltrare), af araberne kallad Farab, vid Sir-Darja, Derefter beträdde karavanerna de nu varande kirgisstepperna, så framt de icke förut togo in i den af ålder berömda handelsstaden Taras eller Talas, lemnade sedan sjön Balkasj till venster och tågadeuppefter Ili till en stad, som kineserne nu kalla Kuldsja, men som af de arabiska geograferne benämdes Almalik, af de frankiska köpmännen deremot Armalecco. Nästa stora rastplats, som Bal-ducci uppgifver, nämligen Kantsjeufu, ligger redan på andra sidan öknen Gobi. Sin väg dit togo karavanerna från Kuldsja öfver Tiansjan eller Himmelsberget till Kutsja och sedan längs Himmelsbergets södra sluttning öfver Turfan till oasen Kamil, hvarifrån öknen Gobi, som der är smalast, beqvämt kan öfvergås för att uppnå Kantsjeufu. Derifrån tog man först vägen till Hoangho (mongolernes Karamuren), som man sannolikt följde ända till stora muren. Vid en stad Kassai, hvars läge icke låter bestämma sig, beträdde man det verkliga norra Kina eller Kataia, såsom det hette i medeltiden och äfven Marco Polo kallade det. I Kassai måste köpmännen utvexla sina silfverstänger mot kinesiskt pappersmynt, ty assignatväsendet hade af den mongoliska dynastien å nyo

kallats till lif i Kina. Slutligen gälde det ytterligare en vandring af tretio dagsresor för att komma till det yttersta målet, nämligen till Kanbalik (Gambalecco, Kambalu), den redan nämda kejsarstaden, såsom den kallades af mongolerne, eller Peking, det vill säga Nordstaden, såsom den i motsats till Nanking, Sydstaden, benämdes af kineserne.

Må ingen af våra läsare försumma att kasta en blick på någon verldskarta för att hos sig inprägla afstånden från Genova eller Venezia till Don, från Don till Himmelsberget och derifrån till Peking, och försatte han sig sedan tillbaka i medeltidens osäkra förhållanden för att låta sig uppfyllas af beundran för handelns allmakt! En enda gång förut, under det andra kristna århundradet, hade vesterlandet egt en karavanförbindelse med serernes land, det vill säga det land, hvarifrån köpmännen hemtade siden, men sedan åter förlorat den.

Å nyo var den yttersta Vestern satt i förbindelse med den yttersta östern, och medeltidens köpmän hade dermed löst sin högsta uppgift. Sökte de ock blott sin egen vinning, så tjenade handeln dock medelbart högre kulturhistoriska syften, ty med början af fjortonde århundradet utbredde sig kristendomen mer och mer i Kina. Sjöstaden Zaiton upphöjdes till biskops- och Peking till erkebiskopssäte.

På den nyss skildrade handelsvägen genom de kaspiska stepperna öfver Armalecco och oasen Kamil färdades Giovanni af Marignola, hvilken 1342 som påflig legat uppträdde i Peking och lät bära korset framför sig, då han under klockringning begaf sig till det kejserliga slottet, till hvilket fransiskanernes ordenshus omedelbart gränsade. Men denna brodd af vesterländsk civilisation i det himmelska riket förtrampades 1368 vid det mongoliska väldets störtande, och dengamla kinesiska dynastien Ming, som följde efter mongolfurstarne, förlade sitt residens till Sydstaden (Nanking) och visade sig främlingarne föga bevågen.

Men den kaspiska steppvägen förmedlade icke blott byteshandeln med kinesiska varor, hvilken på sin höjd kunnat omfatta sidentyg, mysk och rabarber, utan den drog äfven till sig varor från Ostindien, och för visso kom en högst betydlig mängd specerier

23. Karavantåg på steppvägen.

till Don och Tana. Men på hvilka vägar indiska varor kommo ända till Don, derom finna vi endast på 1375 års karta någon upplysning. Uppenbarligen angifver den blott en gammal stråkväg, när den nämner städerna Bokar (Bokara), Saray (Sjeraks) i Korasan, Kabol (Kabul), Kantar (Kandahar), Multan och Delli (Delhi). Då de flesta af dessa orter voro okända för geograferne och icke heller besökts af missionärer, antyder deras förekomst på en gammal karta säkerligen en handelsförbindelse.Den kaspiska steppvägen blef efter midten af fjortonde århundradet småningom öde. Först störde kinesernes ovilja mot allt mongoliskt det himmelska rikets samfärdsel med Centralasien, och sedan ödelade landsköflaren Timur kolonierna vid Don, så att italienarne sedan dess förblefvo inskränkta till sina handelsstäder på Krim och dessa åter måste nöja sig med att tillbyta sig ryska alster. Slutligen utslocknade äfven denna handel, då Krim underkastat sig de osmaniska turkarne. På detta sätt kom Alexandria från 1453 mer och mer i uteslutande besittning af handeln med indiska varor, hvilka belastades med allt mera tryckande tullar. Hos mamlukerne hade nämligen det skadliga ofoget inritat sig, att hvarje sultan efter sin utnämning lät gifva gardet stora skänker, så att han tillträdde sin regering djupt skuldsatt i stället för med en fyld skattkammare. För att taga skadan igen sökte man att af de frankiska köpmännen utpressa outhärdliga afgifter. Då till följd deraf prisen på indiska varor stego allt högre, men samtidigt guld och silfver blefvo allt knappare i vesterlandet, så hade den stat utsigt till största vinsten, som lyckades att på nya vägar, vore de ock skenbart omvägar, öppna en omedelbar förbindelse med södra Asien. Är en eller annan uppgift verkställbar för mensklig förmåga och tillförsäkras blott den, som företager sig den, en hög belöning, så måste dess lösning följa förr eller senare. Vid slutet af femtonde århundradet blef derför icke blott den länge sökta sjövägen till Ostindien verkligen funnen, utan dessförinnan äfven Amerika oafsigtligt, men på grund af samma driffjäder, upptäckt. Sålunda låta begge tilldragelserna härleda sig från den indiska handelns rörelser och behof vid slutet af medeltiden.

4. Medelhafvets och Asiens handelsfolk.

Katalanerne. Amalfi. Pisa. Genoveser och venezianer. Karavantåg till sjös och lands. Faktorier. Mongolerne. Kina. Kinesiska handelsartiklar.

De europeiska folk, som underhöllo samfärdseln och handeln med österlandet, få vi under medeltiden endast söka vid Medelhafvet, och bland dessa är det åter italienarne, som träda i förgrunden. Väl hörde Marseille till de sjöstäder, som blomstrade redan i den äldsta medeltiden, äfven kunde sydfransmän under korstågen talrikt anträffas på de levantiska handelsplatserna, men de försvinna dock kort derefter nästan alldeles. Vida längre bemärkta gjorde sig katalanerne, hvilkas sjöhandel dock först i början af tolfte århundradet kunde utveckla sig, sedan Baleariska öarna först frånryckts saracenerne, hvilka från dem ostraffadt kunde utöfva sjöröfveri. Den katalaniska sjömakten nådde sin höjdpunkt Den kaspiska steppvägen blef efter midten af fjortonde århundradet småningom öde. Först störde kinesernes ovilja mot allt mongoliskt det himmelska rikets samfärdsel med Centralasien, och sedan ödelade landsköflaren Timur kolonierna vid Don, så att italienarne sedan dess förblefvo inskränkta till sina handelsstäder på Krim och dessa åter måste nöja sig med att tillbyta sig ryska alster. Slutligen utslocknade äfven denna handel, då Krim underkastat sig de osmaniska turkarne. På detta sätt kom Alexandria från 1453 mer och mer i uteslutande besittning af handeln med indiska varor, hvilka belastades med allt mera tryckande tullar. Hos mamlukerne hade nämligen det skadliga ofoget inritat sig, att hvarje sultan efter sin utnämning lät gifva gardet stora skänker, så att han tillträdde sin regering djupt skuldsatt i stället för med en fyld skattkammare. För att taga skadan igen sökte man att af de frankiska köpmännen utpressa outhärdliga afgifter. Då till följd deraf prisen på indiska varor stego allt högre, men samtidigt guld och silfver blefvo allt knappare i vesterlandet, så hade den stat utsigt till största vinsten, som lyckades att på nya vägar, vore de ock skenbart omvägar, öppna en omedelbar förbindelse med södra Asien. Är en eller annan uppgift verkställbar för mensklig förmåga och tillförsäkras blott den, som företager sig den, en hög belöning, så måste dess lösning följa förr eller senare. Vid slutet af femtonde århundradet blef derför icke blott den länge sökta sjövägen till Ostindien verkligen funnen, utan dessförinnan äfven Amerika oafsigtligt, men på grund af samma driffjäder, upptäckt. Sålunda låta begge tilldragelserna härleda sig från den indiska handelns rörelser och behof vid slutet af medeltiden.

4. Medelhafvets och Asiens handelsfolk.

Katalanerne. Amalfi. Pisa. Genoveser och venezianer. Karavantåg till sjös och lands. Faktorier. Mongolerne. Kina. Kinesiska handelsartiklar.

De europeiska folk, som underhöllo samfärdseln och handeln med österlandet, få vi under medeltiden endast söka vid Medelhafvet, och bland dessa är det åter italienarne, som träda i förgrunden. Väl hörde Marseille till de sjöstäder, som blomstrade redan i den äldsta medeltiden, äfven kunde sydfransmän under korstågen talrikt anträffas på de levantiska handelsplatserna, men de försvinna dock kort derefter nästan alldeles. Vida längre bemärkta gjorde sig katalanerne, hvilkas sjöhandel dock först i början af tolfte århundradet kunde utveckla sig, sedan Baleariska öarna först frånryckts saracenerne, hvilka från dem ostraffadt kunde utöfva sjöröfveri. Den katalaniska sjömakten nådde sin höjdpunktomkring midten af fjortonde århundradet, men sjönk sedan småningom till 1470, då Barcelona redan hörde till de igengrundade hamnarna, Invånarne i det grekiska kejsardömet, hvars europeiska besittningar kallades Romanien, möta vi icke bland Medelhafvets sjöfarande folk; tvärt om förblef det öfverlåtet åt venezianerne och genoveserne att förse Konstantinupolis' saluplatser med

24. Genovesiska fartyg, lemnande Genovas hamn.

sydrysk spanmål och fisk från Don. Sålunda blef det företrädesvis italienarnes sak att sätta Medelhafvets södra stränder i förbindelse med de norra. Redan på karolingernes tid gjorde sig Napoli, Gaeta och Amalfi bemärkta bland de italienska sjöstäderna,

Det sist nämda i synnerhet syselsatte sin handelsflotta med att föra pilgrimer till Palestina och fraktade äfven på hela eskadrar understöd till de första korsfararne. Men redan i förstahalften af tolfte århundradet, då det omvexlande bragtes i trångmål af normanderne på Sicilia och pisanerne, stördes dess tillväxt, och vid början af fjortonde århundradet igengrundades dess hamn helt och hållet. Af smärre italienska sjömakter, som mycket sent, men blott tillfälligtvis ingrepo i den österländska handeln och samfärdseln, må nämnas Ancona och Firenze. När man talar om de italienska sjömakterna i medeltiden, så förstås med dem blott pisanerne, genoveserne och venezianerne. Så länge det gälde att fördrifva araberne från öarna Corsica och Sardegna (Sardinien), voro pisanerne och genoveserne naturliga bundsförvandter. Men sedan den gemensamme fienden blifvit undanträngd, utspunno sig äfven de ömsesidiga tvisterna, och i sjöslaget vid ön Meloria den 6 augusti 1284 fick republiken Pisa af sin medtäflarinna en stöt, efter hvilken hon aldrig mera kunde fullkomligt repa sig. Pisa förblef dock äunu allt jemt en handelsmakt, och pisaner besökte äfven i fjortonde århundradet Pontos, der medelticlskartor uppgifva en Porto Pisano nära Dons mynning i Asofska sjön. Men i fjortonde århundradet träder Pisa allt mer i bakgrunden, och pisaners närvaro i Alexandria omtalas allt mera sparsamt.

Sålunda stodo slutligen blott Genova och Venezia gent emot hvarandra. Lika mycket som man skulle misstaga sig, om man ville tänka sig Svarta hafvet stängdt för genoveserne på det latinska kejsardömets tid (1204—1261), lika irrig vore den förmodan, att genoveserne efter det latinska kejsardömets störtande kunnat förbjuda venezianerne tillträde till Pontos. Bådas färder till sina nybyggen på Krim och vid Don fortforo både förut och efteråt, men det kom till ständiga slitningar. År 1256 utbröt det första sjökriget mellan Venezia och Genova, hundra år senare det sista, som 1380 förhjelpte venezianerne till en afgörande seger och till befästande af deras öfvermakt, men deremot förde genoveserne ett ohejdligt förfall till möte.

Det sätt, hvarpå man då bedref den transmarinska handeln, skilde sig fullkomligt från det nu varande, för så vidt som till sjös ännu icke såsom nu för tiden en arbetets delning mellan krig och handel inträdt. Sedan araberne i åttonde århundradet underlagt sig norra Afrika och infallit i Spanien, fattade de äfven fast fot på de flesta af Medelhafvets öar, på Malta, Sicilia, Sardegna, Corsica, Balearerna, ja, till och med på gynsamt belägna kustpunkter, såsom i grefskapet Nizza, för att derifrån bedrifva sjöröfveri; en gång inlöpte de till och med i Tevere och injagade skräck hos påfven i Roma, Medelhafvets fullständiga rensning från saracenska öpirater lyckades först under loppet af tolfte århundradet fullständigt. Derför upphörde faran för sjöröfvare aldrig helt och hållet, icke ens på sådana haf, der araber aldrigvisat sig. Till följd deraf råkade en god del af handelsförbindelserna till sjös i förfall. Der icke alldeles särskilda bebrefvade aftal närmare förbundo två nationer, gälde hvarje främmande fartyg för en fiende och hvarje strandadt fartyg för ett kustbornes rättmätiga byte, så vidt det icke skyddades genom en särskild fördragsbestämmelse. Ännu lida vi under dessa ärfda råheter, ty under det till lands krigen endast riktas mot fiendens stridskrafter och icke mot borgarens egendom, gälla fälttågen till sjös nästan uteslutande de krigförande folkens borgerliga egendom.

Rättsosäkerheten till sjös hade på den tiden till följd, att fartyg endast krigsrustade utlöpte på långa färder, och det sällan allena, utan karavanlikt förenade i eskadrar. Sålunda skickade venezianerne från början af fjortonde århundradet hvarje år en galerflotta till Flandern och två gånger om året flottor till Syrien, Egypten och Berberiet. Det var vidare nödvändigt att grunda nybyggen på de orter, der de ville utbyta sina varor mot landets alster. Detta skall man alltid nödgas göra, så länge handeln ännu icke kan taga i beräkning ständig, utan endast tillfällig omsättning. Ännu i dag bedrifves palmoljehandeln på dylikt sätt i Nigerdeltat och vid den forna Slaf- och Guldkusten. Agenter uppköpa under årets lopp, hvad som ingår i smärre leveranser, så att de ankommande fartygen må finna tillräcklig last ur de samlade förråden.

Samma behof nödgade italienarne att antingen vid de stapelplatser, dit de österländska alstren kommo för att utföras, grunda egna städer, såsom Tana vid Don, Porto Pisano vid Asofska sjön och sannolikt äfven Soldaja (Sudak) och Kaffa på Krim, eller ock läto de som lön för sin krigshjelp korsfararne förläna sig delar eller qvarter af syriska städer, eller slutligen köpte eller förvärfvade de genom fördrag af landsherrarne jordstycken för anläggning af faktorier. I alla händelser egde de italienska handelssamhällena ett antal offentliga bygnader, nämligen en eller flere kyrkor, ett tingshus, en basar, ett slagtarhus, ett eller flere bagerier, ett bad, äfvensom

bostäder för tjenstemän, hus och marknadsstånd, hvilka sist nämda uthyrdes under marknadstiden, som alltid sammanföll med fartygskaravanernas ankomst. I Alexandria bestodo dessa faktorier eller fondachi af palatslika hus med hvälfda varumagasin i jordvåningen och bostäder för köpmännen i öfre våningen. Bygda i fyrkant, omgåfvo de ett stort gårdsrum, der varor kunde ur- och omlastas. Dessa bygnaders omgifningar pryddes med tropiska växter, och der höllos jemväl djur som i ett menageri. Vid nattens inbrott stängdes faktorierna af den egyptiska polisen, så att ingen mer kunde komma ut eller in. Äfven på fredagen, under den förnämsta gudstjensten, måstefrankerne under två timmar på dagen låta inspärra sig i sina fondachi. Sådana dottersamhällen förvaltades af ett slags borgmästare, som venezianerne kallade bailo, men de öfriga italienarne konsul, och som moderstaden for en följd af år sände till de transmarinska platserna. Funnos fördelaktiga fördrag, så egde de italienska köpmännen egen domsrätt och afgjordes tvistemålen efter hemlandets lagar; dock måste naturligtvis käranden alltid vända sig till svarandens forum. I de städer, öfver hvilka moderrepubliken egde full landshöghet, låg brottmålslagskipningen i konsulns händer, i andra samhällen var hans befogenhet inskränkt till blott förseelser och ringare brott. På främmande områden egde de der bosatta köpmännen handelsfördrag, som bestämde in- och utförseltullarna samt andra afgifter.

Längre bort än i Tebris i Persien och Damaskos i Syrien finna vi icke frankiska köpmän eller feringhis bosatta, om ock en och annan resande vandrade längre öster ut. Bortom Kairo läto icke Egyptens sultaner någon kristen framtränga, och det icke blott på Sanutos tid, således vid början af fjortonde århundradet, utan äfven senare, så länge deras välde egde bestånd. Detta skedde icke till följd af något slags foinikisk list, för att kryddförhållandenas hemligheter icke skulle afslöjas, ty en skara af missionärer drog städse öfver Ajazzo, Tebris och Persiska viken till speceriernas hemland, utan man befarade, att frankerne kunde knyta förbindelser med Nubien, hvars folkstammar först vid början af fjortonde århundradet öfvergingo från kristendomen till islam. Men framför allt fruktade man åvägabringandet af godt förstånd med Abessiniens kristna beherskare, om hvilkas makt öfverdrifna begrepp hade spridt sig i vesterlandet, der man hade tillagt dem den underliga titeln af (den svarte) »erkepresten Johannes». Den venezian, om hvilken vi veta, att han befarit Röda hafvet, Niccolò Conti, hade för denna ynnest att tacka blott den omständigheten, att han affallit från den kristna tron.

Sålunda blef de indiska varornas fraktande från deras hemland till Alexandria, Damaskos, Tebris och sedermera äfven till de syriska kustplatserna ombesörjdt af asiater, och det nästan uteslutande araber. Redan på den tid, då Karl den store grundade sitt kejsarrike och de abbasidiska kaliferne herskade i Bagdad, hade arabiska handelssamfund nedsatt sig i Malabar, i malajiska Indien och, såsom redan nämts, till och med på kinesiska hamnplatser, till exempel Kanfu (Marco Polos Grampu, nu igengrundadt). Ett uppror, som utbröt i Kina (år 878 e. K.) och slutade med störtandet af den främlingar bevågna dynastien Tang, sönderslet dessa fördelaktiga förbindelser. Icke nog med att före denna tid arabiska fartyg gått ända till Kina, utan kinesiska dsjunker, somföre femte århundradet af vår tidräkning ännu icke öfverskridit Malaccasundet, skola då till och med vågat sig omkring Främre Indiens södra udde ända till Persiska viken och afsatt sina frakter utanför Syraf, en nu försvunnen stad på kusten af Laristan. Men från år 878 gingo hvarken arabiska sjömän till Kina, eller öfverforo kineserne Bengaliska viken, utan fartyg och varor möttes midt på vägen i en hamn Kala, ett ortnamn, för hvilket ännu icke någon modern ersättning kunnat uppletas, men som i

25. Prauer och kinesiska dsjunker.

alla händelser tillhör halfön Malacca och sannolikt vestra delen vid Malaccasundet.

Under mongolernes mot främlingar åter vänligt sinnade dynasti i Kina förnyades den gamla samfärdseln. Marco Polo sjelf förde ju, som vi veta, en prinsessa af dsjingiskanidernes hus med en kinesisk flotta ända till Persiska viken. Han berättar oss äfven, att Kublai-kan (eller Kablai-kan) hade utsändt en upptäcktseskader till ön Madagaskar. Kinesiska sändebud skulle enligt Makrizis

försäkringar 1342 ha anländt till egyptiska hofvet i Kairo, och 1429 begåfvo sig kinesiska handelsfartyg, som i Aden icke funnit afsättning för sina varor, uppför Röda hafvet till Djidda, Mekkas hamn. Men i allmänhet inskränkte kinafararne sin resas mål till Calicut på malabariska kusten, en hamnplats, som Marco Polo ännu icke

omnämt, men som ett halft århundrade senare Ibn Batuta räknar bland de fem största stapelplatser på jorden, hvilka han besökt, och som ganska hastigt fördunklade det äldre och närbelägna Kollam (Columbo). Vesterlandet kände för öfrigt intet stort behof af kinesiska varor, ty af det himmelska rikets nu varande utförselartiklar, te och silke, var den ena ännu okänd för europeerne, och blef den andra dels odlad i södra delen af vår verldsdel sjelf, dels hemtad från Syrien och de persiska kusterna af Kaspiska hafvet. Deremot hade man uteslutande kineserne att tacka för den mongoliska rabarbern, den äkta mysken och porslinskärlen. Redan i barceloniska urkunder från midten af trettonde århundradet har man funnit porslin omnämdt, men Marco Polo omtalar icke porslinet i Kina. Äfven måste det redan i tolfte århundradet ha blifvit infördt till vesterlandet. Visserligen tala redan arabiska berättelser från nionde århundradet något hemlighetsfullt om, att i Kina tillverkades lerkärl, genom hvilkas väggar man kunde se all vätska skimra igenom. Emellertid räknar redan Edrisi, som omkring 1150 lefde och skref vid den normandiske konungen Roger II:s hof, porslinet bland Adens införselartiklar. Till de skänker, som dogen Malipieri 1461 erhöll från Kairo, hörde äfven tolf tallrikar och åtta skålar af porslin, sannolikt förgylda och målade, ty porslinsmåleriet är mycket gammalt i Kina.

Kineserne ha först sent börjat taga vägen till Molukkerna. Frågan är då, genom hvilka vesterlandet försågs med de östasiatiska kryddorna, nejlikor och muskott. Då muhamedanerne först mot slutet af femtonde århundradet framträngde till Molukkerna, måste handeln med muskott och kryddnejlikor ha befunnit sig i händerna på javanerne och malajerne, hvilka senare omkring 1280 öfvergingo från Sumatra till halfön Malacca och der grundlade staden med samma namn, näst Calicut den största hamnplatsen i södra Asien vid slutet af det skildrade tidskiftet. — I de af oss nämda folkens händer befann sig den österländska samfärdseln, då 1498 portugiserne kommo till Indien och sedan under ett helt århundrade bibehöllo sig i uteslutande besittning af handeln med de sydasiatiska alstren.

5. Indiens skatter.

Ädla stenar. Perlor. Koraller. Pelsverk. Stålvaror. Färgämnen. Rökelser. Myrra. Nardus. Benzoe. Aloeträ. Mysk och ambra. Peppar. Ingetara. Kanel. Kardemummor. Muskott. Kryddnejlikor. — Tamarinder. Kassia. Rabarber, Aloe. Zittverrot. Kamfer. Mekkabalsam.

Låtom oss, innan vår vandring i upptäckternas tidhvarf börjar, kasta en blick på de varor och skatter, for hvilkas vinnande Europas folk trädde utom de dittills vanliga trängre gränserna för deras åtrå och vanor och öfvergingo till den egentliga verldssamfärdseln. Det gäller att taga en öfversigt af de vigtigaste varor och alster, hvilka den dåtida köpmansverlden lät sig angeläget vara att anskaffa. Sedan vi tagit i betraktande deras förbindelser med österlandet och »Indien» i ordets vidsträcktare bemärkelse, måste vi äfven komma på det klara med det område, hvarifrån de mest eftersökta artiklarna ledde sitt ursprung.

Ifrig efterfrågan rådde i alla tider efter juveler och klenoder, som vesterlandet förnämligast hemtade öfver det persiska Tebris (Tauris). Diamanten skattade man dock i medeltiden icke på långt när så högt som för närvarande, sannolikt emedan diamantslipningen uppfans först i slutet af femtonde århundradet och denna ädelstens strålbrytande kraft först sedan dess kunde fullständigt utveckla sig och kasta sina mångfärgade ljusblixtar. Forntidens och medeltidens diamanter härstammade alla från det britiska Indien, och af de fem der varande fyndorterna beskrifver Marco Polo i synnerhet dem i sedermera riket Golkonda. Rubinerna, safirerna och smaragderna voro tvärt om i forna tider vida mera omtyckta än för närvarande. Alla dessa tre ädelstenar kommo från ön Ceylon, och den största klenod på jorden var på Marco Polos tid, såsom vi redan berättat, en rubin, som egdes af en der varande herskare.

De orientaliska perlorna voro det, som näst ädelstenarna mest syselsatte den österländska handeln. Endast tre perlmuslebankar skattades på den tiden: af dem stodo de i Röda hafvet i fråga om rikedom långt efter perlbankarna i Persiska viken; ännu mera gifvande voro fiskerierna i Manaarviken mellan Indiens fasta land och vestra kusten af ön Ceylon. Enligt den i medeltiden rådande meningen var Indien uppfyldt af outtömliga

rikedomar. Deremot hade vesterlandet blott ett enda prydnadsföremål att erbjuda, nämligen kalkskelettet af blod- eller ädelkorallen. Väl fås den äfven i Röda hafvet, men långt vackrare grenar bröto sicilianska fiskare vid Trapani och i Messinasundet, medan de rika bankarna vid Bona och La Calle på afrikanska kusten afkonungarne i Tunis utarrenderades än åt idoga pisaner, än åt katalaner. Öfver Alexandria kommo de sedan till Indiens marknader, der de redan på Plinius' tid egde ett öfverdrifvet värde.

Till medeltidshandelns dyrbara praktklädnader hörde äfven pelsverk. Det hemtades nästan uteslutande från Ryssland och Sibirien genom förmedling af de italienska kolonierna på Krim och vid Don. Yid valet af pelsverk rådde då samma smak som i våra dagar, ty skinnen af vesla och mård föredrogos framför alla andra. Högst stod hermelinen, sedan följde sobeln och skogsmården; uttern finna vi icke särskildt omtalad.

Om vi vid uppräknandet af de österländska handelsartiklarna följa den redan nämde firenziske köpmannens uppgifter, faller det oss i ögonen, att det ganska litet är fråga om slöjdalster. Visserligen kommo från Damaskos de berömda fasonerade sidentyg, som vi ännu i dag kalla damast, och de praktfulla vapen och stålvaror, som kallas damaskerade, hvarjemte dyrbara linnebatister då och då togos från Egypten, men denna omsättning egde ingen synnerlig betydenhet, emedan de italienska städernas industri var mer än jembördig med den asiatiska. Af växttågor, som låta använda sig till spånad och väfning, intog bomullen ingen låg plats, men i motsats till vår tid förarbetades bomullstygen blott till praktkläder. Ehvar araberne under sina eröfringståg satt sin fot, dit hade ock bomullsbuskens odling blifvit utbredd. Medelhafsbomullens förnämsta hemland var icke, såsom man dock skulle förmoda, Egypten, som ännu i dag lemnar en mycket värderad sort, utan Syrien. De venezianska galerer, som voro bestämda till Alexandria, försummade icke att förut göra en omväg till de syriska kustplatserna för att afhemta föregående årets bomullsskörd.

Till tygens färgning behöfde man framför allt alun som betningsmedel, och dess användning blef som en nyhet spridd i vesterlandet af hemkommande korsfarare. Den då vigtigaste fyndorten för detta salt låg sju kilometer från Trebisond (Trapezus). Till färgning af rödt begagnade man ett slags rödholts, sannolikt det röda bengaliska sandelträet, som i medeltidens handelsspråk bar namnet verzino eller brasil, hvadan äfven kejsardömet Brasiliens namn förskrifver sig från dess rikedom på olika slags rödholts. Malajernes fordom mycket eftersökta japanholts äfvensom Bengalens rödholts förlorade i betydelse, då Brasilien upplät sina rikedomar af färgträ, bland dem det gula och röda brasilieträet (bresilja, fernambukholts, fernbock), och då äfven från mellersta Amerika värdefulla träslag kommo i handeln, till exempel blåholts eller campecheträ från kusten af Yucatan. Krapp var länge sedan bekant som färgmedel, men dåkrappväxten (rubia tinctorum) odlades i vesterlandet sjelft, faller krappen lika litet inom området för våra undersökningar som vejden af samma skäl. Deremot hörde indigon ännu allt jemt till de österländska handelsartiklarna. Yäl hade araberne, enligt Edrisis uppgifter, redan omkring 1150 utbredt dess odling från vestra Afrika till Kabul, och äfven odlades den på Kypros, men Balducci ställer den der varande afkastningen lägst, men deremot indigon från Bagdad högst. Icke heller få vi glömma saffran, för hvars första odling i Spanien man likaledes har araberne att tacka. Den violett färgande orseljen skall omkring 1300 genom den levantiska handeln ha kommit till Firenze, sannolikt från den östafrikanska kusten. Då portugiserne på Azorerna och spaniorerne på Canarieöarna funno den dyrbara lackmuslafven, upphörde vid början af femtonde århundradet vesterlandets beroende af levantens marknader i fråga om detta färgämne.

Ingenting mindre än en ringa rang intogo vällukterna i de då varande tidernas handel. Då Koran förbjöd de troende att dricka vin, höllo de sig skadeslösa genom den nervretning, som aromatiska doft mäkta uppväcka. När kalifer, skalder och lärde, säger Aloys Sprenger, om aftnarna samlade sig i sina palats, fyldes salarna med de kostligaste rökelser, hvarigenom de närvarande försattes i en ljuf bedöfning och anden mäktigt lifvades. Smaken för de aromatiska retmedlen förde korsfararne med sig hem till vesterlandet. Men redan förut betjenade sig kyrkan af välluktande ämnen för att genom brännande af rökelse inverka på de andäktiges sinne. Forntidens geografer förlade det egentliga rökelselandet till kusten af det arabiska Hadramaut, hvarifrån, äfvensom från kusterna Malabar och Coromandel, ännu i dag den så kallade arabiska eller indiska rökelsen hemtas. I förening ined rökelse nämna de heliga skrifterna myrran, det aromatiska gummit eller hartset af balsamodendron myrrha, som växer på båda stränderna af Böda hafvet, den afrikanska så väl som den arabiska. Till vesterlandet kom

vidare det hvita eller gula sandelträet, hvilket, rifvet till spån, tjenade till rökelsemedel och hör till Malabars och Sundaöarnas alster.

Till de eftersökta rökelserna räknades äfven nardus, som fås af rotstockarna af nardostachys jatamansi, hvilken har sitt hem i det indiska Nepal. Men bland de vegetabiliska vällukterna intogs högsta rangen af två handelsartiklar, som vi ha spart till sist. Den ena är benzoegummit, som flyter ur stammarna på styrax benzoin och vid förbränning sprider ett vaniljartadt doft. Moderväxten finnes icke i främre Indien, utan på halfön Malacca och på vestra kusten af ön Sumatra, der 1519 Diego Pacheco vid den första kringseglingen af ön påträffade detursprunglige hemlandet för den bästa sorten af denna rökelse. Icke mindre eftersökt, redan i forntiden, var aloeträet, icke att förvexla med ett läkeämne, som likaledes kallas aloe och som vi sedan skola omtala, Det äkta aloeträet härstammar från aquilaria agallochum och aquilaria malaccensis, som äro spridda i Kokinkina, Kambodsja, Siam och vestra Assam, medan en sämre sort aloeträ härrör från ett annat ostindiskt träd.

Ännu vida högre än alla dessa parfymer ur växtriket betalades två vällukter ur djurriket, nämligen mysk, den salvlika afsöndringen från körtlar i en pung nära nafveln på myskdjuret, en hjortlik idislare, som bebor de inre asiatiska höglanden och företrädesvis Tibet. Hvilket högt värde vesterlandet satte på denna vällukt kan man se deraf, att Marco Polo förde med sig hem som en märkvärdighet hufvud och fötter af ett myskdjur. För öfrigt tjenade och tjenar ännu mysk som läkemedel. Ännu mera eftersökt var ambra, hvars bästa sort enligt Balducci igenkändes på sin guldgula färg. I början af tionde århundradet uppvägdes i Bagdad ett uns ambra med guld, i Egypten gälde det tio gulddinarer. Man samlade ambran bland af hafvet uppspolade ämnen, dels på kusterna af de malediviska korallöarna, dels vid de östafrikanska stränderna ända till Mosambik och Sofala. Kalifen Harun al Rasjid skickade resande till det arabiska Jemen, hvilka hos strandborne skulle göra sig underrättade om denna kostbara vällukts ursprung. Men detta förblef för dem och långt derefter äfven för vesterländingarne en gåta; nu vet man dock, att ambran är en sjuklig afsöndring hos pottfisken.

Om vi fästa blicken på de artiklar, som den nu varande verldshandeln lemnar åt den allmänna njutningen och behofvet, möta oss för närvarande såsom i främsta ledet eftersökta bomull, silke, socker, kaffe och te, hvilka båda sist nämda icke under medeltiden voro kända som drycker. Dessutom höra nu kol som brännämne och det för tusenfaldiga ändamål oumbärliga jernet till de vigtigaste handelsartiklarna. Att frakta säd från aflägsna land, såsom till exempel California och Amerika, till orter i vår verldsdel, der brist på detta nödvändigaste näringsmedel råder, hvilket nu för tiden faller af sig sjelft, skulle under medeltiden redan för sjöfartens och fartygens ofullkomlighet gent emot så stora afstånd varit alldeles omöjligt, Men uppfinningen af ångkraftens användande för långa resor tillhör, såsom hvar man vet, först detta århundrade. Den österländska handelns vigtigaste och bestämmande artikel utgjordes af kryddorna, och högst bland dessa stod pepparn, af hvilken i Calicut i slutet af femtonde århundradet ett kilogram betalades med omkring 72 öre i nutidens mynt, medan denna qvantitet för närvarande betalas med ungefär samma pris. Menpenningens värde är sedan länge icke mera det samma, utan har starkt fallit. Under venezianernes öfvervälde till sjös betalade de denna krydda, som då blott kunde fås öfver Alexandria, med omkring 3 kronor kilogrammet; på denna hufvudplats för medelhafshandeln var den således mer än fyra gånger så dyr som i de ostindiska hamnarna. Men efter pepparns salupris rättade sig alla öfriga betydande österländska och öfver hufvud på sjövägen åtkomliga handelsartiklar. Denna kryddas utomordentliga betydelse för medelhafshandeln kan ses deraf, att i midten af sextonde århundradet efter upptäckten af sjövägen till Indien årligen 1 1/2 — 2 millioner kilogram peppar bortauktionerades i Lisboa, hvarigenom, 100 kilogram beräknade till 68 1/2 dukater, åstadkoms en omsättning af omkring 1 !/4 million dukater. Redan då hade de ädla metallerna i Europa förlorat alldeles utomordentligt i värde, jemt tredubbelt det värde, som de ännu i slutet af femtonde århundradet egde. Sålunda är det förklarligt, att pepparn på få årtionden stigit till nära 5 kronor kilogrammet i parti. Billiga blefvo kryddorna först, när holländarne fattat fast fot i Indien och på äkta köpmanssätt bedrefvo partihandeln.

Vid tiden for upptäckten af sjövägen omkring Godahoppsudden kände man flere hemorter för frökornen af pepparrankan (piper nigrum), nämligen det malabariska kustlandet och Främre Indien, vidare två riken på norra Sumatra, malaj staten Queda vid Malacca-sundet, ett område på östra kusten af halfön Malacca och slutligen ön

Java. Större omsättningar förekommo dock endast af sumatrisk och malabarisk peppar, och den senare betalades högst. En beslägtad krydda, kubeber, kom likaledes från Ostindien och Sundaöarna. Ett tredje slag var malagueta- eller paradiskornen (*amomum granum paradisi*), som länge blott kunde fås från Ostindien. Då portugiserne omkring midten af femtonde århundradet framträngt bortom Sierra Leone på Afrikas vestra kust, funno de der de äkta paradiskornen, hvarför ännu i dag negerstaten Liberia på våra kartor betecknas som Pepparkusten. För deras eldiga arom vilja vi äfven till peppargruppen foga kardemummorna, som medeltidshandeln utförde från malabarkusten. Rangen näst efter den äkta pepparn tillkommer rotknölarna på ingefäran (zingiber officinale), hvilken växer så väl i Bengalen som Malabar.

Ha vi åt pepparn inrymt första, åt ingefäran andra platsen bland medeltidens kryddor, så tillkommer tredje rummet kanelbarken. Nyare undersökningar ha ådagalagt, att man i forntiden hemtade, icke den äkta kanelen, utan blott kanelkassian, det vill säga barken af kassialagern, från Afrika, hvadan de gamla geograferne förlägga kanellandet (cinnamomifera regio) till Afrikas östra spets.Först senare kom den likväl mindre värderade så kallade malabarkanelen i handeln.

De hittills nämda kryddorna hemtades nästan allesammans på Främre Indiens malabariska kust eller från dess närmaste granskap, men de två ännu återstående, som vi nu skola nämna, förde längre bort till den yttersta östern af den då kända verlden.

Af muskotträdet kommo i handeln icke blott sjelfva fruktkärnorna eller nötterna, utan äfven dessa frukters fröhyllen, i medeltiden kallade mazis, af oss mycket oriktigt muskottb1omma. Moderväxten, nu vidt spridd, fans vid tiden för upptäckten af sjövägen till Indien blott på de små öarna i Bandagruppen, hvilka ha nötterna att tacka för sin geografiska ryktbarhet. Ännu mindre var området för kryddnejlikornas utbredning, hvilka fås af nejlikemyrten; detta träd växte nämligen, innan holländarne förflyttade det till andra håll, blott på fem små övulkaner utanför kusten af Dsjilolo eller Halmahera.

Slutligen måste vi nämna några ord om sockret, som i den senare medeltiden sedan länge icke varit ett uteslutande österländskt alster, ty i början af fjortonde århundradet odlades sockerröret redan på Bodos, Morea, Malta och Sicilia, ja, det talas äfven om socker från södra Spanien, i synnerhet från Granada och Malaga. Det bästa sockret, kristalliseradt i käk- eller toppform, kunde endast fås från Egypten och kallades derför babyloniskt, det vill säga socker från Gamla Kairo, som i medeltidens geografi besynnerligtvis bar namnet Babylon.

Genom arabiska läkarböcker hade vesterlandet blifvit bekant med ett antal värderade läkemedel, som blott kunde fås från levanten. Inskränkande oss till de oftast omtalade, nämna vi först tamarinderna, frukten af tamarindus indica, som är spridd öfver södra Asien och det tropiska Afrika. Kassiamergen, i medeltidens handel kallad cassia fistola, som bildar sig i rörkassians fruktrum, kunde blott erhållas från Ostindien eller Kina. Ett beslägtadt läkemedel, bladen af sennabusken, har deremot sitt hem i östra Afrika, Asa foetida (dyfvelsträck), det vill säga den illaluktande mjölksaften af roten af ferula asa foetida, kom från Iran, och det antingen öfver Korasan från Hindukusj och Afganistan eller från Dizful och Laristan vid Persiska vikens kust. Rabarbern, som hörde till de omtycktaste läkemedlen i medeltiden, nämnes redan af den helige Isidorus med sitt nu varande namn (rheum barbarum). Fransiskanen Ruijsbroek, Louis den heliges sändebud, såg i Karakorum, sommarresidenset för kanen öfver Gyllene horden, huru mongoliska läkare med framgång föreskrefvo rabarbersaft för en af storkanens sjuka gemåler, och Marco Polo försummar icke att omtala det eftersökta läkemedlets

utomordentligt billiga pris i Kina, Rabarber härrör från rötterna af åtskilliga rheumarter, som äro mer eller mindre rika på helsobringande ämnen. Den bästa eller så kallade kinesiska rabarbern tillhör Mongoliet, och från denna växt härstammade i alla händelser de sorter, som från de italienska handelsstäderna vid Don fördes till vesterlandet. För öfrigt växer äfven en rabarberart (rheum leucorrhizon) i Altai, en annan (rheum ribes) i Persien. Vida sämre voro rabarbersorterna från Nepal, hvilka på de alexandrinska marknaderna sökte afsättning som så kallad indisk rabarber. Till de högt värderade läkemedlen hörde vidare aloe, som man hvarken får förvexla med det förut nämda aloeträet eller med agave americana, en prydnadsväxt i våra drifhus, hvilken redan vid Comosjön och i södra Frankrike förekommer under bar himmel. Den aloe, hvarom det här handlar, vans af den hoptorkade

bladsaften af en liliacé, aloe soeotrina, Allt efter godheten skilde man mellan lefveraloe och hästaloe, den senare använd blott af djurläkarne. Växten förekom öfver allt på Främre Indiens malabariska sida, men den bästa och dyrbaraste sorten, den sokotrinska, stod blott att få från ön Socotora, som ligger utanför Afrikas östra spets. Slutligen nämna vi zittverroten (zedoaria), som härrör från curcuma zedoaria och växer i Ostindien, men som medeltidshandeln företrädesvis hemtade från Malabar. Mera betydande visar sig kamfern, som man för närvarande får på Java och i Kina genom urkokning af bladen på kamferlagern (laurus camphora). I medeltidshandeln kom dock den vida dyrare, genom tappning ur stammen på dryobalanops camphora vunna »baroskamfern», som nu köpes blott af kineserne. Då detta kamferträd uteslutande anträffats på Borneo och Sumatra, har man genom detta alster mäktat förklara de gåtfulla namn, som de båda öarna bära i medeltidens geografi. Marco Polos kamferalstrande »Lilla Java» är derför Sumatra, och riket Fansur på Lilla Java södra delen af ön.

Ändtligen sluta vi med den tidens dyrbaraste läkemedel, med Bibelns balsam, den nutida handelns mekkabalsam, af balsamodendron gileadense. Då den för sin sällsynthet knapt stod att köpa, förekom som en icke ovärdig gåfva bland sultanens af Egypten skänker till dogen Malipieri en liten flaska med det dyrbara hartset.

Frågar man nu, hvad vesterlandet hade att bjuda som gengäld for alla dessa syd- och östasiatiska alster, så äro blott få artiklar att uppräkna, Först och främst saknade österlandet och i synnerhet Egypten, der de största omsättningarna egde rum, trävirke, hampa och tjära till byggande och utrustande af fartyg, vidare koppar, tenn, bly, qvicksilfver och jern; dessutom fann mandelaktig afsättning för koraller, brokader, silkesslöjor, ylletyg och venezianska glasvaror; äfven gingo olivolja, mandlar, honing, mastix från Kios, saffran, ja, i missväxtår till och med spanmål till Alexandria. Till de af påfvarne visserligen förbjudna, men högt betalade införselartiklarna hörde äfven slafvar, kristne eller hedningar. Alldeles som de turkiska janitsjarernc före sitt förfall, fulltaligade sig nämligen mamlukernes kår endast med otrogna gossar, som måste öfvergå till islam. Emedan mamlukernes barn såsom muhamedaner utträdde ur kåren, förnyades ständigt behofvet af färsk tillförsel. Vid pass 2 000 menniskor fördes omkring 1240 till Egypten, och af dessa betalades tatarerne från södra Ryssland med 130—140 dukater hvar, men tsjerkesserne med 110—120 dukater hufvudet. Trots allt hot med samvetsqval och penningböter bedrefvo genoveserne denna indrägtiga handel, och omkring 1432 fans till och med i Kaffa på Krim en sultanens agent för uppköp af manliga och qvinliga slafvar.

26, 27. Franska mynt, från 15:e århundradet.

Oaktadt alla dessa införselartiklar kunde dock en god del af de österländska varorna icke betalas med dem, utan måste återstoden godtgöras med reda penningar, guld eller silfver. Hela Asien är fattigt på ädla metaller, ty oafsedt Altai, hvars guldvaskerier först i den nyaste tiden upptäckts, var det guld, som torde ha vunnits i Birma, på halfön Malacca, på Sumatra och Borneo, högst obetydligt; Japan åter, som i jemförelse med östra och södra Asien eger de största skatter af ädla metaller, deltog på den tiden föga eller alldeles icke i handelssamfärdseln. Ända från romarnes till närvarande tid har derför södra Asiens fattigdom på ädla metaller framkallat en ständig utströmning af guld och silfver från Europa till Asien. Frambringandet af ädla metaller i Europa kunde dock icke under medeltiden hålla jemna steg med den österländska handelns kraf, och derför minskades ständigt i vesterlandet förrådet af silfver och guld. I fjortonde och femtonde århundradena blef de ädla metallernas försvinnande redan starkt känbart, och de stego i värde. I samband dermed stodo den tidens myntförsämringar, hvilka ofta framställas blott som bedrägliga finansknep af samvetslösa furstar, under det de mestadels endast voro en följd af för handen varande förhållanden, hvarför de också i och med tillförseln af ädla metaller från Amerika nästan öfver allt upphörde.

*

II.

Upptäckten af sjövägen till Indien.

Samfärdseln vid Medelhafvets kuster under medeltiden. Rubbningar i förbindelsevägarna med Indien. Upptäckten af Canarieöarna. Prins Henrique el navegador. Företag till sjös under honom. Upptäckten af Porto santo, Madeiragruppen, Azorerna. — Riddaren Martin Behaim. — Bartholomeu Diaz kringseglad Godahoppsudden. Ostindiens land och folk. — Indiens upptäckare och eröfrare. Vasco da Gama i Ostindien. Pedro Alvarez Cabrals expedition. Brasiliens upptäckt. Hans återkomst från Indien. Den andra expeditionen under Vasco da Gama. Portugisernes första nybygge i Indien. Pacheco Pereira. Francisco d'Almeida och hans son. — Den store Affonso d'Albuquerque. Eröfringen af Goa, Ormus, Malacca. — Portugiserne på Molukkerna. Sammanträffande och strid med spaniorerne. Borneo. Japan. Den portugisiska maktens sjunkande. — Ostindiska handelskompaniet. Engelsmännens rike i Indien. — Fernando Mendez Pintos äfventyrliga resor. — Den nyaste sjövägen (Suezkanalen).

1. Godahoppsuddens kringsegling.

(1486—1498).

På Indien, urvishetens och. skatternas land, voro folkens blickar från uråldriga tider riktade. Judar och foiniker, egypter och babyloner, perser och hellener sökte sätta sig i förbindelse med det mångbeprisade Ofir– eller underlandet. Huru handeln dermed under medeltiden drog sig tillsammans, slutligen till den förnämsta samlingspunkten för medelhafssamfärdseln, Alexandria, ha vi i förra afdelningen lärt känna.

Äfven veta vi, att mot slutet af femtonde århundradet de indiska alstrens fördyrande till följd af de i Egypten herskande maniluksultanernes penningbegär gjorde sig allt känbarare, lika så Venezias öfvervigt till sjös — kort sagdt, tiden dref till ombildningar, dref till upptäckande af en snabbare, omedelbar förbindelse med södra och östra Asien.

Tanken att på hafvet vid Afrikas vestra kust söka en sådan väg var redan gammal. Det första bestyrkta försöket att verkställa den företogs i slutet af trettonde århundradet af två genoveser, Tedisio Doria och Ugolino de Vivaldo, hvilka i maj 1291 på två väl utrustade fartyg foro genom sundet vid Ceuta för att sjöledes komma till Indien och derifrån medföra nyttiga varor. Sista underrättelsen om dem fick man från Gozora, hvilket man förmodar vara det senare Cap Non, om hvilket det sedermera hette: »Den, som far omkring Cap Non, vet icke, om han kommer tillbaka.» Intet af fartygen återkom.

Trots detta drefvo handelsintressen och lusten efter äfventyrmedelhafskustens invånare å nyo ut i de obekanta vattenöknarna. I första fjerdedelen af fjortonde eller i slutet af trettonde århundradet hade Canarieöarna upptäckts af italienarne, ehuru snart åter öfvergifvits, men först 1402 bildade sig der fasta europeiska nybyggen; då företog sig en bretagnisk adelsman, Bethencourt, att derstädes förkunna kristendomen. Canarieöarna utgjorde sedan dess ofta det första målet eller det första rastställetför de sjöfarande, och redan 1435 förde portugiserne derifrån landets alster och röfvade menniskor till torgs i Lisboa. Beträffande den sist nämda lefvande handelsartikeln måste anmärkas, att det så förkastliga menniskoröfvandet och slafhandeln på Afrikas och de afrikanska öarnas kuster, äfvensom sedan på mellersta och södra Amerikas, dock å andra sidan gifvit anledning till mångahanda upptäckter. Sålunda har till och med den sämsta sak ofta äfven en god sida.

Året 1440 har att anteckna boktryckarkonstens uppfinning af Gutenberg i Mainz. Dermed hade man funnit verktyget till en snabb, allmännare spridning af nya tankar, nya kunskaper, häfstången till skapande af en ny kultur, som såg sitt yttersta mål i den tanken, att, huru mycket menskligheten än hemfallit åt strid och villfarelse, dock blott en gemensam uppgift ålåge henne: att uppstiga till höjderna af bättre kunskap, ädlare bildning och menniskan mera värdiga förhållanden. Men hvilka kraftigare häfstänger än vetenskap och samfärdsel kunde väl erbjuda sig för detta ändamål?

Ännu allt jemt utgjorde Venezia solen i den europeiska handelsverksamheten och öfverstrålade alla medtäflare till sjös. Till och med de vigtiga förändringar, som under tiden försiggått i österlandet, gjorde icke dess ställning afbräck. De af mongolerne stiftade rikena lågo i eviga krampryckningar; verldsstormarne sjelfva egde föga sinne för konst och slöjder, men ännu mindre de efter dem följande turkarne. Sålunda afstannade handeln i österlandet

eller inskränkte sig slutligen till nästan blott karavansanrfärdseln, den enda, som ännu kunde räkna på något skydd. I Persien, der tronskiften och troninkräktningar fortforo att stå på dagordningen, förföll handeln likaledes, och blott i Turkestan, der städerna Samarkand och Bokara ännu blomstrade, fortfor den att gå sin jemna gång och utsträckte sig derifrån öfver Kasjmir, Korasan, Kabul och det inre Högasien. År 1453 eröfrade turkarne, sedan de ryckt åt sig hela Bulgarien, Moldau, Valakiet, Albanien, Serbien, Bosnien, Trake och Makedonia, äfven Konstantinupolis och gjorde slut på det byzantinska kejsardömet, som blott med nöd ännu egde bestånd. Genoveserne hade på det tappraste bistått den siste kejsaren vid Konstantinupolis' försvar och blefvo nu icke blottfördrifna ur hufvudstaden, utan »snart äfven beröfvade Kaffa och förjagade från sina kolonier vid Svarta hafvet. Sålunda återstod för den indiska handeln blott Alexandria, som nästan uteslutande tagits i beslag af venezianerne.

Samfärdseln mellan öfre Italien, Tyskland, Flandern och den europeiska norden äfvensom kuststäderna i landen på andra sidan om Gibraltars sund underhölls ända till början af fjortonde århundradet till största delen till lands. Till och med på kusten af det vid verldshafvet så särdeles fördelaktigt belägna konungariket Portugal, hvars handel dittills blott varit mycket obetydlig, blef det icke lif förr än vid midten af nämda århundrade. Men omkring 1370 inträffade redan talrika köpmansfartyg från Genova och Venezia, och handelskaravaner till sjös seglade under den följande tiden allt regelbundnare och talrikare genom Herakles' stoder och förde på den långt billigare sjövägen Italiens och Indiens alster till de rika flandriska städernas marknader, till Holland och vidare till Nordsjön. Denna hafsväg blef sedan allt mera besökt, och tack vare bemödandena af en stor och ädel furste trädde äfven Portugal snart i förgrunden af rörelserna till sjös.

28. Prins Henrique af Portugal (sjöfararen).

Upptäckandet af en kortare sjöväg till Indien utgjorde den högsta lifsuppgiften för prins Henrique af Portugal (född den 4 mars 1394 i Oporto, död den 13 november 1460), hvilken man tillade hedersnamnet »sjöfararen» (el navegador) och »beskyddaren af Portugals studier». Prins Henrique var blott af medelstorlek, men bredaxlad och stark. Stort sedligt allvar och ständig syselsättning med stora idéer och vidsträckta planer gåfvo honom ett visst strängt uttryck, som vid det första ögonkastet uppfylde främlingen med ett slags fruktan. Men denna fruktan räckte icke länge, ty stolthet, yppighet och girighet voro honom lika främmande; måttlighet och en ren, fläckfri vandel utmärkte honom; hans sjelfbeherskning var ojemförlig; hans arbetslust och hans arbetskraft nöjde sig icke med dagen, utan gjorde ofta natten till dag; hans vishet och tankerikedom, hans utmärkta minne, hansvärdiga, lugna beteende, lians artiga språk förtjuste både in- och utländingar. Ryktbara främlingar funno hos honom det gästvänligaste mottagande, och ingen lemnade hans slott utan att ha erhållit något bevis på denne sällsynte furstes ädelmod. Mot sina landsmän var han artig utan att eftergifva något af sin värdighet; för fäderneslandets välfärd visade han sig städse ega mod till uppoffringar, så väl i striden, hvilken var motbjudande för hans milda väsen, som i freden, hvilken han älskade; personliga förolämpningar, huru kränkande de än kunde vara, hämnades han aldrig hvarken genom handling eller genom hat eller illvilja. Han bevisade alla godt och kränkte ingen; han fylde de fattiges händer och gladde de rikes fåfänga. Blott en fruktan kände han, fruktan att göra ondt; blott ett tal lemnade han intet gehör, råhetens och skamlöshetens tal. Sålunda skildrar Azurara, författaren till »krönika öfver Guineas upptäckt och eröfring» och en samtida till prins Henrique, den ojemförlige mannen, hvars valspråk, »önskan att göra godt», på det mest träffande sätt kännetecknar hans ädla sträfvan.

Många omständigheter bidrogo i medeltiden att leda de europeiska nationernas uppmärksamhet på östern. Huru mödosamt korstågen än aflupit för sina upphofsmän, hade de dock icke blott väckt längtan till fjerran land, utan äfven gjort de vesterländska nationerna närmare bekanta med österlandets lif, seder och rikedomar samt derigenom gifvit en väckelse att allt ifrigare odla handelsförbindelserna med österlandet. Emellertid gjorde en annan omständighet, att de vestra nationerna rustade sig till en kedja af sjöföretag och upptäcktsfärder: det var kriget med morerne på den iberiska halfön.

Arabernes vidsträckta handelsföretag hade öfversvämmat Spanien och Portugal med österns rika alster; till följd af kampen mot muhamedanerne råkade nu den indiska varuhandeln i stockning, och detta kändes obehagligt så

för rike som fattige. Då portugiserne voro de förste, som utdrefvo morerne, måste de också först känna denna saknad och söka ersättning. Ceutas eröfring (1415), hvarvid prins Henrique fortjenade sina sporrar, var det första steget till de senare upptäckterna, och prinsen var just rätte mannen att inleda dem, emedan nit för vetenskapen, ridderligt mod och ihärdighet förenade sig hos honom. Ett väsentlig stöd fann han i sin broder dom Pedro, som från Venezia förde med sig åt honom Marco Polos resebeskrifning och en karta öfver jorden, som skulle härstamma från denne berömde upptäcktsresandes hand.

Efter sin hemkomst från Ceutas eröfring plägade prins Henrique hvarje år utrusta en expedition för utforskning af Afrikas kust. Hans rika inkomster som stormästare för kristosorden gåfvo honommedel till utförande af dessa företag. För att ostördt kunna lefva för sina studier bygde han sig vid staden Sagres i Algarve ett slott nära Cap S:t Vincent. År 1418 blef ett af honom utsändt fartyg under befäl af João Gonçalvez Zarco och Tristão Vaz af en storm utdrifvet på oceanen och sålunda ön Porto santo funnen, hvilken snart befolkades af portugisiska nybyggare. Dessa märkte ofta söder ut från ön ett tjockt töcken, som de ansågo för land. Nyfikna, men icke utan fruktan, emedan de befarade att i det närmare granskapet till den heta zonen blifva förbrända af solstrålarna, styrde de dit och funno 1419 ögruppen Madeira, Hufvudön var vida större än Porto santo, men folktom och betäckt med tjocka skogar, som man antände.

29. Funchal på Madeira.

De brunno enligt uppgift i sju år. Den genom askan gödda jorden blef utomordentligt fruktbar, så att vinrankan från Kypros och sockerröret från Sicilia, hvilka prins Henrique lät plantera der, trifdes förträffligt i det milda klimatet. Dessutom kommoså rika virkesförråd från Madeira, som deraf har sitt namn (madeira, trä), till Portugal, att man derigenom i detta land föranleddes att förändra husens bygnadssätt och öka våningarnas antal. Äfven på skeppsbyggeriet utöfvade det förträffliga och i mängd införda bygnadsvirket sin verkan, och handels- så väl som krigsfartyg blefvo sedan dess ändamålsenligare bygda. För ännu icke fullt två årtionden sedan hemtade vi derifrån det eldiga madeiravinet, men sedan dess ha vinstockarna till största delen dukat under för drufsjukan.

År 1431 utsände prins Henrique Gonçalo Velho Cabral för att åter uppsöka en ögrupp, som redan förut upptäckts af italienska sjömän, men icke åter blifvit uppsökt. Under annat namn finnes den redan antecknad på den berömda karta öfver Afrika af 1351, som finnes i det mediceiska biblioteket i Firenze och af grefve Bandelli Boni 1827 i facsimile bifogades hans upplaga af Marco Polo. Äfven på den karta, som prins Henrique erhållit från Venezia, skola dessa öar ha varit uppförda. Cabral påträffade först Formigas och året derpå (1432) Santa Maria. År 1444 upptäcktes San Miguel. De båda sist nämda öarna fingo namnet Azorerna efter de falkar, som man der fann i stor mängd. Mellan 1444 och 1450 tyckes den tredje ön i denna grupp ha blifvit bekant. Dess namn Terceira (den tredje) erinrar om upptäckternas ordningsföljd.

Samma år, som hans fader, konung Joâo I dog (1433), lät prinsen genom sin hofjunkare Gil Eannes företaga en sjöfärd, som dock blef utan frukt, såsom det tyckes, emedan fruktan för den heta zonen förvred hufvudet på sjömännen. »Far å nyo ut, sade prins Henrique till Gil Eannes, och bry dig icke om dina sjömäns åsigter, så skall du med Guds nådiga bistånd ofelbart ha ära och fördel af din färd.» År 1434 drog å nyo ett förträffligt utrustadt fartyg under befäl af nyss nämde gunstling ut för att fortsätta upptäckterna, och då han höll sig närmare Afrikas kust, lyckades han kringsegla Cap Bojador, en framgång, som då väckte allmänt uppseende. Nu utfärdade äfven påfven en urkund, hvarigenom portugiserne tillerkändes uteslutande rätt till alla upptäckter ända bort till Indien. Man fortsatte nu resan vidare, landade vid Afrikas vestra kust och fördref med skjutvapen de fiendtligt uppträdande vildarne. Äfven nedlade man ett antal sälar, hvilkas skinn blefvo den enda afkastningen af upptäcktsresorna, Redan 1442 medförde de hemkommande fartygen till förvåning för alla Lisboas invånare egentliga negrer, en norra Afrikas befolkning mycket olik menniskoras, och då samma fartyg äfven förde med sig guldsand, förstummades snart allt knot mot företagens fortsättning. Nya fartyg utrustades, och redan 1444Upptäckte man Cap Blanco äfvensom kort derefter Gröna udden (Cap Verde). Bland de befälhafvare, som i prinsens tjenst företogo upptäcktsresor, förtjenar särskildt nämnas venezianen Luigi (Alvise) Cadamosto, i

synnerhet som han 1507 offentliggjorde en berättelse om så väl sina egna som föregående resor.

Messere Luigi Cadamosto företog i sitt tjuguandra år från Venezia sin andra resa till Flandern (1454) för att, såsom han uttryckligt förklarar, förvärfva sig rikedom, kännedom om verlden och om möjligt ära, Af vidriga vindar nödgades fartyget att ankra vid Cap S:t Vincent. I dess granskap låg byn Reposeira, der prins Henrique älskade att uppehålla sig. Då denne fick veta det venezianska fartygets ankomst, skickade han genast sin sekreterare Antonio Gonçalvez och den venezianske konsuln Patricio de Conti för att genom förevisande af madeirasocker, drakblod och andra alster från de nyupptäckta trakterna göra främlingarne uppmärksamma på betydelsen af hans företag. Till följd deraf frågade Cadamosto, på hvilka vilkor prinsen anstälde sitt folk, och fick då veta, att de, som utrustade sig på egen bekostnad, måste öfverlemna fjerdedelen af vinsten åt prinsen, medan befälhafvarne på de af prinsen utrustade fartygen hade att aflemna hälften af nettovinsten. Cadamosto hade derefter en sammankomst med prins Henrique och trädde i hans tjenst. Af prinsen fick han ett fartyg och afseglade den 22 mars 1455, medan hans kamrater fortsatte resan till Flandern. På en af sina resor skulle han ha funnit de nämda Capverdiska öarna, Senegal och Gambia, på en annan Bio Grande. Dock har nyligen på grund af ett münchenskt manuskript ådagalagts, att Capverdiska öarna först omkring 1460 upptäcktes af Diego Gomez. Efter sin andra resa stannade Cadamosto i Portugal till prins Henriques död och återvände sedan till sitt fädernesland. Ännu före sin död hade prins Henrique den välförtjenta glädjen att se, att hans fartyg kommit till Guinea och från den hittills ständigt åt sydvest styrda kosan kunde vika af åt sydost. Tyvärr afstannade efter hans död 1460 de dittills varande företagen, i synnerhet under konung Affonso V:s regering; dock öfverskreds redan på denna tid eqvatorn af en sjöfarare, som sålunda faktiskt vederlade den gamla fördomen, att den mellersta sträckan af den heta zonen vore omöjlig att genomsegla. Först João II (1481—1495) återupptog prins Henriques planer.

Under hans regering kom till Portugal nürnbergaren Martin Behaim, en ansedd matematiker och stor kännare af sjövetenskaperna, hvilken på konungens uppdrag förbättrade astrolabiet (sid. 25) och visade, att man medelst det samma kunde äfven utan kompass finna sig till rätta på hafvet. Såsom astronom deltog han iflere upptäcktsresor. Sålunda åtföljde han till exempel Diego Cão, hvilken 1484 seglade bortom Cap S:a Catarina och upptäckte Rio de Padrão, sedan kallad Kongo. Martin Behaim blef af konung João II upphöjd till riddare af kristosorden och tagen i ständig tjenst. Han gifte sig 1486 med dottern af riddaren Jobst von Hurter från Brügge, den ärftlige ståthållaren öfver de azoriska öarna Fayal och Pico. I Lisboa gjorde Behaim

30. Martin Behaim.

bekantskap med Colombo, med hvilken han äfven stod i brefvexling, sedan han 1491 återvändt till Nürnberg. Här förfärdigade riddaren 1492 »aus fürbitt und beger der fürsichtigen erbarn und weisen als der obersten haubtleut der loblichen reichsstat Nürnberg» (på bön och begäran af den lofliga riksstaden Nürnbergs försigtiga, hedervärda och visa som ock förnämsta höfvidsman) en jordglob, på hvilken sjövägen till Indien redan är bestämdt31. De båda jordhalfvorna. Efter Behaims glob.angifven. Från Nürnberg återvände Behaim till Fayal »sein tag in seiner insel zu beschliessen, da er daheimen ist» (for att sluta sina dagar på den ö, der han är hemma). Han dog af pesten i Lisboa den 29 juli 1506.

Omkring 1486 skickade konungen af Benin ett sändebud till João II med begäran att sända honom missionärer för att omvända hans folk till kristendomen. Negersändebudet meddelade konungen, att öster om Benin, mer än 300 mil inåt landet, lefde en mäktig kristen monark, Oganos. Detta meddelande öfverensstämde så noga med de berättelser, som abessiniska andlige hade utspridt om presten Johannes, att konungen lifligt önskade att erhålla upplysning om denna punkt och beslöt att till sjös och lands försöka uppnå presten Johannes' land.

För detta ändamål utsände han 1486 under befäl af Bartholomeu Diaz och infanten João två fartyg, hvilka fingo med sig ett proviantfartyg under Diaz' broder. Af de män, som till lands skulle forska efter presten Johannes, styrde en vid namn Covilham kosan till Indien och seglade från Aden på ett moriskt fartyg till Cananore på kusten Malabar, hvarifrån han begaf sig till Calcutta och Goa. Sedan for han öfver till Sofala, på östra kusten af Afrika, undersökte de der varande guldgruvorna och fick upplysningar om ön S:t Laurentius, som morerne kalla

Månön, men som nu kallas Madagaskar. Då han kom till Kairo, der han åter skulle sammanträffa med sitt medsändebud, som tagit vägen till Abessinien, fann han der före sig utskickade från konung João II, af hvilka han hemsände den ene med den underrättelsen, att fartyg, som seglade längs kusten af Guinea söder ut, säkerligen skulle uppnå fastlandets ände, och att de, då de kommit till den östra oceanen, borde efterfråga och styra till Sofala och Månön. Följaktligen är Covilham den teoretiske upptäckaren af Godahoppsudden, medan den verkliga upptäckten gjordes af Diaz.

Bartholomeu Diaz tillhörde en slägt af djerfva sjöfarare. João Diaz hade under Gil Eannes 1444 fört befäl på ett fartyg, medan Diniz Diaz först for bortom Senegal och uppnådde Cap Verde. Bartholomeu Diaz for förbi Kongo rakt söder ut. Slutligen landade han vid en ö, som han gaf namnet Santa Cruz. Då hans besättning vägrade att segla längre, lofvade han att vända om efter två eller tre dagar, om de under tiden icke skulle finna någon anledning att fara vidare. Efter denna tids förlopp anträffades en stor flod, som efter den först landstigande infanten kallades Rio do infante; det är Stora fiskfloden vid gränsen af Kap- och Kafferlandet. Här blef Diaz genom sin besättnings motspänstighet tvungen att vända om. Men då han seglade vester ut,dref stormen honom å nyo åt land, och nu först såg han den udde, som bildar Afrikas södra spets. De vedermödor, som de utstått vid färden omkring denna udde, föranläto Diaz och hans foljeslagare att kalla den för »Stormiga udden», men konung João II ändrade namnet till Godahoppsudden, emedan man nu kunde hysa det glada hoppet att upptäcka den länge sökta sjövägen till Indien.

Emellertid insågo först holländarne betydelsen af denna för handeln med Asien så vigtiga punkt och tillförsäkrade sig 1652 dess

32. Taffelberget vid Godahoppsudden.

besittning medelst fästningsverk och en besättning. Så förblef det till 1806, då Kap kom i engelsmännens händer; dock ha striderna med urinvånarne, kaffrer och hottentotter, hittills knapt någonsin riktigt upphört.

Konung Manuel af Portugal delade sin faders, João II:s, ifver för fortsättningen af de började upptäcktsfärderna och utrustade en eskader af fyra fartyg, som den 9 juli 1497 utlöpte under befäl af den förträfflige sjömannen Vasco da Gama med en besättning af 148 man. Tyvärr var detta en mycket ogynsam tid,men så väl stormarna som sjöfolkets myterier besegrades af anförarens ståndaktighet, och efter en snabb färd i de dittills upptäckta hafven uppnåddes den 20 november Afrikas södra spets och kringseglades i östlig riktning. Nu seglade man vidare åt nordost längs kanten af Sofala till Mosambik och fann öfver allt en temlig grad af kultur äfvensom blomstrande handel; invånarne i dessa trakter bekände sig till Muhameds lära.

Då sjöfararne kommo förbi mynningen af den nu varande Sambesi, då kallad »Goda förebudets flod», uppreste de der en pelare med Portugals vapen. Anlända till den af araber bebodda hamnen Mosambik, blefvo de, till största förtret för de allt fiendtligare uppträdande muhamedanerne, på det vänligaste helsade af kristna abessiner från den ofta nämde erkepresten Johannes' land. Härifrån styrde man vidare till Melinde, der Gama blef på det högtidligaste och gästvänligaste sätt mottagen af landets furste och de der bosatta medlemmarne af en kristen sekt, medan på de förut lemnade orterna förräderi lurade och försåtliga anläggningar måste omintetgöras. Konungens af Melinde välvilja yttrade sig vid afskedet från hans gäster än vidare derigenom, att han skickade med dem en pålitlig lots, som på 23 dagar förde främlingarnes fartyg 600 geografiska mil tvärs öfver oceanen rakt till Calicuts vigtiga hamn vid kusten Malabar, der man i midten af maj 1498 ankrade efter mer än tio månaders färd.

Sålunda var då sjövägen till det mångbeprisade underlandet upptäckt! Glädjeskott helsade denna länge efterlängtade jord, som snart skulle beträdas af besättningen på en utsatt båt. Huru förvånades man icke öfver den storartade samfärdseln, handelns och slöjdernas blomstrande tillstånd samt infödingarnes bildning! En mor från Tunis, som förstod spanska och för handelns skull uppehöll sig här, blef genom underrättelser och råd till mycken nytta för de nykomne. »Välkomna, I främlingar! Prisen Gud, som fört eder till verldens rikaste land!» Så helsade de der varande arabiska köpmännen portugiserne.

Men innan vi följa våra sjöfarare längre, vilja vi i största korthet meddela våra läsare något om detta märkvärdiga land.

Indien ligger i södra. Asien och omfattar de begge stora halföarna Främre och Bortre Indien samt de dertill hörande öarna, land med ett sammanlagdt ytinnehåll af 140 000 geografiska qvadratmil och 260 millioner menniskor. Främre Indien, som man äfven kallar Ostindien, begränsas i norr af jordens högsta berg, Himalaja, som skiljer det från det nordligare belägna höglandet Tibet. Men äfven båda halföarna genomstrykas af bergkedjor. Landets fruktbarhet, ehuru väl efter jordmånens beskaffenhet temligen olika, är i allmänhet utomordentlig; i synnerhet är detta fallet med denstora Gangesslätten i nordöstra delen af Främre Indien. Klimatet är hett eller åtminstone mycket varmt, men mildras dock något i högre belägna trakter. Vintern, som endast uppträder i Himalajas högdalar, yttrar sig i Pendsjab genom stark frost, längre söder ut blott genom häftigare regnflöden, medan sommarhettan ofta är tryckande. Naturen har uttömt ett helt ymnighetshorn af de värdefullaste gåfvor öfver det som ett underland prisade Indien; djurriket innehåller de efter dessa land benämda och från de afrikanska skiljaktiga indiska elefanterna, noshörningar, björnar, tigrar, leoparder, hjortar, gaseller, kasjmirgetter, bisonoxar, vilda bufflar, apor, vampyrer, jättesköldpaddor, hästar och alla slags husdjur, men äfven en mängd giftiga ormar, samt slutligen perlmuslor; växtriket deremot, utom sädesslag i utomordentlig mängd, de dyrbaraste kryddor, peppar, ingefära, kanel, desslikes bomull och indigoväxten; mineralriket slutligen på öarna guld, tenn, koppar och bland ädla stenar i synnerhet diamanter, rubiner och safirer. Kort sagdt, Indien är en bland naturens rikaste skattkammare; deraf också den utomordentligt talrika befolkningen och den betydande handeln med öfverflödsvaror.

Bland de mer än tretio olika folk, som bebo Ostindien, utgöra hinduerne, landets ursprungliga invånare, största delen, kanske fem sjettedelar, af hela befolkningen. De höra till jordens äldsta kulturfolk, ty redan för årtusenden sedan hade de samma borgerliga inrättning, samma religion som ännu i denna dag. Från dem ha religion, civilisation och bildning utbredt sig till Europa. Hinduerne ha sitt eget språk, och det utom ett heligt, men redan länge utdödt (blott skrift-) språk, sanskrit, på hvilket deras religionsböcker äro skrifna, ytterligare ett folkspråk, som väl har det förra till moder, men skiljer sig i många munarter och tungomål. Men indernes urspråk är icke blott moder till de flesta, för närvarande i Indien brukliga språk, utan äfven till språken i mellersta Europa, och icke få spår i vårt eget språk hänvisa enligt de lärdes forskningar till det fornindiska som den ursprungliga stammen. Sedan de äldsta tider dela sig hinduerne i kaster, och dessa äro så strängt slutna, att ingen, som hör till en kast, får gifta sig inom en annan eller öfvergå till den. Man räknade fordom fyra ädla kaster eller stånd: bramanerne, tsjetris eller ksjattrias, *vaisjis* eller vaissjas och sjuders eller sudras. Men denna indelning passar icke längre in på nutiden, i synnerhet fattas krigarkasten. Fast mera framträda följande hufvudgrupper: bramaner (prester), kayater (skrifvare), jats och radsjputer (krigiska, utan att vara den rena krigarkasten), sudras och kulis (arbetare). Huru högt stående bramanen än är enligt sin religions grundsatser och huru djupt föraktad deremot parian enligt sammagrundsatser, försvinna dock dessa skilnader helt och hållet i de muhamedanska furstarnes så väl som de kristna beherskarnes ögon. För parian, som i hinduernes ögon är så föraktad, att han icke får slagta något djur, utan endast äta köttet af störtade kreatur, står under de muhamedanska furstarne, hvilka utgöra flertalet i landet, vägen öppen till fortkomst inom förvaltningen så väl som inom arméen. Derför händer det icke sällan, att en braman som simpel soldat står under en paria som kapten, hvilken efter behag genompryglar honom. Sådana små tjenstobehag tager bramanen lugnt utan att derigenom känna sig kränkt till sin rang. Deremot skulle han ofelbart blifva utstött ur sin kast, om han blott en enda gång nedläte sig till att spisa tillsammans med sin förman.

Flertalet af Indiens invånare bekänner sig till Bramas religion, en sjundedel af befolkningen ärar i Muhamed sin salighetsförkunnare, men deremot är de kristnes antal ytterst ringa, ehuru kristendomen sedan århundraden tillbaka oaflåtligt predikats derstädes. Buddismen är nästan utträngd ur Främre Indien. Indien sönderfaller i en mängd stater, dock stå de nu för tiden nästan alla under Englands öfverhöghet, så att man kan betrakta detta land som den egentlige herskaren öfver det väldiga riket, ett rike, hvaraf Främre Indien allena räknar 200 millioner menniskor. Hvilken betydelse de indiska besittningarna ega för Englands handel och maktställning, behöfver icke

särskildt nämnas; derför bemödar det sig ock ständigt att upprätthålla sitt öfvervälde öfver detta land.

2. Indiens upptäckare och eröfrare.

Den 19 maj 1498 uppgifves som den märkvärdiga dag, då europeerne funno den i åttio år sökta sjövägen till Indien och sågo sina bemödanden krönta med den bästa framgång. Icke blott för dem var allting nytt, utan de sjelfva voro icke mindre föremål för infödingarnes beundran. Redan de europeiska fartygen voro för dessa någonting aldrig förut sedt; snart kommo inder med sina farkoster roende till dem. Vasco da Gärna mottog dem vänligt och köpte fisk af dem. Af den portugisiske amiralens 148 följeslagare hade dock en betydlig del dukat under för skörbjugg och det ovanliga klimatets inflytelser. Huru skulle Vasco da Gärna våga att med den återstående lilla skaran beträda det enligt arabernes försäkran rikaste och således väl äfven mäktigaste rike i verlden? På Malajalams område, från Magalam ända till Cap Comorin, herskade då en stor kejsare eller perumal, Tamutiri-radsja. Men »höjdens och vågens herre», såsom denne väldige lät kalla sig, hade dock en vid dager sedd blott ringa makt, ty endast krigarkasten bland folket var förtrogen med vapens förande. Från detta håll hotadesportugiserne af ringa fara, men väl sågo de ifrigt handelsidkande araberne, som icke ville släppa ur sina händer det uteslutande skattandet af Främre och Bortre Indien samt öarna i Indiska hafvet, snart med afundsjuka blickar på de ovälkomna gästerne från Europa, hvilkas ankomst landets furste fått veta och som han genom en särskild beskickning inbjudit till ett besök i sin hufvudstad Calicut. Fastän den försigtige Gama i början drog i

33. Portugisiskt bygnadsverk i Etiopien. Sydvestfronten af Gamp i Gondar.

betänkande att aflägsna sig från sina fartyg, besteg han dock slutligen med tolf tappra soldater en med kanoner bevarad slup och for i land, der han redan väntades af ett kejserligt sändebud och en talrik mängd folk. I en praktfull palankin bars han till konungens hof.

Ju mera man närmade sig herskarens palats, desto större blef äfven mängden af dem, som ville blifva vitnen till det ovanligaskådespelet. Monarken hade samlat sina krigare omkring sig, och Gama måste gå genom de uppstälda leden, tills han vid palatset mottogs af dess stormän och ledsagades till kejsarens eller perumals sal. Sedan den portugisiske amiralen helsat honom, berättade han honom genom sin tolk ändamålet med sin långa resa, och att detta icke vore något annat än att träda i handelsförbindelser med honom, äfvensom inbjuda honom att afsluta ett handelsfördrag med konungen af Portugal. Fastän perumal rätt vänligt upptog detta förslag och tog ett nådigt afsked af Gama, blef han dock redan följande dagen af annan tanke; de muhamedanska köpmännens afund hade genast rubbat det goda förståndet mellan Gama och kejsaren, så att den förre råkade i icke ringa fara. Särskildt hade förtalarne föregifva, att sjöfararne voro landsförviste, som voro ute på sjöröfveri. Gama måste derför tänka på återfärd och anträdde den äfven i augusti samma år, sedan alla underhandlingar med den misstrogne monarken strandat. Blott en sak kunde han erhålla: en skrifvelse till konungen af Portugal. Detta bref var skrifvet på ett palmblad och lydde sålunda: »Vasco da Gama, adelsman af ditt hus, har varit i mitt land. Hans ankomst har gjort mig nöje. Mitt land är rikt på kanel, kryddnejlikor, peppar och dyrbara stenar. Af dig önskar jag erhålla guld, silfver, koraller och skarlakan.» Sålunda lemnade Gama Calicuts hamn och tog dervid samma väg, som han kommit. Hans resa aflopp icke utan faror, ty knapt hade han lemnat hamnen, förrän han åter måste gå till ankars vid en liten ö för att der företaga en reparation af sina fartyg. Knapt hade man börjat dermed, förrän flere fartyg med sjöröfvare rodde emot portugiserne. Men mot sådant följe voro de på europeiskt sätt bevarade fartygen tillräckligt rustade: Gama mottog röfvarne med ett glatt lag af sina kanoner och dref dem på den vildaste flykt. De kommo icke igen. Deremot instälde sig vid detta tillfälle hos portugiserne en polsk jude, som i sin ungdom

34. Vasco da Gama.sålts till slaf, efter mångahanda vexlingar väderdrifvits till Goa och nu af dess herskare afsändts för att skaffa sig kännedom om de så plötsligt anlända europeernes afsigter. Efter sin öfvergång till kristendomen gjorde denne man sedermera såsom lots portugiserne de värdefullaste tjenster vid deras vidare

färder. Ännu förestodo Vasco da Gama mångahanda motgångar. Till följd af den förfärliga hettan insjuknade en stor del af besättningen åter i skörbjugg, och denna gång så allvarsamt, att tretio man dogo inom få dagar. Då dödsfallen blefvo allt talrikare och det fattades erforderligt antal matroser till bemanning, var Gama tvungen att uppbränna ett af sina fartyg. Redan för länge sedan hade han lemnat de indiska farvattnen och kringseglat Godahoppsudden, men ännu allt jemt gaf icke den fruktansvärda sjukdomen vika; till och med hans broder dukade under för den. Först på eftersommarn 1499 återkom Vasco da Gama till Lisboa; mer än hälften af hans folk hade dött på resan; af de 108, med hvilka han lemnat kusten vid Calicut, återkommo blott 50. Det oaktadt väckte hans återkomst glädje och beundran; konungen mottog den djerfve sjömannen på ett lysande sätt, utnämde honom till amiral och förlänade honom en årlig pension af 300 milreis (omkring 1 260 kronor). Sjelf förde han sedan dess titeln: »herre öfver eröfringarna och sjöfarten i Etiopien, Arabien, Persien och Indien». Man medförde många märkvärdigheter från det aflägsna landet, bland dem äfven en indiska, som man anträffat utsatt på en ö.

De lyckliga resultaten af Gamas företag väckte det största uppseende i hela Europa. Konung Manuel hastade att göra det skyndsammaste bruk af den vunna kännedomen om sjövägen till Indien och draga fördel deraf för sig och sitt land. Redan ett halft år derefter, i mars 1500, var en flotta af 13 fartyg samlad för att utlöpa till Indien under befäl af amiralen Pedro Alvarez Cabral. Om bord befunno sig 1 200 man, dessutom åtta fransiskanermunkar och ett lika antal prester, enär man jemte koloniseringen i Indien äfven ville börja utbreda kristendomen. Cabral fick bestämd befallning att, om underhandlingarna i godo icke skulle uträtta något, med vapnens tillhjelp fatta fast fot i Indien. Flottan gick till segels den 8 mars 1500, styrde dock från Gröna udden mycket långt åt vester för att undvika stiltjerna vid kusten af Guinea och fann osökt det nu varande Brasilien i södra Amerika. Med vanliga högtidligheter tog man landet i besittning för konungen af Portugal och hemsände ett fartyg med underrättelse om den nya upptäckten. Med de öfriga uppbröt Cabral den 5 maj från Brasilien och styrde åt Godahoppsudden. Under vägen öfverraskades han af en förfärlig storm, som i vågorna begrof Kaps upptäckare Bartholoineu Diaz jemte fyra fartyg. I tjugu dagarstid rasade ovädret. Den 20 juli kom man till Mosambiks hamn och den 13 september med numera blott sex fartyg till Calicut. Cabral trädde i förbindelse med perumal, och en sammankomst mellan dem begge egde rum; han blef högtidligt mottagen och öfverlemnade nu det honom af konungen af Portugal anförtrodda, på arabiska språket skrifna brefvet, i det han förklarade, att han vore sänd for att för guld och silfver uppköpa indiska varor. Härtill behöfde han dock en nederlagsplats för varorna. Kejsaren upptog dessa förslag beredvilligt och vänligt samt tillät upprättandet af ett faktori. Men muhamedanernes ränker hindrade äfven denna gången icke blott afslutandet af detta fördrag, utan ökade äfven det ömsesidiga misstroendet. Snart uppträdde araberne ännu bestämdare mot portugiserne. Ingen ville åt de senare sälja kryddor, ingen bärare ville låna dem sin tjenst. Ja, den genom borttagandet af ett fartyg med elefanter medelst konstgrepp uppretade pöbeln i Calicut angrep i midten af december de hatade främlingarne, dödade flere af dem och tvang dem att öfvergifva sina faktorier och återvända till sina fartyg. Härför tog Cabral blodig hämd, uppbrände några indiska fartyg och besköt slutligen Calicut. Genom sin stads beskjutning under två dagar blefvo malabarerne naturligtvis icke omstämda till portngisernes förmån. Förföljd af en kejserlig flotta, styrde Cabral till följd af oförsonligheten hos folket och de maktegande i Calicut längs Malabars kust till de icke obetydande handelsplatserna Kotsjin och Cananore. Konungarne öfver dessa områden, som voro skattskyldiga under perumal och redan länge varit afundsjuka på hans makt, mottogo portugiserne vänligt och försågo dem med en rik laddning af peppar och ingefära. Cabral begaf sig nu på hemresan, åtföljd af sändebud från Kotsjins och Cananores beherskare. Han kringseglade lyckligt Godahoppsudden och kom, sedan ytterligare ett rikt lastadt fartyg gått förloradt, efter sexton månaders bortovaro i slutet af juli 1501 tillbaka till Lisboa.

De båda första företagen hade tillräckligt bevisat för portugiserne, att fördelaktiga förbindelser med Indien endast kunde knytas och underhållas derigenom, att de följande expeditionerna eftertryckligare understöddes medelst vapenmakt och att icke blott handelsfartyg, utan äfven ordentliga krigsfartyg utsändes. Alla voro dock icke af samma åsigt; ja, det fattades ingalunda sådana, som menade, att det vore rådligare att alldeles afstå från att fatta fast fot i Indien.

Och i sanning, huru nödigt det var att i Indien uppträda med eftertryck, bevisar det öde, som drabbade en tredje expedition, hvilken under tiden, den 5 mars 1501, afseglat under João da Nova, men på färden från Cananore till Kotsjin öfverfölls af 100kejserliga prauer (mindre segelfartyg) och instängdes i en vik. Dagen derefter bröto dock europeerne fram, en het strid upplågade och räckte hela den 16 december. Den slutade med den illa sönderskjutna malabariska flottans återtåg. Dock läto portugiserne det icke bero på ett förnyande af striden, utan begåfvo sig med sina i största hast befraktade fartyg på återvägen, vid hvilket tillfälle ön S:t Helena upptäcktes.

De upprepade gånger erhållna lexorna skulle icke blifvit gifna förgäfves. Mot inställande eller inskränkande af samfärdseln med Indien uppreste sig den portugisiska nationalstoltheten. Man var svartsjuk om den till sjös förvärfvade äran och mån om, att denna icke skulle alldeles fördunklas af spaniorerne genom deras bedrifter i Amerika. Derför skulle man hvarken sky kostnader eller ansträngningar för att fullständiga de vunna indiska framgångarna. Dertill kom, att den af Indien redan nu dragna vinsten vida öfvervägde de lidna förlusterna. Sjelfva presterskapet uttalade sig till förmån för företagens fortsättning, dervid framhållande den stora förtjenst, som man skulle förvärfva sig genom hedningarnes omvändelse. Detta och slutligen den bestämdt uttalade kungliga viljan fälde utslaget.

I mars 1502 afgingo samtidigt tre eskadrar: den första, bestående af tio fartyg, under befäl af Vasco da Gama, den andra af sex fartyg under Vicente Sodre och slutligen den tredje af fem fartyg under Estevão da Gama. Hela flottan, som var ställd under Vasco da Gamas öfverbefäl, syntes tillräcklig att skaffa det portugisiska namnet aktning på de asiatiska hafven. Före sin afresa aflade amiralen trohetsed i Lisboas katedral; sedan gick han till segels den 10 februari. På Gamas amiralskepp befunno sig äfven konungarnes af Kotsjin och Cananore till hemlandet återvändande sändebud, hvilka Cabral fört till Portugal.

De hemförde rika skänker. Efter Godahoppsudden kringsegling delade Garna flottan och återförenade den först i Mosambik. Här afslöt han med konungen ett fördrag, enligt hvilket det skulle vara portugiserne tillåtet att anlägga ett faktori, som skulle med nödiga förråd förse de portugisiska flottorna på deras färder till Indien.

Redan före Gamas ankomst hade perumal fått kännedom om den afgångna expeditionen och befann sig derför i stor oro. En af hans barker seglade, smyckad med en fredsfana, Gama till möte. Men fredsförslagen förkastades, då amiralen insåg, att man blott ville vinna tid för att rusta sig ännu bättre. Han fordrade derför bestämdt svar, och då detta icke lemnades, lät han i masterna på sina fartyg hänga femtio vid kusten tillfångatagna malabarer och efter deras död hugga af dem händer och fötter. Dessa skickadehan till perumal med hotelse att på samma sätt straffa honom sjelf för hans trolöshet. Redan följande morgon dundrade skeppens kanoner mot staden, en mängd hus förstördes och konungens palats förvandlades till en grushög. Nu lemnade Gama med en del af sina fartyg Calicut och seglade till Kotsjin, der han blef vänligt mottagen af konungen. Han gaf honom mycket rika skänker och afslöt med honom ett nytt handelsfördrag. På återfärden till Calicut stötte man på den fiendtliga flottan. Gama angrep

35. Calicut i l6:e århundradet.

den genast, förstörde en del deraf och eröfrade de andra skeppen. Det var mest arabiska fartyg, på hvilka man fann ett så rikt byte i gnid, perlor och ädla stenar, att redan derigenom färden lönade sig utomordentligt väl. Nu seglade man till Cananore, der Vasco da Gama likaledes såg sig mycket hjertligt välkomnad af konungen. Äfven här afslöt han ett fördrag och befalde sin underbefälhafvare Sodre att med sina fartyg stanna vid kusten till följande vår, medan han sjelf återvände till Portugal. Efter en lycklig resa anlände han dit den 20 december 1503 och blef öfverallt mottagen med stora ärebetygelser, i synnerhet af konungen, som äfven utnämde honom till grefve.

Redan före Grämas återkomst hade Francisco d'Albuquerque med sex fartyg seglat till Indien. De kommo i rättan tid, ty perumal hade under tiden bragt konungen af Kotsjin i svårt trångmål och nödgat honom att söka sin tillflykt i ett starkt kastell på en närbelägen ö. Portugiserne återinsatte nu sin bundsförvandt i hans välde, och af tacksamhet tillät han dem att uppbygga Fort Santiago på kusten af hans land. Detta var portugisernas första nybygge i Indien. Då flottorna seglade hem, anförtroddes dess försvar åt en man med stort hjeltemod, Duarte

Pacheco Pereira, hvilken, fastän blott tre fartyg och 160 man stodo till hans förfogande, har utförde till det underbara gränsande bragder. Knapt hade nämligen flottorna afseglat, förrän perumal infann sig med hela sin land- och sjömakt för att alldeles tillintetgöra radsjan af Kotsjin. Hans här bestod af 70 000 man, 200 musketerare och 380 kanoner, medan radsjan af Kotsjin blott kunde förfoga öfver 5 000 man illa beväpnade och dertill ytterst opålitliga trupper, så att Pereira endast såg sig hänvisad till sin uthållighet och sin lilla tappra skaras ståndaktighet. Men hans djerfva ande och den europeiska krigskonstens öfverlägsenhet räddade honom. Alla perumals angrepp voro fåfänga; efter sex månader afstod han, full af blygsel och missmod, från ett krig, som redan kostat honom 18 000 man. Pereiras bragd vann i hans fädernesland den allmännaste beundran, och då han sedan återkom dit, mottogs han af hela Lisboa med högt jubel som en utomordentlig hjelte.

Och sådan ära förtjente han icke blott för sin tapperhet, utan ock för sin oegennytta. Då radsjan af Kotsjin ville rikligen belöna honom för hans bragder, afslog han allt och bad blott om ett skriftligt intyg om sina der utförda bedrifter. Konung Manuel gaf honom sedan en befälhafvarplats i Guinea, men här dukade hans redlighet under för hans fienders ränker. På deras anklagelse fördes han i kedjor till Lisboa och kastades der i fängelse. Väl kom hans oskuld i dagen, man frigaf honom åter, men på hans förtjenster tänkte man icke vidare och lät honom dö i fattigdom.

Hela Portugal hade småningom kommit till klar insigt om Indiens stora betydelse, och derför fattades det icke dugliga män, som sträfvade att genom nybyggesanläggningar dels vidmakthålla, dels vidga handelsförbindelserna. Till betryggande af det vunna skickades 1505 dom Francisco d'Almeida med 22 fartyg och 1 500 man till Indien med uppdrag att blott återsända lastdragarna med rik laddning, men deremot behålla de öfriga fartygen som stående flotta i Indien. Äfven skulle han vara betänkt på attanlägga lasten på några närmare betecknade orter; titeln vicekonung lofvades honom som belöning. Till följd deraf slöt amiralen med flere af de infödda furstarne fördrag, hvilkas första vilkor alltid gick derpå ut, att de skulle erkänna konungens af Portugal öfverhöghet och sin skattskyldighet samt tillåta anläggningen af faktorier, ja, till och med citadell i sina egna hufvudstäder. Men äfven andra rätt obilliga vilkor förelade man infödingarne: man tvang dem att aflåta varorna för ett visst pris och att icke sälja dem åt andra, förrän portugiserne försett sig med tillräckliga förråd. Det kunde icke slå fel, att sådana orättmätiga anspråk skulle väcka indernes ovilja, i synnerhet som Almeida icke eftertryckligt nog bestraffade vinningslystna underbefälhafvares förtryckande handlingar. Men alla försök att afskudda det främmande oket strandade mot Almeidas och hans krigares obetvingliga tapperhet. Lika tapper som fadern var äfven hans son Lourenço, den förste portugis, som landade på Ceylon, kanelens hemland. I spetsen för elfva fartyg slog han på flykten två hundra fiendtliga, som af perumal utrustats med uppbjudande af alla krafter. Den indiske kejsaren vände sig nu i sin nöd till sultan Kanzu af Egypten och Syrien, hvars undersåtar lidit betydligt genom den portugisiska handelns utbredning. Äfven de afundsjuka venezianerne, som genom den nya handelsvägens upptäckt lidit icke ringa afbräck i sina urgamla förbindelser, uppmuntrade sultanen till krig och understödde honom med kanoner och andra förnödenheter. Snart afseglade en mäktig egyptisk flotta från Röda hafvet till de indiska farvattnen; vicekonungen, som väl kände sin kinkiga ställning, upptog likväl den ojemna striden och utsände sin tappre son med endast några få fartyg för att bjuda fiendens öfvermakt spetsen. Men olyckligtvis blef Lourengo öfverraskad af egypternes tolf galerer, och för honom återstod blott utsigten till en ärofull undergång. Med dödsföraktande mod gick den tappre det oundvikliga ödet till möte. Han höll beslutsamt stånd mot de från Diu förstärkta, väl femton gånger starkare fienderne. Ja, han lemnade icke däcket på sitt fartyg ens då, när en styckekula bortryckt halfva låret på honom. Slutligen gjorde en ny kula slut på hjeltens lif. Besättningen visade sig värdig sin befälhafvare. Den försvarade sig hjeltemodigt till sista man; då ingen osårad längre fans om bord och allt krut var bortskjutet, föllo blott nitton till strid oförmögna, ännu lefvande europeer i segervinnarnes händer.

Fadern hämnades den 2 februari 1509 hjeltesonens död, sedan förstärkningar anländt från Portugal. Han gick med 19 segel och 1 200 man fienden på lifvet och tillintetgjorde vid Din genom en lysande seger de förbundna muhamedanska furstarnes flotta.Nu skyndade sig de små och stora konungarne på kusten att sluta fred med portugiserne, ty efter egypternes nederlag försvann för lång tid all utsigt att fördrifva främlingarne från de

indiska hafven. En hvar af de mot portugiserne i vapen stående radsjaerne sökte framfor allt att sätta sin egen värda person i säkerhet och ställa sig på god fot med den oöfvervinnelige vicekonungen öfver frankerne eller feringhis, såsom europeerne redan då kallades i österlandet. De egyptiska sultanernes makt led allaredan till sitt slut, och de kommo icke mer att å nyo mäta sig med portugiserne. Ty turkarne hade allt längre utsträckt sitt välde och visade sig nu äfven vid Nil för att lägga de der regerande mamlukerne under storsultanen, den vidt bjudande »alla troendes beherskare».

Den tappre Almeida skördade ingalunda frukterna af sina ärorika bragder. Ar 1509 återkallad till Portugal, råkade han under återresan vid kusten af hottentotternes land i ett bakhåll, som fiendtligt sinnade stammar lagt för honom, och fann här sin död.

36. Affonso d'Albuquerque.

De nyförvärvade besittningarna skulle till hvarje pris bibehållas; ännu var den lysande raden af portugisiska härförare icke lyktad. Derför följde efter Almeida såsom vicekonung en af Portugals mest högsinnade och beundransvärda män från upptäckternas hjeltetid, Affonso d'Albuquerque, med rätta räknad till de största i sitt århundrade. Redan förut hade han varit med sin broder Francisco i Indien och återkommit till Lisboa, lastad med skatter, medan den senare led skeppsbrott och fann sin graf i vågorna.

I hans följe hade äfven samma år marskalk Fernando Coutinho med 3 000 man kommit till Indien. Denne råkade emellertid, strax efter sin landstigning i Calicut, vid kejsarpalatsets plundring genom eget förvållande i svårt trångmål och pliktade med lifvet för sin obetänksamhet. Endast med de största ansträngningar lyckades Albuquerque att draga återstoden af de illa tilltygade landstigningstrupperna tillbaka till fartygen. Mer än 70 soldater hade stupat, Coutinho bars som död ur striden.

Knapt hade vicekonungen någorlunda hemtat sig efter detta missöde, förrän han riktade sin vidtskådande blick på det vigtiga och rika Ormus, en af de mest besökta hamnplatser i medeltiden. Dit afseglade han med 19 fartyg och 1 400 man i slutet af januari 1510. Redan vid denna tid syselsatte sig hans hjelteande med de djerfvaste planer; han ville upphöja Portugal till herre öfver Indiens sjöleder och farvatten, och då gälde det framför allt att finna en medelpunkt, hvarifrån portugisernes öfvervälde läte vidare utsträcka sig längs Indiens kuster. Med stor insigt valde han härtill det vigtiga och då af en mängd arabiska köpmän besökta Goa, länge en handelsplats af första rangen, hvars läge på en liten ö midt på Malabars kust förträffligt egnade sig till beherskande af hela samfärdseln till sjös. Staden intogs genom en djerft uttänkt och raskt utförd öfverrumpling. Men Goas egare, en vasall under radsjan af Dekan, var ingalunda sinnad att lemna den vigtiga platsen i portugisernes händer. Ett uppror tvang de senare att öfvergifva sjelfva staden och draga sig tillbaka till citadellet. Yid denna tid anlände Sja Ismael Adil med (50 000 man till Goa, och Albuquerque såg sig nu nödsakad att i midten af augusti begifva sig om bord på sina fartyg, tills ankomsten af förstärkningar från Europa kunde sätta honom i stånd att företaga ett nytt angrepp. Redan den 25 november 1510 återvände han, förstärkt med 1 800 man, på 34 fartyg till Goa och eröfrade nu staden för andra gången. Han vidtog nu alla anstalter för att bibehålla den vigtiga platsen och upphöja den till hufvudsäte för den portugisiska makten i Ostindien.

Staden befästes starkt, och i sjelfva verket hafva portugiserne endast denna stora vapenplats att tacka för bibehållandet af sitt välde i Indien. Goa utgjorde stödjepunkten för deras välde till sjös. Vigten af den förvärfvade besittningen visade sig ganska snart, ty samtliga små och stora herskare längs kusten af Malabar blefvo vid Goas fall liksom förlamade af skräck. Till och med europeernes mest förbittrade fiende, perumal, gaf litet efter och tillät nu uppförandet af ett fäste i sitt land, och det vid Calicuts hamn.

Alla dessa framgångar, vunna på jemförelsevis kort tid, tillfredsstälde icke Albuquerques eldsjäl. Han vände sina blickar till Bortre Indiens farvatten, der Kryddöarna ligga, och eröfrade, såsom längre fram berättas, den vigtiga handelsplatsen Malacca, belägen vid ingången till sjöleden till denna rikt välsignade halfö, med hvilken araber och kineser, javaner och malajer redan i århundraden underhållit en liflig handelsförbindelse. Knapt hade han låtit sina landsmän fatta fast fot här och efter sin återkomst anordnat det nödvändiga för befastandet af det allt vigtigarevordna Goa samt djerft trotsat sina der varande fiender, förrän han satte i verkställighet en sedan länge

uppgjord plan.

Vid inloppet till Persiska viken ligger det redan flere gånger omnämda Ormus, då en hufvudplats för den indiska handeln och dess förbindelser med så väl inre Asien som Europa, På denna vigtiga punkt hade han redan för sju år sedan riktat sin blick

37. Portugiserne i Ormus. Sammankomst med araber och inder.

och derför tvungit regenten öfver staden och dess omgifning att erkänna konungens af Portugal öfvervälde och till honom erlägga tribut, Sultanen tillät äfven portugiserne att uppföra ett fäste, men under lumpna förevändningar hindrade han uppbyggandet af ett citadell. Nu var tiden inne att låta denna ort känna Portugals makt. På konung Manuels uttryckliga befallning och till följd af ett redan för åratal sedan gjordt löfte att icke förrlåta klippa sitt skägg, än han tuktat Ormus' beherskare for visad trolöshet och eröfrat hans hufvudstad, företog Albuquerque 1515 ett krigståg mot honom. Hans snöhvita skägg hade under tiden

38. Höfding från molukkiska arkipelagen i sin gamla krigsdrägt. (Efter den nederländska kommissionens stora verk).blifvit så långt, att det räckte honom öfver midjan. Med 27 fartyg, bemannade med 1 500 portugiser och 700 inder, visade han sig utanför staden och tvang konungen att icke blott till honom öfverlemna fästningen, utan ock gifva sina egna kanoner till dess bestyckning.

Sedan portugiserne fattat fast fot på fem af de vigtigaste punkterna vid Persiska viken samt Främre och Bortre Indiens kuster, voro de herrar öfver de indiska farvattnen. Efter mamlukflottans tillintetgörande hade hela den arabisk-indiska handelsrörelsen blifvit beroende af dem. Konungarne af Portugal blefvo i sjelfva verket »herrar öfver Indiens och Etiopiens handel», hvilken titel de buro i kraft af påflig förläning. Hela Europa hemtade nu sina kryddor endast från Lisboa, der peppar från Calicut, kanel från Ceylon och ingefära från Cananore äfvensom kryddnejlikor och muskott först köptes ur andra och tredje hand, men kort derefter omedelbart på växtorterna och af portugisiska handelsfartyg fraktades till Tejo (Tajo).

Redan syselsatte nya stora planer eröfraren af Goa, Ormus och Malacca. Men det oöfvervinneliga misstroendet vid konungens hof vann slutligen öfverhand, och den store fältherren och statsmannen blef återkallad. Man fruktade hans djerfva ande och hade redan länge haft för afsigt att genom upprättandet af flere ståthållarskap afvända den fara, som låg deri, att så stor makt befann sig i en sådan mans hand.

Lycka och seger hade dittills förblifvit den rastlöst verksamme vicekonungen trogna under hans vistelse i Indien. Huru ofta än Goa eller den sedan vunna vigtiga halfön Malacca hotades af portugisernes fiender, lyckades det honom alltid att göra sig till herre öfver svårigheterna: hans klokhet och ståndaktighet, äfvensom den hjelteanda, som under detta lysande tidskifte af den portugisiska historien glödde hos det lilla konungarikets hela folk, vunno ständigt seger öfver alla hinder och befäste derigenom hans anseende så väl som konung Manuels i alla delar af de indiska hafven. Ty kännedomen om portugisernes stordåd under den väldige Albuquerque hade framträngt öfver allt i Asien och Europa, och sändebud från asiatiska och afrikanska furstar infunno sig vid hofvet i Lisboa och täflade om konungens och hans ställföreträdares i Indien gunst och vänskap. Icke desto mindre förblef vicekonungens återkallande en afgjord sak. Ormus' eröfring var hjeltens sista krigsbragd. På återfärden till Goa förkunnades honom hans entledigande. Mångahanda biomständigheter gjorde detta slag ännu smärtsammare for honom. Redan förut var han utmattad af en farlig sjukdom, och nu gaf denna underrättelse sjelfva dödsstöten åt den lidande. Med darrande hand skref hanännu på fartyget till konungen: »Detta är det sista bref, señor, som jag i dödsryckningar skrifver till ers höghet, sedan jag till eder skrifvit så många med gladare hjerta, så ofta det lyckats mig att göra eder tjenster. Jag har i detta land en son, vid namn Blas d'Albuquerque. Jag anropar eders höghet att låta honom skörda lönen för sin faders tjenster. Hvad Indien beträffar, skall det tala för sig sjelft och mig.» Ännu en gång ville han se Goa, skådeplatsen för sina skönaste bragder. Han fick se det, men att beträda det var honom icke förunnadt; redan innan hans fartyg inlöpte i hamnen, afsomnade han den 16 december 1515. Albuquerque hade en skön, vördnadsbjudande gestalt, hans drag voro vänliga och intagande, men i vrede var hans blick fruktansvärd. Soldaterne sörjde i honom sin fader, invånarne i de af honom eröfrade städerna hade honom att tacka för införandet af ordning och bättre lagar, och till och med de besegrade folken prisade hans

högsinthet, menskligheт och hofsamhet.

Redan under den store Albuquerque hade portugiserne utbredt sin makt öfver hela Indiska hafvet, såsom redan i förbigående nämts, ända till Malaccasundet och kort derefter till Kryddöarna. Genom Malaccasundet går vägen till den östasiatiska överlden, de finaste kryddornas egentliga hembygd och malaj stammarnas säte. Der ligga i Indiska hafvet ölanden Sumatra, Java, Borneo, de rikt välsignade öarna Celebes, Amboina (Ambon), Filippinerna och Molukkerna samt en mängd små ögrupper på vägen till Söderhafvet.

Ända dit hade muhamedanerne framträngt, grusat gamla riken och öfver allt vunnit stort inflytande. På Malacca, der islam blifvit herskande religion, och der de arabiska köpmännen länge sammanträffat med de kinesiska, hade Albuquerque kort efter sin ankomst till Indien riktat sin blick. Staden Malacca på halfön med samma namn beboddes den tiden af väl 150 000 menniskor, inder och araber, malajer och javaner, bland hvilka förnämligast malajerne kunna berömma sig af att vara mycket skickliga och dugtiga sjömän. Det var de, som redan länge fraktat den asiatiska överidens kryddor; med dem hade portugiserne redan kort efter sitt inträffande i Calicut blifvit bekanta. Dit, till Malaccas mångbesökta hamn, afgick i april 1508 en portugisisk eskader för att afsluta ett handelsfördrag med landets beherskare. Till utseendet blefvo de väl mottagna, men bakom den muhamedanske herskarens glatta drag lurade dock argan list. Ett anslag mot fartygen omintetgjordes af expeditionens vaksamme befälhafvare; deremot föllo de på land qvarblifna europeerne i de malajiska banditernes våld. Derpå förklarade portugiserne Malaccas beherskare krig och lemnade stadens redd,Till en början stannade det dock vid krigshotet. Sedan likväl Albuquerque träffat bättre förberedelser till ett krigståg, lemnade han den 2 maj 1511 Kotsjin och styrde kosan till den rätta hufvudstapelplatsen för Bortre Indiens handel. Hans flotta bestod af 19 fartyg och hade en bemanning af 1 400 krigare. Den 1 juli anlände han till Malaccas hamn. Kanonernas dunder underrättade invånarne om europeernes ankomst och försatte dem i den högsta bestörtning. Sultanen visade sig beredvillig till allt, utlemnade några fångna portugiser, erbjöd en fördelaktig fred och tillät till och med uppbyggandet af ett fäste. Endast konungens son och måg voro icke ense härom, utan sökte sin lycka i krigets fortsättning. Två gånger måste Malacca stormas, och en förbittrad strid rasade på gatorna i staden, som på det kraftigaste försvarades med tillhjelp af ett stort antal kanoner. Hedan trodde sig portugiserne genom besittningstagandet af de vigtigaste punkterna ha slutat kampen om staden, men då upplågade striden å nyo på det häftigaste och fortsattes ännu i nio dagar på stadens gator. Albuquerque lät starkt befästa staden, uppbygde det efter sitt vackra läge benämda Fort Formosa och inrättade här som i Goa ett mynthus för att befordra handeln. Sålunda kom det sig, att denna stads fartyg ännu talrikare än förut styrde kosan till Malacca. Nu blef det portugisiska namnet fruktansvärdt äfven för Indiens mäktigaste konungar. Deras sändebud infunno sig hos Albuquerque, dels för att lyckönska honom till hans seger, dels för att vinna hans gunst.

Malacca bibehölls trots alla svårigheter, som dess besittningstagande hade till följd, och ehuru malajerne, befolkningens kärna, lemnade ingenting oförsökt för att åter fördrifva portugiserne från halfön. Då motståndskraften hos denna dugtiga menniskoras var bruten, vände sig den outrotliga återstoden till de angränsande öarna och kusterna samt grundade der nya riken eller räddade sig på sina prauer, dref sitt gamla vanliga sjöröfvaryrke i stort och upphöjde till nybyggen sina på lämpliga punkter af den mångdelade östasiastiska arkipelagen funna smygvrår. Dessa pirathöfdingar gjorde under den följande tiden portugiscrnes makt stort afbräck, ja, ha mer än en gång gjort beståndet af europeernes välde i dessa delar af östra Asien tvifvelaktigt.

Albuquerque sjelf afsände redan 1511 en liten eskader till indiska arkipelagen, till Bandaöarna och Molukkerna, af hvilka dock till en början blott Amboina uppnåddes. Två af de vigtigaste Kryddöarna äro de af en vulkanisk kägla bestående, nästan ända till toppen skogbevuxna öarna Tidor och Temate, vester om Dsjilolo. Molukkerna äro, såsom redan nämts, hembygden förkryddnejlikorna, hvilka redan på de romerska kejsames tid kommo i den vesterländska handeln.

Hade icke muskottnötterna och kryddnejlikorna varit, skulle portugiserne aldrig eller åtminstone först mycket senare ha framträngt till den malajiska överiden.

Först efter mångahanda faror kom en del af de portugisiska fartygen till de ofvan nämda hufvudöarna, der de, väl mottagna af invånarne, genom uppresande af pelare med Portugals vapen togo de värdefulla ölanden i besittning för Portugals krona.

Från den andra sidan af verldshafvet visade sig öster om Molukkerna år 1521, till förvåning för infödingarne och icke mindre för portugiserne, spaniorerne, hvilka nyss under Magelhaens verkstält den första verldsomseglingen. Efter den store sjöfararens död på Mactan (Matan) hade verldsomseglare kommit till den stora hamnplatsen Bruni på Borneos nordvestra kust och derifrån vändt sig till Tidor, der de kastade ankar den 8 november. Spaniorerne försökte nu att på detta område göra de föga omtyckta portugiserne väldet stridigt, i det de trädde i förbindelse med ökonungarne på Tidor och Temate samt med dem afslöto handelsfördrag. Hvilka vedermödor Magelhaens' följeslagare ytterligare hade att utstå, innan de återkommo till sitt hemland, skola vi på ett annat ställe i denna bok förtälja.

Om de fem molukkiska öarna utspann sig i det följande en mångårig, med vapen, men ännu mera med ord och skrifter förd strid mellan portugiserne och spaniorerne, hvilka senare under de följande åren ännu en gång, kommande från Mejico, visat sig i denna del af den östasiatiska överiden. Tvisten slutade dermed, att kejsar Karl V, hvilken, såsom våra läsare veta, äfven var konung af Spanien, mot en ansenlig penningersättning afstod sina anspråk på denna del af verlden.

På förbindelserna med det stora östasiatiska midtriket riktade portugiserne redan tidigt sin uppmärksamhet. Redan 1517 begaf sig från Malacca en beskickning till det af Colombo så ifrigt sökta Kataia eller Kina, Äfven efter Albuquerques död utsträcktes upptäckterna och eröfringarna i Indien än vidare, men höjdpunkten af den portugisiska makten hade dock uppnåtts under hans lifstid.

Portugisernes besittningar och inflytande längs Afrikas och Asiens kuster sträckte sig under första tredjedelen af sextonde århundradet, på en längd af nära 4 000 mil, från Godahoppsudden till Kinas södra kust. Derifrån inflöto omätliga skatter i konungens skattkammare, medan äfven vicekonungarne förvärfvade sig högst betydande summor. Portugisernes sista lysande vapenbragd var staden Dius manliga försvar mot den turkiske pasjan Solimanφ1538. Vicekonungen Silveyra höll sig i två månader, efter hvilkas förlopp Soliman måste draga sig tillbaka. Sedan dess sjönk Portugals makt på de indiska hafven. Redan under Lopo Soarez märkte man, att en Albuquerques anda icke längre besjälade företagen. I stället för den gamla hjelteifvern hade trädt en högst förderflig krämaranda; portugisernas stolthet, högmod, vinningslystnad och ofördragsamhet undergräfde allt mer och mer indernes förtroende. Dertill kommo mångahanda förderfliga inrättningar och missbruk i förvaltningen; förslappande veklighet och yppighet tog öfverhand och lade grunden till det portugisiska sjöväldets senare fall. Med den portugisiska maktens sjunkande i Europa sjönk äfven dess öfvervigt i Ostindien, och då moderlandet 1580 kom under Spaniens välde, hade portugiserne qvar blott några få städer i Indien, bedröfliga minnesmärken af förra tiders storhet och härlighet.

Bland de stora öar, som portugiserne lärde känna i södra Asien, må näst Sumatra och Java i synnerhet Celebes och Borneo nämnas; den sist nämda, Gamla verldens största ö, är som bekant orangutangens fädernesland. Fruktbarheten på denna ö, som af eqvatorn delas i två nästan lika stora delar, är alldeles utomordentlig, och längre fram återkomma vi till en närmare skildring af dessa rikt välsignade öar.

Till de välgörande verkningar, som europeernes uppträdande i de indiska farvattnen medförde, hörde äfven kristendomens utbredande i östra Asien. Redan portugiserne voro allvarligt betänkta på att omskapa Indien till ett kristet land. Man inrättade kloster, gifte sig med infödingar och utskickade missionärer. Härvid utvecklade i synnerhet Jesuiterne stor verksamhet; på sina omvändelseresor framträngde de ända till Japan. I oktober 1543 landade de första portugiserne, Antonio da Mota och Francisco Zeimoto, med ett af en kines styrdt fartyg vid Japans kuster. Detta örikes andligt lifaktiga invånare mottogo främlingarne vänligt och drefvo med dem en liflig, betydande handel, hvarpå europeerne förtjenade mer än 100 procent. Portugiser gifte sig med rika japanskor, och i hamnstäderna började skilnaden mellan infödde och främmande redan försvinna. Till följd af den stora fördragsamhet, som bramismen och buddismen visa mot annorlunda troende, föll det sig icke heller svårt att

förmå talrika japaner att antaga den kristna religionen, och redan reste sig på Nippon kristna kyrkor, i hvilka biskopar läste mässan. Jesuiterne, som i början skött omvändelseverket, hade dervid förfarit i möjligaste måtto slugt och försigtigt. Men knapt hade de fattat någorlunda fast fot i landet och förskaffat sig andligt inflytande, förrän från Europa dominikaner, augustiner och fransiskaner strömmade efter

och genom sin häftighet samt sina styresmäns högmod åter förderfvade allt. De vägrade de inhemska furstarne de öfliga höflighetsbetygelserna, bröto sjelfsvåldigt mot landets seder, och då dertill mot slutet af sextonde århundradet portugiserne inblandade sig i de stridigheter, som egde rum mellan landets båda högsta beherskare, utbröt den allmänna förbittringen mot främlingarne. Eggade af handelsafund, bistodo holländarne med sina kanoner det verldsliga öfverhufvudet, sjogunen, mot portugiserne och hade detta bistånd att tacka för tillåtelsen att i Nagasaki på den lilla ön Desima anlägga ett faktori för handeln, varande sedan det enda europeiska folk, hvilket under århundraden fick nalkas de japanska öarna. Först från 1854 har det gjorts slut på den stränga afspärrningen, som gick så långt, att hvarje främling, som beträdde Japans jord, såg sig hotad med dödsstraff. Amerikaner, engelsmän, ryssar, tyskar med flere hafva nu afslutit mer eller mindre fördelaktiga handelsfördrag med japanerne, och ömsesidiga beskickningar ha afgått till och från så väl Förenta staterna som Europa för att göra de inbördes förhållandena ännu vänskapligare.

Liksom portugiserne förderfvade saken i Japan, så gjorde de ock i Indien; ja, här fann tyvärr inqvisitionen insteg och rasade bland Indiens invånare, som knapt hade en aning om kristendomens grundsatser, med så oerhörd grymhet, att de föredrogo att fly till skogarna framför att lefva under kristna plågare.

Vid portugisernes sida uppträdde tidigt de driftiga holländarne som medtäflare, Redan 1598 grundade de ett nybygge på Java, och då portugiserne af infödingarne dödligt hatades såsom deras förtryckare, gjorde man så mycket hellre holländarne beredvilligt de vigtigaste tjenster. Äfven Frankrike inrättade ett ostindiskt kompani efter det holländskas mönster; men till det mest betydande bland alla då varande handelssällskap uppsvingade sig det under drottning Elizabeth af England år 1600 stiftade ostindiska kompaniet. Fastän detta under de första 38 åren efter sitt stiftande icke egde en fotsbredd land, voro dock vid midten af nittonde århundradet nästan hela Främre och betydande delar af Bortre Indien dess tillhörighet. Engelsmännens till det underbara gränsande besittningstagande af dessa omätliga områden jemte de angränsande öarna skall utgöra ett af föremålen för våra skildringar längre fram i detta arbete. På detta ställe vare endast så mycket sagdt, att det först efter det blodiga kriget 1760 lyckades briterne att varaktigt befästa sitt välde i Indien och sätta sig i besittning af land, som förut tillhört dels de infödda furstarne, dels portugiserne och holländarne. Striderna med de först nämde ha i sjelfva verket nästan utan afbrott fortfarit ända till den senaste tiden, ty eröfringen och införlifvandet af nya, dittillsoberoende områden med briternes asiatiska rike ha ständigt framkallat de blodigaste strider och uppresningar samt försatt omätliga landsträckor i uppror. Endast den öfverlägsna europeiska krigskonsten i förening med det rika moderlandets outtömliga och verksamma hjelpmedel mäktade upprätthålla dess välde i Indien. Blott få europeiska stater ha nu i behåll obetydliga besittningar i Ostindien. Fransmännen ega Pudutsjeri (Pondichéry), portugiserne Goa och Diu. För närvarande bemödar sig England ifrigt att bidraga allt, hvad det förmår, till sina högligen vigtiga indiska besittningars lyftning. Europeiskt framåtskridande tränger mäktigt fram i det urgamla kulturlandet. Ångfartyg plöja de stora hufvudfloderna, Indus och Ganges, jernvägar genomskära allt djupare landets inre, och ett nät af telegraftrådar sammanbinder de aflägsnaste punkter med Europa, Indien sjelft kan för närvarande från Europa medelst Suezkanalen uppnås på nästan lika många dagar som förut veckor. Förnäma inder besöka redan allt talrikare England och Europa samt bemöda sig att bland sina landsmän införa det goda, som de lärt känna, medan den engelska regeringen främjar undervisningen samt med allvar och framgång uppträder mot bramatrons dåliga utväxter och religiösa fördomar, exempelvis enkebränningen.

3. Fernando Mendez Pintos äfventyrliga resor.

Till bedömande af förhållandena och de egendomliga företeelserna i östra Asien, förnämligast på

sjösamfärdselns område under den första tiden af portugisernes uppträdande i denna del af Gamla verlden, skola vi här nedan berätta det äfventyrliga lif, som fördes af en bland de talrika lyckojägare, som i upptäckternas tidhvarf drogo ut åt öster och vester för att derute i det vida fjerran söka det, som de icke funnit hemma.

Till dessa äfventyrare hör äfven Fernando Mendez Pinto, hvilken Cervantes (1547—1616) af hat till Portugal framstält som lögnarnes furste, »Mendax Pinto». Han förtjenar dock ingalunda det öfver måttan stora tadel, hvarmed Cervantes' eftersägare öfverhopat honom. Ty om än Pinto torde vara något opålitlig i afseende på sifferuppgifter och säkerligen icke heller kan alldeles frikännas från lättrogenhet och vidskepelse, dessa hufvudfel hos hans tid, måste man dock låta honom den rättvisan vederfaras, att han i allmänhet med trogen sorgfällighet och nyktert allvar beskrifver, hvad han sett och upplefvat. Men i afseende på spännande framställning och uttryckets egendomliga enkelhet kunna få böcker från den tiden täfla med den reseberättelse, hvilken Pinto såsom lefnadstrött, resemätt man författade i sina sista lefnadsår.Pinto föddes 1509 eller 1510 i en liten stad i Portugal och trädde vid tolf års ålder i tjenst hos ett fruntimmer i Lisboa, men måste efter aderton månader rymma för någon förseelse. Till följd deraf begaf han sig om bord på ett fartyg, som var bestämdt till Setuval. Fartyget kapades af franska sjöröfvare, och Pinto jemte andra fångar sattes nattetid i land på kusten. Han kom sedan landvägen till Setuval och stannade här flere år i tjenst, tills

39. Sammandrabbning med sjöröfvare.

vandringslusten plötsligt vaknade hos honom och föranledde honom att 1537 inskeppa sig till Indien. Åter igen föll han i händerna på sjöröfvare, hvilka sålde honom till slaf. Så kom han till Ormus, der två portugisiska adelsmän friköpte honom. Från Ormus for den af olyckan så ofta hemsökte till Goa i Ostindien, der han togs i tjenst af generalkaptenen dom Pedro de Faria, hvilken skickade honom som sändebud till konungen af Batta på Sumatra och efter dennes

nederlag till konung Aarus hof. På återresan led Pinto skeppsbrott och råkade i slafveri, men friköptes af en muhamedan. Sedan han hemtat sig efter sina lidanden, skickades han af dom Pedro till Pahang med en dyrbar laddning, som dock kort efter fartygets ankomst borttogs af infödingarne. Pinto begaf sig sedan till det portugisiska faktoriet Patani och öfverföll här med sina landsmän tre kinesiska dsjunker, hvilkas last togs i beslag som skadestånd för de i Pahang förlorade varorna. Kort tid efter denna händelse infann sig i Patani en brorson till generalkaptenen i Malacca, som gaf Pinto i uppdrag att för hans räkning föra en dyrbar laddning till Lugor i Siam. Äfven detta foretag utföll olyckligt för vår hjelte; fartyget öfverfölls och kapades af muhamedaner. Endast Pinto med en följeslagare undkom och kunde öfverföra olycksbudskapet till sin kommittent, dom Antonio de Faria. Denne beslöt nu att hundrafaldt återtaga det förlorade godset och visa de otrogne, att kristne af hans slag icke läto skämta med sig. Dom Antonio de Faria blef sjöröfvare, och Pinto slöt sig till honom.

Företaget hade framgång, till lands och sjös gjordes betydligt byte. Men i synnerhet gjorde Faria jagt på Caza Azem, den muhamedanske sjöröfvare, som kapat Farias fartyg med den dyrbara laddningen. Men innan portugiserne sammanträffade med denne fribytare, blefvo deras fyra skepp vid Ladronerna, der de ämnade öfvervintra, öfverraskade af en storm och krossade mot stranden, vid hvilket tillfälle 586 sjöröfvare omkommo och blott 53 blefvo öfriga. Dock kom snart till de hjelplöse en, såsom Pinto förmäler, »underbar hjelp». En dsjunk med kineser landade vid kusten, och just då dessa ville göra det beqvämt åt sig på land, störtade våra kristna sjöröfvare, uppeldade genom ett tal af sin höfding, Faria, fram ur skogen, bemäktigade sig fartyget och seglade derifrån, högt jublande öfver den himmelska försynens nådiga skickelse, såsom Faria kallade det.

Midt på hafvet träffade sjöröfvarne en annan kinesisk dsjunk, hvars besättning likaledes bestod af portugisiska fribytare, som slöto sig till Faria för att gemensamt med honom göra jagt på Caza Azem, om hvars grymma dåd åtta halft uthungrade portugiser, som i en båt undgått hans försåt och upptagits af Faria, aflade en hämdtörstande berättelse.

Slutligen stötte de båda dsjunkerna på sin fiende. Caza Azem upptog striden och blef fullständigt besegrad. Segervinnarne seglade nu till Ningpo, der de höllo ett triumferande intåg. Derifrån begåfvo de sig af för att plundra de kinesiska konungarnes grafvar på ön Kallamplay, men funno icke önskadt byte och blefvo på

återfärden öfverfallna af en väldig storm, som äfven denna gången förstörde deras fartyg, beredde dom Antonio de Farias undergångoch gjorde det omöjligt för mer än fjorton portugiser att undkomma. Bland dem befann sig vår hjelte Pinto.

De skeppsbrutne funno i början gästfritt mottagande hos kinesiska bonzer, men då man genomskådade deras lögner och igenkände dem som sjöröfvare, förde man dem under mycken smälek och många mustiga slängar till Peking, der de dömdes att i ett års tid hjelpa till vid reparerandet af Kuangsis fästningsverk. »Så snart vi anländt dit, berättar Pinto, lät kanen oss komma inför sig, och sedan han stält några frågor till oss, uppfordrade han oss att inträda i de 80 hellebardierernes lifvakt, som storkonungen

40. På Liukiuöarna.

tillät honom att hålla. Detta ansågo vi för en utomordentlig Guds nåd, emedan tjensten icke var mycket ansträngande, men kosten god och solden ännu bättre, hvarförutom vi kunde hoppas att efter den bestämda tidens förlopp återfå vår frihet.» Allt skulle kanske ock gått hjelpligt, om icke en tvist om två portugisiska familjers, Madureyras och Fonsecas, rang bragt de nio portugiserne så i harnesk mot hvarandra, att åtta af dem blefvo farligt sårade. Svåra fängelsestraff och behörigt användande af bamburöret bragte brushufvndena till förnuft, tills de i nionde månaden af sin fångenskap föllo i händerna på tatarerne, som stormade Kuangsi

(Quinsay). Af dessa behandlades de med utmärkelse, sedan en af dem, Jorge Mendez, utmärkt sig vid stormningen af en fästning. Denne Mendez qvarstannade äfven hos tatarerne, då hans kamrater fingo tillstånd att resa hem. Men å nyo fördröjde tvister återfärden och tvungo portugiserne att träda i tjenst hos den malajiske sjöröfvaren Samipocheca, med hvilken tre af dem kommo till Tanixumaa, en japansk ö. Här väckte Diogo Zeimoto så allmänt uppseende genom sin skicklighet i skjutning med hakebössa, att herskaren öfver det angränsande konungariket Bungo önskade se främlingarne och kallade dem inför sig. Man betraktade dem, i synnerhet Pinto, med förvåning och fruktan som trollkarlar, hvilka dunder och blixt stodo till förfogande. Då Pinto en dag insomnat, tog konungens unge son Pintos bössa, laddade den ända till mynningen och afsköt den. Den häftiga återstudsningen krossade tummen på den oerfarne, och hade icke Pinto visat sin skicklighet som läkare, hade det säkert varit förbi med hans lif.

Då korsarhöfdingen sålt sitt byte, seglade han med Pinto och sina följeslagare till Ningpo, der de angrepos af en handelsfeber, som kom dem att i största hast utrusta nio fartyg för att öppna en vinstgifvande handel med det för främlingar då ännu icke stängda Japan. Sju af de nio fartygen gingo emellertid jämmerligt förlorade, de båda andra skildes åt genom en storm, och det, hvarpå Pinto befann sig, strandade vid Liukiuöarna, hvilkas invånare behandlade de skeppsbrutne mycket hårdt och dömde dem till döden. Domens verkställande upphäfdes dock på den qvinliga befolkningens förbön, ja, portugiserne fingo till och med rika skänker och befordrades med en kinesisk skeppslägenhet till Ningpo, hvarifrån Pinto återvände till Malacca. Här lefde ännu hans gamle gynnare, hvilken 1545 skickade honom som sändebud till Martaban.

Men Pintos ankomst fördröjdes hela två år, ty under vägen påträffade han ett fribytarsällskap, till hvilket han slöt sig med sitt fartyg. Då han ändtligen, utan att ha gjort stort byte, kom till Martaban, belägrades staden af konungen af Birma. Pinto insåg, att den monark, hos hvilken han var ackrediterad, vore förlorad, och slöt sig derför till segervinnarne. Han stannade nu någon tid i tjenst hos herskaren öfver Birma och kom som dennes sändebud till Siam, Laos och en del af det kinesiska riket. Härvid fick han äfven se de hvita elefanterna, som först han beskrifvit. Slutligen, efter år, fulla af mödor och faror, återkom Pinto till Goa, lika arm och fattig, som han dragit ut.

Hans vågsamma mod förblef dock obrutet. Åter igen deltog han i en fribytarfärd till Liukiuöarna och Kina, Men åter beröfvade honom ett skeppsbrott alla frukter deraf; han råkade islafveri, blef åter fri och trädde i tjenst hos konungen af Siam. Sedan denne herskare blifvit förgiftad af sin gemål, tog vår äfventyrare krigstjenst hos konungen af Birma, och sedan han utstått mångfaldiga äfventyr och deltagit i en mängd strider och faror, återvände han med måttliga lyckans håfvor till Malacca för att å nyo börja sina färder såsom följeslagare åt jesuiten Francisco Xavier, hvars snille och dygder han icke nog kan berömma. Då Xavier 1552 dött i Sjansjan,

icke långt från Macao, slöt sig Pinto till pater Belquior. Dock drefvo honom hemlängtan och den annalkande ålderdomens förebud 1558 tillbaka till Goa. Här öfverlemnade han åt ståthållaren dom Francisco Barreto åtskilliga skänker från Japans öfverherre, hvarför den förre gaf honom ett rekommendationsbref till konungen af Portugal, af hvilken Pinto kunde vänta en belöning för sina mödor och äfventyr.

Men då Pinto 1558 anlände till Lisboa, hade João III, till hvilken vicekonungen bref var stäldt, redan varit död ett år. Regentinnan Katharina af Österrike beviljade honom väl audiens, men tyckes icke ha känt sig förpligtad att göra något för honom. Hennes minister afspisade honom med löften och öfverlemnade honom åt fattigdom och hopplöshet.

Vår verldskringfarares sista öden äro alldeles obekanta. Hans händelserika lif upprullar för oss en dyster tafla af förhållandena på de haf och i de land, som den nya sjövägen till Indien öppnat. I förfärlig nakenhet träda europeernes rofgirighet och samvetslöshet oss till möte på hvarje sida i hans bok. Det sista stycket i den samma andas en blandning af gäckadt hopp och undergifvenhet för det oundvikliga ödet:

»För att sluta: Dessa äro de tjenster, som jag gjort under en tidrymd af tjuguett år, under hvilken tid jag tretton gånger gjorts till slaf och sexton gånger blifvit såld, till följd af olyckliga tilldragelser, som jag utförligt nog omtalat i denna bok om långa och mödosamma resor; men fastän så varit, kan jag icke afhålla mig från att tro, att det förhållandet, att jag blifvit utan belöning, hvilken jag efter så många mödor kunde vänta, mera härrör från den gudomliga försynen, som för mina synders skull tillåtit detta, än från en uraktlåtenhet eller försummelse af den, som hans embetspligt tycktes tvinga att låta mig rättvisa vederfaras ...»

4. Den nyaste sjövägen till Indien.

Under århundradena före Colombo hade de europeiska folkens närings- och statslif företrädesvis sammanträngt sig vid stränderna af Medelhafvet, Gamla verldens vigtigaste samfärdsels- och vattenväg. Vi känna de omständigheter, som under loppet affemtonde och sextonde århundradena minskade Medelhafvets betydelse. Samfärdseln med Asiens östra och södra områden öfver Egypten, genom hvilken Venezia kom till den yppigaste blomstring, började afstanna, och Svarta och Röda hafven upphörde att vara de mycket besökta handelsvägar, på hvilka österlandets skatter förut strömmade till vesterlandet.

41. Fornegyptisk hamnplats.

Redan kort efter upptäckten af sjövägen till Indien började en ny afdelning af handelssamfärdselns lif, ty dittills hade handeln knapt varit annat än inrikes handel, men blef nu verldshandel, och sålunda inträdde sedan dess en fullständig omhvälfning i Gamla verldens borgerliga och näringsförhållanden.

Dittills hade man rört sig blott på det östra halfklotet; nu lärde menniskan sig känna äfven det vestra, sina antipoder. Nya njutningsmedel kommo till de gamla, nya skatter strömmade till de nationer, som funno nyckeln till dem, och spridde sig genom enlifligare handelsrörelse öfver hela Europa. Ostindien, dittills handelns urkälla, rycktes på detta sätt betydligt närmare Europa,

Man behöfde icke längre den osäkra vägen öfver Alexandria, behöfde icke längre några dyrbara mellanhandlare, man hemtade omedelbart från källan och kunde följaktligen lemna varorna billigare än Venezia, som först måste på omvägar anskaffa dem. Oceanens befarande utgjorde början till det moderna verldslifvets hvarför Medelhafvet, såsom medelpunkt för det dittills varande inskränktare lifvet, måste förlora sin betydelse. Det blef hvad det i förhållande till oceanen geografiskt är: ett inhaf. Det oceaniska lifvet hos den nya tidens stora kulturfolk började, och dermed var första steget taget genom porten till en ny tid. Understödd af de andliga strömningarna i upptäckternas tidhvarf, gick verldssamfärdseln en fullständig ombildning till möte.

Först tog handeln på Indien ganska snart alldeles olika riktningar; Venezia, Genova och Pisa, som bland de italienska städerna dragit största fördelen af försäljningen af Indiens alster, ledo allt större och känbarare

förluster. Dock återstod ännu något hopp att återvinna den gamla öfvervigten. Den redan nämde Niccolò Conti, en veneziansk köpman, femtonde århundradets Marco Polo, erinrade om den gamla vattenväg, som fordom ledt från Nil till Röda hafvet, och tillrådde att åter utgräfva »de fyra konungarnes (Ramses, Nekos, Dareios, Ptolemaios) kanal», som blifvit igengrundad, och sålunda återställa den närmaste vägen till Indien. Conti kände till denna kanal genom egen åskådning, enär han på återvägen från Indien begifvit sig öfver Aden till Djidda och derifrån till Alexandria.

Denna gamla hafsförbindelse ledde från östra Nilarmen genom landet Gosen till Arsinoe vid Röda hafvet. Enligt Strabon skall Sesostris (1394—1328 f. K.) ha påbörjat kanalen; Herodotos berättar dock, att Nekos, bekant genom Afrikas kringsegling, begynt byggandet, men till följd af ett orakelspråk icke fullbordat det; hans verk skall, såsom Diodorus Siculus berättar, först omkring 277 f. K. ha fulländats af Ptolemaios Filadelfos. Kanalen, säger Herodotos, »är fyra dagsfärder lång och gräfdes så bred, att tvenne treroddarskepp kunde segla jemte hvarandra». Strabon uppgifver en bredd af närmare 60 meter och ett djup, som var tillräckligt för en mycket tungt lastad lastdragare. De nu befintliga spåren skola låta sluta till ett djup af högst 5 meter och en bredd af öfver 40 meter. De betydliga underhållskostnaderna och kanalens ringa nytta föranledde snart dess försummande. Redan på Kleopatras tid var den så igensandad, att flere fartyg, på hvilka hon efter slaget vid Aktion (31 f. K.) ville rädda sina skatter till Röda hafvet, fastnade i sanden. Först Trajanus (98—117 e. K.) eller Hadrianus(117 - 138 e. K.) återstälde den gamla kanalen så mycket, att den kunde befaras, men kalifen Almansur lät, för att försvåra tillförseln for en rebellhär, helt och hållet igenfylla den (767 e. K.).

Med hänförelse omfattade venezianerne Contis förslag att åter göra kanalen farbar, men då mamlukerne lade hinder i vägen, emedan de fruktade frankernes inflytande och de kristnes framträngande på deras områden, och då de stora kostnaderna för utförandet togos i betraktande, afstod man åter från planens verkställande. Napoleons skarpblick insåg under den egyptiska expeditionen vigten af en kanalisering af näset vid Suez, och genast gaf han ingeniören Lepére i uppdrag att afväga trakten och utarbeta en plan till en kanal. Planens utförande uteblef emellertid och trängdes af andra ytterst vigtiga tilldragelser alldeles i bakgrunden. Fullkomligt i förgätenhet råkade förslaget dock icke, fast mera hänförde det år 1881 konsularagenten Ferdinand de Lesseps till den grad, att han beslöt att egna alla sina krafter åt dess verkställande. Hans kraftfulla vilja och höga förbindelser förlijelpte honom efter årtionden till seger. I april 1859 togs vid Port Said det första spadtaget på den nya Suezkanalen, och den 16 november 1869 öppnades åter den gamla vattenvägen. Kanalen förenar Medelhafvet med Röda hafvet, dervid begagnande sig af Bittersjöarna utan att som den gamla kanalen taga en Nilarm till hjelp.

Sålunda har då i vårt århundrade en ny sjöväg till Indien öppnats, hvilken visserligen för närvarande gör aktieegarne så föga nytta, att den icke ens betalar räntorna på det nedlagda kapitalet (öfver 400 millioner franc). Säkerligen skall dock härigenom för framtiden, i synnerhet till följd af den tilltagande ångbåtsfarten, en vigtig samfärdsförmedlare skapas, och genom den nya förbindelseleden skola vigtiga verkningar framkallas till fromma för framåtskridandet.

*

III.

Amerikas upptäckt.

Amerikas första upptäckt. — Grönlands- och vinlandsfararne. — Cristoforo Colombo och hans bröder. — Bemödanden i Portugal. — Första resan och Amerikas andra upptäckt. — Antillerna och deras invånare. — San Domingo eller Haiti. — Andra resan. — Försök till en jordomsegling. — Öfverflyttning af europeiska husdjur och sädesslag. — Upptäckten af Guadeloupe. — Karaiberne. — Guldgruvorna. — Jamaica. — Tredje resan. — Trinidad. Paria. — Återkomst till Spanien i kedjor. — Ovandos expedition. — Fjerde resan. — Honduras. Costarica. Från Panama till Darienviken. Veragua. — Nya olycksdagar på Jamaica. — Återkomst till Spanien.

— »Upptäckarens» död och norra kusten af Sydamerika. — Bobadillas ankomst.

1. Amerikas första upptäckt.

För att för oss förklara portugisernes underbara framgångar i

II.

Upptäckten af sjövägen till Indien.

Samfärdseln vid Medelhafvets kuster under medeltiden. Rubbningar i förbindelsevägarna med Indien. Upptäckten af Canarieöarna. Prins Henrique el navegador. Företag till sjös under honom. Upptäckten af Porto santo, Madeiragruppen, Azorerna. — Riddaren Martin Behaim. — Bartholomeu Diaz kringseglad Godahoppsudden. Ostindiens land och folk. — Indiens upptäckare och eröfrare. Vasco da Gama i Ostindien. Pedro Alvarez Cabrals expedition. Brasiliens upptäckt. Hans återkomst från Indien. Den andra expeditionen under Vasco da Gama. Portugisernes första nybygge i Indien. Pacheco Pereira. Francisco d'Almeida och hans son. — Den store Affonso d'Albuquerque. Eröfringen af Goa, Ormus, Malacca. — Portugiserne på Molukkerna. Sammanträffande och strid med spaniorerne. Borneo. Japan. Den portugisiska maktens sjunkande. — Ostindiska handelskompaniet. Engelsmännens rike i Indien. — Fernando Mendez Pintos äfventyrliga resor. — Den nyaste sjövägen (Suezkanalen).

1. Godahoppsuddens kringsegling.

(1486—1498).

På Indien, urvishetens och. skatternas land, voro folkens blickar från uråldriga tider riktade. Judar och foiniker, egypter och babyloner, perser och hellener sökte sätta sig i förbindelse med det mångbeprisade Ofir– eller underlandet. Huru handeln dermed under medeltiden drog sig tillsammans, slutligen till den förnämsta samlingspunkten för medelhafssamfärdseln, Alexandria, ha vi i förra afdelningen lärt känna.

Äfven veta vi, att mot slutet af femtonde århundradet de indiska alstrens fördyrande till följd af de i Egypten herskande maniluksultanernes penningbegär gjorde sig allt känbarare, lika så Venezias öfvervigt till sjös — kort sagdt, tiden dref till ombildningar, dref till upptäckande af en snabbare, omedelbar förbindelse med södra och östra Asien.

Tanken att på hafvet vid Afrikas vestra kust söka en sådan väg var redan gammal. Det första bestyrkta försöket att verkställa den företogs i slutet af trettonde århundradet af två genoveser, Tedisio Doria och Ugolino de Vivaldo, hvilka i maj 1291 på två väl utrustade fartyg foro genom sundet vid Ceuta för att sjöledes komma till Indien och derifrån medföra nyttiga varor. Sista underrättelsen om dem fick man från Gozora, hvilket man förmodar vara det senare Cap Non, om hvilket det sedermera hette: »Den, som far omkring Cap Non, vet icke, om han kommer tillbaka.» Intet af fartygen återkom.

Trots detta drefvo handelsintressen och lusten efter äfventyrmedelhafskustens invånare å nyo ut i de obekanta vattenöknarna. I första fjerdedelen af fjortonde eller i slutet af trettonde århundradet hade Canarieöarna upptäckts af italienarne, ehuru snart åter öfvergifvits, men först 1402 bildade sig der fasta europeiska nybyggen; då företog sig en bretagnisk adelsman, Bethencourt, att derstädes förkunna kristendomen. Canarieöarna utgjorde sedan dess ofta det första målet eller det första rastställe för de sjöfarande, och redan 1435 förde portugiserne derifrån landets alster och röfvade menniskor till torgs i Lisboa. Beträffande den sist nämda lefvande handelsartikeln måste anmärkas, att det så förkastliga menniskoröfvandet och slafhandeln på Afrikas och de afrikanska öarnas kuster, äfvensom sedan på mellersta och södra Amerikas, dock å andra sidan gifvit anledning till mångahanda

upptäckter. Sålunda har till och med den sämsta sak ofta äfven en god sida.

Året 1440 har att anteckna boktryckarkonstens uppfinning af Gutenberg i Mainz. Dermed hade man funnit verktyget till en snabb, allmännare spridning af nya tankar, nya kunskaper, häfstången till skapande af en ny kultur, som såg sitt yttersta mål i den tanken, att, huru mycket menskligheten än hemfallit åt strid och villfarelse, dock blott en gemensam uppgift ålåge henne: att uppstiga till höjderna af bättre kunskap, ädlare bildning och menniskan mera värdiga förhållanden. Men hvilka kraftigare häfstänger än vetenskap och samfärdsel kunde väl erbjuda sig för detta ändamål?

Ännu allt jemt utgjorde Venezia solen i den europeiska handelsverksamheten och öfverstrålade alla medtäflare till sjös. Till och med de vigtiga förändringar, som under tiden försiggått i österlandet, gjorde icke dess ställning afbräck. De af mongolerne stiftade rikena lågo i eviga krampryckningar; verldsstormarne sjelfva egde föga sinne för konst och slöjder, men ännu mindre de efter dem följande turkarne. Sålunda afstannade handeln i österlandet eller inskränkte sig slutligen till nästan blott karavansanrfärdseln, den enda, som ännu kunde räkna på något skydd. I Persien, der tronskiften och troninkräktningar fortforo att stå på dagordningen, förföll handeln likaledes, och blott i Turkestan, der städerna Samarkand och Bokara ännu blomstrade, fortfor den att gå sin jemna gång och utsträckte sig derifrån öfver Kasjmir, Korasan, Kabul och det inre Högasien. År 1453 eröfrade turkarne, sedan de ryckt åt sig hela Bulgarien, Moldau, Valakiet, Albanien, Serbien, Bosnien, Trake och Makedonia, äfven Konstantinupolis och gjorde slut på det byzantinska kejsardömet, som blott med nöd ännu egde bestånd. Genoveserne hade på det tappraste bistått den siste kejsaren vid Konstantinupolis' försvar och blefvo nu icke blottfördrifna ur hufvudstaden, utan »snart äfven beröfvade Kaffa och förjagade från sina kolonier vid Svarta hafvet. Sålunda återstod för den indiska handeln blott Alexandria, som nästan uteslutande tagits i beslag af venezianerne.

Samfärdseln mellan öfre Italien, Tyskland, Flandern och den europeiska norden äfvensom kuststäderna i landen på andra sidan om Gibraltars sund underhölls ända till början af fjortonde århundradet till största delen till lands. Till och med på kusten af det vid verldshafvet så särdeles fördelaktigt belägna konungariket Portugal, hvars handel dittills blott varit mycket obetydlig, blef det icke lif förr än vid midten af nämda århundrade. Men omkring 1370 inträffade redan talrika köpmansfartyg från Genova och Venezia, och handelskaravaner till sjös seglade under den följande tiden allt regelbundnare och talrikare genom Herakles' stoder och förde på den långt billigare sjövägen Italiens och Indiens alster till de rika flandriska städernas marknader, till Holland och vidare till Nordsjön. Denna hafsväg blef sedan allt mera besökt, och tack vare bemödandena af en stor och ädel furste trädde äfven Portugal snart i förgrunden af rörelserna till sjös.

28. Prins Henrique af Portugal (sjöfararen).

Upptäckandet af en kortare sjöväg till Indien utgjorde den högsta lifsuppgiften för prins Henrique af Portugal (född den 4 mars 1394 i Oporto, död den 13 november 1460), hvilken man tillade hedersnamnet »sjöfararen» (el navegador) och »beskyddaren af Portugals studier». Prins Henrique var blott af medelstorlek, men bredaxlad och stark. Stort sedligt allvar och ständig syselsättning med stora idéer och vidsträckta planer gåfvo honom ett visst strängt uttryck, som vid det första ögonkastet uppfylde främlingen med ett slags fruktan. Men denna fruktan räckte icke länge, ty stolthet, yppighet och girighet voro honom lika främmande; måttlighet och en ren, fläckfri vandel utmärkte honom; hans sjelfbeherskning var ojemförlig; hans arbetslust och hans arbetskraft nöjde sig icke med dagen, utan gjorde ofta natten till dag; hans vishet och tankerikedom, hans utmärkta minne, hansvärdiga, lugna beteende, lians artiga språk förtjuste både in- och utländingar. Ryktbara främlingar funno hos honom det gästvänligaste mottagande, och ingen lemnade hans slott utan att ha erhållit något bevis på denne sällsynte furstes ädelmod. Mot sina landsmän var han artig utan att eftergifva något af sin värdighet; för fäderneslandets välfärd visade han sig städse ega mod till uppoffringar, så väl i striden, hvilken var motbjudande för hans milda väsen, som i freden, hvilken han älskade; personliga förolämpningar, huru kränkande de än kunde vara, hämnades han aldrig hvarken genom handling eller genom hat eller illvilja. Han bevisade alla godt och kränkte ingen; han fylde de fattiges händer och gladde de rikes fåfänga. Blott en fruktan kände han, fruktan att göra ondt;

blott ett tal lemnade han intet gehör, råhetens och skamlöshetens tal. Sålunda skildrar Azurara, författaren till »krönika öfver Guineas upptäckt och eröfring» och en samtida till prins Henrique, den ojemförlige mannen, hvars valspråk, »önskan att göra godt», på det mest träffande sätt kännetecknar hans ädla sträfvan.

Många omständigheter bidrogo i medeltiden att leda de europeiska nationernas uppmärksamhet på östern. Huru mödosamt korstågen än aflupit för sina upphofsmän, hade de dock icke blott väckt längtan till fjerran land, utan äfven gjort de vesterländska nationerna närmare bekanta med österlandets lif, seder och rikedomar samt derigenom gifvit en väckelse att allt ifrigare odla handelsförbindelserna med österlandet. Emellertid gjorde en annan omständighet, att de vestra nationerna rustade sig till en kedja af sjöföretag och upptäcktsfärder: det var kriget med morerne på den iberiska halfön.

Arabernes vidsträckta handelsföretag hade öfversvämmat Spanien och Portugal med österns rika alster; till följd af kampen mot muhamedanerne råkade nu den indiska varuhandeln i stockning, och detta kändes obehagligt så för rike som fattige. Då portugiserne voro de förste, som utdrefvo morerne, måste de också först känna denna saknad och söka ersättning. Ceutas eröfring (1415), hvarvid prins Henrique fortjenade sina sporrar, var det första steget till de senare upptäckterna, och prinsen var just rätte mannen att inleda dem, emedan nit för vetenskapen, ridderligt mod och ihärdighet förenade sig hos honom. Ett väsentlig stöd fann han i sin broder dom Pedro, som från Venezia förde med sig åt honom Marco Polos resebeskrifning och en karta öfver jorden, som skulle härstamma från denne berömde upptäcktsresandes hand.

Efter sin hemkomst från Ceutas eröfring plägade prins Henrique hvarje år utrusta en expedition för utforskning af Afrikas kust. Hans rika inkomster som stormästare för kristosorden gåfvo honommedel till utförande af dessa företag. För att ostördt kunna lefva för sina studier bygde han sig vid staden Sagres i Algarve ett slott nära Cap S:t Vincent. År 1418 blef ett af honom utsändt fartyg under befäl af João Gonçalvez Zarco och Tristão Vaz af en storm utdrifvet på oceanen och sålunda ön Porto santo funnen, hvilken snart befolkades af portugisiska nybyggare. Dessa märkte ofta söder ut från ön ett tjockt töcken, som de ansågo för land. Nyfikna, men icke utan fruktan, emedan de befarade att i det närmare granskapet till den heta zonen blifva förbrända af solstrålarna, styrde de dit och funno 1419 ögruppen Madeira, Hufvudön var vida större än Porto santo, men folktom och betäckt med tjocka skogar, som man antände.

29. Funchal på Madeira.

De brunno enligt uppgift i sju år. Den genom askan gödda jorden blef utomordentligt fruktbar, så att vinrankan från Kypros och sockerröret från Sicilia, hvilka prins Henrique lät plantera der, trifdes förträffligt i det milda klimatet. Dessutom kommoså rika virkesförråd från Madeira, som deraf har sitt namn (madeira, trä), till Portugal, att man derigenom i detta land föranleddes att förändra husens bygnadssätt och öka våningarnas antal. Äfven på skeppsbyggeriet utöfvade det förträffliga och i mängd införda bygnadsvirket sin verkan, och handels- så väl som krigsfartyg blefvo sedan dess ändamålsenligare bygda. För ännu icke fullt två årtionden sedan hemtade vi derifrån det eldiga madeiravinet, men sedan dess ha vinstockarna till största delen dukat under för drufsjukan.

År 1431 utsände prins Henrique Gonçalo Velho Cabral för att åter uppsöka en ögrupp, som redan förut upptäckts af italienska sjömän, men icke åter blifvit uppsökt. Under annat namn finnes den redan antecknad på den berömda karta öfver Afrika af 1351, som finnes i det mediceiska biblioteket i Firenze och af grefve Bandelli Boni 1827 i facsimile bifogades hans upplaga af Marco Polo. Äfven på den karta, som prins Henrique erhållit från Venezia, skola dessa öar ha varit uppförda. Cabral påträffade först Formigas och året derpå (1432) Santa Maria. År 1444 upptäcktes San Miguel. De båda sist nämda öarna fingo namnet Azorerna efter de falkar, som man der fann i stor mängd. Mellan 1444 och 1450 tyckes den tredje ön i denna grupp ha blifvit bekant. Dess namn Terceira (den tredje) erinrar om upptäckternas ordningsföljd.

Samma år, som hans fader, konung Joâo I dog (1433), lät prinsen genom sin hofjunkare Gil Eannes företaga en sjöfärd, som dock blef utan frukt, såsom det tyckes, emedan fruktan för den heta zonen förvred hufvudet på sjömännen. »Far å nyo ut, sade prins Henrique till Gil Eannes, och bry dig icke om dina sjömäns åsigter, så skall

du med Guds nådiga bistånd ofelbart ha ära och fördel af din färd.» År 1434 drog å nyo ett förträffligt utrustadt fartyg under befäl af nyss nämde gunstling ut för att fortsätta upptäckterna, och då han höll sig närmare Afrikas kust, lyckades han kringsegla Cap Bojador, en framgång, som då väckte allmänt uppseende. Nu utfärdade äfven påfven en urkund, hvarigenom portugiserne tillerkändes uteslutande rätt till alla upptäckter ända bort till Indien. Man fortsatte nu resan vidare, landade vid Afrikas vestra kust och fördref med skjutvapen de fiendtligt uppträdande vildarne. Äfven nedlade man ett antal sälar, hvilkas skinn blefvo den enda afkastningen af upptäcktsresorna, Redan 1442 medförde de hemkommande fartygen till förvåning för alla Lisboas invånare egentliga negrer, en norra Afrikas befolkning mycket olik menniskoras, och då samma fartyg äfven förde med sig guldsand, förstummades snart allt knot mot företagens fortsättning. Nya fartyg utrustades, och redan 1444Upptäckte man Cap Blanco äfvensom kort derefter Gröna udden (Cap Verde). Bland de befälhafvare, som i prinsens tjenst företogo upptäcktsresor, förtjenar särskildt nämnas venezianen Luigi (Alvise) Cadamosto, i synnerhet som han 1507 offentliggjorde en berättelse om så väl sina egna som föregående resor.

Messere Luigi Cadamosto företog i sitt tjuguandra år från Venezia sin andra resa till Flandern (1454) för att, såsom han uttryckligt förklarar, förvärfva sig rikedom, kännedom om verlden och om möjligt ära, Af vidriga vindar nödgades fartyget att ankra vid Cap S:t Vincent. I dess granskap låg byn Reposeira, der prins Henrique älskade att uppehålla sig. Då denne fick veta det venezianska fartygets ankomst, skickade han genast sin sekreterare Antonio Gonçalvez och den venezianske konsuln Patricio de Conti för att genom förevisande af madeirasocker, drakblod och andra alster från de nyupptäckta trakterna göra främlingarne uppmärksamma på betydelsen af hans företag. Till följd deraf frågade Cadamosto, på hvilka vilkor prinsen anstälde sitt folk, och fick då veta, att de, som utrustade sig på egen bekostnad, måste öfverlemna fjerdedelen af vinsten åt prinsen, medan befälhafvarne på de af prinsen utrustade fartygen hade att aflemna hälften af nettovinsten. Cadamosto hade derefter en sammankomst med prins Henrique och trädde i hans tjenst. Af prinsen fick han ett fartyg och afseglade den 22 mars 1455, medan hans kamrater fortsatte resan till Flandern. På en af sina resor skulle han ha funnit de nämda Capverdiska öarna, Senegal och Gambia, på en annan Bio Grande. Dock har nyligen på grund af ett münchenskt manuskript ådagalagts, att Capverdiska öarna först omkring 1460 upptäcktes af Diego Gomez. Efter sin andra resa stannade Cadamosto i Portugal till prins Henriques död och återvände sedan till sitt fädernesland. Ännu före sin död hade prins Henrique den välförtjenta glädjen att se, att hans fartyg kommit till Guinea och från den hittills ständigt åt sydvest styrda kosan kunde vika af åt sydost. Tyvärr afstannade efter hans död 1460 de dittills varande företagen, i synnerhet under konung Affonso V:s regering; dock öfverskreds redan på denna tid eqvatorn af en sjöfarare, som sålunda faktiskt vederlade den gamla fördomen, att den mellersta sträckan af den heta zonen vore omöjlig att genomsegla. Först João II (1481—1495) återupptog prins Henriques planer.

Under hans regering kom till Portugal nürnbergaren Martin Behaim, en ansedd matematiker och stor kännare af sjövetenskaperna, hvilken på konungens uppdrag förbättrade astrolabiet (sid. 25) och visade, att man medelst det samma kunde äfven utan kompass finna sig till rätta på hafvet. Såsom astronom deltog han iflere upptäcktsresor. Sålunda åtföljde han till exempel Diego Cão, hvilken 1484 seglade bortom Cap S:a Catarina och upptäckte Rio de Padrão, sedan kallad Kongo. Martin Behaim blef af konung João II upphöjd till riddare af kristosorden och tagen i ständig tjenst. Han gifte sig 1486 med dottern af riddaren Jobst von Hurter från Brügge, den ärftlige ståthållaren öfver de azoriska öarna Fayal och Pico. I Lisboa gjorde Behaim

30. Martin Behaim.

bekantskap med Colombo, med hvilken han äfven stod i brefvexling, sedan han 1491 återvändt till Nürnberg. Här förfärdigade riddaren 1492 »aus fürbitt und beger der fürsichtigen erbarn und weisen als der obersten haubtleut der loblichen reichsstat Nürnberg» (på bön och begäran af den lofliga riksstaden Nürnbergs försigtiga, hedervärda och visa som ock förnämsta höfvidsman) en jordglob, på hvilken sjövägen till Indien redan är bestämdt31. De båda jordhalfvorna. Efter Behaims glob.angifven. Från Nürnberg återvände Behaim till Fayal »sein tag in seiner insel zu beschliessen, da er daheimen ist» (for att sluta sina dagar på den ö, der han är hemma). Han dog af pesten i Lisboa den 29 juli 1506.

Omkring 1486 skickade konungen af Benin ett sändebud till João II med begäran att sända honom missionärer för att omvända hans folk till kristendomen. Negersändebudet meddelade konungen, att öster om Benin, mer än 300 mil inåt landet, lefde en mäktig kristen monark, Oganos. Detta meddelande öfverensstämde så noga med de berättelser, som abessiniska andlige hade utspridt om presten Johannes, att konungen lifligt önskade att erhålla upplysning om denna punkt och beslöt att till sjös och lands försöka uppnå presten Johannes' land.

För detta ändamål utsände han 1486 under befäl af Bartholomeu Diaz och infanten João två fartyg, hvilka fingo med sig ett proviantfartyg under Diaz' broder. Af de män, som till lands skulle forska efter presten Johannes, styrde en vid namn Covilham kosan till Indien och seglade från Aden på ett moriskt fartyg till Cananore på kusten Malabar, hvarifrån han begaf sig till Calcutta och Goa. Sedan for han öfver till Sofala, på östra kusten af Afrika, undersökte de der varande guldgruvorna och fick upplysningar om ön S:t Laurentius, som morerne kalla Månön, men som nu kallas Madagaskar. Då han kom till Kairo, der han åter skulle sammanträffa med sitt medsändebud, som tagit vägen till Abessinien, fann han der före sig utskickade från konung João II, af hvilka han hemsände den ene med den underrättelsen, att fartyg, som seglade längs kusten af Guinea söder ut, säkerligen skulle uppnå fastlandets ände, och att de, då de kommit till den östra oceanen, borde efterfråga och styra till Sofala och Månön. Följaktligen är Covilham den teoretiske upptäckaren af Godahoppsudden, medan den verkliga upptäckten gjordes af Diaz.

Bartholomeu Diaz tillhörde en slägt af djerfva sjöfarare. João Diaz hade under Gil Eannes 1444 fört befäl på ett fartyg, medan Diniz Diaz först for bortom Senegal och uppnådde Cap Verde. Bartholomeu Diaz for förbi Kongo rakt söder ut. Slutligen landade han vid en ö, som han gaf namnet Santa Cruz. Då hans besättning vägrade att segla längre, lofvade han att vända om efter två eller tre dagar, om de under tiden icke skulle finna någon anledning att fara vidare. Efter denna tids förlopp anträffades en stor flod, som efter den först landstigande infanten kallades Rio do infante; det är Stora fiskfloden vid gränsen af Kap- och Kafferlandet. Här blef Diaz genom sin besättnings motspänstighet tvungen att vända om. Men då han seglade vester ut,dref stormen honom å nyo åt land, och nu först såg han den udde, som bildar Afrikas södra spets. De vedermödor, som de utstått vid färden omkring denna udde, föranläto Diaz och hans foljeslagare att kalla den för »Stormiga udden», men konung João II ändrade namnet till Godahoppsudden, emedan man nu kunde hysa det glada hoppet att upptäcka den länge sökta sjövägen till Indien.

Emellertid insågo först holländarne betydelsen af denna för handeln med Asien så vigtiga punkt och tillförsäkrade sig 1652 dess

32. Taffelberget vid Godahoppsudden.

besittning medelst fästningsverk och en besättning. Så förblef det till 1806, då Kap kom i engelsmännens händer; dock ha striderna med urinvånarne, kaffrer och hottentotter, hittills knapt någonsin riktigt upphört.

Konung Manuel af Portugal delade sin faders, João II:s, ifver för fortsättningen af de började upptäcktsfärderna och utrustade en eskader af fyra fartyg, som den 9 juli 1497 utlöpte under befäl af den förträfflige sjömannen Vasco da Gama med en besättning af 148 man. Tyvärr var detta en mycket ogynsam tid,men så väl stormarna som sjöfolkets myterier besegrades af anförarens ståndaktighet, och efter en snabb färd i de dittills upptäckta hafven uppnåddes den 20 november Afrikas södra spets och kringseglades i östlig riktning. Nu seglade man vidare åt nordost längs kanten af Sofala till Mosambik och fann öfver allt en temlig grad af kultur äfvensom blomstrande handel; invånarne i dessa trakter bekände sig till Muhameds lära.

Då sjöfararne kommo förbi mynningen af den nu varande Sambesi, då kallad »Goda förebudets flod», uppreste de der en pelare med Portugals vapen. Anlända till den af araber bebodda hamnen Mosambik, blefvo de, till största förtret för de allt fiendtligare uppträdande muhamedanerne, på det vänligaste helsade af kristna abessiner från den ofta nämde erkepresten Johannes' land. Härifrån styrde man vidare till Melinde, der Gama blef på det högtidligaste och gästvänligaste sätt mottagen af landets furste och de der bosatta medlemmarne af en kristen sekt, medan på de förut lemnade orterna förräderi lurade och försåtliga anläggningar måste omintetgöras.

Konungens af Melinde välvilja yttrade sig vid afskedet från hans gäster än vidare derigenom, att han skickade med dem en pålitlig lots, som på 23 dagar förde främlingarnes fartyg 600 geografiska mil tvärs öfver oceanen rakt till Calicuts vigtiga hamn vid kusten Malabar, der man i midten af maj 1498 ankrade efter mer än tio månaders färd.

Sålunda var då sjövägen till det mångbeprisade underlandet upptäckt! Glädjeskott helsade denna länge efterlängtade jord, som snart skulle beträdas af besättningen på en utsatt båt. Huru förvånades man icke öfver den storartade samfärdseln, handelns och slöjdernas blomstrande tillstånd samt infödingarnes bildning! En mor från Tunis, som förstod spanska och för handelns skull uppehöll sig här, blef genom underrättelser och råd till mycken nytta för de nykomne. »Välkomna, I främlingar! Prisen Gud, som fört eder till verldens rikaste land!» Så helsade de der varande arabiska köpmännen portugiserne.

Men innan vi följa våra sjöfarare längre, vilja vi i största korthet meddela våra läsare något om detta märkvärdiga land.

Indien ligger i södra. Asien och omfattar de begge stora halföarna Främre och Bortre Indien samt de dertill hörande öarna, land med ett sammanlagdt ytinnehåll af 140 000 geografiska qvadratmil och 260 millioner menniskor. Främre Indien, som man äfven kallar Ostindien, begränsas i norr af jordens högsta berg, Himalaja, som skiljer det från det nordligare belägna höglandet Tibet. Men äfven båda halföarna genomstrykas af bergkedjor. Landets fruktbarhet, ehuru väl efter jordmånens beskaffenhet temligen olika, är i allmänhet utomordentlig; i synnerhet är detta fallet med denstora Gangesslätten i nordöstra delen af Främre Indien. Klimatet är hett eller åtminstone mycket varmt, men mildras dock något i högre belägna trakter. Vintern, som endast uppträder i Himalajas högdalar, yttrar sig i Pendsjab genom stark frost, längre söder ut blott genom häftigare regnflöden, medan sommarhettan ofta är tryckande. Naturen har uttömt ett helt ymnighetshorn af de värdefullaste gåfvor öfver det som ett underland prisade Indien; djurriket innehåller de efter dessa land benämda och från de afrikanska skiljaktiga indiska elefanterna, noshörningar, björnar, tigrar, leoparder, hjortar, gaseller, kasjmirgetter, bisonoxar, vilda bufflar, apor, vampyrer, jättesköldpaddor, hästar och alla slags husdjur, men äfven en mängd giftiga ormar, samt slutligen perlmuslor; växtriket deremot, utom sädesslag i utomordentlig mängd, de dyrbaraste kryddor, peppar, ingefära, kanel, desslikes bomull och indigoväxten; mineralriket slutligen på öarna guld, tenn, koppar och bland ädla stenar i synnerhet diamanter, rubiner och safirer. Kort sagdt, Indien är en bland naturens rikaste skattkammare; deraf också den utomordentligt talrika befolkningen och den betydande handeln med öfverflödsvaror.

Bland de mer än tretio olika folk, som bebo Ostindien, utgöra hinduerne, landets ursprungliga invånare, största delen, kanske fem sjettedelar, af hela befolkningen. De höra till jordens äldsta kulturfolk, ty redan för årtusenden sedan hade de samma borgerliga inrättning, samma religion som ännu i denna dag. Från dem ha religion, civilisation och bildning utbredt sig till Europa. Hinduerne ha sitt eget språk, och det utom ett heligt, men redan länge utdödt (blott skrift-) språk, sanskrit, på hvilket deras religionsböcker äro skrifna, ytterligare ett folkspråk, som väl har det förra till moder, men skiljer sig i många munarter och tungomål. Men indernes urspråk är icke blott moder till de flesta, för närvarande i Indien brukliga språk, utan äfven till språken i mellersta Europa, och icke få spår i vårt eget språk hänvisa enligt de lärdes forskningar till det fornindiska som den ursprungliga stammen. Sedan de äldsta tider dela sig hinduerne i kaster, och dessa äro så strängt slutna, att ingen, som hör till en kast, får gifta sig inom en annan eller öfvergå till den. Man räknade fordom fyra ädla kaster eller stånd: bramanerne, tsjetris eller ksjattrias, *vaisjis* eller vaissjas och sjuders eller sudras. Men denna indelning passar icke längre in på nutiden, i synnerhet fattas krigarkasten. Fast mera framträda följande hufvudgrupper: bramaner (prester), kayater (skrifvare), jats och radsjputer (krigiska, utan att vara den rena krigarkasten), sudras och kulis (arbetare). Huru högt stående bramanen än är enligt sin religions grundsatser och huru djupt föraktad deremot parian enligt sammagrundsatser, försvinna dock dessa skilnader helt och hållet i de muhamedanska furstarnes så väl som de kristna beherskarnes ögon. För parian, som i hinduernes ögon är så föraktad, att han icke får slagta något djur, utan endast äta köttet af störtade kreatur, står under de muhamedanska furstarne, hvilka utgöra flertalet i landet, vägen öppen till fortkomst inom förvaltningen så väl som inom arméen. Derför händer det icke

sällan, att en braman som simpel soldat står under en paria som kapten, hvilken efter behag genompryglar honom. Sådana små tjenstobehag tager bramanen lugnt utan att derigenom känna sig kränkt till sin rang. Deremot skulle han ofelbart blifva utstött ur sin kast, om han blott en enda gång nedläte sig till att spisa tillsammans med sin förman.

Flertalet af Indiens invånare bekänner sig till Bramas religion, en sjundedel af befolkningen ärar i Muhamed sin salighetsförkunnare, men deremot är de kristnes antal ytterst ringa, ehuru kristendomen sedan århundraden tillbaka oaflåtligt predikats derstädes. Buddismen är nästan utträngd ur Främre Indien. Indien sönderfaller i en mängd stater, dock stå de nu för tiden nästan alla under Englands öfverhöghet, så att man kan betrakta detta land som den egentlige herskaren öfver det väldiga riket, ett rike, hvaraf Främre Indien allena räknar 200 millioner menniskor. Hvilken betydelse de indiska besittningarna ega för Englands handel och maktställning, behöfver icke särskildt nämnas; derför bemödar det sig ock ständigt att upprätthålla sitt öfvervälde öfver detta land.

2. Indiens upptäckare och eröfrare.

Den 19 maj 1498 uppgifves som den märkvärdiga dag, då europeerne funno den i åttio år sökta sjövägen till Indien och sågo sina bemödanden krönta med den bästa framgång. Icke blott för dem var allting nytt, utan de sjelfva voro icke mindre föremål för infödingarnes beundran. Redan de europeiska fartygen voro för dessa någonting aldrig förut sedt; snart kommo inder med sina farkoster roende till dem. Vasco da Gärna mottog dem vänligt och köpte fisk af dem. Af den portugisiske amiralens 148 följeslagare hade dock en betydlig del dukat under för skörbjugg och det ovanliga klimatets inflytelser. Huru skulle Vasco da Gärna våga att med den återstående lilla skaran beträda det enligt arabernes försäkran rikaste och således väl äfven mäktigaste rike i verlden? På Malajalams område, från Magalam ända till Cap Comorin, herskade då en stor kejsare eller perumal, Tamutiri-radsja. Men »höjdens och vågens herre», såsom denne väldige lät kalla sig, hade dock en vid dager sedd blott ringa makt, ty endast krigarkasten bland folket var förtrogen med vapens förande. Från detta håll hotades grundsatser, försvinna dock dessa skilnader helt och hållet i de muhamedanska furstarnes så väl som de kristna beherskarnes ögon. För parian, som i hinduernes ögon är så föraktad, att han icke får slagta något djur, utan endast äta köttet af störtade kreatur, står under de muhamedanska furstarne, hvilka utgöra flertalet i landet, vägen öppen till fortkomst inom förvaltningen så väl som inom arméen. Derför händer det icke sällan, att en braman som simpel soldat står under en paria som kapten, hvilken efter behag genompryglar honom. Sådana små tjenstobehag tager bramanen lugnt utan att derigenom känna sig kränkt till sin rang. Deremot skulle han ofelbart blifva utstött ur sin kast, om han blott en enda gång nedläte sig till att spisa tillsammans med sin förman.

Flertalet af Indiens invånare bekänner sig till Bramas religion, en sjundedel af befolkningen ärar i Muhamed sin salighetsförkunnare, men deremot är de kristnes antal ytterst ringa, ehuru kristendomen sedan århundraden tillbaka oaflåtligt predikats derstädes. Buddismen är nästan utträngd ur Främre Indien. Indien sönderfaller i en mängd stater, dock stå de nu för tiden nästan alla under Englands öfverhöghet, så att man kan betrakta detta land som den egentlige herskaren öfver det väldiga riket, ett rike, hvaraf Främre Indien allena räknar 200 millioner menniskor. Hvilken betydelse de indiska besittningarna ega för Englands handel och maktställning, behöfver icke särskildt nämnas; derför bemödar det sig ock ständigt att upprätthålla sitt öfvervälde öfver detta land.

2. Indiens upptäckare och eröfrare.

Den 19 maj 1498 uppgifves som den märkvärdiga dag, då europeerne funno den i åttio år sökta sjövägen till Indien och sågo sina bemödanden krönta med den bästa framgång. Icke blott för dem var allting nytt, utan de sjelfva voro icke mindre föremål för infödingarnes beundran. Redan de europeiska fartygen voro för dessa någonting aldrig förut sedt; snart kommo inder med sina farkoster roende till dem. Vasco da Gärna mottog dem

vänligt och köpte fisk af dem. Af den portugisiske amiralens 148 följeslagare hade dock en betydlig del dukat under för skörbjugg och det ovanliga klimatets inflytelser. Huru skulle Vasco da Gärna våga att med den återstående lilla skaran beträda det enligt arabernes försäkran rikaste och således väl äfven mäktigaste rike i verlden? På Malajalams område, från Magalam ända till Cap Comorin, herskade då en stor kejsare eller perumal, Tamutiri-radsja. Men »höjdens och vågens herre», såsom denne väldige lät kalla sig, hade dock en vid dager sedd blott ringa makt, ty endast krigarkasten bland folket var förtrogen med vapens förande. Från detta håll hotadesportugiserne af ringa fara, men väl sågo de ifrigt handelsidkande araberne, som icke ville släppa ur sina händer det uteslutande skattandet af Främre och Bortre Indien samt öarna i Indiska hafvet, snart med afundsjuka blickar på de ovälkomna gästerne från Europa, hvilkas ankomst landets furste fått veta och som han genom en särskild beskickning inbjudit till ett besök i sin hufvudstad Calicut. Fastän den försigtige Gama i början drog i

33. Portugisiskt bygnadsverk i Etiopien. Sydvestfronten af Gamp i Gondar.

betänkande att aflägsna sig från sina fartyg, besteg han dock slutligen med tolf tappra soldater en med kanoner bevarad slup och for i land, der han redan väntades af ett kejserligt sändebud och en talrik mängd folk. I en praktfull palankin bars han till konungens hof.

Ju mera man närmade sig herskarens palats, desto större blef äfven mängden af dem, som ville blifva vitnen till det ovanligaskådespelet. Monarken hade samlat sina krigare omkring sig, och Gama måste gå genom de uppstälda leden, tills han vid palatset mottogs af dess stormän och ledsagades till kejsarens eller perumals sal. Sedan den portugisiske amiralen helsat honom, berättade han honom genom sin tolk ändamålet med sin långa resa, och att detta icke vore något annat än att träda i handelsförbindelser med honom, äfvensom inbjuda honom att afsluta ett handelsfördrag med konungen af Portugal. Fastän perumal rätt vänligt upptog detta förslag och tog ett nådigt afsked af Gama, blef han dock redan följande dagen af annan tanke; de muhamedanska köpmännens afund hade genast rubbat det goda förståndet mellan Gama och kejsaren, så att den förre råkade i icke ringa fara. Särskildt hade förtalarne föregifva, att sjöfararne voro landsförviste, som voro ute på sjöröfveri. Gama måste derför tänka på återfärd och anträdde den äfven i augusti samma år, sedan alla underhandlingar med den misstrogne monarken strandat. Blott en sak kunde han erhålla: en skrifvelse till konungen af Portugal. Detta bref var skrifvet på ett palmblad och lydde sålunda: »Vasco da Gama, adelsman af ditt hus, har varit i mitt land. Hans ankomst har gjort mig nöje. Mitt land är rikt på kanel, kryddnejlikor, peppar och dyrbara stenar. Af dig önskar jag erhålla guld, silfver, koraller och skarlakan.» Sålunda lemnade Gama Calicuts hamn och tog dervid samma väg, som han kommit. Hans resa aflopp icke utan faror, ty knapt hade han lemnat hamnen, förrän han åter måste gå till ankars vid en liten ö för att der företaga en reparation af sina fartyg. Knapt hade man börjat dermed, förrän flere fartyg med sjöröfvare rodde emot portugiserne. Men mot sådant följe voro de på europeiskt sätt bevarade fartygen tillräckligt rustade: Gama mottog röfvarne med ett glatt lag af sina kanoner och dref dem på den vildaste flykt. De kommo icke igen. Deremot instälde sig vid detta tillfälle hos portugiserne en polsk jude, som i sin ungdom

34. Vasco da Gama.sålts till slaf, efter mångahanda vexlingar väderdrifvits till Goa och nu af dess herskare afsändts för att skaffa sig kännedom om de så plötsligt anlända europeernes afsigter. Efter sin öfvergång till kristendomen gjorde denne man sedermera såsom lots portugiserne de värdefullaste tjenster vid deras vidare färder. Ännu förestodo Vasco da Gama mångahanda motgångar. Till följd af den förfärliga hettan insjuknade en stor del af besättningen åter i skörbjugg, och denna gång så allvarsamt, att tretio man dogo inom få dagar. Då dödsfallen blefvo allt talrikare och det fattades erforderligt antal matroser till bemanning, var Gama tvungen att uppbränna ett af sina fartyg. Redan för länge sedan hade han lemnat de indiska farvattnen och kringseglat Godahoppsudden, men ännu allt jemt gaf icke den fruktansvärda sjukdomen vika; till och med hans broder dukade under för den. Först på eftersommarn 1499 återkom Vasco da Gama till Lisboa; mer än hälften af hans folk hade dött på resan; af de 108, med hvilka han lemnat kusten vid Calicut, återkommo blott 50. Det oaktadt väckte hans återkomst glädje och beundran; konungen mottog den djerfve sjömannen på ett lysande sätt, utnämde honom till amiral och förlänade honom en årlig pension af 300 milreis (omkring 1 260 kronor). Sjelf förde han sedan dess titeln: »herre öfver eröfringarna och sjöfarten i Etiopien, Arabien, Persien och Indien». Man

medförde många märkvärdigheter från det aflägsna landet, bland dem äfven en indiska, som man anträffat utsatt på en ö.

De lyckliga resultaten af Gamas företag väckte det största uppseende i hela Europa. Konung Manuel hastade att göra det skyndsammaste bruk af den vunna kännedomen om sjövägen till Indien och draga fördel deraf för sig och sitt land. Redan ett halft år derefter, i mars 1500, var en flotta af 13 fartyg samlad för att utlöpa till Indien under befäl af amiralen Pedro Alvarez Cabral. Om bord befunno sig 1 200 man, dessutom åtta fransiskanermunkar och ett lika antal prester, enär man jemte koloniseringen i Indien äfven ville börja utbreda kristendomen. Cabral fick bestämd befallning att, om underhandlingarna i godo icke skulle uträtta något, med vapnens tillhjelp fatta fast fot i Indien. Flottan gick till segels den 8 mars 1500, styrde dock från Gröna udden mycket långt åt vester för att undvika stiltjerna vid kusten af Guinea och fann osökt det nu varande Brasilien i södra Amerika. Med vanliga högtidligheter tog man landet i besittning för konungen af Portugal och hemsände ett fartyg med underrättelse om den nya upptäckten. Med de öfriga uppbröt Cabral den 5 maj från Brasilien och styrde åt Godahoppsudden. Under vägen öfverraskades han af en förfärlig storm, som i vågorna begrof Kaps upptäckare Bartholoineu Diaz jemte fyra fartyg. I tjugu dagarstid rasade ovädret. Den 20 juli kom man till Mosambiks hamn och den 13 september med numera blott sex fartyg till Calicut. Cabral trädde i förbindelse med perumal, och en sammankomst mellan dem begge egde rum; han blef högtidligt mottagen och öfverlemnade nu det honom af konungen af Portugal anförtrodda, på arabiska språket skrifna brefvet, i det han förklarade, att han vore sänd for att för guld och silfver uppköpa indiska varor. Härtill behöfde han dock en nederlagsplats för varorna. Kejsaren upptog dessa förslag beredvilligt och vänligt samt tillät upprättandet af ett faktori. Men muhamedanernes ränker hindrade äfven denna gången icke blott afslutandet af detta fördrag, utan ökade äfven det ömsesidiga misstroendet. Snart uppträdde araberne ännu bestämdare mot portugiserne. Ingen ville åt de senare sälja kryddor, ingen bärare ville låna dem sin tjenst. Ja, den genom borttagandet af ett fartyg med elefanter medelst konstgrepp uppretade pöbeln i Calicut angrep i midten af december de hatade främlingarne, dödade flere af dem och tvang dem att öfvergifva sina faktorier och återvända till sina fartyg. Härför tog Cabral blodig hämd, uppbrände några indiska fartyg och besköt slutligen Calicut. Genom sin stads beskjutning under två dagar blefvo malabarerne naturligtvis icke omstämda till portngisernes förmån. Förföljd af en kejserlig flotta, styrde Cabral till följd af oförsonligheten hos folket och de maktegande i Calicut längs Malabars kust till de icke obetydande handelsplatserna Kotsjin och Cananore. Konungarne öfver dessa områden, som voro skattskyldiga under perumal och redan länge varit afundsjuka på hans makt, mottogo portugiserne vänligt och försågo dem med en rik laddning af peppar och ingefära. Cabral begaf sig nu på hemresan, åtföljd af sändebud från Kotsjins och Cananores beherskare. Han kringseglade lyckligt Godahoppsudden och kom, sedan ytterligare ett rikt lastadt fartyg gått förloradt, efter sexton månaders bortovaro i slutet af juli 1501 tillbaka till Lisboa.

De båda första företagen hade tillräckligt bevisat för portugiserne, att fördelaktiga förbindelser med Indien endast kunde knytas och underhållas derigenom, att de följande expeditionerna eftertryckligare understöddes medelst vapenmakt och att icke blott handelsfartyg, utan äfven ordentliga krigsfartyg utsändes. Alla voro dock icke af samma åsigt; ja, det fattades ingalunda sådana, som menade, att det vore rådligare att alldeles afstå från att fatta fast fot i Indien.

Och i sanning, huru nödigt det var att i Indien uppträda med eftertryck, bevisar det öde, som drabbade en tredje expedition, hvilken under tiden, den 5 mars 1501, afseglat under João da Nova, men på färden från Cananore till Kotsjin öfverfölls af 100kejserliga prauer (mindre segelfartyg) och instängdes i en vik. Dagen derefter bröto dock europeerne fram, en het strid upplågade och räckte hela den 16 december. Den slutade med den illa sönderskjutna malabariska flottans återtåg. Dock läto portugiserne det icke bero på ett förnyande af striden, utan begåfvo sig med sina i största hast befraktade fartyg på återvägen, vid hvilket tillfälle ön S:t Helena upptäcktes.

De upprepade gånger erhållna lexorna skulle icke blifvit gifna förgäfves. Mot inställande eller inskränkande af samfärdseln med Indien uppreste sig den portugisiska nationalstoltheten. Man var svartsjuk om den till sjös förvärfvade äran och mån om, att denna icke skulle alldeles fördunklas af spaniorerne genom deras bedrifter i Amerika. Derför skulle man hvarken sky kostnader eller ansträngningar för att fullständiga de vunna indiska

framgångarna. Dertill kom, att den af Indien redan nu dragna vinsten vida öfvervägde de lidna förlusterna. Sjelfva presterskapet uttalade sig till förmån för företagens fortsättning, dervid framhållande den stora förtjenst, som man skulle förvärfva sig genom hedningarnes omvändelse. Detta och slutligen den bestämdt uttalade kungliga viljan fälde utslaget.

I mars 1502 afgingo samtidigt tre eskadrar: den första, bestående af tio fartyg, under befäl af Vasco da Gama, den andra af sex fartyg under Vicente Sodre och slutligen den tredje af fem fartyg under Estevão da Gama. Hela flottan, som var ställd under Vasco da Gamas öfverbefäl, syntes tillräcklig att skaffa det portugisiska namnet aktning på de asiatiska hafven. Före sin afresa aflade amiralen trohetsed i Lisboas katedral; sedan gick han till segels den 10 februari. På Gamas amiralskepp befunno sig äfven konungarnes af Kotsjin och Cananore till hemlandet återvändande sändebud, hvilka Cabral fört till Portugal.

De hemförde rika skänker. Efter Godahoppsudden kringsegling delade Garna flottan och återförenade den först i Mosambik. Här afslöt han med konungen ett fördrag, enligt hvilket det skulle vara portugiserne tillåtet att anlägga ett faktori, som skulle med nödiga förråd förse de portugisiska flottorna på deras färder till Indien.

Redan före Gamas ankomst hade perumal fått kännedom om den afgångna expeditionen och befann sig derför i stor oro. En af hans barker seglade, smyckad med en fredsfana, Gama till möte. Men fredsförslagen förkastades, då amiralen insåg, att man blott ville vinna tid för att rusta sig ännu bättre. Han fordrade derför bestämdt svar, och då detta icke lemnades, lät han i masterna på sina fartyg hänga femtio vid kusten tillfångatagna malabarer och efter deras död hugga af dem händer och fötter. Dessa skickadehan till perumal med hotelse att på samma sätt straffa honom sjelf för hans trolöshet. Redan följande morgon dundrade skeppens kanoner mot staden, en mängd hus förstördes och konungens palats förvandlades till en grushög. Nu lemnade Gama med en del af sina fartyg Calicut och seglade till Kotsjin, der han blef vänligt mottagen af konungen. Han gaf honom mycket rika skänker och afslöt med honom ett nytt handelsfördrag. På återfärden till Calicut stötte man på den fiendtliga flottan. Gama angrep

35. Calicut i l6:e århundradet.

den genast, förstörde en del deraf och eröfrade de andra skeppen. Det var mest arabiska fartyg, på hvilka man fann ett så rikt byte i gnid, perlor och ädla stenar, att redan derigenom färden lönade sig utomordentligt väl. Nu seglade man till Cananore, der Vasco da Gama likaledes såg sig mycket hjertligt välkomnad af konungen. Äfven här afslöt han ett fördrag och befalde sin underbefälhafvare Sodre att med sina fartyg stanna vid kusten till följande vår, medan han sjelf återvände till Portugal. Efter en lycklig resa anlände han dit den 20 december 1503 och blef öfverallt mottagen med stora ärebetygelser, i synnerhet af konungen, som äfven utnämde honom till grefve.

Redan före Grämas återkomst hade Francisco d'Albuquerque med sex fartyg seglat till Indien. De kommo i rättan tid, ty perumal hade under tiden bragt konungen af Kotsjin i svårt trångmål och nödgat honom att söka sin tillflykt i ett starkt kastell på en närbelägen ö. Portugiserne återinsatte nu sin bundsförvandt i hans välde, och af tacksamhet tillät han dem att uppbygga Fort Santiago på kusten af hans land. Detta var portugisernas första nybygge i Indien. Då flottorna seglade hem, anförtroddes dess försvar åt en man med stort hjeltemod, Duarte Pacheco Pereira, hvilken, fastän blott tre fartyg och 160 man stodo till hans förfogande, har utförde till det underbara gränsande bragder. Knapt hade nämligen flottorna afseglat, förrän perumal infann sig med hela sin land- och sjömakt för att alldeles tillintetgöra radsjan af Kotsjin. Hans här bestod af 70 000 man, 200 musketerare och 380 kanoner, medan radsjan af Kotsjin blott kunde förfoga öfver 5 000 man illa beväpnade och dertill ytterst opålitliga trupper, så att Pereira endast såg sig hänvisad till sin uthållighet och sin lilla tappra skaras ståndaktighet. Men hans djerfva ande och den europeiska krigskonstens öfverlägsenhet räddade honom. Alla perumals angrepp voro fåfänga; efter sex månader afstod han, full af blygsel och missmod, från ett krig, som redan kostat honom 18 000 man. Pereiras bragd vann i hans fädernesland den allmännaste beundran, och då han sedan återkom dit, mottogs han af hela Lisboa med högt jubel som en utomordentlig hjelte.

Och sådan ära förtjente han icke blott för sin tapperhet, utan ock för sin oegennytta. Då radsjan af Kotsjin ville

rikligen belöna honom för hans bragder, afslog han allt och bad blott om ett skriftligt intyg om sina der utförda bedrifter. Konung Manuel gaf honom sedan en befälhafvarplats i Guinea, men här dukade hans redlighet under för hans fienders ränker. På deras anklagelse fördes han i kedjor till Lisboa och kastades der i fängelse. Väl kom hans oskuld i dagen, man frigaf honom åter, men på hans förtjenster tänkte man icke vidare och lät honom dö i fattigdom.

Hela Portugal hade småningom kommit till klar insigt om Indiens stora betydelse, och derför fattades det icke dugliga män, som sträfvade att genom nybyggesanläggningar dels vidmakthålla, dels vidga handelsförbindelserna. Till betryggande af det vunna skickades 1505 dom Francisco d'Almeida med 22 fartyg och 1 500 man till Indien med uppdrag att blott återsända lastdragarna med rik laddning, men deremot behålla de öfriga fartygen som stående flotta i Indien. Äfven skulle han vara betänkt på attanlägga lasten på några närmare betecknade orter; titeln vicekonung lofvades honom som belöning. Till följd deraf slöt amiralen med flere af de infödda furstarne fördrag, hvilkas första vilkor alltid gick derpå ut, att de skulle erkänna konungens af Portugal öfverhöghet och sin skattskyldighet samt tillåta anläggningen af faktorier, ja, till och med citadell i sina egna hufvudstäder. Men äfven andra rätt obilliga vilkor förelade man infödingarne: man tvang dem att aflåta varorna för ett visst pris och att icke sälja dem åt andra, förrän portugiserne försett sig med tillräckliga förråd. Det kunde icke slå fel, att sådana orättmätiga anspråk skulle väcka indernes ovilja, i synnerhet som Almeida icke eftertryckligt nog bestraffade vinningslystna underbefälhafvares förtryckande handlingar. Men alla försök att afskudda det främmande oket strandade mot Almeidas och hans krigares obetvingliga tapperhet. Lika tapper som fadern var äfven hans son Lourenço, den förste portugis, som landade på Ceylon, kanelens hemland. I spetsen för elfva fartyg slog han på flykten två hundra fiendtliga, som af perumal utrustats med uppbjudande af alla krafter. Den indiske kejsaren vände sig nu i sin nöd till sultan Kanzu af Egypten och Syrien, hvars undersåtar lidit betydligt genom den portugisiska handelns utbredning. Äfven de afundsjuka venezianerne, som genom den nya handelsvägens upptäckt lidit icke ringa afbräck i sina urgamla förbindelser, uppmuntrade sultanen till krig och understödde honom med kanoner och andra förnödenheter. Snart afseglade en mäktig egyptisk flotta från Röda hafvet till de indiska farvattnen; vicekonungen, som väl kände sin kinkiga ställning, upptog likväl den ojemna striden och utsände sin tappre son med endast några få fartyg för att bjuda fiendens öfvermakt spetsen. Men olyckligtvis blef Lourengo öfverraskad af egypternes tolf galerer, och för honom återstod blott utsigten till en ärofull undergång. Med dödsföraktande mod gick den tappre det oundvikliga ödet till möte. Han höll beslutsamt stånd mot de från Diu förstärkta, väl femton gånger starkare fienderne. Ja, han lemnade icke däcket på sitt fartyg ens då, när en styckekula bortryckt halfva låret på honom. Slutligen gjorde en ny kula slut på hjeltens lif. Besättningen visade sig värdig sin befälhafvare. Den försvarade sig hjeltemodigt till sista man; då ingen osårad längre fans om bord och allt krut var bortskjutet, föllo blott nitton till strid oförmögna, ännu lefvande europeer i segervinnarnes händer.

Fadern hämnades den 2 februari 1509 hjeltesonens död, sedan förstärkningar anländt från Portugal. Han gick med 19 segel och 1 200 man fienden på lifvet och tillintetgjorde vid Din genom en lysande seger de förbundna muhamedanska furstarnes flotta.Nu skyndade sig de små och stora konungarne på kusten att sluta fred med portugiserne, ty efter egypternes nederlag försvann för lång tid all utsigt att fördrifva främlingarne från de indiska hafven. En hvar af de mot portugiserne i vapen stående radsjaerne sökte framfor allt att sätta sin egen värda person i säkerhet och ställa sig på god fot med den oöfvervinnelige vicekonungen öfver frankerne eller feringhis, såsom europeerne redan då kallades i österlandet. De egyptiska sultanernes makt led allaredan till sitt slut, och de kommo icke mer att å nyo mäta sig med portugiserne. Ty turkarne hade allt längre utsträckt sitt välde och visade sig nu äfven vid Nil för att lägga de der regerande mamlukerne under storsultanen, den vidt bjudande »alla troendes beherskare».

Den tappre Almeida skördade ingalunda frukterna af sina ärorika bragder. Ar 1509 återkallad till Portugal, råkade han under återresan vid kusten af hottentotternes land i ett bakhåll, som fiendtligt sinnade stammar lagt för honom, och fann här sin död.

36. Affonso d'Albuquerque.

De nyförvärvade besittningarna skulle till hvarje pris bibehållas; ännu var den lysande raden af portugisiska härförare icke lyktad. Derför följde efter Almeida såsom vicekonung en af Portugals mest högsinnade och beundransvärda män från upptäckternas hjeltetid, Affonso d'Albuquerque, med rätta räknad till de största i sitt århundrade. Redan förut hade han varit med sin broder Francisco i Indien och återkommit till Lisboa, lastad med skatter, medan den senare led skeppsbrott och fann sin graf i vågorna.

I hans följe hade äfven samma år marskalk Fernando Coutinho med 3 000 man kommit till Indien. Denne råkade emellertid, strax efter sin landstigning i Calicut, vid kejsarpalatsets plundring genom eget förvållande i svårt trångmål och pliktade med lifvet för sin obetänksamhet. Endast med de största ansträngningar lyckades Albuquerque att draga återstoden af de illa tilltygade landstigningstrupperna tillbaka till fartygen. Mer än 70 soldater hade stupat, Coutinho bars som död ur striden.

Knapt hade vicekonungen någorlunda hemtat sig efter detta missöde, förrän han riktade sin vidtskådande blick på det vigtiga och rika Ormus, en af de mest besökta hamnplatser i medeltiden. Dit afseglade han med 19 fartyg och 1 400 man i slutet af januari 1510. Redan vid denna tid syselsatte sig hans hjelteande med de djerfvaste planer; han ville upphöja Portugal till herre öfver Indiens sjöleder och farvatten, och då gälde det framför allt att finna en medelpunkt, hvarifrån portugisernes öfvervälde läte vidare utsträcka sig längs Indiens kuster. Med stor insigt valde han härtill det vigtiga och då af en mängd arabiska köpmän besökta Goa, länge en handelsplats af första rangen, hvars läge på en liten ö midt på Malabars kust förträffligt egnade sig till beherskande af hela samfärdseln till sjös. Staden intogs genom en djerft uttänkt och raskt utförd öfverrumpling. Men Goas egare, en vasall under radsjan af Dekan, var ingalunda sinnad att lemna den vigtiga platsen i portugisernes händer. Ett uppror tvang de senare att öfvergifva sjelfva staden och draga sig tillbaka till citadellet. Yid denna tid anlände Sja Ismael Adil med (50 000 man till Goa, och Albuquerque såg sig nu nödsakad att i midten af augusti begifva sig om bord på sina fartyg, tills ankomsten af förstärkningar från Europa kunde sätta honom i stånd att företaga ett nytt angrepp. Redan den 25 november 1510 återvände han, förstärkt med 1 800 man, på 34 fartyg till Goa och eröfrade nu staden för andra gången. Han vidtog nu alla anstalter för att bibehålla den vigtiga platsen och upphöja den till hufvudsäte för den portugisiska makten i Ostindien.

Staden befästes starkt, och i sjelfva verket hafva portugiserne endast denna stora vapenplats att tacka för bibehållandet af sitt välde i Indien. Goa utgjorde stödjepunkten för deras välde till sjös. Vigten af den förvärfvade besittningen visade sig ganska snart, ty samtliga små och stora herskare längs kusten af Malabar blefvo vid Goas fall liksom förlamade af skräck. Till och med europeernes mest förbittrade fiende, perumal, gaf litet efter och tillät nu uppförandet af ett fäste i sitt land, och det vid Calicuts hamn.

Alla dessa framgångar, vunna på jemförelsevis kort tid, tillfredsstälde icke Albuquerques eldsjäl. Han vände sina blickar till Bortre Indiens farvatten, der Kryddöarna ligga, och eröfrade, såsom längre fram berättas, den vigtiga handelsplatsen Malacca, belägen vid ingången till sjöleden till denna rikt välsignade halfö, med hvilken araber och kineser, javaner och malajer redan i århundraden underhållit en liflig handelsförbindelse. Knapt hade han låtit sina landsmän fatta fast fot här och efter sin återkomst anordnat det nödvändiga för befastandet af det allt vigtigarevordna Goa samt djerft trotsat sina der varande fiender, förrän han satte i verkställighet en sedan länge uppgjord plan.

Vid inloppet till Persiska viken ligger det redan flere gånger omnämda Ormus, då en hufvudplats för den indiska handeln och dess förbindelser med så väl inre Asien som Europa, På denna vigtiga punkt hade han redan för sju år sedan riktat sin blick

37. Portugiserne i Ormus. Sammankomst med araber och inder.

och derför tvungit regenten öfver staden och dess omgifning att erkänna konungens af Portugal öfvervälde och till honom erlägga tribut, Sultanen tillät äfven portugiserne att uppföra ett fäste, men under lumpna förevändningar hindrade han uppbyggandet af ett citadell. Nu var tiden inne att låta denna ort känna Portugals makt. På konung Manuels uttryckliga befallning och till följd af ett redan för åratal sedan gjordt löfte att icke

förrlåta klippa sitt skägg, än han tuktat Ormus' beherskare for visad trolöshet och eröfrat hans hufvudstad, företog Albuquerque 1515 ett krigståg mot honom. Hans snöhvita skägg hade under tiden

38. Höfding från molukkiska arkipelagen i sin gamla krigsdrägt. (Efter den nederländska kommissionens stora verk).blifvit så långt, att det räckte honom öfver midjan. Med 27 fartyg, bemannade med 1 500 portugiser och 700 inder, visade han sig utanför staden och tvang konungen att icke blott till honom öfverlemna fästningen, utan ock gifva sina egna kanoner till dess bestyckning.

Sedan portugiserne fattat fast fot på fem af de vigtigaste punkterna vid Persiska viken samt Främre och Bortre Indiens kuster, voro de herrar öfver de indiska farvattnen. Efter mamlukflottans tillintetgörande hade hela den arabisk-indiska handelsrörelsen blifvit beroende af dem. Konungarne af Portugal blefvo i sjelfva verket »herrar öfver Indiens och Etiopiens handel», hvilken titel de buro i kraft af påflig förläning. Hela Europa hemtade nu sina kryddor endast från Lisboa, der peppar från Calicut, kanel från Ceylon och ingefära från Cananore äfvensom kryddnejlikor och muskott först köptes ur andra och tredje hand, men kort derefter omedelbart på växtorterna och af portugisiska handelsfartyg fraktades till Tejo (Tajo).

Redan syselsatte nya stora planer eröfraren af Goa, Ormus och Malacca. Men det oöfvervinneliga misstroendet vid konungens hof vann slutligen öfverhand, och den store fältherren och statsmannen blef återkallad. Man fruktade hans djerfva ande och hade redan länge haft för afsigt att genom upprättandet af flere ståthållarskap afvända den fara, som låg deri, att så stor makt befann sig i en sådan mans hand.

Lycka och seger hade dittills förblifvit den rastlöst verksamme vicekonungen trogna under hans vistelse i Indien. Huru ofta än Goa eller den sedan vunna vigtiga halfön Malacca hotades af portugisernes fiender, lyckades det honom alltid att göra sig till herre öfver svårigheterna: hans klokhet och ståndaktighet, äfvensom den hjelteanda, som under detta lysande tidskifte af den portugisiska historien glödde hos det lilla konungarikets hela folk, vunno ständigt seger öfver alla hinder och befäste derigenom hans anseende så väl som konung Manuels i alla delar af de indiska hafven. Ty kännedomen om portugisernes stordåd under den väldige Albuquerque hade framträngt öfver allt i Asien och Europa, och sändebud från asiatiska och afrikanska furstar infunno sig vid hofvet i Lisboa och täflade om konungens och hans ställföreträdares i Indien gunst och vänskap. Icke desto mindre förblef vicekonungens återkallande en afgjord sak. Ormus' eröfring var hjeltens sista krigsbragd. På återfärden till Goa förkunnades honom hans entledigande. Mångahanda biomständigheter gjorde detta slag ännu smärtsammare for honom. Redan förut var han utmattad af en farlig sjukdom, och nu gaf denna underrättelse sjelfva dödsstöten åt den lidande. Med darrande hand skref hanännu på fartyget till konungen: »Detta är det sista bref, señor, som jag i dödsryckningar skrifver till ers höghet, sedan jag till eder skrifvit så många med gladare hjerta, så ofta det lyckats mig att göra eder tjenster. Jag har i detta land en son, vid namn Blas d'Albuquerque. Jag anropar eders höghet att låta honom skörda lönen för sin faders tjenster. Hvad Indien beträffar, skall det tala för sig sjelft och mig.» Ännu en gång ville han se Goa, skådeplatsen för sina skönaste bragder. Han fick se det, men att beträda det var honom icke förunnadt; redan innan hans fartyg inlöpte i hamnen, afsomnade han den 16 december 1515. Albuquerque hade en skön, vördnadsbjudande gestalt, hans drag voro vänliga och intagande, men i vrede var hans blick fruktansvärd. Soldaterne sörjde i honom sin fader, invånarne i de af honom eröfrade städerna hade honom att tacka för införandet af ordning och bättre lagar, och till och med de besegrade folken prisade hans högsinthet, mensklighet och hofsamhet.

Redan under den store Albuquerque hade portugiserne utbredt sin makt öfver hela Indiska hafvet, såsom redan i förbigående nämts, ända till Malaccasundet och kort derefter till Kryddöarna. Genom Malaccasundet går vägen till den östasiatiska överlden, de finaste kryddornas egentliga hembygd och malaj stammarnas säte. Der ligga i Indiska hafvet ölanden Sumatra, Java, Borneo, de rikt välsignade öarna Celebes, Amboina (Ambon), Filippinerna och Molukkerna samt en mängd små ögrupper på vägen till Söderhafvet.

Ända dit hade muhamedanerne framträngt, grusat gamla riken och öfver allt vunnit stort inflytande. På Malacca, der islam blifvit herskande religion, och der de arabiska köpmännen länge sammanträffat med de kinesiska, hade Albuquerque kort efter sin ankomst till Indien riktat sin blick. Staden Malacca på halfön med samma namn

beboddes den tiden af väl 150 000 menniskor, inder och araber, malajer och javaner, bland hvilka förnämligast malajerne kunna berömma sig af att vara mycket skickliga och dugtiga sjömän. Det var de, som redan länge fraktat den asiatiska överidens kryddor; med dem hade portugiserne redan kort efter sitt inträffande i Calicut blifvit bekanta. Dit, till Malaccas mångbesökta hamn, afgick i april 1508 en portugisisk eskader för att afsluta ett handelsfördrag med landets beherskare. Till utseendet blefvo de väl mottagna, men bakom den muhamedanske herskarens glatta drag lurade dock argan list. Ett anslag mot fartygen omintetgjordes af expeditionens vaksamme befälhafvare; deremot föllo de på land qvarblifna europeerne i de malajiska banditernes våld. Derpå förklarade portugiserne Malaccas beherskare krig och lemnade stadens redd,Till en början stannade det dock vid krigshotet. Sedan likväl Albuquerque träffat bättre förberedelser till ett krigståg, lemnade han den 2 maj 1511 Kotsjin och styrde kosan till den rätta hufvudstapelplatsen för Bortre Indiens handel. Hans flotta bestod af 19 fartyg och hade en bemanning af 1 400 krigare. Den 1 juli anlände han till Malaccas hamn. Kanonernas dunder underrättade invånarne om europeernes ankomst och försatte dem i den högsta bestörtning. Sultanen visade sig beredvillig till allt, utlemnade några fångna portugiser, erbjöd en fördelaktig fred och tillät till och med uppbyggandet af ett fäste. Endast konungens son och måg voro icke ense härom, utan sökte sin lycka i krigets fortsättning. Två gånger måste Malacca stormas, och en förbittrad strid rasade på gatorna i staden, som på det kraftigaste försvarades med tillhjelp af ett stort antal kanoner. Hedan trodde sig portugiserne genom besittningstagandet af de vigtigaste punkterna ha slutat kampen om staden, men då upplågade striden å nyo på det häftigaste och fortsattes ännu i nio dagar på stadens gator. Albuquerque lät starkt befästa staden, uppbygde det efter sitt vackra läge benämda Fort Formosa och inrättade här som i Goa ett mynthus för att befordra handeln. Sålunda kom det sig, att denna stads fartyg ännu talrikare än förut styrde kosan till Malacca. Nu blef det portugisiska namnet fruktansvärdt äfven för Indiens mäktigaste konungar. Deras sändebud infunno sig hos Albuquerque, dels för att lyckönska honom till hans seger, dels för att vinna hans gunst.

Malacca bibehölls trots alla svårigheter, som dess besittningstagande hade till följd, och ehuru malajerne, befolkningens kärna, lemnade ingenting oförsökt för att åter fördrifva portugiserne från halfön. Då motståndskraften hos denna dugtiga menniskoras var bruten, vände sig den outrotliga återstoden till de angränsande öarna och kusterna samt grundade der nya riken eller räddade sig på sina prauer, dref sitt gamla vanliga sjöröfvaryrke i stort och upphöjde till nybyggen sina på lämpliga punkter af den mångdelade östasiastiska arkipelagen funna smygvrår. Dessa pirathöfdingar gjorde under den följande tiden portugiscrnes makt stort afbräck, ja, ha mer än en gång gjort beståndet af europeernes välde i dessa delar af östra Asien tvifvelaktigt.

Albuquerque sjelf afsände redan 1511 en liten eskader till indiska arkipelagen, till Bandaöarna och Molukkerna, af hvilka dock till en början blott Amboina uppnåddes. Två af de vigtigaste Kryddöarna äro de af en vulkanisk kägla bestående, nästan ända till toppen skogbevuxna öarna Tidor och Temate, vester om Dsjilolo. Molukkerna äro, såsom redan nämts, hembygden förkryddnejlikorna, hvilka redan på de romerska kejsames tid kommo i den vesterländska handeln.

Hade icke muskottnötterna och kryddnejlikorna varit, skulle portugiserne aldrig eller åtminstone först mycket senare ha framträngt till den malajiska överiden.

Först efter mångahanda faror kom en del af de portugisiska fartygen till de ofvan nämda hufvudöarna, der de, väl mottagna af invånarne, genom uppresande af pelare med Portugals vapen togo de värdefulla ölanden i besittning för Portugals krona.

Från den andra sidan af verldshafvet visade sig öster om Molukkerna år 1521, till förvåning för infödingarne och icke mindre för portugiserne, spaniorerne, hvilka nyss under Magelhaens verkstält den första verldsomseglingen. Efter den store sjöfararens död på Mactan (Matan) hade verldsomseglare kommit till den stora hamnplatsen Bruni på Borneos nordvestra kust och derifrån vändt sig till Tidor, der de kastade ankar den 8 november. Spaniorerne försökte nu att på detta område göra de föga omtyckta portugiserne väldet stridigt, i det de trädde i förbindelse med ökonungarne på Tidor och Temate samt med dem afslöto handelsfördrag. Hvilka vedermödor

Magelhaens' följeslagare ytterligare hade att utstå, innan de återkommo till sitt hemland, skola vi på ett annat ställe i denna bok förtälja.

Om de fem molukkiska öarna utspann sig i det följande en mångårig, med vapen, men ännu mera med ord och skrifter förd strid mellan portugiserne och spaniorerne, hvilka senare under de följande åren ännu en gång, kommande från Mejico, visat sig i denna del af den östasiatiska överiden. Tvisten slutade dermed, att kejsar Karl V, hvilken, såsom våra läsare veta, äfven var konung af Spanien, mot en ansenlig penningersättning afstod sina anspråk på denna del af verlden.

På förbindelserna med det stora östasiatiska midtriket riktade portugiserne redan tidigt sin uppmärksamhet. Redan 1517 begaf sig från Malacca en beskickning till det af Colombo så ifrigt sökta Kataia eller Kina, Äfven efter Albuquerques död utsträcktes upptäckterna och eröfringarna i Indien än vidare, men höjdpunkten af den portugisiska makten hade dock uppnåtts under hans lifstid.

Portugisernes besittningar och inflytande längs Afrikas och Asiens kuster sträckte sig under första tredjedelen af sextonde århundradet, på en längd af nära 4 000 mil, från Godahoppsudden till Kinas södra kust. Derifrån inflöto omätliga skatter i konungens skattkammare, medan äfven vicekonungarne förvärfvade sig högst betydande summor. Portugisernes sista lysande vapenbragd var staden Dius manliga försvar mot den turkiske pasjan Solimanφ1538. Vicekonungen Silveyra höll sig i två månader, efter hvilkas förlopp Soliman måste draga sig tillbaka. Sedan dess sjönk Portugals makt på de indiska hafven. Redan under Lopo Soarez märkte man, att en Albuquerques anda icke längre besjälade företagen. I stället för den gamla hjelteifvern hade trädt en högst förderflig krämaranda; portugisernas stolthet, högmod, vinningslystnad och ofördragsamhet undergräfde allt mer och mer indernes förtroende. Dertill kommo mångahanda förderfliga inrättningar och missbruk i förvaltningen; förslappande veklighet och yppighet tog öfverhand och lade grunden till det portugisiska sjöväldets senare fall. Med den portugisiska maktens sjunkande i Europa sjönk äfven dess öfvervigt i Ostindien, och då moderlandet 1580 kom under Spaniens välde, hade portugiserne qvar blott några få städer i Indien, bedröfliga minnesmärken af förra tiders storhet och härlighet.

Bland de stora öar, som portugiserne lärde känna i södra Asien, må näst Sumatra och Java i synnerhet Celebes och Borneo nämnas; den sist nämda, Gamla verldens största ö, är som bekant orangutangens fädernesland. Fruktbarheten på denna ö, som af eqvatorn delas i två nästan lika stora delar, är alldeles utomordentlig, och längre fram återkomma vi till en närmare skildring af dessa rikt välsignade öar.

Till de välgörande verkningar, som europeernes uppträdande i de indiska farvattnen medförde, hörde äfven kristendomens utbredande i östra Asien. Redan portugiserne voro allvarligt betänkta på att omskapa Indien till ett kristet land. Man inrättade kloster, gifte sig med infödingar och utskickade missionärer. Härvid utvecklade i synnerhet Jesuiterne stor verksamhet; på sina omvändelseresor framträngde de ända till Japan. I oktober 1543 landade de första portugiserne, Antonio da Mota och Francisco Zeimoto, med ett af en kines styrdt fartyg vid Japans kuster. Detta örikes andligt lifaktiga invånare mottogo främlingarne vänligt och drefvo med dem en liflig, betydande handel, hvarpå europeerne förtjenade mer än 100 procent. Portugiser gifte sig med rika japanskor, och i hamnstäderna började skilnaden mellan infödde och främmande redan försvinna. Till följd af den stora fördragsamhet, som bramismen och buddismen visa mot annorlunda troende, föll det sig icke heller svårt att förmå talrika japaner att antaga den kristna religionen, och redan reste sig på Nippon kristna kyrkor, i hvilka biskopar läste mässan. Jesuiterne, som i början skött omvändelseverket, hade dervid förfarit i möjligaste måtto slugt och försigtigt. Men knapt hade de fattat någorlunda fast fot i landet och förskaffat sig andligt inflytande, förrän från Europa dominikaner, augustiner och fransiskaner strömmade efter

och genom sin häftighet samt sina styresmäns högmod åter förderfvade allt. De vägrade de inhemska furstarne de öfliga höflighetsbetygelserna, bröto sjelfsvåldigt mot landets seder, och då dertill mot slutet af sextonde århundradet portugiserne inblandade sig i de stridigheter, som egde rum mellan landets båda högsta beherskare, utbröt den allmänna förbittringen mot främlingarne. Eggade af handelsafund, bistodo holländarne med sina kanoner det verldsliga öfverhufvudet, sjogunen, mot portugiserne och hade detta bistånd att tacka för tillåtelsen

att i Nagasaki på den lilla ön Desima anlägga ett faktori för handeln, varande sedan det enda europeiska folk, hvilket under århundraden fick nalkas de japanska öarna. Först från 1854 har det gjorts slut på den stränga afspärrningen, som gick så långt, att hvarje främling, som beträdde Japans jord, såg sig hotad med dödsstraff. Amerikaner, engelsmän, ryssar, tyskar med flere hafva nu afslutit mer eller mindre fördelaktiga handelsfördrag med japanerne, och ömsesidiga beskickningar ha afgått till och från så väl Förenta staterna som Europa för att göra de inbördes förhållandena ännu vänskapligare.

Liksom portugiserne förderfvade saken i Japan, så gjorde de ock i Indien; ja, här fann tyvärr inqvisitionen insteg och rasade bland Indiens invånare, som knapt hade en aning om kristendomens grundsatser, med så oerhörd grymhet, att de föredrogo att fly till skogarna framför att lefva under kristna plågare.

Vid portugisernes sida uppträdde tidigt de driftiga holländarne som medtäflare, Redan 1598 grundade de ett nybygge på Java, och då portugiserne af infödingarne dödligt hatades såsom deras förtryckare, gjorde man så mycket hellre holländarne beredvilligt de vigtigaste tjenster. Äfven Frankrike inrättade ett ostindiskt kompani efter det holländskas mönster; men till det mest betydande bland alla då varande handelssällskap uppsvingade sig det under drottning Elizabeth af England år 1600 stiftade ostindiska kompaniet. Fastän detta under de första 38 åren efter sitt stiftande icke egde en fotsbredd land, voro dock vid midten af nittonde århundradet nästan hela Främre och betydande delar af Bortre Indien dess tillhörighet. Engelsmännens till det underbara gränsande besittningstagande af dessa omätliga områden jemte de angränsande öarna skall utgöra ett af föremålen för våra skildringar längre fram i detta arbete. På detta ställe vare endast så mycket sagdt, att det först efter det blodiga kriget 1760 lyckades briterne att varaktigt befästa sitt välde i Indien och sätta sig i besittning af land, som förut tillhört dels de infödda furstarne, dels portugiserne och holländarne. Striderna med de först nämde ha i sjelfva verket nästan utan afbrott fortfarit ända till den senaste tiden, ty eröfringen och införlifvandet af nya, dittillsoberoende områden med briternes asiatiska rike ha ständigt framkallat de blodigaste strider och uppresningar samt försatt omätliga landsträckor i uppror. Endast den öfverlägsna europeiska krigskonsten i förening med det rika moderlandets outtömliga och verksamma hjelpmedel mäktade upprätthålla dess välde i Indien. Blott få europeiska stater ha nu i behåll obetydliga besittningar i Ostindien. Fransmännen ega Pudutsjeri (Pondichéry), portugiserne Goa och Diu. För närvarande bemödar sig England ifrigt att bidraga allt, hvad det förmår, till sina högligen vigtiga indiska besittningars lyftning. Europeiskt framåtskridande tränger mäktigt fram i det urgamla kulturlandet. Ångfartyg plöja de stora hufvudfloderna, Indus och Ganges, jernvägar genomskära allt djupare landets inre, och ett nät af telegraftrådar sammanbinder de aflägsnaste punkter med Europa, Indien sjelft kan för närvarande från Europa medelst Suezkanalen uppnås på nästan lika många dagar som förut veckor. Förnäma inder besöka redan allt talrikare England och Europa samt bemöda sig att bland sina landsmän införa det goda, som de lärt känna, medan den engelska regeringen främjar undervisningen samt med allvar och framgång uppträder mot bramatrons dåliga utväxter och religiösa fördomar, exempelvis enkebränningen.

3. Fernando Mendez Pintos äfventyrliga resor.

Till bedömande af förhållandena och de egendomliga företeelserna i östra Asien, förnämligast på sjösamfärdselns område under den första tiden af portugisernes uppträdande i denna del af Gamla verlden, skola vi här nedan berätta det äfventyrliga lif, som fördes af en bland de talrika lyckojägare, som i upptäckternas tidhvarf drogo ut åt öster och vester för att derute i det vida fjerran söka det, som de icke funnit hemma.

Till dessa äfventyrare hör äfven Fernando Mendez Pinto, hvilken Cervantes (1547—1616) af hat till Portugal framstält som lögnarnes furste, »Mendax Pinto». Han förtjenar dock ingalunda det öfver måttan stora tadel, hvarmed Cervantes' eftersägare öfverhopat honom. Ty om än Pinto torde vara något opålitlig i afseende på sifferuppgifter och säkerligen icke heller kan alldeles frikännas från lättrogenhet och vidskepelse, dessa hufvudfel hos hans tid, måste man dock låta honom den rättvisan vederfaras, att han i allmänhet med trogen sorgfällighet och nyktert allvar beskrifver, hvad han sett och upplefvat. Men i afseende på spännande

framställning och uttryckets egendomliga enkelhet kunna få böcker från den tiden täfla med den reseberättelse, hvilken Pinto såsom lefnadsstrött, resemätt man författade i sina sista lefnadsår. oberoende områden med briternes asiatiska rike ha ständigt framkallat de blodigaste strider och uppresningar samt försatt omätliga landsträckor i uppror. Endast den öfverlägsna europeiska krigskonsten i förening med det rika moderlandets outtömliga och verksamma hjelpmedel mäktade upprätthålla dess välde i Indien. Blott få europeiska stater ha nu i behåll obetydliga besittningar i Ostindien. Fransmännen ega Pudutsjeri (Pondichéry), portugiserne Goa och Diu. För närvarande bemödar sig England ifrigt att bidraga allt, hvad det förmår, till sina högligen vigtiga indiska besittningars lyftning. Europeiskt framåtskridande tränger mäktigt fram i det urgamla kulturlandet. Ångfartyg plöja de stora hufvudfloderna, Indus och Ganges, jernvägar genomskära allt djupare landets inre, och ett nät af telegraftrådar sammanbinder de aflägsnaste punkter med Europa, Indien sjelft kan för närvarande från Europa medelst Suezkanalen uppnås på nästan lika många dagar som förut veckor. Förnäma inder besöka redan allt talrikare England och Europa samt bemöda sig att bland sina landsmän införa det goda, som de lärt känna, medan den engelska regeringen främjar undervisningen samt med allvar och framgång uppträder mot bramatrons dåliga utväxter och religiösa fördomar, exempelvis enkebränningen.

3. Fernando Mendez Pintos äfventyrliga resor.

Till bedömande af förhållandena och de egendomliga företeelserna i östra Asien, förnämligast på sjösamfärdselns område under den första tiden af portugisernes uppträdande i denna del af Gamla verlden, skola vi här nedan berätta det äfventyrliga lif, som fördes af en bland de talrika lyckojägare, som i upptäckternas tidhvarf drogo ut åt öster och vester för att derute i det vida fjerran söka det, som de icke funnit hemma.

Till dessa äfventyrare hör äfven Fernando Mendez Pinto, hvilken Cervantes (1547—1616) af hat till Portugal framstält som lögnarnes furste, »Mendax Pinto». Han förtjenar dock ingalunda det öfver måttan stora tadel, hvarmed Cervantes' eftersägare öfverhopat honom. Ty om än Pinto torde vara något opålitlig i afseende på sifferuppgifter och säkerligen icke heller kan alldeles frikännas från lättrogenhet och vidskepelse, dessa hufvudfel hos hans tid, måste man dock låta honom den rättvisan vederfaras, att han i allmänhet med trogen sorgfällighet och nyktert allvar beskrifver, hvad han sett och upplefvat. Men i afseende på spännande framställning och uttryckets egendomliga enkelhet kunna få böcker från den tiden täfla med den reseberättelse, hvilken Pinto såsom lefnadsstrött, resemätt man författade i sina sista lefnadsår.Pinto föddes 1509 eller 1510 i en liten stad i Portugal och trädde vid tolf års ålder i tjenst hos ett fruntimmer i Lisboa, men måste efter aderton månader rymma för någon förseelse. Till följd deraf begaf han sig om bord på ett fartyg, som var bestämdt till Setuval. Fartyget kapades af franska sjöröfvare, och Pinto jemte andra fångar sattes nattetid i land på kusten. Han kom sedan landvägen till Setuval och stannade här flere år i tjenst, tills

39. Sammandrabbning med sjöröfvare.

vandringslusten plötsligt vaknade hos honom och föranledde honom att 1537 inskeppa sig till Indien. Åter igen föll han i händerna på sjöröfvare, hvilka sålde honom till slaf. Så kom han till Ormus, der två portugisiska adelsmän friköpte honom. Från Ormus for den af olyckan så ofta hemsökte till Goa i Ostindien, der han togs i tjenst af generalkaptenen dom Pedro de Faria, hvilken skickade honom som sändebud till konungen af Batta på Sumatra och efter dennes

nederlag till konung Aarus hof. På återresan led Pinto skeppsbrott och råkade i slafveri, men friköptes af en muhamedan. Sedan han hemtat sig efter sina lidanden, skickades han af dom Pedro till Pahang med en dyrbar laddning, som dock kort efter fartygets ankomst borttogs af infödingarne. Pinto begaf sig sedan till det portugisiska faktoriet Patani och öfverföll här med sina landsmän tre kinesiska dsjunker, hvilkas last togs i beslag som skadestånd för de i Pahang förlorade varorna. Kort tid efter denna händelse infann sig i Patani en brorson till generalkaptenen i Malacca, som gaf Pinto i uppdrag att för hans räkning föra en dyrbar laddning till Lugor i

Siam. Äfven detta foretag utföll olyckligt för vår hjelte; fartyget öfverfölls och kapades af muhamedaner. Endast Pinto med en följeslagare undkom och kunde öfverföra olycksbudskapet till sin kommittent, dom Antonio de Faria. Denne beslöt nu att hundrafaldt återtaga det förlorade godset och visa de otrogne, att kristne af hans slag icke läto skämta med sig. Dom Antonio de Faria blef sjöröfvare, och Pinto slöt sig till honom.

Företaget hade framgång, till lands och sjös gjordes betydligt byte. Men i synnerhet gjorde Faria jagt på Caza Azem, den muhamedanske sjöröfvare, som kapat Farias fartyg med den dyrbara laddningen. Men innan portugiserne sammanträffade med denne fribytare, blefvo deras fyra skepp vid Ladronerna, der de ämnade öfvervintra, öfverraskade af en storm och krossade mot stranden, vid hvilket tillfälle 586 sjöröfvare omkommo och blott 53 blefvo öfriga. Dock kom snart till de hjelplöse en, såsom Pinto förmäler, »underbar hjelp». En dsjunk med kineser landade vid kusten, och just då dessa ville göra det beqvämt åt sig på land, störtade våra kristna sjöröfvare, uppeldade genom ett tal af sin höfding, Faria, fram ur skogen, bemäktigade sig fartyget och seglade derifrån, högt jublande öfver den himmelska försynens nådiga skickelse, såsom Faria kallade det.

Midt på hafvet träffade sjöröfvarne en annan kinesisk dsjunk, hvars besättning likaledes bestod af portugisiska fribytare, som slöto sig till Faria för att gemensamt med honom göra jagt på Caza Azem, om hvars grymma dåd åtta halft uthungrade portugiser, som i en båt undgått hans försåt och upptagits af Faria, aflade en hämdtörstande berättelse.

Slutligen stötte de båda dsjunkerna på sin fiende. Caza Azem upptog striden och blef fullständigt besegrad. Segervinnarne seglade nu till Ningpo, der de höllo ett triumferande intåg. Derifrån begåfvo de sig af för att plundra de kinesiska konungarnes grafvar på ön Kallamplay, men funno icke önskadt byte och blefvo på återfärden öfverfallna af en väldig storm, som äfven denna gången förstörde deras fartyg, beredde dom Antonio de Farias undergångoch gjorde det omöjligt för mer än fjorton portugiser att undkomma. Bland dem befann sig vår hjelte Pinto.

De skeppsbrutne funno i början gästfritt mottagande hos kinesiska bonzer, men då man genomskådade deras lögner och igenkände dem som sjöröfvare, förde man dem under mycken smälek och många mustiga slängar till Peking, der de dömdes att i ett års tid hjelpa till vid reparerandet af Kuangsis fästningsverk. »Så snart vi anländt dit, berättar Pinto, lät kanen oss komma inför sig, och sedan han stält några frågor till oss, uppfordrade han oss att inträda i de 80 hellebardierernes lifvakt, som storkonungen

40. På Liukiuöarna.

tillät honom att hålla. Detta ansågo vi för en utomordentlig Guds nåd, emedan tjensten icke var mycket ansträngande, men kosten god och solden ännu bättre, hvarförutom vi kunde hoppas att efter den bestämda tidens förlopp återfå vår frihet.» Allt skulle kanske ock gått hjelpligt, om icke en tvist om två portugisiska familjers, Madureyras och Fonsecas, rang bragt de nio portugiserne så i harnesk mot hvarandra, att åtta af dem blefvo farligt sårade. Svåra fängelsestraff och behörigt användande af bamburöret bragte brushufvndena till förnuft, tills de i nionde månaden af sin fångenskap föllo i händerna på tatarerne, som stormade Kuangsi

(Quinsay). Af dessa behandlades de med utmärkelse, sedan en af dem, Jorge Mendez, utmärkt sig vid stormningen af en fästning. Denne Mendez qvarstannade äfven hos tatarerne, då hans kamrater fingo tillstånd att resa hem. Men å nyo fördröjde tvister återfärden och tvungo portugiserne att träda i tjenst hos den malajiske sjöröfvaren Samipocheca, med hvilken tre af dem kommo till Tanixumaa, en japansk ö. Här väckte Diogo Zeimoto så allmänt uppseende genom sin skicklighet i skjutning med hakebössa, att herskaren öfver det angränsande konungariket Bungo önskade se främlingarne och kallade dem inför sig. Man betraktade dem, i synnerhet Pinto, med förvåning och fruktan som trollkarlar, hvilka dunder och blixt stodo till förfogande. Då Pinto en dag insomnat, tog konungens unge son Pintos bössa, laddade den ända till mynningen och afsköt den. Den häftiga återstudsningen krossade tummen på den oerfarne, och hade icke Pinto visat sin skicklighet som läkare, hade det säkert varit förbi med hans lif.

Då korsarhöfdingen sålt sitt byte, seglade han med Pinto och sina följeslagare till Ningpo, der de angrepos af en

handelsfeber, som kom dem att i största hast utrusta nio fartyg för att öppna en vinstgifvande handel med det för främlingar då ännu icke stängda Japan. Sju af de nio fartygen gingo emellertid jämmerligt förlorade, de båda andra skildes åt genom en storm, och det, hvarpå Pinto befann sig, strandade vid Liukiuöarna, hvilkas invånare behandlade de skeppsbrutne mycket hårdt och dömde dem till döden. Domens verkställande upphäfdes dock på den qvinliga befolkningens förbön, ja, portugiserne fingo till och med rika skänker och befordrades med en kinesisk skeppslägenhet till Ningpo, hvarifrån Pinto återvände till Malacca. Här lefde ännu hans gamle gynnare, hvilken 1545 skickade honom som sändebud till Martaban.

Men Pintos ankomst fördröjdes hela två år, ty under vägen påträffade han ett fribytarsällskap, till hvilket han slöt sig med sitt fartyg. Då han ändtligen, utan att ha gjort stort byte, kom till Martaban, belägrades staden af konungen af Birma. Pinto insåg, att den monark, hos hvilken han var ackrediterad, vore förlorad, och slöt sig derför till segervinnarne. Han stannade nu någon tid i tjenst hos herskaren öfver Birma och kom som dennes sändebud till Siam, Laos och en del af det kinesiska riket. Härvid fick han äfven se de hvita elefanterna, som först han beskrifvit. Slutligen, efter år, fulla af mödor och faror, återkom Pinto till Goa, lika arm och fattig, som han dragit ut.

Hans vågsamma mod förblef dock obrutet. Åter igen deltog han i en fribytarfärd till Liukiuöarna och Kina, Men åter beröfvade honom ett skeppsbrott alla frukter deraf; han råkade islafveri, blef åter fri och trädde i tjenst hos konungen af Siam. Sedan denne herskare blifvit förgiftad af sin gemål, tog vår äfventyrare krigstjenst hos konungen af Birma, och sedan han utstått mångfaldiga äfventyr och deltagit i en mängd strider och faror, återvände han med måttliga lyckans håfvor till Malacca för att å nyo börja sina färder såsom följeslagare åt jesuiten Francisco Xavier, hvars snille och dygder han icke nog kan berömma. Då Xavier 1552 dött i Sjansjan, icke långt från Macao, slöt sig Pinto till pater Belquior. Dock drefvo honom hemlängtan och den annalkande ålderdomens förebud 1558 tillbaka till Goa. Här öfverlemnade han åt ståthållaren dom Francisco Barreto åtskilliga skänker från Japans öfverherre, hvarför den förre gaf honom ett rekommendationsbref till konungen af Portugal, af hvilken Pinto kunde vänta en belöning för sina mödor och äfventyr.

Men då Pinto 1558 anlände till Lisboa, hade João III, till hvilken vicekonungen bref var ställdt, redan varit död ett år. Regentinnan Katharina af Österrike beviljade honom väl audiens, men tyckes icke ha känt sig förpligtad att göra något för honom. Hennes minister afspisade honom med löften och öfverlemnade honom åt fattigdom och hopplöshet.

Vår verldskringfarares sista öden äro alldeles obekanta. Hans händelserika lif upprullar för oss en dyster tafla af förhållandena på de haf och i de land, som den nya sjövägen till Indien öppnat. I förfärlig nakenhet träda europeernes rofgirighet och samvetslöshet oss till möte på hvarje sida i hans bok. Det sista stycket i den samma andas en blandning af gäckadt hopp och undergifvenhet för det oundvikliga ödet:

»För att sluta: Dessa äro de tjenster, som jag gjort under en tidrymd af tjuguett år, under hvilken tid jag tretton gånger gjorts till slaf och sexton gånger blifvit såld, till följd af olyckliga tilldragelser, som jag utförligt nog omtalat i denna bok om långa och mödosamma resor; men fastän så varit, kan jag icke afhålla mig från att tro, att det förhållandet, att jag blifvit utan belöning, hvilken jag efter så många mödor kunde vänta, mera härrör från den gudomliga försynen, som för mina synders skull tillåtit detta, än från en uraktlåtenhet eller försummelse af den, som hans embetspligt tycktes tvinga att låta mig rättvisa vederfaras ...»

4. Den nyaste sjövägen till Indien.

Under århundradena före Colombo hade de europeiska folkens närings- och statslif företrädesvis sammanträngt sig vid stränderna af Medelhafvet, Gamla verldens vigtigaste samfärdsels- och vattenväg. Vi känna de omständigheter, som under loppet af slafveri, blef åter fri och trädde i tjenst hos konungen af Siam. Sedan denne herskare blifvit förgiftad af sin gemål, tog vår äfventyrare krigstjenst hos konungen af Birma, och sedan han

utstått mångfaldiga äfventyr och deltagit i en mängd strider och faror, återvände han med måttliga lyckans håfvor till Malacca för att å nyo börja sina färder såsom följeslagare åt jesuiten Francisco Xavier, hvars snille och dygder han icke nog kan berömma. Då Xavier 1552 dött i Sjansjan, icke långt från Macao, slöt sig Pinto till pater Belquior. Dock drefvo honom hemlängtan och den annalkande ålderdomens förebud 1558 tillbaka till Goa. Här öfverlemnade han åt ståthållaren dom Francisco Barreto åtskilliga skänker från Japans öfverherre, hvarför den förre gaf honom ett rekommendationsbref till konungen af Portugal, af hvilken Pinto kunde vänta en belöning för sina mödor och äfventyr.

Men då Pinto 1558 anlände till Lisboa, hade João III, till hvilken vicekonungen bref var ställdt, redan varit död ett år. Regentinnan Katharina af Österrike beviljade honom väl audiens, men tyckes icke ha känt sig förpligtad att göra något för honom. Hennes minister afspisade honom med löften och öfverlemnade honom åt fattigdom och hopplöshet.

Vår verldskringfarares sista öden äro alldeles obekanta. Hans händelserika lif upprullar för oss en dyster tafla af förhållandena på de haf och i de land, som den nya sjövägen till Indien öppnat. I förfärlig nakenhet träda europeernes rofgirighet och samvetslöshet oss till möte på hvarje sida i hans bok. Det sista stycket i den samma andas en blandning af gäckadt hopp och undergifvenhet för det oundvikliga ödet:

»För att sluta: Dessa äro de tjenster, som jag gjort under en tidrymd af tjuguett år, under hvilken tid jag tretton gånger gjorts till slaf och sexton gånger blifvit såld, till följd af olyckliga tilldragelser, som jag utförligt nog omtalat i denna bok om långa och mödosamma resor; men fastän så varit, kan jag icke afhålla mig från att tro, att det förhållandet, att jag blifvit utan belöning, hvilken jag efter så många mödor kunde vänta, mera härrör från den gudomliga försynen, som för mina synders skull tillåtit detta, än från en uraktlåtenhet eller försummelse af den, som hans embetspligt tycktes tvinga att låta mig rättvisa vederfaras ...»

4. Den nyaste sjövägen till Indien.

Under århundradena före Colombo hade de europeiska folkens närings- och statslif företrädesvis sammanträngt sig vid stränderna af Medelhafvet, Gamla verldens vigtigaste samfärdsels- och vattenväg. Vi känna de omständigheter, som under loppet affemtonde och sextonde århundradena minskade Medelhafvets betydelse. Samfärdseln med Asiens östra och södra områden öfver Egypten, genom hvilken Venezia kom till den yppigaste blomstring, började afstanna, och Svarta och Röda hafven upphörde att vara de mycket besökta handelsvägar, på hvilka österlandets skatter förut strömmade till vesterlandet.

41. Fornegyptisk hamnplats.

Redan kort efter upptäckten af sjövägen till Indien började en ny afdelning af handelssamfärdselns lif, ty dittills hade handeln knapt varit annat än inrikes handel, men blef nu verldshandel, och sålunda inträdde sedan dess en fullständig omhvälfning i Gamla verldens borgerliga och näringsförhållanden.

Dittills hade man rört sig blott på det östra halfklotet; nu lärde menniskan sig känna äfven det vestra, sina antipoder. Nya njutningsmedel kommo till de gamla, nya skatter strömmade till de nationer, som funno nyckeln till dem, och spridde sig genom enlifligare handelsrörelse öfver hela Europa. Ostindien, dittills handelns urkälla, rycktes på detta sätt betydligt närmare Europa,

Man behöfde icke längre den osäkra vägen öfver Alexandria, behöfde icke längre några dyrbara mellanhandlare, man hemtade omedelbart från källan och kunde följaktligen lemna varorna billigare än Venezia, som först måste på omvägar anskaffa dem. Oceanens befarande utgjorde början till det moderna verldslifvets hvarför Medelhafvet, såsom medelpunkt för det dittills varande inskränktare lifvet, måste förlora sin betydelse. Det blef hvad det i förhållande till oceanen geografiskt är: ett inhaf. Det oceaniska lifvet hos den nya tidens stora kulturfolk började, och dermed var första steget taget genom porten till en ny tid. Understödd af de andliga

strömningarna i upptäckternas tidhvarf, gick verldssamfärdseln en fullständig ombildning till möte.

Först tog handeln på Indien ganska snart alldeles olika riktningar; Venezia, Genova och Pisa, som bland de italienska städerna dragit största fördelen af försäljningen af Indiens alster, ledo allt större och känbarare förluster. Dock återstod ännu något hopp att återvinna den gamla öfvervigten. Den redan nämde Niccolò Conti, en veneziansk köpman, femtonde århundradets Marco Polo, erinrade om den gamla vattenväg, som fordom ledt från Nil till Röda hafvet, och tillrådde att åter utgräfva »de fyra konungarnes (Ramses, Nekos, Dareios, Ptolemaios) kanal», som blifvit igengrundad, och sålunda återställa den närmaste vägen till Indien. Conti kände till denna kanal genom egen åskådning, enär han på återvägen från Indien begifvit sig öfver Aden till Djidda och derifrån till Alexandria.

Denna gamla hafsförbindelse ledde från östra Nilarmen genom landet Gosen till Arsinoe vid Röda hafvet. Enligt Strabon skall Sesostris (1394—1328 f. K.) ha påbörjat kanalen; Herodotos berättar dock, att Nekos, bekant genom Afrikas kringsegling, begynt byggandet, men till följd af ett orakelspråk icke fullbordat det; hans verk skall, såsom Diodorus Siculus berättar, först omkring 277 f. K. ha fulländats af Ptolemaios Filadelfos. Kanalen, säger Herodotos, »är fyra dagsfärder lång och gräfdes så bred, att tvenne treroddarskepp kunde segla jemte hvarandra». Strabon uppgifver en bredd af närmare 60 meter och ett djup, som var tillräckligt för en mycket tungt lastad lastdragare. De nu befintliga spåren skola låta sluta till ett djup af högst 5 meter och en bredd af öfver 40 meter. De betydliga underhållskostnaderna och kanalens ringa nytta föranledde snart dess försummande. Redan på Kleopatras tid var den så igensandad, att flere fartyg, på hvilka hon efter slaget vid Aktion (31 f. K.) ville rädda sina skatter till Röda hafvet, fastnade i sanden. Först Trajanus (98—117 e. K.) eller Hadrianus(117 - 138 e. K.) återstälde den gamla kanalen så mycket, att den kunde befaras, men kalifen Almansur lät, för att försvåra tillförseln for en rebellhär, helt och hållet igenfylla den (767 e. K.).

Med hänförelse omfattade venezianerne Contis förslag att åter göra kanalen farbar, men då mamlukerne lade hinder i vägen, emedan de fruktade frankernes inflytande och de kristnes framträngande på deras områden, och då de stora kostnaderna för utförandet togos i betraktande, afstod man åter från planens verkställande. Napoleons skarpblick insåg under den egyptiska expeditionen vigten af en kanalisering af näset vid Suez, och genast gaf han ingeniören Lepére i uppdrag att afväga trakten och utarbeta en plan till en kanal. Planens utförande uteblef emellertid och trängdes af andra ytterst vigtiga tilldragelser alldeles i bakgrunden. Fullkomligt i förgätenhet råkade förslaget dock icke, fast mera hänförde det år 1881 konsularagenten Ferdinand de Lesseps till den grad, att han beslöt att egna alla sina krafter åt dess verkställande. Hans kraftfulla vilja och höga förbindelser förlijelpte honom efter årtionden till seger. I april 1859 togs vid Port Said det första spadtaget på den nya Suezkanalen, och den 16 november 1869 öppnades åter den gamla vattenvägen. Kanalen förenar Medelhafvet med Röda hafvet, dervid begagnande sig af Bittersjöarna utan att som den gamla kanalen taga en Nilarm till hjelp.

Sålunda har då i vårt århundrade en ny sjöväg till Indien öppnats, hvilken visserligen för närvarande gör aktieegarne så föga nytta, att den icke ens betalar räntorna på det nedlagda kapitalet (öfver 400 millioner franc). Säkerligen skall dock härigenom för framtiden, i synnerhet till följd af den tilltagande ångbåtsfarten, en vigtig samfärdsförmedlare skapas, och genom den nya förbindelseleden skola vigtiga verkningar framkallas till fromma för framåtskridandet.

*

III.

Amerikas upptäckt.

Amerikas första upptäckt. — Grönlands- och vinlandsfararne. — Cristoforo Colombo och hans bröder. — Bemödanden i Portugal. — Första resan och Amerikas andra upptäckt. — Antillerna och deras invånare. — San

Domingo eller Haiti. — Andra resan. — Försök till en jordomsegling. — Öfverflyttning af europeiska husdjur och sädesslag. — Upptäckten af Guadeloupe. — Karaiberne. — Guldgruvorna. — Jamaica. — Tredje resan. — Trinidad. Paria. — Återkomst till Spanien i kedjor. — Ovandos expedition. — Fjerde resan. — Honduras. Costarica. Från Panama till Darienviken. Veragua. — Nya olycksdagar på Jamaica. — Återkomst till Spanien. — »Upptäckarens» död och norra kusten af Sydamerika. — Bobadillas ankomst.

1. Amerikas första upptäckt.

För att för oss förklara portugisernes underbara framgångar i (117 - 138 e. K.) återstälde den gamla kanalen så mycket, att den kunde befaras, men kalifen Almansur lät, för att försvåra tillförseln for en rebellhär, helt och hållet igenfylla den (767 e. K.).

Med hänförelse omfattade venezianerne Contis förslag att åter göra kanalen farbar, men då mamlukerne lade hinder i vägen, emedan de fruktade frankernes inflytande och de kristnes framträngande på deras områden, och då de stora kostnaderna för utförandet togos i betraktande, afstod man åter från planens verkställande. Napoleons skarpblick insåg under den egyptiska expeditionen vigten af en kanalisering af näset vid Suez, och genast gaf han ingeniören Lepére i uppdrag att afväga trakten och utarbeta en plan till en kanal. Planens utförande uteblef emellertid och trängdes af andra ytterst vigtiga tilldragelser alldeles i bakgrunden. Fullkomligt i förgätenhet råkade förslaget dock icke, fast mera hänförde det år 1881 konsularagenten Ferdinand de Lesseps till den grad, att han beslöt att egna alla sina krafter åt dess verkställande. Hans kraftfulla vilja och höga förbindelser förlijelpte honom efter årtionden till seger. I april 1859 togs vid Port Said det första spadtaget på den nya Suezkanalen, och den 16 november 1869 öppnades åter den gamla vattenvägen. Kanalen förenar Medelhafvet med Röda hafvet, dervid begagnande sig af Bittersjöarna utan att som den gamla kanalen taga en Nilarm till hjelp.

Sålunda har då i vårt århundrade en ny sjöväg till Indien öppnats, hvilken visserligen för närvarande gör aktieegarne så föga nytta, att den icke ens betalar räntorna på det nedlagda kapitalet (öfver 400 millioner franc). Säkerligen skall dock härigenom för framtiden, i synnerhet till följd af den tilltagande ångbåtsfarten, en vigtig samfärdsförmedlare skapas, och genom den nya förbindelseleden skola vigtiga verkningar framkallas till fromma för framåtskridandet.

*

III.

Amerikas upptäckt.

Amerikas första upptäckt. — Grönlands- och vinlandsfararne. — Cristoforo Colombo och hans bröder. — Bemödanden i Portugal. — Första resan och Amerikas andra upptäckt. — Antillerna och deras invånare. — San Domingo eller Haiti. — Andra resan. — Försök till en jordomsegling. — Öfverflyttning af europeiska husdjur och sädesslag. — Upptäckten af Guadeloupe. — Karaiberne. — Guldgruvorna. — Jamaica. — Tredje resan. — Trinidad. Paria. — Återkomst till Spanien i kedjor. — Ovandos expedition. — Fjerde resan. — Honduras. Costarica. Från Panama till Darienviken. Veragua. — Nya olycksdagar på Jamaica. — Återkomst till Spanien. — »Upptäckarens» död och norra kusten af Sydamerika. — Bobadillas ankomst.

1. Amerikas första upptäckt.

För att för oss förklara portugisernes underbara framgångar iöstra Asien måste vi erinra oss, att handgevärens och kanonernas fullkomnande redan börjat, och att äfven astronomien och geografien, sjöfarten och skeppsbyggeriet gjort anmärkningsvärda framsteg. Med boktryckarkonstens utbredning var medeltiden buren till grafven, synkretsen hos dem, som drogo nytta af denna stora uppfinning, vidgades år från år. Allt längre sväfvade menniskoanden ut öfver hafvet och upp mot himmeln till stjerneverldarna. Med romar- och österlandstågens romantik var det förbi, påfvens makt förmådde ingenting mot framträngandet af kristenhetens arffiende, hvilken fattat fast fot vid Bosporos och nu eröfrade den ena efter den andra bland Medelhafvets stora och mäktiga öar. Utbördingarne bland Europas folk, de osmaniska turkarne, förstodo sig dock illa på konst och handel samt visade sig som dåliga grannar till de romanska, slaviska och germaniska folken. Ett nytt riddar- och hjelteväsen vaknade genom de stora företagen till sjös i upptäckternas tidhvarf. Den gamla, sköna riddartiden med sina torneringar och kärlekshof var oåterkalleligt förbi, sedan kanonerna ljungat ned riddar- och röfvarborgarna samt furstarne begynt att till tronens och statens säkerhet upprätta stående härar. Men huru mycket än den religiösa överspänning, som ledde till korstågen, försvann, bibehöll dock kyrkan en oemotståndlig bundsförvandt i fanatismen, som nu trosifrigt kämpade mot morer och turkar, inder och andra hedniska folk. Först den sunda nykterheten i de lifsåskådningar, som med reformationens utbredning gjorde sig gällande, klarade folkens tänkesätt.

Betydelsen af de nya sjövägarna hade blifvit insedd, då Spanien och Portugal under årtionden rustade sig till nya upptäckter, derigenom allt mer omskapade handeln till verldshandel och inledde sjöhandeln på nya banor, i det de bragte de aflägsnaste verldsdelar i förbindelse och beröring med hvarandra. Dittills obekanta landområden med underbar, alsterrik natur öppnades framgent slag på slag och gåfvo påstöt till vidt gående politiska förändringar.

Under det portugiserne efter Grodahoppsuddens kringsegling vidare fullföljde sin sändning i södra och östra Asien, lade spaniorerne under ledning af en stor italienare en ny verldsdel till den gamla verlden.

Nu är det ett till visshet höjdt sakförhållande, att redan långt, redan 500 år före Cristoforo Colombo norra delen af Amerika upptäckts och de i nordost belägna kusterna besökts, ja, bebotts af europeer. Stadigvarande nybyggen hade likaledes grundats, men kännedomen om ett i vester beläget land, hvars utsträckning åt söder, vester och norr dessa nybyggare svårligen kunde ana, förblef dock endast några fås egendom och skulle med dem och deras efterkommande varit slocknad äfven för oss, om icke någraurkunder och krönikor lemnade de mest otvetydiga bevis på denna tidigare upptäckt.

Irländska munkar kommo år 795 till Island och förde på denna aflägsna o ett åt betraktelsen vigdt eremitlif. Till dem sällade sig under tidens lopp talrika norska nybyggare, vid hembygden trötta män af detta djerfva sjöfararfolk under den äldsta medeltiden. Man har med rätta förundrat sig öfver, huru dessa kunde utbyta sin skönare hembygd mot den kala, dystra ön; men de fleste hade icke kommit dit af fritt val, utan som kringirrande flyktingar, hvilka för blodsdåd i sitt hemland af folkdomstolen förklarats fredlösa. Äfven från Island ströfvade dessa oroliga andar längre bort, när de för något blodsdåd förjagats äfven derifrån. Från Island till Grönlands upptäckande var sålunda blott ett steg.

Sålunda var det åter igen kämpar från Norge, som i tionde århundradet, då konung Harald Hårfagre störtat eller underlagt sig alla Norges småkonungar, af förtrytelse öfver förhållandena i sin hembygd vände fäderneslandet ryggen och besatte nordens öde öar, Grönland och Färöarna.

En af dessa norska nybyggare på Färöarna, Nadd-Odd, blef sannolikt år 867, under en hemresa till Norge, i stället af storm kastad till Island, som han kallade Snjoland (snöland). Fjorton år senare, år 875, bosatte sig här de första norrmännen under Ingolf, och för dessa rymde de kontemplativa anakoreterne från Irland fältet. Kort derefter, omkring år 876 eller 877, upptäckte en annan norrman, Gunbjörn, östra kusterna af Grönland, dock utan att landa der; stormen hade kastat honom ända dit. Först hundra år senare blef det upptäckta landet koloniseradt från Island af Erik Röde. Denne styrde enligt den tidens bruk sitt fartygs kosa efter de korpars flygt, som han förde med sig och af hvilka han tid efter annan lät en flyga ut för att aflocka dess instinkt, huru vida land vore i

närheten. En af dessa korpar vände sig vester ut, Erik följde hans flygt och kom till södra udden af ett land, hvilket han för att locka efterföljare kallade Grönland. Sålunda var Amerikas sedan följande upptäckt förberedd. Ty sedan Erik framlefvat tre vintrar i det af honom först beträdda landet, återvände han till Island för att söka kolonister för det nya landet och med dem bilda en egen liten stat. Nybyggarne genomforskade land och kuster närmare, stormar kringkastade sjöfararne, och sålunda hände, att år 986 Bjarne Herjulfsson, väderdrifven söder ut, blef den förste europé, som skådat Nya verldens, Amerikas, kust. Han såg tre gånger efter hvarandra land, men seglade förbi i nordvestlig riktning utan att beträda det samma. Nyare undersökningar antaga, att det första var Nantueket, beläget söder om Boston, det andra Nova Scotia, det tredje New-Foundland ellerLabrador. En häftig sydvestvind dref Bjarnes fartyg tillbaka till Grönland, der han lyckligt landade. På en omkring år 1000 företagen resa till Norge berättade han för sina landsmän, i synnerhet Erik jarl, landets konung, att han en gång sett obekanta öar sydvest om Grönland, men icke beträdt dem. Jarlen tadlade detta, och då Bjarne återkommit till Grönland och meddelade sina sjö-äfventyr äfven åt Lef Eriksson, Erik Rödes son, så köpte denne Bjarnes fartyg och seglade år 1001 med 35 djerfva män till den antydda trakten för att liksom sin fader, hvilken då ännu lefde, men var gammal vorden, uppsöka och kolonisera land, liksom denne hade gjort med Grönland. Han kom först till Labrador, hvilket han efter de på kusten liggande flata stenarna eller hällarna kallade Hälleland; sedan for han vidare och landade vid ett slätt, med skogar betäckt land, kring hvilket längs stranden låg hvit sand. Lef kallade det Markland (skogslandet), men lemnade det, gynnad af en nordostvind, och kom efter två dagar till det tredje landet, som behagade honom ännu bättre än de förut upptäckta, På en liten ö utanför kusten steg han i land. Åtföljd af sina reskamrater, begaf han sig vester ut till en udde, som sköt ut från land, inlöpte i en liten vik och från denna i en flod, som kom från en sjö. Landet var förträffligt, hvadan man beslöt att under vintern stanna der. Man fann alla slags fisk, i synnerhet präktig lax. Vintern var icke så lång, köld och snöfall icke så häftiga som på Grönland, ja, på den kortaste dagen kunde man ändock se solen nio timmar. Bland växterna fann man äfven vinstockar, den vilda amerikanska vinrankan. Då Lef nästa vår återvände till Grönland, kallade han det upptäckta landet efter de der funna drufvorna Vinland.

Lefs berättelser äfvensom de medförda föremålen väckte grönländarnes uppmärksamhet, så att nya expeditioner företogos till det nyupptäckta landet. Lefs svåger, Torvard, reste dit med 30 man, fann de af Lef bygda hyddorna och undersökte landet i öster och vester äfvensom kustöarna. I början fann han allt obebodt, och blott på sina längre färder påträffade han några små menniskor, som han derför kallade »skrälingar» (af skral). I strid med dessa blef Torvard sårad af en pil, så att han dog. Torfinn, Lefs broder, ville fara från Grönland för att hemta sin svågers qvarlemnade lik, men blef af vidriga vindar tillbakadriven till Grönland och dog der jemte sina kamrater af pesten.

Mången »vinlandsfärd» företogs äfven sedan. Men då dessa resor gåfvo mera ära än byte, medan hval- och sälfångsten vid Grönlands vestkust lemnade säkrare afkastning, funno de sedan endast få efterföljare. Mot slutet af femtonde århundradet blefvo Island och Grönland politiskt skilda; tyngden af kyrkliga bördor(ty ända dittills ordinerades från Roma biskopar för Grönland), pest och angrepp af eskimåerne förstörde alla nybyggen på det senare. Med dem gick kännedomen om de nyupptäckta landen förlorad. Ännu en 1347 företagen marklandsfärd omnämnes; om senare resor veta de nordiska årsböckerna ingenting mer, så att det behöfdes en ny upptäckare, Cristoforo Colombo, hvilken från Gamla verldens vester för menskligheten öppnade denna stora verldsdel.

2. Amerikas andra upptäckt af Cristoforo Colombo.

I mensklighetens historia börjar med Cristoforo Colombo eller på spanska Cristóbal Colon ett nytt lysande kapitel, och derför står med rätta namnet på »Nya verldens» upptäckare med outplånliga drag för alla tider inskrifvet bredvid namnen på de mest framstående menniskor.

Så länge den fjerde verldsdelen, kringböljad af Atlantiska och Stilla oceanernas vatten, höjer sig ur hafvets djup och upptornar sina berg mot himmeln, så länge skall ock namnet Colombo fortlefva i mensklighetens minne,

oaktadt den af honom upptäckta jordhalfvan icke, såsom sanning och tacksamhet kräfde, benämnes efter »upptäckaren», såsom de samtida spanska historieskrifvarne kalla honom. Ju högre Colombo står i efterverldens minne, desto naturligare synes det oss, att mer än en ort i Italien berömmer sig af att vara hans födelseort. Men han säger sjelf i en offentlig urkund af 1498, att Genova är hans fädernestad. Colombos födelseår är ännu icke säkert bestämdt, dock kan man efter hans egna antydningar endast sluta till år 1456. Hans fader, Domenico Colombo, var en rättskaffens man och försörjde sina fyra barn med klädesväfnad och ullkamning. Cristoforo var familjens äldste son, Bartolomeo den andre, Giacomo, i Spanien sedan kallad Diego, den tredje. Utom dessa tre söner fans äfven en dotter. Så långt familjens medel tilläto, nekades barnen intet, som kunde befordra deras bildning, och den unge Cristoforo lärde sig läsa och skrifva, räkna, teckna och måla. Men redan i hans tidiga ungdom var det egendomligt för gossen, att allt, hvad han gjorde, gjorde han väl, och detta förmådde äfven föräldrarne att sätta honom i lärdomsskolan i Pavia för vidare utbildning. Här förvärfvade han sig kunskaper i latin och idkade i synnerhet alla de vetenskaper, som kunde varda nyttiga för en blifvande sjöman, såsom geometri, geografi, astronomi och sjövetenskap. Den lifliga sjöfarten i fädernestadens hamn hade redan i hans tidiga ungdom hos honom väckt önskan att en gång blifva sjöman, och då han på sitt fjortonde år från den af honom dittills besökta skolan återkom till fadern, blefderför den unge Colombo anstäld på ett fartyg och gjorde med det sin första sjöresa, hvars mål var levanten. Händelsevis vet man äfven, att han i tjenst hos konung René af Anjou seglat till Tunis för att der borttaga en galeas. Under färden fick besättningen vid södra udden af Sardegna veta, att företaget vore förknippadt med icke ringa fara, enär man vid Tunis skulle finna ytterligare två större och ett mindre krigsfartyg. Besättningen fruktade för utgången, hvarför den ville tvinga den unge befälhafvaren att fara tillbaka till Marseille och der hemta förstärkningar. Colombo gaf skenbart sitt samtycke, men ombytte under natten poltecknen vid magnetnålarnas spets och narrade härigenom besättningen, så att man i stället för till Marseille kom till kusten af Afrika.

Andra sjöresor förde honom till England, der han i Bristol inskeppade sig på en stockfiskfångare. Af honom sjelf erfara vi, att han 1477, och det under en ytterst lindrig vinter i februari månad, farit mer än 100 spanska sjömil bortom Island. Mången förmodar, att han på Island af latintalande munkar fått meddelande om tillvaron af det gamla Vinland i den fjerran Vestern, på andra sidan hafvet; dock kunna i hans skrifter inga spår upptäckas af någon kännedom om norrmännens vinlandsfärder. Efter denna resa träffa vi honom i Lisboa, men hittills har det icke lyckats att bestämma det år, då han kommit till Portugal. Hans insigter i sjövetenskapen, om jordens form samt vindens och vattnets egendomligheter blefvo härigenom allt mera omfattande, och den allt styrande försynen, som utsett den djerfve sjömannen till ett synnerligt verktyg, visste att leda det så, att han genom sitt giftermål med en sondotter till den portugisiske ädlingen Bartholomeu Perestrello, åt hvilken prins Henrique el navegador 1446 förlänat det ärftliga ståthållarskapet på Porto santo, fick i sina händer dennes dagböcker och kartor. Dessa papper äfvensom Marco Polos resebeskrifning, men i synnerhet »Imago mundi», en reseskildring af den franske kardinalen Petrus de Alliaco (Pierre d'Ailly), hvari möjligheten af en vestlig färd till Indien framhölls, torde enligt all sannolikhet ha hos honom väckt den tanken, att man genom jordklotets kringsegling med kursen styrd vester ut slutligen måste uppnå Asiens östra kust och dermed rikena Kataia (Kina) och Zipangu (Japan), land, i hvilka skulle råda ett sådant öfverflöd på guld och ädla stenar, att konungen i det senare riket skulle täcka sitt palats med idel guldplåtar i stället för med bly eller skiffer. Till dessa land stod hans håg, och hans fromt troende, på omvändelsen af dessa lands hedniska folk riktade sinne var i synnerhet det, som oaflåtligt sporrade honom till ny verksamhet. Fortfarande studerade han berättelserna afAtlantiska hafvets sjöfarare äfvensom af Perestrello. Genom dem erfor han, att en sjöfarare i konungens af Portugal tjenst en gång af en häftig storm blifvit drifven vester ut och ur vattnet uppfiskat ett simmande, snidadt trästycke, som uppenbarligen varit bearbetadt med något verktyg af jern. Ja, invånarne på Azorerna hade berättat för Colombo sjelf, att ofantliga barrträdsstammar, tillhörande en på Azorerna icke växande art, af vestliga vindar uppspolats på deras stränder, och att en gång på ön Flores böljorna från samma håll uppkastat två manliga lik, hvilkas ansigtsbildning varit alldeles olik alla dittills kända menniskoslag. Detta stegrade nästan till visshet hans förut hysta åsigter, att man vester om Atlantiska hafvet skulle anträffa land, nämligen Kina och Japan, Asiens östra kust, och han talade med sådan bestämdhet om detta land, som om han redan sett det med egna ögon.

42. Cristoforo Colombo. Efter ett gammalt kopparstick.

Han skred nu till utförande af den uppgjorda planen att uppsöka det förmodade landet; konungen af Portugal skulle härvid vara honom behjelplig medelst fartyg. Denne visade sig äfven villig, begärde en omständlig plan till en dylik resa och utsände sedan hemligen ett fartyg på upptäcktsfärd; så försäkrar åtminstone Colombos ene son i sin icke alldeles tillförlitliga lefnadsbeskrifning öfver fadern. Men den portugisiske sjömannen hade hvarken den djerfve genovesens hufvud eller mod; han kom snart tillbaka, och besättningen förklarade, att oceanen fortginge i oändlighet som en omätlig yta full af stormande vågor. Kort derefter lemnade Colombo hemligen Portugal och vände sig efter hand med samma förslag till Venezia, Frankrike och England. Till det sist nämda konungariket hade Bartolomeo blifvit väderdrifven, och han begagnade sitt som kartritare vunna anseende för att vid konung Henry VII:s hof främja Cristoforos planer. Senare deltog han i upptäckten af Godahoppsudden. Men Colombos bemödanden att göra sig hörd voro fåfänga, öfver allt såg han sig tillbakavisad, emedan man ansåg hans åsigter for drömmerier af ett förryckt hufvud. Redan stadd på resa till Frankrike, der han ville vidare fullfölja sina planer, kom han till

43. Colombo inför höga rådet i Salamanca.den då mycket betydande hamnplatsen Palos. Blottad på det nödvändigaste, klappade han på porten till ett fransiskanerkloster och bad om en styrkdryck och en bit bröd för sig och sin af vandringen alldeles utmattade son Giacomo (Diego). Brodern portvaktaren gjorde sig af främlingen underrättad om hans härkomst och höll den behöfvande gästen qvar i klostret, då han i honom fann en i astronomi och geografi förfaren man. En kunnig läkare eftersändes, man meddelar sig med hvarandra, och broder Juan skickar nu ett pålitligt bud med ett varmt rekommendationsbref till drottningen. Redan efter fjorton dagar anlände en skrifvelse från Isabella och respenningar för Colombo, hvilken

44. Colombo inskeppar sig. Efter Th. de Bry.

nu begaf sig till lägret vid Granada, der hofvet då uppehöll sig. Icke ringa förvåning väckte här de dryga vilkor, som Colombo framstälde, om han skulle utföra sitt företag i den kastilliska kronans tjenst. Han fordrade för sig och sina efterkommande förläning af adelskap, värdighet och makt som vicekonung i de land, som komme att upptäckas, tiondedelen af deras inkomster och dessutom att utnämnas till amiral. Under tiden hade väl antalet af hans gynnare i drottningens omgifning mycket förökats, men konungen var dock vid den tiden ännu så ifrigt syseisatt med kriget mot morerne, att han skänkte föga uppmärksamhet åt den ringa sjömannensplaner. Icke heller fattades det män, hvilka förkastade Colombos åsigter som orimliga, såsom de lärde i den berömda spanska universitetsstaden Salamanca. Sålunda svarade dessa, att ideen om jordens runda form vore en dårskap, ty då måste ju i de land, som ligga midt emot oss, folket stå på hufvudet och med benen vända uppåt; träden måste med sina grenar växa nedåt, men med rötterna uppåt, och om det också lyckades ett fartyg att uppnå det yttersta Indien, skulle det likväl aldrig kunna återkomma, emedan det väl skulle kunna fara utför, men aldrig tillbaka uppför rundningen. Såsom de lärda männen i Salamanca talade, så tänkte på den tiden många, men de fleste skakade på hufvudet, ty kunskaper på geografiens område egde blott få. Derför ledde det icke heller till något, att Colombos ögon strålade af hänförelse vid försvaret af hvad han höll för sant, ty hans skäl kunde öfver hufvud blott några få följa med. Sålunda förgick åter ett år med underhandlingar, och först efter morernes besegrande lemnades Colombo de nödtorftigaste medlen till utförande af hans plan. Drottning Isabella, hvars för allt upphöjdt mottagliga sinne blef lifligt intaget för den djerfve sjömannen, förklarade beslutsamt: »Jag vill företaga färden för min egen räkning och pantsätta mina juveler för att få de nödiga summorna.» Men Colombo hade redan rest sin väg, enär man förkastat de af honom framstälda vilkoren. Ett ilbud upphann honom två mil bortom Granada, vid bron vid Pinos, och förde honom tillbaka. Fördraget afslöts, fartygens utrustning påskyndades, dagen för affärden bestämdes. Tre fartyg, af hvilka två voro blott mycket lätt bygda barker, kallade karaveller, i aktern och fören högbygda och försedda med kastell i framstammen och kajutor, men i midten odäckade, lemnades åt honom. Det skulle säkerligen blifvit svårt för genovesen att för sitt äfventyrliga företag finna de rätta följeslagarne, om icke den rika, inom Palos' sjömansskrå högt ansedda familjen Pinzon understödt upptäckaren. Colombo förde befälet på det största fartyget, Santa Maria, Martin Alonso Pinzon på La Pinta, Vicente Yañez Pinzon på La Niña. Sålunda utrustad lemnade man den 3 augusti 1492, tidigt på morgonen af en fredag, Palos'

hamn och anförtrodde sig åt hafvet; ankarna lättades, vimplarna fladdrade muntert för vinden, seglen svälde och alla de, som stodo vid hamnen och åsågo skådespelet, betraktade med tårar och oro de 90 sjöfararne såsom åt döden invigda offer. Colombo deremot satt i kajutan och började sin med största noggranhet förda dagbok öfver hela resan med de orden: In nomine domini nostri Jesu Christi (I vår herre Jesus Kristos' namn)!

Färden räckte icke länge, ty redan på tredje dagen hissade LaPinta nödflagg. Rodret hade gått sönder, och det, såsom Colombo misstänkte, på tillställning af den mot sin vilja medtagna besättningen. Amiralen beslöt derför att för fartygets reparering inlöpa i en hamn på Canarieöarna; der uppehölls man tre hela veckor. Stor modlöshet hade redan bemäktigat sig en betydlig del af besättningen, och den stegrades dag från dag, ju längre man kom framåt på det obekanta hafvet. För att förekomma ett utbrott af besättningens modlöshet och förtviflan måste Colombo föra den bakom ljuset i fråga om längden af den väg, som redan tillryggalagts och enligt hans förmodan ännu återstod att tillryggalägga. Mer än en gång trodde man sig se öar i de mellan Amerika och Europa från söder till norr sig sträckande sjögräsbankarna, men alltid visade det sig till sjömännens förtret vara en villa. I synnerhet visade sig matroserne modfälda, då man för första gången iakttog en afvikelse af magnetnålen. Äfven ängslade dem den tanken, att i dessa aflägsna haf aldrig blåste vindar, som kunde återföra dem till hemmet. Sedermera, efter den store sjöfararens död, har man uppdiktat och till och med i ballader firat den osmakliga berättelsen om hans besättnings öppna myteri. Colombo visade sig alltid med gladt ansigte för sitt folk; hopp och tillförsigt till framgången af hans plan gåfvo honom allt jemt nytt mod.

45. Colombos tre karaveller.

Redan var september månad slut, och endast få tecken till närheten af land läto se sig på det ändlöst vida hafvet. Hägrar, pelikaner, änder varsnade man den 4 oktober emellanåt på den så ensliga hafsfärden, och, hvad som var det mest uppmuntrande, alla riktade de sin flygt åt sydvest. Till och med den i de fruktbara eqvatoriallandens granskap egendomliga angenäma landlukten uppfylde luften. Friskt gräs, sådant det växer vid flodstränder, sam på vattnet; en grön fisk, som endast uppehåller sig bland klippor, lät se sig, en törnbuske med färska nypon dref förbi, och matroserne uppfiskade än ett vassrör, än ett litet bräde, än en konstrikt snidad staf. Då vek ändtligen den dystrastämningen, äfven den mest oerfarne sjöman såg häri säkra tecken till närheten af land. Det var den 11 oktober år 1492. Aftonen nalkades, besättningen hade enligt ordningen för dagen sjungit Salve regina eller vesperhymnen, då amiralen i ett tal uppmanade dem att prisa Guds godhet och gifva väl akt på allt, enär de sannolikt redan denna natt skulle anträffa land.

46. Colombo på sitt fartyg. Enligt afbildningen i Grands voyageurs.

Vinden blåste friskt, fartygen plöjde vågorna i rask fart, främst La Pinta som den bästaseglaren. Alla bidade i den mest spända väntan, intet öga lykte sig till sömn. Men Colombo stod på den högsta punkten af sitt fartygs bakstam och lät sin skarpa blick sväfva öfver den böljande oceanen. Klockan 10 på aftonen trodde han sig se ett ljus skymta på långt afstånd. Då han befarade en synvilla, tillkallade han en följeslagare och efter honom ännu flere. Alla sågo det, men det försvann åter. Då dånade plötsligt klockan 2 på morgonen ett kanonskott från La Pinta, alla störtade upp på däck, och på ett afstånd af två mil såg man tydligt kusten. Man tog in seglen, lade bi och afvaktade otåligt dagens inbrott. Men med hvilka tankar och känslor måtte icke Amerikas upptäckare under dessa timmar ha bidat på däck!

Upptäckarens dagbok säger, att en matros på La Pinta, vid namn Rodrigo, bördig från Triana, först sett land och ljudligt helsat det. Att Colombo undanhöll mannen de lofvade 26 dukaterna, emedan han sjelf fyra timmar förut i månskenet sett den närbelägna kustens silfverband, hör till de omständigheter, som bidrogo till att göra genovesen mindre omtyckt af sjömännen.

3. De upptäckta landen och deras invånare.

Den stora verldsdel, som ligger temligen midt emellan Asien på ena sidan samt Europa och Afrika på den andra,

i öster begränsad af Atlantiska hafvet och i vester af Stora oceanen eller Stilla hafvet, kallas nu allmänt Amerika. Kort efter upptäckten kallade man den likväl »Nya verlden», äfven Indien, än också Atlantis, Antilia eller ock rätt och slätt »den fjerde verldsdelen». Det för närvarande allmänt antagna namnet Amerika härrör, såsom vi i slutet af denna afdelning skola närmare framställa, från en tysk lärare och kartritare, hvars förslag dock först från 1570 vann allmän anklang och efterföljd, fastän Waldseemüllers kosmografi och äfven hans kartor redan anförde namnet Amerika.

Det var åter på en fredag, den 12 oktober 1492, som den verklige upptäckaren af den fjerde verldsdelen tidigt på morgonen för första gången såg östra kusten af »Indien», såsom han förmenade. En vacker, jemn ö, som sträckte sig flere mil långt, låg framför hans ögon, prunkande i frisk grönska och betäckt med träd liksom en enda sammanhängande frukträdgård. Den var bebodd, och infödingarne kommo fram under träden och skyndade från alla håll till stranden. De voro alldeles nakna och att döma af deras åtbörder högligen förvånade. Men Colombo gaf tecken till landstigning; ankarna kastades, båtarna bemannades och bevärades, sjelf steg han, rikt klädd i skarlakan, i sin båt, hållande i handen konungarikena Castillas och Leons fana, som i midten visade ett gröntkors, på ömse sidor hvarom voro stickade bokstäfverna F. och I. (Fernando och Isabella) och öfver dem kungliga kronor. Honom följde i sina båtar kaptenerne på La Pinta och La Niña med dylika baner i händerna. Då flydde indianerne förskräckta tillbaka i skogen, men amiralen steg i land, kastade sig på sina knän, kysste jorden, tackade och lofvade Gud under tårar. Sålunda tog han i besittning denna ö, som infödingarne kallade Maguayana (Guanahani), men han till frälsarens ära San Salvador.

47. Första mötet med infödingarne på kusten.

Alla hans följeslagare trängde sig med stor ifver och gränslös förtjusning omkring honom, och de, som varit trotsigast, bådo honom på knä om tillgift. Invånarne på den nyupptäckta ön voro ännu mera häpna än Colombos följeslagare öfver den utomordentliga händelsen. När de tidigt på morgonen sågo de tre fartygen ila mot kusten, trodde de, att tre stora sjövidunder med väldiga hvita vingar uppstigit ur hafvets djup, men då de sågo dem sätta ut båtarna och med flygande fanor ro till kusten, flydde de fulla af

48. Colombo beträder för första gången Nya verldens jord.förskräckelse in i sina skogar, och först då de långsamt hemtat sig från sin förfäran, närmade de sig lika skygt som nyfiket till de ännu aldrig af deras ögon skådade främmande gestalterna. De kastade sig ned för dessa män i blänkande stål och mångfärgade drägter samt visade dem gudomlig vördnad. Sedan de dock trädt dem något närmare, vågade de slutligen att med förvåning vidröra deras kläder och ansigte samt känna på den vackra, hvita huden på deras kropp.

Spaniorerne deremot funno öborne icke mindre sällsamma, Deras kroppar voro välbygda, deras höga panna och vackra ögon voro anmärkningsvärda, från deras hufvud föll styft hår ned öfver halsen. De tyckte om att måla sitt ansigte äfvensom den nakna kroppen med svarta, hvita och andra färger i enkla streck, men äfven i underliga krumelurer, hvilket gaf dem ett vildt, förskräckligt utseende. Deras menlöshet visade sig i deras vapen, som bestodo af träspjut, hvilka antingen voro härdade i elden eller i änden försedda med en hvass sten eller ett spetsigt fiskben. Dessutom betjenade de sig med stor skicklighet af slungor och stenyxor.

»Belåtet med naturens gåfvor och sorglöst motseende framtiden», befann sig enligt spaniorernes försäkran det ännu i naturtillståndet lefvande folk, som utbredde sig öfver en del af de upptäckta Antillerna, i åtnjutande af sin gyllene ålder. Det närde sig företrädesvis af en yppig jords frukter, gödde som läckerheter ett slags stumma hundar och värderade liksom ännu i dag det fina köttet af ödlearten yuana, Majs och maniok växte i öfverflöd och lemnade rika förråd. Yamsrötter, batater och bären af den spanska pepparn gjorde visthusens innehåll fullständigt. Saften af maygueyen (en agaveart) och de doftande frukterna af yayama lemnade högt värderade och vederqvickande drycker. Icke heller fattades fisk och sköldpaddor. Hvad naturen bjöd dem skördade de fredliga menniskorna utan besvär; jernet var dem obekant, och eld frambragte de på de flesta naturfolks sätt genom att medelst hastig gnidning sätta trä i brand. Den ur den guldrika sanden vunna ädla metallen förstodo de visserligen att gjuta i allahanda former, men deröfver höjde sig icke deras konstfärdighet. Dock voro de ifriga jägare och skickliga fiskare samt åstadkommo i skeppsbygnadsväg ganska vackra saker. Colombo fann på Jamaica en båt af

32 meters längd och nära 3 meters bredd.

Amiralen utdelade bland infödingarne mångahanda småsaker, såsom mångfärgade mössor, glasperlor, bjellror och så vidare, men allt detta mottogo de som ovärderliga skänker och voro på det högsta förtjusta öfver allt, som kom från de hvita männens hand. Några af öborne buro ett litet guldsmycke i näsan, och då mangenom tecken frågade dem, hvarifrån det vore, pekade de åt söder. Colombo, ännu allt jemt förmenande, att den af honom upptäckta ön hörde till östra Asien, trodde, att den der konungen i det guldtäckta palatset på ön Zipangu sannolikt bodde alldeles i närheten. Derför seglade han vidare redan på tredje dagen, den 14 oktober, åtföljd af sju infödingar, hvilka man ville begagna som tolkar. Färden gick mellan de vackra, gröna Bahamaöarna (af hvilka den största dock först senare upptäcktes) och var ytterst angenäm. Den andra af de längre bort upptäckta öarna fick namnet Santa Maria, den tredje vester ut belägna Fernandina, en närbelägen grupp Isabella efter hans gynnarinna.

Fortfarande trängdes i det gröna vågsvallet omkring fartygen otaliga fiskar i praktfulla färger, än glänsande som ädla stenar, än skimrande som guld och silfver. Hafsbottnen lyste fram genom det genomskinliga vattnet, och farande från den ena blomsterrika, skogbeklädda ön till den andra, sporde spaniorerne oaflåtligt efter det prisade guldlandet. Då nämdes ofta landet Cuba, och redan den 27 oktober anlände Colombo verkligen på höjden af denna största Vestindiska ö. Naturen tycktes här vara ännu rikare än på de öfriga öarna, och öfverraskad af skönheten hos dess landskap, trädskrud, blommor och djurverld, skref Colombo i sin dagbok: »Här skulle man vilja evigt lefva. Det är den skönaste ö, som någonsin ett öga skådat, den har förträffliga hamnar och djupa floder.» Men detta var också allt; konungen, som bodde under gyllene tak, fann man icke, och då Colombo afsände en beskickning med skänker för att söka honom, förde man slutligen denna till höfdingen, hvilken, en naken kazik, var herre öfver en naken, vild hord. Guld fann man blott föga och icke på det af spaniorerne drömda sättet, men väl fann man på fälten spansk peppar och yamsrötter odlade, äfvensom ännu en annan växt, hvars torra, hoprullade blad vildarne höllo i munnen och antände framtill, hvarefter de ständigt ur munnen utstötte tjocka moln af rök. Man kallade dessa rullar *tobak.*

I stället för att gifva efter blef spaniorernes guldtörst allt häftigare upptänd derigenom, att infödingarne äfven här buro små guldblad stuckna genom näsroten. Då nu öborne på den frågan, hvarifrån de finge guldet, uttalade namnet Cibao, syntes det Colombo vara en afgjord sak, att det syftade på riket Zipangu.

Under november uppehöll sig Colombo invid Cuba och lemnade ön först den 5 december. Då han seglat långt utom östra kusten och just öfverlade, om han skulle styra ännu längre ut i öppna hafvet, varsnade han i sydost land: sköna berg, hvilka liksom med en trollpensel tycktes vara målade på den djupblå himmeln. Ön Haiti (Hispaniola eller San Domingo), Vestindiens paradis,

låg framför verldsupptäckarens blickar. Samma scener af undran och förvåning å infödingarnes sida upprepades, liksom äfven spaniorerne öfver allt sågo sig omkring med guldlystna blickar. Antalet 49. Upptäckten af ön San Domingo. Facsimile efter ett gammalt träsnitt från 1498. af Haitis invånare torde ha belupit sig till omkring 300 000 själar. På ön funnos fem större herradömen under höfdingar eller kaziker, som af sina undersåtar fordrade den allra djupaste vördnad och för sig togo i anspråk alla läckerheter, som öns djur- och växtverld erbjödo. Dem tillhörde all jord; dock var stöld ett nästan okändt brott. Dessa kaziker stodo i närmare förbindelse med landets gudar och voro på visst sätt öfverstepräster för de talrika orter, dit Antillernas hedniska invånare vallfärdade. De vanliga presterne egde kännedom om läkemedel, som äfven på upptäckarne gjorde god verkan; men dessutom befattadede sig såsom alla föga bildade folks prester, med mångahanda tokerier och trollkonster. I de åt öster belägna trakterna blef bärandet af guldsmycken allt vanligare, och i allmänhet företedde den der varande befolkningen högre utvecklade samhällsförhållanden och kom ofta i tusental tillströmmande i båtar för att beskåda de gudalika främlingarne. De bebygda orternas hus företedde redan en gåtlik fördelning. Vid seger- och bröllopsfester samt vid begrafningshögtidligheter uppförde ungdomen dansar, beledsagade af enformiga sånger, hvaremot före uttågandet till strid de vapenföra männen uppstämde sina krigssånger. Äfven vapenlekar och bollspel voro öfliga, och vid dem gick det icke sällan ganska hett till.

Ty värr led Colombo någon tid derefter vid Hispaniola ett svårt missöde. Då han på julaftonen gick till segels för att besöka kaziken Guacanagari och hafvet var alldeles lugnt, lade sig amiralen för ett ögonblick att sofva. Men den matros, som stod vid styret, öfverlemnade, trots den stränga befallningen att icke släppa rodret ur sina händer, det samma åt en skeppsgosse och begaf sig likaledes till hvila. Den oerfarne gossen stod nu vid rodret, styrde ut i nattens mörker och gaf icke akt på hafsströmmarna, som förde fartyget till en vild bränning. Först då han kände, att styret vidrörde bottnen, lyssnade han till hafvets brusande och ropade på hjelp. Det var för sent. Amiralskeppet, Santa Maria, strandade och var utan räddning förloradt; endast lasten bergades af de vänliga indianerne med största samvetsgranhet och outtröttlig verksamhet. Landets kazik trädde i förbindelse med spaniorerne, och de vänliga invånarne visade sig öfver all måtta tillmötesgående. En rikt vinstgifvande byteshandel började, i det man tillbytte sig guld mot glasperlor och obetydligheter, såsom handskar och dylikt. Colombo kunde lyckönska sig till, att hans fartyg strandat här, ty hvad han inhöstade i guldsmycken öfversteg fartygets värde. Amiralen qvarlemnade på Haiti det strandade skeppets besättning, 36 man, en läkare och några timmermän och bygde af de bergade skeppsspillrorna ett fäste, La Navidad. Redan före detta missöde hade La Pintas duglige befälhafvare Martin Alonso Pinzon, hvilken skolat uppsöka den lockande guldön Ba-beque, skilts från amiralen. Framträngande mot öster påträffade han Caicosöarna, der intet guld förefans, hvaremot infödingarne hänvisade till Hispaniola. Der, på en annan sida af ön, öppnade sig äfven för honom tillfälle till rikt vinstgifvande byteshandel, och det i sådant omfång, att stundom knytnäfsstora guldstycken kunde köpas för knappnålar. Hispaniola upptäcktes således af Pinzon endast några veckor senare än af Colombo. Den tilltagsne sjömannen fick under ett besök i det inre af ön höra, att söderut låge den mycket guldrikare ön Yamaye (Jamaica) och att man derifrån komme till ett fastland, der menniskorna bure kläder.

Innan Colombo lemnade Hispaniola, gaf han för de infödingar, som så hjelpsamt bistått honom vid bergningen af det strandade fartygets spillror, en fest, hvarvid han visade dem de europeiska skjutvapnens fruktansvärdhet. Redan skjutningen med pil och båge, äfvensom med armborst, väckte vildarnes häpnad, men då han lät affyra en bössa och slutligen en kanon och vildarne sågo, huru detta eldgap på långt håll sönderslet och splittrade träden, blefvo de alldeles öfverväldigade af ångest och skräck, och äfven de ansågo främlingarne för överjordiska väsen.

50. Infödingshydda på Hispaniola.

Den 6 januari 1493, två dagar efter det Colombo afseglat från San Domingo, sammanträffade han åter med Pinzon, befälhafvaren på La Pinta. Amiralen dolde så godt han kunde sin förtrytelse öfver sin underlydandes, såsom han trodde, uppsåtliga aflägsnande; han fortfor att misstänka, att Pinzon, lockad af ärelystnad och guldtörst, på egen hand ilat före honom for att, lastad med dyrbar metall, förr än han sjelf återkomma till Spanien.

Sjöfararnes mål var Spanien, och resan tycktes i början vilja aflöpa mycket lyckligt, ty hafvet var ända till den 12 februari lugnt, om än vinden icke alltid var gynnande. Den följande dagen började olyckligtvis hafvet vräka häftigt, ett förfärligt oväder utbröt, och de tunga vågorna tycktes i hvarje ögonblick skola sönderslå de lätta fartygen. Amiralen gaf väl genom ljussignaler tecken åt La Pinta att hålla sig så mycket som möjligt åt nordost, men de svarande ljussignalerna förlorade sig allt mer och mer i norr, och

då slutligen efter en svår natt gryningen inbröt, såg man öfver allt ingenting annat an vildt skummande, rasande vågor, men La Pinta var försvunnet. Colombos fartyg höll tappert ut under de största faror dock kastades det som en boll upp och ned på hafvet, under det besättningen med högtidliga löften förpligtade sig till allahanda vallfarter. I denna nöd, då jemte besättningen äfven kännedomen om det nyupptäckta landet kunde gå förlorad i hafvet, hittade Colombo slutligen på en utväg att, om han ock förginges med sitt fartyg, dock åt menskligheten bevara åtminstone kännedomen om sin upptäckt. Han skref nämligen på pergament en kort berättelse om sin resa, förseglade den, stälde utanskriften till konungen och drottningen och skref der bredvid, att den, som framlemnade detta paket, skulle få tusen dukater. Sedan slog han vaxduk derom, inlade det i en vaxkaka, inneslöt alltsammans i ett stort fat och kastade det i hafvet. En annan tunna, som innehöll en afskrift af detta bref, fastgjorde han vid karaveliens akter, så att den, om fartyget sönderslogs af vågorna, skulle med spillrorna

drifvas till någon kust.

Men stormen lade sig, och under gynnande vind skallade vid dagens inbrott från mastkorgen ropet: land, land! En af Azorerna var i sigte, och sedan man uppehållit sig här jemt så länge, som nödigt var, lemnade man hamnen och styrde till Portugal, då man åter en hel natt igenom hade att utstå stora farligheter. Sedan ovädret rasat ut, lyckades man att morgonen den 4 mars kasta ankar i närheten af Lisboa. Amiralen mottogs med stor utmärkelse af konungen, som icke utan hemlig förtrytelse och tyst ånger öfver, att han en gång så snöpligt bortvisat denne man, afhörde hans berättelse. Men den 15 mars 1493 inlöpte Colombo i den spanska hamnen Palos, hvarifrån han for sju och en half månader sedan afseglat. Hans ankomst väckte förvåning, man hade ansett honom och hans följeslagare för länge sedan förlorade. Desto större voro nu glädjen och deltagandet, då han under ringning med alla klockor i en lång procession tågade till den förnämsta kyrkan för att tacka Gud för sin underbara räddning och hans nådiga ledning. Först på aftonen samma 15 mars anlände äfven Martin Alonso Pinzon på La Pinta till hamnen. Kränkt af det tillbakasättande, som han rönt, dog denne utmärkte sjöfarare i de första dagarna af april. Den högsinnade mannens minne, säger Peschel i sitt berömda verk Zeitalter der entdeckungen, har länge varit fördunkladt genom Colombos familjs hat. »Det var ytterst vigtigt, att på Colombos eskader fans en populär sjöman, som i sin djerfhet vågade att äfven för sig allena gå ut på upptäckter i de an-tilliska farvattnen.»

I Barcelona, der det kastilliska konungaparet då uppehöll sig,rustade sig alla att mottaga Nya verldens upptäckare och beskåda de af honom medförda sällsamheterna. Mottagen af ett högtidligt tåg under ärebetygelser af alla slag, fördes han med den största ståt till konungen och drottningen. Så länge upptäckaren dröjde vid hofvet, ärades och utmärktes han af konungen. Ofta lät Fernando se sig till häst med en af sina prinsar på den högra och amiralen på venstra sidan. Äfven de, som stodo konungaparet nära, underläto ingenting för att bevisa den store mannen sin aktning. Den högtidliga bekräftelsen af de honom förlänade rättigheterna följde den 28 maj samma år.

Men sedan läto äfven de spanska monarkerne, för att riktigt kunna glädja sig öfver besittningen af de nya landen, påfven Alexander VI formligen bekräfta besittningstagandet af deras Vestindiska verld. Och påfven delade portugisernes och spaniorernes transmarinska upptäckter genom en gränslinie, som han drog hundra spanska mil vester om Azorerna från nordpolen till sydpolen — riktigt i vädret.

4. Colombos andra resa.

Stående på höjden af sin lycka och ära, af hela Spanien prisad som den store »upptäckaren», fann Colombo denna gången ingen svårighet att hastigt anskaffa medlen till en ny, större expedition. Redan den 25 september 1493 kunde amiralen, åtföljd af sin broder Giacomo (Diego), lyfta ankar med en flotta af sjutton större och mindre fartyg, som voro bemannade med 1 500 man. Vidare befunno sig i hans följe, utom ett antal missionärer, flere betydande män, hvilka kort derefter såsom »conquistadores» eller »eröfrare» gjorde Nya verlden till skådeplats för lika obegripliga bragder som afskyvärda brott; bland dem den fromme och äkta riddaren Alonso de Hojeda (Ojeda), Juan Ponce de Leon, Floridas upptäckare, Diego Velasquez, Hispaniolos guvernör, hvilken vi åter skola träffa, när vi skildra Fernando Cortez' bedrifter, vidare styrmännen Pedro Alonso Niño såsom pilot på La Pinta, bekant redan från den första resan, Pedro de Ledesma, men förnämligast Juan de la Cosa, af hvilken vi ega en karta öfver upptäckterna från år 1500 och hvars namn vi längre fram mer än en gång skola komma att nämna. Colombos andra resa blef af största betydelse for den nya verldsdelens kolonisering. Med denna andra expedition införde nämligen Colombo dit de första fåren, hornboskapen, hästen och svinet äfvensom våra sädesslag samt från Canarieöarna sockerröret, hvilkas fortkomst först tryggade Amerikas kolonisering, medan af alla från Amerika hos oss införda djur endast kalkonen och ur växtriket blott majsen och tobakenförvärfvat sig hemortsrätt. Till den nämda, utomordentligt nyttiga gåfvan från Canarieöarna lades en annan, dock mindre välsignelserik gåfva derifrån, nämligen det hundslag, som, inöfvadt till strid med menniskan, var bestämdt att sedan som »blodhundar» spela en icke sällan fasansfull rol.

Efter en snabb och lycklig färd kommo sjöfararne redan den 3 november inom den Vestindiska arkipelagens område, och den ena efter den andra af öarna upptäcktes, först den sedermera Guadalupe (Guadeloupe) kallade och derefter, sedan man tagit en sydligare riktning, Dominica och Puertorico. Naturen har öfver dessa öar och de närbelägna, sedan upptäckta ögrupperna utgjutit en rikedom af gåfvor ur växtriket, men icke utrustat deras bergsträckor med lika rika guldådror; att i den uppsvämmade flodsanden leta efter guldkorn var icke heller en sak för riddare och krigsmän. Att invånarne, i synnerhet på Karaibiska öarna, ingalunda visade sig tillgängliga, utan som äkta vildar fasthöllo vid sin grymma sed att slagta och uppäta sina fångna fiender, nedstämde ännu mera nykomlingarne från Europa, Öborne på Guadalupe fann man just upptagna af en sådan föga tilltalande syselsättning; mängden af kringströdda skallar och ben vitnade om, huru grundligt infödingarne lefvat sig in i sina vanor.

51. Ett af Colombos fartyg.

Omsorgen för kolonien på Hispaniola tillät icke Colombo att länge uppehålla sig på dessa blodsplatser; redan den 22 november anlände han till nämda ö. Men huru förskräckt blef han icke, då han hvarken återfann sina landsmän eller fästet! Spaniorernes grymhet hade retat öborne till förtvifladt nödvärn; de hade ihjälslagit alla sina förtryckare, förstört och uppbränt fästet och sedan flytt till det inre af ön. Colombo lät anlägga en ny fästning, som han till sin drottnings ära kallade Isabella och stälde under sin broder Giacomos (Diegos) befäl. Sjelf lyfte han å nyo ankar och genomströfvade

Antilliska hafvet. Hvad han sökte fann han icke heller denna gången, men i stället en ny, stor ö, Jamaica, om hvilken redan Alonso Pinzon vid sin första resa lemnat underrättelse. Äfven här funnos hvarken perlor eller guld att taga, bara man sträckte ut händerna, ej heller stodo några lysande palats att finna. Svikna i sin förväntan återvände sjöfararne efter fem månaders bortovaro till Hispaniola, dit under tiden Colombos broder Bartolomeo fört tre spanska karaveller med ett antal nya utvandrare.

Alla dessa äfventyrare ville hastigt göra sin lycka, icke under ständiga bekymmer och svårigheter, i dagligt arbetes svett. De hade bort bidraga till att från den nya hembygden till moderlandet sprida ett öfverflöd af rikedom, men icke förslösa Spaniens hjelpmedel.

Vid undersökningen af de ytterligare upptäckta ögrupperna hoppades man förgäfves från den ena dagen till den andra att få sigte på de förgylda bastionerna i landet Zipangu; förgäfves sökande derefter, genomströfvade man det område, som invånarne kallade Cibao. För att hålla det spanska folket vid godt mod och göra upptäcktskostnaderna mindre känbara föll Colombo på den afskyvärda tanken att föreslå regeringen att genom bortröfvande af menniskor anskaffa kostnaderna för underhållet af talrika nybyggen i Nya verlden och att låta slafvar odla de upptäckta landens bördiga jord och genomleta bergen för att finna ädel metall. Derigenom sjönk amiralen i de bättres aktning, och då han med stor stränghet straffade en missnöjd underlydandes försök att fly, förenade sig en mängd kolonisters hat med afunden och illviljan hos alla dem, som väl ha ett skarpt öga för sina medmenniskors brister, men äro oemottagliga för intryck af storhet och förtjenst. Colombo ansågs sedan dess för grym, hjertlös och egennyttig. Ännu en annan förebråelse från denna tid af den yttersta partiskhet har kommit att vidlåda den store upptäckarens person. Oaktadt spaniorerne, enligt sina egna rön i förening med infödingarnes utsagor, icke längre kunde hysa tvifvel om, att Cuba vore en ö och att man under dess genomvandring åt nordvest och sedan mera söder ut uppnått öns vestligaste ände, församlade Colombo, som fast och orubbligt vidblef, att man befunne sig i närheten af östra Asien, sina styrmän och matroser och lät dem beediga, att, sedan man seglat 335 spanska mil längs Cubas kust, de voro öfvertygade, att de befunno sig på ett fastland och icke på en ö!

Under stigande bekymmer och förlägenheter var upptäckarens glädje att i sina bröder ha två stöd att tillgå kort, ty hvarje dag medförde allt jemt nya förtretligheter. Snart blef missnöjet allmänt. I stället för att så mycket som möjligt utan möda vinnaguld och skatter i största öfverflöd, började för spaniorerne en tid af nya strider, brist instälde sig, och ganska mången kastillisk eller andalusisk riddare måste gripa till arbeten och finna sig i umbäranden, vid hvilka han icke varit van der hemma. Derför återvände många af de i sina förhoppningar svikne till Spanien och hämnade sig der genom förtal och öfverdrifter, kallade det nya landet »bedrägeriets land» och

utbredde de hätskaste skildringar af så väl invånarne som Colombo. De kallade amiralen en vinningslysten, som icke unnade andra något, och i sjelfva verket beskylde man icke utan goda skäl upptäckaren för egennytta och sjelfviskhet, ty han egde verkligen icke denna den sanne hjeltens högsinthet, som finner behag i att icke taga lejonparten af bytet i anspråk för sig. Klagomålen blefvo allt häftigare. Drottningen, som ända dittills alltid tagit upptäckaren i försvar, måste låta det hafva sin gång, att en sändeman befullmäktigades att på ort och ställe undersöka saken. Colombo betraktade denne som sin personlige fiende, och derför ansåg han det rådligare att skyndsammast återvända till Spanien och rättfärdiga sig inför hofvet. Redan den 11 juni 1496 inträffade han på Cadiz' redd. Det lyckades honom och hans gynnarinna att stilla den rådande oviljan, och sålunda vände sig åter den kungliga gunsten och nåden till honom. Och så opraktisk och så fången i underlig inbillning visade sig den man, som endast var skapad för vägbrytarens och upptäckarens kall, att han trodde sig kunna hämma eller alldeles qväfva den sedan flere menniskoåldrar tillbaka i Spanien och Portugal vaknade lusten att styra ut i det okända verldshafvet på upptäcktsfärder efter guldrika land, derigenom att han åt sig utverkade ett kungligt förbud, enligt hvilket det endast skulle vara honom, men eljest ingen enskild person tillåtet att på egen bekostnad våga upptäcktsförsök vester ut. Colombo lofvade å nyo konungaparet att på en tredje resa upptäcka Asiens östra kust; dock dröjde det öfver ett år, innan de för en sådan upptäcktsfärd nödiga fartygen och besättningarna anförtroddes åt honom. Emedan drottningen var slafveriet obenägen, tillstyrkte Colombo, att man, för att hastigare tillgodogöra sig skatterna i de upptäckta landen och förnämligast för arbetet i bergverk och guldgrufvor, skulle skicka med honom ett antal simpla förbrytare, som der skulle hållas till verksamhet, medan de hemma endast föllo provinserna till last. Deraf uppstodo för amiralen oändliga förtretligheter, såsom vi snart skola se.

5. Colombos tredje resa.

Den 30 maj 1498 seglade Colombo med sex fartyg, till största delen fylda med förbrytare och uslingar, för tredje gången vesterut för att i synnerhet bringa hjelp och bistånd åt de redan till hälften förgätna kolonierna. På höjden af Ferro lät han derför tre af sina fartyg styra närmaste vägen till Hispaniola, Sjelf tog han med det största af fartygen och två karaveller en sydvestlig riktning, enär han, att sluta af fåglarnas flygt, väl kunde förmoda att söder om Små Antillerna finna land. Sålunda råkade han omkring midten af juli in på området för den vid eqvatorn herskande vindstillan, der en outhärdlig hetta bragte sjöfararne nästan till förtviflan. Dertill sällade sig brist på dricksvatten, och amiralen beslöt derför att hålla längre mot norr; till följd deraf kom han till ett land, hvilket man för dess tre på långt håll synliga bergspetsar gaf namnet Trinidad. Dagen derefter, den 1 augusti, varsnade man till venster en kust med stor utsträckning. Colombo befann sig i närheten af Orinocos föga lofvande, ogästvänliga mynning; han hade således upptäckt kusten af Venezuela, följaktligen en del af Sydamerikas fastland. På grund af kustens beskaffenhet ansåg han dock det upptäckta landet för en ö och kallade det derför Isla santa. Tre dagar senare försökte Colombo framtränga vidare och genomforskade den hafsbugt, som nu kallas Pariaviken. De nakna, med pil och båge beväpnade invånare, med hvilka man här kom i beröring, hörde till guaranistammarna; de visade sig som dugtiga sjömän, och på frågan, hvarifrån deras prydnader af guld och perlor härrörde, pekade de inåt landet mot norr. Efter mångahanda försök att åter slingra sig ut ur det vattenbäcken, i hvilket man irrade omkring, lyckades det slutligen att passera den farliga mynning, som ännu i dag kallas Boca de drago (Drakgapet). Två dagar derefter upptäcktes ön Margarita, hvilken sedermera för de närbelägna perlbankarna vid Cubagua ofta blifvit ett mål för sjöfarande.

Hos Amerikas upptäckare insmögo sig dock nu något andra tankar om det upptäckta landets natur, och han började anse det för ett större, åt söder och vester sig sträckande fastland. Om icke pligt och intresse kallat honom till hans ståthållarskap, om han kunnat ytterligare utforska det redan beträdda fastlandet, skulle han säkerligen redan då ha gjort en del af de betydelsefulla upptäckter, som nu blefvo senare eröfrare förbehållna och kommo dem till godo. Det är att beklaga, att den man, hvilken som upptäckare gjort sig ett odödligt namn, hellre

syselsatte sig med att draga vinst af de upptäckta öarna än fullfölja den stora uppgift, hvari hans kallelse egentligen låg. Men dertill dref tiden; han sparde derför vidare undersökningar till en annan resa och tog närmaste vägen till Hispaniola.

Under hans frånvaro hade en af Colombos bröder, Bartolomeo, på södra sidan af ön lagt grundstenen till staden San Domingo.Sedan dess mäktade dock upptäckarens båda bröder icke utföra något vidare, ty resningar af infödingarne och förfärliga febersjukdomar som inom få månader bortryckte alla de 300 kolonisterne i det utomordentligt osundt belägna nybygget Isabella, äfvensom misshälligheter med de underlydande och slutligen öppet uppror, följde så hastigt efter hvarandra, att öområdenas fullständiga genomforskning och underkufvande alltid på nytt måste uppskjutas. Uppstudsighetsandan, en gång vaknad, lät icke så hastigt utrota sig, och icke heller för Colombo lät sig detta göra, då han den 31 augusti 1498 lyckligt landat i San Domingo. Tvärt om råkade han i svåra misshälligheter med en af honom sjelf tillsatt högre embetsmän, och den mot denne visade strängheten uttyddes sedermera som grymhet och egennytta, Förhållandena bättrade sig likväl, då man i Cibao verkligen anträffade guldfält, som i längre tid gåfvo ett riktigt kaliforniskt utbyte. Gedigna guldstycken, stora som ansenliga hönsägg, voro icke längre någonting sällsynt, och äfven den dittills så ofta inträffade bristen försvann, då de medförda europeiska husdjuren, i synnerhet svinen, började att på öfverraskande sätt föröka sig. I motsats till detta tillfredsställande resultat sjönk dock den infödda, till slafvar nedtryckta befolkningen allt mera, Spaniorerne hade blifvit herrar öfver all jord, dennas förra egare deremot — deras tjenare och slafvar vid skötseln af jorden och hushållningen, vid jagten och fisket. Derjemte gjorde det förfärliga menniskoröfvandet ständigt större framsteg trots drottningens menniskovänliga förordningar mot indianernes bortsläpande i slafveri. Derigenom var grunden lagd till urbefolkningens undergång på de Vestindiska öarna,

Genom en särskild kunglig befallning hade förordnats, att de sålda indianerne skulle frigifvas, men efter de förvista skälmarnes och lösdrifvarnes ankomst hade förvildningen och tygellösheten i sådan grad gripit omkring sig i kolonierna, att till och med de välmenta kungliga afsigterna knapt kunde göra sig gällande. Saken kunde icke så fortgå, och derför biföll man Colombos anhållan om ditsändande af en lagkunnig domare. Då denne, Francisco de Bobadilla, anlände till Hispaniola, befann sig kolonien redan i stor blomstring; dock var ett nytt oväder åter i antågande. Oroligheter hade utbrutit, och denna gången straffade Colombo mot sin vana hårdt; utan barmhertighet blefvo sju dödsdomar hastigt efter hvarandra verkstälda. Ännu befunno sig i häkte fem missdådare, hvilkas dömande den nyss ankomne öfverdomaren enligt det honom lemnade uppdraget tog i anspråk som en rättighet för sig. Detta var första anledningen till en rad af stridigheter, som gestaltade sig allt värre, i synnerhet då Colombo kom på den förmodan, att den kunglige sändemannen, som äfven mot honom sjelfpersonligen uppträdde på det fiendtligaste sätt, bure ingenting mindre i skölden än att beröfva honom ståthållarskapet. Kort sagdt, båda stodo, utan att ännu ha sett hvarandra, redan som oförsonliga vedersakare mot hvarandra, och då Colombo oförmodadt inträffade i San Domingo, glömde sig Bobadilla ända derhän, att han lät lägga amiralen jemte hans bröder i kedjor och afföra dem till Spanien att stå till svars.

Då fartyget icke var långt från Spaniens kust, rörde den store upptäckarens belägenhet befälhafvarens hjerta, och han befalde att taga kedjorna af amiralen. Men Colombo tillät det icke, utan skref med manlig djerfhet till sin monark, att han och hans bröder i kedjor ankommit från den af honom upptäckta Nya verlden. Detta egenmäktiga tilltag af deras utskickade ansågo Fernando och Isabella för en dem sjelfva tillfogad skymf; de gåfvo derför genast befallning att befria amiralen och hans bröder, hvarefter dessa vid hofvet funno ett ärofullt mottagande. Man återgaf visserligen Colombo hans af Bobadilla i beslag tagna egendom, men så otillräckligt, att upptäckaren af den andra jordhalfvan slutligen led nöd. »Mina tjugu tjenstår, alla bekymmer och farligheter hafva hittills inbragt mig så litet — så klagar Colombo i en skrifvelse till monarken — att jag icke ens kan kalla en tegelsten i Castilla för min. Ofta vet jag icke, huru jag skall kunna betala min förtäring.»

Rättvisan bjuder dock att icke fördölja, att det lyckades Bobadilla att någorlunda återföra kolonisterne till tukt och ordning, och att han derför kunde glädja sig åt att i viss mån vara omtyckt på Hispaniola, medan det hvarken lyckats amiralen att bibehålla sina vänner eller i allmänhet göra sina underlydandes sinnen sig bevågna, Det hade varit hans verk, att för länderiernas raskare uppodling förbrytare fördes till kolonierna, hvarmed nybyggarne

blefvo i högsta grad missbelåtna; ingen hand höjde sig för upptäckaren, då han såg sig på ett så skamligt sätt återskickad till Spanien, men väl hotade de utvandrade med nya uppror, då det förljöds, att Colombo skulle återinsättas i sin värdighet och återkomma som ståthållare. Konungaparet hade dock icke detta för afsigt, utan utnämde till denna höga post en mycket värdig adelsman, den lika anspråkslöse som lefnadskloke don Nicolas de Ovando, for att tygla de osunda elementen bland nybyggarne samt skydda Colombo och hans bröder i deras rättigheter och besittningar.

Ovando åtnjöt stor aktning i Spanien; dertill kom, att efter indiefararnes återkomst med de dyrbara perlladdningarna från Karaibiska hafvet samt de rika guldskördarna från Cibao guldfebern å nyo utbrutit i konungarikena. Och sålunda inskeppade sig den13 februari 1502 med Ovando icke mindre än 2 500 personer, bland dem ett stort antal aktningsvärda män, på 32 fartyg till Nya verldens Eldorado. Den ståtliga eskadern förlorade dock redan under de första dagarna, öfverfallen af en häftig storm, ett af sina större fartyg, och dervid förgingos 120 utvandrare. Flottan samlade sig dock åter och uppnådde i slutet af april Hispaniola, Denast tillträdde Ovando ståthållarskapet.

6. Colombos fjerde resa.

Befriad från sina kedjor och ännu allt jemt troende på menskligheten, hvars ombytlighet han dock på ett så känbart sätt fått röna, tänkte Colombo anträda en fjerde resa till Amerika. Tron, att bakom de upptäckta landen sjövägen till Indien ändock stode att finna, hade hos honom blifvit en fast öfvertygelse eller, som man i sanning kan säga, en fix idé. De fördelar, som portugiserne drogo af sin handel med det af dem verkligen upptäckta Indien, voro också allt för stora, för att icke Colombo skulle hålla sin uppmärksamhet riktad på att för Spanien söka upptäcka en ännu fördelaktigare förbindelse. Ännu var hans verk blott halfgjordt, han ville kröna det. Hans plan vann gehör hos Fernando och Isabella; på sådant sätt blefve man ju qvitt den redan besvärlig vordne påminnaren. Han hyrde fyra karaveller och gick med 150 matroser den 9 maj 1502 till segels från Cadiz. Hans broder Bartolomeo och hans son Fernando voro hans följeslagare. Då fartygen blifvit läck, styrde han, för att utbyta det sämsta fartyget mot ett bättre, till Hispaniola, hvilket han bort undvika. Sålunda upplefde han den förödmjukelsen, att det vägrades honom, landets upptäckare, att inlöpa i hamnen, och att han derigenom tvangs att segla vidare åt vester.

Här sökte han nu en utgång ur Karaibiska hafvet, men hans bemödanden voro fruktlösa; han kom till norra kusten af Honduras (Punta de Cajinas), seglade längs den så kallade Mosquitokusten ända till närheten af den smalaste delen af Panamanäset och upptäckte sålunda den del af fastlandet, som sträcker sig mellan Trujillo och Panamanäset, det härliga land, som utgör en del af det nu varande Centralamerikas stater. Vid Chiriquiöarna fick amiralen veta, att nio dagsresor derifrån till lands, åt vester till, låge Ciguare, ett nytt underland, der män och qvinnor skulle stoltsera med guldprydnader om armar och ben samt i rika kläder. Deras pansarklädda krigare vore väpnade med svärd, båge och pilar, man egde der hästar, eldvapen och stora fartyg samt förde till torgs en mängd dyrbara kryddor. Amiralen träffade det rätta, då han antog, att på andra sidan Costaricas kust, längshvilken han styrde, funnes ett annat haf. Hade han vidare fullföljt den tanken, skulle han ha kommit till Mejico eller Peru, men allt jemt spökade i hans hufvud forna upptäcktsresandes Katai och Zipangu.

December var inne och dermed den fula årstiden. Störtfloder af regn bådade ännu svårare dagar. I mer än en vecka fortfor ovädret att rasa; sjöfararne sväfvade timme för timme i dödsfara; två af de eländiga fartygen hade redan gått förlorade, och de båda andra blefvo flere gånger med sådan våldsamhet kastade mot hvarandra, att de bäfvade i sina innersta fogningar.

Slutligen kom man, sedan man utan att veta det seglat förbi Veragua, till mynningen af Belo, som flödar fram öfver en med guld rikt blandad rullstensbädd. Efter underrättelsen att i granskapet skulle finnas ännu mera ädel metall, genomforskade Bartolomeo Colombo höfdingens öfver Veragua område och plundrade hans residens;

emellertid gjorde infödingarne motstånd både till lands och sjös, och de spaniorer, som i båtar följt forskningståget, ledo ett känbart nederlag, som endast få undgingo. Slutligen, den 20 april, lemnade man den ogästvänliga stranden, der så mången man hade låtit sitt lif.

För att uppnå Hispaniola ansåg Colombo för rådligt att längs kusten framtränga ännu en sträcka öster ut. Sålunda kom man i närheten af Darienviken, men strömmen förde de båda återstående fartygen förbi Jamaica till de obebodda Sköldpaddsöarna, Tortugas, hvarifrån man drefs till Cuba, Derifrån styrde man till norra kusten af Jamaica och anlände dit i juni 1503. Fartygen befunno sig dock i ett sådant tillstånd, att man såg sig tvungen att låta dem såsom alldeles obrukbara löpa på strand. Hvem skulle i denna nöd kunna bringa hjelp och räddning? Öfvergifna och glömda af hela verlden, tycktes de skeppsbrutne och verldsupptäckaren hafva ingen annan utsigt öfrig än den, att nödgas fjerran från Europa och midt ibland vildar, med majs och maniokrötter till föda, ömkligen sluta sitt lif. En sådan undergång för den store Colombo tyckte dock en af hans trogne vara öfver all måtta ovärdig. Den djerfve och ädle man, som vågade sitt lif för att afvända så mycken olycka, var Colombos skrifvare och förtrogne, Diego Mendez; ett stort vågstycke skulle bringa hjelp. I två urhålkade trädstammar, hvilka vildarne begagnade som båtar, rodde Mendez, åtföljd af genovesen Fiesco och flere indianer, till det 40 geografiska mil aflägsna Hispaniola, midt öfver det i höga vågor gående verldshafvet. Tio dagar var man på vattnet, flere indianer dukade under för ansträngningen, dricksvattnet var länge sedan slut, och man var redan nära att försmäkta, då ön ändtligen uppnåddes.

Det för upptäckaren så olyckliga missnöjet med honom var ännuicke fullkomligt försvunnet, och derför kunde ståthållaren Ovando våga att ett helt år uppehålla den på Jamaica ängsligt bidande. Denna tid var för den af feber svårt angripne amiralen den olyckligaste, som han någonsin framlefvat. Feber och ständiga bekymmer hade förtärt hans krafter, häftiga giktanfall kastade honom oupphörligt på sjukbädden. Ett uppror utbröt bland hans folk, all lydnad försvann; indianerne blefvo trots hans varningar förolämpade, ja, en del af besättningen lemnade honom för att på egen hand söka sin räddning. Då detta icke lyckades, ströfvade de plundrande omkring på ön, men förbittrade derigenom infödingarne, som dessutom redan blifvit afvogt stämda, till sådan grad, att de vädrade att ytterligare lemna lifsmedel till de elaka gästerne.

I denna nöd räddade astronomiens vetenskap den hårdt pröfvade Colombo och hans följeslagare. Han hade uträknat, att en månförmörkelse skulle inträffa inom få dagar; derför förkunnade han för indianerne, att de i fullmånens ansigte skulle få se Guds vrede. Tviflande, men dock icke utan orolig bäfvan, blickade de på den klart upplysta månskifvan, tills de slutligen till sin största förskräckelse varseblefvo förmörkelsen. Då bådo de den fruktansvärde främlingen om hans medling och lofvade att lemna så stora förråd, som han någonsin önskade. Det oaktadt företogo de nedriga sjömännen ännu ett anslag mot sin räddares person, så att Bartolomeo Colombo måste leverera det förrymda bandet en formlig drabbning, hvari han tog anförarne till fånga. Ändtligen infunno sig två fartyg till den svårt pröfvades förlossning, det ena hyrdt af Mendez, det andra sändt af Ovando. Ståthållaren, tvungen dertill af de nu till amiralens förmån mera stämda kolonisterne, tågade i spetsen for en mängd borgare upptäckaren till möte, mottog honom högtidligt och visade honom all möjlig uppmärksamhet. Colombo uppehöll sig endast kort tid på Hispaniola. Efter kort hvila seglade han till Spanien, som han uppnådde den 7 november. Knapt undkommen resans stormar, träffades den nedböjde af en ny, oersättlig förlust. Hans högsinnade beskyddarinna, den dygdiga och stora Isabella, dog nitton dagar efter hans ankomst.

Ett återinsättande i hans värdigheter och embeten, äfvensom den lofvade belöningen, var nu icke längre att vänta; alla böner voro förgäfves, man gaf kalla, undvikande svar. »Det tyckes, skrifver han till sin gamle och trogne vän Diego de Deza, att hans majestät icke anser lämpligt att uppfylla det, som han och den nu saliga drottningen lofvade mig med ord och insegel. För mig skulle det vara en strid mot vinden, om jag ville tilltvinga mig motsatsen. Jag har gjort allt, hvad jag kunde göra; det öfriga öfverlemnar jag åt Gud, som alltid visat sig nådig mot mig i nöden.»

Konung Fernando, en kall och känsloarm herre, tänkte i sjelfvaverket icke på att tillfredsställa Colombo, ehuru väl amiralen ville afsäga sig det honom tillkommande vicekonungadömet i de af honom upptäckta transatlantiska

landen till förmån för sin son, hvilken sedermera verkligen tillträdde faderns arf. Under ordnandet af denna från konungens sida endast ljumt bedrifna angelägenhet förflöto åratal. Nöd och bekymmer veko icke mer från den sjukbädd, der upptäckaren af en ny verldsdel våndades.

Den sjelfviska Fernando lemnade dock sin ärorike och trogne tjenare utan understöd i hans sista dagar; då sorg och strapatser djupt nedböjt upptäckaren i kroppsligt afseende, dödade honom hans konung medelst svikna förhoppningars gift. Den 20 maj 1506 dog korsdragaren.

Den tänkande och känslige läsaren, som med deltagande följt den store upptäckarens stora bedrifter och svåra villfarelser, 52. Colombo i yngre år. kommer vid anblicken af det bedröfliga slutet af ett så betydande menniskolif ovilkorligt till en betraktelse, som lyktar med den öfvertygelsen: »Ja, det gifves en evigt vakande gudomlig rättvisa!» Colombo kan icke frikännas från den hjertlöshet, som i så hög grad förbittrade lifvet för honom sjelf. Han skördade blott, hvad han hjelpte till att så. »Upptäckaren» fattades, hvad han med smärta saknade hos andra: den äkta menniskokärleken, aktning för de alla medmenniskor medfödda rättigheterna. I invånarne på de nyupptäckta områdena såg han ingalunda lika berättigade medmenniskor, utan eröfrad och så till vida välförvärfvad egendom, med hvilken den hvite mannen kunde hushålla efter behag och som han sjelf icke drog i betänkande att låta sälja samt med blodhundar uppspåra och hetsa till döds. Visserligen är dock samma kärlekslöshet egendomlig för hela det jemförelsevis ännu råa tidhvarf, som Amerikas upptäckare tillhörde, och det är naturligt, att denne icke kunde vara befriad från felen och villfarelserna hos ett slägte, som ännu till en del var fånget i okunnighet, fördomar och vidskepelse, från hvilka sist nämda brister icke heller Colombo kunde frisäga sig. — Efter de visserligen icke tillförlitliga porträtt, som vi ega af honom, och efter hans samtidas skildringar synes Colombo ha varit en man med reslig växt; hans blonda hår hade redan tidigt grånat. Munter och språksam bland sina vänner, egde han dock föga af den gåfvan att fängsla menniskor vid sig. Ända till svärmeri from, fann han behag i fantastiska föreställningar och

mäktade icke befria sig från sina fixa ideer, hvilka han icke släpte, till och med mot bättre vetande och goda råd. — Upptäckarens lik begrofs först i Valladolid, men fördes 1513 till Sevilla och derifrån 1536 jemte hans son Giacomos (Diegos) öfver till San Domingo. Men då spaniorerne 1795 afträdde en del af ön Hispaniola till fransmännen, kommo begge liken till Havanna, der de ännu i dag i stadens katedral fredligt hvila vid hvarandras sida. I Sevilla uppfördes öfver Colombos graf 1513 en minnesvård med den. enkla inskriften:

»A Castilla y a Leon nuevo mundo dió Colon.»

(Åt Castilla och Leon gaf Colon en ny verld).

Den berömda sjöstaden Genova har åt sin store son låtit uppresa en praktfull minnesvård, som aftäcktes den 9 november 1862.

Bartolomeo Colombo dog den 12 augusti 1514 i besittning af den lilla ön Mona mellan Haiti och Puertorico. Den andre amiralen, Giacomo (Diego) Colombo, upptäckarens son, kom genom förnämt svågerlag i besittning af det hans fader tillkommande ståthållarskapet öfver Antillerna och höll 1509 jemte sina bröder sitt högtidliga intåg i San Domingo. Han dog 1526.

Den orättvisa, som i lifvet så förkrossande mött Nya verldens upptäckare, förföljde honom äfven efter hans död, enär den af honom upptäckta verldsdelen icke ens fick namn efter Colombo, utan blott en del af den samma, nämligen den under namnet Columbia bestående föreningen af Nya Granadas stater. Och ändock fann redan ganska snart underrättelsen om den gjorda upptäckten vidare spridning. Redan 1494 berättar en italienare i spansk tjenst, Pietro Martire d'Anghiera, om upptäckterna af »Cristóbal Colon från Liguria». Dock ha italienarne framför alla andra förvärfvat sig den förtjensten att tidigast genom berättelser om Nya verldens upptäckt ha tillfredsstält nyfikenheten hos Europas häpnande invånare. I Tyskland utgaf 1508 dr Jobst Rochamer en bok: Unbekannthe landte und eine newe weldte, in kurz vergangener zeit erfunden. Enskilda omständigheter bekantgjordes vidare genom små flygskrifter, men förnämligast genom bref från kringresande köpmän, genom, hemkommande sjöfarare och politiska sändemän.

Den nya verldsdelen har dock erhållit namn efter den spanske rikspiloten (piloto-mayor) Amerigo Vespucci (född i Firenze 1451, död 1512), hvars bref om sina fyra resor (1497, 1499, 1501 och 1503) till mellersta och södra Amerika utkommo samma år, som Colombo dog, i en öfversättning af den redan nämde Waldseemüller. Namnet Amerika förekommer först i en liten bok, som 1507 utgafs af Hylacomilus (Waldseemüller) från Freiburg,lärare i geografi vid skolan i Saint-Dié i Lothringen. 53. Amerigo Vespucci. Efter ett gammalt kopparstick. Denna bok bär titeln Cosmographiæ introductio (inledning till verldsbeskrifningen) och innehåller som början en latinsk öfversättning af Amerigo Vespuccis mycket prisade fyra första resor. I denna sin bok säger firenzarens beundrare: »Och den fjerde verldsdelen kan väl, emedan Americus upptäckte den, kallas Ameriga, liksom Americus' land, eller Amerika.» Den första större karta öfver Nya verlden, som visar namnet Amerika som beteckning för Brasilien, utgafs 1520 af den tyske astronomen Appianus (Bienewitz från Leisnig i Sachsen). Amerika såsom gemensamt namn för hela verldsdelen finnes först 1570 i Ortelius' Theatrum orbis terrarum och blef numera den öfliga benämningen.

*

IV.

Spaniorerne i mellersta och södra Amerika.

Påfvens delning af Nya verlden mellan Spanien och Portugal. — Hojedas färd i sällskap med Vespucci. — Upptäckten af Rio de Para. — Pedro Alonso Niño. — Bröderne Guerra. — Upptäckten af Arayas saltgrufvor och Curianas perlbankar. — Bastidas' och Juan de la Cosas upptäcktsresa. — Darionviken. — Hojedas andra expedition. — Maracaibo. — Öfverrumplingen vid Cartagena. — Olycklig utgång. — Hojedas tredje tåg i förening med Nicuesa för grundande af Nya Andalucia och Gyllene Castilla. — De la Cosas död. — Grundandet af kolonien vid Urabaviken. — Hojedas återkomst och sorgliga slut. — Karaiberne. — Balboas uppträdande.

1. Upptäcktstågen till Sydamerikas norra kust.

Under det portugiserne fattade fast fot i Indien och vid sitt sammanträffande med inder och malajer äfvensom med arabernes flottor utförde under af tapperhet, mognade på den andra hälften af vårt klot de skickelser, som tycktes vara bestämda att åt spaniorernes stolta folk öfverlemna verldsherraväldet, åtminstone för en tid bortåt. Utom landet höllo dess vapens triumf jemna steg (117 - 138 e. K.) återstälde den gamla kanalen så mycket, att den kunde befaras, men kalifen Almansur lät, för att försvåra tillförseln for en rebellhär, helt och hållet igenfylla den (767 e. K.).

Med hänförelse omfattade venezianerne Contis förslag att åter göra kanalen farbar, men då mamlukerne lade hinder i vägen, emedan de fruktade frankernes inflytande och de kristnes framträngande på deras områden, och då de stora kostnaderna för utförandet togos i betraktande, afstod man åter från planens verkställande. Napoleons skarpblick insåg under den egyptiska expeditionen vigten af en kanalisering af näset vid Suez, och genast gaf han ingeniören Lepére i uppdrag att afväga trakten och utarbeta en plan till en kanal. Planens utförande uteblef emellertid och trängdes af andra ytterst vigtiga tilldragelser alldeles i bakgrunden. Fullkomligt i förgätenhet råkade förslaget dock icke, fast mera hänförde det år 1881 konsularagenten Ferdinand de Lesseps till den grad, att han beslöt att egna alla sina krafter åt dess verkställande. Hans kraftfulla vilja och höga förbindelser förlijelpte honom efter årtionden till seger. I april 1859 togs vid Port Said det första spadtaget på den nya Suezkanalen, och den 16 november 1869 öppnades åter den gamla vattenvägen. Kanalen förenar Medelhafvet med Röda hafvet, dervid begagnande sig af Bittersjöarna utan att som den gamla kanalen taga en Nilarm till hjelp.

Sålunda har då i vårt århundrade en ny sjöväg till Indien öppnats, hvilken visserligen för närvarande gör

aktieegarne så föga nytta, att den icke ens betalar räntorna på det nedlagda kapitalet (öfver 400 millioner franc). Säkerligen skall dock härigenom för framtiden, i synnerhet till följd af den tilltagande ångbåtsfarten, en vigtig samfärdsförmedlare skapas, och genom den nya förbindelseleden skola vigtiga verkningar framkallas till fromma för framåtskridandet.

*

III.
Amerikas upptäckt.

Amerikas första upptäckt. — Grönlands- och vinlandsfararne. — Cristoforo Colombo och hans bröder. — Bemödanden i Portugal. — Första resan och Amerikas andra upptäckt. — Antillerna och deras invånare. — San Domingo eller Haiti. — Andra resan. — Försök till en jordomsegling. — Öfverflyttning af europeiska husdjur och sädesslag. — Upptäckten af Guadeloupe. — Karaiberne. — Guldgruvorna. — Jamaica. — Tredje resan. — Trinidad. Paria. — Återkomst till Spanien i kedjor. — Ovandos expedition. — Fjerde resan. — Honduras. Costarica. Från Panama till Darienviken. Veragua. — Nya olycksdagar på Jamaica. — Återkomst till Spanien. — »Upptäckarens» död och norra kusten af Sydamerika. — Bobadillas ankomst.

1. Amerikas första upptäckt.

För att för oss förklara portugisernes underbara framgångar iöstra Asien måste vi erinra oss, att handgevärens och kanonernas fullkomnande redan börjat, och att äfven astronomien och geografien, sjöfarten och skeppsbyggeriet gjort anmärkningsvärda framsteg. Med boktryckarkonstens utbredning var medeltiden buren till grafven, synkretsen hos dem, som drogo nytta af denna stora uppfinning, vidgades år från år. Allt längre sväfvade menniskoanden ut öfver hafvet och upp mot himmeln till stjerneverldarna. Med romar- och österlandstågens romantik var det förbi, påfvens makt förmådde ingenting mot framträngandet af kristenhetens arffiende, hvilken fattat fast fot vid Bosporos och nu eröfrade den ena efter den andra bland Medelhafvets stora och mäktiga öar. Utbördingarne bland Europas folk, de osmaniska turkarne, förstodo sig dock illa på konst och handel samt visade sig som dåliga grannar till de romanska, slaviska och germaniska folken. Ett nytt riddar- och hjelteväsen vaknade genom de stora företagen till sjös i upptäckternas tidhvarf. Den gamla, sköna riddartiden med sina torneringar och kärlekshof var oåterkalleligt förbi, sedan kanonerna ljungat ned riddar- och röfvarborgarna samt furstarne begynt att till tronens och statens säkerhet upprätta stående härar. Men huru mycket än den religiösa överspänning, som ledde till korstågen, försvann, bibehöll dock kyrkan en oemotståndlig bundsförvandt i fanatismen, som nu trosifrigt kämpade mot morer och turkar, inder och andra hedniska folk. Först den sunda nykterheten i de lifsåskådningar, som med reformationens utbredning gjorde sig gällande, klarade folkens tänkesätt.

Betydelsen af de nya sjövägarna hade blifvit insedd, då Spanien och Portugal under årtionden rustade sig till nya upptäckter, derigenom allt mer omskapade handeln till verldshandel och inledde sjöhandeln på nya banor, i det de bragte de aflägsnaste verldsdelar i förbindelse och beröring med hvarandra. Dittills obekanta landområden med underbar, alsterrik natur öppnades framgent slag på slag och gåfvo påstöt till vidt gående politiska förändringar.

Under det portugiserne efter Grodahoppsuddens kringsegling vidare fullföljde sin sändning i södra och östra Asien, lade spaniorerne under ledning af en stor italienare en ny verldsdel till den gamla verlden.

Nu är det ett till visshet höjdt sakförhållande, att redan långt, redan 500 år före Cristoforo Colombo norra delen af

Amerika upptäckts och de i nordost belägna kusterna besökts, ja, bebotts af europeer. Stadigvarande nybyggen hade likaledes grundats, men kännedomen om ett i vester beläget land, hvars utsträckning åt söder, vester och norr dessa nybyggare svårligen kunde ana, förblef dock endast några fås egendom och skulle med dem och deras efterkommande varit slocknad äfven för oss, om icke någraurkunder och krönikor lemnade de mest otvetydiga bevis på denna tidigare upptäckt.

Irländska munkar kommo år 795 till Island och förde på denna aflägsna o ett åt betraktelsen vigdt eremitlif. Till dem sällade sig under tidens lopp talrika norska nybyggare, vid hembygden trötta män af detta djerfva sjöfararfolk under den äldsta medeltiden. Man har med rätta förundrat sig öfver, huru dessa kunde utbyta sin skönare hembygd mot den kala, dystra ön; men de fleste hade icke kommit dit af fritt val, utan som kringirrande flyktingar, hvilka för blodsdåd i sitt hemland af folkdomstolen förklarats fredlösa. Äfven från Island ströfvade dessa oroliga andar längre bort, när de för något blodsdåd förjagats äfven derifrån. Från Island till Grönlands upptäckande var sålunda blott ett steg.

Sålunda var det åter igen kämpar från Norge, som i tionde århundradet, då konung Harald Hårfagre störtat eller underlagt sig alla Norges småkonungar, af förtrytelse öfver förhållandena i sin hembygd vände fäderneslandet ryggen och besatte nordens öde öar, Grönland och Färöarna.

En af dessa norska nybyggare på Färöarna, Nadd-Odd, blef sannolikt år 867, under en hemresa till Norge, i stället af storm kastad till Island, som han kallade Snjoland (snöland). Fjorton år senare, år 875, bosatte sig här de första norrmännen under Ingolf, och för dessa rymde de kontemplativa anakoreterne från Irland fältet. Kort derefter, omkring år 876 eller 877, upptäckte en annan norrman, Gunbjörn, östra kusterna af Grönland, dock utan att landa der; stormen hade kastat honom ända dit. Först hundra år senare blef det upptäckta landet koloniseradt från Island af Erik Röde. Denne styrde enligt den tidens bruk sitt fartygs kosa efter de korpars flygt, som han förde med sig och af hvilka han tid efter annan lät en flyga ut för att aflocka dess instinkt, huru vida land vore i närheten. En af dessa korpar vände sig vester ut, Erik följde hans flygt och kom till södra udden af ett land, hvilket han för att locka efterföljare kallade Grönland. Sålunda var Amerikas sedan följande upptäckt förberedd. Ty sedan Erik framlefvat tre vintrar i det af honom först beträdda landet, återvände han till Island för att söka kolonister för det nya landet och med dem bilda en egen liten stat. Nybyggarne genomforskade land och kuster närmare, stormar kringkastade sjöfararne, och sålunda hände, att år 986 Bjarne Herjulfsson, väderdrifven söder ut, blef den förste europé, som skådat Nya verldens, Amerikas, kust. Han såg tre gånger efter hvarandra land, men seglade förbi i nordvestlig riktning utan att beträda det samma. Nyare undersökningar antaga, att det första var Nantueket, beläget söder om Boston, det andra Nova Scotia, det tredje New-Foundland ellerLabrador. En häftig sydvestvind dref Bjarnes fartyg tillbaka till Grönland, der han lyckligt landade. På en omkring år 1000 företagen resa till Norge berättade han för sina landsmän, i synnerhet Erik jarl, landets konung, att han en gång sett obekanta öar sydvest om Grönland, men icke beträdt dem. Jarlen tadlade detta, och då Bjarne återkommit till Grönland och meddelade sina sjö-äfventyr äfven åt Lef Eriksson, Erik Rödes son, så köpte denne Bjarnes fartyg och seglade år 1001 med 35 djerfva män till den antydda trakten för att liksom sin fader, hvilken då ännu lefde, men var gammal vorden, uppsöka och kolonisera land, liksom denne hade gjort med Grönland. Han kom först till Labrador, hvilket han efter de på kusten liggande flata stenarna eller hällarna kallade Hälleland; sedan for han vidare och landade vid ett slätt, med skogar betäckt land, kring hvilket längs stranden låg hvit sand. Lef kallade det Markland (skogslandet), men lemnade det, gynnad af en nordostvind, och kom efter två dagar till det tredje landet, som behagade honom ännu bättre än de förut upptäckta, På en liten ö utanför kusten steg han i land. Åtföljd af sina reskamrater, begaf han sig vester ut till en udde, som sköt ut från land, inlöpte i en liten vik och från denna i en flod, som kom från en sjö. Landet var förträffligt, hvadan man beslöt att under vintern stanna der. Man fann alla slags fisk, i synnerhet präktig lax. Vintern var icke så lång, köld och snöfall icke så häftiga som på Grönland, ja, på den kortaste dagen kunde man ändock se solen nio timmar. Bland växterna fann man äfven vinstockar, den vilda amerikanska vinrankan. Då Lef nästa vår återvände till Grönland, kallade han det upptäckta landet efter de der funna drufvorna Vinland.

Lefs berättelser äfvensom de medförda föremålen väckte grönländarnes uppmärksamhet, så att nya expeditioner

företogos till det nyupptäckta landet. Lefs svåger, Torvard, reste dit med 30 man, fann de af Lef bygda hyddorna och undersökte landet i öster och vester äfvensom kustöarna. I början fann han allt obebodt, och blott på sina längre färder påträffade han några små menniskor, som han derför kallade »skrälingar» (af skral). I strid med dessa blef Torvard sårad af en pil, så att han dog. Torfinn, Lefs broder, ville fara från Grönland för att hemta sin svågers qvarlemnade lik, men blef af vidriga vindar tillbakadriven till Grönland och dog der jemte sina kamrater af pesten.

Mången »vinlandsfärd» företogs äfven sedan. Men då dessa resor gåfvo mera ära än byte, medan hval- och sälfångsten vid Grönlands vestkust lemnade säkrare afkastning, funno de sedan endast få efterföljare. Mot slutet af femtonde århundradet blefvo Island och Grönland politiskt skilda; tyngden af kyrkliga bördor(ty ända dittills ordinerades från Roma biskopar för Grönland), pest och angrepp af eskimåerne förstörde alla nybyggen på det senare. Med dem gick kännedomen om de nyupptäckta landen förlorad. Ännu en 1347 företagen marklandsfärd omnämnes; om senare resor veta de nordiska årsböckerna ingenting mer, så att det behöfdes en ny upptäckare, Cristoforo Colombo, hvilken från Gamla verldens vester för menskligheten öppnade denna stora verldsdel.

2. Amerikas andra upptäckt af Cristoforo Colombo.

I mensklighetens historia börjar med Cristoforo Colombo eller på spanska Cristóbal Colon ett nytt lysande kapitel, och derför står med rätta namnet på »Nya verldens» upptäckare med outplånliga drag för alla tider inskrifvet bredvid namnen på de mest framstående menniskor.

Så länge den fjerde verldsdelen, kringböljad af Atlantiska och Stilla oceanernas vatten, höjer sig ur hafvets djup och upptornar sina berg mot himmeln, så länge skall ock namnet Colombo fortlefva i mensklighetens minne, oaktadt den af honom upptäckta jordhalfvan icke, såsom sanning och tacksamhet kräfde, benämnes efter »upptäckaren», såsom de samtida spanska historieskrifvarne kalla honom. Ju högre Colombo står i efterverldens minne, desto naturligare synes det oss, att mer än en ort i Italien berömmer sig af att vara hans födelseort. Men han säger sjelf i en offentlig urkund af 1498, att Genova är hans fädernestad. Colombos födelseår är ännu icke säkert bestämdt, dock kan man efter hans egna antydningar endast sluta till år 1456. Hans fader, Domenico Colombo, var en rättskaffens man och försörjde sina fyra barn med klädesväfnad och ullkamning. Cristoforo var familjens äldste son, Bartolomeo den andre, Giacomo, i Spanien sedan kallad Diego, den tredje. Utom dessa tre söner fans äfven en dotter. Så långt familjens medel tilläto, nekades barnen intet, som kunde befordra deras bildning, och den unge Cristoforo lärde sig läsa och skrifva, räkna, teckna och måla. Men redan i hans tidiga ungdom var det egendomligt för gossen, att allt, hvad han gjorde, gjorde han väl, och detta förmådde äfven föräldrarne att sätta honom i lärdomsskolan i Pavia för vidare utbildning. Här förvärfvade han sig kunskaper i latin och idkade i synnerhet alla de vetenskaper, som kunde varda nyttiga för en blifvande sjöman, såsom geometri, geografi, astronomi och sjövetenskap. Den lifliga sjöfarten i fädernestadens hamn hade redan i hans tidiga ungdom hos honom väckt önskan att en gång blifva sjöman, och då han på sitt fjortonde år från den af honom dittills besökta skolan återkom till fadern, blef (ty ända dittills ordinerades från Roma biskopar för Grönland), pest och angrepp af eskimåerne förstörde alla nybyggen på det senare. Med dem gick kännedomen om de nyupptäckta landen förlorad. Ännu en 1347 företagen marklandsfärd omnämnes; om senare resor veta de nordiska årsböckerna ingenting mer, så att det behöfdes en ny upptäckare, Cristoforo Colombo, hvilken från Gamla verldens vester för menskligheten öppnade denna stora verldsdel.

2. Amerikas andra upptäckt af Cristoforo Colombo.

I mensklighetens historia börjar med Cristoforo Colombo eller på spanska Cristóbal Colon ett nytt lysande kapitel, och derför står med rätta namnet på »Nya verldens» upptäckare med outplånliga drag för alla tider

inskrifvet bredvid namnen på de mest framstående menniskor.

Så länge den fjerde verldsdelen, kringböljad af Atlantiska och Stilla oceanernas vatten, höjer sig ur hafvets djup och upptornar sina berg mot himmeln, så länge skall ock namnet Colombo fortlefva i mensklighetens minne, oaktadt den af honom upptäckta jordhalfvan icke, såsom sanning och tacksamhet kräfde, benämnes efter »upptäckaren», såsom de samtida spanska historieskrifvarne kalla honom. Ju högre Colombo står i efterverldens minne, desto naturligare synes det oss, att mer än en ort i Italien berömmer sig af att vara hans födelseort. Men han säger sjelf i en offentlig urkund af 1498, att Genova är hans fädernestad. Colombos födelseår är ännu icke säkert bestämdt, dock kan man efter hans egna antydningar endast sluta till år 1456. Hans fader, Domenico Colombo, var en rättskaffens man och försörjde sina fyra barn med klädesväfnad och ullkamning. Cristoforo var familjens äldste son, Bartolomeo den andre, Giacomo, i Spanien sedan kallad Diego, den tredje. Utom dessa tre söner fans äfven en dotter. Så långt familjens medel tilläto, nekades barnen intet, som kunde befordra deras bildning, och den unge Cristoforo lärde sig läsa och skrifva, räkna, teckna och måla. Men redan i hans tidiga ungdom var det egendomligt för gossen, att allt, hvad han gjorde, gjorde han väl, och detta förmådde äfven föräldrarne att sätta honom i lärdomsskolan i Pavia för vidare utbildning. Här förvärfvade han sig kunskaper i latin och idkade i synnerhet alla de vetenskaper, som kunde varda nyttiga för en blifvande sjöman, såsom geometri, geografi, astronomi och sjövetenskap. Den lifliga sjöfarten i fädernestadens hamn hade redan i hans tidiga ungdom hos honom väckt önskan att en gång blifva sjöman, och då han på sitt fjortonde år från den af honom dittills besökta skolan återkom till fadern, blefderför den unge Colombo anstäld på ett fartyg och gjorde med det sin första sjöresa, hvars mål var levanten. Händelsevis vet man äfven, att han i tjenst hos konung René af Anjou seglat till Tunis för att der borttaga en galeas. Under färden fick besättningen vid södra udden af Sardegna veta, att företaget vore förknippadt med icke ringa fara, enär man vid Tunis skulle finna ytterligare två större och ett mindre krigsfartyg. Besättningen fruktade för utgången, hvarför den ville tvinga den unge befälhafvaren att fara tillbaka till Marseille och der hemta förstärkningar. Colombo gaf skenbart sitt samtycke, men ombytte under natten poltecknen vid magnetnålarnas spets och narrade härigenom besättningen, så att man i stället för till Marseille kom till kusten af Afrika.

Andra sjöresor förde honom till England, der han i Bristol inskeppade sig på en stockfiskfångare. Af honom sjelf erfara vi, att han 1477, och det under en ytterst lindrig vinter i februari månad, farit mer än 100 spanska sjömil bortom Island. Mången förmodar, att han på Island af latintalande munkar fått meddelande om tillvaron af det gamla Vinland i den fjerran Vestern, på andra sidan hafvet; dock kunna i hans skrifter inga spår upptäckas af någon kännedom om norrmännens vinlandsfärder. Efter denna resa träffa vi honom i Lisboa, men hittills har det icke lyckats att bestämma det år, då han kommit till Portugal. Hans insigter i sjövetenskapen, om jordens form samt vindens och vattnets egendomligheter blefvo härigenom allt mera omfattande, och den allt styrande försynen, som utsett den djerfve sjömannen till ett synnerligt verktyg, visste att leda det så, att han genom sitt giftermål med en sondotter till den portugisiske ädlingen Bartholomeu Perestrello, åt hvilken prins Henrique el navegador 1446 förlänat det ärftliga ståthållarskapet på Porto santo, fick i sina händer dennes dagböcker och kartor. Dessa papper äfvensom Marco Polos resebeskrifning, men i synnerhet »Imago mundi», en reseskildring af den franske kardinalen Petrus de Alliaco (Pierre d'Ailly), hvari möjligheten af en vestlig färd till Indien framhölls, torde enligt all sannolikhet ha hos honom väckt den tanken, att man genom jordklotets kringsegling med kursen styrd vester ut slutligen måste uppnå Asiens östra kust och dermed rikena Kataia (Kina) och Zipangu (Japan), land, i hvilka skulle råda ett sådant öfverflöd på guld och ädla stenar, att konungen i det senare riket skulle täcka sitt palats med idel guldplåtar i stället för med bly eller skiffer. Till dessa land stod hans håg, och hans fromt troende, på omvändelsen af dessa lands hedniska folk riktade sinne var i synnerhet det, som oaflåtligt sporrade honom till ny verksamhet. Fortfarande studerade han berättelserna afAtlantiska hafvets sjöfarare äfvensom af Perestrello. Genom dem erfor han, att en sjöfarare i konungens af Portugal tjenst en gång af en häftig storm blifvit drifven vester ut och ur vattnet uppfiskat ett simmande, snidadt trästycke, som uppenbarligen varit bearbetadt med något verktyg af jern. Ja, invånarne på Azorerna hade berättat för Colombo sjelf, att ofantliga barrträdsstammar, tillhörande en på Azorerna icke växande art, af vestliga vindar uppspolats på deras

stränder, och att en gång på ön Flores böljorna från samma håll uppkastat två manliga lik, hvilkas ansigtsbildning varit alldeles olik alla dittills kända menniskoslag. Detta stegrade nästan till visshet hans förut hysta åsigter, att man vester om Atlantiska hafvet skulle anträffa land, nämligen Kina och Japan, Asiens östra kust, och han talade med sådan bestämdhet om detta land, som om han redan sett det med egna ögon.

42. Cristoforo Colombo. Efter ett gammalt kopparstick.

Han skred nu till utförande af den uppgjorda planen att uppsöka det förmodade landet; konungen af Portugal skulle härvid vara honom behjelplig medelst fartyg. Denne visade sig äfven villig, begärde en omständlig plan till en dylik resa och utsände sedan hemligen ett fartyg på upptäcktsfärd; så försäkrar åtminstone Colombos ene son i sin icke alldeles tillförlitliga lefnadsbeskrifning öfver fadern. Men den portugisiske sjömannen hade hvarken den djerfve genovesens hufvud eller mod; han kom snart tillbaka, och besättningen förklarade, att oceanen fortginge i oändlighet som en omätlig yta full af stormande vågor. Kort derefter lemnade Colombo hemligen Portugal och vände sig efter hand med samma förslag till Venezia, Frankrike och England. Till det sist nämda konungariket hade Bartolomeo blifvit väderdrifven, och han begagnade sitt som kartritare vunna anseende för att vid konung Henry VII:s hof främja Cristoforos planer. Senare deltog han i upptäckten af Godahoppsudden. Men Colombos bemödanden att göra sig hörd voro fåfänga, öfver allt såg han sig tillbakavisad, emedan man ansåg hans åsigter for drömmerier af ett förryckt hufvud. Redan stadd på resa till Frankrike, der han ville vidare fullfölja sina planer, kom han till

43. Colombo inför höga rådet i Salamanca.den då mycket betydande hamnplatsen Palos. Blottad på det nödvändigaste, klappade han på porten till ett fransiskanerkloster och bad om en styrkdryck och en bit bröd för sig och sin af vandringen alldeles utmattade son Giacomo (Diego). Brodern portvaktaren gjorde sig af främlingen underrättad om hans härkomst och höll den behöfvande gästen qvar i klostret, då han i honom fann en i astronomi och geografi förfaren man. En kunnig läkare eftersändes, man meddelar sig med hvarandra, och broder Juan skickar nu ett pålitligt bud med ett varmt rekommendationsbref till drottningen. Redan efter fjorton dagar anlände en skrifvelse från Isabella och respenningar för Colombo, hvilken

44. Colombo inskeppar sig. Efter Th. de Bry.

nu begaf sig till lägret vid Granada, der hofvet då uppehöll sig. Icke ringa förvåning väckte här de dryga vilkor, som Colombo framstälde, om han skulle utföra sitt företag i den kastilliska kronans tjenst. Han fordrade för sig och sina efterkommande förläning af adelskap, värdighet och makt som vicekonung i de land, som komme att upptäckas, tiondedelen af deras inkomster och dessutom att utnämnas till amiral. Under tiden hade väl antalet af hans gynnare i drottningens omgifning mycket förökats, men konungen var dock vid den tiden ännu så ifrigt syseisatt med kriget mot morerne, att han skänkte föga uppmärksamhet åt den ringa sjömannensplaner. Icke heller fattades det män, hvilka förkastade Colombos åsigter som orimliga, såsom de lärde i den berömda spanska universitetsstaden Salamanca. Sålunda svarade dessa, att ideen om jordens runda form vore en dårskap, ty då måste ju i de land, som ligga midt emot oss, folket stå på hufvudet och med benen vända uppåt; träden måste med sina grenar växa nedåt, men med rötterna uppåt, och om det också lyckades ett fartyg att uppnå det yttersta Indien, skulle det likväl aldrig kunna återkomma, emedan det väl skulle kunna fara utför, men aldrig tillbaka uppför rundningen. Såsom de lärda männen i Salamanca talade, så tänkte på den tiden många, men de fleste skakade på hufvudet, ty kunskaper på geografiens område egde blott få. Derför ledde det icke heller till något, att Colombos ögon strålade af hänförelse vid försvaret af hvad han höll för sant, ty hans skäl kunde öfver hufvud blott några få följa med. Sålunda förgick åter ett år med underhandlingar, och först efter morernes besegrande lemnades Colombo de nödtorftigaste medlen till utförande af hans plan. Drottning Isabella, hvars för allt upphöjdt mottagliga sinne blef lifligt intaget för den djerfve sjömannen, förklarade beslutsamt: »Jag vill företaga färden för min egen räkning och pantsätta mina juveler för att få de nödiga summorna.» Men Colombo hade redan rest sin väg, enär man förkastat de af honom framstälda vilkoren. Ett ilbud upphann honom två mil bortom Granada, vid bron vid Pinos, och förde honom tillbaka. Fördraget afslöts, fartygens utrustning påskyndades, dagen för affärden bestämdes. Tre fartyg, af hvilka två voro blott mycket lätt bygda barker, kallade karaveller, i

aktern och fören högbygda och försedda med kastell i framstammen och kajutor, men i midten odäckade, lemnades åt honom. Det skulle säkerligen blifvit svårt för genovesen att för sitt äfventyrliga företag finna de rätta följeslagarne, om icke den rika, inom Palos' sjömansskrå högt ansedda familjen Pinzon understödt upptäckaren. Colombo förde befälet på det största fartyget, Santa Maria, Martin Alonso Pinzon på La Pinta, Vicente Yañez Pinzon på La Niña. Sålunda utrustad lemnade man den 3 augusti 1492, tidigt på morgonen af en fredag, Palos' hamn och anförtrodde sig åt hafvet; ankarna lättades, vimplarna fladdrade muntert för vinden, seglen svälde och alla de, som stodo vid hamnen och åsågo skådespelet, betraktade med tårar och oro de 90 sjöfararne såsom åt döden invigda offer. Colombo deremot satt i kajutan och började sin med största noggranhet förda dagbok öfver hela resan med de orden: In nomine domini nostri Jesu Christi (I vår herre Jesus Kristos' namn)!

Färden räckte icke länge, ty redan på tredje dagen hissade LaPinta nödflagg. Rodret hade gått sönder, och det, såsom Colombo misstänkte, på tillställning af den mot sin vilja medtagna besättningen. Amiralen beslöt derför att för fartygets reparering inlöpa i en hamn på Canarieöarna; der uppehölls man tre hela veckor. Stor modlöshet hade redan bemäktigat sig en betydlig del af besättningen, och den stegrades dag från dag, ju längre man kom framåt på det obekanta hafvet. För att förekomma ett utbrott af besättningens modlöshet och förtviflan måste Colombo föra den bakom ljuset i fråga om längden af den väg, som redan tillryggalagts och enligt hans förmodan ännu återstod att tillryggalägga. Mer än en gång trodde man sig se öar i de mellan Amerika och Europa från söder till norr sig sträckande sjögräsbankarna, men alltid visade det sig till sjömännens förtret vara en villa. I synnerhet visade sig matroserne modfälda, då man för första gången iakttog en afvikelse af magnetnålen. Äfven ängslade dem den tanken, att i dessa aflägsna haf aldrig blåste vindar, som kunde återföra dem till hemmet. Sedermera, efter den store sjöfararens död, har man uppdiktat och till och med i ballader firat den osmakliga berättelsen om hans besättnings öppna myteri. Colombo visade sig alltid med gladt ansigte för sitt folk; hopp och tillförsigt till framgången af hans plan gåfvo honom allt jemt nytt mod.

45. Colombos tre karaveller.

Redan var september månad slut, och endast få tecken till närheten af land läto se sig på det ändlöst vida hafvet. Hägrar, pelikaner, änder varsnade man den 4 oktober emellanåt på den så ensliga hafsfärden, och, hvad som var det mest uppmuntrande, alla riktade de sin flygt åt sydvest. Till och med den i de fruktbara eqvatoriallandens granskap egendomliga angenäma landlukten uppfylde luften. Friskt gräs, sådant det växer vid flodstränder, sam på vattnet; en grön fisk, som endast uppehåller sig bland klippor, lät se sig, en törnbuske med färska nypon dref förbi, och matroserne uppfiskade än ett vassrör, än ett litet bräde, än en konstrikt snidad staf. Då vek ändtligen den dystrastämningen, äfven den mest oerfarne sjöman såg häri säkra tecken till närheten af land. Det var den 11 oktober år 1492. Aftonen nalkades, besättningen hade enligt ordningen för dagen sjungit Salve regina eller vesperhymnen, då amiralen i ett tal uppmanade dem att prisa Guds godhet och gifva väl akt på allt, enär de sannolikt redan denna natt skulle anträffa land.

46. Colombo på sitt fartyg. Enligt afbildningen i Grands voyageurs.

Vinden blåste friskt, fartygen plöjde vågorna i rask fart, främst La Pinta som den bästaseglaren. Alla bidade i den mest spända väntan, intet öga lykte sig till sömn. Men Colombo stod på den högsta punkten af sitt fartygs bakstam och lät sin skarpa blick sväfva öfver den böljande oceanen. Klockan 10 på aftonen trodde han sig se ett ljus skymta på långt afstånd. Då han befarade en synvilla, tillkallade han en följeslagare och efter honom ännu flere. Alla sågo det, men det försvann åter. Då dånade plötsligt klockan 2 på morgonen ett kanonskott från La Pinta, alla störtade upp på däck, och på ett afstånd af två mil såg man tydligt kusten. Man tog in seglen, lade bi och afvaktade otåligt dagens inbrott. Men med hvilka tankar och känslor måtte icke Amerikas upptäckare under dessa timmar ha bidat på däck!

Upptäckarens dagbok säger, att en matros på La Pinta, vid namn Rodrigo, bördig från Triana, först sett land och ljudligt helsat det. Att Colombo undanhöll mannen de lofvade 26 dukaterna, emedan han sjelf fyra timmar förut i månskenet sett den närbelägna kustens silfverband, hör till de omständigheter, som bidrogo till att göra genovesen mindre omtyckt af sjömännen.

3. De upptäckta landen och deras invånare.

Den stora verldsdel, som ligger temligen midt emellan Asien på ena sidan samt Europa och Afrika på den andra, i öster begränsad af Atlantiska hafvet och i vester af Stora oceanen eller Stilla hafvet, kallas nu allmänt Amerika. Kort efter upptäckten kallade man den likväl »Nya verlden», äfven Indien, än också Atlantis, Antilia eller ock rätt och slätt »den fjerde verldsdelen». Det för närvarande allmänt antagna namnet Amerika härrör, såsom vi i slutet af denna afdelning skola närmare framställa, från en tysk lärare och kartritare, hvars förslag dock först från 1570 vann allmän anklang och efterföljd, fastän Waldseemüllers kosmografi och äfven hans kartor redan anförde namnet Amerika.

Det var åter på en fredag, den 12 oktober 1492, som den verklige upptäckaren af den fjerde verldsdelen tidigt på morgonen för första gången såg östra kusten af »Indien», såsom han förmenade. En vacker, jemn ö, som sträckte sig flere mil långt, låg framför hans ögon, prunkande i frisk grönska och betäckt med träd liksom en enda sammanhängande fruktträdgård. Den var bebodd, och infödingarne kommo fram under träden och skyndade från alla håll till stranden. De voro alldeles nakna och att döma af deras åtbörder högligen förvånade. Men Colombo gaf tecken till landstigning; ankarna kastades, båtarna bemannades och bevärades, sjelf steg han, rikt klädd i skarlakan, i sin båt, hållande i handen konungarikena Castillas och Leons fana, som i midten visade ett grönt seglaren. Alla bidade i den mest spända väntan, intet öga lykte sig till sömn. Men Colombo stod på den högsta punkten af sitt fartygs bakstam och lät sin skarpa blick sväfva öfver den böljande oceanen. Klockan 10 på aftonen trodde han sig se ett ljus skymta på långt afstånd. Då han befarade en synvilla, tillkallade han en följeslagare och efter honom ännu flere. Alla sågo det, men det försvann åter. Då dånade plötsligt klockan 2 på morgonen ett kanonskott från La Pinta, alla störtade upp på däck, och på ett afstånd af två mil såg man tydligt kusten. Man tog in seglen, lade bi och afvaktade otåligt dagens inbrott. Men med hvilka tankar och känslor måtte icke Amerikas upptäckare under dessa timmar ha bidat på däck!

Upptäckarens dagbok säger, att en matros på La Pinta, vid namn Rodrigo, bördig från Triana, först sett land och ljudligt helsat det. Att Colombo undanhöll mannen de lofvade 26 dukaterna, emedan han sjelf fyra timmar förut i månskenet sett den närbelägna kustens silfverband, hör till de omständigheter, som bidrogo till att göra genovesen mindre omtyckt af sjömännen.

3. De upptäckta landen och deras invånare.

Den stora verldsdel, som ligger temligen midt emellan Asien på ena sidan samt Europa och Afrika på den andra, i öster begränsad af Atlantiska hafvet och i vester af Stora oceanen eller Stilla hafvet, kallas nu allmänt Amerika. Kort efter upptäckten kallade man den likväl »Nya verlden», äfven Indien, än också Atlantis, Antilia eller ock rätt och slätt »den fjerde verldsdelen». Det för närvarande allmänt antagna namnet Amerika härrör, såsom vi i slutet af denna afdelning skola närmare framställa, från en tysk lärare och kartritare, hvars förslag dock först från 1570 vann allmän anklang och efterföljd, fastän Waldseemüllers kosmografi och äfven hans kartor redan anförde namnet Amerika.

Det var åter på en fredag, den 12 oktober 1492, som den verklige upptäckaren af den fjerde verldsdelen tidigt på morgonen för första gången såg östra kusten af »Indien», såsom han förmenade. En vacker, jemn ö, som sträckte sig flere mil långt, låg framför hans ögon, prunkande i frisk grönska och betäckt med träd liksom en enda sammanhängande fruktträdgård. Den var bebodd, och infödingarne kommo fram under träden och skyndade från alla håll till stranden. De voro alldeles nakna och att döma af deras åtbörder högligen förvånade. Men Colombo gaf tecken till landstigning; ankarna kastades, båtarna bemannades och bevärades, sjelf steg han, rikt klädd i skarlakan, i sin båt, hållande i handen konungarikena Castillas och Leons fana, som i midten visade ett gröntkors,

på ömse sidor hvarom voro stickade bokstäfverna F. och I. (Fernando och Isabella) och öfver dem kungliga kronor. Honom följde i sina båtar kaptenerne på La Pinta och La Niña med dylika baner i händerna. Då flydde indianerne förskräckta tillbaka i skogen, men amiralen steg i land, kastade sig på sina knän, kysste jorden, tackade och lofvade Gud under tårar. Sålunda tog han i besittning denna ö, som infödingarne kallade Maguayana (Guanahani), men han till frälsarens ära San Salvador.

47. Första mötet med infödingarne på kusten.

Alla hans följeslagare trängde sig med stor ifver och gränslös förtjusning omkring honom, och de, som varit trotsigast, bådo honom på knä om tillgift. Invånarne på den nyupptäckta ön voro ännu mera häpna än Colombos följeslagare öfver den utomordentliga händelsen. När de tidigt på morgonen sågo de tre fartygen ila mot kusten, trodde de, att tre stora sjövidunder med väldiga hvita vingar uppstigit ur hafvets djup, men då de sågo dem sätta ut båtarna och med flygande fanor ro till kusten, flydde de fulla af

48. Colombo beträder för första gången Nya verldens jord.förskräckelse in i sina skogar, och först då de långsamt hemtat sig från sin förfäran, närmade de sig lika skygt som nyfiket till de ännu aldrig af deras ögon skådade främmande gestalterna. De kastade sig ned för dessa män i blänkande stål och mångfärgade drägter samt visade dem gudomlig vördnad. Sedan de dock trädt dem något närmare, vågade de slutligen att med förvåning vidröra deras kläder och ansigte samt känna på den vackra, hvita huden på deras kropp.

Spaniorerne deremot funno öborne icke mindre sällsamma, Deras kroppar voro välbygda, deras höga panna och vackra ögon voro anmärkningsvärda, från deras hufvud föll styft hår ned öfver halsen. De tyckte om att måla sitt ansigte äfvensom den nakna kroppen med svarta, hvita och andra färger i enkla streck, men äfven i underliga krumelurer, hvilket gaf dem ett vildt, förskräckligt utseende. Deras menlöshet visade sig i deras vapen, som bestodo af träspjut, hvilka antingen voro härdade i elden eller i änden försedda med en hvass sten eller ett spetsigt fiskben. Dessutom betjenade de sig med stor skicklighet af slungor och stenyxor.

»Belåtet med naturens gåfvor och sorglöst motseende framtiden», befann sig enligt spaniorernes försäkran det ännu i naturtillståndet lefvande folk, som utbredde sig öfver en del af de upptäckta Antillerna, i åtnjutande af sin gyllene ålder. Det närde sig företrädesvis af en yppig jords frukter, gödde som läckerheter ett slags stumma hundar och värderade liksom ännu i dag det fina köttet af ödlearten yuana, Majs och maniok växte i öfverflöd och lemnade rika förråd. Yamsrötter, batater och bären af den spanska pepparn gjorde visthusens innehåll fullständigt. Saften af maygueyen (en agaveart) och de doftande frukterna af yayama lemnade högt värderade och vederqvickande drycker. Icke heller fattades fisk och sköldpaddor. Hvad naturen bjöd dem skördade de fredliga menniskorna utan besvär; jernet var dem obekant, och eld frambragte de på de flesta naturfolks sätt genom att medelst hastig gnidning sätta trä i brand. Den ur den guldrika sanden vunna ädla metallen förstodo de visserligen att gjuta i allahanda former, men deröfver höjde sig icke deras konstfärdighet. Dock voro de ifriga jägare och skickliga fiskare samt åstadkommo i skeppsbygnadsväg ganska vackra saker. Colombo fann på Jamaica en båt af 32 meters längd och nära 3 meters bredd.

Amiralen utdelade bland infödingarne mångahanda småsaker, såsom mångfärgade mössor, glasperlor, bjellror och så vidare, men allt detta mottogo de som ovärderliga skänker och voro på det högsta förtjusta öfver allt, som kom från de hvita männens hand. Några af öborne buro ett litet guldsmycke i näsan, och då mangenom tecken frågade dem, hvarifrån det vore, pekade de åt söder. Colombo, ännu allt jemt förmenande, att den af honom upptäckta ön hörde till östra Asien, trodde, att den der konungen i det guldtäckta palatset på ön Zipangu sannolikt bodde alldeles i närheten. Derför seglade han vidare redan på tredje dagen, den 14 oktober, åtföljd af sju infödingar, hvilka man ville begagna som tolkar. Färden gick mellan de vackra, gröna Bahamaöarna (af hvilka den största dock först senare upptäcktes) och var ytterst angenäm. Den andra af de längre bort upptäckta öarna fick namnet Santa Maria, den tredje vester ut belägna Fernandina, en närbelägen grupp Isabella efter hans gynnarinna.

Fortfarande trängdes i det gröna vågsvallet omkring fartygen otaliga fiskar i praktfulla färger, än glänsande som ädla stenar, än skimrande som guld och silfver. Hafsbottnen lyste fram genom det genomskinliga vattnet, och

farande från den ena blomsterrika, skogbeklädda ön till den andra, sporde spaniorerne oaflåtligt efter det prisade guldlandet. Då nämdes ofta landet Cuba, och redan den 27 oktober anlände Colombo verkligen på höjden af denna största Vestindiska ö. Naturen tycktes här vara ännu rikare än på de öfriga öarna, och öfverraskad af skönheten hos dess landskap, trädskrud, blommor och djurverld, skref Colombo i sin dagbok: »Här skulle man vilja evigt lefva. Det är den skönaste ö, som någonsin ett öga skådat, den har förträffliga hamnar och djupa floder.» Men detta var också allt; konungen, som bodde under gyllene tak, fann man icke, och då Colombo afsände en beskickning med skänker för att söka honom, förde man slutligen denna till höfdingen, hvilken, en naken kazik, var herre öfver en naken, vild hord. Guld fann man blott föga och icke på det af spaniorerne drömda sättet, men väl fann man på fälten spansk peppar och yamsrötter odlade, äfvensom ännu en annan växt, hvars torra, hoprullade blad vildarne höllo i munnen och antände framtill, hvarefter de ständigt ur munnen utstötte tjocka moln af rök. Man kallade dessa rullar *tobak.*

I stället för att gifva efter blef spaniorernes guldtörst allt häftigare upptänd derigenom, att infödingarne äfven här buro små guldblad stuckna genom näsroten. Då nu öborne på den frågan, hvarifrån de finge guldet, uttalade namnet Cibao, syntes det Colombo vara en afgjord sak, att det syftade på riket Zipangu.

Under november uppehöll sig Colombo invid Cuba och lemnade ön först den 5 december. Då han seglat långt utom östra kusten och just öfverlade, om han skulle styra ännu längre ut i öppna hafvet, varsnade han i sydost land: sköna berg, hvilka liksom med en trollpensel tycktes vara målade på den djupblå himmeln. Ön Haiti (Hispaniola eller San Domingo), Vestindiens paradis,

låg framför verldsupptäckarens blickar. Samma scener af undran och förvåning å infödingarnes sida upprepades, liksom äfven spaniorerne öfver allt sågo sig omkring med guldlystna blickar. Antalet 49. Upptäckten af ön San Domingo. Facsimile efter ett gammalt träsnitt från 1498. af Haitis invånare torde ha belupit sig till omkring 300 000 själar. På ön funnos fem större herradömen under höfdingar eller kaziker, som af sina undersåtar fordrade den allra djupaste vördnad och för sig togo i anspråk alla läckerheter, som öns djur- och växtverld erbjödo. Dem tillhörde all jord; dock var stöld ett nästan okändt brott. Dessa kaziker stodo i närmare förbindelse med landets gudar och voro på visst sätt öfversteprester för de talrika orter, dit Antillernas hedniska invånare vallfärdade. De vanliga presterne egde kännedom om läkemedel, som äfven på upptäckarne gjorde god verkan; men dessutom befattadede sig såsom alla föga bildade folks prester, med mångahanda tokerier och trollkonster. I de åt öster belägna trakterna blef bärandet af guldsmycken allt vanligare, och i allmänhet företedde den der varande befolkningen högre utvecklade samhällsförhållanden och kom ofta i tusental tillströmmande i båtar för att beskåda de gudalika främlingarne. De bebygda orternas hus företedde redan en gåtlik fördelning. Vid seger- och bröllopsfester samt vid begrafningshögtidligheter uppförde ungdomen dansar, beledsagade af enformiga sånger, hvaremot före uttågandet till strid de vapenföra männen uppstämde sina krigssånger. Äfven vapenlekar och bollspel voro öfliga, och vid dem gick det icke sällan ganska hett till.

Ty värr led Colombo någon tid derefter vid Hispaniola ett svårt missöde. Då han på julaftonen gick till segels för att besöka kaziken Guacanagari och hafvet var alldeles lugnt, lade sig amiralen för ett ögonblick att sofva. Men den matros, som stod vid styret, öfverlemnade, trots den stränga befallningen att icke släppa rodret ur sina händer, det samma åt en skeppsgosse och begaf sig likaledes till hvila. Den oerfarne gossen stod nu vid rodret, styrde ut i nattens mörker och gaf icke akt på hafsströmmarna, som förde fartyget till en vild bränning. Först då han kände, att styret vidrörde bottnen, lyssnade han till hafvets brusande och ropade på hjelp. Det var för sent. Amiralskeppet, Santa Maria, strandade och var utan räddning förloradt; endast lasten bergades af de vänliga indianerne med största samvetsgranhet och outtröttlig verksamhet. Landets kazik trädde i förbindelse med spaniorerne, och de vänliga invånarne visade sig öfver all måtta tillmötesgående. En rikt vinstgifvande byteshandel började, i det man tillbytte sig guld mot glasperlor och obetydligheter, såsom handskar och dylikt. Colombo kunde lyckönska sig till, att hans fartyg strandat här, ty hvad han inhöstade i guldsmycken öfversteg fartygets värde. Amiralen qvarlemnade på Haiti det strandade skeppets besättning, 36 man, en läkare och några timmermän och bygde af de bergade skeppsspillrorna ett fäste, La Navidad. Redan före detta missöde hade La Pintas duglige befälhafvare Martin Alonso Pinzon, hvilken skolat uppsöka den lockande guldön Ba-beque, skilts

från amiralen. Framträngande mot öster påträffade han Caicosöarna, der intet guld förefans, hvaremot infödingarne hänvisade till Hispaniola. Der, på en annan sida af ön, öppnade sig äfven för honom tillfälle till rikt vinstgifvande byteshandel, och det i sådant omfång, att stundom knytnäfsstora guldstycken kunde köpas för knappnålar. Hispaniola upptäcktes således af Pinzon endast några veckor senare än af Colombo. Den tilltagsne sjömannen fick under ett besök i det inre af ön höra, att söderut låge den mycket guldrikare ön Yamaye (Jamaica) och att man derifrån komme till ett fastland, der menniskorna bure kläder.

Innan Colombo lemnade Hispaniola, gaf han för de infödingar, som så hjelpsamt bistått honom vid bergningen af det strandade fartygets spillror, en fest, hvarvid han visade dem de europeiska skjutvapnens fruktansvärdhet. Redan skjutningen med pil och båge, äfvensom med armborst, väckte vildarnes häpnad, men då han lät affyra en bössa och slutligen en kanon och vildarne sågo, huru detta eldgap på långt håll sönderslet och splittrade träden, blefvo de alldeles öfverväldigade af ångest och skräck, och äfven de ansågo främlingarne för överjordiska väsen.

50. Infödingshydda på Hispaniola.

Den 6 januari 1493, två dagar efter det Colombo afseglat från San Domingo, sammanträffade han åter med Pinzon, befälhafvaren på La Pinta. Amiralen dolde så godt han kunde sin förtrytelse öfver sin underlydandes, såsom han trodde, uppsåtliga aflägsnande; han fortfor att misstänka, att Pinzon, lockad af ärelystnad och guldtörst, på egen hand ilat före honom for att, lastad med dyrbar metall, förr än han sjelf återkomma till Spanien.

Sjöfararnes mål var Spanien, och resan tycktes i början vilja aflöpa mycket lyckligt, ty hafvet var ända till den 12 februari lugnt, om än vinden icke alltid var gynnande. Den följande dagen började olyckligtvis hafvet vräka häftigt, ett förfärligt oväder utbröt, och de tunga vågorna tycktes i hvarje ögonblick skola sönderslå de lätta fartygen. Amiralen gaf väl genom ljussignaler tecken åt La Pinta att hålla sig så mycket som möjligt åt nordost, men de svarande ljussignalerna förlorade sig allt mer och mer i norr, och

då slutligen efter en svår natt gryningen inbröt, såg man öfver allt ingenting annat an vildt skummande, rasande vågor, men La Pinta var försvunnet. Colombos fartyg höll tappert ut under de största faror dock kastades det som en boll upp och ned på hafvet, under det besättningen med högtidliga löften förpligtade sig till allahanda vallfarter. I denna nöd, då jemte besättningen äfven kännedomen om det nyupptäckta landet kunde gå förlorad i hafvet, hittade Colombo slutligen på en utväg att, om han ock förginges med sitt fartyg, dock åt menskligheten bevara åtminstone kännedomen om sin upptäckt. Han skref nämligen på pergament en kort berättelse om sin resa, förseglade den, stälde utanskriften till konungen och drottningen och skref der bredvid, att den, som framlemnade detta paket, skulle få tusen dukater. Sedan slog han vaxduk derom, inlade det i en vaxkaka, inneslöt alltsammans i ett stort fat och kastade det i hafvet. En annan tunna, som innehöll en afskrift af detta bref, fastgjorde han vid karaveliens akter, så att den, om fartyget söndersloges af vågorna, skulle med spillrorna drifvas till någon kust.

Men stormen lade sig, och under gynnande vind skallade vid dagens inbrott från mastkorgen ropet: land, land! En af Azorerna var i sigte, och sedan man uppehållit sig här jemt så länge, som nödigt var, lemnade man hamnen och styrde till Portugal, då man åter en hel natt igenom hade att utstå stora farligheter. Sedan ovädret rasat ut, lyckades man att morgonen den 4 mars kasta ankar i närheten af Lisboa. Amiralen mottogs med stor utmärkelse af konungen, som icke utan hemlig förtrytelse och tyst ånger öfver, att han en gång så snöpligt bortvisat denne man, afhörde hans berättelse. Men den 15 mars 1493 inlöpte Colombo i den spanska hamnen Palos, hvarifrån han for sju och en half månader sedan afseglat. Hans ankomst väckte förvåning, man hade ansett honom och hans följeslagare för länge sedan förlorade. Desto större voro nu glädjen och deltagandet, då han under ringning med alla klockor i en lång procession tågade till den förnämsta kyrkan för att tacka Gud för sin underbara räddning och hans nådiga ledning. Först på aftonen samma 15 mars anlände äfven Martin Alonso Pinzon på La Pinta till hamnen. Kränkt af det tillbakasättande, som han rönt, dog denne utmärkte sjöfarare i de första dagarna af april. Den högsinnade mannens minne, säger Peschel i sitt berömda verk Zeitalter der entdeckungen, har länge varit fördunkladt genom Colombos familjs hat. »Det var ytterst vigtigt, att på Colombos eskader fans en populär

sjöman, som i sin djerfhet vågade att äfven för sig allena gå ut på upptäckter i de an-tilliska farvattnen.»

I Barcelona, der det kastilliska konungaparet då uppehöll sig,rustade sig alla att mottaga Nya verldens upptäckare och beskåda de af honom medförda sällsamheterna. Mottagen af ett högtidligt tåg under ärebetygelser af alla slag, fördes han med den största ståt till konungen och drottningen. Så länge upptäckaren dröjde vid hofvet, ärades och utmärktes han af konungen. Ofta lät Fernando se sig till häst med en af sina prinsar på den högra och amiralen på venstra sidan. Äfven de, som stodo konungaparet nära, underläto ingenting för att bevisa den store mannen sin aktning. Den högtidliga bekräftelsen af de honom förlänade rättigheterna följde den 28 maj samma år.

Men sedan läto äfven de spanska monarkerne, för att riktigt kunna glädja sig öfver besittningen af de nya landen, påfven Alexander VI formligen bekräfta besittningstagandet af deras Vestindiska verld. Och påfven delade portugisernes och spaniorernes transmarinska upptäckter genom en gränslinie, som han drog hundra spanska mil vester om Azorerna från nordpolen till sydpolen — riktigt i vädret.

4. Colombos andra resa.

Stående på höjden af sin lycka och ära, af hela Spanien prisad som den store »upptäckaren», fann Colombo denna gången ingen svårighet att hastigt anskaffa medlen till en ny, större expedition. Redan den 25 september 1493 kunde amiralen, åtföljd af sin broder Giacomo (Diego), lyfta ankar med en flotta af sjutton större och mindre fartyg, som voro bemannade med 1 500 man. Vidare befunno sig i hans följe, utom ett antal missionärer, flere betydande män, hvilka kort derefter såsom »conquistadores» eller »eröfrare» gjorde Nya verlden till skådeplats för lika obegripliga bragder som afskyvärda brott; bland dem den fromme och äkta riddaren Alonso de Hojeda (Ojeda), Juan Ponce de Leon, Floridas upptäckare, Diego Velasquez, Hispaniolos guvernör, hvilken vi åter skola träffa, när vi skildra Fernando Cortez' bedrifter, vidare styrmännen Pedro Alonso Niño såsom pilot på La Pinta, bekant redan från den första resan, Pedro de Ledesma, men förnämligast Juan de la Cosa, af hvilken vi ega en karta öfver upptäckterna från år 1500 och hvars namn vi längre fram mer än en gång skola komma att nämna. Colombos andra resa blef af största betydelse for den nya verldsdelens kolonisering. Med denna andra expedition införde nämligen Colombo dit de första fåren, hornboskapen, hästen och svinet äfvensom våra sädesslag samt från Canarieöarna sockerröret, hvilkas fortkomst först tryggade Amerikas kolonisering, medan af alla från Amerika hos oss införda djur endast kalkonen och ur växtriket blott majsen och tobaken rustade sig alla att mottaga Nya verldens upptäckare och beskåda de af honom medförda sällsamheterna. Mottagen af ett högtidligt tåg under ärebetygelser af alla slag, fördes han med den största ståt till konungen och drottningen. Så länge upptäckaren dröjde vid hofvet, ärades och utmärktes han af konungen. Ofta lät Fernando se sig till häst med en af sina prinsar på den högra och amiralen på venstra sidan. Äfven de, som stodo konungaparet nära, underläto ingenting för att bevisa den store mannen sin aktning. Den högtidliga bekräftelsen af de honom förlänade rättigheterna följde den 28 maj samma år.

Men sedan läto äfven de spanska monarkerne, för att riktigt kunna glädja sig öfver besittningen af de nya landen, påfven Alexander VI formligen bekräfta besittningstagandet af deras Vestindiska verld. Och påfven delade portugisernes och spaniorernes transmarinska upptäckter genom en gränslinie, som han drog hundra spanska mil vester om Azorerna från nordpolen till sydpolen — riktigt i vädret.

4. Colombos andra resa.

Stående på höjden af sin lycka och ära, af hela Spanien prisad som den store »upptäckaren», fann Colombo denna gången ingen svårighet att hastigt anskaffa medlen till en ny, större expedition. Redan den 25 september 1493

kunde amiralen, åtföljd af sin broder Giacomo (Diego), lyfta ankar med en flotta af sjutton större och mindre fartyg, som voro bemannade med 1 500 man. Vidare befunno sig i hans följe, utom ett antal missionärer, flere betydande män, hvilka kort derefter såsom »conquistadores» eller »eröfrare» gjorde Nya verlden till skådeplats för lika obegripliga bragder som afskyvärda brott; bland dem den fromme och äkta riddaren Alonso de Hojeda (Ojeda), Juan Ponce de Leon, Floridas upptäckare, Diego Velasquez, Hispaniolos guvernör, hvilken vi åter skola träffa, när vi skildra Fernando Cortez' bedrifter, vidare styrmännen Pedro Alonso Niño såsom pilot på La Pinta, bekant redan från den första resan, Pedro de Ledesma, men förnämligast Juan de la Cosa, af hvilken vi ega en karta öfver upptäckterna från år 1500 och hvars namn vi längre fram mer än en gång skola komma att nämna. Colombos andra resa blef af största betydelse for den nya verldsdelens kolonisering. Med denna andra expedition införde nämligen Colombo dit de första fåren, hornboskapen, hästen och svinet äfvensom våra sädesslag samt från Canarieöarna sockerröret, hvilkas fortkomst först tryggade Amerikas kolonisering, medan af alla från Amerika hos oss införda djur endast kalkonen och ur växtriket blott majsen och tobakenförvärfvat sig hemortsrätt. Till den nämda, utomordentligt nyttiga gåfvan från Canarieöarna lades en annan, dock mindre välsignelserik gåfva derifrån, nämligen det hundslag, som, inöfvadt till strid med menniskan, var bestämdt att sedan som »blodhundar» spela en icke sällan fasansfull rol.

Efter en snabb och lycklig färd kommo sjöfararne redan den 3 november inom den Vestindiska arkipelagens område, och den ena efter den andra af öarna upptäcktes, först den sedermera Guadalupe (Guadeloupe) kallade och derefter, sedan man tagit en sydligare riktning, Dominica och Puertorico. Naturen har öfver dessa öar och de närbelägna, sedan upptäckta ögrupperna utgjutit en rikedom af gåfvor ur växtriket, men icke utrustat deras bergsträckor med lika rika guldådror; att i den uppsvämmade flodsanden leta efter guldkorn var icke heller en sak för riddare och krigsmän. Att invånarne, i synnerhet på Karaibiska öarna, ingalunda visade sig tillgängliga, utan som äkta vildar fasthöllo vid sin grymma sed att slagta och uppäta sina fångna fiender, nedstämde ännu mera nykomlingarne från Europa, Öborne på Guadalupe fann man just upptagna af en sådan föga tilltalande syselsättning; mängden af kringströdda skallar och ben vitnade om, huru grundligt infödingarne lefvat sig in i sina vanor.

51. Ett af Colombos fartyg.

Omsorgen för kolonien på Hispaniola tillät icke Colombo att länge uppehålla sig på dessa blodsplatser; redan den 22 november anlände han till nämda ö. Men huru förskräckt blef han icke, då han hvarken återfann sina landsmän eller fästet! Spaniorernes grymhet hade retat öborne till förtvifladt nödvärn; de hade ihjälslagit alla sina förtryckare, förstört och uppbränt fästet och sedan flytt till det inre af ön. Colombo lät anlägga en ny fästning, som han till sin drottnings ära kallade Isabella och stälde under sin broder Giacomos (Diegos) befäl. Sjelf lyfte han å nyo ankar och genomströfvade

Antilliska hafvet. Hvad han sökte fann han icke heller denna gången, men i stället en ny, stor ö, Jamaica, om hvilken redan Alonso Pinzon vid sin första resa lemnat underrättelse. Äfven här funnos hvarken perlor eller guld att taga, bara man sträckte ut händerna, ej heller stodo några lysande palats att finna. Svikna i sin förväntan återvände sjöfararne efter fem månaders bortovaro till Hispaniola, dit under tiden Colombos broder Bartolomeo fört tre spanska karaveller med ett antal nya utvandrare.

Alla dessa äfventyrare ville hastigt göra sin lycka, icke under ständiga bekymmer och svårigheter, i dagligt arbetes svett. De hade bort bidraga till att från den nya hembygden till moderlandet sprida ett öfverflöd af rikedom, men icke förslösa Spaniens hjelpmedel.

Vid undersökningen af de ytterligare upptäckta ögrupperna hoppades man förgäfves från den ena dagen till den andra att få sigte på de förgylda bastionerna i landet Zipangu; förgäfves sökande derefter, genomströfvade man det område, som invånarne kallade Cibao. För att hålla det spanska folket vid godt mod och göra upptäcktskostnaderna mindre känbara föll Colombo på den afskyvärda tanken att föreslå regeringen att genom bortröfvande af menniskor anskaffa kostnaderna för underhållet af talrika nybyggen i Nya verlden och att låta slafvar odla de upptäckta landens bördiga jord och genomleta bergen för att finna ädel metall. Derigenom sjönk

amiralen i de bättres aktning, och då han med stor stränghet straffade en missnöjd underlydandes försök att fly, förenade sig en mängd kolonisters hat med afunden och illviljan hos alla dem, som väl ha ett skarpt öga för sina medmenniskors brister, men äro oemottagliga för intryck af storhet och förtjenst. Colombo ansågs sedan dess för grym, hjertlös och egennyttig. Ännu en annan förebråelse från denna tid af den yttersta partiskhet har kommit att vidlåda den store upptäckarens person. Oaktadt spaniorerne, enligt sina egna rön i förening med infödingarnes utsagor, icke längre kunde hysa tvifvel om, att Cuba vore en ö och att man under dess genomvandring åt nordvest och sedan mera söder ut uppnått öns vestligaste ände, församlade Colombo, som fast och orubbligt vidblef, att man befunne sig i närheten af östra Asien, sina styrmän och matroser och lät dem beediga, att, sedan man seglat 335 spanska mil längs Cubas kust, de voro öfvertygade, att de befunno sig på ett fastland och icke på en ö!

Under stigande bekymmer och förlägenheter var upptäckarens glädje att i sina bröder ha två stöd att tillgå kort, ty hvarje dag medförde allt jemt nya förtretligheter. Snart blef missnöjet allmänt. I stället för att så mycket som möjligt utan möda vinnaguld och skatter i största öfverflöd, började för spaniorerne en tid af nya strider, brist instälde sig, och ganska mången kastillisk eller andalusisk riddare måste gripa till arbeten och finna sig i umbäranden, vid hvilka han icke varit van der hemma. Derför återvände många af de i sina förhoppningar svikne till Spanien och hämnade sig der genom förtal och öfverdrifter, kallade det nya landet »bedrägeriets land» och utbredde de hätskaste skildringar af så väl invånarne som Colombo. De kallade amiralen en vinningslysten, som icke unnade andra något, och i sjelfva verket beskylde man icke utan goda skäl upptäckaren för egennytta och sjelfviskhet, ty han egde verkligen icke denna den sanne hjeltens högsinthet, som finner behag i att icke taga lejonparten af bytet i anspråk för sig. Klagomålen blefvo allt häftigare. Drottningen, som ända dittills alltid tagit upptäckaren i försvar, måste låta det hafva sin gång, att en sändeman befullmäktigades att på ort och ställe undersöka saken. Colombo betraktade denne som sin personlige fiende, och derför ansåg han det rådligare att skyndsammast återvända till Spanien och rättfärdiga sig inför hofvet. Redan den 11 juni 1496 inträffade han på Cadiz' redd. Det lyckades honom och hans gynnarinna att stilla den rådande oviljan, och sålunda vände sig åter den kungliga gunsten och nåden till honom. Och så opraktisk och så fången i underlig inbillning visade sig den man, som endast var skapad för vägbrytarens och upptäckarens kall, att han trodde sig kunna hämma eller alldeles qväfva den sedan flere menniskoåldrar tillbaka i Spanien och Portugal vaknade lusten att styra ut i det okända verldshafvet på upptäcktsfärder efter guldrika land, derigenom att han åt sig utverkade ett kungligt förbud, enligt hvilket det endast skulle vara honom, men eljest ingen enskild person tillåtet att på egen bekostnad våga upptäcktsförsök vester ut. Colombo lofvade å nyo konungaparet att på en tredje resa upptäcka Asiens östra kust; dock dröjde det öfver ett år, innan de för en sådan upptäcktsfärd nödiga fartygen och besättningarna anförtroddes åt honom. Emedan drottningen var slafveriet obenägen, tillstyrkte Colombo, att man, för att hastigare tillgodogöra sig skatterna i de upptäckta landen och förnämligast för arbetet i bergverk och guldgrufvor, skulle skicka med honom ett antal simpla förbrytare, som der skulle hållas till verksamhet, medan de hemma endast föllo provinserna till last. Deraf uppstodo för amiralen oändliga förtretligheter, såsom vi snart skola se.

5. Colombos tredje resa.

Den 30 maj 1498 seglade Colombo med sex fartyg, till största delen fylda med förbrytare och uslingar, för tredje gången vester guld och skatter i största öfverflöd, började för spaniorerne en tid af nya strider, brist instälde sig, och ganska mången kastillisk eller andalusisk riddare måste gripa till arbeten och finna sig i umbäranden, vid hvilka han icke varit van der hemma. Derför återvände många af de i sina förhoppningar svikne till Spanien och hämnade sig der genom förtal och öfverdrifter, kallade det nya landet »bedrägeriets land» och utbredde de hätskaste skildringar af så väl invånarne som Colombo. De kallade amiralen en vinningslysten, som icke unnade andra något, och i sjelfva verket beskylde man icke utan goda skäl upptäckaren för egennytta och sjelfviskhet, ty han egde verkligen icke denna den sanne hjeltens högsinthet, som finner behag i att icke taga lejonparten af bytet

i anspråk för sig. Klagomålen blefvo allt häftigare. Drottningen, som ända dittills alltid tagit upptäckaren i försvar, måste låta det hafva sin gång, att en sändeman befullmäktigades att på ort och ställe undersöka saken. Colombo betraktade denne som sin personlige fiende, och derför ansåg han det rådligare att skyndsammast återvända till Spanien och rättfärdiga sig inför hofvet. Redan den 11 juni 1496 inträffade han på Cadiz' redd. Det lyckades honom och hans gynnarinna att stilla den rådande oviljan, och sålunda vände sig åter den kungliga gunsten och nåden till honom. Och så opraktisk och så fången i underlig inbillning visade sig den man, som endast var skapad för vägbrytarens och upptäckarens kall, att han trodde sig kunna hämma eller alldeles qväfva den sedan flere menniskoåldrar tillbaka i Spanien och Portugal vaknade lusten att styra ut i det okända verldshafvet på upptäcktsfärder efter guldrika land, derigenom att han åt sig utverkade ett kungligt förbud, enligt hvilket det endast skulle vara honom, men eljest ingen enskild person tillåtet att på egen bekostnad våga upptäcktsförsök vester ut. Colombo lofvade å nyo konungaparet att på en tredje resa upptäcka Asiens östra kust; dock dröjde det öfver ett år, innan de för en sådan upptäcktsfärd nödiga fartygen och besättningarna anförtroddes åt honom. Emedan drottningen var slafveriet obenägen, tillstyrkte Colombo, att man, för att hastigare tillgodogöra sig skatterna i de upptäckta landen och förnämligast för arbetet i bergverk och guldgrufvor, skulle skicka med honom ett antal simpla förbrytare, som der skulle hållas till verksamhet, medan de hemma endast föllo provinserna till last. Deraf uppstodo för amiralen oändliga förtretligheter, såsom vi snart skola se.

5. Colombos tredje resa.

Den 30 maj 1498 seglade Colombo med sex fartyg, till största delen fylda med förbrytare och uslingar, för tredje gången vesterut för att i synnerhet bringa hjelp och bistånd åt de redan till hälften förgätna kolonierna. På höjden af Ferro lät han derför tre af sina fartyg styra närmaste vägen till Hispaniola, Sjelf tog han med det största af fartygen och två karaveller en sydvestlig riktning, enär han, att sluta af fåglarnas flygt, väl kunde förmoda att söder om Små Antillerna finna land. Sålunda råkade han omkring midten af juli in på området för den vid eqvatorn herskande vindstillan, der en outhärdlig hetta bragte sjöfararne nästan till förtviflan. Dertill sällade sig brist på dricksvatten, och amiralen beslöt derför att hålla längre mot norr; till följd deraf kom han till ett land, hvilket man för dess tre på långt håll synliga bergspetsar gaf namnet Trinidad. Dagen derefter, den 1 augusti, varsnade man till venster en kust med stor utsträckning. Colombo befann sig i närheten af Orinocos föga lofvande, ogästvänliga mynning; han hade således upptäckt kusten af Venezuela, följaktligen en del af Sydamerikas fastland. På grund af kustens beskaffenhet ansåg han dock det upptäckta landet för en ö och kallade det derför Isla santa. Tre dagar senare försökte Colombo framtränga vidare och genomforskade den hafsbugt, som nu kallas Pariaviken. De nakna, med pil och båge beväpnade invånare, med hvilka man här kom i beröring, hörde till guaranistammarna; de visade sig som dugtiga sjömän, och på frågan, hvarifrån deras prydnader af guld och perlor härrörde, pekade de inåt landet mot norr. Efter mångahanda försök att åter slingra sig ut ur det vattenbäcken, i hvilket man irrade omkring, lyckades det slutligen att passera den farliga mynning, som ännu i dag kallas Boca de drago (Drakgapet). Två dagar derefter upptäcktes ön Margarita, hvilken sedermera för de närbelägna perlbankarna vid Cubagua ofta blifvit ett mål för sjöfarande.

Hos Amerikas upptäckare insmögo sig dock nu något andra tankar om det upptäckta landets natur, och han började anse det för ett större, åt söder och vester sig sträckande fastland. Om icke pligt och intresse kallat honom till hans ståthållarskap, om han kunnat ytterligare utforska det redan beträdda fastlandet, skulle han säkerligen redan då ha gjort en del af de betydelsefulla upptäckter, som nu blefvo senare eröfrare förbehållna och kommo dem till godo. Det är att beklaga, att den man, hvilken som upptäckare gjort sig ett odödligt namn, hellre syselsatte sig med att draga vinst af de upptäckta öarna än fullfölja den stora uppgift, hvari hans kallelse egentligen låg. Men dertill dref tiden; han sparde derför vidare undersökningar till en annan resa och tog närmaste vägen till Hispaniola.

Under hans frånvaro hade en af Colombos bröder, Bartolomeo, på södra sidan af ön lagt grundstenen till staden

San Domingo.Sedan dess mäktade dock upptäckarens båda bröder icke utföra något vidare, ty resningar af infödingarne och förfärliga febersjukdomar som inom få månader bortryckte alla de 300 kolonisterne i det utomordentligt osundt belägna nybygget Isabella, äfvensom misshälligheter med de underlydande och slutligen öppet uppror, följde så hastigt efter hvarandra, att öområdenas fullständiga genomforskning och underkufvande alltid på nytt måste uppskjutas. Uppstudsighetsandan, en gång vaknad, lät icke så hastigt utrota sig, och icke heller för Colombo lät sig detta göra, då han den 31 augusti 1498 lyckligt landat i San Domingo. Tvärt om råkade han i svåra misshälligheter med en af honom sjelf tillsatt högre embetsmän, och den mot denne visade strängheten uttyddes sedermera som grymhet och egennytta, Förhållandena bättrade sig likväl, då man i Cibao verkligen anträffade guldfält, som i längre tid gåfvo ett riktigt kaliforniskt utbyte. Gedigna guldstycken, stora som ansenliga hönsägg, voro icke längre någonting sällsynt, och äfven den dittills så ofta inträffade bristen försvann, då de medförda europeiska husdjuren, i synnerhet svinen, började att på öfverraskande sätt föröka sig. I motsats till detta tillfredsställande resultat sjönk dock den infödda, till slafvar nedtryckta befolkningen allt mera, Spaniorerne hade blifvit herrar öfver all jord, dennas förra egare deremot — deras tjenare och slafvar vid skötseln af jorden och hushållningen, vid jagten och fisket. Derjemte gjorde det förfärliga menniskoröfvandet ständigt större framsteg trots drottningens menniskovänliga förordningar mot indianernes bortsläpande i slafveri. Derigenom var grunden lagd till urbefolkningens undergång på de Vestindiska öarna,

Genom en särskild kunglig befallning hade förordnats, att de sålda indianerne skulle frigifvas, men efter de förvista skälmarnes och lösdrifvarnes ankomst hade förvildningen och tygellösheten i sådan grad gripit omkring sig i kolonierna, att till och med de välmenta kungliga afsigterna knapt kunde göra sig gällande. Saken kunde icke så fortgå, och derför biföll man Colombos anhållan om ditsändande af en lagkunnig domare. Då denne, Francisco de Bobadilla, anlände till Hispaniola, befann sig kolonien redan i stor blomstring; dock var ett nytt oväder åter i antågande. Oroligheter hade utbrutit, och denna gången straffade Colombo mot sin vana hårdt; utan barmhertighet blefvo sju dödsdomar hastigt efter hvarandra verkstälda. Ännu befunno sig i häkte fem missdådare, hvilkas dömande den nyss ankomne öfverdomaren enligt det honom lemnade uppdraget tog i anspråk som en rättighet för sig. Detta var första anledningen till en rad af stridigheter, som gestaltade sig allt värre, i synnerhet då Colombo kom på den förmodan, att den kunglige sändemannen, som äfven mot honom sjelfpersonligen uppträdde på det fiendtligaste sätt, bure ingenting mindre i skölden än att beröfva honom ståthållarskapet. Kort sagdt, båda stodo, utan att ännu ha sett hvarandra, redan som oförsonliga vedersakare mot hvarandra, och då Colombo oförmodadt inträffade i San Domingo, glömde sig Bobadilla ända derhän, att han lät lägga amiralen jemte hans bröder i kedjor och afföra dem till Spanien att stå till svars.

Då fartyget icke var långt från Spaniens kust, rörde den store upptäckarens belägenhet befälhafvarens hjerta, och han befalde att taga kedjorna af amiralen. Men Colombo tillät det icke, utan skref med manlig djerfhet till sin monark, att han och hans bröder i kedjor ankommit från den af honom upptäckta Nya verlden. Detta egenmäktiga tilltag af deras utskickade ansågo Fernando och Isabella för en dem sjelfva tillfogad skymf; de gåfvo derför genast befallning att befria amiralen och hans bröder, hvarefter dessa vid hofvet funno ett ärofullt mottagande. Man återgaf visserligen Colombo hans af Bobadilla i beslag tagna egendom, men så otillräckligt, att upptäckaren af den andra jordhalfvan slutligen led nöd. »Mina tjugu tjenstår, alla bekymmer och farligheter hafva hittills inbragt mig så litet — så klagar Colombo i en skrifvelse till monarken — att jag icke ens kan kalla en tegelsten i Castilla för min. Ofta vet jag icke, huru jag skall kunna betala min förtäring.»

Rättvisan bjuder dock att icke fördölja, att det lyckades Bobadilla att någorlunda återföra kolonisterne till tukt och ordning, och att han derför kunde glädja sig åt att i viss mån vara omtyckt på Hispaniola, medan det hvarken lyckats amiralen att bibehålla sina vänner eller i allmänhet göra sina underlydandes sinnen sig bevågna, Det hade varit hans verk, att för länderiernas raskare uppodling förbrytare fördes till kolonierna, hvarmed nybyggarne blefvo i högsta grad missbelåtna; ingen hand höjde sig för upptäckaren, då han såg sig på ett så skamligt sätt återskickad till Spanien, men väl hotade de utvandrade med nya uppror, då det förljöds, att Colombo skulle återinsättas i sin värdighet och återkomma som ståthållare. Konungaparet hade dock icke detta för afsigt, utan utnämde till denna höga post en mycket värdig adelsman, den lika anspråkslöse som lefnadskloke don Nicolas de

Ovando, for att tygla de osunda elementen bland nybyggarne samt skydda Colombo och hans bröder i deras rättigheter och besittningar.

Ovando åtnjöt stor aktning i Spanien; dertill kom, att efter indiefararnes återkomst med de dyrbara perlladdningarna från Karaibiska hafvet samt de rika guldskördarna från Cibao guldfebern å nyo utbrutit i konungarikena. Och sålunda inskeppade sig den13 februari 1502 med Ovando icke mindre än 2 500 personer, bland dem ett stort antal aktningsvärda män, på 32 fartyg till Nya verldens Eldorado. Den ståtliga eskadern förlorade dock redan under de första dagarna, öfverfallen af en häftig storm, ett af sina större fartyg, och dervid förgingos 120 utvandrare. Flottan samlade sig dock åter och uppnådde i slutet af april Hispaniola, Denast tillträdde Ovando ståthållarskapet.

6. Colombos fjerde resa.

Befriad från sina kedjor och ännu allt jemt troende på menskligheten, hvars ombytlighet han dock på ett så känbart sätt fått röna, tänkte Colombo anträda en fjerde resa till Amerika. Tron, att bakom de upptäckta landen sjövägen till Indien ändock stode att finna, hade hos honom blifvit en fast öfvertygelse eller, som man i sanning kan säga, en fix idé. De fördelar, som portugiserne drogo af sin handel med det af dem verkligen upptäckta Indien, voro också allt för stora, för att icke Colombo skulle hålla sin uppmärksamhet riktad på att för Spanien söka upptäcka en ännu fördelaktigare förbindelse. Ännu var hans verk blott halfgjordt, han ville kröna det. Hans plan vann gehör hos Fernando och Isabella; på sådant sätt blefve man ju qvitt den redan besvärlig vordne påminnaren. Han hyrde fyra karaveller och gick med 150 matroser den 9 maj 1502 till segels från Cadiz. Hans broder Bartolomeo och hans son Fernando voro hans följeslagare. Då fartygen blifvit läck, styrde han, för att utbyta det sämsta fartyget mot ett bättre, till Hispaniola, hvilket han bort undvika. Sålunda upplefde han den förödmjukelsen, att det vägrades honom, landets upptäckare, att inlöpa i hamnen, och att han derigenom tvangs att segla vidare åt vester.

Här sökte han nu en utgång ur Karaibiska hafvet, men hans bemödanden voro fruktlösa; han kom till norra kusten af Honduras (Punta de Cajinas), seglade längs den så kallade Mosquitokusten ända till närheten af den smalaste delen af Panamanäset och upptäckte sålunda den del af fastlandet, som sträcker sig mellan Trujillo och Panamanäset, det härliga land, som utgör en del af det nu varande Centralamerikas stater. Vid Chiriquiöarna fick amiralen veta, att nio dagsresor derifrån till lands, åt vester till, låge Ciguare, ett nytt underland, der män och qvinnor skulle stoltsera med guldprydnader om armar och ben samt i rika kläder. Deras pansarklädda krigare vore väpnade med svärd, båge och pilar, man egde der hästar, eldvapen och stora fartyg samt förde till torgs en mängd dyrbara kryddor. Amiralen träffade det rätta, då han antog, att på andra sidan Costaricas kust, längs 13 februari 1502 med Ovando icke mindre än 2 500 personer, bland dem ett stort antal aktningsvärda män, på 32 fartyg till Nya verldens Eldorado. Den ståtliga eskadern förlorade dock redan under de första dagarna, öfverfallen af en häftig storm, ett af sina större fartyg, och dervid förgingos 120 utvandrare. Flottan samlade sig dock åter och uppnådde i slutet af april Hispaniola, Denast tillträdde Ovando ståthållarskapet.

6. Colombos fjerde resa.

Befriad från sina kedjor och ännu allt jemt troende på menskligheten, hvars ombytlighet han dock på ett så känbart sätt fått röna, tänkte Colombo anträda en fjerde resa till Amerika. Tron, att bakom de upptäckta landen sjövägen till Indien ändock stode att finna, hade hos honom blifvit en fast öfvertygelse eller, som man i sanning kan säga, en fix idé. De fördelar, som portugiserne drogo af sin handel med det af dem verkligen upptäckta Indien, voro också allt för stora, för att icke Colombo skulle hålla sin uppmärksamhet riktad på att för Spanien söka upptäcka en ännu fördelaktigare förbindelse. Ännu var hans verk blott halfgjordt, han ville kröna det. Hans

plan vann gehör hos Fernando och Isabella; på sådant sätt blefve man ju qvitt den redan besvärlig vordne påminnaren. Han hyrde fyra karaveller och gick med 150 matroser den 9 maj 1502 till segels från Cadiz. Hans broder Bartolomeo och hans son Fernando voro hans följeslagare. Då fartygen blifvit läck, styrde han, för att utbyta det sämsta fartyget mot ett bättre, till Hispaniola, hvilket han bort undvika. Sålunda upplefde han den förödmjukelsen, att det vägrades honom, landets upptäckare, att inlöpa i hamnen, och att han derigenom tvangs att segla vidare åt vester.

Här sökte han nu en utgång ur Karaibiska hafvet, men hans bemödanden voro fruktlösa; han kom till norra kusten af Honduras (Punta de Cajinas), seglade längs den så kallade Mosquitokusten ända till närheten af den smalaste delen af Panamanäset och upptäckte sålunda den del af fastlandet, som sträcker sig mellan Trujillo och Panamanäset, det härliga land, som utgör en del af det nu varande Centralamerikas stater. Vid Chiriquiöarna fick amiralen veta, att nio dagsresor derifrån till lands, åt vester till, låge Ciguare, ett nytt underland, der män och qvinnor skulle stoltsera med guldprydnader om armar och ben samt i rika kläder. Deras pansarklädda krigare vore väpnade med svärd, båge och pilar, man egde der hästar, eldvapen och stora fartyg samt förde till torgs en mängd dyrbara kryddor. Amiralen träffade det rätta, då han antog, att på andra sidan Costaricas kust, längshvilken han styrde, funnes ett annat haf. Hade han vidare fullföljt den tanken, skulle han ha kommit till Mejico eller Peru, men allt jemt spökade i hans hufvud forna upptäcktsresandes Katai och Zipangu.

December var inne och dermed den fula årstiden. Störtfloder af regn bådade ännu svårare dagar. I mer än en vecka fortfor ovädret att rasa; sjöfararne sväfvade timme för timme i dödsfara; två af de eländiga fartygen hade redan gått förlorade, och de båda andra blefvo flere gånger med sådan våldsamhet kastade mot hvarandra, att de bäfvade i sina innersta fogningar.

Slutligen kom man, sedan man utan att veta det seglat förbi Veragua, till mynningen af Belo, som flödar fram öfver en med guld rikt blandad rullstensbädd. Efter underrättelsen att i granskapet skulle finnas ännu mera ädel metall, genomforskade Bartolomeo Colombo höfdingens öfver Veragua område och plundrade hans residens; emellertid gjorde infödingarne motstånd både till lands och sjös, och de spaniorer, som i båtar följt forskningståget, ledo ett känbart nederlag, som endast få undgingo. Slutligen, den 20 april, lemnade man den ogästvänliga stranden, der så mången man hade låtit sitt lif.

För att uppnå Hispaniola ansåg Colombo för rådligt att längs kusten framtränga ännu en sträcka öster ut. Sålunda kom man i närheten af Darienviken, men strömmen förde de båda återstående fartygen förbi Jamaica till de obebodda Sköldpaddsöarna, Tortugas, hvarifrån man drefs till Cuba, Derifrån styrde man till norra kusten af Jamaica och anlände dit i juni 1503. Fartygen befunno sig dock i ett sådant tillstånd, att man såg sig tvungen att låta dem såsom alldeles obrukbara löpa på strand. Hvem skulle i denna nöd kunna bringa hjelp och räddning? Öfvergifna och glömda af hela verlden, tycktes de skeppsbrutne och verldsupptäckaren hafva ingen annan utsigt öfrig än den, att nödgas fjerran från Europa och midt ibland vildar, med majs och maniokrötter till föda, ömkligen sluta sitt lif. En sådan undergång för den store Colombo tyckte dock en af hans trogne vara öfver all måtta ovärdig. Den djerfve och ädle man, som vågade sitt lif för att afvända så mycken olycka, var Colombos skrifvare och förtrogne, Diego Mendez; ett stort vågstycke skulle bringa hjelp. I två urhålkade trädstammar, hvilka vildarne begagnade som båtar, rodde Mendez, åtföljd af genovesen Fiesco och flere indianer, till det 40 geografiska mil aflägsna Hispaniola, midt öfver det i höga vågor gående verldshafvet. Tio dagar var man på vattnet, flere indianer dukade under för ansträngningen, dricksvattnet var länge sedan slut, och man var redan nära att försmäkta, då ön ändtligen uppnåddes.

Det för upptäckaren så olyckliga missnöjet med honom var ännuicke fullkomligt försvunnet, och derför kunde ståthållaren Ovando våga att ett helt år uppehålla den på Jamaica ängsligt bidande. Denna tid var för den af feber svårt angripne amiralen den olyckligaste, som han någonsin framlefvat. Feber och ständiga bekymmer hade förtärt hans krafter, häftiga giktanfall kastade honom oupphörligt på sjukbädden. Ett uppror utbröt bland hans folk, all lydnad försvann; indianerne blefvo trots hans varningar förolämpade, ja, en del af besättningen lemnade honom för att på egen hand söka sin räddning. Då detta icke lyckades, ströfvade de plundrande omkring på ön,

men förbittrade derigenom infödingarne, som dessutom redan blifvit afvogt stämda, till sådan grad, att de vädrade att ytterligare lemna lifsmedel till de elaka gästerne.

I denna nöd räddade astronomiens vetenskap den hårdt pröfvade Colombo och hans följeslagare. Han hade uträknat, att en månförmörkelse skulle inträffa inom få dagar; derför förkunnade han för indianerne, att de i fullmånens ansigte skulle få se Guds vrede. Tviflande, men dock icke utan orolig bäfvan, blickade de på den klart upplysta månskifvan, tills de slutligen till sin största förskräckelse varseblefvo förmörkelsen. Då bådo de den fruktansvärde främlingen om hans medling och lofvade att lemna så stora förråd, som han någonsin önskade. Det oaktadt företogo de nedriga sjömännen ännu ett anslag mot sin räddares person, så att Bartolomeo Colombo måste leverera det förrymda bandet en formlig drabbning, hvari han tog anförarne till fånga. Ändtligen infunno sig två fartyg till den svårt pröfvades förlossning, det ena hyrdt af Mendez, det andra sändt af Ovando. Ståthållaren, tvungen dertill af de nu till amiralens förmån mera stämda kolonisterne, tågade i spetsen for en mängd borgare upptäckaren till möte, mottog honom högtidligt och visade honom all möjlig uppmärksamhet. Colombo uppehöll sig endast kort tid på Hispaniola. Efter kort hvila seglade han till Spanien, som han uppnådde den 7 november. Knapt undkommen resans stormar, träffades den nedböjde af en ny, oersättlig förlust. Hans högsinnade beskyddarinna, den dygdiga och stora Isabella, dog nitton dagar efter hans ankomst.

Ett återinsättande i hans värdigheter och embeten, äfvensom den lofvade belöningen, var nu icke längre att vänta; alla böner voro förgäfves, man gaf kalla, undvikande svar. »Det tyckes, skrifver han till sin gamle och trogne vän Diego de Deza, att hans majestät icke anser lämpligt att uppfylla det, som han och den nu saliga drottningen lofvade mig med ord och insegel. För mig skulle det vara en strid mot vinden, om jag ville tilltvinga mig motsatsen. Jag har gjort allt, hvad jag kunde göra; det öfriga öfverlemnar jag åt Gud, som alltid visat sig nådig mot mig i nöden.»

Konung Fernando, en kall och känsloarm herre, tänkte i sjelfvaverket icke på att tillfredsställa Colombo, ehuru väl amiralen ville afsäga sig det honom tillkommande vicekonungadömet i de af honom upptäckta transatlantiska landen till förmån för sin son, hvilken sedermera verkligen tillträdde faderns arf. Under ordnandet af denna från konungens sida endast ljumt bedrifna angelägenhet förflöto åratal. Nöd och bekymmer veko icke mer från den sjukbädd, der upptäckaren af en ny verldsdel våndades.

Den sjelfviska Fernando lemnade dock sin ärorike och trogne tjenare utan understöd i hans sista dagar; då sorg och strapatser djupt nedböjt upptäckaren i kroppsligt afseende, dödade honom hans konung medelst svikna förhoppningars gift. Den 20 maj 1506 dog korsdragaren.

Den tänkande och känslige läsaren, som med deltagande följt den store upptäckarens stora bedrifter och svåra villfarelser, 52. Colombo i yngre år. kommer vid anblicken af det bedröfliga slutet af ett så betydande menniskolif ovilkorligt till en betraktelse, som lyktar med den öfvertygelsen: »Ja, det gifves en evigt vakande gudomlig rättvisa!» Colombo kan icke frikännas från den hjertlöshet, som i så hög grad förbittrade lifvet för honom sjelf. Han skördade blott, hvad han hjelpte till att så. »Upptäckaren» fattades, hvad han med smärta saknade hos andra: den äkta menniskokärleken, aktning för de alla medmenniskor medfödda rättigheterna. I invånarne på de nyupptäckta områdena såg han ingalunda lika berättigade medmenniskor, utan eröfrad och så till vida välförvärfvad egendom, med hvilken den hvite mannen kunde hushålla efter behag och som han sjelf icke drog i betänkande att låta sälja samt med blodhundar uppspåra och hetsa till döds. Visserligen är dock samma kärlekslöshet egendomlig för hela det jemförelsevis ännu råa tidhvarf, som Amerikas upptäckare tillhörde, och det är naturligt, att denne icke kunde vara befriad från felen och villfarelserna hos ett slägte, som ännu till en del var fånget i okunnighet, fördomar och vidskepelse, från hvilka sist nämda brister icke heller Colombo kunde frisäga sig. — Efter de visserligen icke tillförlitliga porträtt, som vi ega af honom, och efter hans samtidas skildringar synes Colombo ha varit en man med reslig växt; hans blonda hår hade redan tidigt grånat. Munter och språksam bland sina vänner, egde han dock föga af den gåfvan att fängsla menniskor vid sig. Ända till svärmeri from, fann han behag i fantastiska föreställningar och

mäktade icke befria sig från sina fixa ideer, hvilka han icke släpte, till och med mot bättre vetande och goda råd.

— Upptäckarens lik begrofs först i Valladolid, men fördes 1513 till Sevilla och derifrån 1536 jemte hans son Giacomos (Diegos) öfver till San Domingo. Men då spaniorerne 1795 afträdde en del af ön Hispaniola till fransmännen, kommo begge liken till Havanna, der de ännu i dag i stadens katedral fredligt hvila vid hvarandras sida. I Sevilla uppfördes öfver Colombos graf 1513 en minnesvård med den. enkla inskriften:

»A Castilla y a Leon nuevo mundo dió Colon.»

(Åt Castilla och Leon gaf Colon en ny verld).

Den berömda sjöstaden Genova har åt sin store son låtit uppresa en praktfull minnesvård, som aftäcktes den 9 november 1862.

Bartolomeo Colombo dog den 12 augusti 1514 i besittning af den lilla ön Mona mellan Haiti och Puertorico. Den andre amiralen, Giacomo (Diego) Colombo, upptäckarens son, kom genom förnämt svågerlag i besittning af det hans fader tillkommande ståthållarskapet öfver Antillerna och höll 1509 jemte sina bröder sitt högtidliga intåg i San Domingo. Han dog 1526.

Den orättvisa, som i lifvet så förkrossande mött Nya verldens upptäckare, förföljde honom äfven efter hans död, enär den af honom upptäckta verldsdelen icke ens fick namn efter Colombo, utan blott en del af den samma, nämligen den under namnet Columbia bestående föreningen af Nya Granadas stater. Och ändock fann redan ganska snart underrättelsen om den gjorda upptäckten vidare spridning. Redan 1494 berättar en italienare i spansk tjenst, Pietro Martire d'Anghiera, om upptäckterna af »Cristóbal Colon från Liguria». Dock ha italienarne framför alla andra förvärfvat sig den förtjensten att tidigast genom berättelser om Nya verldens upptäckt ha tillfredsstält nyfikenheten hos Europas häpnande invånare. I Tyskland utgaf 1508 dr Jobst Rochamer en bok: Unbekannthe landte und eine newe weldte, in kurz vergangener zeit erfunden. Enskilda omständigheter bekantgjordes vidare genom små flygskrifter, men förnämligast genom bref från kringresande köpmän, genom, hemkommande sjöfarare och politiska sändemän.

Den nya verldsdelen har dock erhållit namn efter den spanske rikspiloten (piloto-mayor) Amerigo Vespucci (född i Firenze 1451, död 1512), hvars bref om sina fyra resor (1497, 1499, 1501 och 1503) till mellersta och södra Amerika utkommo samma år, som Colombo dog, i en öfversättning af den redan nämde Waldseemüller. Namnet Amerika förekommer först i en liten bok, som 1507 utgafs af Hylacomilus (Waldseemüller) från Freiburg,lärare i geografi vid skolan i Saint-Dié i Lothringen. 53. Amerigo Vespucci. Efter ett gammalt kopparstick. Denna bok bär titeln Cosmographiæ introductio (inledning till verldsbeskrifningen) och innehåller som början en latinsk öfversättning af Amerigo Vespuccis mycket prisade fyra första resor. I denna sin bok säger firenzarens beundrare: »Och den fjerde verldsdelen kan väl, emedan Americus upptäckte den, kallas Ameriga, liksom Americus' land, eller Amerika.» Den första större karta öfver Nya verlden, som visar namnet Amerika som beteckning för Brasilien, utgafs 1520 af den tyske astronomen Appianus (Bienewitz från Leisnig i Sachsen). Amerika såsom gemensamt namn för hela verldsdelen finnes först 1570 i Ortelius' Theatrum orbis terrarum och blef numera den öfliga benämningen.

*

IV.

Spaniorerne i mellersta och södra Amerika.

Påfvens delning af Nya verlden mellan Spanien och Portugal. — Hojedas färd i sällskap med Vespucci. — Upptäckten af Rio de Para. — Pedro Alonso Niño. — Bröderne Guerra. — Upptäckten af Arayas saltgrufvor och Curianas perlbankar. — Bastidas' och Juan de la Cosas upptäcktsresa. — Darionviken. — Hojedas andra expedition. — Maracaibo. — Öfverrumplingen vid Cartagena. — Olycklig utgång. — Hojedas tredje tåg i

förening med Nicuesa för grundande af Nya Andalucia och Gyllene Castilla. — De la Cosas död. — Grundandet af kolonien vid Urabaviken. — Hojedas återkomst och sorgliga slut. — Karaiberne. — Balboas uppträdande.

1. Upptäcktstågen till Sydamerikas norra kust.

Under det portugiserne fattade fast fot i Indien och vid sitt sammanträffande med inder och malajer äfvensom med arabernes flottor utförde under af tapperhet, mognade på den andra hälften af vårt klot de skickelser, som tycktes vara bestämda att åt spaniorernes stolta folk öfverlemna verldsherraväldet, åtminstone för en tid bortåt. Utom landet höllo dess vapens triumf jemna steg lärare i geografi vid skolan i Saint-Dié i Lothringen. 53. Amerigo Vespucci. Efter ett gammalt kopparstick. Denna bok bär titeln Cosmographiæ introductio (inledning till verldsbeskrifningen) och innehåller som början en latinsk öfversättning af Amerigo Vespuccis mycket prisade fyra första resor. I denna sin bok säger firenzarens beundrare: »Och den fjerde verldsdelen kan väl, emedan Americus upptäckte den, kallas Ameriga, liksom Americus' land, eller Amerika.» Den första större karta öfver Nya verlden, som visar namnet Amerika som beteckning för Brasilien, utgafs 1520 af den tyske astronomen Appianus (Bienewitz från Leisnig i Sachsen). Amerika såsom gemensamt namn för hela verldsdelen finnes först 1570 i Ortelius' Theatrum orbis terrarum och blef numera den öfliga benämningen.

*

IV.

Spaniorerne i mellersta och södra Amerika.

Påfvens delning af Nya verlden mellan Spanien och Portugal. — Hojedas färd i sällskap med Vespucci. — Upptäckten af Rio de Para. — Pedro Alonso Niño. — Bröderne Guerra. — Upptäckten af Arayas saltgrufvor och Curianas perlbankar. — Bastidas' och Juan de la Cosas upptäcktsresa. — Darionviken. — Hojedas andra expedition. — Maracaibo. — Öfverrumplingen vid Cartagena. — Olycklig utgång. — Hojedas tredje tåg i förening med Nicuesa för grundande af Nya Andalucia och Gyllene Castilla. — De la Cosas död. — Grundandet af kolonien vid Urabaviken. — Hojedas återkomst och sorgliga slut. — Karaiberne. — Balboas uppträdande.

1. Upptäcktstågen till Sydamerikas norra kust.

Under det portugiserne fattade fast fot i Indien och vid sitt sammanträffande med inder och malajer äfvensom med arabernes flottor utförde under af tapperhet, mognade på den andra hälften af vårt klot de skickelser, som tycktes vara bestämda att åt spaniorernes stolta folk öfverlemna verldsherraväldet, åtminstone för en tid bortåt. Utom landet höllo dess vapens triumf jemna stegmed konsternas rika utveckling inom landet. Spanien såg sig förloradt genom betydande landvinningar i Europa och Afrika. Karl V kunde säga, att solen aldrig gick ned i hans rike. Nya verlden på andra sidan hafvet utgöt sina omätliga skatter, liksom den erbjöd djerfva män ett obegränsadt fält för nya företag.

Då upptäckten af omätliga områden sedan följde slag på slag, gjorde spaniorerne och portugiserne anspråk på väldet öfver hela den utomeuropeiska verlden. Påfven Alexander VI, som anmodats att afgöra saken, delade år 1493 genom ett penndrag på kartan (275 geografiska mil vester om Capverdiska öarna) jorden i två hälfter och tillerkände portugiserne den östra, spaniorerne den vestra. Nu för tiden kunna vi nästan alldeles icke fatta ett sådant förfarande, ty med våra andligt friare åsigter öfverensstämmer icke längre den förut så gängse förvexlingen af kyrklig och verldslig makt. På den tiden var likväl detta godtyckliga maktspråk tillräckligt för att

sporra de två täflande nationerna att påskynda besittningstagandet af de dem tilldelade områdena. Hvarje derefter nyupptäckt land blef genom motsvarande tecken, vare sig genom baneret planterande, minnespelares uppresande eller åtminstone genom kännemärkens inskärning i trädstammar, förklaradt för någondera kronans egendom. Alla de förra invånarnes rättigheter och anspråk ansågos derigenom upphäfda. De så kallade vildarnes eller »indianernes» jord och egendom tillhörde inträngande främlingar, och infödingarne råkade i fullständig träldom, om de icke voro tillräckligt krigiska och beslutsamma att motsätta sig en dylik fordran.

Grenom upptäckten af Amerika och vägen omkring Godahoppsudden hade en ny hjelteanda vaknat, i ett afseende icke olik den under korstågen herskande. Hvarje år hade sedan dess tilltagsna män dragit ut på nya upptäcktsfärder. Hvem ville också vara en syslolös åskådare, då ett så vidsträckt fält stod öppet för lystnaden efter penningar, rykte och ära? Nästan hvart enda till Spanien anländande fartyg Öfverförde ju än skatter och nya varor, än underrättelse om nya upptäckter. Det gafs icke längre någon fara, för hvilken djerfva sjöfarare och krigsmän skulle studsat tillbaka.

Kort efter det Colombo på sin tredje resa anlänjlt utanför det öde orinocodeltat, rustade sig den andalusiske adelsmannen Alonso de Hojeda, hvilken vi redan omnämt som en af Colombos följeslagare på hans andra resa, att ytterligare fullfölja de längs kusten af det nu varande Venezuela gjorda upptäckterna, — Hans den 20 maj 1499 från Cadiz på två karaveller med 57 mans besättning anträdda första resa får betydelse derigenom, att han på den samma åtföljdes af den ofta nämde Amerigo Vespucci, hvars namn sedermera, gynnadt af biomständigheter, nästan höjdes till samma betydenhet som den store Colombos. Här må anmärkas,att Vespucci, ursprungligen en köpman från Firenze, hvilken, lockad af Nya verldens under, hellre ville försöka sin lycka der, i ingen af sina resor deltog som befälhafvare för expeditionen, utan blott som geograf eller på sin höjd som styrman.

Efter 37 dagars färd förbi mynningen af Amazonfloden och Rio de Para kom Hojeda till Sydamerikas fastland, undersökte med sina följeslagare landet omkring Pariaviken och fann inloppet till Bartolomesjön eller Maracaiboviken, seglande utefter en kuststräcka af några hundra mil ända till Cap de la Vela. Efter tretton månaders bortovaro återvände vår adelsman i midten af juni 1500 till Spanien och blef af hofvet i Sevilla ärofullt mottagen.

Under tiden hade äfven andra bytes- och vandringslystna män tagit samma riktning, bland dem nästan samtidigt med andalusiern en annan af Colombos följeslagare, Pedro Alonso Niño, understödd af en vexlare i Sevilla, vid namn Gruerra, hvars broder Cristobal förde det utrustade fartyget. De beträdde först ön Margarita, kommo sedan, efter att ha idkat en indrägtig perlhandel, till indianbyarna Cumana och Maracapana samt skattade på landtungan Araya de der befintliga betydande saltverken, hvilkas alster på några kustpunkter tjenade som penningar; slutligen funno de vid Curianas perlrika strand en god hamn och förträffligt, gästvänligt mottagande hos infödingarne. Innan de åter uppnådde hemlandet, måste de dock förut skingra en flottilj af sjöröfvare från Antillerna. Sedan landade de efter 61 dagars öfverfart i en hamn i Gallicia.

Mot slutet af 1500 visade sig en annan företagsam köpman från Sevilla, Rodrigo Bastidas, vid Cap de la Vela, och hans oss redan bekante styrman, Juan de la Cosa, framträngde längs kusten af Nya Granada, upptäckte Perlkusten och seglade bortom Cap de la Vela, tills de sågo Sierra Nevada de Santa Martas snötoppar höja sig öfver den palmbevuxna stranden. Efter en färd på Darien-viken, utan att man dock i denna trakt anträffat något, som förtjente att taga vara på, begaf sig expeditionen på hemvägen och landade kort derefter på Hispaniola med en frakt af omkring 135 000 kronors värde. Honom följde snart å nyo den nyss nämde andalusiske riddaren Alonso de Hojeda, hvilken i januari 1502 fått löfte på ståthållarskapet öfver området vid Maracaiboviken eller Venezuela. Denna gången seglade han in i Maracaibosjön; men då besättningen i stället för den väntade skörden af perlor och guld endast råkade ut för strider med krigiska infödingar, uppreste sig de i sina förhoppningar svikne och djerfdes till och med lägga sin, befälhafvare i bojor, enär de lade honom åtskilliga oförrätter till last. Men då han under hemfärden kommit vester om San Domingo, hoppade den oförskräckte riddaren, för att undandraga sig den ovärdiga behandlingen af sina underlydande, trots sina bojori hafvet och kunde blott med

möda räddas från undergång. Oaktadt denna expeditions förlopp just icke varit uppmuntrande, och fastan domstolarna beträffande de mot honom framstälda klagomålen dömde till hans nackdel, begaf sig dock den outtröttlige andalusiern 1509 ännu en gång tillbaka till den förra skådeplatsen för sina missöden.

Under tiden hade bröderne Guerra för egen del och lika så den modige de la Cosa och många andra djerfva sällar fortsatt sina upptäcktsresor eller snarare sina tåg för att röfva menniskor, perlor och guld. Vid denna tid uppdykte å nyo Hojeda, nu ståthållare öfver Coquibocca, denna gången i förening med två af den tidens namnkunniga sjöfarare, den ridderlige don Diego de Nicuesa och den nyss nämde de la Cosa. Mellan Hojeda och Nicuesa, båda samtidigt försedda med fullmakt att grunda nybyggen, blefvo de af Karaibiska viken sköljda kusterna delade på sådant sätt, att den senares område, Gyllene Castilla, skulle börja vid Honduras' norra udde och sträcka sig till Darienviken, och der till Atrato eller Rio Grande, medan Hojedas område, Nya Andalucia, skulle sträcka sig derifrån till Cap de la Vela. Såsom ställföreträdare fick andalusiern med sig den erfarne Juan de la Cosa, hvarigenom dennes anspråk tillfredsstäldes. Den obemedlade Hojeda lyckades blott hyra tre fartyg och med 200 värfvade äfventyrare segla till San Domingo. Här uppbragte han sin eskader till fyra segel och 300 man med 12 ryttare. Nicuesa utlöpte deremot genast med fyra stora och två mindre fartyg. I slutet af november befann sig andalusiern i sigte af Cartagenas hamn, och här började nu de vanliga tågen for att röfva menniskor. I början handlade och vandlade man dock på fredligt sätt med karaiberne eller kannibalerne.

Slutligen kom det likväl till tvist och på sistone till häftig strid. Med knapp nöd undkommo Hojeda och hans ställföreträdare en af infödingarne lyckligt och skickligt företagen öfverrumpling. Väl 70 af hans följeslagare blefvo ihjälslagna eller skjutna med förgiftade pilar. Vid ett nytt af 400 man företaget anfall anstälde spaniorerne ett stort blodbad bland sina fiender, men för detta hämdeverk fingo de sjelfva plikta med förlusten af den duglige de la Cosa, som dukade under för en pils gift och under ruinerna af en nedbränd hydda anträffades fasansfullt uppsvullen. Den förträfflige Nicuesa, som då låg i delo med Hojeda, men ändock tappert bistått sin bundsförvandt, öfverlemnade allt på detta blodiga tåg vunnet byte åt folket på Hojedas eskader och gick sedan under segel till Veragua.

Hojeda vederfors samma öde som de la Cosa, i det han vid ett annat ströftåg på den karaibiska kusten fick ett pilskott i låret; dock räddade hans ståndaktighet honom från döden eller förlustenaf hans ben. Besluten till det yttersta, lät han nämligen bortbränna köttet rundt omkring det träffade stället och sedan fukta

54. Karaibisk höfding.

brännsåret med ättika samt tillfrisknade också verkligen genom sin hjeltemodiga uthållighet.

Hojeda hade i Darienviken, vid vestra gränsen af sitt område, förgäfves sökt efter Rio Grande del Darien, hvars upptäckande var ett af målen för hans färd; slutligen grep han sig an med att i början af 1510 vid Punta Caribana grunda ett nybygge, som han kallade San Sebastian.

Men nybygget hade ingen framgång, och till och med brist på lifsmedel inträdde, så att Hojeda beslöt att sjelf från Hispaniola anskaffa de nödiga förråden. Såsom sin ställföreträdare qvarlemnade han en man med jernkraft — Francisco Pizarro. Sjelf begaf han sig af med en skara missnöjde, som nödvändigt ville återvända hem, och uppnådde äfven lyckligt Cuba, men råkade här i misshälligheter med sina reskamrater, det allra värsta utskum, och irrade nu i tretio dagars tid med den del af dem, som icke dukade under för strapatserna, omkring i skogsödemarkerna vid kusten, tills han slutligen med omkring tretio af sina följeslagare uppnådde en indiansk by, der man mottog honom mycket gästfritt. Härifrån kom han efter många mödor till San Domingo, ensam och så alldeles utan medel, att han omöjligt kunde uppfylla de löften till kolonisterne vid Urabaviken, för hvilkas skull han hade lemnat dem. Någon tid derefter dog han i djupaste fattigdom, ett förskräckligt, men föga beaktadt exempel för alla lyckojägare. Denne verklige hjelte hör till de aktningsvärda företeelserna bland den långa rad af gengångare från medeltidens riddarålder, som uppträdde i upptäckternas tidhvarf, och öfverträffade i djerfhet, ihärdighet och upptäcktslust de flesta af sina medbröder, öfver hvilka hans ädla och högsinnade tänkesätt vida höjde honom.

Karaiberne, ett vackert och tappert menniskoslag, med hvilket europeerne nu redan flere gånger gjort bekantskap, bodde från Orinocos stränder ända till Puertorico. De voro förträffliga skyttar, hvilkas pilar, doppade i mancinella-euforbians saft, tillfogade fienderne dödliga sår. Europeernes eldvapen gjorde icke öfver allt samma intryck på dem som på andra indianer; tio stridbara karaiber bjödo spetsen åt hundra man från Haiti; till och med för spaniorernes hästar ryggade de icke tillbaka längre, än synen af karl och häst var ny för dem. Karaiberne stodo högre i odling än sina grannar, de förfärdigade bättre redskap och egde större förråd af nät och enkla flätade arbeten. De dyrkade sol och måne samt trodde, att deras afsomnade hjeltar stode som stjernor på himmeln. De lefde i fria samhällen och valde sig först vid utbrottet af krig höfdingar bland de äldre männen, hvarvid i synnerhet egarne af stora jordagods eller ansedda sjömänhade att glädja sig åt ett visst företräde. Många af dessa förnäma karaiber kommo att utöfva herskarmakt på de angränsande Antillerna, och säkerligen skulle det stridbara folket ha utbredt sig öfver alla öar i den vestra arkipelagen, om icke europeerne hade gifvit sakerna en helt annan vändning. — Man kan sannerligen icke förtänka dessa råa naturbarn, att de använde alla medel för att värja sig mot främlingarnes tyranni och att de icke ville så utan alla omständigheter låta underkufva och bortföra sig i slafveri. Af namnet karaiber har sedermera uppkommit ordet kannibaler, hvari man dock inlade en helt annan mening. Nu förstår man dermed menniskoätare.

2. Balboa kommer öfver Dariennäset till Söderhafvet.

Olyckliga förhållanden i kolonien San Sebastian. Encisos ankomst. Vid Cartagenas kust. Skeppsbrott. Tåg till Rio Grande del Darien. Grundandet af nybygget Santa Maria del Antigua. Nicuesa i Veragua. Nybygget Nombre de Dios. Nicuesas tvungna afresa. Balboa ståthållare öfver Nya Andalucia och Gyllene Castilla. Underrättelser om Söderhafvet. Vid Atrato. Tåget öfver sierran. Söderhafvets besittningstagande. Pedrarias d'Avilas ankomst. Balboas fängslande och afrättning. Ytterligare upptäckter i Mexikanska viken och södra Amerika. Diaz de Solis vid La Plata.

Efter den beklagansvärde Hojedas ömkliga undergång stod det ytterst illa till för de i San Sebastian under Francisco Pizarro qvarlemnade kolonisterne. Den sista återstoden hästkött var uppäten, innan de till 60 man hopsmälta, hårdt pröfvade nybyggarne på två fartyg lemnade sin ogästvänliga vistelseort vid Urabaviken. Det ena förolyckades dock i början af resan, det andra träffade vid mynningen af Magdalenafloden den redan förut för hjelps anskaffande afsände Enciso, som medförde hästar, svin, lifsmedel och ammunition, men dessutom en af de förnämsta hjeltarne bland legionen af spanska eröfrare. Vasco Nuñez de Balboa var hans namn. Såsom en af Rodrigo Bastidas' krigskamrater lärde han redan 1501 känna båda kusterna af Darienviken, och sedan dess dref honom en obetvinglig lust längre in i de obekanta trakterna.

I början ville man invänta Hojedas återkomst, i synnerhet som man redan vid Cartagenas kust såg sig tvungen till ett kort uppehåll. Faran för en allvarlig sammanstötning med landets invånare gick öfver, men vid inseglingen i Darienviken löpte fartyget på strand, och nu började en svår tid för sjöfararne, hvilka räddat blott ringa förråd. Hänvisade till plundringståg, men vid byarnas hemsökande bragta i svårt trångmål af de krigiska infödingarne, hade de slutligen ingen annan utväg öfrig än att följa Balboas förslag och försöka att komma öfver till hafsvikens andra strand, der man enligt hans försäkran hade utsigt att vid de fruktbarastränderna af Rio Grande del Darien, som äfventyraren sade sig ha lärt känna under Bastidas, hemta sig från mödorna och strapatserna. På räddade båtar kom man verkligen till den af Balboa så fördelaktigt skildrade trakten, der emellertid invånarne väl rustade mottogo spaniorerne utan att dock visa sig som hjeltar. Mot förväntan gjorde de icke länge främlingarne segern stridig. I det land man nu beträdt fann man livad man sökte: guld och frukter i allt det öfverflöd, en rikt välsignad tropisk trakt erbjuder; man beslöt derför att grunda ett nybygge, som man kallade Santa Maria del Antigua.

Genom den tillstyrkta expeditionens lyckade utgång hade Balboa vunnit stor aktning; han visste att begagna sig af det gynnande ögonblicket och lät i Encisos ställe välja sig till nybyggets domare.

Det låg i Nicuesas ståthållarskap, och denne hade under tiden med sina fem fartyg och 785 man i november 1509 lemnat Cartagena och seglat till kusten af Darien. Här afvek från honom ett af hans fartyg under Olano för att

uppsöka Veragua, Colombos guldland, medan han sjelf led skeppsbrott vid det grunda inloppet till en flod och jemte sin besättning knapt kunde rädda mer än blotta lifvet. Efter stora vedermödor och sedan ytterligare fyra af hans folk rymt med båten, men lyckligtvis funnit det ställe, der de förut afvikne satt sig ned, blef Nicuesa med sin sammansmälta skara afhemtad till den nya kolonien vid Belofloden. Härifrån vände sig Gyllene Castillas ståthållare till den trakt, der nu Aspinwall ligger, och grundade nybygget Nombre de Dios, hvilket dock icke heller kunde berömma sig af någon glädjande fortkomst. Blott en tredjedel af det ursprungliga antalet utvandrare befann sig vid slutet af 1510 ännu tillsammans. Men äfven de i Veragua qvarblifna spaniorerne gick det illa nog. Då de skulle förena sig med Nicuesa, måste man befara, att nöd och betryck skulle utbreda sig till dubbelt så många menniskor. — Under sådana omständigheter syntes den förslagne och beslutsamme Balboa de fleste bland de modlösa kolonisterne som den man, af hvilken allena räddning ännu vore att vänta.

Med eller utan Balboas åtgörande blef den olycklige, förhållandena dock ingalunda vuxne Nicuesa den 1 mars tvungen att med återstoden af sina motsträfviga anhängare, 16 man, afresa på ett bräckligt fartyg. Man har aldrig mera hört något bestämdt om den bortjagade. Han skall liksom sina förra förbundsbröder irrat omkring vid Cubas kust och ömkligen omkommit, i likhet med Hojeda ett beklagansvärt offer för denna tid.

Balboa trädde nu i spetsen för det af Nya Andalueias och Gyllene Castillas ståthållare i verket satta företaget. Men äfven honom blef det svårt att uppfylla de förhoppningar, som knutits vidhans handlingskraft. Landets invånare (inga stridbara karaiber) kunde icke erbjuda det, som de anspråksfulla spaniorerne fordrade af dem. Balboa sökte derför efter nya hjelpkällor och uppbröt med en del af sina följeslagare till en såsom rik och fruktbar skildrad trakt. De funno här ett väl odladt landskap med vackra byar. Förvåning grep alla vid åsynen af höfdingens palatslika residens, en stor fyrkantig bygnad af 150 stegs längd och 80 stegs bredd, hvars magasin voro väl fylda med brödfrukt och andra förråd. Dödskamrarna i denna vidlyftiga anläggning fängslade ännu mera främlingarnes intresse. Här hängde i mattor mumierna af den då varande herskarens förfäder; dyrbara prydnader och talismaner vitnade om, i hvilken hög ära man höll hviloställena för landets afsomnade öfverhufvuden. Sedan spaniorerne här hopskrapat så mycket guldbleck, som de kunde få tag i, råkade de vid delningen af bytet i tvist. Med anledning häraf utropade kazikens yngre son, i det han pekade åt horisonten, der den amerikanska landtungans skogbeklädda berg resa sig till knapt 1000 meters höjd: »Huru kunnen I tvista om sådant der bleck? Om I han så stor lust derefter, så vet jag ett land, endast sex solar (eller dagsresor) härifrån, der dylikt finnes i öfverflöd. Från den der höjden kunnen I skåda ned på ett annat haf, hvarpå fartyg, liksom edra karaveller, segla fram och tillbaka.» — Han menade väl icke det guldrika inkalandet, som låg mycket längre bort, men med det andra hafvet förstods Stilla hafvet.

Den unge furstesonens tal klang likt ett löfte i spaniorernes öron och hjertan. För svag att med sin lilla hop anträda ett tåg till det starkt befolkade guldlandet, skickade Balboa sändebud till vicekonungen, amiral Diego Colon, den store Colombos son, för att genom hans understöd kunna skrida till vidare företag. Från Hispaniola afsände man också Valdivia med dock otillräckliga expeditionsmedel, men denne skeppsbefälhafvare fann sin undergång på den andra ditresan. Sedan man länge förgäfves väntat på tillförsel, sände Balboa den sista af sina karaveller till Spanien för att derifrån hemta hjelp. Sjelf satte han sig i rörelse och framträngde med 160 man till Atrato och dess biflod Rio Negro och sammanskrapade här verkligen rikt byte i guld, men de mindre fredliga invånarne utmanade till mången hård vapendust. Ehuru öfvertygad att i den tagna riktningen komma till det häftigt efterlängtade Eldorado, ville Balboa dock icke sätta på spel deras lif, som skulle blifva stöden för hans följande planer, och återvände derför med hufvudstyrkan till Santa Maria, Bedan utbröto åter nöd och bitter strid bland spaniorerne, då vicekonungen Diego Colon i rättan tid afsände två fartyg med förråd och 150 man till Balboa samt tillika meddelade honom fullmakt som den nyakoloniens generalkapten. Om konungen sjelf var ense derom, var visserligen mycken fråga underkastadt, ty det sätt, hvarpå man förfarit mot Nicuesa, lät snarare vänta, att en annan ståthållare skulle sändas från Spanien för att undersöka det skedda, För att undvika detta beslöt Balboa att äfven utan betydligare hjelpmedel, blott med hvad han för ögonblicket kunde förfoga öfver, bryta upp till det hemlighetsfulla hafvet.

Det var 190 spaniorer, som han den 1 september 1513 förde till det angifna målet. Öfver 600 infödda bärare

fortskaffade europeernes lifsmedel och bagage öfver de låga höjdsträckningarna,

Efter tre veckors vandring stötte de på en mäktig höfding, som spärrade vägen för de inträngande, men under en nattlig öfverrumpling råkade i Balboas händer. Öfver kaziken och hans i sinliga njutningar försjunkna omgifning fäldes en sträng dom, och fyrtio af syndarne blefvo sönderslitna af spaniorernes blodhundar (se afb. s. 194), hvilka icke gerna saknades vid någon af deras stora expeditioner till det inre af de upptäckta landen.

Vägen blef allt besvärligare, fastän de bergåsar, öfver hvilka den ledde, knapt voro 1000 meter höga, Den förde genom fuktiga dalsänkningar, öfver regnbäckar och floder; man måste med svärdet bana sig väg genom tätt hopvuxna skogar; dertill giftiga ormar och ohyra i massa.

Efter tjugufem dagars besvärlig färd besteg man höjden; en blick derifrån, och se, Stilla hafvet låg framför de häpna spaniorernes fötter, fjerran vid horisonten utbredde sig en oöfverskådlig vattenmassa. Då klappade hjertat af liflig glädje i dessa hårda mäns bröst, ovilkorligt böjde sig deras knän och knäpte sig deras händer till bön. Till minne af den märkvärdiga tilldragelsen lät Balboa uppstapla några stenhögar, plantera ett kors och inskära konungens namn i trädens bark. Detta skedde den 25 september. Fyra dagar derefter lägrade sig äfventyrarne vid stranden af hafvet (den nu varande San Miguelviken). Balboa begaf sig nu till dess strand, vadade ut i oceanen med svärd och fana samt tog på det högtidligaste verldshafvet i besittning för Spaniens konung. Vid deras ytterligare framtågande kom en ö i sigte, hvilken skulle gömma en oändlig rikedom af perlor, och äfven kusten tycktes välsignad med perlbankar. Med de ringa krafter, som stodo till förfogande, kunde man emellertid icke våga att tränga djupare in i landet. Lastad med rikt byte, begaf man sig derför på återtåget och kom den 19 januari 1514 tillbaka till Santa Maria. Under detta evigt märkvärdiga tåg hade Balboa icke förlorat en enda man, ty fastän han ingalunda skonade de höfdingar, af hvilka guld och perlor stodo att vinna, föredrog han dock att göra de mindre herskarne sig bevågna eller tjenstpligtiga. Denne store upptäckarevar lika litet nogräknad i valet af sina medel som hans föregångare eller efterföljare, men han utgöt dock icke utan alla omständigheter deras blod, som stodo honom i vägen, utan gick med öfvertygelse tillväga vid sina domslut.

Under tiden hade spanska hofvet fattat det beslutet, att en redan till åren kommen, ansedd adelsman, Pedrarias d'Avila, skulle som ståthållare begifva sig till det nyupptäckta området. Den anordnade expeditionens affärd fördröjdes, ty uppeldad af den inlupna underrättelsen om de upptäckta landens rikedom, fordrade blomman af spaniorerne att få deltaga i de fördelar, som de oupphörliga upptäckterna i Nya verlden lofvade. En mängd riddare och förnäme, ja, till och med den nye ståthållarens öfver Gyllene Castilla bedagade maka, Isabella de Bobadilla, beslöto sig att följa honom till hans generalkapitanat. Ytterligare hade för att deltaga i öfverfärden instält sig ett antal sedermera ryktbara män, såsom Oviedo, Bernal Diaz med flere. Men först den 11 april 1514 lemnade den 22 segel starka flottan med sina 1500 man San Lucars redd, uppnådde utan synnerliga farligheter efter 23 dagar San Domingo och landade den 30 juni vid Santa Maria i Darien.

Klädd i en grof lärftströja och skor af flätade hampsnören, var Balboa jemte några indianer just syseisatt med att täcka sin hydda med rör, då Pedrarias d'Avilas officerare kommo till honom och förkunnade honom dennes ankomst och utnämning till ståthållare. Hans första handling var att ställa Balboa inför en domstol, som dömde honom till dryga penningböter.

Det skulle i och för sig ha förorsakat svårigheter att förse de nykomne med tillräckliga lifsmedel. Olyckligtvis uppgick dessutom ett magasin i lågor, och gräshoppssvärmar ödelade fälten; ytterligare bortryckte farsoter 500 spaniorer.

Kort sagdt, Pedrarias d'Avila hade ingen lycka, och hans oskicklighet förderfvade, hvad som måhända ännu låtit godtgöra sig, medan den af ståthållarens maka gynnade Balboa med framgång friade till d'Avilas dotter och äfven eljest, fastän i underordnad ställning, var lyckligare i sina vidare företag än sin svärfader. Afundsjuk och uppfyld af hat mot den förtjente och af sina krigare högt ansedde anföraren, begagnade sig den eländige skurken af en obetydlig händelse för att störta sin egen måg i förderf. Man beskylde denne att hysa den afsigten att afvika med en för ytterligare upptäckter i Stilla hafvet under utrustning varande liten flotta. Pedrarias afsände den hjertlöse Francisco Pizarro för att fängsla den omisstänksamme. Ständ inför rätta och anklagad för uppror, blef

Söderhafvets upptäckare, nyss fyrtio år gammal, trots förböner af öfverdomaren och de anseddaste männen i kolonien, jemte fyra sina medanklagade halshuggen 1517. Den nedrigeståthållaren dref sin fega grymhet så långt, att han genom springorna i en närbelägen rörhydda åskådade bödelns förfärliga arbete och lät det blodiga dådet försiggå, fastän han hörde sin måg heligt och dyrt betyga sin oskuld.

Den fege uslingen sjelf uträttade ingenting märkvärdigt under sin vistelse i Darien. I norr blef dock redan 1515 Nicaragua upptäckt af Badajoz. Odjuret Espinosa genomtågade med 300 man landet omkring Panamaviken och utbredde öfver allt, dit han kom, ödeläggelse, skräck och död bland de olyckliga invånarne. Enligt las Casas skola 40 000 af dem ha omkommit. På senare upptäcktståg framträngde indianutrotaren från ön Coiba ända till Cap Blanco. Äfven under de följande åren blefvo kusterna vid Stilla hafvet ytterligare genomforskade och Nicoyaviken befaren. Här hörde man talas om längre i norr belägna land, om ett mäktigt, långt bort ifrån invandradt folk, som till Nicaragua förflyttat kakaoträdet och satt dess frukter i omlopp som penningar. Gil Gonçalez hade mot slutet af 1523 redan trängt djupt in i Nicaragua och planterat kristendomen bland de mottagliga infödingarne. Den sist nämde upptäckaren kom ända till Fonsecaviken.

Vid samma tid sökte Diaz de Solis, i det han höll sig sydligare, komma till Stilla hafvet och derifrån till Indien. Redan trodde han sig ha funnit Stora oceanen, då han vid fortsatt färd märkte, att han kommit in i en flod, La Plata. Vid ett försök att landa i dessa trakter blef han dock jemte flere af sitt folk gripen, stekt och uppäten. De öfriga af besättningen återvände modfälda hem.

Då kejsar Karl V 1516 tillträdde regeringen öfver sitt spanska konungarike, sträckte sig, till följd af hans folks företagsamhetsanda, de nya upptäckterna på andra sidan oceanen allaredan från Hondurasviken till La Plata. Men stränderna af den stora Mejikanska viken hade ännu förblifvit förborgade för sjöfararens öga. Dock var tiden kommen äfven för deras afslöjande: Fernando Cortez hade satt sig i rörelse för att göra slut på aztekernes rike.

*

V.

Mejicos upptäckt och eröfring af Fernando Cortez.

Mejicos upptäckt. — Hernandez de Cordova vid Cap Catoche. — Juan de Grijalva på Cozumel. — Mejicos eröfring af Cortez. Dess förtid. Expeditionen till Mejico. Första sammanstötningen med tabaskanerne. Grundläggandet af Vera Cruz. Aztekernes like under Montezuma. Flottans förstöring. Förbund med totonakerne. Strid och förbund med tlaskalanerne. Blodbadet i Cholula. Ankomsten till Tenochtitlan. Narvaez' sändning. Segern öfver honom. Återkomst till hufvudstaden. Aftåget under »olycksnatten». Mejicos återeröfring. »Eröfrarens» sista lefnadsdagar. — Ytterligare upptäckter på Mejicos kuster.

1. Mejicos upptäckt.

Nordvest om den stora landtunga, som förenar Nord- och lärare i geografi vid skolan i Saint-Dié i Lothringen. 53. Amerigo Vespucci. Efter ett gammalt kopparstick. Denna bok bär titeln Cosmographiæ introductio (inledning till verldsbeskrifningen) och innehåller som början en latinsk öfversättning af Amerigo Vespuccis mycket prisade fyra första resor. I denna sin bok säger firenzarens beundrare: »Och den fjerde verldsdelen kan väl, emedan Americus upptäckte den, kallas Ameriga, liksom Americus' land, eller Amerika.» Den första större karta öfver Nya verlden, som visar namnet Amerika som beteckning för Brasilien, utgafs 1520 af den tyske astronomen Appianus (Bienewitz från Leisnig i Sachsen). Amerika såsom gemensamt namn för hela verldsdelen finnes först 1570 i Ortelius' Theatrum orbis terrarum och blef numera den öfliga benämningen.

*

IV.

Spaniorerne i mellersta och södra Amerika.

Påfvens delning af Nya verlden mellan Spanien och Portugal. — Hojedas färd i sällskap med Vespucci. — Upptäckten af Rio de Para. — Pedro Alonso Niño. — Bröderne Guerra. — Upptäckten af Arayas saltgrufvor och Curianas perlbankar. — Bastidas' och Juan de la Cosas upptäcktsresa. — Darionviken. — Hojedas andra expedition. — Maracaibo. — Öfverrumplingen vid Cartagena. — Olycklig utgång. — Hojedas tredje tåg i förening med Nicuesa för grundande af Nya Andalucia och Gyllene Castilla. — De la Cosas död. — Grundandet af kolonien vid Urabaviken. — Hojedas återkomst och sorgliga slut. — Karaiberne. — Balboas uppträdande.

1. Upptäcktstågen till Sydamerikas norra kust.

Under det portugiserne fattade fast fot i Indien och vid sitt sammanträffande med inder och malajer äfvensom med arabernes flottor utförde under af tapperhet, mognade på den andra hälften af vårt klot de skickelser, som tycktes vara bestämda att åt spaniorernes stolta folk öfverlemna verldsherraväldet, åtminstone för en tid bortåt. Utom landet höllo dess vapens triumf jemna stegmed konsternas rika utveckling inom landet. Spanien såg sig förloradt genom betydande landvinningar i Europa och Afrika. Karl V kunde säga, att solen aldrig gick ned i hans rike. Nya verlden på andra sidan hafvet utgöt sina omätliga skatter, liksom den erbjöd djerfva män ett obegränsadt fält för nya företag.

Då upptäckten af omätliga områden sedan följde slag på slag, gjorde spaniorerne och portugiserne anspråk på väldet öfver hela den utomeuropeiska verlden. Påfven Alexander VI, som anmodats att afgöra saken, delade år 1493 genom ett penndrag på kartan (275 geografiska mil vester om Capverdiska öarna) jorden i två hälfter och tillerkände portugiserne den östra, spaniorerne den vestra. Nu för tiden kunna vi nästan alldeles icke fatta ett sådant förfarande, ty med våra andligt friare åsigter öfverensstämmer icke längre den förut så gängse förvexlingen af kyrklig och verldslig makt. På den tiden var likväl detta godtyckliga maktspråk tillräckligt för att sporra de två täflande nationerna att påskynda besittningstagandet af de dem tilldelade områdena. Hvarje derefter nyupptäckt land blef genom motsvarande tecken, vare sig genom banerets planterande, minnespelares uppresande eller åtminstone genom kännemärkens inskärning i trädstammar, förklaradt för någondera kronans egendom. Alla de förra invånarnes rättigheter och anspråk ansågos derigenom upphäfda. De så kallade vildarnes eller »indianernes» jord och egendom tillhörde inträngande främlingar, och infödingarne råkade i fullständig träldom, om de icke voro tillräckligt krigiska och beslutsamma att motsätta sig en dylik fordran.

Grenom upptäckten af Amerika och vägen omkring Godahoppsudden hade en ny hjelteanda vaknat, i ett afseende icke olik den under korstågen herskande. Hvarje år hade sedan dess tilltagsna män dragit ut på nya upptäcktsfärder. Hvem ville också vara en syslolös åskådare, då ett så vidsträckt fält stod öppet för lystnaden efter penningar, rykte och ära? Nästan hvart enda till Spanien anländande fartyg Öfverförde ju än skatter och nya varor, än underrättelse om nya upptäckter. Det gafs icke längre någon fara, för hvilken djerfva sjöfarare och krigsmän skulle studsat tillbaka.

Kort efter det Colombo på sin tredje resa anlänjlt utanför det öde orinocodeltat, rustade sig den andalusiske adelsmannen Alonso de Hojeda, hvilken vi redan omnämt som en af Colombos följeslagare på hans andra resa, att ytterligare fullfölja de längs kusten af det nu varande Venezuela gjorda upptäckterna, — Hans den 20 maj 1499 från Cadiz på två karaveller med 57 mans besättning anträdda första resa får betydelse derigenom, att han på den samma åtföljdes af den ofta nämde Amerigo Vespucci, hvars namn sedermera, gynnadt af

biomständigheter, nästan höjdes till samma betydenhet som den store Colombos. Här må anmärkas,att Vespucci, ursprungligen en köpman från Firenze, hvilken, lockad af Nya verldens under, hellre ville försöka sin lycka der, i ingen af sina resor deltog som befälhafvare för expeditionen, utan blott som geograf eller på sin höjd som styrman.

Efter 37 dagars färd förbi mynningen af Amazonfloden och Rio de Para kom Hojeda till Sydamerikas fastland, undersökte med sina följeslagare landet omkring Pariaviken och fann inloppet till Bartolomesjön eller Maracaiboviken, seglande utefter en kuststräcka af några hundra mil ända till Cap de la Vela. Efter tretton månaders bortovaro återvände vår adelsman i midten af juni 1500 till Spanien och blef af hofvet i Sevilla ärofullt mottagen.

Under tiden hade äfven andra bytes- och vandringslystna män tagit samma riktning, bland dem nästan samtidigt med andalusiern en annan af Colombos följeslagare, Pedro Alonso Niño, understödd af en vexlare i Sevilla, vid namn Gruerra, hvars broder Cristobal förde det utrustade fartyget. De beträdde först ön Margarita, kommo sedan, efter att ha idkat en indrägtig perlhandel, till indianbyarna Cumana och Maracapana samt skattade på landtungan Araya de der befintliga betydande saltverken, hvilkas alster på några kustpunkter tjenade som penningar; slutligen funno de vid Curianas perlrika strand en god hamn och förträffligt, gästvänligt mottagande hos infödingarne. Innan de åter uppnådde hemlandet, måste de dock förut skingra en flottilj af sjöröfvare från Antillerna. Sedan landade de efter 61 dagars öfverfart i en hamn i Gallicia.

Mot slutet af 1500 visade sig en annan företagsam köpman från Sevilla, Rodrigo Bastidas, vid Cap de la Vela, och hans oss redan bekante styrman, Juan de la Cosa, framträngde längs kusten af Nya Granada, upptäckte Perlkusten och seglade bortom Cap de la Vela, tills de sågo Sierra Nevada de Santa Martas snötoppar höja sig öfver den palmbevuxna stranden. Efter en färd på Darien-viken, utan att man dock i denna trakt anträffat något, som förtjente att taga vara på, begaf sig expeditionen på hemvägen och landade kort derefter på Hispaniola med en frakt af omkring 135 000 kronors värde. Honom följde snart å nyo den nyss nämde andalusiske riddaren Alonso de Hojeda, hvilken i januari 1502 fått löfte på ståthållarskapet öfver området vid Maracaiboviken eller Venezuela. Denna gången seglade han in i Maracaibosjön; men då besättningen i stället för den väntade skörden af perlor och guld endast råkade ut för strider med krigiska infödingar, uppreste sig de i sina förhoppningar svikne och djerfdes till och med lägga sin, befälhafvare i bojor, enär de lade honom åtskilliga oförrätter till last. Men då han under hemfärden kommit vester om San Domingo, hoppade den oförskräckte riddaren, för att undandraga sig den ovärdiga behandlingen af sina underlydande, trots sina bojori hafvet och kunde blott med möda räddas från undergång. Oaktadt denna expeditions förlopp just icke varit uppmuntrande, och fastan domstolarna beträffande de mot honom framstälda klagomålen dömde till hans nackdel, begaf sig dock den outtröttlige andalusiern 1509 ännu en gång tillbaka till den förra skådeplatsen för sina missöden.

Under tiden hade bröderne Guerra för egen del och lika så den modige de la Cosa och många andra djerfva sällar fortsatt sina upptäcktsresor eller snarare sina tåg för att röfva menniskor, perlor och guld. Vid denna tid uppdykte å nyo Hojeda, nu ståthållare öfver Coquibocca, denna gången i förening med två af den tidens namnkunniga sjöfarare, den ridderlige don Diego de Nicuesa och den nyss nämde de la Cosa. Mellan Hojeda och Nicuesa, båda samtidigt försedda med fullmakt att grunda nybyggen, blefvo de af Karaibiska viken sköljda kusterna delade på sådant sätt, att den senares område, Gyllene Castilla, skulle börja vid Honduras' norra udde och sträcka sig till Darienviken, och der till Atrato eller Rio Grande, medan Hojedas område, Nya Andalucia, skulle sträcka sig derifrån till Cap de la Vela. Såsom ställföreträdare fick andalusiern med sig den erfarne Juan de la Cosa, hvarigenom dennes anspråk tillfredsstäldes. Den obemedlade Hojeda lyckades blott hyra tre fartyg och med 200 värfvade äfventyrare segla till San Domingo. Här uppbragte han sin eskader till fyra segel och 300 man med 12 ryttare. Nicuesa utlöpte deremot genast med fyra stora och två mindre fartyg. I slutet af november befann sig andalusiern i sigte af Cartagenas hamn, och här började nu de vanliga tågen for att röfva menniskor. I början handlade och vandlade man dock på fredligt sätt med karaiberne eller kannibalerne.

Slutligen kom det likväl till tvist och på sistone till häftig strid. Med knapp nöd undkommo Hojeda och hans

ställföreträdare en af infödingarne lyckligt och skickligt företagen öfverrumpling. Väl 70 af hans följeslagare blefvo ihjälslagna eller skjutna med förgiftade pilar. Vid ett nytt af 400 man företaget anfall anstälde spaniorerne ett stort blodbad bland sina fiender, men för detta hämdeverk fingo de sjelfva plikta med förlusten af den duglige de la Cosa, som dukade under för en pils gift och under ruinerna af en nedbränd hydda anträffades fasansfullt uppsvullen. Den förträfflige Nicuesa, som då låg i delo med Hojeda, men ändock tappert bistått sin bundsförvandt, öfverlemnade allt på detta blodiga tåg vunnet byte åt folket på Hojedas eskader och gick sedan under segel till Veragua.

Hojeda vederfors samma öde som de la Cosa, i det han vid ett annat ströftåg på den karaibiska kusten fick ett pilskott i låret; dock räddade hans ståndaktighet honom från döden eller förlustenaf hans ben. Besluten till det yttersta, lät han nämligen bortbränna köttet rundt omkring det träffade stället och sedan fukta

54. Karaibisk höfding.

brännsåret med ättika samt tillfrisknade också verkligen genom sin hjeltemodiga uthållighet.

Hojeda hade i Darienviken, vid vestra gränsen af sitt område, förgäfves sökt efter Rio Grande del Darien, hvars upptäckande var ett af målen för hans färd; slutligen grep han sig an med att i början af 1510 vid Punta Caribana grunda ett nybygge, som han kallade San Sebastian.

Men nybygget hade ingen framgång, och till och med brist på lifsmedel inträdde, så att Hojeda beslöt att sjelf från Hispaniola anskaffa de nödiga förråden. Såsom sin ställföreträdare qvarlemnade han en man med jernkraft — Francisco Pizarro. Sjelf begaf han sig af med en skara missnöjde, som nödvändigt ville återvända hem, och uppnådde äfven lyckligt Cuba, men råkade här i misshälligheter med sina reskamrater, det allra värsta utskum, och irrade nu i tretio dagars tid med den del af dem, som icke dukade under för strapatserna, omkring i skogsödemarkerna vid kusten, tills han slutligen med omkring tretio af sina följeslagare uppnådde en indiansk by, der man mottog honom mycket gästfritt. Härifrån kom han efter många mödor till San Domingo, ensam och så alldeles utan medel, att han omöjligt kunde uppfylla de löften till kolonisterne vid Urabaviken, för hvilkas skull han hade lemnat dem. Någon tid derefter dog han i djupaste fattigdom, ett förskräckligt, men föga beaktadt exempel för alla lyckojägare. Denne verklige hjelte hör till de aktningsvärda företeelserna bland den långa rad af gengångare från medeltidens riddarålder, som uppträdde i upptäckternas tidhvarf, och öfverträffade i djerfhet, ihärdighet och upptäcktslust de flesta af sina medbröder, öfver hvilka hans ädla och högsinnade tänkesätt vida höjde honom.

Karaiberne, ett vackert och tappert menniskoslag, med hvilket europeerne nu redan flere gånger gjort bekantskap, bodde från Orinocos stränder ända till Puertorico. De voro förträffliga skyttar, hvilkas pilar, doppade i mancinella-euforbians saft, tillfogade fienderne dödliga sår. Europeernes eldvapen gjorde icke öfver allt samma intryck på dem som på andra indianer; tio stridbara karaiber bjödo spetsen åt hundra man från Haiti; till och med för spaniorernes hästar ryggade de icke tillbaka längre, än synen af karl och häst var ny för dem. Karaiberne stodo högre i odling än sina grannar, de förfärdigade bättre redskap och egde större förråd af nät och enkla flätade arbeten. De dyrkade sol och måne samt trodde, att deras afsomnade hjeltar stode som stjernor på himmeln. De lefde i fria samhällen och valde sig först vid utbrottet af krig höfdingar bland de äldre männen, hvarvid i synnerhet egarne af stora jordagods eller ansedda sjömänhade att glädja sig åt ett visst företräde. Många af dessa förnäma karaiber kommo att utöfva herskarmakt på de angränsande Antillerna, och säkerligen skulle det stridbara folket ha utbredt sig öfver alla öar i den vestra arkipelagen, om icke europeerne hade gifvit sakerna en helt annan vändning. — Man kan sannerligen icke förtänka dessa råa naturbarn, att de använde alla medel för att värja sig mot främlingarnes tyranni och att de icke ville så utan alla omständigheter låta underkufva och bortföra sig i slafveri. Af namnet karaiber har sedermera uppkommit ordet kannibaler, hvari man dock inlade en helt annan mening. Nu förstår man dermed menniskoätare.

2. Balboa kommer öfver Dariennäset till Söderhafvet.

Olyckliga förhållanden i kolonien San Sebastian. Encisos ankomst. Vid Cartagenas kust. Skeppsbrott. Tåg till Rio Grande del Darien. Grundandet af nybygget Santa Maria del Antigua. Nicuesa i Veragua. Nybygget Nombre de Dios. Nicuesas tvungna afresa. Balboa ståthållare öfver Nya Andalucia och Gyllene Castilla. Underrättelser om Söderhafvet. Vid Atrato. Tåget öfver sierran. Söderhafvets besittningstagande. Pedrarias d'Avilas ankomst. Balboas fängslande och afrättning. Ytterligare upptäckter i Mexikanska viken och södra Amerika. Diaz de Solis vid La Plata.

Efter den beklagansvärde Hojedas ömkliga undergång stod det ytterst illa till för de i San Sebastian under Francisco Pizarro qvarlemnade kolonisterne. Den sista återstoden hästkött var uppäten, innan de till 60 man hopsmälta, hårdt pröfvade nybyggarne på två fartyg lemnade sin ogästvänliga vistelseort vid Urabaviken. Det ena förolyckades dock i början af resan, det andra träffade vid mynningen af Magdalenafloden den redan förut för hjelps anskaffande afsände Enciso, som medförde hästar, svin, lifsmedel och ammunition, men dessutom en af de förnämsta hjeltarne bland legionen af spanska eröfrare. Vasco Nuñez de Balboa var hans namn. Såsom en af Rodrigo Bastidas' krigskamrater lärde han redan 1501 känna båda kusterna af Darienviken, och sedan dess dref honom en obetvinglig lust längre in i de obekanta trakterna.

I början ville man invänta Hojedas återkomst, i synnerhet som man redan vid Cartagenas kust såg sig tvungen till ett kort uppehåll. Faran för en allvarlig sammanstötning med landets invånare gick öfver, men vid inseglingen i Darienviken löpte fartyget på strand, och nu började en svår tid för sjöfararne, hvilka räddat blott ringa förråd. Hänvisade till plundringståg, men vid byarnas hemsökande bragta i svårt trångmål af de krigiska infödingarne, hade de slutligen ingen annan utväg öfrig än att följa Balboas förslag och försöka att komma öfver till hafsvikens andra strand, der man enligt hans försäkran hade utsigt att vid de fruktbara hade att glädja sig åt ett visst företräde. Många af dessa förnäma karaiber kommo att utöfva herskarmakt på de angränsande Antillerna, och säkerligen skulle det stridbara folket ha utbredt sig öfver alla öar i den vestra arkipelagen, om icke europeerne hade gifvit sakerna en helt annan vändning. — Man kan sannerligen icke förtänka dessa råa naturbarn, att de använde alla medel för att värja sig mot främlingarnes tyranni och att de icke ville så utan alla omständigheter låta underkufva och bortföra sig i slafveri. Af namnet karaiber har sedermera uppkommit ordet kannibaler, hvari man dock inlade en helt annan mening. Nu förstår man dermed menniskoätare.

2. Balboa kommer öfver Dariennäset till Söderhafvet.

Olyckliga förhållanden i kolonien San Sebastian. Encisos ankomst. Vid Cartagenas kust. Skeppsbrott. Tåg till Rio Grande del Darien. Grundandet af nybygget Santa Maria del Antigua. Nicuesa i Veragua. Nybygget Nombre de Dios. Nicuesas tvungna afresa. Balboa ståthållare öfver Nya Andalucia och Gyllene Castilla. Underrättelser om Söderhafvet. Vid Atrato. Tåget öfver sierran. Söderhafvets besittningstagande. Pedrarias d'Avilas ankomst. Balboas fängslande och afrättning. Ytterligare upptäckter i Mexikanska viken och södra Amerika. Diaz de Solis vid La Plata.

Efter den beklagansvärde Hojedas ömkliga undergång stod det ytterst illa till för de i San Sebastian under Francisco Pizarro qvarlemnade kolonisterne. Den sista återstoden hästkött var uppäten, innan de till 60 man hopsmälta, hårdt pröfvade nybyggarne på två fartyg lemnade sin ogästvänliga vistelseort vid Urabaviken. Det ena förolyckades dock i början af resan, det andra träffade vid mynningen af Magdalenafloden den redan förut för hjelps anskaffande afsände Enciso, som medförde hästar, svin, lifsmedel och ammunition, men dessutom en af de förnämsta hjeltarne bland legionen af spanska eröfrare. Vasco Nuñez de Balboa var hans namn. Såsom en af Rodrigo Bastidas' krigskamrater lärde han redan 1501 känna båda kusterna af Darienviken, och sedan dess dref honom en obetvinglig lust längre in i de obekanta trakterna.

I början ville man invänta Hojedas återkomst, i synnerhet som man redan vid Cartagenas kust såg sig tvungen till ett kort uppehåll. Faran för en allvarlig sammanstötning med landets invånare gick öfver, men vid inseglingen i Darienviken löpte fartyget på strand, och nu började en svår tid för sjöfararne, hvilka räddat blott ringa förråd. Hänvisade till plundringståg, men vid byarnas hemsökande bragta i svårt trångmål af de krigiska infödingarne, hade de slutligen ingen annan utväg öfrig än att följa Balboas förslag och försöka att komma öfver till hafsvikens

andra strand, der man enligt hans försäkran hade utsigt att vid de fruktbarastränderna af Rio Grande del Darien, som äfventyraren sade sig ha lärt känna under Bastidas, hemta sig från mödorna och strapatserna. På räddade båtar kom man verkligen till den af Balboa så fördelaktigt skildrade trakten, der emellertid invånarne väl rustade mottogo spaniorerne utan att dock visa sig som hjeltar. Mot förväntan gjorde de icke länge främlingarne segern stridig. I det land man nu beträdt fann man livad man sökte: guld och frukter i allt det öfverflöd, en rikt välsignad tropisk trakt erbjuder; man beslöt derför att grunda ett nybygge, som man kallade Santa Maria del Antigua.

Genom den tillstyrkta expeditionens lyckade utgång hade Balboa vunnit stor aktning; han visste att begagna sig af det gynnande ögonblicket och lät i Encisos ställe välja sig till nybyggets domare.

Det låg i Nicuesas ståthållarskap, och denne hade under tiden med sina fem fartyg och 785 man i november 1509 lemnat Cartagena och seglat till kusten af Darien. Här afvek från honom ett af hans fartyg under Olano för att uppsöka Veragua, Colombos guldland, medan han sjelf led skeppsbrott vid det grunda inloppet till en flod och jemte sin besättning knapt kunde rädda mer än blotta lifvet. Efter stora vedermödor och sedan ytterligare fyra af hans folk rymt med båten, men lyckligtvis funnit det ställe, der de förut afvikne satt sig ned, blef Nicuesa med sin sammansmälta skara afhemtad till den nya kolonien vid Belofloden. Härifrån vände sig Gyllene Castillas ståthållare till den trakt, der nu Aspinwall ligger, och grundade nybygget Nombre de Dios, hvilket dock icke heller kunde berömma sig af någon glädjande fortkomst. Blott en tredjedel af det ursprungliga antalet utvandrare befann sig vid slutet af 1510 ännu tillsammans. Men äfven de i Veragua qvarblifna spaniorerne gick det illa nog. Då de skulle förena sig med Nicuesa, måste man befara, att nöd och betryck skulle utbreda sig till dubbelt så många menniskor. — Under sådana omständigheter syntes den förslagne och beslutsamme Balboa de fleste bland de modlösa kolonisterne som den man, af hvilken allena räddning ännu vore att vänta.

Med eller utan Balboas åtgörande blef den olycklige, förhållandena dock ingalunda vuxne Nicuesa den 1 mars tvungen att med återstoden af sina motsträfviga anhängare, 16 man, afresa på ett bräckligt fartyg. Man har aldrig mera hört något bestämdt om den bortjagade. Han skall liksom sina förra förbundsbröder irrat omkring vid Cubas kust och ömkligen omkommit, i likhet med Hojeda ett beklagansvärt offer för denna tid.

Balboa trädde nu i spetsen för det af Nya Andalueias och Gyllene Castillas ståthållare i verket satta företaget. Men äfven honom blef det svårt att uppfylla de förhoppningar, som knutits vidhans handlingskraft. Landets invånare (inga stridbara karaiber) kunde icke erbjuda det, som de anspråksfulla spaniorerne fordrade af dem. Balboa sökte derför efter nya hjelpkällor och uppbröt med en del af sina följeslagare till en såsom rik och fruktbar skildrad trakt. De funno här ett väl odladt landskap med vackra byar. Förvåning grep alla vid åsynen af höfdingens palatslika residens, en stor fyrkantig bygnad af 150 stegs längd och 80 stegs bredd, hvars magasin voro väl fylda med brödfrukt och andra förråd. Dödskamrarna i denna vidlyftiga anläggning fängslade ännu mera främlingarnes intresse. Här hängde i mattor mumierna af den då varande herskarens förfäder; dyrbara prydnader och talismaner vitnade om, i hvilken hög ära man höll hviloställena för landets afsomnade öfverhufvuden. Sedan spaniorerne här hopskrapat så mycket guldbleck, som de kunde få tag i, råkade de vid delningen af bytet i tvist. Med anledning häraf utropade kazikens yngre son, i det han pekade åt horisonten, der den amerikanska landtungans skogbeklädda berg resa sig till knapt 1000 meters höjd: »Huru kunnen I tvista om sådant der bleck? Om I han så stor lust derefter, så vet jag ett land, endast sex solar (eller dagsresor) härifrån, der dylikt finnes i öfverflöd. Från den der höjden kunnen I skåda ned på ett annat haf, hvarpå fartyg, liksom edra karaveller, segla fram och tillbaka.» — Han menade väl icke det guldrika inkalandet, som låg mycket längre bort, men med det andra hafvet förstods Stilla hafvet.

Den unge furstesonens tal klang likt ett löfte i spaniorernes öron och hjertan. För svag att med sin lilla hop anträda ett tåg till det starkt befolkade guldlandet, skickade Balboa sändebud till vicekonungen, amiral Diego Colon, den store Colombos son, för att genom hans understöd kunna skrida till vidare företag. Från Hispaniola afsände man också Valdivia med dock otillräckliga expeditionsmedel, men denne skeppsbefälhafvare fann sin undergång på den andra ditresan. Sedan man länge förgäfves väntat på tillförsel, sände Balboa den sista af sina karaveller till Spanien för att derifrån hemta hjelp. Sjelf satte han sig i rörelse och framträngde med 160 man till

Atrato och dess biflod Rio Negro och sammanskrapade här verkligen rikt byte i guld, men de mindre fredliga invånarne utmanade till mången hård vapendust. Ehuru öfvertygad att i den tagna riktningen komma till det häftigt efterlängtade Eldorado, ville Balboa dock icke sätta på spel deras lif, som skulle blifva stöden för hans följande planer, och återvände derför med hufvudstyrkan till Santa Maria, Bedan utbröto åter nöd och bitter strid bland spaniorerne, då vicekonungen Diego Colon i rättan tid afsände två fartyg med förråd och 150 man till Balboa samt tillika meddelade honom fullmakt som den nyakoloniens generalkapten. Om konungen sjelf var ense derom, var visserligen mycken fråga underkastadt, ty det sätt, hvarpå man förfarit mot Nicuesa, lät snarare vänta, att en annan ståthållare skulle sändas från Spanien för att undersöka det skedda, För att undvika detta beslöt Balboa att äfven utan betydligare hjelpmedel, blott med hvad han för ögonblicket kunde förfoga öfver, bryta upp till det hemlighetsfulla hafvet.

Det var 190 spaniorer, som han den 1 september 1513 förde till det angifna målet. Öfver 600 infödda bärare fortskaffade europeernes lifsmedel och bagage öfver de låga höjdsträckningarna,

Efter tre veckors vandring stötte de på en mäktig höfding, som spärrade vägen för de inträngande, men under en nattlig öfverrumpling råkade i Balboas händer. Öfver kaziken och hans i sinliga njutningar försjunkna omgifning fäldes en sträng dom, och fyrtio af syndarne blefvo sönderslitna af spaniorernes blodhundar (se afb. s. 194), hvilka icke gerna saknades vid någon af deras stora expeditioner till det inre af de upptäckta landen.

Vägen blef allt besvärligare, fastän de bergåsar, öfver hvilka den ledde, knapt voro 1000 meter höga, Den förde genom fuktiga dalsänkningar, öfver regnbäckar och floder; man måste med svärdet bana sig väg genom tätt hopvuxna skogar; dertill giftiga ormar och ohyra i massa.

Efter tjugufem dagars besvärlig färd besteg man höjden; en blick derifrån, och se, Stilla hafvet låg framför de häpna spaniorernes fötter, fjerran vid horisonten utbredde sig en oöfverskådlig vattenmassa. Då klappade hjertat af liflig glädje i dessa hårda mäns bröst, ovilkorligt böjde sig deras knän och knäpte sig deras händer till bön. Till minne af den märkvärdiga tilldragelsen lät Balboa uppstapla några stenhögar, plantera ett kors och inskära konungens namn i trädens bark. Detta skedde den 25 september. Fyra dagar derefter lägrade sig äfventyrarne vid stranden af hafvet (den nu varande San Miguelviken). Balboa begaf sig nu till dess strand, vadade ut i oceanen med svärd och fana samt tog på det högtidligaste verldshafvet i besittning för Spaniens konung. Vid deras ytterligare framtågande kom en ö i sigte, hvilken skulle gömma en oändlig rikedom af perlor, och äfven kusten tycktes välsignad med perlbankar. Med de ringa krafter, som stodo till förfogande, kunde man emellertid icke våga att tränga djupare in i landet. Lastad med rikt byte, begaf man sig derför på återtåget och kom den 19 januari 1514 tillbaka till Santa Maria. Under detta evigt märkvärdiga tåg hade Balboa icke förlorat en enda man, ty fastän han ingalunda skonade de höfdingar, af hvilka guld och perlor stodo att vinna, föredrog han dock att göra de mindre herskarne sig bevågna eller tjenstpligtiga. Denne store upptäckarevar lika litet nogräknad i valet af sina medel som hans föregångare eller efterföljare, men han utgöt dock icke utan alla omständigheter deras blod, som stodo honom i vägen, utan gick med öfvertygelse tillväga vid sina domslut.

Under tiden hade spanska hofvet fattat det beslutet, att en redan till åren kommen, ansedd adelsman, Pedrarias d'Avila, skulle som ståthållare begifva sig till det nyupptäckta området. Den anordnade expeditionens affärd fördröjdes, ty uppeldad af den inlupna underrättelsen om de upptäckta landens rikedom, fordrade blomman af spaniorerne att få deltaga i de fördelar, som de oupphörliga upptäckterna i Nya verlden lofvade. En mängd riddare och förnäme, ja, till och med den nye ståthållarens öfver Gyllene Castilla bedagade maka, Isabella de Bobadilla, beslöto sig att följa honom till hans generalkapitanat. Ytterligare hade för att deltaga i öfverfärden instält sig ett antal sedermera ryktbara män, såsom Oviedo, Bernal Diaz med flere. Men först den 11 april 1514 lemnade den 22 segel starka flottan med sina 1500 man San Lucars redd, uppnådde utan synnerliga farligheter efter 23 dagar San Domingo och landade den 30 juni vid Santa Maria i Darien.

Klädd i en grof lärftströja och skor af flätade hampsnören, var Balboa jemte några indianer just syseisatt med att täcka sin hydda med rör, då Pedrarias d'Avilas officerare kommo till honom och förkunnade honom dennes ankomst och utnämning till ståthållare. Hans första handling var att ställa Balboa inför en domstol, som dömde

honom till dryga penningböter.

Det skulle i och för sig ha förorsakat svårigheter att förse de nykomne med tillräckliga lifsmedel. Olyckligtvis uppgick dessutom ett magasin i lågor, och gräshoppssvärmar ödelade fälten; ytterligare bortryckte farsoter 500 spaniorer.

Kort sagdt, Pedrarias d'Avila hade ingen lycka, och hans oskicklighet förderfvade, hvad som måhända ännu låtit godtgöra sig, medan den af ståthållarens maka gynnade Balboa med framgång friade till d'Avilas dotter och äfven eljest, fastän i underordnad ställning, var lyckligare i sina vidare företag än sin svärfader. Afundsjuk och uppfyld af hat mot den förtjente och af sina krigare högt ansedde anföraren, begagnade sig den eländige skurken af en obetydlig händelse för att störta sin egen måg i förderf. Man beskylde denne att hysa den afsigten att afvika med en för ytterligare upptäckter i Stilla hafvet under utrustning varande liten flotta. Pedrarias afsände den hjertlöse Francisco Pizarro för att fängsla den omisstänksamme. Ställd inför rätta och anklagad för uppror, blef Söderhafvets upptäckare, nyss fyrtio år gammal, trots förböner af öfverdomaren och de anseddaste männen i kolonien, jemte fyra sina medanklagade halshuggen 1517. Den nedrigeståthållaren dref sin fega grymhet så långt, att han genom springorna i en närbelägen rörhydda åskådade bödelns förfärliga arbete och lät det blodiga dådet försiggå, fastän han hörde sin måg heligt och dyrt betyga sin oskuld.

Den fege uslingen sjelf uträttade ingenting märkvärdigt under sin vistelse i Darien. I norr blef dock redan 1515 Nicaragua upptäckt af Badajoz. Odjuret Espinosa genomtågade med 300 man landet omkring Panamaviken och utbredde öfver allt, dit han kom, ödeläggelse, skräck och död bland de olyckliga invånarne. Enligt las Casas skola 40 000 af dem ha omkommit. På senare upptäcktståg framträngde indianutrotaren från ön Coiba ända till Cap Blanco. Äfven under de följande åren blefvo kusterna vid Stilla hafvet ytterligare genomforskade och Nicoyaviken befaren. Här hörde man talas om längre i norr belägna land, om ett mäktigt, långt bort ifrån invandradt folk, som till Nicaragua förflyttat kakaoträdet och satt dess frukter i omlopp som penningar. Gil Gonçalez hade mot slutet af 1523 redan trängt djupt in i Nicaragua och planterat kristendomen bland de mottagliga infödingarne. Den sist nämde upptäckaren kom ända till Fonsecaviken.

Vid samma tid sökte Diaz de Solis, i det han höll sig sydligare, komma till Stilla hafvet och derifrån till Indien. Redan trodde han sig ha funnit Stora oceanen, då han vid fortsatt färd märkte, att han kommit in i en flod, La Plata. Vid ett försök att landa i dessa trakter blef han dock jemte flere af sitt folk gripen, stekt och uppäten. De öfriga af besättningen återvände modfälda hem.

Då kejsar Karl V 1516 tillträdde regeringen öfver sitt spanska konungarike, sträckte sig, till följd af hans folks företagsamhetsanda, de nya upptäckterna på andra sidan oceanen allaredan från Hondurasviken till La Plata. Men stränderna af den stora Mejikanska viken hade ännu förblifvit förborgade för sjöfararens öga. Dock var tiden kommen äfven för deras afslöjande: Fernando Cortez hade satt sig i rörelse för att göra slut på aztekernes rike.

*

V.

Mejicos upptäckt och eröfring af Fernando Cortez.

Mejicos upptäckt. — Hernandez de Cordova vid Cap Catoche. — Juan de Grijalva på Cozumel. — Mejicos eröfring af Cortez. Dess förtid. Expeditionen till Mejico. Första sammanstötningen med tabaskanerne. Grundläggandet af Vera Cruz. Aztekernes like under Montezuma. Flottans förstöring. Förbund med totonakerne. Strid och förbund med tlaskalanerne. Blodbadet i Cholula. Ankomsten till Tenochtitlan. Narvaez' sändning. Segern öfver honom. Återkomst till hufvudstaden. Aftåget under »olycksnatten». Mejicos återeröfring. »Eröfrarens» sista lefnadsdagar. — Ytterligare upptäckter på Mejicos kuster.

1. Mejicos upptäckt.

Nordvest om den stora landtunga, som förenar Nord- och ståthållaren dref sin fega grymhet så långt, att han genom springorna i en närbelägen rörhydda åskådade bödelns förfärliga arbete och lät det blodiga dådet försiggå, fastän han hörde sin måg heligt och dyrt betyga sin oskuld.

Den fege uslingen sjelf uträttade ingenting märkvärdigt under sin vistelse i Darien. I norr blef dock redan 1515 Nicaragua upptäckt af Badajoz. Odjuret Espinosa genomtågade med 300 man landet omkring Panamaviken och utbredde öfver allt, dit han kom, ödeläggelse, skräck och död bland de olyckliga invånarne. Enligt las Casas skola 40 000 af dem ha omkommit. På senare upptäckstståg framträngde indianutrotaren från ön Coiba ända till Cap Blanco. Äfven under de följande åren blefvo kusterna vid Stilla hafvet ytterligare genomforskade och Nicoyaviken befaren. Här hörde man talas om längre i norr belägna land, om ett mäktigt, långt bort ifrån invandradt folk, som till Nicaragua förflyttat kakaoträdet och satt dess frukter i omlopp som penningar. Gil Gonçalez hade mot slutet af 1523 redan trängt djupt in i Nicaragua och planterat kristendomen bland de mottagliga infödingarne. Den sist nämde upptäckaren kom ända till Fonsecaviken.

Vid samma tid sökte Diaz de Solis, i det han höll sig sydligare, komma till Stilla hafvet och derifrån till Indien. Redan trodde han sig ha funnit Stora oceanen, då han vid fortsatt färd märkte, att han kommit in i en flod, La Plata. Vid ett försök att landa i dessa trakter blef han dock jemte flere af sitt folk gripen, stekt och uppäten. De öfriga af besättningen återvände modfälda hem.

Då kejsar Karl V 1516 tillträdde regeringen öfver sitt spanska konungarike, sträckte sig, till följd af hans folks företagsamhetsanda, de nya upptäckterna på andra sidan oceanen allaredan från Hondurasviken till La Plata. Men stränderna af den stora Mejikanska viken hade ännu förblifvit förborgade för sjöfararens öga. Dock var tiden kommen äfven för deras afslöjande: Fernando Cortez hade satt sig i rörelse för att göra slut på aztekernes rike.

*

V.

Mejicos upptäckt och eröfring af Fernando Cortez.

Mejicos upptäckt. — Hernandez de Cordova vid Cap Catoche. — Juan de Grijalva på Cozumel. — Mejicos eröfring af Cortez. Dess förtid. Expeditionen till Mejico. Första sammanstötningen med tabaskanerne. Grundläggandet af Vera Cruz. Aztekernes like under Montezuma. Flottans förstöring. Förbund med totonakerne. Strid och förbund med tlaskalanerne. Blodbadet i Cholula. Ankomsten till Tenochtitlan. Narvaez' sändning. Segern öfver honom. Återkomst till hufvudstaden. Aftåget under »olycksnatten». Mejicos återeröfring. »Eröfrarens» sista lefnadsdagar. — Ytterligare upptäckter på Mejicos kuster.

1. Mejicos upptäckt.

Nordvest om den stora landtunga, som förenar Nord- ochSydamerika med hvarandra, ligger det gamla kulturlandet Mejico; spetsen af halfön Yucatan ligger blott på 30 mils afstånd från den 1492 af Colombo upptäckta ön Cuba. Ändock förflöt nära ett fjerdedels århundrade, innan europeerne fattade fast fot i östra delen af detta vigtiga område.

År 1517 blef adelsmannen Hernandez de Cordova väderdrifven dit, då han med tre fartyg afseglat från Cuba för

att hemta slafvar från Bahamaöarna, Han landade vid Cap Catoehe, och hans förvåning öfver hvad han här såg tilltog, då han märkte, att icke blott jordens odling, husens fasta bygnadssätt och prydligheten hos infödingarnes guldsmycken läto sluta till ett folk med högre odling, utan att äfven en helt annan krigisk anda bodde hos invånarne på halfön Yucatan, der han landstigit, enär de öfver allt uppträdde fiendtligt och våldsamt mot spaniorerne samt vid en sammanstötning tillfogade Cordova sjelf mer än ett dussin sår. Fastän både han och hälften af hans följeslagare efter hemkomsten dogo till följd af de utståndna mödorna, lockade dock de medförda guldsakerna till nya färder.

Sålunda kom den 20 april 1518 till samma kust en annan adelsman, Juan de Grijalva, en menskligt sinnad man med fina seder och stor rättskaffenshet. Under honom fördes befälet af flere andra män, hvilkas namn såsom »Mejicos eröfrare» vunnit stor ryktbarhet: Francisco de Montejo, hvilken sedermera underkufvade Yucatan, vidare Pedro de Alvarado och Alonso de Avila, Fernando Cortez' ridderliga vapenbröder. De funno först Svalön eller Cozumel vid östra kusten af Yucatan och planterade här å ett gammalt tempeltorn konungens af Spanien baner. Sedan styrde äfventyrarne längs Yucatans kust först norr och sedan vester ut till Mejikanska viken. Grijalva seglade in i den under namnet Tabasco bekant vordna floden och vann här förtroende hos en kazik, som klädde honom från hufvud till fot i en indiansk rustning af guldbleck.

Främlingarnes ankomst öfverraskade ingalunda landets invånare. Fast mera väntade de sina gäster, ty underrättelsen om uppträdandet af de hvita män, som Cordova fört dit, hade redan framträngt till rikets medelpunkt, der en monark herskade, hvilken på grund af hans makt titeln »kejsare» med fog tillkommer. Underbar nog lät underrättelsen om de i öster uppträdda männen, hvilka enligt beskrifning redo på sällsamma fyrfotade ormar och med bevingade farkoster plöjde hafvet, hvilka till sina vapen fogat blixt och dunder och hvilkas yttre utseende motsvarade de urgamla arfsägnerna. Enligt dem skulle en landets forne gudalike välgörare, till hudfärgen också en hvit man, ha lofvat mejikanerne att en gång återkomma. Genast efter europeernes förstauppdykande affärdades derför medelst depescher i hieroglyfer underrättelse derom till landets stora hufvudstad, och der motsåg man de fruktade gästernes framträngande ingalunda med längtan, men väl med en fruktan, som rättare kunde kallas fasa. Ju längre Grijalva framträngde, desto misstrognare bemötte man honom. Han fann samma ofredliga mottagande, som redan hans föregångare klagat öfver. Hvad som vidare tilldrog sig försvagade icke heller det dåliga intrycket. I trakten af det nu varande Vera Cruz påträffade man nämligen rökande, af menniskoblod färgade altaren, som befunno sig på trapplikt sig höjande pyramider. Den 19 juni tog Grijalva landet i besittning, men vistelsen i den af giftiga dunster uppfylda kusttrakten visade sig högst farlig för helsan, och derför begaf sig expeditionens befälhafvare enligt erhållna föreskrifter åter på hemvägen. Emellertid kunde man anse som en framgång, att det lyckats sjöfararne att för värdelösa leksaker tillbyta sig en skatt af juveler, guldprydnader och sällsynta tyg. Grijalva lyssnade emellertid icke till sina följeslagares böner att grunda en koloni i det guldrika landet, utan skickade Alvarado med de förvärfvade skatterna i förväg till Cuba. Man hade kommit ända till mynningen af Panuco, då kallad Rio de Canoas, der man hade att bestå en het strid med de på talrika båtar ditskyndande infödingarne. I slutet af september befunno sig upptäckarne åter på Hispaniola. Redan under vägen erfor man, att en större flotta vore på väg för att vidare fullfölja de gjorda upptäckterna, men Grijalva drabbade efter hans återkomst de häftigaste förebråelser, emedan han försummat att grunda ett nybygge. I hans ställe hade under tiden trädt en hjelte af sällsynt slag, hvars lysande snille lyckades i det djerfva vågstycket att med en handfull menniskor eröfra ett stort rike — Fernando Cortez.

Fernando Cortez, född i Medellin i Estremadura år 1485, skulle enligt sin faders, en infanterikaptens, bestämmelse med anledning af sin sjuklighet, sina mångfaldiga kunskaper och lysande själsgåfvor välja en rättslärds kall. Den blifvande licentiaten egnade sig dock vid universitetet i Salamanca mera åt ett syslolöst dagdrifveri än åt studier. Sedan brushufvudet emellertid äfven i kroppsligt afseende mot förväntan ståtligt utvecklat sig, nekade föräldrarne icke sitt samtycke, då han beslöt sig att taga krigstjenst och under Gonsalvo de Cordova kämpa mot morerne. Men plötsligt kom den vankelmodige ynglingen på andra tankar, han ville på andra sidan verldshafvet söka tillkämpa sig en ännu ärofullare framtid. Då störtade han, få dagar före den för afresan bestämda tiden, utför en brant mur och skadade sig så illa i foten,att ett längre sjukläger gaf honom

ledighet att öfva sig i tålamod och gå in i sig sjelf.

Först två år senare, 1504, kunde den nittonårige ynglingen anträda sin resa till Nya verlden och kom äfven lyckligt till Hispaniola. Här egnade han sig i början åt jordbruket och beklädde sedan till följd af sin duglighet en plats som notarie. Vid Diego Velasquez' krigståg mot de upproriska indianerne och mot Cuba utmärkte sig Cortez, som icke ogerna utbytt pennan mot svärdet, i så hög grad, att han förvärfvade sig så väl Velasquez' gunst som ock sina stridskamraters tillgifvenhet. Dock uppstod snart till följd af hans deltagande i en sammansvärjning en osämja mellan honom och den till ståthållare på Cuba utnämde Velasquez, som bragte Cortez i fängelse och lifsfara, men slutligen finn en oväntad lösning i hans giftermål med ståthållarens slägting. Fredligt lefde det unga äkta paret på ett af den frikostige fränden skänkt landtgods, då Velasquez utsåg sin slägting till anförare för ofvan nämda upptäcktståg och stälde honom i spetsen för den flotta, som skulle taga i besittning och underkufva det af Grijalva upptäckta landet. Och i sjelfva verket, den beslutsamme Cortez med sin menniskokännedom var rätte mannen att under sin jernviljas makt böja talrika efter guld törstande äfventyrare och att med detta hjeltepack lösa den förelagda stora uppgiften.

Beredvilligt efterkom Cortez den honom meddelade kallelsen och offrade sin förmögenhet för att främja det stora företaget. Tre hundra efter ära och byte törstande sällar skulle den 18 november 1518 på sex fartyg gå till segels med honom; — då ångrade Velasquez plötsligt det stora förtroende, som han ämnade skänka sin anförvandt. Vorden misstrogen mot en man, som han sjelf valt, stod han just i begrepp att återkalla det gifna uppdraget, då Cortez, för hvilken hans förändrade stämning icke förblifvit någon hemlighet, nu så mycket mer af alla krafter påskyndade sin affärd och oförmodadt lättade ankar. Då ståthållarens tjenare förkunnade flottans utlöpande, sprängde Velasquez genast på sin snabbaste springare till hamnen. Han kom i lagom tid for att se, huru fartygen, som buro Cortez och hans lycka, ilade bort för fulla segel.

Då Cortez i en bevarad båt närmade sig guvernören inom hörhåll, ropade denne till honom: »Således lemnar du mig? I sanning ett artigt afsked!» — »Om förlåtelse! svarade Cortez; tiden brådskar, och det gifves saker, som måste utföras, så snart de äro uttänkta. Har ers excellens något mer att befalla?» Efter dessa ord tog han med en artig rörelse med handen afsked af den af raseri skummande ståthållaren och begaf sig om bord på chefsfartyget.

I Trinidad, en stad på Cubas kust, planterade Cortez sitt banerför att inbjuda till deltagande i sitt tåg. Ännu många äventyrslystna sällar slöto sig här till honom, så att han vid en mönstring vid Cap San Antonio räknade en oförvägen skara af 880 man. Han hade tio grofva och fyra lättare kanoner samt sexton hästar. Med dessa ringa medel seglade flottan den 18 februari till kusten af Yucatan.

55. Spanska rytteriet fäller utslaget.

Af en storm drifven till ön Cozumel, hade Cortez den glädjen att ur fångenskap hos infödingarne befria en spanior vid namn Aguilar, hvilken genom ett skeppsbrott fallit i indianernes händer och i många år stått i en mäktig kaziks tjenst, och att derigenom i honom vinna en högst önskvärd tolk. Redan vid mynningen af Rio de Tabasco råkade spaniorerne i en häftig strid med infödingarne. De bemäktigade sig staden Tabasco, men skulle på slätten

vid Ceutla dukat under for den fiendtliga öfvermakten, om icke Cortez i det afgörande ögonblicket till häst angripit fienden i ryggen. Anblicken af karl och häst, hvilka syntes infödingarne som ett enda odjur, åstadkom dödlig förskräckelse bland tabaskanerne, som ännu aldrig sett någon häst.

De antogo kristendomen och bragte »solens barn» rika skänker af slafvinnor och guldprydnader. Bland de förra befann sig Marina, hvilken sedermera gjorde spaniorerne de vigtigaste tjenster och genom sin kärlek och tillgifvenhet trädde i mycket nära förhållande till Cortez. På frågan, hvarifrån guldet komme, utropade de besegrade, pekande mot vester: Colhua! Mejico!

Redan samma dag afseglade flottan för att uppsöka guldlandet Colhua. Den 21 april 1519 kastade hon ankar nära det ställe, der Vera Cruz nu ligger. Vid den fredliga beröringen med infödingarne tillhandagingo som tolkar Marina och Aguilar, för hvilken Marina på Yucatans språk öfversatte den för honom obegripliga munarten.

Cortez hörde, att hans nya vänner voro undersåtar åt den mäktige Montezuma, aztekernes beherskare, i hvars ymnigt välsignade land rikedom och öfverflöd på guld rådde. Sanningen af dessa ord ådagalades af de praktfulla skänker, med hvilka ståthållaren öfver kustlandskapet följande dagen välkomnade spaniorerne. Då Cortez förklarade, att han önskade tala med kejsaren, svarade den deröfver häpne ståthållaren, att han genast genom ett ilbud skulle låta inhemta sin öfverherres vilja.

2. Mejicos land och folk.

Innan vi följa våra äfventyrare vidare på deras tåg, vilja vi kasta en blick på deras bragders land. Aztekernes rike bildade kärnan i landet Anahuac, såsom det nu varande Mejicos infödingar kallade det; den aztekiska staten bestod dock af blott en liten del af de vidsträckta landområden, som bilda Mejicos nu varande statsförbund. Vid den tid, då spaniorerne landade, sträckte det sig på Atlantiska hafvets sida ungefär från 18:e till 21:a graden och vid Stilla hafvet, omfattande blott en smal sträcka, från 14:e till 19:e graden nordlig bredd. Dess ytinnehåll belöpte sig till nära l6 000 qv.-mil. Det oaktadt företedde detta underbara land alla klimat och frambragte dess jord nästan alla alster, som man finner mellan eqvatorn och trakterna bortåt nordpolen.

Längs Atlantiska hafvet infattas Mejico af en bred remsa af tierra caliente eller den heta regionen, som har den i söderns land vanliga höga temperaturen. Torra, sandiga slätter omvexla här med bördiga platser, fulla af välluktande buskar och vilda blommor, mellan hvilka praktfulla träd, sådana man blott finner itropikerna, resa sig i höjden. Men i denna vildmark lurar också malarian, denna förderfliga luft, som ingen främling ostraffad inandas; här herskar den dödande gula febern, här blåsa vindar,

56. Barrancos och klyftbildningar i den norra bergsträckan. Jättekakteer i förgrunden.

som med en orkans raseri härja Mejicos obeskyddade stränder och de angränsande Vestindiska öarna. Med en sådan mäktig trollkrets har naturen omgifvit detta härliga land, liksom ville den motobehöriga angrepp skydda de gyllene skatter det gömmer. Men menniskans snille var dock mäktigare än naturens trollkrets.

Tjugu mil längre bort — och den resande andas ren luft; naturens och växtlighetens väsen synes förändradt; vanilj, indigo, blommande kakao försvinna, men bananen och sockerröret följa honom ännu, och när han stigit 1500 meter högre, ser han på den saftiga grönskan och det friska löfhvalfvet, att han nått den höjd, der moln och dimmor sänka sig. Detta är den ständiga fuktighetens region; man beträder nu tierra templada eller den tempererade regionen, hvars skaplynne närmar sig vår zons. Sceneriet blir här öfverväldigande, storartadt, ja, icke sällan skräckinjagande. Rundt omkring ser man väldiga berg, till en del vulkaner, strålande i snödrägt och redan på långt håll tjenande sjömannen som fyrtorn. Låter vandraren blicken glida utför en brant sluttning — hvilken blomsterprakt möter icke då det druckna ögat! Det skådar omkring sig öfverraskadt af den egendomliga vexling, som rundt omkring i denna region ter sig för sinnena.

Ännu längre upp träffar man åter ett annat klimat, en annan växtlighet: den gula majsen har hittills följt vandraren; nu åter ser han fält med hvete och andra europeiska sädesslag, som med de spanska eröfrarne inkommit i landet, och utbredande sig mellan dem aloeplanteringar, af hvilka aztekerne visste att draga stor nytta. Ekskogarna blifva nu kraftigare, och de dunkla barrskogarna antyda, att vi beträda tierra fria eller den kalla regionen, den tredje och sista af de stora naturliga terrasser, i hvilka landet höjer sig. När den resande uppstigit till en höjd af 1 900— 2 500 meter, står han på ryggen af den mexikanska högslätten eller Anahuac, hvilken som en mot norr allt bredare blifvande vall lägrar sig mellan tvenne oceaner och söder ut sänker sig mot landtungan vid Tehuantepec. På denna bergvall höja sig, till utseendet planlöst kringströdda, vulkaniska kullar och höjder, hvilkas spetsar uppnå den eviga snöns gräns och sprida en uppfriskande svalka öfver de närbelägna högslätterna. Denna gynnade landsträcka har att glädja sig åt ett klimat, som liknar mellersta Italiens temperatur, men i Mejico betecknas som det tempererade och »kalla». Luften är der utomordentligt torr, jorden icke mera beklädd med de lägre regionernas yppiga växtlighet; äfven saknas träd för att skydda den af remnor uppfylda jorden mot den

brännande sommarsolens inflytande. Bristen på skog är dock att tillskrifva menniskan, icke naturen, ty på aztekernes tid var landet tätt betäckt med ekar, lärkträd, cypresser och andra träd. Först spaniorerne förklarade skogarna krig — såsom man påstår, för att genom trädlösheten erinras om slätterna i Castilla, deras älskade hembygd, hvars enformiga landskap aflocka hvarje resande klagan.I midten af fastlandet, närmare Stilla oceanen än Atlantiska hafvet, utbreder sig i äggrund form, ungefär 2 200 meter öfver hafvet, Mejicos berömda dal. Dess jord, öfver allt lika fruktbar, var hufvudsätet för aztekisk bildning och förblef äfven den spanska maktens säte. Fem sjöar intaga nästan tiondedelen af dess yta. De mest betydande städerna vid stranden af detta vattenbäcken voro Tenochtitlan (Mejico) och Tezcuco, hufvudstäderna i de mest blomstrande och mäktiga staterna i Anahuac, det vill säga »landet nära vattnet» (nämligen vid Mejicosjöarna).

Då spaniorerne landstego, funnos i Anahuac tre nära förbundna stater: Mejico, aztekernes rike, Tezcuco och Tlacopan, bland hvilka Mejicos invånare gjorde anspråk på att intaga högsta rangen. Derför blef det goda förståndet blott allt för ofta stördt genom de högmodiga och krigiska aztekernes och deras furstars tyranni. Deras herskare, residerande i den mejikanska maktens medelpunkt, var oinskränkt herre i sitt rike och åtnjöt såsom »gudomens afbild» nästan gudomlig dyrkan. Så länge konungen eller kejsaren, såsom vi med större skäl kalla honom, ännu icke uppnått sitt tretionde år, måste han finna sig i en äldre frändes stränga förmynderskap; men vanligen besteg han tronen först efter fylda tretio år. Han valdes af fyra enkom dertill bestämda valmän, och städse var det erforderligt, att han tillhörde det gamla herskarhuset. Innan han fick fatta spiran, hade han att underkasta sig egendomliga ceremonier. Hela hans kropp beströks af öfverstepresten med svart färg, sannolikt som sinnebild af ödmjukande inför Gud. Först sedan han tillbragt flere dagar i templet under fasta, bön och vakande, firades hans tronbestigning på lysande sätt. Ju flere menniskooffer, som dervid blödde på krigsgudens sten, desto mera storartad var kröningsfesten. Öfver hufvud tyckas religion och krig ha utgjort det aztekiska folkets lifselement. För himmelns och jordens allsmäktige Gud böjer sig den väldige fursten på jorden. Denne är för honom ingenting annat än »en smula rök och dimma, som uppstiger från jorden». Men huru är den gud beskaffad, som ingifver Anahuacs vilda söner så djup vördnad? Väl kallade de honom »den, som i sig innefattar allt», »genom hvilken vi lefva», »alltings orsak», väl uppförde åt honom, såsom »skaparen», den vise konungen af Tezcuco en jättelik pyramid, men denna bygnad bär, liksom den i Atenai, tillika inskriften: »Åt den okände guden.»

Men näst det hemlighetsfulla väsen, hvilket aztekerne tillskrefvo den högsta makten i himmeln och på jorden och om hvilket de omedvetet längtade efter kunskap, stod högst såsom nationalgud Huitzilopochtli, slagtningarnas blodtörstige gud. Honom tilltalade man såsom »dag och natt», såsom »jord och vatten» och såsomhimmel och jord»; honom till ära reste sig öfver allt stora och små teokallier eller tempel; han var det ock slutligen, till hvars ära år ut och år in otaliga rökande menniskohjertan förblödde. Fredlig och mild, allestädes närvarande och allvetande, rättvis och försonlig visar sig deremot en annan mejikansk öfvergud, Tezcat-lipoea, »verldens själ», hvars bildstod har dubbla ögon och i högra handen håller en spegel och fyra pilar, medan bredvid örat ett rökmoln uppstiger, hvarigenom gudens allestädesnärvaro, allvetenhet, rättvisa och mildhet skulle betecknas.

57. »Aztekernes majestätiske beherskare» i sin kejserliga skrud. Efter en mejikansk målning.

Jemte dessa högre gudar dyrkade aztekerne en mängd lägre gudar, af hvilka blott regnguden Tlaloc, hvars tecken bestod i ett träkors, förtjenar att särskildt nämnas. I sina seder och sitt vetande stodo aztekerne på en temligen hög kulturgrad. De kände papperet och skrifkonsten, voro förtrogna med räknekonstens begynnelser samt visade sig

förfarna i att väfva och brodera och som konstfärdiga guldsmeder.

Det aztekiska rikets öfverherre, den mäktige Montezuma, hade under tiden mottagit sin ståthållares budskap och råkat i icke ringa bekymmer deröfver. Syntes tiden vara inne att låta ett urgammalt löfte gå i fullbordan? Nalkades den lyckolofvande dag, om hvilken de urgamla sägnerna talade? Enligt dessa hade Mejico haft sin gyllene ålder, då landet för århundraden sedan lyckliggjordes och fick sin odling af ett välgörande högre väsen. På den tiden, hette det, frambragte all jord frukter utan menniskans hjelp; ett sädesax var så stort, att en karl

knapt kunde lyfta det; luften doftade beständigt, uppfyld af de finaste vällukter; kort sagdt, hela den vida jorden blef under denne välgörares regering ett enda stort paradis. Quetzalcoatl, luftens gud, skall enligt sägnen ha varit en högväxt, ståtlig man med ljus hudfärg och långt nedböljande skägg. Innan han, fördrifven af en af öfvergudarne, som vredgades på honom, lemnade det af honom gynnade landet och vände sig öster ut, lofvade han att en dag jemte sina efterkommande vända tillbaka samt genom lära och undervisning å nyo lyckliggöra sitt land. Derpå besteg han sitt af ormskinn förfärdigade skepp och seglade åt öster, tillbaka till sitt ursprungliga hem. — Denna sägen hade slagit djupa rötter i det aztekiska folkets tro; äfven kejsar Montezuma tviflade icke på löftets förverkligande. Derför förnam han med fördubblad bäfvan underrättelsen om de hvites ankomst. Ty om de verkligen voro Quetzalcoatls afkomlingar, måste de då icke hysa för afsigt att göra ett slut på hans välde?

Derför sökte han framför allt att genom öfversändande af dyrbara gåfvor förmå de hvite att återvända och affärdade för detta ändamål en beskickning till Cortez. Då denna hunnit fram till generalen, framträdde den förnämste bland sändebuden och helsade den fruktade mannen vördnadsfullt på i landet öfligt sätt, i det han berörde jorden med handen och sedan upplyfte denna till munnen; sedan lät han sina slafvar utbreda alla de medförda rikedomarna, Der lågo då på fint flätade halmmattor skatter, som öfverstrålade allt, som spaniorerne dittills skådat. Hvem kan skildra prakten, glansen hos hjelmarna, rustningarna, hals- och armbanden af rena guldet, den felika skönheten hos de af mångfärgade fjädrar konstrikt förfärdigade mantlarna och tygen, de härliga silkeslena bomullsväfnaderna? Och hvem skulle väl kunna gifva ord åt de europeiska krigarnes beundran, då två gyllene skifvor, så stora som vagnshjul, till ett värde af omkring 750 000 kronor, sinnebilder af stjernorna »sol» och »måne», blixtrade emot dem!

Sannerligen, kejsaren hade bort beträda en annan, mindreädelmodig väg, om han velat afhålla spaniorerne från att framtränga längre. Deras begär att lära noga känna det underbara landet måste genom anblicken af dessa skatter endast ytterligare stegras. Så snart derför sändebuden tillkännagifvit sin herskares önskan och höfligt uppmanat främlingarne att återvända hem, började Cortez, som följer: »Nu mer än någonsin önskar jag att lära känna monarken personligen. Omöjligt skulle jag kunna åter träda inför min egen herskares ögon utan att hafva uppnått ändamålet med min långa resa.»

Till följd af denna bestämda förklaring anlände tio dagar derefter en annan beskickning, som väl å nyo medförde rika skänker, men ett undvikande svar. Då spaniorerne framhärdade i sin fordran, drogo sig mejikanerne skygt tillbaka; traktens invånare lemnade icke mera några lifsmedel; de af hetta och moskiter plågade främlingarne började lida brist, och ett uppror skulle ha utbrutit, om icke ankomsten af fem sändebud från totonakerne, aztekernes fiender, framkallat en förändrad stämning. Då under tiden Montejo, Yucatans upptäckare, hvilken Cortez afsändt med två fartyg för att undersöka kusten, återkommit, uppbröt man till den hamnplats, som han upptäckt. Detta stegrade emellertid förtrytelsen hos de missnöjde, hvilka högljudt fordrade, att man skulle återvända till Cuba. Cortez låtsade nu, som om detta vore äfven hans ifrigaste önskan, och uppmanade sin här att inskeppa sig. Derigenom ändrades stämningen, och i stället för uppbrottet till Cuba beslöts grundandet af ett nybygge. Villa Rica de Vera Cruz (det sanna korsets rika stad) uppstod inom några få veckor.

Ännu var man syselsatt med grundläggandet af den nya staden, då Cortez med största delen af sin här bröt upp till Cempoalla, den totonakiske kazikens hufvudstad, för att med herskaren afsluta ett vänskapsförbund. På återvägen till Vera Cruz träffade man sändebud från Montezuma, hvilka af cempoallanerne skulle fordra tjugu ynglingar och jungfrur som bot för den mot de hvite visade gästvänskapen. Cortez lät fängsla sändebuden, men sedan ansåg han klokare att hemligen försätta två af dem i frihet och under bedyranden af sitt vänskapliga sinnelag låta dem återvända till Montezuma. Ehuru väl denne visade sig tacksam derför, ville han dock icke veta af, att främlingarne skulle få komma till hans hufvudstad ; dock sände han genom en ny beskickning ytterligare rika gåfvor, men lät åter igen allvarligt uppfordra de objudna gästerne att så fort som möjligt lemna landet. Men Cortez svarade, att han hade uppdrag till landets herre att uträtta och derför vore fast besluten att uppsöka Montezuma i hans hufvudstad.

Innan han kunde utföra detta, föranledde totonakernes vedervärdiga menniskooffer ett utbrott af förbittring å de

fromt troendespaniorernes sida, hvilket slutade med det afgudadyrkare folkets tvungna omvändelse till kristendomen. Derefter afsände Cortez den 26 juli 1519 från Vera Cruz ett fartyg med dyrbar laddning, hvilket till hans herre och herskare, Carlos I (kejsar Karl V, 1516—1556), skulle öfverföra underrättelsen om det på ett så lysande sätt började tågets gång och framgång.

Under tiden hade ett antal öfver företagets faror och storhet bestörta spaniorer uppgjort den planen att bemäktiga sig ett fartyg och meddela ståthållaren på Cuba underrättelse om de gjorda upptäckterna. Anslaget blef dock afslöjadt, och två af anstiftarne straffades med döden. För att förebygga dylika frestelser beslöt Cortez att omöjliggöra sina följeslagares återvändande, derigenom att han sjelf förstörde sina fartyg. Flottan sänktes i hafvet, de missnöjda och deröfver på det högsta förvånade följeslagarne lugnades.

58. Cortez sänker sina fartyg. Efter Antonio de Solis.

Såsom bevekelsegrunder för detta vågade förfarande föreburo de i hemligt förstånd med den spanske fältherren varande sjömännen fartygens bristfällighet, som för hvar dag visade sig vådligare. Visserligen hade de lidit af skeppsmaskens härjningar, och äfven hade stormarna tillfogat dem mångahanda skador, men så illa, som man föregaf, stod det dock icke på långt när till. Derför fattades det icke tviflare, ja, några af manskapet voro nog djerfva att rent ut beskylla sin general för bedrägeri. Denne afhörde anklagelserna med beundransvärd kallblodighet, stälde sig sjelf högst bedröfvad öfver, att han nödgats förstöra fartygen, i hvilka allt, hvad han egde och hade, låg, ja, han förstod att så mästerligt spela den kränktes och nedslagnes rol, att de missnöjde slutligen förstummades. Icke nöjd dermed, begagnade Cortez tillfället att genom löftesrika ord elda sina följeslagare för sitt stora företag. Så snart han slutat sin vältaliga framställning, skallade ur allas mun det eldiga ropet: Upp till Mejico! Upp till Mejico!

Då den spanska hären den 16 augusti 1519 anträdde tåget till landets inre, bestod den härtill utvalda krigsmakten af 400 fotsoldater, 15 ryttare och 7 fältstycken; med dem förenade den totonakiske höfdingen 1 300 infödda krigare och 1 000 bärare.

Återstoden af äfventyrarne qvarstannade i Vera Cruz under Juan de Escalantes öfverbefäl.

3. Mejicos eröfring.

I början gick spaniorernes tåg genom den heta zonens sköna trakter. Småningom började dock trupperna uppstiga till det terrassformigt sig höjande höglandet. Snart sågo de framför sig de höga bergspetsar, som upptorna sig öfver högslätten; till höger reste sig Sierra Madre med sin dunkla barrskogsgördel och sina långa skuggrika höjdsträckor; i söder stod såsom en oförliknelig motsats det väldiga Orizaba med sin hvita snödrägt. Vid europeernes fötter utbredde sig yppiga fält med ängar, strömmar och blomsterrika skogar; mellan dem framblickade vänliga indianbyar, medan en svag ljuslinie vid randen af horisonten erinrade krigarne om den ocean, bortom hvilken deras älskade fosterland låg, som många icke skulle återse.

Vid tågets fortsättning gjorde sig ett högst ovälkommet ombyte af klimat känbart för alla. Kalla vindar började blåsa, regn genomblötte kläderna, och i dessa högre trakter tycktes haglet genomtränga merg och ben. Spaniorerne i sin rustning kunde bättre trotsa den omilda väderleken, men de arma indianerne, invånare i tierra caliente och endast lätt klädda, dukade under för elementens häftiga angrepp.Landets utseende blef vildt och ohyggligt som klimatet. Vägen slingrade sig längs spetsen af Cofre de Perote, som fått sitt namn af den koffertlika klippan på sin topp, förbi himmelshöga, eldsprutande berg, öfver fält, höljda af lava och aska; ofta gick stigen längs afgrunder, i hvilkas djup, 700—1 050 meter under fötterna, våra äfventyrare varsnade tropikernas blomstrande växtlighet.

Efter tre dagars mödosam marsch kom den utmattade hären genom ett bergpass, Sierra del Agua, och snart öppnade sig för den en fri landsträcka med mildare klimat, ungefär som det i södra Europas trakter. Spaniorcrne

hade uppnått den höjd af mer än 2 200 meter öfver hafsytan, der det stora höglandet sträcker sig mer än hundra mil längs de vulkaniska kägelbergen. Trakten visade tecken till omsorgsfull odling, men alstren voro till största delen nya för våra spaniorers ögon. Öfver allt varsnade de fält och häckar med olika kaktusarter och agaveplanteringar. Den heta och tempererade zonens växter hade i dessa trakter försvunnit den ena efter den andra, endast majsen lyste ännu från högslätternas terrasser.

Under sitt vidare framryckande råkade äfventyrarne, då de genomtågade den lilla fristaten Tlascalas, det vill säga Brödlandets, område, i delo med dess krigiska invånare, med hvilka de icke kunde komma på vänskaplig fot, förrän detta tappra menniskoslag i flere blodiga drabbningar lärt känna den spanska armens tyngd. Att främlingarne härvid icke drogo det kortare strået, derför hade de blott att tacka sina »dundermaskiner», de allt nedslående »eldkulorna» och den lilla hopen ryttare, som emellertid redan blifvit fåtaligare och vid hvilkas anblick tlaskalanerne slutligen äfven vande sig. Detta dödsföraktande folks motstånd under sin beslutsamme härförare, vid namn Xicotencatl, utgjorde ett af de intressantaste dragen under loppet af denna märkvärdiga expedition. Det fattades icke mycket, för att en väl inledd öfverrumpling och derpå tillintetgörandet af den lilla hopen spaniorer skulle ha lyckats den högt bedagade höfdingen. Lyckligtvis märkte man dock i det afgörande ögonblicket fiendens förehafvande och var på sin vakt.

Den 23 september höllo spaniorerne sitt intåg i Tlascalas hufvudstad och afslöto här med den lilla fristaten ett anfalls- och försvarsförbund, som »Brödlandets» tappra folk förblef obrottsligt troget trots mångahanda oförrätter, som det hade att lida. Samma dag som den högtidliga försoningen mellan spaniorerne och infödingarne egde rum, infann sig åter hos Cortez en beskickning från Montezuma, som varnade för tlaskalanerne och uppmanade främlingarne att ofördröjligen begifva sig till det sex mil aflägsna Cholula, der ett ärofullt mottagande och kejserliga sändebudväntade dem. Trots sina nya bundsförvandters varningar efterkom Cortez denna uppmaning.

I Cholula, aztekernas heliga stad, blefvo spaniorerne på det vänligaste mottagna, men märkte redan efter några dagar på de allt knappare blifvande leveranserna af lifsmedel invånarnes förändrade stämning. Den qvinliga tolken Marina, som vunnit förtroende hos

59. Blodbadet i Cholula. en cholulansk kaziks gemål, upptäckte kort derefter för Cortez, att undergång hotade den spanska hären, och lemnade nöjaktiga bevis för sin uppgift. Cortez bjöd nu de falska cholulanernes höfdingar att infinna sig inför honom på gården till ett tempel. Här förehöll han dem deras trolöshet och lät sedan utan nåd nedgöra dem, medan samtidigt tlaskalanerne, som voro lägrade utanför staden, inryckte och utan förbarmande slagtade tusentals af de armainvånarne. Ännu många år derefter erinrade förkolnade ruiner om »blodbadet i Cholula».

Montezuma skyndade sig att för Cortez tillkännagifva sitt beklagande af de olyckliga tilldragelserna i Cholula och bedyra sin oskuld. Denne stälde sig, som om han trodde de vänliga orden, men fortsatte emellertid sitt tåg till Mejico.

Under hela förloppet af det oerhörda företaget visar sig den utomordentlige mannen som expeditionens själ. Öfver allt griper han verksamt in, än i förtruppen, än i eftertruppen; han uppmuntrar de svage, drifver de tröge framåt och söker att i allas bröst alltid på nytt upptända den hänförelsens låga, som glödde i hans eget hjerta. Då han om natten aldrig underlät att sjelf göra runden för att öfvertyga sig, om hvar och en befunne sig på sin post, så hade en gång hans vaksamhet så när kommit att stå honom dyrt. Han hade i mörkret nalkats en skildtvakt så nära, att denne sigtade på honom och, om han icke hastigt gifvit lösen, säkerligen skulle ha skjutit honom.

Hären kom efter flere dagars tåg till ett ställe, der vägen delade sig, men den ena af dess grenar var spärrad af väldiga trädstammar och stora stenar. Cortez frågade de mejikanska sändebuden, som följt honom, hvad detta skulle betyda, och fick af dem veta, att kejsaren önskade varna hären för denna väg, som visserligen vore kortare, men skulle bereda nästan oöfverstigliga hinder för rytteriet. Spaniorens svar var bestämdt och stolt: »Spaniorerne frukta icke för hinder.» Ofördröjligen befalde han att göra ingången fri och taga denna kortare väg. Eröfrarne lemnade till följd deraf det sköna, släta landet, och deras väg förde dem uppför den branta sierran, som skiljer

Pueblas och Mejicos stora högslätter. Luften blef skarpare och mera bitande, och de från snöfälten på de höga bergen nedrusande vindarna kommo soldater och hästar att stelna af köld.

Hären tågade snart mellan det nordamerikanska fastlandets två högsta bergkäglor, Popocatepetl eller Rökande berget och Iztac-cihuatl eller Hvita frun. — De vidskepliga indianerne ansågo bergen för gudar och Iztaccihuatl for dess kolossale grannes gemål. Sagan hade omgifvit berget med en hemlighetsfull förtrollning, som afhöll infödingarne från vulkanens bestigande, hvilket för öfrigt redan af naturliga orsaker skulle ha varit ett outsägligt svårt arbete. Under det Montblanc höjer sin snöhjessa 4 670 meter upp ibland molnen, reser sig Popocatepetl 5 270 meter öfver hafsytan och är således 600 meter högre än bergmonarken i Europa. I detta århundrade har Rökande berget gifvit få bevis på sin vulkaniska natur, men på eröfringens tid rasade det ganska ofta, i60. Spaniorerne i Mejico.synnerhet under spaniorernes vistelse i Tlascala, och ensamt det ansågs af infödingarne för ett dåligt tecken.

Hädanefter infunno sig dagligen hos Cortez utskickade från de närbelägna orterna och anropade de hvita männen om skydd mot det aztekiska väldets förtryck. Ju högre man steg uppåt, desto kallare blef luften, desto vildare omgifningarna; spaniorerne fortsatte emellertid beslutsamt sin väg. Förgäfves försökte Montezuma ännu en gång att genom enträgna böner och beskickningar förmå spaniorerne att vända om; slutligen återstod honom intet val; han måste besluta sig till att låta på det högtidligaste sätt välkomna dem genom sin brorson Cacama, den unge fursten af Tezcuco. Sedan spaniorerne uppnått spetsen af Sierra Ahualco, blef deras väg angenämare, och med glädtiga steg beträdde de området för Montezumas egentliga välde.

De hade ännu icke kommit långt, då de vid en böjning af sierran fingo njuta af en utsigt, som mer än tillräckligt belönade deras mödor. De skådade Mejicos eller Tenochtitlans, såsom infödingarne kallade det, äfven af Humboldt såsom oförliknelig skildrade dal med dess tjusande vexling af vatten, skog och odlade slätter, hvitskimrande städer och skuggiga höjder, kort sagdt, de sågo framför sig ett panorama utbredt, som nästan bländade deras hänryckta ögon. Vid deras fötter präktiga ek-, pinie- och cederskogar och längre ned böljande sädesfält, blandade med yppiga magueyplante-ringar samt frukt- och blomsterträdgårdar. I midten af landskapet framblickade sjöarna, hvilkas stränder lifvades af städer och köpingar, och der, framför Andernas jättehjessor, höjde sig, lik en indiansk kejsarinna med sin perlkrona, den praktfulla hufvudstaden med sina hvita torn och pyramidtempel, det berömda »aztekernes Venezia», vid den 2 500 meter öfver hafsytan liggande sjön Tezcuco. Resande sig högt öfver alla kringliggande bygnader, urskildes tydligt kullen Chapoltepee, monarkens af skuggrika cedergrupper krönta landtliga residens. I vida fjerran bortom den blå sjön och nästan gömd af rika löfmassor, skådades en lysande punkt, den andra hufvudstaden, Tezcuco, och ännu längre bort den mörka porfyrgördel, som omgifver dalen, liksom en rik infattning, hvilken naturen bestämt för den skönaste bland sina juveler. — Det skådespel, som spaniorerne njöto, måtte ha varit likt det, som Mose helsade från Nebos topp, och glädjedruckna utropade de jernhårda männen, uppfylda af rörelse och tacksamhet: Se, detta är det förlofvade landet!

Men beundran för naturens prakt vek snart for andra känslor, då spaniorerne i denna underbara omgifning äfven upptäckte tecken till en civilisation och folkkraft, som fördunklade allt, hvad de hittills skådat.Åter höjde de klenmodige sina röster och begärde att bli återförda till Vera Cruz; men generalen visste att ingifva dem mod, i det han sade: »Huru kunnen I nu tänka på ett återtåg, då de gyllene portarna stå öppna för att insläppa eder!» I sina bemödanden att uppmuntra folket understöddes han af de tappraste i sin här, hvilka ära och guld lågo lika mycket om hjertat som honom sjelf.

Hären tog sin väg till den kejserliga hufvudstaden. Efter hand blefvo skogarna glesare, de odlade jordegendomarna talrikare, och här och der påträffade spaniorerne små byar, hvilkas invånare vänligt helsade dem. Af alla hörde de upprepade klagomål öfver aztekernes förtryck, klagomål, som icke ohörda förklingade för Cortez' öron.

Den 8 november 1519 följde intåget i aztekernes hufvudstad. Efter att ha öfvergått en rörlig dambro hade spaniorerne just vikit in på en af hufvudgatorna, då ett lysande tåg kom dem till möte. Det var aztekernes

mäktige beherskare sjelf, som nalkades. Midt ibland sina förnäme, buren af sitt rikes store, satt Montezuma i en gyllene, med fjädrar och juveler prydd öppen bärstol. Hans förnäma följeslagare tvungos af den stränga hofetiketten att vandra barfotade. Med långsamma steg och nedslagna ögon gingo de på ömse sidor om den fruktade. Så snart tåget anländt framför spaniorerne, steg den praktfullt klädde monarken ur bärstolen och gick, stödd af sin broder och sin brorson, fram mot främlingarne. Vägen framför honom belades med mattor, så att icke den kejserliga foten skulle vidröra blotta jorden. Under tiden bildade de förnäme vördnadsfullt en häck, det lägre folket deremot föll på knä.

Mejicos beherskare torde då ha varit omkring fyrtio år gammal. Hans gestalt var smärt, hans anlete hade vinnande drag; hans beteende var det hos en man, som är van att befalla och medveten om sin värdighet. Monarken bar en i djupa veck fallande, med fjädrar rikt broderad mantel, medan hans fötter skyddades af sandaler med gyllene sulor. Den kejserliga drägten strålade af perlor och ädla stenar; endast hufvudprydnaden var jemförelsevis enkel, enär den blott bestod af en grön, långt ned åt ryggen fladdrande fjäderbuske.

De två märkvärdiga männen helsade hvarandra otvunget och vinnande. Cortez skänkte kejsaren ett kristallsmycke; deremot blef han sjelf af Montezuma lyckliggjord med en dyrbar guldkedja, hvars särskilda länkar förestälde fint arbetade flodkräftor. Med vajande baner och under musikens muntra toner framträngde nu spaniorerne i det södra qvarteret af Tenochtitlan. De dem anvisade qvarteren bestodo af en lång räcka stenbygnader och hade61. Tempelanläggningarna i den stora teokallien i Tenochtitlan. Efter Gomaras beskrifning restaurerade af O. Mothes.

förut tjenat Montezumas fader till residens. Här gjorde de trötta och hungriga vandrarne beqvämt åt sig; dock försummade de för de kostliga rätter, som bjödos dem, ingalunda den vanliga försigtigheten. Omtänksamt planterade Cortez sina kanoner framför palatset och lät genom utstälda poster bevaka alla ingångarna dertill.

Kort efter deras ankomst infann sig Montezuma med ringa följe. Nu utspann sig ett lifligt samtal, hvari generalen hufvudsakligen förklarade ändamålet med sin ankomst till landet. Han sade, att »endast önskan att lära känna en så stor monark och for honom uppenbara de kristnes tro hade föranledt honom till den långa resan».

Följande morgon lät den spanske befälhafvaren bedja om tillåtelse att göra kejsaren sin uppvaktning. Åtföljd af de förnämste bland sina officerare, begaf han sig till det närbelägna residenset, en rad af praktbygnader med oräkneliga rum, hallar och salar, trädgårdsanläggningar och bad, hvilkas storartade beskaffenhet öfverträffade Spaniens mest prisade slott.

Aztekerne betraktade i början sina gäster som väsen af högre art, Cortez sjelf som den länge af dem väntade mäktige anden. Den vidlyftiga staden, som spaniorerne nu genomvandrade, var då bebodd af väl 300 000 invånare. Den låg midt i Tezcucosjön, som blott genomskars af tre hufvudvägar, hvilka förenade stad och strand med hvarandra, Praktfulla tempel, ansenliga palats funnos till stort antal i hvarje del af Tenochtitlan, och allt vitnade om, att dess invånare voro medlemmar af ett högt bildadt folk.

Det aztekiska rikets gamla hufvudstad stod på samma plats, som det nu varande Mejico intager. Dess läge erinrade i sjelfva verket lifligt om Venezias; den var bygd på åtskilliga små öar i sjön. Men om en aztek från Montezumas dagar skulle betrakta nutidens Mejico, hvilket, efter sin förstöring af spaniorerne, liksom en foinix höjde sig ur det gamla Tenochtitlans aska, skulle han icke känna igen den gamla kejsarstaden. Den senare genomströmmades af Tezcucosjöns vatten, medan den nu varande staden, genom vattendragens uttorkande aflägsnad 4 600 meter från sjön, ligger högt och tort pä fasta landet.

Öfver allt rådde lif och rörelse som i en bikupa, förnämligast på de talrika kanalerna. De genomskuro staden i alla riktningar. Några af dem begränsades af smala stenlagda vägar för fotgängare och bevakades af personer, som hade att uppbära afgift för deras begagnande, eller ock sattes de i förbindelse med hufvudgatorna medelst på sidorna inskjutande fördjupningar, der de oräkneliga sluparna, båtarna och pirogerna kunde lägga i land. Antalet af farkoster, som förmedlade samfärdseln åt alla håll af62. Torgplatsen i Tlatelolco.den stora sjön och dess granskap, uppskattas af samtida skriftställare till 30 000, ja, till 50 000.

Till hufvudstadens största märkvärdigheter hörde vidare den vidsträckta torgplatsen Tlatelolco. Här funno spaniorerne en rörelse, för visso icke mindre liflig än den på leipzigmässans tid, men af helt annan, mycket mera främmande natur. Vi kunna icke följa de häpnande europeerne till de olika bodarna för »fjäderstickare», juvelerare, frukt-, pels-, bok- och vapenhandlare; blott ett karakteristiskt skådespel vilja vi nämna: de med halskedjor vid en påle bundna och med en lapp, angifvande priset, försedda slafvarne, hvilka här liksom de öfriga torgvarorna voro utstälda till försäljning.

En hjertslitande anblick! — Ännu mera skakande var dock det, som visade sig för spaniorernes ögon i stadens hufvudtempel, den stora, åt krigsguden Huitzilopochtli eller Vitzliputzli invigda teokallien. Vester om det stora templet, midt emot hufvudingången, såg man en stor pyramid, bestående af en ställning med omkring 136 000 menniskoskallar. Den mejikanske Mars' tempel, af fyrkantig grundform, höjde sig i fem våningar, som upptill blefvo allt smalare, hvilket gaf det utseende af en stympad pyramid. Branta trappor förde från terrass till terrass ända upp till toppen, och det så, att man måste vandra fyra gånger omkring hela bygnaden, innan man uppnådde höjden af platformen. Nästan alla teokallier voro bygda på detta sätt; till somliga ledde dock äfven nedifrån ända upp oafbrutet uppstigande trappor, så kallade »fritrappor». Spaniorerne med sin anförare klättrade upp till templet, som erbjöd en storartad utsigt åt alla håll, och dit Montezuma ilat före dem för att göra dem bekanta med de på platformen befintliga helgedomarna, Dessa förvarades i två med prydligt träsnideri sirade torn och bestodo hufvudsakligen i de förfärligt vanskapliga bildstoderna af krigsguden och andra gudomligheter. Rysande vände sig de kristne bort från de skråpukslika gestalterna, men ännu större blef deras fasa, då de på väggarna varseblefvo den tjocka skorpan af kringrunnet menniskoblod och vid utgåendet den framför tornen stående hvälfda offerstenen. »Lukten i dessa hallar var outhärdligare än i Castillas slagtarhus», säger Bernal Diaz, en vapenbroder till vår hjelte. Cortez sjelf klädde sin förbittring i ord, i det han yttrade, att han ansåge för sin pligt som kristen att förstöra de vederstyggliga afgudarne och, liksom på andra ställen, äfven här sätta en bild af frälsaren och hans jungfruliga moder i de störtades ställe. Vid denna förklaring sjöd Montezumas blod af inre rörelse. Långt efter sedan de hvite lemnat de blodiga platserna för aztekisk vidskepelse, dröjde han ihelgedomen, för att försona den skymf, som främlingarne tillfogat hans gudar.

Mångahanda tillfälligheter och misshälligheter, hvilka likväl alltid på nytt bilades genom nya vänskapsförsäkringar, lemnade Cortez icke i tvifvel om, att folket, presterskapet och rikets store dag från dag kunde mindre tåla de djerfva främlingarne, att de upphörde att frukta dem, men hatade dem så mycket bittrare, i synnerhet som spaniorerne beträdt deras heliga stad i förbund med deras gamla dödsfiender, krigarne från Tlascala. Den djerfve och fjerrblickande Cortez tänkte skaffa sig säkerhet i sin så utomordentligt hotade belägenhet. Sålunda föll han på den tanken att bemäktiga sig kejsarens person och sätta denne i förvar som underpant för sin egen säkerhet. Strecket lyckades. Den förtroendefulle monarken, förd till Cortez' boning, blef här skamligt öfverfallen och lagd i bojor. Dervid stannade det dock icke; Montezuma måste som vasall underkasta sig Spaniens krona och slutligen ytterligare afsäga sig regeringen öfver sitt rike till förmån for de inträngda främlingarne. Äfven de förnämsta höfdingarne tillfångatogos, och ett förbud mot de blodiga menniskooffren utfärdades. Mot det sist nämda vore ingenting att anmärka, om man blott öfverlemnat åt kristendomens läror och välsignelser att fullborda mejikanernes omvändelse.

Cortez liknade dock alla upptäckare och eröfrare i det sextonde århundradet: han ansåg den kristna trons utbredande som ett hufvudsyfte för dessa eröfringståg. Med större nitälskan än fördragsamhet trodde sig alla dessa verldsstormare utföra ett Gud välbehagligt verk, om de kunde tillföra sin kyrka de hedniska indianernes själar, hvilka man som afgudadyrkare ansåg hemfallna åt den eviga fördömelsen. Och sålunda skedde de vilsefarandes omvändelse icke på det till hjertat gående ordets väg, som ensam leder till sann öfvertygelse, utan evangeliets krigiska förkämpar lärde kärlekens religion med svärdet i handen. Äfven Cortez bekände sig till den grymma läran: Omvänd dig eller dö!

Under det sakernas gång således närmade sig en ödesdiger katastrof, uppsteg plötsligt ett oväder från ett håll, hvarifrån man minst hade väntat fara. Velasquez, ståthållaren på Cuba, hvilken redan länge med afund åsett Cortez' framgångar, var ingalunda sinnad att lemna den lysande eröfingen åt honom. Så stor än faran tycktes vara

att rycka det ännu icke på långt när underkufvade landet från den lycklige medtäflaren, hade han dock fattat sitt beslut och afsände under Narvaez' befäl en här af 800 man fotfolk, 80 ryttare och 12 kanoner för att taga Mejico i besittning. Så snart Cortez fick underrättelse härom, ryckte han, qvarlemnande blott 150 man i Mejico, med en skara trognemot Narvaez, öfverföll honom under natten, slog honom och var så lycklig att draga soldaterne på sin sida.

I begrepp att begagna den vunna makten for nya stora planer, måste han dock ila tillbaka till hufvudstaden, emedan han fick underrättelse om olyckliga händelser, som under tiden tilldragit sig der.

Mejikanerne voro i fullt uppror. De hade gripit till vapen, öfverfallit spaniorerne i deras egna qvarter, uppbränt de af dem bygda brigantinerna, underminerat fästningsverken, dödat flere kastillaner och svårt sårat många af dem. Häftigheten hos Alvarado, Cortez' förnämste fälthöfding, hvilken såsom hans ställföreträdare förde befälet i Mejico, var den egentliga orsaken till sakernas förändrade ställning.

Hos aztekerne var det nämligen ett bruk att till sin blodige krigsgud Huitzilopochtlis ära årligen i maj fira en stor fest, till hvilken en stor del af de förnäme och ädle i hela landet strömmade. Den skulle firas på gården till teokallien, i närheten af de spanska qvarteren. Kazikerne bådo Alvarado, att han måtte tillåta festen försiggå på vanligt sätt och att äfven Montezuma skulle få deltaga deri. Det senare afslog Alvarado bestämdt, hörsammande Cortez' befallning; det förra tillät han deremot, under vilkor, att inga menniskooffer dervid komme att ega rum och att inga vapen bures.

Omkring 600 förnäma azteker samlade sig på den bestämda dagen, klädda i sina präktigaste högtidskläder, strålande af smycken af guld och ädla stenar. Alvarado och hans vapenbröder sällade sig till dem som åskådare; de voro alla beväpnade. Snart började infödingarne sina dansar och vilda melodier, då plötsligt Alvarado och hans följeslagare med dragna svärd störtade löst på de förnäme och utan medlidande nedhöggo dem, öfversvämmande marken med strömmar af blod. Ingen af de förrådde blef vid lif! — Ännu icke tillfredsstälda genom dessa gräsligheter, voro spaniorerne skändliga nog att äfven beröfva de mördades lik deras prydnader. — På denna olycksdigra dag föll blomman af den aztekiska adeln. Det fans knapt en familj i staden, som icke blifvit försänkt i sorg och jämmer.

Som bevekelsegrund till detta afskyvärda dåd uppgaf Alvarado, att till hans öron kommit underrättelse om en sammansvärjning bland de aztekiska store och att denna underrättelse bekräftats af spaniorernes bundsförvandter. Hastigt fattande sitt beslut, hade han nu följt det exempel, som Cortez gifvit i Cholula. Alvarado hade likväl missräknat sig, då han jemförde Tenochtitlans krigiska invånare med de förvekligade cholulanerne. Blott allt för snart skulle han erfara detta,Knapt var slagtandet till ända, förrän underrättelsen om detta blodbad spridde sig som en löpeld omkring den vidsträckta staden. Invånarne trodde knapt sina sinnen. Allt godt, som de dittills ännu möjligen tänkt om främlingarne, var glömdt, och endast det sista upprörande dådet fylde deras själ med oändlig afsky och hat. De törstade efter hämd. Lågande af raseri grepo de till

63. Montezuma blir sårad.

vapen, och följande morgon vid dagbräckningen följde från alla håll ett stormande anfall på spaniorerne.

Aztekerne hade rest sig som en man och gripit till vapen både mot sin monark, hvilken de beskylde för svaghet mot främlingarne, och mot dessa sjelfva, deras förtryckare, samt belägrade kort derefter äfven den återkomne Cortez i hans egna qvarter. Alla hans bemödanden att besvärja stormen voro förspilda. Föratt lugna folket visade Cortez det från tinnarna af sitt tak kejsaren i full skrud; denne tilltalade äfven mängden, men ett hagel af stenar och pilar följde som svar, så att Montezuma, dödligt sårad, sjönk till marken och några dagar derefter dog. Cortez' belägenhet blef nu dag från dag farligare, och då han rätt väl insåg, att han icke kunde försvara staden mot aztekernes öfvermakt, beslöt han anträda återtåget från hufvudstaden. Detta kunde endast med de smärtsammaste förluster och efter öfvervinnande af utomordentliga svårigheter verkställas natten mellan den 1 och 2 juli 1520. Ty aztekerne hade besatt alla från staden till sjön ledande utgångar och gjort alla dammar och vägar ofarbara. Ett gräsligt blodbad började och räckte flere timmar.

Först vid morgongryningen kunde man öfverblicka den förödelse och förvirring, som de förföljande aztekerne hade anstalt. De bruna och hvita kämparnes dunkla massor hado under stridens hetta råkat så in i hvarandra, att man knapt kunde skilja vän från fiende.

Jorden bäfvade under angriparnes och försvararnes böljande massor. Vid en blick utåt sjön kunde man urskilja otaliga ännu allt jemt annalkande båtar med nya kämpar, medan på alla vägar tusen och åter tusen spjut blixtrade i skymningen. Den, som räddat sig under »olycksnatten» (triste noche), var utmattad och dödstrött af de utståndna strapatserna. Det sammanskrapade och medtagna bytet hade till största delen uppslukats af sjöns böljor eller måst qvarlemnas i trängseln.

Då Cortez mönstrade sin här, fattades 450 spaniorer och 4 000 man hjälptrupper; knapt hälften af det manskap, i spetsen för hvilket han vågade genombrytningen, hade han räddat till sjöns strand.

De saknade spaniorer, som icke omkommit eller nedgjorts, blefvo som fångar släpade till de mejikanska gudomligheternas altaren, der de obarmhertiga presterne efter många marter sleto deras klappande hjerta ur den lefvande kroppen för att offra det, ännu rökande, åt sin blodiga gudom. Cortez, hårdt ansatt från alla håll och ofta blott såsom genom ett underverk undkommen den ögonskenligaste dödsfara, visade sig, liksom i alla svåra lägen, äfven under denna förfärligaste tid af sitt lif som en hjelte. Oförtruten och oböjd, delade han med sina soldater alla försakelser och lidanden. Derigenom visste han att ingifva sina trogne ny tillförsigt för den ännu förestående heta striden, hvarvid det å nyo handlade om allas lif eller död.

På det vidare fortsatta återtåget sågo sig spaniorerne på alla håll kringsvärmade af talrika skaror; då de kommo ut från den mellan klyftor och höjder sig sträckande högslätten, sågo de medens aztckernes har, väl 100 000 man stark, i slagordning framför sig. Nu gälde det! Undergången var vissare än lifvet, ty den lilla skaran spaniorer försvann bland fiendernes oräkneliga mängd;

64. Strid och återtåg öfver dammen under »olycksnatten».

men detta nedslog ingalunda modet hos den lilla skarans hjeltemodige anförare. Omgifven af några få trogne, sprängde han med dödsförakt fram till aztekernes riksfana, sträckte den fiendtlige fältherren till jorden, grep baneret och lyfte det högt i luften.

Spaniorerne jublade, mejikanerne visste deremot icke, huru det gått till — de stirrade först som förlamade derpå, sedan, gripna af fruktan och fasa, störtade de sig på den ursinnigaste flykt. Redan den följande dagen inryckte spaniorerne i Tlascala och funno här den efterlängtade hvilan.

65. Den första mässan efter återeröfringen af Mejico.

Ehuru sjelf farligt sårad, ville Cortez dock icke afstå från Mejicos eröfring. Nya trupper, egentligen bestämda till Narvaez' förstärkning, stötte till honom från Cuba och Jamaica. Ånyo ryckte han löst mot Mejico, som han också efter heta strider till landsoch sjös, dock först efter 75 dagars belägring, återeröfrade den 13 augusti 1521.

Besegrandet af ett så tappert folk, hvars krigare räknades i hundra tusenden, skulle svårligen ha lyckats inkräktarne, om aztekerne kunnat förlikas med hvarandra. Men oeniga sins emellan, bekämpade det härliga landets hufvudstammar hvarandra nästan utan afbrott sedan många, många år tillbaka, och äfven denna gång befunno sig på Cortez' sida de oförskräckta tlaskalanernes stridbara män, och efter hand sällade sig till dem alla rundt omkring Tezcucosjön boende, mot aztekerne afvoga stammar.

Under ledning af en sådan hjelte som Cortez och hans tappra krigsöfverstar, en Pedro Alvarado, Gonçalo de Sandoval med flere, måste spaniorerne och deras infödda bundsförvandter slutligen vinna seger öfver de uthungrade invånarne i det nästan alldeles förstörda Tenochtitlan. Hvad som ännu var i behåll af praktstaden förstördes af den efter byte girigt kringsnokande soldathopen.

Den under tiden till konung upphöjde och nu på flykten stadde Guatemozin, en oförskräckt furste, hvilken synes fullkomligt värd vår aktning och vårt deltagande, upphans på sjön och fördes inför segervinnarne, hvilka bragt så stor olycka öfver det aztekiska riket. »Jag har gjort, sade monarken med värdighet, hvad en konung höfdes; jag

har till det yttersta försvarat mitt folk och rike; nu återstår mig ingenting annat än döden. Tag din dolk och stöt den i mitt hjerta!»

Spaniorerne rördes icke af så mycket hjeltemod, ty de hade hoppats på rikt byte, men funnit aztekernes boningar tomma på skatter. För att få veta, hvar de voro gömda, lät man i Cortez' frånvaro den olycklige fursten och en vän till honom undergå tortyr; men Guatemozin förrådde intet, sannolikt emedan han ingenting hade att förråda, och då Cortez kom dit, befalde han sitt folk att låta konungen vara. Misstänkt för en sammansvärjning, blef han dock sedermera på Cortez' befallning afrättad.

Nu blef den ena provinsen efter den andra underkufvad. Genom sin företagsamhetsanda hade Cortez inom den korta tiden af tre år efter Mejicos besittningstagande åt den spanska kronan förvärfvat en landsträcka af mer än 400 mil längs den atlantiska kusten och mer än 500 mil längs Stilla hafvet. Ryktbarheten af hans namn och de öfverraskande berättelserna om de eröfrade landen lockade oupphörligt en mängd äfventyrare till Nya Spanien och försågo på detta sätt dess ståthållare tillräckligt med friska rekryter.

Snart var äfven Tenochtitlan eller Mejico åter uppbygdt, och det präktigare än förut. Men spaniorerne förstodo väl att utrota det folk, hvars herrar de blifvit, men icke att uppfostra det.Inom de tre år, som de hvite vistats i aztekernes land, blefvo af dem, som skulle varit kallade att tillföra det välsignelserna af en högre odling och välgerningen af de kristliga lärorna, genom

66. Fernando Cortez. Efter en originalmålning i »Purissima Concepcion de Jesus'» hospital i Mejico.

omättlig guldtörst och dyster religiös fanatism hundra tusenden af urinvånarne utrotade och deras karakter fullkomligt förändrad. Till namnet och den yttre formen blefvo de olyckliga mejikanernevisserligen kristne, men i verkligheten ha de ända intill denna dag förblifvit hedningar, ett urartadt, odugligt folk.

Två år efter Tenochtitlans fall drog (1523) den tappre Alvarado, hvilken aztekerna kallade Tonatiuh, »solens barn», ut på nya upptäckter och eröfrade den del af Centralamerika, som nu kallas Guatemala; en annan af Cortez' officerare kom till Honduras. Samtidigt utforskades Mejicos vestra kust. Halfön California upptäcktes 1533 af en basker, Ximenez. Acapulco höjde sig redan på Cortez' tid till stor betydelse. Det bildade utgångspunkten för de vid Stilla hafvets kuster företagna upptäcktsfärderna, som sträckte sig långt in i Kaliforniska viken.

Den man, som åt sin herskare eröfrat verldens skönaste rike, skördade icke lönen för en så utomordentlig bragd. Man tilldelade väl »eröfraren», såsom spaniorerne kallade sina första hjeltar i upptäckternas tidhvarf, ståthållarvärdigheten i det nyspanska riket och förlänade honom såsom ärftligt län Oajacas bördiga dal, hvilken också af hans efterkommande besuttits ända intill senaste tid, men samma otacksamhet och afund, som förföljt den store Colombo ända till grafven, gaf sig ingen ro, förrän den störtat äfven den väldige Cortez. År 1528 infann han sig i Spanien, omgifven af en mängd mejikanska ädlingar och med en mot sin höga ställning svarande prakt, för att försvara sig. Kejsar Karl V mottog sin store vasall med utmärkelse, men lemnade honom icke i besittning af sin forna makt. Återkommen till Mejico 1530, företog Cortez nya eröfringståg och kom under sin sista expedition ända till trakten af Coban, norr om Gruatemala. Hans nästa plan var riktad på Nicaragua och derifrån på Darien. Men dåliga tidningar från Mejico återkallade honom dit. Nu började den bedrövligaste tiden af hans lif, en period full af förtret, småaktiga tvister och ständiga förödmjukelser. Efter fyra år begaf han sig ännu en gång till Spanien för att skaffa sig rätt mot fortfarande förtal, anklagelser och förfördelanden. Han fann emellertid blott ett kallt mottagande. Ett annat slägte af menniskor hade vuxit upp och visste icke att uppskatta folk af »aztekdödarens» slag. Så många svikna förväntningar tärde på hans lifsmerg och böjde »eröfrarens» stolta sinne; sedan 1540 hemkommen till Spanien, dog han i en ålder af 61 år den 2 december 1547 på en landtegendom vid Sevilla.

* ståthållaren dref sin fega grymhet så långt, att han genom springorna i en närbelägen rörhydda åskådade bödelns förfärliga arbete och lät det blodiga dådet försiggå, fastän han hörde sin måg heligt och dyrt betyga sin oskuld.

Den fege uslingen sjelf uträttade ingenting märkvärdigt under sin vistelse i Darien. I norr blef dock redan 1515 Nicaragua upptäckt af Badajoz. Odjuret Espinosa genomtågade med 300 man landet omkring Panamaviken och utbredde öfver allt, dit han kom, ödeläggelse, skräck och död bland de olyckliga invånarne. Enligt las Casas skola 40 000 af dem ha omkommit. På senare upptäcktståg framträngde indianutrotaren från ön Coiba ända till Cap Blanco. Äfven under de följande åren blefvo kusterna vid Stilla hafvet ytterligare genomforskade och Nicoyaviken befaren. Här hörde man talas om längre i norr belägna land, om ett mäktigt, långt bort ifrån invandradt folk, som till Nicaragua förflyttat kakaoträdet och satt dess frukter i omlopp som penningar. Gil Gonçalez hade mot slutet af 1523 redan trängt djupt in i Nicaragua och planterat kristendomen bland de mottagliga infödingarne. Den sist nämde upptäckaren kom ända till Fonsecaviken.

Vid samma tid sökte Diaz de Solis, i det han höll sig sydligare, komma till Stilla hafvet och derifrån till Indien. Redan trodde han sig ha funnit Stora oceanen, då han vid fortsatt färd märkte, att han kommit in i en flod, La Plata. Vid ett försök att landa i dessa trakter blef han dock jemte flere af sitt folk gripen, stekt och uppäten. De öfriga af besättningen återvände modfälda hem.

Då kejsar Karl V 1516 tillträdde regeringen öfver sitt spanska konungarike, sträckte sig, till följd af hans folks företagsamhetsanda, de nya upptäckterna på andra sidan oceanen allaredan från Hondurasviken till La Plata. Men stränderna af den stora Mejikanska viken hade ännu förblifvit förborgade för sjöfararens öga. Dock var tiden kommen äfven för deras afslöjande: Fernando Cortez hade satt sig i rörelse för att göra slut på aztekernes rike.

*

V.

Mejicos upptäckt och eröfring af Fernando Cortez.

Mejicos upptäckt. — Hernandez de Cordova vid Cap Catoche. — Juan de Grijalva på Cozumel. — Mejicos eröfring af Cortez. Dess förtid. Expeditionen till Mejico. Första sammanstötningen med tabaskanerne. Grundläggandet af Vera Cruz. Aztekernes like under Montezuma. Flottans förstöring. Förbund med totonakerne. Strid och förbund med tlaskalanerne. Blodbadet i Cholula. Ankomsten till Tenochtitlan. Narvaez' sändning. Segern öfver honom. Återkomst till hufvudstaden. Aftåget under »olycksnatten». Mejicos återeröfring. »Eröfrarens» sista lefnadsdagar. — Ytterligare upptäckter på Mejicos kuster.

1. Mejicos upptäckt.

Nordvest om den stora landtunga, som förenar Nord- ochSydamerika med hvarandra, ligger det gamla kulturlandet Mejico; spetsen af halfön Yucatan ligger blott på 30 mils afstånd från den 1492 af Colombo upptäckta ön Cuba. Ändock förflöt nära ett fjerdedels århundrade, innan europeerne fattade fast fot i östra delen af detta vigtiga område.

År 1517 blef adelsmannen Hernandez de Cordova väderdrifven dit, då han med tre fartyg afseglat från Cuba för att hemta slafvar från Bahamaöarna, Han landade vid Cap Catoehe, och hans förvåning öfver hvad han här såg tilltog, då han märkte, att icke blott jordens odling, husens fasta bygnadssätt och prydligheten hos infödingarnes guldsmycken läto sluta till ett folk med högre odling, utan att äfven en helt annan krigisk anda bodde hos invånarne på halfön Yucatan, der han landstigit, enär de öfver allt uppträdde fiendtligt och våldsamt mot spaniorerne samt vid en sammanstötning tillfogade Cordova sjelf mer än ett dussin sår. Fastän både han och hälften af hans följeslagare efter hemkomsten dogo till följd af de utståndna mödorna, lockade dock de medförda guldsakerna till nya färder.

Sålunda kom den 20 april 1518 till samma kust en annan adelsman, Juan de Grijalva, en menskligt sinnad man med fina seder och stor rättskaffenshet. Under honom fördes befälet af flere andra män, hvilkas namn såsom »Mejicos eröfrare» vunnit stor ryktbarhet: Francisco de Montejo, hvilken sedermera underkufvade Yucatan, vidare Pedro de Alvarado och Alonso de Avila, Fernando Cortez' ridderliga vapenbröder. De funno först Svalön eller Cozumel vid östra kusten af Yucatan och planterade här å ett gammalt tempeltorn konungens af Spanien baner. Sedan styrde äfventyrarne längs Yucatans kust först norr och sedan vester ut till Mejikanska viken. Grijalva seglade in i den under namnet Tabasco bekant vordna floden och vann här förtroende hos en kazik, som klädde honom från hufvud till fot i en indiansk rustning af guldbleck.

Främlingarnes ankomst öfverraskade ingalunda landets invånare. Fast mera väntade de sina gäster, ty underrättelsen om uppträdandet af de hvita män, som Cordova fört dit, hade redan framträngt till rikets medelpunkt, der en monark herskade, hvilken på grund af hans makt titeln »kejsare» med fog tillkommer. Underbar nog lät underrättelsen om de i öster uppträdda männen, hvilka enligt beskrifning redo på sällsamma fyrfotade ormar och med bevingade farkoster plöjde hafvet, hvilka till sina vapen fogat blixt och dunder och hvilkas yttre utseende motsvarade de urgamla arfsägnerna. Enligt dem skulle en landets forne gudalike välgörare, till hudfärgen också en hvit man, ha lofvat mejikanerne att en gång återkomma. Genast efter europeernes förstauppdykande affärdades derför medelst depescher i hieroglyfer underrättelse derom till landets stora hufvudstad, och der motsåg man de fruktade gästernes framträngande ingalunda med längtan, men väl med en fruktan, som rättare kunde kallas fasa. Ju längre Grijalva framträngde, desto misstrognare bemötte man honom. Han fann samma ofredliga mottagande, som redan hans föregångare klagat öfver. Hvad som vidare tilldrog sig försvagade icke heller det dåliga intrycket. I trakten af det nu varande Vera Cruz påträffade man nämligen rökande, af menniskoblod färgade altaren, som befunno sig på trapplikt sig höjande pyramider. Den 19 juni tog Grijalva landet i besittning, men vistelsen i den af giftiga dunster uppfylda kusttrakten visade sig högst farlig för helsan, och derför begaf sig expeditionens befälhafvare enligt erhållna föreskrifter åter på hemvägen. Emellertid kunde man anse som en framgång, att det lyckats sjöfararne att för värdelösa leksaker tillbyta sig en skatt af juveler, guldprydnader och sällsynta tyg. Grijalva lyssnade emellertid icke till sina följeslagares böner att grunda en koloni i det guldrika landet, utan skickade Alvarado med de förvärfvade skatterna i förväg till Cuba. Man hade kommit ända till mynningen af Panuco, då kallad Rio de Canoas, der man hade att bestå en het strid med de på talrika båtar ditskyndande infödingarne. I slutet af september befunno sig upptäckarne åter på Hispaniola. Redan under vägen erfor man, att en större flotta vore på väg för att vidare fullfölja de gjorda upptäckterna, men Grijalva drabbade efter hans återkomst de häftigaste förebråelser, emedan han försummat att grunda ett nybygge. I hans ställe hade under tiden trädt en hjelte af sällsynt slag, hvars lysande snille lyckades i det djerfva vågstycket att med en handfull menniskor eröfra ett stort rike — Fernando Cortez.

Fernando Cortez, född i Medellin i Estremadura år 1485, skulle enligt sin faders, en infanterikaptens, bestämmelse med anledning af sin sjuklighet, sina mångfaldiga kunskaper och lysande själsgåfvor välja en rättslärds kall. Den blifvande licentiaten egnade sig dock vid universitetet i Salamanca mera åt ett syslolöst dagdrifveri än åt studier. Sedan brushufvudet emellertid äfven i kroppsligt afseende mot förväntan ståtligt utvecklat sig, nekade föräldrarne icke sitt samtycke, då han beslöt sig att taga krigstjenst och under Gonsalvo de Cordova kämpa mot morerne. Men plötsligt kom den vankelmodige ynglingen på andra tankar, han ville på andra sidan verldshafvet söka tillkämpa sig en ännu ärofullare framtid. Då störtade han, få dagar före den för afresan bestämda tiden, utför en brant mur och skadade sig så illa i foten,att ett längre sjukläger gaf honom ledighet att öfva sig i tålamod och gå in i sig sjelf.

Först två år senare, 1504, kunde den nittonårige ynglingen anträda sin resa till Nya verlden och kom äfven lyckligt till Hispaniola. Här egnade han sig i början åt jordbruket och beklädde sedan till följd af sin duglighet en plats som notarie. Vid Diego Velasquez' krigståg mot de upproriska indianerne och mot Cuba utmärkte sig Cortez, som icke ogerna utbytt pennan mot svärdet, i så hög grad, att han förvärfvade sig så väl Velasquez' gunst som ock sina stridskamraters tillgifvenhet. Dock uppstod snart till följd af hans deltagande i en sammansvärjning en osämja mellan honom och den till ståthållare på Cuba utnämde Velasquez, som bragte Cortez i fängelse och

lifsfara, men slutligen finn en oväntad lösning i hans giftermål med ståthållarens slägting. Fredligt lefde det unga äkta paret på ett af den frikostige fränden skänkt landtgods, då Velasquez utsåg sin slägting till anförare för ofvan nämda upptäcktståg och stälde honom i spetsen för den flotta, som skulle taga i besittning och underkufva det af Grijalva upptäckta landet. Och i sjelfva verket, den beslutsamme Cortez med sin menniskokännedom var rätte mannen att under sin jernviljas makt böja talrika efter guld törstande äfventyrare och att med detta hjeltepack lösa den förelagda stora uppgiften.

Beredvilligt efterkom Cortez den honom meddelade kallelsen och offrade sin förmögenhet för att främja det stora företaget. Tre hundra efter ära och byte törstande sällar skulle den 18 november 1518 på sex fartyg gå till segels med honom; — då ångrade Velasquez plötsligt det stora förtroende, som han ämnade skänka sin anförvandt. Vorden misstrogen mot en man, som han sjelf valt, stod han just i begrepp att återkalla det gifna uppdraget, då Cortez, för hvilken hans förändrade stämning icke förblifvit någon hemlighet, nu så mycket mer af alla krafter påskyndade sin affärd och oförmodadt lättade ankar. Då ståthållarens tjenare förkunnade flottans utlöpande, sprängde Velasquez genast på sin snabbaste springare till hamnen. Han kom i lagom tid for att se, huru fartygen, som buro Cortez och hans lycka, ilade bort för fulla segel.

Då Cortez i en bevarad båt närmade sig guvernören inom hörhåll, ropade denne till honom: »Således lemnar du mig? I sanning ett artigt afsked!» — »Om förlåtelse! svarade Cortez; tiden brådskar, och det gifves saker, som måste utföras, så snart de äro uttänkta. Har ers excellens något mer att befalla?» Efter dessa ord tog han med en artig rörelse med handen afsked af den af raseri skummande ståthållaren och begaf sig om bord på chefsfartyget.

I Trinidad, en stad på Cubas kust, planterade Cortez sitt banerför att inbjuda till deltagande i sitt tåg. Ännu många äventyrslystna sällar slöto sig här till honom, så att han vid en mönstring vid Cap San Antonio räknade en oförvägen skara af 880 man. Han hade tio grofva och fyra lättare kanoner samt sexton hästar. Med dessa ringa medel seglade flottan den 18 februari till kusten af Yucatan.

55. Spanska rytteriet fäller utslaget.

Af en storm drifven till ön Cozumel, hade Cortez den glädjen att ur fångenskap hos infödingarne befria en spanior vid namn Aguilar, hvilken genom ett skeppsbrott fallit i indianernes händer och i många år stått i en mäktig kaziks tjenst, och att derigenom i honom vinna en högst önskvärd tolk. Redan vid mynningen af Rio de Tabasco råkade spaniorerne i en häftig strid med infödingarne. De bemäktigade sig staden Tabasco, men skulle på slätten

vid Ceutla dukat under for den fiendtliga öfvermakten, om icke Cortez i det afgörande ögonblicket till häst angripit fienden i ryggen. Anblicken af karl och häst, hvilka syntes infödingarne som ett enda odjur, åstadkom dödlig förskräckelse bland tabaskanerne, som ännu aldrig sett någon häst.

De antogo kristendomen och bragte »solens barn» rika skänker af slafvinnor och guldprydnader. Bland de förra befann sig Marina, hvilken sedermera gjorde spaniorerne de vigtigaste tjenster och genom sin kärlek och tillgifvenhet trädde i mycket nära förhållande till Cortez. På frågan, hvarifrån guldet komme, utropade de besegrade, pekande mot vester: Colhua! Mejico!

Redan samma dag afseglade flottan för att uppsöka guldlandet Colhua. Den 21 april 1519 kastade hon ankar nära det ställe, der Vera Cruz nu ligger. Vid den fredliga beröringen med infödingarne tillhandagingo som tolkar Marina och Aguilar, för hvilken Marina på Yucatans språk öfversatte den för honom obegripliga munarten. Cortez hörde, att hans nya vänner voro undersåtar åt den mäktige Montezuma, aztekernes beherskare, i hvars ymnigt välsignade land rikedom och öfverflöd på guld rådde. Sanningen af dessa ord ådagalades af de praktfulla skänker, med hvilka ståthållaren öfver kustlandskapet följande dagen välkomnade spaniorerne. Då Cortez förklarade, att han önskade tala med kejsaren, svarade den deröfver häpne ståthållaren, att han genast genom ett ilbud skulle låta inhemta sin öfverherres vilja.

2. Mejicos land och folk.

Innan vi följa våra äfventyrare vidare på deras tåg, vilja vi kasta en blick på deras bragders land. Aztekernes rike bildade kärnan i landet Anahuac, såsom det nu varande Mejicos infödingar kallade det; den aztekiska staten bestod dock af blott en liten del af de vidsträckta landområden, som bilda Mejicos nu varande statsförbund. Vid den tid, då spaniorerne landade, sträckte det sig på Atlantiska hafvets sida ungefär från 18:e till 21:a graden och vid Stilla hafvet, omfattande blott en smal sträcka, från 14:e till 19:e graden nordlig bredd. Dess ytinnehåll belöpte sig till nära l6 000 qv.-mil. Det oaktadt företedde detta underbara land alla klimat och frambragte dess jord nästan alla alster, som man finner mellan eqvatorn och trakterna bortåt nordpolen.

Längs Atlantiska hafvet infattas Mejico af en bred remsa af tierra caliente eller den heta regionen, som har den i söderns land vanliga höga temperaturen. Torra, sandiga slätter omvexla här med bördiga platser, fulla af välluktande buskar och vilda blommor, mellan hvilka praktfulla träd, sådana man blott finner i vid Ceutla dukat under for den fiendtliga öfvermakten, om icke Cortez i det afgörande ögonblicket till häst angripit fienden i ryggen. Anblicken af karl och häst, hvilka syntes infödingarne som ett enda odjur, åstadkom dödlig förskräckelse bland tabaskanerne, som ännu aldrig sett någon häst.

De antogo kristendomen och bragte »solens barn» rika skänker af slafvinnor och guldprydnader. Bland de förra befann sig Marina, hvilken sedermera gjorde spaniorerne de vigtigaste tjenster och genom sin kärlek och tillgifvenhet trädde i mycket nära förhållande till Cortez. På frågan, hvarifrån guldet komme, utropade de besegrade, pekande mot vester: Colhua! Mejico!

Redan samma dag afseglade flottan för att uppsöka guldlandet Colhua. Den 21 april 1519 kastade hon ankar nära det ställe, der Vera Cruz nu ligger. Vid den fredliga beröringen med infödingarne tillhandagingo som tolkar Marina och Aguilar, för hvilken Marina på Yucatans språk öfversatte den för honom obegripliga munarten. Cortez hörde, att hans nya vänner voro undersåtar åt den mäktige Montezuma, aztekernes beherskare, i hvars ymnigt välsignade land rikedom och öfverflöd på guld rådde. Sanningen af dessa ord ådagalades af de praktfulla skänker, med hvilka ståthållaren öfver kustlandskapet följande dagen välkomnade spaniorerne. Då Cortez förklarade, att han önskade tala med kejsaren, svarade den deröfver häpne ståthållaren, att han genast genom ett ilbud skulle låta inhemta sin öfverherres vilja.

2. Mejicos land och folk.

Innan vi följa våra äfventyrare vidare på deras tåg, vilja vi kasta en blick på deras bragders land. Aztekernes rike bildade kärnan i landet Anahuac, såsom det nu varande Mejicos infödingar kallade det; den aztekiska staten bestod dock af blott en liten del af de vidsträckta landområden, som bilda Mejicos nu varande statsförbund. Vid den tid, då spaniorerne landade, sträckte det sig på Atlantiska hafvets sida ungefär från 18:e till 21:a graden och vid Stilla hafvet, omfattande blott en smal sträcka, från 14:e till 19:e graden nordlig bredd. Dess ytinnehåll belöpte sig till nära l6 000 qv.-mil. Det oaktadt företedde detta underbara land alla klimat och frambragte dess jord nästan alla alster, som man finner mellan eqvatorn och trakterna bortåt nordpolen.

Längs Atlantiska hafvet infattas Mejico af en bred remsa af tierra caliente eller den heta regionen, som har den i söderns land vanliga höga temperaturen. Torra, sandiga slätter omvexla här med bördiga platser, fulla af välluktande buskar och vilda blommor, mellan hvilka praktfulla träd, sådana man blott finner itropikerna, resa sig i höjden. Men i denna vildmark lurar också malarian, denna förderfliga luft, som ingen främling ostraffad inandas; här herskar den dödande gula febern, här blåsa vindar,

56. Barrancos och klyftbildningar i den norra bergsträckan. Jättekakteer i förgrunden.

som med en orkans raseri härja Mejicos obeskyddade stränder och de angränsande Vestindiska öarna. Med en

sådan mäktig trollkrets har naturen omgifvit detta härliga land, liksom ville den motobehöriga angrepp skydda de gyllene skatter det gömmer. Men menniskans snille var dock mäktigare än naturens trollkrets.

Tjugu mil längre bort — och den resande andas ren luft; naturens och växtlighetens väsen synes förändradt; vanilj, indigo, blommande kakao försvinna, men bananen och sockerröret följa honom ännu, och när han stigit 1500 meter högre, ser han på den saftiga grönskan och det friska löfhvalfvet, att han nått den höjd, der moln och dimmor sänka sig. Detta är den ständiga fuktighetens region; man beträder nu tierra templada eller den tempererade regionen, hvars skaplynne närmar sig vår zons. Sceneriet blir här öfverväldigande, storartadt, ja, icke sällan skräckinjagande. Rundt omkring ser man väldiga berg, till en del vulkaner, strålande i snödrägt och redan på långt håll tjenande sjömannen som fyrtorn. Låter vandraren blicken glida utför en brant sluttning — hvilken blomsterprakt möter icke då det druckna ögat! Det skådar omkring sig öfverraskadt af den egendomliga vexling, som rundt omkring i denna region ter sig för sinnena.

Ännu längre upp träffar man åter ett annat klimat, en annan växtlighet: den gula majsen har hittills följt vandraren; nu åter ser han fält med hvete och andra europeiska sädesslag, som med de spanska eröfrarne inkommit i landet, och utbredande sig mellan dem aloeplanteringar, af hvilka aztekerne visste att draga stor nytta. Ekskogarna blifva nu kraftigare, och de dunkla barrskogarna antyda, att vi beträda tierra fria eller den kalla regionen, den tredje och sista af de stora naturliga terrasser, i hvilka landet höjer sig. När den resande uppstigit till en höjd af 1 900— 2 500 meter, står han på ryggen af den mexikanska högslätten eller Anahuac, hvilken som en mot norr allt bredare blifvande vall lägrar sig mellan tvenne oceaner och söder ut sänker sig mot landtungan vid Tehuantepec. På denna bergvall höja sig, till utseendet planlöst kringströdda, vulkaniska kullar och höjder, hvilkas spetsar uppnå den eviga snöns gräns och sprida en uppfriskande svalka öfver de närbelägna högslätterna. Denna gynnade landsträcka har att glädja sig åt ett klimat, som liknar mellersta Italiens temperatur, men i Mejico betecknas som det tempererade och »kalla». Luften är der utomordentligt torr, jorden icke mera beklädd med de lägre regionernas yppiga växtlighet; äfven saknas träd för att skydda den af remnor uppfylda jorden mot den brännande sommarsolens inflytande. Bristen på skog är dock att tillskrifva menniskan, icke naturen, ty på aztekernes tid var landet tätt betäckt med ekar, lärkträd, cypresser och andra träd. Först spaniorerne förklarade skogarna krig — såsom man påstår, för att genom trädlösheten erinras om slätterna i Castilla, deras älskade hembygd, hvars enformiga landskap aflocka hvarje resande klagan.I midten af fastlandet, närmare Stilla oceanen än Atlantiska hafvet, utbreder sig i äggrund form, ungefär 2 200 meter öfver hafvet, Mejicos berömda dal. Dess jord, öfver allt lika fruktbar, var hufvudsätet för aztekisk bildning och förblef äfven den spanska maktens säte. Fem sjöar intaga nästan tiondedelen af dess yta. De mest betydande städerna vid stranden af detta vattenbäcken voro Tenochtitlan (Mejico) och Tezcuco, hufvudstäderna i de mest blomstrande och mäktiga staterna i Anahuac, det vill säga »landet nära vattnet» (nämligen vid Mejicosjöarna).

Då spaniorerne landstego, funnos i Anahuac tre nära förbundna stater: Mejico, aztekernes rike, Tezcuco och Tlacopan, bland hvilka Mejicos invånare gjorde anspråk på att intaga högsta rangen. Derför blef det goda förståndet blott allt för ofta stördt genom de högmodiga och krigiska aztekernes och deras furstars tyranni. Deras herskare, residerande i den mejikanska maktens medelpunkt, var oinskränkt herre i sitt rike och åtnjöt såsom »gudomens afbild» nästan gudomlig dyrkan. Så länge konungen eller kejsaren, såsom vi med större skäl kalla honom, ännu icke uppnått sitt tretionde år, måste han finna sig i en äldre frändes stränga förmynderskap; men vanligen besteg han tronen först efter fylda tretio år. Han valdes af fyra enkom dertill bestämda valmän, och städse var det erforderligt, att han tillhörde det gamla herskarhuset. Innan han fick fatta spiran, hade han att underkasta sig egendomliga ceremonier. Hela hans kropp beströks af öfverstepresten med svart färg, sannolikt som sinnebild af ödmjukande inför Gud. Först sedan han tillbragt flere dagar i templet under fasta, bön och vakande, firades hans tronbestigning på lysande sätt. Ju flere menniskooffer, som dervid blödde på krigsgudens sten, desto mera storartad var kröningsfesten. Öfver hufvud tyckas religion och krig ha utgjort det aztekiska folkets lifselement. För himmelns och jordens allsmäktige Gud böjer sig den väldige fursten på jorden. Denne är för honom ingenting annat än »en smula rök och dimma, som uppstiger från jorden». Men huru är den gud beskaffad, som ingifver Anahuacs vilda söner så djup vördnad? Väl kallade de honom »den, som i sig innefattar

allt», »genom hvilken vi lefva», »alltings orsak», väl uppförde åt honom, såsom »skaparen», den vise konungen af Tezcuco en jättelik pyramid, men denna bygnad bär, liksom den i Atenai, tillika inskriften: »Åt den okände guden.»

Men näst det hemlighetsfulla väsen, hvilket aztekerne tillskrefvo den högsta makten i himmeln och på jorden och om hvilket de omedvetet längtade efter kunskap, stod högst såsom nationalgud Huitzilopochtli, slagtningarnas blodtörstige gud. Honom tilltalade man såsom »dag och natt», såsom »jord och vatten» och såsomhimmel och jord»; honom till ära reste sig öfver allt stora och små teokallier eller tempel; han var det ock slutligen, till hvars ära år ut och år in otaliga rökande menniskohjertan förblödde. Fredlig och mild, allestädes närvarande och allvetande, rättvis och försonlig visar sig deremot en annan mejikansk öfvergud, Tezcat-lipoea, »verldens själ», hvars bildstod har dubbla ögon och i högra handen håller en spegel och fyra pilar, medan bredvid örat ett rökmoln uppstiger, hvarigenom gudens allestädesnärvaro, allvetenhet, rättvisa och mildhet skulle betecknas.

57. »Aztekernes majestätiske beherskare» i sin kejserliga skrud. Efter en mejikansk målning.

Jemte dessa högre gudar dyrkade aztekerne en mängd lägre gudar, af hvilka blott regnguden Tlaloc, hvars tecken bestod i ett träkors, förtjenar att särskildt nämnas. I sina seder och sitt vetande stodo aztekerne på en temligen hög kulturgrad. De kände papperet och skrifkonsten, voro förtrogna med räknekonstens begynnelser samt visade sig

förfarna i att väfva och brodera och som konstfärdiga guldsmeder.

Det aztekiska rikets öfverherre, den mäktige Montezuma, hade under tiden mottagit sin ståthållares budskap och råkat i icke ringa bekymmer deröfver. Syntes tiden vara inne att låta ett urgammalt löfte gå i fullbordan? Nalkades den lyckolofvande dag, om hvilken de urgamla sägnerna talade? Enligt dessa hade Mejico haft sin gyllene ålder, då landet för århundraden sedan lyckliggjordes och fick sin odling af ett välgörande högre väsen. På den tiden, hette det, frambragte all jord frukter utan menniskans hjelp; ett sädesax var så stort, att en karl knapt kunde lyfta det; luften doftade beständigt, uppfyld af de finaste vällukter; kort sagdt, hela den vida jorden blef under denne välgörares regering ett enda stort paradis. Quetzalcoatl, luftens gud, skall enligt sägnen ha varit en högväxt, ståtlig man med ljus hudfärg och långt nedböljande skägg. Innan han, fördrifven af en af öfvergudarne, som vredgades på honom, lemnade det af honom gynnade landet och vände sig öster ut, lofvade han att en dag jemte sina efterkommande vända tillbaka samt genom lära och undervisning å nyo lyckliggöra sitt land. Derpå besteg han sitt af ormskinn förfärdigade skepp och seglade åt öster, tillbaka till sitt ursprungliga hem. — Denna sägen hade slagit djupa rötter i det aztekiska folkets tro; äfven kejsar Montezuma tviflade icke på löftets förverkligande. Derför förnam han med fördubblad bäfvan underrättelsen om de hvites ankomst. Ty om de verkligen voro Quetzalcoatls afkomlingar, måste de då icke hysa för afsigt att göra ett slut på hans välde?

Derför sökte han framför allt att genom öfversändande af dyrbara gåfvor förmå de hvite att återvända och affärdade för detta ändamål en beskickning till Cortez. Då denna hunnit fram till generalen, framträdde den förnämste bland sändebuden och helsade den fruktade mannen vördnadsfullt på i landet öfligt sätt, i det han berörde jorden med handen och sedan upplyfte denna till munnen; sedan lät han sina slafvar utbreda alla de medförda rikedomarna, Der lågo då på fint flätade halmmattor skatter, som öfverstrålade allt, som spaniorerne dittills skådat. Hvem kan skildra prakten, glansen hos hjelmarna, rustningarna, hals- och armbanden af rena guldet, den felika skönheten hos de af mångfärgade fjädrar konstrikt förfärdigade mantlarna och tygen, de härliga silkeslena bomullsväfnaderna? Och hvem skulle väl kunna gifva ord åt de europeiska krigarnes beundran, då två gyllene skifvor, så stora som vagnshjul, till ett värde af omkring 750 000 kronor, sinnebilder af stjernorna »sol» och »måne», blixtrade emot dem!

Sannerligen, kejsaren hade bort beträda en annan, mindreädelmodig väg, om han velat afhålla spaniorerne från att framtränga längre. Deras begär att lära noga känna det underbara landet måste genom anblicken af dessa skatter endast ytterligare stegras. Så snart derför sändebuden tillkännagifvit sin herskares önskan och höfligt uppmanat främlingarne att återvända hem, började Cortez, som följer: »Nu mer än någonsin önskar jag att lära känna monarken personligen. Omöjligt skulle jag kunna åter träda inför min egen herskares ögon utan att hafva

uppnått ändamålet med min långa resa.»

Till följd af denna bestämda förklaring anlände tio dagar derefter en annan beskickning, som väl å nyo medförde rika skänker, men ett undvikande svar. Då spaniorerne framhärdade i sin fordran, drogo sig mejikanerne skygt tillbaka; traktens invånare lemnade icke mera några lifsmedel; de af hetta och moskiter plågade främlingarne började lida brist, och ett uppror skulle ha utbrutit, om icke ankomsten af fem sändebud från totonakerne, aztekernes fiender, framkallat en förändrad stämning. Då under tiden Montejo, Yucatans upptäckare, hvilken Cortez afsändt med två fartyg för att undersöka kusten, återkommit, uppbröt man till den hamnplats, som han upptäckt. Detta stegrade emellertid förtrytelsen hos de missnöjde, hvilka högljudt fordrade, att man skulle återvända till Cuba. Cortez låtsade nu, som om detta vore äfven hans ifrigaste önskan, och uppmanade sin här att inskeppa sig. Derigenom ändrades stämningen, och i stället för uppbrottet till Cuba beslöts grundandet af ett nybygge. Villa Rica de Vera Cruz (det sanna korsets rika stad) uppstod inom några få veckor.

Ännu var man syselsatt med grundläggandet af den nya staden, då Cortez med största delen af sin här bröt upp till Cempoalla, den totonakiske kazikens hufvudstad, för att med herskaren afsluta ett vänskapsförbund. På återvägen till Vera Cruz träffade man sändebud från Montezuma, hvilka af cempoallanerne skulle fordra tjugu ynglingar och jungfrur som bot för den mot de hvite visade gästvänskapen. Cortez lät fängsla sändebuden, men sedan ansåg han klokare att hemligen försätta två af dem i frihet och under bedyranden af sitt vänskapliga sinnelag låta dem återvända till Montezuma. Ehuru väl denne visade sig tacksam derför, ville han dock icke veta af, att främlingarne skulle få komma till hans hufvudstad ; dock sände han genom en ny beskickning ytterligare rika gåfvor, men lät åter igen allvarligt uppfordra de objudna gästerne att så fort som möjligt lemna landet. Men Cortez svarade, att han hade uppdrag till landets herre att uträtta och derför vore fast besluten att uppsöka Montezuma i hans hufvudstad.

Innan han kunde utföra detta, föranledde totonakernes vedervärdiga menniskooffer ett utbrott af förbittring å de fromt troendespaniorernes sida, hvilket slutade med det afgudadyrkare folkets tvungna omvändelse till kristendomen. Derefter afsände Cortez den 26 juli 1519 från Vera Cruz ett fartyg med dyrbar laddning, hvilket till hans herre och herskare, Carlos I (kejsar Karl V, 1516—1556), skulle öfverföra underrättelsen om det på ett så lysande sätt började tågets gång och framgång.

Under tiden hade ett antal öfver företagets faror och storhet bestörta spaniorer uppgjort den planen att bemäktiga sig ett fartyg och meddela ståthållaren på Cuba underrättelse om de gjorda upptäckterna. Anslaget blef dock afslöjadt, och två af anstiftarne straffades med döden. För att förebygga dylika frestelser beslöt Cortez att omöjliggöra sina följeslagares återvändande, derigenom att han sjelf förstörde sina fartyg. Flottan sänktes i hafvet, de missnöjda och deröfver på det högsta förvånade följeslagarne lugnades.

58. Cortez sänker sina fartyg. Efter Antonio de Solis.

Såsom bevekelsegrunder för detta vågade förfarande föreburo de i hemligt förstånd med den spanske fältherren varande sjömännen fartygens bristfällighet, som för hvar dag visade sig vådligare. Visserligen hade de lidit af skeppsmaskens härjningar, och äfven hade stormarna tillfogat dem mångahanda skador, men så illa, som man föregaf, stod det dock icke på långt när till. Derför fattades det icke tviflare, ja, några af manskapet voro nog djerfva att rent ut beskylla sin general för bedrägeri. Denne afhörde anklagelserna med beundransvärd kallblodighet, stälde sig sjelf högst bedröfvad öfver, att han nödgats förstöra fartygen, i hvilka allt, hvad han egde och hade, låg, ja, han förstod att så mästerligt spela den kränktes och nedslagnes rol, att de missnöjde slutligen förstummades. Icke nöjd dermed, begagnade Cortez tillfället att genom löftesrika ord elda sina följeslagare för sitt stora företag. Så snart han slutat sin vältaliga framställning, skallade ur allas mun det eldiga ropet: Upp till Mejico! Upp till Mejico!

Då den spanska hären den 16 augusti 1519 anträdde tåget till landets inre, bestod den härtill utvalda krigsmakten af 400 fotsoldater, 15 ryttare och 7 fältstycken; med dem förenade den totonakiske höfdingen 1 300 infödda krigare och 1 000 bärare.

Återstoden af äfventyrarne qvarstannade i Vera Cruz under Juan de Escalantes öfverbefäl.

3. Mejicos eröfring.

I början gick spaniorernes tåg genom den heta zonens sköna trakter. Småningom började dock trupperna uppstiga till det terrassformigt sig höjande höglandet. Snart sågo de framför sig de höga bergspetsar, som upptorna sig öfver högslätten; till höger reste sig Sierra Madre med sin dunkla barrskogsgördel och sina långa skuggrika höjdsträckor; i söder stod såsom en oförliknelig motsats det väldiga Orizaba med sin hvita snödrägt. Vid europeernes fötter utbredde sig yppiga fält med ängar, strömmar och blomsterrika skogar; mellan dem framblickade vänliga indianbyar, medan en svag ljuslinie vid randen af horisonten erinrade krigarne om den ocean, bortom hvilken deras älskade fosterland låg, som många icke skulle återse.

Vid tågets fortsättning gjorde sig ett högst oválkommet ombyte af klimat känbart för alla. Kalla vindar började blåsa, regn genomblötte kläderna, och i dessa högre trakter tycktes haglet genomtränga merg och ben. Spaniorerne i sin rustning kunde bättre trotsa den omilda väderleken, men de arma indianerne, invånare i tierra caliente och endast lätt klädda, dukade under för elementens häftiga angrepp. Såsom bevekelsegrunder för detta vågade förfarande föreburo de i hemligt förstånd med den spanske fältherren varande sjömännen fartygens bristfällighet, som för hvar dag visade sig vådligare. Visserligen hade de lidit af skeppsmaskens härjningar, och äfven hade stormarna tillfogat dem mångahanda skador, men så illa, som man föregaf, stod det dock icke på långt när till. Derför fattades det icke tviflare, ja, några af manskapet voro nog djerfva att rent ut beskylla sin general för bedrägeri. Denne afhörde anklagelserna med beundransvärd kallblodighet, stälde sig sjelf högst bedröfvad öfver, att han nödgats förstöra fartygen, i hvilka allt, hvad han egde och hade, låg, ja, han förstod att så mästerligt spela den kränktes och nedslagnes rol, att de missnöjde slutligen förstummades. Icke nöjd dermed, begagnade Cortez tillfället att genom löftesrika ord elda sina följeslagare för sitt stora företag. Så snart han slutat sin vältaliga framställning, skallade ur allas mun det eldiga ropet: Upp till Mejico! Upp till Mejico!

Då den spanska hären den 16 augusti 1519 anträdde tåget till landets inre, bestod den härtill utvalda krigsmakten af 400 fotsoldater, 15 ryttare och 7 fältstycken; med dem förenade den totonakiske höfdingen 1 300 infödda krigare och 1 000 bärare.

Återstoden af äfventyrarne qvarstannade i Vera Cruz under Juan de Escalantes öfverbefäl.

3. Mejicos eröfring.

I början gick spaniorernes tåg genom den heta zonens sköna trakter. Småningom började dock trupperna uppstiga till det terrassformigt sig höjande höglandet. Snart sågo de framför sig de höga bergspetsar, som upptorna sig öfver högslätten; till höger reste sig Sierra Madre med sin dunkla barrskogsgördel och sina långa skuggrika höjdsträckor; i söder stod såsom en oförliknelig motsats det väldiga Orizaba med sin hvita snödrägt. Vid europeernes fötter utbredde sig yppiga fält med ängar, strömmar och blomsterrika skogar; mellan dem framblickade vänliga indianbyar, medan en svag ljuslinie vid randen af horisonten erinrade krigarne om den ocean, bortom hvilken deras älskade fosterland låg, som många icke skulle återse.

Vid tågets fortsättning gjorde sig ett högst oválkommet ombyte af klimat känbart för alla. Kalla vindar började blåsa, regn genomblötte kläderna, och i dessa högre trakter tycktes haglet genomtränga merg och ben. Spaniorerne i sin rustning kunde bättre trotsa den omilda väderleken, men de arma indianerne, invånare i tierra caliente och endast lätt klädda, dukade under för elementens häftiga angrepp.Landets utseende blef vildt och ohyggligt som klimatet. Vägen slingrade sig längs spetsen af Cofre de Perote, som fått sitt namn af den koffertlika klippan på sin topp, förbi himmelshöga, eldsprutande berg, öfver fält, höljda af lava och aska; ofta

gick stigen längs afgrunder, i hvilkas djup, 700—1 050 meter under fötterna, våra äfventyrare varsnade tropikernas blomstrande växtlighet.

Efter tre dagars mödosam marsch kom den utmattade hären genom ett bergpass, Sierra del Agua, och snart öppnade sig för den en fri landsträcka med mildare klimat, ungefär som det i södra Europas trakter. Spaniorcrne hade uppnått den höjd af mer än 2 200 meter öfver hafsytan, der det stora höglandet sträcker sig mer än hundra mil längs de vulkaniska kägelbergen. Trakten visade tecken till omsorgsfull odling, men alstren voro till största delen nya för våra spaniorers ögon. Öfver allt varsnade de fält och häckar med olika kaktusarter och agaveplanteringar. Den heta och tempererade zonens växter hade i dessa trakter försvunnit den ena efter den andra, endast majsen lyste ännu från högslätternas terrasser.

Under sitt vidare framryckande råkade äfventyrarne, då de genomtågade den lilla fristaten Tlascalas, det vill säga Brödlandets, område, i delo med dess krigiska invånare, med hvilka de icke kunde komma på vänskaplig fot, förrän detta tappra menniskoslag i flere blodiga drabbningar lärt känna den spanska armens tyngd. Att främlingarne härvid icke drogo det kortare strået, derför hade de blott att tacka sina »dundermaskiner», de allt nedslående »eldkulorna» och den lilla hopen ryttare, som emellertid redan blifvit fåtaligare och vid hvilkas anblick tlaskalanerne slutligen äfven vande sig. Detta dödsföraktande folks motstånd under sin beslutsamme härförare, vid namn Xicotencatl, utgjorde ett af de intressantaste dragen under loppet af denna märkvärdiga expedition. Det fattades icke mycket, för att en väl inledd öfverrumpling och derpå tillintetgörandet af den lilla hopen spaniorer skulle ha lyckats den högt bedagade höfdingen. Lyckligtvis märkte man dock i det afgörande ögonblicket fiendens förehafvande och var på sin vakt.

Den 23 september höllo spaniorerne sitt intåg i Tlascalas hufvudstad och afslöto här med den lilla fristaten ett anfalls- och försvarsförbund, som »Brödlandets» tappra folk förblef obrottsligt troget trots mångahanda oförrätter, som det hade att lida. Samma dag som den högtidliga försoningen mellan spaniorerne och infödingarne egde rum, infann sig åter hos Cortez en beskickning från Montezuma, som varnade för tlaskalanerne och uppmanade främlingarne att ofördröjligen begifva sig till det sex mil aflägsna Cholula, der ett ärofullt mottagande och kejserliga sändebudväntade dem. Trots sina nya bundsförvandters varningar efterkom Cortez denna uppmaning.

I Cholula, aztekernas heliga stad, blefvo spaniorerne på det vänligaste mottagna, men märkte redan efter några dagar på de allt knappare blifvande leveranserna af lifsmedel invånarnes förändrade stämning. Den qvinliga tolken Marina, som vunnit förtroende hos

59. Blodbadet i Cholula. en cholulansk kaziks gemål, upptäckte kort derefter för Cortez, att undergång hotade den spanska hären, och lemnade nöjaktiga bevis för sin uppgift. Cortez bjöd nu de falska cholulanernes höfdingar att infinna sig inför honom på gården till ett tempel. Här förehöll han dem deras trolöshet och lät sedan utan nåd nedgöra dem, medan samtidigt tlaskalanerne, som voro lägrade utanför staden, inryckte och utan förbarmande slagtade tusentals af de armainvånarne. Ännu många år derefter erinrade förkolnade ruiner om »blodbadet i Cholula».

Montezuma skyndade sig att för Cortez tillkännagifva sitt beklagande af de olyckliga tilldragelserna i Cholula och bedyra sin oskuld. Denne stälde sig, som om han trodde de vänliga orden, men fortsatte emellertid sitt tåg till Mejico.

Under hela förloppet af det oerhörda företaget visar sig den utomordentlige mannen som expeditionens själ. Öfver allt griper han verksamt in, än i förtruppen, än i eftertruppen; han uppmuntrar de svage, drifver de tröge framåt och söker att i allas bröst alltid på nytt upptända den hänförelsens låga, som glödde i hans eget hjerta. Då han om natten aldrig underlät att sjelf göra runden för att öfvertyga sig, om hvar och en befunne sig på sin post, så hade en gång hans vaksamhet så när kommit att stå honom dyrt. Han hade i mörkret nalkats en skildtvakt så nära, att denne sigtade på honom och, om han icke hastigt gifvit lösen, säkerligen skulle ha skjutit honom.

Hären kom efter flere dagars tåg till ett ställe, der vägen delade sig, men den ena af dess grenar var spärrad af

väldiga trädstammar och stora stenar. Cortez frågade de mejikanska sändebuden, som följt honom, hvad detta skulle betyda, och fick af dem veta, att kejsaren önskade varna hären för denna väg, som visserligen vore kortare, men skulle bereda nästan oöfverstigliga hinder för rytteriet. Spaniorens svar var bestämdt och stolt: »Spaniorerne frukta icke för hinder.» Ofördröjligen befalde han att göra ingången fri och taga denna kortare väg. Eröfrarne lemnade till följd deraf det sköna, släta landet, och deras väg förde dem uppför den branta sierran, som skiljer Pueblas och Mejicos stora högslätter. Luften blef skarpare och mera bitande, och de från snöfälten på de höga bergen nedrusande vindarna kommo soldater och hästar att stelna af köld.

Hären tågade snart mellan det nordamerikanska fastlandets två högsta bergkäglor, Popocatepetl eller Rökande berget och Iztac-cihuatl eller Hvita frun. — De vidskepliga indianerne ansågo bergen för gudar och Iztaccihuatl for dess kolossale grannes gemål. Sagan hade omgifvit berget med en hemlighetsfull förtrollning, som afhöll infödingarne från vulkanens bestigande, hvilket för öfrigt redan af naturliga orsaker skulle ha varit ett outsägligt svårt arbete. Under det Montblanc höjer sin snöhjessa 4 670 meter upp ibland molnen, reser sig Popocatepetl 5 270 meter öfver hafsytan och är således 600 meter högre än bergmonarken i Europa. I detta århundrade har Rökande berget gifvit få bevis på sin vulkaniska natur, men på eröfringens tid rasade det ganska ofta, i60. Spaniorerne i Mejico.synnerhet under spaniorernes vistelse i Tlascala, och ensamt det ansågs af infödingarne för ett dåligt tecken.

Hädanefter infunno sig dagligen hos Cortez utskickade från de närbelägna orterna och anropade de hvita männen om skydd mot det aztekiska väldets förtryck. Ju högre man steg uppåt, desto kallare blef luften, desto vildare omgifningarna; spaniorerne fortsatte emellertid beslutsamt sin väg. Förgäfves försökte Montezuma ännu en gång att genom enträgna böner och beskickningar förmå spaniorerne att vända om; slutligen återstod honom intet val; han måste besluta sig till att låta på det högtidligaste sätt välkomna dem genom sin brorson Cacama, den unge fursten af Tezcuco. Sedan spaniorerne uppnått spetsen af Sierra Ahualco, blef deras väg angenämare, och med glädtiga steg beträdde de området för Montezumas egentliga välde.

De hade ännu icke kommit långt, då de vid en böjning af sierran fingo njuta af en utsigt, som mer än tillräckligt belönade deras mödor. De skådade Mejicos eller Tenochtitlans, såsom infödingarne kallade det, äfven af Humboldt såsom oförliknelig skildrade dal med dess tjusande vexling af vatten, skog och odlade slätter, hvitskimrande städer och skuggiga höjder, kort sagdt, de sågo framför sig ett panorama utbredt, som nästan bländade deras hänryckta ögon. Vid deras fötter präktiga ek-, pinie- och cederskogar och längre ned böljande sädesfält, blandade med yppiga magueyplante-ringar samt frukt- och blomsterträdgårdar. I midten af landskapet framblickade sjöarna, hvilkas stränder lifvades af städer och köpingar, och der, framför Andernas jättehjessor, höjde sig, lik en indiansk kejsarinna med sin perlkrona, den praktfulla hufvudstaden med sina hvita torn och pyramidtempel, det berömda »aztekernes Venezia», vid den 2 500 meter öfver hafsytan liggande sjön Tezcuco. Resande sig högt öfver alla kringliggande bygnader, urskildes tydligt kullen Chapoltepee, monarkens af skuggrika cedergrupper krönta landtliga residens. I vida fjerran bortom den blå sjön och nästan gömd af rika löfmassor, skådades en lysande punkt, den andra hufvudstaden, Tezcuco, och ännu längre bort den mörka porfyrgördel, som omgifver dalen, liksom en rik infattning, hvilken naturen bestämt för den skönaste bland sina juveler. — Det skådespel, som spaniorerne njöto, måtte ha varit likt det, som Mose helsade från Nebos topp, och glädjedruckna utropade de jernhårda männen, uppfylda af rörelse och tacksamhet: Se, detta är det förlofvade landet!

Men beundran för naturens prakt vek snart for andra känslor, då spaniorerne i denna underbara omgifning äfven upptäckte tecken till en civilisation och folkkraft, som fördunklade allt, hvad de hittills skådat.Åter höjde de klenmodige sina röster och begärde att bli återförda till Vera Cruz; men generalen visste att ingifva dem mod, i det han sade: »Huru kunnen I nu tänka på ett återtåg, då de gyllene portarna stå öppna för att insläppa eder!» I sina bemödanden att uppmuntra folket understöddes han af de tappraste i sin här, hvilka ära och guld lågo lika mycket om hjertat som honom sjelf.

Hären tog sin väg till den kejserliga hufvudstaden. Efter hand blefvo skogarna glesare, de odlade

jordegendomarna talrikare, och här och der påträffade spaniorerne små byar, hvilkas invånare vänligt helsade dem. Af alla hörde de upprepade klagomål öfver aztekernes förtryck, klagomål, som icke ohörda förklingade för Cortez' öron.

Den 8 november 1519 följde intåget i aztekernes hufvudstad. Efter att ha öfvergått en rörlig dambro hade spaniorerne just vikit in på en af hufvudgatorna, då ett lysande tåg kom dem till möte. Det var aztekernes mäktige beherskare sjelf, som nalkades. Midt ibland sina förnäme, buren af sitt rikes store, satt Montezuma i en gyllene, med fjädrar och juveler prydd öppen bärstol. Hans förnäma följeslagare tvungos af den stränga hofetiketten att vandra barfotade. Med långsamma steg och nedslagna ögon gingo de på ömse sidor om den fruktade. Så snart tåget anländt framför spaniorerne, steg den praktfullt klädde monarken ur bärstolen och gick, stödd af sin broder och sin brorson, fram mot främlingarne. Vägen framför honom belades med mattor, så att icke den kejserliga foten skulle vidröra blotta jorden. Under tiden bildade de förnäme vördnadsfullt en häck, det lägre folket deremot föll på knä.

Mejicos beherskare torde då ha varit omkring fyrtio år gammal. Hans gestalt var smärt, hans anlete hade vinnande drag; hans beteende var det hos en man, som är van att befalla och medveten om sin värdighet. Monarken bar en i djupa veck fallande, med fjädrar rikt broderad mantel, medan hans fötter skyddades af sandaler med gyllene sulor. Den kejserliga drägten strålade af perlor och ädla stenar; endast hufvudprydnaden var jemförelsevis enkel, enär den blott bestod af en grön, långt ned åt ryggen fladdrande fjäderbuske.

De två märkvärdiga männen helsade hvarandra otvunget och vinnande. Cortez skänkte kejsaren ett kristallsmycke; deremot blef han sjelf af Montezuma lyckliggjord med en dyrbar guldkedja, hvars särskilda länkar föreställde fint arbetade flodkräftor. Med vajande baner och under musikens muntra toner framträngde nu spaniorerne i det södra qvarteret af Tenochtitlan. De dem anvisade qvarteren bestodo af en lång räcka stenbygnader och hade61. Tempelanläggningarna i den stora teokallien i Tenochtitlan. Efter Gomaras beskrifning restaurerade af O. Mothes.

förut tjenat Montezumas fader till residens. Här gjorde de trötta och hungriga vandrarne beqvämt åt sig; dock försummade de för de kostliga rätter, som bjödos dem, ingalunda den vanliga försigtigheten. Omtänksamt planterade Cortez sina kanoner framför palatset och lät genom utstälda poster bevaka alla ingångarna dertill.

Kort efter deras ankomst infann sig Montezuma med ringa följe. Nu utspann sig ett lifligt samtal, hvari generalen hufvudsakligen förklarade ändamålet med sin ankomst till landet. Han sade, att »endast önskan att lära känna en så stor monark och for honom uppenbara de kristnes tro hade föranledt honom till den långa resan».

Följande morgon lät den spanske befälhafvaren bedja om tillåtelse att göra kejsaren sin uppvaktning. Åtföljd af de förnämste bland sina officerare, begaf han sig till det närbelägna residenset, en rad af praktbygnader med oräkneliga rum, hallar och salar, trädgårdsanläggningar och bad, hvilkas storartade beskaffenhet öfverträffade Spaniens mest prisade slott.

Aztekerne betraktade i början sina gäster som väsen af högre art, Cortez sjelf som den länge af dem väntade mäktige anden. Den vidlyftiga staden, som spaniorerne nu genomvandrade, var då bebodd af väl 300 000 invånare. Den låg midt i Tezcucosjön, som blott genomskars af tre hufvudvägar, hvilka förenade stad och strand med hvarandra, Praktfulla tempel, ansenliga palats funnos till stort antal i hvarje del af Tenochtitlan, och allt vitnade om, att dess invånare voro medlemmar af ett högt bildadt folk.

Det aztekiska rikets gamla hufvudstad stod på samma plats, som det nu varande Mejico intager. Dess läge erinrade i sjelfva verket lifligt om Venezias; den var bygd på åtskilliga små öar i sjön. Men om en aztek från Montezumas dagar skulle betrakta nutidens Mejico, hvilket, efter sin förstöring af spaniorerne, liksom en foinix höjde sig ur det gamla Tenochtitlans aska, skulle han icke känna igen den gamla kejsarstaden. Den senare genomströmmades af Tezcucosjöns vatten, medan den nu varande staden, genom vattendragens uttorkande aflägsnad 4 600 meter från sjön, ligger högt och tort pä fasta landet.

Öfver allt rådde lif och rörelse som i en bikupa, förnämligast på de talrika kanalerna. De genomskuro staden i

alla riktningar. Några af dem begränsades af smala stenlagda vägar för fotgängare och bevakades af personer, som hade att uppbära afgift för deras begagnande, eller ock sattes de i förbindelse med hufvudgatorna medelst på sidorna inskjutande fördjupningar, der de oräkneliga sluparna, båtarna och pirogerna kunde lägga i land. Antalet af farkoster, som förmedlade samfärdseln åt alla håll af62. Torgplatsen i Tlatelolco.den stora sjön och dess granskap, uppskattas af samtida skriftställare till 30 000, ja, till 50 000.

Till hufvudstadens största märkvärdigheter hörde vidare den vidsträckta torgplatsen Tlatelolco. Här funno spaniorerne en rörelse, för visso icke mindre liflig än den på leipzigmässans tid, men af helt annan, mycket mera främmande natur. Vi kunna icke följa de häpnande europeerne till de olika bodarna för »fjäderstickare», juvelerare, frukt-, pels-, bok- och vapenhandlare; blott ett karakteristiskt skådespel vilja vi nämna: de med halskedjor vid en påle bundna och med en lapp, angifvande priset, försedda slafvarne, hvilka här liksom de öfriga torgvarorna voro utstälda till försäljning.

En hjertslitande anblick! — Ännu mera skakande var dock det, som visade sig för spaniorernes ögon i stadens hufvudtempel, den stora, åt krigsguden Huitzilopochtli eller Vitzliputzli invigda teokallien. Vester om det stora templet, midt emot hufvudingången, såg man en stor pyramid, bestående af en ställning med omkring 136 000 menniskoskallar. Den mejikanske Mars' tempel, af fyrkantig grundform, höjde sig i fem våningar, som upptill blefvo allt smalare, hvilket gaf det utseende af en stympad pyramid. Branta trappor förde från terrass till terrass ända upp till toppen, och det så, att man måste vandra fyra gånger omkring hela bygnaden, innan man uppnådde höjden af platformen. Nästan alla teokallier voro bygda på detta sätt; till somliga ledde dock äfven nedifrån ända upp oafbrutet uppstigande trappor, så kallade »fritrappor». Spaniorerne med sin anförare klättrade upp till templet, som erbjöd en storartad utsigt åt alla håll, och dit Montezuma ilat före dem för att göra dem bekanta med de på platformen befintliga helgedomarna, Dessa förvarades i två med prydligt träsnideri sirade torn och bestodo hufvudsakligen i de förfärligt vanskapliga bildstoderna af krigsguden och andra gudomligheter. Rysande vände sig de kristne bort från de skråpukslika gestalterna, men ännu större blef deras fasa, då de på väggarna varseblefvo den tjocka skorpan af kringrunnet menniskoblod och vid utgåendet den framför tornen stående hvälfda offerstenen. »Lukten i dessa hallar var outhärdligare än i Castillas slagtarhus», säger Bernal Diaz, en vapenbroder till vår hjelte. Cortez sjelf klädde sin förbittring i ord, i det han yttrade, att han ansåge för sin pligt som kristen att förstöra de vederstyggliga afgudarne och, liksom på andra ställen, äfven här sätta en bild af frälsaren och hans jungfruliga moder i de störtades ställe. Vid denna förklaring sjöd Montezumas blod af inre rörelse. Långt efter sedan de hvite lemnat de blodiga platserna för aztekisk vidskepelse, dröjde han ihelgedomen, för att försona den skymf, som främlingarne tillfogat hans gudar.

Mångahanda tillfälligheter och misshälligheter, hvilka likväl alltid på nytt bilades genom nya vänskapsförsäkringar, lemnade Cortez icke i tvifvel om, att folket, presterskapet och rikets store dag från dag kunde mindre tåla de djerfva främlingarne, att de upphörde att frukta dem, men hatade dem så mycket bittrare, i synnerhet som spaniorerne beträdt deras heliga stad i förbund med deras gamla dödsfiender, krigarne från Tlascala. Den djerfve och fjerrblickande Cortez tänkte skaffa sig säkerhet i sin så utomordentligt hotade belägenhet. Sålunda föll han på den tanken att bemäktiga sig kejsarens person och sätta denne i förvar som underpant för sin egen säkerhet. Strecket lyckades. Den förtroendefulle monarken, förd till Cortez' boning, blef här skamligt öfverfallen och lagd i bojor. Dervid stannade det dock icke; Montezuma måste som vasall underkasta sig Spaniens krona och slutligen ytterligare afsäga sig regeringen öfver sitt rike till förmån for de inträngda främlingarne. Äfven de förnämsta höfdingarne tillfångatogos, och ett förbud mot de blodiga menniskooffren utfärdades. Mot det sist nämda vore ingenting att anmärka, om man blott öfverlemnat åt kristendomens läror och välsignelser att fullborda mejikanernes omvändelse.

Cortez liknade dock alla upptäckare och eröfrare i det sextonde århundradet: han ansåg den kristna trons utbredande som ett hufvudsyfte för dessa eröfringståg. Med större nitälskan än fördragsamhet trodde sig alla dessa verldsstormare utföra ett Gud välbehagligt verk, om de kunde tillföra sin kyrka de hedniska indianernes själar, hvilka man som afgudadyrkare ansåg hemfallna åt den eviga fördömelsen. Och sålunda skedde de vilsefarandes omvändelse icke på det till hjertat gående ordets väg, som ensam leder till sann öfvertygelse, utan

evangeliets krigiska förkämpar lärde kärlekens religion med svärdet i handen. Äfven Cortez bekände sig till den grymma läran: Omvänd dig eller dö!

Under det sakernas gång således närmade sig en ödesdiger katastrof, uppsteg plötsligt ett oväder från ett håll, hvarifrån man minst hade väntat fara. Velasquez, ståthållaren på Cuba, hvilken redan länge med afund åsett Cortez' framgångar, var ingalunda sinnad att lemna den lysande eröfingen åt honom. Så stor än faran tycktes vara att rycka det ännu icke på långt när underkufvade landet från den lycklige medtäflaren, hade han dock fattat sitt beslut och afsände under Narvaez' befäl en här af 800 man fotfolk, 80 ryttare och 12 kanoner för att taga Mejico i besittning. Så snart Cortez fick underrättelse härom, ryckte han, qvarlemnande blott 150 man i Mejico, med en skara trognemot Narvaez, öfverföll honom under natten, slog honom och var så lycklig att draga soldaterne på sin sida.

I begrepp att begagna den vunna makten for nya stora planer, måste han dock ila tillbaka till hufvudstaden, emedan han fick underrättelse om olyckliga händelser, som under tiden tilldragit sig der.

Mejikanerne voro i fullt uppror. De hade gripit till vapen, öfverfallit spaniorerne i deras egna qvarter, uppbränt de af dem bygda brigantinerna, underminerat fästningsverken, dödat flere kastillaner och svårt sårat många af dem. Häftigheten hos Alvarado, Cortez' förnämste fälthöfding, hvilken såsom hans ställföreträdare förde befälet i Mejico, var den egentliga orsaken till sakernas förändrade ställning.

Hos aztekerne var det nämligen ett bruk att till sin blodige krigsgud Huitzilopochtlis ära årligen i maj fira en stor fest, till hvilken en stor del af de förnäme och ädle i hela landet strömmade. Den skulle firas på gården till teokallien, i närheten af de spanska qvarteren. Kazikerne bådo Alvarado, att han måtte tillåta festen försiggå på vanligt sätt och att äfven Montezuma skulle få deltaga deri. Det senare afslog Alvarado bestämdt, hörsammande Cortez' befallning; det förra tillät han deremot, under vilkor, att inga menniskooffer dervid komme att ega rum och att inga vapen bures.

Omkring 600 förnäma azteker samlade sig på den bestämda dagen, klädda i sina präktigaste högtidskläder, strålande af smycken af guld och ädla stenar. Alvarado och hans vapenbröder sällade sig till dem som åskådare; de voro alla beväpnade. Snart började infödingarne sina dansar och vilda melodier, då plötsligt Alvarado och hans följeslagare med dragna svärd störtade löst på de förnäme och utan medlidande nedhöggo dem, öfversvämmande marken med strömmar af blod. Ingen af de förrådde blef vid lif! — Ännu icke tillfredsstälda genom dessa gräsligheter, voro spaniorerne skändliga nog att äfven beröfva de mördades lik deras prydnader. — På denna olycksdigra dag föll blomman af den aztekiska adeln. Det fans knapt en familj i staden, som icke blifvit försänkt i sorg och jämmer.

Som bevekelsegrund till detta afskyvärda dåd uppgaf Alvarado, att till hans öron kommit underrättelse om en sammansvärjning bland de aztekiska store och att denna underrättelse bekräftats af spaniorernes bundsförvandter. Hastigt fattande sitt beslut, hade han nu följt det exempel, som Cortez gifvit i Cholula. Alvarado hade likväl missräknat sig, då han jemförde Tenochtitlans krigiska invånare med de förvekligade cholulanerne. Blott allt för snart skulle han erfara detta,Knapt var slagtandet till ända, förrän underrättelsen om detta blodbad spridde sig som en löpeld omkring den vidsträckta staden. Invånarne trodde knapt sina sinnen. Allt godt, som de dittills ännu möjligen tänkt om främlingarne, var glömdt, och endast det sista upprörande dådet fylde deras själ med oändlig afsky och hat. De törstade efter hämd. Lågande af raseri grepo de till

63. Montezuma blir sårad.

vapen, och följande morgon vid dagbräckningen följde från alla håll ett stormande anfall på spaniorerne.

Aztekerne hade rest sig som en man och gripit till vapen både mot sin monark, hvilken de beskylde för svaghet mot främlingarne, och mot dessa sjelfva, deras förtryckare, samt belägrade kort derefter äfven den återkomne Cortez i hans egna qvarter. Alla hans bemödanden att besvärja stormen voro förspilda. Föratt lugna folket visade Cortez det från tinnarna af sitt tak kejsaren i full skrud; denne tilltalade äfven mängden, men ett hagel af stenar och pilar följde som svar, så att Montezuma, dödligt sårad, sjönk till marken och några dagar derefter dog.

Cortez' belägenhet blef nu dag från dag farligare, och då han rätt väl insåg, att han icke kunde försvara staden mot aztekernes öfvermakt, beslöt han anträda återtåget från hufvudstaden. Detta kunde endast med de smärtsammaste förluster och efter öfvervinnande af utomordentliga svårigheter verkställas natten mellan den 1 och 2 juli 1520. Ty aztekerne hade besatt alla från staden till sjön ledande utgångar och gjort alla dammar och vägar ofarbara. Ett gräsligt blodbad började och räckte flere timmar.

Först vid morgongryningen kunde man öfverblicka den förödelse och förvirring, som de förföljande aztekerne hade anstalt. De bruna och hvita kämparnes dunkla massor hado under stridens hetta råkat så in i hvarandra, att man knapt kunde skilja vän från fiende.

Jorden bäfvade under angriparnes och försvararnes böljande massor. Vid en blick utåt sjön kunde man urskilja otaliga ännu allt jemt annalkande båtar med nya kämpar, medan på alla vägar tusen och åter tusen spjut blixtrade i skymningen. Den, som räddat sig under »olycksnatten» (triste noche), var utmattad och dödstrött af de utståndna strapatserna. Det sammanskrapade och medtagna bytet hade till största delen uppslukats af sjöns böljor eller måst qvarlemnas i trängseln.

Då Cortez mönstrade sin här, fattades 450 spaniorer och 4 000 man hjälptrupper; knapt hälften af det manskap, i spetsen för hvilket han vågade genombrytningen, hade han räddat till sjöns strand.

De saknade spaniorer, som icke omkommit eller nedgjorts, blefvo som fångar släpade till de mejikanska gudomligheternas altaren, der de obarmhertiga presterne efter många marter sleto deras klappande hjerta ur den lefvande kroppen för att offra det, ännu rökande, åt sin blodiga gudom. Cortez, hårdt ansatt från alla håll och ofta blott såsom genom ett underverk undkommen den ögonskenligaste dödsfara, visade sig, liksom i alla svåra lägen, äfven under denna förfärligaste tid af sitt lif som en hjelte. Oförtruten och oböjd, delade han med sina soldater alla försakelser och lidanden. Derigenom visste han att ingifva sina trogne ny tillförsigt för den ännu förestående heta striden, hvarvid det å nyo handlade om allas lif eller död.

På det vidare fortsatta återtåget sågo sig spaniorerne på alla håll kringsvärmade af talrika skaror; då de kommo ut från den mellan klyftor och höjder sig sträckande högslätten, sågo de medens aztckernes har, väl 100 000 man stark, i slagordning framför sig. Nu gälde det! Undergången var vissare än lifvet, ty den lilla skaran spaniorer försvann bland fiendernes oräkneliga mängd;

64. Strid och återtåg öfver dammen under »olycksnatten».

men detta nedslog ingalunda modet hos den lilla skarans hjeltemodige anförare. Omgifven af några få trogne, sprängde han med dödsförakt fram till aztekernes riksfana, sträckte den fiendtlige fältherren till jorden, grep baneret och lyfte det högt i luften.

Spaniorerne jublade, mejikanerne visste deremot icke, huru det gått till — de stirrade först som förlamade derpå, sedan, gripna af fruktan och fasa, störtade de sig på den ursinnigaste flykt. Redan den följande dagen inryckte spaniorerne i Tlascala och funno här den efterlängtade hvilan.

65. Den första mässan efter återeröfringen af Mejico.

Ehuru sjelf farligt sårad, ville Cortez dock icke afstå från Mejicos eröfring. Nya trupper, egentligen bestämda till Narvaez' förstärkning, stötte till honom från Cuba och Jamaica. Ånyo ryckte han löst mot Mejico, som han också efter heta strider till landsoch sjös, dock först efter 75 dagars belägring, återeröfrade den 13 augusti 1521.

Besegrandet af ett så tappert folk, hvars krigare räknades i hundra tusenden, skulle svårligen ha lyckats inkräktarne, om aztekerne kunnat förlikas med hvarandra. Men oeniga sins emellan, bekämpade det härliga landets hufvudstammar hvarandra nästan utan afbrott sedan många, många år tillbaka, och äfven denna gång befunno sig på Cortez' sida de oförskräckta tlaskalanernes stridbara män, och efter hand sällade sig till dem alla rundt omkring Tezcucosjön boende, mot aztekerne afvoga stammar.

Under ledning af en sådan hjelte som Cortez och hans tappra krigsöfverstar, en Pedro Alvarado, Gonçalo de Sandoval med flere, måste spaniorerne och deras infödda bundsförvandter slutligen vinna seger öfver de

uthungrade invånarne i det nästan alldeles förstörda Tenochtitlan. Hvad som ännu var i behåll af praktstaden förstördes af den efter byte girigt kringsnokande soldathopen.

Den under tiden till konung upphöjde och nu på flykten stadde Guatemozin, en oförskräckt furste, hvilken synes fullkomligt värd vår aktning och vårt deltagande, upphans på sjön och fördes inför segervinnarne, hvilka bragt så stor olycka öfver det aztekiska riket. »Jag har gjort, sade monarken med värdighet, hvad en konung höfdes; jag har till det yttersta försvarat mitt folk och rike; nu återstår mig ingenting annat än döden. Tag din dolk och stöt den i mitt hjerta!»

Spaniorerne rördes icke af så mycket hjeltemod, ty de hade hoppats på rikt byte, men funnit aztekernes boningar tomma på skatter. För att få veta, hvar de voro gömda, lät man i Cortez' frånvaro den olycklige fursten och en vän till honom undergå tortyr; men Guatemozin förrådde intet, sannolikt emedan han ingenting hade att förråda, och då Cortez kom dit, befalde han sitt folk att låta konungen vara. Misstänkt för en sammansvärjning, blef han dock sedermera på Cortez' befallning afrättad.

Nu blef den ena provinsen efter den andra underkufvad. Genom sin företagsamhetsanda hade Cortez inom den korta tiden af tre år efter Mejicos besittningstagande åt den spanska kronan förvärfvat en landsträcka af mer än 400 mil längs den atlantiska kusten och mer än 500 mil längs Stilla hafvet. Ryktbarheten af hans namn och de öfverraskande berättelserna om de eröfrade landen lockade oupphörligt en mängd äfventyrare till Nya Spanien och förságo på detta sätt dess ståthållare tillräckligt med friska rekryter.

Snart var äfven Tenochtitlan eller Mejico åter uppbygdt, och det präktigare än förut. Men spaniorerne förstodo väl att utrota det folk, hvars herrar de blifvit, men icke att uppfostra det.Inom de tre år, som de hvite vistats i aztekernes land, blefvo af dem, som skulle varit kallade att tillföra det välsignelserna af en högre odling och välgerningen af de kristliga lärorna, genom

66. Fernando Cortez. Efter en originalmålning i »Purissima Concepcion de Jesus'» hospital i Mejico.

omättlig guldtörst och dyster religiös fanatism hundra tusenden af urinvånarne utrotade och deras karakter fullkomligt förändrad. Till namnet och den yttre formen blefvo de olyckliga mejikanernevisserligen kristne, men i verkligheten ha de ända intill denna dag förblifvit hedningar, ett urartadt, odugligt folk.

Två år efter Tenochtitlans fall drog (1523) den tappre Alvarado, hvilken aztekerna kallade Tonatiuh, »solens barn», ut på nya upptäckter och eröfrade den del af Centralamerika, som nu kallas Guatemala; en annan af Cortez' officerare kom till Honduras. Samtidigt utforskades Mejicos vestra kust. Halfön California upptäcktes 1533 af en basker, Ximenez. Acapulco höjde sig redan på Cortez' tid till stor betydelse. Det bildade utgångspunkten för de vid Stilla hafvets kuster företagna upptäcktsfärderna, som sträckte sig långt in i Kaliforniska viken.

Den man, som åt sin herskare eröfrat verldens skönaste rike, skördade icke lönen för en så utomordentlig bragd. Man tilldelade väl »eröfraren», såsom spaniorerne kallade sina första hjeltar i upptäckternas tidhvarf, ståthållarvärdigheten i det nyspanska riket och förlänade honom såsom ärftligt län Oajacas bördiga dal, hvilken också af hans efterkommande besuttits ända intill senaste tid, men samma otacksamhet och afund, som förföljt den store Colombo ända till grafven, gaf sig ingen ro, förrän den störtat äfven den väldige Cortez. År 1528 infann han sig i Spanien, omgifven af en mängd mejikanska ädlingar och med en mot sin höga ställning svarande prakt, för att försvara sig. Kejsar Karl V mottog sin store vasall med utmärkelse, men lemnade honom icke i besittning af sin forna makt. Återkommen till Mejico 1530, företog Cortez nya eröfringståg och kom under sin sista expedition ända till trakten af Coban, norr om Gruatemala. Hans nästa plan var riktad på Nicaragua och derifrån på Darien. Men dåliga tidningar från Mejico återkallade honom dit. Nu började den bedrövligaste tiden af hans lif, en period full af förtret, småaktiga tvister och ständiga förödmjukelser. Efter fyra år begaf han sig ännu en gång till Spanien för att skaffa sig rätt mot fortfarande förtal, anklagelser och förfördelanden. Han fann emellertid blott ett kallt mottagande. Ett annat slägte af menniskor hade vuxit upp och visste icke att uppskatta folk af »aztekdödarens» slag. Så många svikna förväntningar tärde på hans lifsmerg och böjde »eröfrarens» stolta sinne;

sedan 1540 hemkommen till Spanien, dog han i en ålder af 61 år den 2 december 1547 på en landtegendom vid Sevilla.

*

VI.

Perus och Chiles eröfring

af Pizarro och Almagro.

Sydamerikas natur. — Pizarro och Almagro grunda det biruanska bolaget. — Första försöket att intränga i Peru. — Quito uppnås. — Den andra expeditionen. — Grundandet af San Miguel. — Perus land och folk. — Inkaätten. — Dess välsignelserika verksamhet. — Manco Capac. — Atahualpa och Huascar. — Konungens afrättning. — Perus eröfring. — Diego de Almagro eröfrar Chile. — Sammanstötning mellan Pizarro och Almagro. — Seger öfver Almagro. — Dennes afrättning. — Pizarros mord. — Den yngre Almagros nederlag och afrättning efter Vaca de Castros ankomst.

En annan »ny, ännu väldigare verld» öppnar sig för oss, när vi från mellersta Amerika vända oss till södern af den fjerde verldsdelen. Der möta oss Cordillerernas höga bergryggar med sina till 7 000—7 300 meters höjd sig resande jättehufvuden, hvilka höja sig från en ofta 1 900—3 500 meter öfver hafvet belägen högslätt, såsom den vid Quito, och den verkan, som dessa till största delen i eviga snöslöjor skimrande jättepyramider utöfva på landskapets allmänna karakter, är af en outsäglig storhet och höghet. Dystra bergsträckningar möta öfver allt blicken och begränsa åt alla håll synkretsen. Många af dessa väldiga bergtoppar bära omisskänliga spår af sitt vulkaniska ursprung eller den ännu allt jemt fortfarande vulkaniska verksamheten. Somliga höja sig med aftrubbade spetsar i kägelform, medan andra med taggiga kammar och sneda spetsar te sig som insjunkna och sönderbrutna kraterväggar, och blott den tredje formen visar sig i högt uppåtsträfvande kupoler, lika den Chimborazo bär, den mest majestätiska af dem alla. Väldiga jättefloder upprinna på de östra högslätterna och sluttningarna af dessa berg samt sända sina ofantliga vattenmassor, slutligen förenade i några få floder, öster ut till Atlantiska hafvet. Så i norden Orinocos och Marañons, i södern La Platas tillflöden. Af deras böljor genomströmmas de vidsträckta, dels skogbevuxna, dels gräsrika slätterna, i norr Llanos, i söder Pampas; deras stränder hindra med sin exempellöst yppiga växtlighet den djerfve resanden från ytterligare framträngande, och i deras väldiga urskogar resa sig jätteträd, sådana endast den tropiska solens glöd mäktar framalstra.

Huru gerna, käre läsare, skulle vi icke vilja berätta för dig mycket intressant och märkvärdigt bland det, som resande upptecknat från dessa land och som händt dem, men till allt detta saknas i detta arbete tillräckligt utrymme! Låtom oss derför återvända till våra hjeltar och lyckojägare i upptäckternas tidhvarf.Om ock icke alla de tusenden, som den spanska halfön ännu i många årtionden utsände för att kufva och öppna den nya verldsdelen, vunno det högsta priset af drömd jordisk lycka, rykte och guld, så fyller dock historien om deras ofta underbara bedrifter i den vestra hälften af vårt jordklot många af de märkvärdigaste sidorna i mensklighetens lefnadsbeskrifning. Till dessa stordåd hör också underkufvandet af Sydamerikas vestra kust, hvilket likaledes skedde under Karl V:s regering, blott få år efter Mejicos fullständiga eröfring. Till att fullända det af den olycklige Balboa började företaget att taga i besittning landen söder om Panamanäset var hans mördare icke rätte mannen. Väl förlade den oduglige Pedrarias d'Avila kolonien till den motsatta sidan af Panamanäset, men härigenom blef i sak ingenting förbättradt, ty honom fattades gåfvan att uträtta något dugligt. Emellertid kom en annan lyckojägare, Andagoya, 1522 under sin söder ut riktade färd till den lilla floden Biru, der han fick närmare underrättelser om det i södern blomstrande stora inkariket. Om det nya guldlandet spridde sig snart de underbaraste rykten. De kommo äfven för öronen på två efter skatter och ära törstande äfventyrare, af hvilka den ene redan under Balboa fått kännedom om mångahanda rörande ett stort söder ut liggande rike. Francisco

Pizarro, hvilken vi redan mött, och Diego de Almagro förenade sig nu med Hernando de Luque och grundade det sedan så berömdt vordna »biruanska upptäcktsbolaget».

De först nämda märkvärdiga männen voro båda af låg härkomst, ja, om Pizarro, oäkta son till en spansk officer, berättas, att han som gosse vaktat svin i Trujillo. Så mycket är säkert, att gossen uppväxte i smuts och okunnighet och, för att undgå en sannolikt välförtjent tuktan, rymde från sin fader, som senare tagit sig honom an. Han begaf sig till Vestindien, kämpade på Cuba och Hispaniola samt följde, redan fyrtio år gammal, den företagsamme Hojeda, såsom vi veta, på hans tåg till Darien äfvensom den olycklige Balboa öfver näset till Söderhafvet, just då alla kolonister i Darien icke talade om någonting annat än de nya undren och guldlandet i södern. Fastän han sjelf hvarken kunde läsa eller skrifva, var han dock rätte mannen att föra en expedition till det land, som var föremål för hans häftiga trängtan. Vinningslystnad och äregirighet lemnade honom ingen ro eller rast, förrän han bragt till stånd det ofvan nämda bolaget till upptäckande och eröfring af nya områden i Sydamerika.

Det var i november 1524, som han med ett enda fartyg och 112 man afseglade från Panama för att störta ett stort rike. Man upptäckte först en låg, föga befolkad kust, der brist och sjukdomar härjade bland manskapet, så att Pizarro såg sig tvungen att vändaom, innan han hunnit förena sig med Almagro. Ledd af de öfverenskomna inskärningarna i träden, besökte den senare samma ställen på kusten, men kunde icke heller framtränga längre än till 4 ° nordlig bredd. Pedrarias d'Avila vägrade att vidare understödja företaget, och den stora planen hade måst uppgifvas af brist på penningmedel, om icke presten de Luque på Espinosas uppdrag förskjutit 20 000 pesos; i stället förbundo sig de båda anförarne Pizarro och Almagro att med honom dela i lika delar de eröfrade landen och de tagna skatterna samt läto, då båda två icke ens kunde skrifva sitt namn, i sitt ställe tre aktningsvärda borgare i Panama med sin underskrift bestyrka det på det högtidligaste besvurna fördraget med de Luque. Sålunda delade dessa tre män på det sällsammaste sätt mellan sig ett mäktigt rike, om hvilket de blott hade en aflägsen dunkel kännedom och från hvars norra gräns de vid sitt första misslyckade ströftåg varit på minst 150 geografiska mils afstånd. Under ledning af en erfaren pilot, Bartolome Ruiz, begåfvo sig Almagro och Pizarro för andra gången af med två fartyg och 160 man. Vid mynningen af den lilla sydamerikanska floden Rio de San Juan skilde sig expeditionen åt, Pizarro stannade med en del af manskapet i land, Almagro for till Panama för att hemta ny tillförsel, och Ruiz trängde som upptäckare i förväg längs kusten söder ut till på andra sidan eqvatorn. Efter att flere gånger ha fått förstärkningar genom Almagro såg sig Pizarro slutligen i spetsen för 200 man, med hvilka han, följande kusten ända till Tumbez, nu kom till det efterlängtade guldlandet. Här inhemtade han underrättelser om inkariket, dess hjelpkällor och rikedomar; till större företag fattades honom dock erforderliga krafter. Ett längre qvardröjande var icke heller rådligt.

Det fuktigt heta klimatet i de lägre tropiska trakterna bortryckte en stor del af de guldlystne. Då anläggande af ett nybygge under sådana omständigheter icke syntes verkställbart, nöjde sig Pizarro med fördelaktiga byteshandelsaffarer. Han erhöll af infödingarne en mängd silfver- och guldkärl, äfvensom andra prof på deras konstflit, och begaf sig efter omkring tre år, lastad med skatter, på hemresan. Lyckligt återkommen till kolonien på Panamanäset, fann han Pedrarias d'Avilas efterträdare obenägen att understödja honom vid ytterligare företag, hvarför han nu sjelf begaf sig till Spanien. För herskaren öfver tvenne verldar, kejsar Karl V, framlade han medförda prof på guld- och silfverarbeten och gjorde en så lockande skildring af Perus vinkande rikedomar, att monarken utnämde honom till ståthållare öfver det land, som komme att eröfras. Försedd med hederstiteln af generalkapten samt tillåtelse att eröfra Peru ända till 200 geografiska mil söder om Tumbez, inträffade han åter i Darien. Men handgripliga fördelar hade detspanska hofvet icke beviljat honom. Visserligen hade hans tre bröder och ett antal vänner och äfventyrare följt honom, men de för det ytterligare fullföljandet af hans afsigter nödiga medlen måste han och hans förbundsbröder skaffa sig på annat håll. Allt sammanlagdt kunde han blott gå till segels med tre oansenliga fartyg, bemannade med en handfull sjömän, inalles 178 man till fot och 27 ryttare samt flere kanoner.

Efter en rask och lycklig färd kastade den lilla flottan i januari 1531 ankar i San Mateoviken. Invånarne blefvo antingen bortjagade eller underkufvade, och vid San Miguel grundades det första fasta nybygget i Sydamerika.

Rikt byte lönade de djerfva främlingarnes vågstycke, hvilka inträngt i ett för dem alldeles främmande och dertill mycket befolkadt land utan att ens vara så talrika som Cortez' följeslagare.

Från Cajamarca började Pizarro nu anfallet på inkarikets medelpunkt. Ur dettas historia meddela vi följande:

Redan innan inkaernes fursteätt kom på tronen, fans i det nu varande Perus kusttrakter ända bort till Bolivia en viss kulturgrad, om hvars höjd en mängd väldiga minnesmärken och bygnadsverk bära vitne. På denna grundval af odling fortforo inkafurstarne att bygga, af hvilka den förste, Manco Capac, omkring midten af elfte århundradet jemte gemål och följe uppträdde vid stränderna af den 3 500 meter öfver Söderhafvet, mellan Bolivia och Peru belägna sjön Titicaca. Huru skulle icke Perus välgörare och hans efterträdare förvånas, om de just på samma ställe, der fordom balsas, de af rör sammanfogade flottarna, summo, kunde se den nu varande civilisationens ångfartyg sätta sig i rörelse! — Hvarifrån inkaväldets grundläggare kommit, kan ingen säga.

Hans afkomlingar kallade sig »solens barn», och landets invånare underkastade sig villigt deras visa anordningar. Redan Manco Capac anlade landets hufvudstad, det präktiga Cuzco, och grundade det välsignelserika patriarkaliska styrelsesätt, som ännu bestod, då spaniorerne landade i Peru och gjorde ett slut derpå. Under den förste inkans efterträdare utvidgades rikets gränser, i vester till Stilla hafvets kust, i öster till Amazonflodens vidsträckta källområden; landtbruket gjorde framsteg, en konstgjord bevattning af landet åstadkoms medelst ett sinnrikt anlagdt kanalsysteni, förbindelseleder, nya broar och högst solida postvägar uppstodo, medan man längre fram, efter kufvandet af ett uppror i vestra delen af landet, till regeringens, men förnämligast till hufvudstadens skydd uppbygde ett väldigt bålverk, hvaraf det ännu finnes intressanta lemningar, som bära vitne om arbetets skönhet och fasthet. Till de mest välgörande inrättningarna i landet Peru hörde de längs vägarna inrättade herbergena, som äfven kommo spaniorerne tillgodo. För åstadkommandet af förenämda arbeten hade man icke användt jern, ty bruket af denna värdefulla metall var okändt för peruanerne, liksom för aztekerne i norden. Så mycket större beundran förtjenar anläggningen af de utmärkta vägarna, på hvilka de gamla peruanerne, liksom aztekerne, lade synnerlig vigt, hvilket bevisas af den berömda inkavägen, som satte redan Alexander von Humboldt i berättigad förvåning. Detta jätteverk drager sig öfver de ogästvänliga Cordillerernas rygg genom tjugu breddgrader; vägen är till största delen stenlagd eller uthuggen ur klippan och har nu i sex århundraden trotsat tiden. Af alla förefunna förträffliga inrättningar betjenade sig spaniorerne utan att dock göra någonting för deras bibehållande eller för att ersätta det förstörda. Endast sådana mönstervägar kunna göra förklarligt det utomordentliga härtåg, som egde rum omkring 1453 och värdigt står vid sidan af Hannibals gång öfver Alperna. Då förde den krigiske inkan Tupac Yupanqui talrika skaror af sina krigare genom Atacamas öken och öfver Cordillererna mot Chile och underkufvade dess invånare.

Med Inti, solguden, gifvaren och uppehållaren af allt lif, sammansmälte under tidens lopp bilden af stamfadern för »solens barn». På det fordom högt berömda stora torget i Cuzco reste sig till hans ära en helgedom, det praktfulla Soltemplet, ett af de mest fulländade mönstren af fornperuansk bygnadskonst, der man förvarade de troféer, som af landets furstar vunnits på slagfälten från eqvatorn ända till Chiles kuster. På den förstörda helgedomens grundmurar reser sig den nu varande kyrkan San Domingo. Den från en af inkaerne härrörande förbättrade årsberäkningen började med solståndet, den 22 december. Vid den första månadens inträde egde den förnämsta festen i solkulten rum, till hvilken hela folket, förnäme och ringa, klädda i sina dyrbaraste kläder, sammanströmmade. Snart nalkades äfven i en gyllene bärstol inkan för att frambära det årliga offret åt sin slägts stamfader och skyddsgud. På hufvudet bar han en mångfärgad turban, omvirad med det niodubbla röda yllebandet, och gamfjädrarna, sinnebilderna af hans herskarmakt; den blå, med guld inväfda tunikan sammanhölls med en gyllene gördel och gyllene spännen, en mantel af guldbrokad utgjorde ytterdrägten.

Midt ibland de festligt prydda förnäme offrade kejsaren inför solens gyllene bild en bägare chicha (majsöl). Derefter antändes med en brännspegel den heliga lågan, hvars underhållande under hela det följande året stäldes under de helgade soljungfrurnas vård.

Ett allmänt gästabud, sånger och en symbolisk dans afslutade festen. Dylika fester voro hela året igenom förenade med gudstjensten; de voro ett verksamt medel att göra massan af folket,som mångenstädes ännu hängde

fast vid de äldre vidskepliga bruken, förtrolig med den kejserliga familjens och de högre ståndens rena soldyrkan.

Sålunda hade, förnämligast i hufvudstaden, som utbredde sig midt i de peruanska Andernas högland, beläget omkring 3 500 meter öfver hafvet, de visa och högt vördade inkaerne skapat en märkvärdig civilisation. Derom vitna underverk, som ännu i dag

67. Huiracochas tempelruiner. Efter Marcoy.

väcka de resandes förvåning. Redan de första spaniorerne beundrade de långt före deras uppträdande i landet uppförda praktbyggnaderna och slöseriet med guld vid deras utsmyckning. Palatsens och templens väggar voro mestadels sirade med gyllene djurgestalter och blommor af utomordentligt fint och mycket smakfullt arbete. På stenkrokar hängde speglar af hård, blankpolerad sten; i nischerna stodo redskap, husgudar af guld och silfver, mestadels efter fantastiska teckningar. Till de mycket beundrade templen

hörde Huiracochas eller Viracochas vid San Pedro de Cacha i Peru, hvilket i fjortonde århundradet uppbygdes på detta ställe af inkan Huiracocha med anledning deraf, att en ande med långt skägg visat sig för honom. Det inre innehöll ett kubformigt svart porfyrblock och derpå statyen af den öfverjordiske långskäggingen, som i drömmen visat sig för inkan. Spaniorerne förstörde helgedomen, af hvilken numera endast sidomurarna med nio dörröppningar qvarstå. En hel ruinstad från de gamla peruanska, indianernes tid finnes ännu i Pachacamac. Enligt Markham äro husen bygda af små

68 — 70. Peruanska fornsaker. Efter J. J. v. Tschudi. Kolossalt hufvud af Llocolloco. Lerkärl i form af en sko. Stridsyxhammare i stjernform.

tegel, men taken försvunna och de inre rummen fylda med sand och grus. På ett berg höjde sig, terrassformigt uppstigande, det af Pizarro förstörda templet, på hvars 6,5 meter höga murar man ännu fläckvis ser den skarlakansfärg, hvarmed man öfverdragit det. Enligt den tidens krönikeskrifvare voro portarna beslagna med guldplåtar och besatta med ädelstenar, hvaraf man kan sluta till de skatter, som det inre gömde. Kännetecknande äro de i behåll varande lerkärlen från denna tid. De ha dels mennisko-, dels djurskepnad, några äro formade som en sko; dock härrör i allahändelser den sist nämda formen från tiden efter den spanska eröfringen? enär skor voro obekanta för de gamla peruanerne. Bland fornsakerna höra lemningar af afgudabilder just icke till sällsyntheterna. Sålunda ligger två mil från Tambillo, midt på vägen, ett jättelikt, dock redan mycket stympadt hufvud, som är mer än en meter långt och en half meter bredt. Det härstammar från Tiahuanaco, det sydamerikanska Pompeji, en inkaernes förstörda praktstad. Lika så finnas i behåll mumier med af stora hafspolyper tagna, konstfullt insatta ögon. 71. Inkan Huayna Capac. Den tolfte inkan, den ofvan nämde peruanske Hannibals efterträdare och den regerande furstens fader, var Huayna Gapac, som åt riket förvärfvat allt land vester om Anderna från Paraguays till Amazonflodens källor och öfver allt jemte vapnen äfven utbredt en högre odling. För riket och hufvudstaden var hans regering tiden för deras högsta blomstring. Hans andra giftermål med en konungadotter från Quito föranledde dock tronstridigheter

mellan den kejserliga familjen och de gamla inkaernes talrika, till flere tusen personer ökade afkomma, Huayna Capac hade nämligen kort före sin död (1529) delat sitt rike mellan sina två söner, Huascar och Atahualpa, och derigenom framkallat brödrakrig. Under striden mellan partierna uppträdde Pizarro och gjorde sig klokt till godo oredan i inkariket. Han bjöd till sig Atahualpa och lät säga honom, att han vore en stor konungs sändebud och benägen att bistå honom. Inkan infann sig, smyckad på det rikaste och praktfullaste och buren i en bärstol samt åtföljd af sin hofstat och en här af 30 000 man. Då framträdde en spansk andlig och höll till honom på spanska språket ett tal, hvari han utvecklade läran om skapelsen, syndafallet, Jesus Kristos' menniskoblifvande, lidande och uppståndelse, 72. Coaja Marna Pilco Huacco, Huayna Capacs gemål. Petros' utnämning till Kristos' ståthållare i Roma och så vidare, kort sagdt saker, om hvilka den hedniske monarken alldeles icke kunde göra sig något begrepp. Munken slutade med den förmaningen, att konungen icke måtte dröja att antaga den kristna religionen, ty då skulle man skydda honom, men i annan händelse öfverfalla honom med krig och låta honom hårdt plikta derför. Om alla dessa saker redan i och för sig voro obegripliga för peruanerne, så blefvo de det ännu mera genom den oskickliga öfversättningen af en okunnig tolk. Konungen svarade derför, att han icke visste

något om allt hvad han hört och att han ansåge sina fäders tro för den sanna: han åberopade sig vidare på sin goda rätt och ärfda makt I sjelfva verket förstod han också ingenting annat än krigshotelsen. Han besinnade sig emellertid något och frågade efter en

liten stund, hvarifrån presten, som talat till honom, hade fått sitt vetande och sin tro.

Denne svarade, att allt detta stode i den bok, som innehöll Guds ord, och räckte honom den heliga skrift. Obekant med den europeiska boktryckarkonsten, höll inkan boken till örat och sade: »Den tiger och säger mig ingenting», hvarefter han likgiltigt kastade den till marken. »Ve, utropade den förtörnade presten, evangeliet är vanhelgadt! Till vapen, kristne! Hamnens detta vanhelgande på de gudlösa hedningarne!» Pizarro gaf tecken till det redan förut öfverenskomma angreppet; inkans närmaste omgifning blef nu nedhuggen och han sjelf tillfångatagen, men hans krigare blefvo genom kanonernas eld och rytteriets inhuggande nedgjorda eller slagna på flykten. Fyra tusen döde stannade på platsen. 73. Inkan Atahualpa. Under blodsutgjutelse började landets besittningstagande, under ytterligare blodsutgjutelse fortsattes det. Då inkan märkte, huru stor lystnad hans elaka gäster hade efter guld, lofvade han att dermed fylla hela det rum, hvari han befann sig, så högt han kunde nå, så framt man ville försätta honom i frihet. »Huru, utropade Pizarro med förvåning och glädjestrålande blickar, det skulle du vilja?» Grenast tog han ett stycke kol och drog vid den angifna höjden ett svart streck rundt omkring det 7 meter långa och 5 meter breda rummet. Knapt hörde peruanerne, att deras konung genom guld kunde befrias ur sin fångenskap, förrän de ditförde sina skatter och erbjödo dem åt de vinningslystna förtryckarne.

Huascar, konungens broder, förderfvade dock dessa goda afsigter, i det han försökte vinna Pizarro för sig. Han tillbjöd honom ännu större skatter. Då konungen fick höra det, lät han genast mörda sin broder. För detta brott och sitt fortfarande hedniska sinnelag blef den olycklige inkan ställd inför rätta af Pizarro, hvilken, såsom det berättas, icke kunde glömma, huru mycketAtahualpa, om än oafsigtligt, en gång förödmjukat honom, då han, i fängelset grubblande på skrifkonstens hemlighet, skref ordet Dios (Grud) på en af sina naglar och, då skildtvakten icke kunde förklara honom tecknets betydelse, bad Pizarro om upplysning. Men icke heller denne kunde lösa det skrifna ordets gåta, äfven för honom hade bokstäfverna ingen betydelse, ty han kunde ju icke läsa. Denna den stolte spaniorens förödmjukelse måste försonas med blod, Atahualpa befans skyldig och dömdes till bålet (1533), trots den utpressade, till två millioner spanska daler uppskattade lösepenningen. Förgäfves bad den olycklige, att man skulle skicka honom till Spanien, der konungen kunde döma honom — hans död var besluten; bålet uppfördes, och hans omvändelse till kristendomen ledde icke till något annat, än att han, i stället för att brännas, stryptes vid pålen. Till och med bland Pizarros förderfvade band saknades det icke män, som kallade detta förfarande ett vanärande af det spanska namnet. 74. Atahualpas död. Efter en gammal teckning. Den lilla hopen spaniorer drog nu omkring i landet och rasade på det förfärligaste sätt bland den liksom af åskan slagna befolkningen. Åtskilliga af dessa blodmenniskor, som hastigt riktat sig, återvände nu till Panama och föranledde tillströmning af andra guldtörstiga barbarer. Redan 1533 såg sig Pizarro i spetsen för 700 europeer, men förde blott 500 af dem längre mot södern.

Dittills hade allt lyckats för den våldsamme mannen. Men svåra dagar förestodo honom nu. Mot honom reste sig hans förnämste bundsförvandt och vapenbroder, Almagro, ett hittebarn från trakten af den spanska orten med samma namn (hittad omkring 1464).

Diego de Almagro skildras som en lyckojägare utan stor moral

och mod ännu mindre samvetsgranhet. Drifven af guldtörst, hade han befunnit sig bland de första äfventyrare, som vände sig till den fjerde verldsdelen, och der funnit det, hvarefter hans själ törstade. Det lyckades honom att på flere plundringståg vinna ansenliga rikedomar, så att han ansågs för en af de förmögnaste borgarne i kolonien Darien, då Pizarro föreslog honom att deltaga i tåget till Peru. Under sin bundsförvandts frånvaro i Spanien skötte Almagro embetet som ståthållare öfver kolonien. Bedragen genom Pizarros löften, åsåg han, efter sin vapenbroders återkomst från Spanien, full af förtrytelse dennes framgångar. Han kallade den forne vännen en trolös, som blott sörjt för sig allena. 75. Indianer innebrända. Efter en gammal teckning. Visserligen erhöll äfven han kort derefter af »indiska huset» (den spanska styrelsen öfver kolonierna) tillåtelse att söder om Pizarros

område eröfra sig ett eget ståthållarskap, och till följd deraf närmade sig de gamla stallbröderne åter till hvarandra, men den åstadkomna försoningen var blott skenbar. Det länge återhållna agget utbröt med sin forna styrka, då han råkade i delo med Pizarro om besittningen af den af denne eröfrade stora och rika staden Cuzco, hvarvid rätten for visso var på Almagros sida, ty Cuzco, ja, sjelfva Lima låg utom det område, till hvars besittningstagande Pizarro var befogad.

Görande bruk af sin fullmakt, hade nämligen Almagro för att eröfra Chile fört en behjertad skara öfver Andernas vildaste och högsta slätter. Brist på de nödvändigaste lifsmedel och stark köld hade inträdt, så att många spaniorer dukade under för umbärandena och väderlekens stränghet.

Under tiden hade Pizarro låtit sig angeläget vara att ordna åt sig i Peru. Han började uppbygga det nu varande Lima och

trodde sig redan så säker i sin ställning, att han gaf flere officerare tillåtelse att med ringa följe genomströfva landet för att spana efter guld. Denna omständighet begagnade dock Manco Capac, en broder till Huascar, till ett försök att afskudda förtryckarnes ok. Få hans kallelse samlade sig många tusen, glödande för sitt fosterlands frihet. De anföllo Pizarro i Ciudad de los Reyes (Lima), hans bröder Fernando och Gonzalo i Cuzco och bragte spaniorerne i den sist nämda staden i sådant trångmål, att de voro nära att hungra ihjäl. I denna nöd uppträder plötsligt Almagro, slår peruanerne, bemäktigar sig staden Cuzco och tager Pizarros bröder till fånga. 76. Indianer .sönderslitas af hundar. Efter en gammal teckning. (Jfr s. 147). Pizarro, som under tiden vid Lima besegrat peruanerne, sökte att blidka och uppehålla den så fiendtligt uppträdande Almagro, tills han sjelf dragit till sig tillräckligt förstärkningar för att kunna upptaga striden med honom om Perus besittning. Sålunda vann han sju månaders tid och blef genom ankomsten af sina bröder, som flydde till honom med 60 man, herre öfver en skara af 700 man. Nu afkastade han masken, tågade mot Almagro och besegrade honom (1538) på slätten utanför Cuzco. I flere månader försmäktade Almagro i fängelse, sedan blef han anklagad för förräderi, dömd till döden, strypt i fängelset och som lik offentligen halshuggen. Han efterlemnade en son, åt hvilken han döende uppdrog den makt, som kejsaren förlänat honom. Knapt hade den spanska regeringen erfarit det blodiga dådet, förrän den sände Cristobal Vaca de Castro som öfverdomare till Peru för att strängt undersöka saken och i Pizarros ställe, i fall denne icke längre vore vid lif, öfvertaga ståthållarskapet, Pizarro hade under tiden ådragit sig alla den afrättade Almagros anhängares och vänners hat. Den unge Almagro blef

medelpunkten för alla missnöjde, och af honom uppgjordes planen till ståthållarens mördande.

Det var måndagen den 26 juni 1541 vid middagstiden, som kaptenen Herrada, den unge Almagros uppfostrare, i spetsen för aderton sammansvurne störtade ut på gatan och ropade: »Länge lefve

77. Francisco Pizarro. Efter ett gammalt kopparstick.

konungen, men död öfver tyrannen!» Redan inträngde man i Pizarros palats, just då denne uppsteg från middagsbordet. Men den man, som trotsat så många faror, märkte snart, hvarom det handlade; han förlorade icke besinningen, utan gaf en af sina officerare befallning att genast tillbomma dörren. Men innan detta hunnit ske, stötte den, som fått detta uppdrag, på desammansvurne; förvirrad frågade han dem livad de ville. En dödsstöt i underlifvet var svaret. Då mördarne nu obehindradt inträngde i rummet, sprungo några af de närvarande ut genom fönstren, medan andra jemte Pizarro drogo sig tillbaka till ett innanför beläget rum. Här utspann sig en häftig strid. Francisco Pizarro försvarade ingången med svärd och sköld samt med en ung kämpes eld. »Mod, kamrater, utropade han, vi äro ännu många nog for att tukta dessa förrädare!» Då föll efter hårdnackadt motstånd hans styfbroder Alcantara bredvid honom, sedan hans öfriga följeslagare, och slutligen fick äfven han, med uttömda krafter och nästan andlös, ett dödligt lanssting i strupen. Sålunda dog i sitt sjutiotredje år inkarikets våldsamme eröfrare. Med blodiga svärd tågade sedan hans mördare genom Limas gator och kungjorde det blodiga hämdverket. 78. Pizarros död. Efter en gammal teckning. Antalet af Pizarros anhängare tyckes icke, åtminstone på ort och ställe, varit öfvervägande stort, ty de dugtigaste krigarne samlade sig snart omkring Almagro. Snart stod denne i spetsen för en så ansenlig makt, att han kunde hoppas att med vapen i hand lyckas genomdrifva sina anspråk på ståthållarskapet; men äfven hans motståndare, Pizarros vänner, rustade sig till

allvarligt motvärn.

Vid denna tid anlände öfverdomaren Vaca de Castro och förkunnade den spanska regeringens beslut. Detta gaf plötsligt saken en annan vändning; Almagros vågskål sprang i höjden.

Ehuru öfvergifven af en del af sina anhängare, lät han det dock komma till den blodigaste af alla strider, som dittills af de hvite levererats i Amerika (1542). Almagro dukade under. Förrådd och gripen under flykten, släpades han till Cuzco och blef der halshuggen med fyrtio af sina anhängare. Den gamlaerfarenheten, att intet brott kan med brott försonas, fann här å nyo sin bekräftelse.

Men röfvardramat var ännu icke slut. Då med den unge Almagros afrättning det på lagens grund stående kungliga partiet tycktes ha segrat, kom Blasco Nuñez Vela till Peru som vicekonung, men visade sig genast så sträng i handhavandet af de nya lagarna, hvilka väl skulle komma indianerne till godo, men skadade de spanska eröfrarnes intressen, att han aflägsnade allas sinnen från sig. Sålunda blef det lätt för Pizarros yngste, ännu lefvande broder, Gonzalo, att rycka till sig väldet och makten i Peru. Denne hade under de sista stora omstörtningarna företagit ett äfventyrligt tåg till Amazonflodens dal och gifvit anledning till denna jätteflods upptäckt af Orellana. Upphöjd genom folkets gunst, blef nu Gonzalo Pizarro ståthållare; hans motståndare, vicekonungen Blasco Nuñez Vela, måste lemna landet och försökte att vid kusten vid Quito å nyo utrusta en här, men blef af Pizarro förföljd 200 leguas (80 svenska mil) samt slutligen upphunnen och dödad i en strid vid Quito. Från Spanien afsändes nu en mycket förslagen man, en andlig, Pedro de la Gasca, hvilken blott genom försigtighet och sans lyckades att för sig vinna sinnena, så att slutligen Gonzalo Pizarro dukade under i striden och på schavotten måste plikta för sina äregiriga planer.

Trots alla dessa tvister, som räckte nära ett årtionde, bibehöllo dock spaniorerne det genom en handfull menniskor vunna landet, och snart sträckte sig deras välde i Amerika från 30:e graden nordlig till 40:e graden sydlig bredd.

Ännu en tid bortåt bestego skuggkejsare under spanskt förmynderskap inkaernes tron, tills slutligen 1571 Tubac Amaru — den siste ättlingen af denna ärorika dynasti, som ännu i sitt utslocknande frambragte en inka Manco — föll offer för spansk afund. Vicekonungen Toledo lät offentligt afrätta honom på torget i Cuzco. Men ännu lefver hos det indianska folket minnet af de ärorika kejsarne, och den sägnen går, att en af deras ännu befintliga ättlingar skall uppsvinga sig på Perus tron och återföra den gamla härligheten.

*

VII.

Den första verldsomseglingen.

Magelhaens i Indien och Afrika. — Han tager tjenst i Spanien. — Anträder den stora resan. — Officerarnes myteri. — Upptäckten af Patagoniska sundet. — Färd genom Söderhafvet, — Tjuföarna. — Filippinerna. — Upptäckarens död på Mactan. — Spaniorerne i Bruni. — Ankomsten till Tidor. — Victorias hemfärd. — De första verldsomseglarnes belöning.

Efter upptäckten af Amerikas östra kust och Stilla hafvet erfarenheten, att intet brott kan med brott försonas, fann här å nyo sin bekräftelse.

Men röfvardramat var ännu icke slut. Då med den unge Almagros afrättning det på lagens grund stående kungliga partiet tycktes ha segrat, kom Blasco Nuñez Vela till Peru som vicekonung, men visade sig genast så sträng i handhavandet af de nya lagarna, hvilka väl skulle komma indianerne till godo, men skadade de spanska eröfrarnes intressen, att han aflägsnade allas sinnen från sig. Sålunda blef det lätt för Pizarros yngste, ännu lefvande broder, Gonzalo, att rycka till sig väldet och makten i Peru. Denne hade under de sista stora

omstörtningarna företagit ett äfventyrligt tåg till Amazonflodens dal och gifvit anledning till denna jätteflods upptäckt af Orellana. Upphöjd genom folkets gunst, blef nu Gonzalo Pizarro ståthållare; hans motståndare, vicekonungen Blasco Nuñez Vela, måste lemna landet och försökte att vid kusten vid Quito å nyo utrusta en här, men blef af Pizarro förföljd 200 leguas (80 svenska mil) samt slutligen upphunnen och dödad i en strid vid Quito. Från Spanien afsändes nu en mycket förslagen man, en andlig, Pedro de la Gasca, hvilken blott genom försigtighet och sans lyckades att för sig vinna sinnena, så att slutligen Gonzalo Pizarro dukade under i striden och på schavotten måste plikta för sina äregiriga planer.

Trots alla dessa tvister, som räckte nära ett årtionde, bibehöllo dock spaniorerne det genom en handfull menniskor vunna landet, och snart sträckte sig deras välde i Amerika från 30:e graden nordlig till 40:e graden sydlig bredd.

Ännu en tid bortåt bestego skuggkejsare under spanskt förmynderskap inkaernes tron, tills slutligen 1571 Tubac Amaru — den siste ättlingen af denna ärorika dynasti, som ännu i sitt utslocknande frambragte en inka Manco — föll offer för spansk afund. Vicekonungen Toledo lät offentligt afrätta honom på torget i Cuzco. Men ännu lefver hos det indianska folket minnet af de ärorika kejsarne, och den sägnen går, att en af deras ännu befintliga ättlingar skall uppsvinga sig på Perus tron och återföra den gamla härligheten.

*

VII.

Den första verldsomseglingen.

Magelhaens i Indien och Afrika. — Han tager tjenst i Spanien. — Anträder den stora resan. — Officerarnes myteri. — Upptäckten af Patagoniska sundet. — Färd genom Söderhafvet, — Tjuföarna. — Filippinerna. — Upptäckarens död på Mactan. — Spaniorerne i Bruni. — Ankomsten till Tidor. — Victorias hemfärd. — De första verldsomseglarnes belöning.

Efter upptäckten af Amerikas östra kust och Stilla hafvetsatte sig sjöfararne i kronorna Portugals och Spaniens tjenst företrädesvis med en stor uppgift, nämligen afslöjandet af en för visso mycket vigtig hemlighet, upptäckandet af en genomfart från Amerikas östra sida till Söderhafvet. Det hade hvarken lyckats Amerigo Vespucci under flere sjöresor eller Diaz de Solis, hvilken vid sina försök att framtränga till Söderhafvet, såsom vi veta, råkat in i La Plata. Den store sjöfararen Fernando de Magelhaens, en portugis af god familj, född före 1480, var det förbehållet att lösa det stora problemet. Han fann den sökta genomfarten den 27 november 1520 och utförde genom denna resa ett ännu långt större verk: honom lyckades i och med det samma den första verldsomseglingen. 79. Fernando de Magelhaens. Magelhaens hade redan under den tappre Almeida och sedan under den store Albuquerque kämpat i Indien samt deltagit i expeditionen till halfön Malacca. Derefter tjenade han i Afrika, der han genom ett lanssting fick ett sår, till följd hvaraf han haltade i hela sitt återstående lif. Då han för sina tjenster skördade otack och förföljelse i stället för belöning, lemnade han missnöjd Portugal och trädde 1518 som kommodor i konungens af Spanien tjenst. Man påstår, att portugisen fått se en karta af riddaren Behaim och på denna funnit angifven en vestlig sjöväg till Ostindien och Malacca. Huru dermed än må vara, så är dock säkert, att han lofvade sin nye herskare att genom en färd vester ut bevisa, att Molukkerna, den dyrbaraste delen af de indiska upptäckterna, enligt påfvens clclningsfördrag låge på spansk sida.

Med fem fartyg och 234 man lemnade han den 20 september 1519 hamnstaden San Lucar i Spanien; det första fartyget fördes af kommodoren, de fyra andra af Juan de Cartagena, Gaspar de Quesada, Luis de Mendoza och Joao Serrao (Juan Serrano). För Magelhaens som portugis var det icke lätt att skaffa sig den nödiga aktningen, men icke desto mindre visste han att ganska snartgenom kraftfullt uppträdande sätta sig i respekt. Sjöfararne uppnådde på sex dagar ön Teneriffa och två månader derefter Brasiliens kust i trakten af Rio de Janeiros hamn.

Under sin färd längs nämda kust kommo sjöfararne äfven till La Plata, hvars breda mynning, såsom vi veta, föranledt Diaz de Solis till den tron, att han funnit ingången till en genomfart. Magelhaens ådagalade villfarelsen, i det han upptäckte det ställe, der nodens söta vatten blandar sig med hafvets saltvatten. Färden fortsattes vidare under mångahanda svårigheter och elaka förebud. Två af officerarne hade sammansvurit sig mot den redan som portugis hatade kommodoren för att befria Cartagena, som för olydnad satts i förvar, men Magelhaens lyckades, ehuru icke utan blodsutgjutelse, att blifva herre öfver deltagarne i myteriet och låta lägga dem i kedjor. Den nedstuckne Mendozas lik blef styckadt i fyra delar, Quesada dömd att halshuggas, Juan de Cartagena jemte en skeppskaplan utsatt i ödemarken vid San Julians hamn. Knapt var denna fara besvuren, förrän kommodoren hade den olyckan att genom strandning förlora ett af sina fartyg. Allt detta väckte missnöje. Men sådana vedervärdigheter böjde icke den ståndaktige mannen, utan fortsatte han modigt den 21 augusti 1520 sin resa, sedan han på ett berg, som han kallade Monte Cristo, upprest ett kors och tagit landet i besittning för konungen af Spanien.

På den vidare färden söder ut kom man till ett land, som Magelhaens kallade Patagonia, emedan de i alpakaskinn höljda fötterna på den förste invånaren han såg mera liknade björnramar än menniskofötter. Pigafetta, resans kronist, skildrar med stark öfverdrift invånarne som jättar. »Två månader förflöto, säger han, innan vi fingo se någon inföding, tills en dag till icke ringa öfverraskning för oss en nästan naken man af jättelik storlek visade sig på stranden, der han gjorde sällsamma hopp, sjöng och dansade, i det han fortfarande kastade stoft på sitt hufvud. Kaptenen skickade några sjömän till stranden med uppdrag att göra liknande freds- och vänskapstecken. Jätten förstod dem och lät sig lugnt af dem föras till en liten ö, dit under tiden kaptenen begifvit sig med talrikt följe. Patagonern betygade stor glädje öfver att se oss och pekade med fingret uppåt, utan tvifvel för att antyda, att vi nedkommit från himmeln. Denne man var så ofantligt stor, att våra hufvuden blott nådde upp till hans lif ... . Vår kapten lät gifva honom att äta och dricka samt skänkte honom utom andra småsaker äfven en stålspegel. Då jätten fick se sig deri, tumlade han af förskräckelse så hastigt tillbaka, att han slog omkull fyra af vårt folk, som stodo bakom honom.»Den 18 oktober upptäcktes de elfva tusen jungfrurnas udde (Cap de las Virgenes) och kort derefter inloppet till Patagoniska sundet. Det fordrades stor skicklighet för att slingra sig igenom virrvarret af klippuddar, inströdda öar, grund och klyftor i Eldslandets arkipelag. I den atlantiska delen af sundet visar sig ännu icke omgifningens vilda beskaffenhet. Rymliga vikar, uppdykandet af hvalrossar och i frisk grönska klädda stränder fägna sjöfararens blick och uppmuntra honom att våga sig in

80. Patagoner.

i de labyrintiska gångarna; men på Stora oceanens sida sammantränger sig sundet till en klyfta, öfver hvilken kala klippor resa sig till en höjd af 2 100 meter. Undersökningen af den sydligare belägna delen af sundet skulle nu kommodorens slägting, Alvaro de la Mezquita, verkställa. Snart skildes dock fartygen från hvarandra, och besättningen, som dessutom endast genom fruktan för den stränge kommodoren kunde hållas tillsammans, började knota. Matroserne och officerarne på det

försvunna bästa fartyget, som var bemannadt med 60 sjömän, kommo allvarsamt i håret på hvarandra, befälhafvaren lades i kedjor, och då folket alldeles icke ville veta af att fortsätta resan, begaf man sig på hemvägen och inträffade den 6 maj 1521 i Spanien.

81. Trakt vid Amiralitetssundet (Magelhaens' sund).

Under tiden irrade Magelhaens i nära tjugu dagars tid omkring i det obekanta hafvet. Vintern hade inbrutit och sjöfolkets missnöje stod knapt längre att dämpa. Sjukdomar och modlöshet tvungo kommodoren att tills vidare söka en tillflyktsort i enhafsvik, som erbjöd trygghet. Först den 27 november 1520, ett år och två månader efter hans afresa från Spanien, lemnade Magelhaens det vestra utloppet af sundet, som han gaf namnet Patagonias sund. Färden genom det nu efter upptäckaren benämda Magelhaenssundet hade lyckats, då kommodorens följeslagare från toppen af en klippudde icke kunde se annat än den oöfverskådliga hafsöknen.

Vid denna underrättelse utgöt Magelhaens glädjetårar och kallade udden Cap Deseado (den efterlängtade udden).

Man tog nu en nordlig riktning och förlorade den 1 december Amerikas kust helt och hållet ur sigte. Nu fullföljdes resans hufvudmål, Molukkernas uppnående.

Lugnt och klart väder gynnade färden och föranledde Magelhaens att gifva det stormfria hafvet, af Balboa kalladt Söderhafvet, namnet Stilla oceanen, en benämning, som fortfar ännu i denna dag, men ingalunda rättfärdigas genom hafvets egendomlighet. Men ehuru hafvet icke besvärade sjöfararne, framkallade deremot resans längd en hungersnöd, i hvars följe skörbjugg och andra sjukdomar uppträdde. Med hvilket jubel måtte icke de modiga männen den 6 mars 1521 ha helsat den ögrupp, som nu för sina invånares tjufaktighet kallas Ladronerna (Tjuföarna)! Men snart uppbröto de åter från den ogästvänliga stranden och uppnådde den 16 mars en med praktfull växtlighet beklädd ö, der de landade, uppslogo tält för de sjuke och erhöllo förfriskningar af grannöarnas invånare, som der uppehöllo sig för att fiska, Magelhaens gaf ögruppen namnet Lazarusöarna, en benämning, som sedermera måste vika för den af Filippinerna. Den förnämste höfdingen på ön lät jemte ett antal af sina undersåtar döpa sig, och till belöning för hans villfarighet ville nu Magelhaens tvinga de andra radsjaerne att erkänna den spanske bundsförvandtens öfverhöghet. Deraf uppkommo stridigheter, och vid ett ströftåg till Mactan för att kufva de motspänstige fann Magelhaens, fegt öfvergifven af flertalet af sina bundsförvandter, den 27 april 1521 tappert kämpande sin död.

Efter Pigafettas berättelse meddela vi här historien om hans död: »Vi afseglade, berättar denne, vid midnatt, 60 man starka, klädda i pansar och hjelmar. Den nykristne konungen följde oss med en mängd beväpnade i 20—30 båtar. Tre timmar före dagningen ankommo vi till Mactan. Öfverbefälhafvaren lät uppmana invånarne att underkasta sig. Öborne läto emellertid icke skrämma sig. De svarade, att de hade lansar lika väl som vi; de begärde blott, att vi icke måtte angripa dem under natten, emedan de ännu väntade förstärkning. Men detta var blott en krigslist för att i mörkret locka oss i de på stranden uppkastade groparna. Då dagen inbröt, kastade sig 1 500 öbor under härskri öfver oss

och slungade moln af rörlansar och spetsiga störar, stenar och jord på oss samt riktade kastvapnen i synnerhet mot låren, som icke voro skyddade af rustningen. Sina kast riktade de företrädesvis mot vår öfverbefälhafvare, sleto två gånger hjelmen från hans hufvud och sårade honom flere gånger, tills ett väldigt hugg i benet sträckte honom till marken. Nu kastade sig alla fienderne öfver honom, och sålunda omkom han, som var vår ledare, vårt ljus, vårt stöd.»

Äfven två andra skeppsbefälhafvare, Duarte Barbosa och Juan Serrano, föllo offer för de affallna falska bekännarne af Kristos, och med dem öfver tjugu spaniorer, hvilka liksom de förre efterkommit en misstänkt inbjudning af infödingarne. Juan Carvalho och Gomez de Espinosa togo nu befälet öfver återstoden af ressällskapet och läto sticka ett af sina fartyg i brand, emedan det till 150 personer sammansmälta manskapet nu blott räckte till bemanning af två fartyg. Den 8 juli uppnådde sjöfararne den stora ön Borneo och kastade ankar i Brunis hamn. Denna mycket besökta, ansenliga handelsplats befann sig då i en muhamedansk radsjas besittning.

Hvad spaniorerne der fingo se vitnade om rikedom och liflig samfärdsel; staden skall på den tiden ha räknat 20 000—25 000 hus. Då man hade orsak att misstro folket i Bruni, lemnade verldsomseglarne den misstänkta orten och läto en uppfångad malaj styra fartygen till Molukkerna, der de den 6 november 1521 kastade ankar, med glädje helsade af sultanen af Tidor, hvilken tänkte begagna spaniorerne mot de misshagliga portugiserne. De senare voro icke litet öfverraskade öfver att se sina medtäflare komma vester ifrån. Spaniorerne längtade dock hem och lemnade med sina med kryddor rikt lastade fartyg den 18 december Kryddöarnas gästvänliga jord. Då nödgade en läcka Trinidad att vända om. Då man icke kunde vänta på dess reparation, beslöt man derför, att detta fartyg under Espinosa sedan skulle försöka att genom Söderhafvet segla till Panama, medan Victoria under de Elcano med 47 européer och 13 infödingar, dels fångar, dels frivilliga resande, skulle gå under segel till Spanien. Först den 20 maj uppnådde man Godahoppsudden, men då verldsomseglarne den 9 juli kastade ankar på Rio Grandes redd (söder om Gröna udden), befunno sig i stället för den ursprungliga besättningens 234 man nu endast 30 man tillsammans; 15 spaniorer och 6 man från Tidor hade under tiden dukat under för hungern. På Santiago undgingo de vidtbereste med knapp nöd och blott med uppbjudande af sina yttersta krafter ett anslag af

denna portugisiska besittnings ovänligt sinnade invånare. Slutligen den 6 september 1522 uppnådde återstoden af ressällskapet, som nu blott bestod af 13 europeer och 3 asiater, den spanska hamnen San Lucar. Kejsar Karl V,som då residerade i Valladolid, lät verldsomseglarne komma inför sig och belönade befälhafvaren Sebastiano de Elcano samt högbåtsmannen Miguel de Rodas med lifräntor och adlig värdighet. Äfven de andra sjömännen fingo skänker och vapensköldar till utmärkelse. De återkomne kunde berömma sig af att ha fullbordat en resa, som då var den enda i sitt slag, den första resan omkring jorden, och den stora uppgiften hade blifvit löst med en sedermera knapt någonsin öfverträffad nautisk skicklighet.

*

VIII.

Brasiliens upptäckt och kolonisering.

Yañez Pinzons färd på Amazonfloden. — Cabral upptäcker Torra da Santa Cruz. — Amerigo Vespucci. — Diaz de Solis. — Jesuiterne i Brasilien. — Misshälligheter och strider mellan portugiser, fransmän och holländare. — Landets förkofran under Pombal. — Portugals och Brasiliens skilsmässa. — Landets beskaffenhet. — Växt- och djurverlden.

Sedan verlden genom påfvens maktspråk blifvit delad mellan spaniorerne och portugiserne, fortforo ännu i lång tid dessa dugtiga sjömannafolks företag till fullständigande af de gjorda upptäckterna på båda sidorna af jordklotet.

Den första färden till Brasiliens kust företog Hojeda, åtföljd af den utmärkte piloten Juan de la Gosa och Amerigo Yespucci. Att de åtminstone kommo till Amazonflodens mynning, bevisar den af den nämde piloten 1500 uppgjorda kartan. Men först Yañez Pinzon, en af Colombos företagsamma följeslagare, hvilken förenat sig med två af sina slägtingar om en upptäcktsfärd och med fyra fartyg 1499 lemnat Palos' hamn, beträdde den 26 januari 1500 Brasilien, och det på den punkt, som nu kallas Cap São Agostinho. Man fann dock infödingarne föga böjda att inlåta sig i bytesaiFärer, råkade fast mera i strid med dem, hvari flere af spaniorerne förlorade lifvet, och kom, under färdens fortsättning åt nordvest, utanför Rio de Paras och Amazonflodens mynningar. Härifrån följde man kusten ända till Pariaviken och återvände, sedan man upptäckt ön Tabago och förlorat två af fartygen genom en häftig storm, ytterst missbelåten från den dyrbara resan, genom hvilken familjen Pinzon förlorat nästan hela sin förmögenhet.

Äfven sjöfararne Diego de Lepe och Alonso de Mendoza, som nästan samtidigt med Pinzonerne utlupit ur Palos' hamn för att äfvenledes göra upptäckter, hade lärt känna Amazonfloden. Emellertid funno de infödingarne ännu mera fiendtligt stämda och som då residerade i Valladolid, lät verldsomseglarne komma inför sig och belönade befälhafvaren Sebastiano de Elcano samt högbåtsmannen Miguel de Rodas med lifräntor och adlig värdighet. Äfven de andra sjömännen fingo skänker och vapensköldar till utmärkelse. De återkomne kunde berömma sig af att ha fullbordat en resa, som då var den enda i sitt slag, den första resan omkring jorden, och den stora uppgiften hade blifvit löst med en sedermera knapt någonsin öfverträffad nautisk skicklighet.

*

VIII.

Brasiliens upptäckt och kolonisering.

Yañez Pinzons färd på Amazonfloden. — Cabral upptäcker Torra da Santa Cruz. — Amerigo Vespucci. — Diaz

de Solis. — Jesuiterne i Brasilien. — Misshälligheter och strider mellan portugiser, fransmän och holländare. — Landets förkofran under Pombal. — Portugals och Brasiliens skilsmässa. — Landets beskaffenhet. — Växt- och djurverlden.

Sedan verlden genom påfvens maktspråk blifvit delad mellan spaniorerne och portugiserne, fortforo ännu i lång tid dessa dugtiga sjömannafolks företag till fullständigande af de gjorda upptäckterna på båda sidorna af jordklotet.

Den första färden till Brasiliens kust företog Hojeda, åtföljd af den utmärkte piloten Juan de la Gosa och Amerigo Yespucci. Att de åtminstone kommo till Amazonflodens mynning, bevisar den af den nämde piloten 1500 uppgjorda kartan. Men först Yañez Pinzon, en af Colombos företagsamma följeslagare, hvilken förenat sig med två af sina slägtingar om en upptäcktsfärd och med fyra fartyg 1499 lemnat Palos' hamn, beträdde den 26 januari 1500 Brasilien, och det på den punkt, som nu kallas Cap São Agostinho. Man fann dock infödingarne föga böjda att inlåta sig i bytesaiFärer, råkade fast mera i strid med dem, hvari flere af spaniorerne förlorade lifvet, och kom, under färdens fortsättning åt nordvest, utanför Rio de Paras och Amazonflodens mynningar. Härifrån följde man kusten ända till Pariaviken och återvände, sedan man upptäckt ön Tabago och förlorat två af fartygen genom en häftig storm, ytterst missbelåten från den dyrbara resan, genom hvilken familjen Pinzon förlorat nästan hela sin förmögenhet.

Äfven sjöfararne Diego de Lepe och Alonso de Mendoza, som nästan samtidigt med Pinzonerne utlupit ur Palos' hamn för att äfvenledes göra upptäckter, hade lärt känna Amazonfloden. Emellertid funno de infödingarne ännu mera fiendtligt stämda ochvände hem från sitt tåg utan skatter, blott med röfvade menniskor.

Äfven Pedro Alvarez Cabral, en af den store konung Manuels af Portugal (1495—1521) mest ryktbara amiraler, synes ha kommit hem med samma ofördelaktiga tanke om landet, detta vidsträckta, rika och högst intressanta område, som, genomskuret af eqvatorn, sträcker sig utöfver 30:e graden sydlig bredd och nu på våra kartor står upptaget som Brasilien, men som i början kallades »det heliga korsets ö» och sedan blef det, som först fick namnet Ameriga (Amerigos land).

Namnet Brasilien fick först, efter 1511, det af Cabral upptäckta landet söder om Cap São Roque. Pedro Alvarez Cabral, som efter Vasco da Gamas lyckliga hemkomst från sin första märkvärdiga resa utnämts till befälhafvare för en omsorgsfullt utrustad flotta af 13 fartyg med 1 200 man krigsfolk, skulle fortsätta sin företrädares företag i Indien. Den 9 mars 1500 utlöpte han från Lisboas hamn, men höll sig, för att undvika stiltjerna vid afrikanska kusterna, för långt vester ut, så att han genom vidriga vindar råkade in i den Sydvestra eller sydamerikanska hafsströmmen, som från Afrikas vestra kust löper parallelt med eqvatorn och leder i riktning till Cap São Roque, och derigenom den 21 april drefs till en obekant kust. Fyra dagar senare sökte han tillflykt i en vik, som lofvade säkerhet, och kallade denna Porto seguro (Säkerhetshamnen). Vi hafva att söka den mellan Pernambuco och Rio São Francisco. Enligt all förmodan blott föga uppbygd af den vildmark, som torde ha omgifvit honom rundt omkring, nöjde han sig med att på den förmenta ön uppresa ett stort kors och gifva det för hans konungs räkning i besittning tagna området namnet Ilha da Santa Cruz. Dock underlät han icke att, såsom redan förut berättats, genom ett genast afsändt fartyg underrätta sin herskare om den gjorda upptäckten. Derefter skyndade han sig, utan att vidare se sig omkring i landet, att styra till det egentliga målet för sin resa.

Strax efter mottagandet af sin amirals berättelse lät konung Manuel utrusta en liten eskader, hvarpå Amerigo Vespucci befann sig som kosmograf och astronom, hvilken man för detta ändamål 1502 hemtat från Sevilla och som på besättningens önskan sedan äfven förde öfverbefälet öfver expeditionen. Äfven följande året (1503) deltog denne sjöfarare i en ny utforskning af samma område. Man anlade ett litet fäste vid den brasilianska kusten, företog en undersökning af det inre, omkring 40 mil långt in i landet, och återvände efter mångahanda faror i juni 1504 till Europa med en rik laddning, hvartill äfven hörde en betydlig mängd rödt brasilieträ. Fyra år senare blef Vespucci, som undertiden återvändt i spansk tjenst, af konungen i Spanien afsänd för att för hans räkning taga det af Cabral upptäckta landet i besittning; men då Portugal gjorde insaga deremot och stridigheter utbröto mellan anförarne, aflopp denna expedition utan nämnvärdt resultat. Ar 1516 upptäckte Diaz de Solis,

hvilken, såsom vi veta, ville söka en genomfart till Söderhafvet, Rio de Janeiros hamn och råkade längre mot söder in i La Plataflodens mynning.

Fransmän och portugiser besökte ofta Brasilien för att hemta färgträ. Derför lät regeringen i Lisboa 1526 anlägga det första faktoriet i Pernambuco för att skydda sina anspråk och hindra främmande nationers handel. År 1532 följde den första åkerbrukskolonien São Vicente. Man beslöt att tillämpa enahanda system som på Azorerna: man fördelade landet mellan ärftliga låntagare. Dock kunde på de vidsträckta områdena kolonierna icke utveckla sig, trots eller på grund af införseln af deporterade. Men då från Madeira öfverflyttadt sockerrör mycket väl trifdes på den jungfruliga jorden i Terra da Santa Cruz, blef koloniseringen allvarligare uppmärksammad och ifrigare bedrifven, i synnerhet från 1548, då de i Portugal förföljda judarne förvistes till Brasilien. Samtidigt infunno sig jesuiter och läto sig angeläget vara att med den för dem egendomliga ihärdigheten omvända indianerne. Thomas da Sousa grundade Bahia (São Salvador), och snart strömmade spaniorer och fransmän till Rioviken, då kort tid derefter rykten om den nya portugisiska besittningens stora guldrikedom spridt sig i Europa. Portugisernes medtäflare bibehöllo sig dock icke heller nu länge i landet, de blefvo fast mera redan 1567 fördrifna och deras nybyggen förstörda. Trots de oroliga tiderna under de spansk-nederländska striderna vann dock kolonien ytterligare förkofran och utsträckte sig snart till Amazonflodens mynning. Dess vidsträckta sockerplantagers blomstring uppväckte snart å nyo de öfriga sjöfarande nationernas afund, fransmännen infunno sig åter och ansatte de portugiska nybyggarne vid Oyapoc, gränsfloden mot den nu varande franska delen af Guyana, under det nederländarne eröfrade Bahias hela område äfvensom landsträckan mellan Cap São Roque och Rio São Francisco (den nu varande provinsen Pernambuco). Men äfven nederländarne förblefvo icke länge i ostörd besittning af den vunna landsträckan. Oroade af de missnöjda jordegarne, afstodo de mot en penningersättning den eröfrade delen af Brasilien, som hädanefter bildade två särskilda herradömen, furstendömet Brasilien och staten Maranhão.

Sedan dess fortgick landets ytterligare kolonisering utan större förändringar eller afbrott. I midten af förra århundradet sökte i synnerhet den med skaparkraft begåfvade ministern Pombal atthöja koloniens handel och åkerbruk genom att gifva förmåner åt ett stort kompani och vidare derigenom, att han fråntog jesuiterne den öfverhetsmyndighet, som de dittills utöfvat; ja, sedermera lät han helt och hållet fördrifva dem ur Brasilien. På grund af ett dekret, som 1758 utsträcktes till hela Brasilien, skulle »alla indianer vara befriade från allt slafveri» och »för framtiden slafveriets förbannelse endast hvila på den afrikanska rasen». Till följd af upptäckten af guld (redan 1698) och diamanter (omkring 1730) vann landet ny betydelse; dock hindrade handelns inskränkning, som härledde sig från den tidens nationalekonomiska åsigter, någon större förkofran. Ytterligare stodo afkomlingarne af de äldre invandrarne, de så kallade conquistadores, hvilka ville anses som landets adel, och de af regeringen gynnade yngre invandrarne i spändt förhållande till hvarandra.

Först då prinsen-regenten, sedermera João VI, tvungen af Napoléon, i november 1807 lemnade Portugal och begaf sig till Brasilien, tycktes tiden för Brasiliens förkofran ha kommit. Den i landet sjelft residerande regenten öppnade hamnarna för alla nationer och befriade näringsverksamheten från de dittills rent af nedtryckande fjettrarna. - Denna tid af uppblomstring afbröts genom de förändringar, som försiggingo i Europa efter Napoleons fall, och slutet blef, att Brasilien på hösten 1822 lösryckte sig från Portugal och utropade dom Pedro till oberoende kejsare af Brasilien. Sedan dess är Brasilien ett sjelfständigt kejsardöme och den enda monarkien i hela Amerika.

Skildringen af denna monarkis vexlande öden tillhör icke denna bok. Låtom oss hellre kasta några blickar på sjelfva landet, hvars jords rikedomar blifvit ett ordspråk.

Brasiliens växt- och djurverld företer den yppigaste rikedom. Ett antal större och mindre floder vattnar landet och befordrar denna utomordentliga, i den brokigaste vexling sig teende rikedom, hvaröfver den resande med skäl häpnar.

Med afseende på jordytans daning sönderfaller Brasilien i tre regioner, den smala kustslätten, Amazonflodens vidsträckta lågland, till hvilket i nordost Orinocos lågland sluter sig, och det brasilianska höglandet, bestående af

mångfaldigt utgrenade och med hvarandra förbundna höjdkedjor eller högslätter, som emellertid blott sällan ha en bergig karakter. Med undantag af Amazonfloden flyta alla betydande strömmar från söder till norr eller från norr till söder. Genom hela den nordliga slätten och en del af det i söder belägna landet brusar den väldiga Amazonfloden, som i norr upptager Iça, Japura och Rio Negro med dess biflod Rio Branco, medan från Anderna Puras och Madeira, från det brasilianska höglandet Tapajoz och Jingu strömma ut deri. Dessutomfinnas på östra kusten Maranhâos, Paranahybas och Rio São Franciscos oberoende flodsystem, hvilken sist nämda flod har en längd af 320 mil. La Platas, Paraguays, Paranas och Uruguays öfre flodområden ligga likaledes i Brasilien; sjöarna deremot, ehuru sådana icke fattas, äro obetydliga i jemförelse med de nordamerikanska.

Den nordliga slättens kuststräcka är bevuxen med täta urskogar. Den resande, som beträder den tillgängliga delen af landet, genomvandrar alla slag af småskog och storskog. Men huru helt annorlunda än hos oss förefaller honom icke den brasilianska växtverldens lif! Det sakta, klagande ljudet af en fågel, hvilket låter höra sig då och då, och insekternas söfvande surrande låta om dagen den ändlösa trädverldens gripande tystnad endast förefalla så mycket djupare. Morgnar och aftnar deremot blir det lifligt, då genljuder allt af apornas skallande stoj och de otaliga sjö- och skogsfåglarnas skri. Dock är tillträdet till Amazonflodens urskog icke så lätt. Det spärras genom taggiga slingerväxter och ett virrvarr af buskar, som de ofta återkommande öfversvämningarna låta uppnå en hög grad af växtlighet. Mynningarna af de floder, som på Brasiliens norra kust utgjuta sig i hafvet, äro på sin vestra strand bevuxna med så täta skogar, att den resande äfven här öfver allt mötes af ett: »härintill och icke vidare!» Från vändkretsen till Pernambucos bredd i norr sträcker sig bergskogarnas område. Dem har det företrädesvis bebodda kustlandet att tacka för sin rikedom på källor och sin bördighet. Der varsnas icke mycket af den ogenomträngliga tätheten hos skogarna vid Amazonfloden, fastän det icke heller här saknas högstammiga palmer af olika slag, i höjden sträfvande, mellan småskog af mångfaldiga arter befintliga jättelika ormbunkar och bredbladiga helikonier, medan från topparna sänker sig ett fantastiskt virrvarr af brokigt blommande lianer. Här och der genomstrykas dessa trakter af med ormbunkar och mossor betäckta sandfält och af otillgängliga kärr, vistelseorter för oräkneliga sjöfåglar och amfibier och ur hvilka rader af kärrträd uppstiga, medan i högskogen palmer, lagrar, fikonträd, kassior och bignonior äro förherskande. Egendomligt för de högre bergstrakterna är ett bambulikt gräs, som ofta blir 20— 30 meter högt.

En underbar verld mottager den resande, som från Rio de Janeiro beträder urskogen. Här faller hans öga i synnerhet på de jättestora träden och otaliga parasitväxter, som belasta dem, medan blicken hvarje sekund åter afledes af en sådan mångfald af insektarter, att dess like sällan förekommer i någon annan verldsdel. Bates samlade i trakten af staden Para 700 olika arter; dock svarar antalet af individer icke mot denna rikedom af arter. Vid deras sida uppträder den med lysande färgskimmer prålandeverlden. I floderna tumla oräkneliga fiskar, af flere olika arter, än hela Medelhafvet kan uppvisa, och om den resandes öga, följande strömmens riktning, stirrar efter den der klumpen, som emellanåt, liksom supande luft, rör sig så egendomligt, skall vägvisaren säga honom, att kajmanernas slägte här drifver sitt hemska spel. Bland de smärre amfibierna göra sig de större och mindre grodorna besvärliga genom rastlöst qväkande och kluckande.

Icke heller fattas det ormarter, bland hvilka många äro giftiga; den jättelika boa constrictor är äfven här en farlig fiende till de rofdjur, i synnerhet kattarter, hvilka icke uppträda som sällsyntheter.

Annorlunda synes djur- och växtverldens lif på campos, der låga, alltid gröna skogar träda i urskogens ställe. Här störes icke den resande hvarken af papegojornas ilskna läten eller af vrålapornas vedervärdiga skrän eller af hackspettarnas gälla pickande. Deremot surra otaliga fjärilar, bin och kolibrier omkring i luften; uppför stammarna af urgamla träd klättrar en särskild art ljudlöst uppåtstigande hackspettar, klätterfågeln; dufvor, rödhufvade asgamar, små apor, flockar af amerikanska strutsar, rådjur, den svarta tapiren, räfvar och vargar utgöra här djurrikets representanter.

I de högre bergstrakterna försvinna efter hand skogarna, Växtligheten här består af mimosor och akaciebuskar samt gräs. Blomningstiden inträffar här, som i de andra trakterna, i januari och februari; under de torra månaderna förlorar äfven buskskogen sin gröna löfskrud. I de släta eller med kullar besådda kusttrakterna norr

om Pernambuco visar sig blott ringa mångfald i växtligheten; endast utefter floderna och på höjdsträckningarna utbreda sig här och der glesa skogar, hvilka, om det dessutom blott sällan fallande regnet alldeles uteblir, ofta i åratal måste sakna blad. Den färglösa, dödande tråkiga ödemarken, hvilken med rätta kan betecknas som »öken», afbrytes lyckligtvis emellanåt af pelarlika kaktusar, som i sällsamma grupperingar sälla sig till hvarandra.

Till följd af sin mångvexlande växt- och djurverld är Brasilien utomordentligt rikt på nyttiga växter så väl som nyttiga djur. Skogarna lemna femtio olika cederarter; eftersökta äro gummi-, mahogny- och rosenträet, men i synnerhet de värdefullare färgträna, som räknas till Brasiliens begärligaste utförselvaror. Tobaken, sockerröret och bomullen bidraga icke mindre till ökande af landets rikedom; äfven ris, kaffe och kakao i mängd lemna rik afkastning; hvete, korn och majs trifvas förträffligt på höjderna, Bland kryddorna intages främsta rummet af vanilj, kryddnejlikor, ipecacuanlia och kanel. På högslätterna tumla sig i oöfverskådliga hjordar vild hornboskap och vilda hästar; mycketlönande är gödandet af svin. Det inre af Brasiliens jord gömmer en ännu oupptagen, emedan ännu mestadels obekant, skatt af mineral och metaller. Visserligen har utbytet af guld, som först upptäcktes i provinsen Sao Paulo, hittills icke varit mycket betydande, men deremot lemna diamantvaskerierna en desto rikare afkastning. Brasilien är diamantlandet; här anträffas, förnämligast norr om Serra do Espinhazo, stenar af betydande storlek och renaste vatten; mest gifvande är utbytet i provinserna Minas Geraes och Matto Grosso. År 1856 bragtes i dagen 300 000 karat diamanter. Till den högt värderade diamanten sälla sig andra stenar: smaragder, topaser, rubiner och ametister finnas i stor mängd. Icke heller fattas det salt, sten- och brunkol, jern, bly, tenn, qvicksilfver med mera, om än sådant blott i ringa grad eftersökes.

I oktober 1867 belöpte sig det rika framtidslandets folkmängd till omkring 10 millioner själar, bland dem 8 millioner frie, 1 600 000 slafvar och 200 000 icke bofasta, vilda indianer. Sydamerikas i en mängd af måhända 150 stammar delade indianer tillhöra en enda stor folkfamilj, huru olikartadt än deras språk är och huru svårt det än faller sig för forskarne att ådagalägga bruket af ett för dem ursprungligen gemensamt tungomål. 82. Hufvud af en antiindian. Bland dem äro tupierne den enda stam, som höjt sig till betydenhet. Men äfven de och de hundratals enskilda, på den vidsträckta landrymden kringspridda horderna måste anses lika med barn, som i afseende på civilisation ännu stå på ett af de lägsta trappstegen. De äro fredliga och användbara till mekaniska syselsättningar, men stå icke ut med fortfarande arbete, och sålunda skiljer dem en djup klyfta från den europeiska civilisationen. Liksom om de anade sitt öde, draga de sig allt längre tillbaka för de hvite. Deras undergång är oundviklig, huru mycket än den brasilianska regeringen bemödar sig att fördröja denna deras upplösning. Rofdjurslikt förda inbördes fejder bidraga icke litet till dessa stammars undergång.

Jagten är deras förnämsta syselsättning; här och der i skogarna odla de små jordsträckor med mandioka eller yams. Många af dessa urinvånare höra ännu i denna stund till menniskoätarne. Antalet af Brasiliens urinvånare kan numera knapt uppgå till mer änen half million. I norden och den aflägsnaste Vestern förhålla sig de vilda stammarna nästan alltid fiendtligt mot de inträngande hvite. Bland tupistammarna förtjena i synnerhet att framhållas antierne vid Apurimac och jurierne vid Amazonfloden, vidare guaiykuruerne i Matto Grosso, tupinambaerne i Bahia och botokuderne vid Mucuri i Minas Geraes, hvilkas civilisation ännu står på det lägsta trappsteget. 83. En botokud tändande eld. Den patagoniska grenen af de sydamerikanska indianerne omfattar folken söder om La Plata ända till Magelhaenssundet och stammarna i Chiles Cordillerer. De utmärka sig i allmänhet genom smärt växt, fina former och obändigt mod. De, som ströfva omkring i de nordligare trakterna ha inhemtat mycket af de chilenska och argentinska nybyggarne. Och härmed lemna vi det stora framtidslandet för att vända oss till den nordamerikanska republikens barndomshistoria.

*

IX.

Koloniseringen af Nordamerikas förenta stater.

Amerikas röda urinvånare. — Cabotos upptäcktsfärder. Upptäckandet af Labrador, Acadia, New-Foundland med flere. — Spaniorerne och fransmännen i Florida, Carolina och Canada. Cartier på S:t Lawrencefioden. Quebecs grundläggande. — Engelsmännens, holländarnes, Svenskarnes med fleres nybyggen. — Sir Walter Raleigh grundar Virginia. Drake för potatisen till Europa. — Henry Hudson. Plymouthkompaniet. Pilgrimsfäderne. Grundandet af Massachusetts, Rhode-Island, Connecticut, Baltimore, New-Hampshire, Maryland. Första förbundet mellan de förenta kolonierna. Nya Nederland, New-York, New-Jersey. William Penn grundar Pennsylvania. — Missisippikompaniet. Grundandet af Louisiana och Georgia. — Samtliga koloniernas förening under Englands, krona (1760). - New-Englandsstaternas affall (1776—1783).

På den tid, då de första europeerne visade sig vid Nordamerikas kuster, beboddes detta ofantliga område af den så kallade en half million. I norden och den aflägsnaste Vestern förhålla sig de vilda stammarna nästan alltid fiendtligt mot de inträngande hvite. Bland tupistammarna förtjena i synnerhet att framhållas antierne vid Apurimac och jurierne vid Amazonfloden, vidare guaiykuruerne i Matto Grosso, tupinambaerne i Bahia och botokuderne vid Mucuri i Minas Geraes, hvilkas civilisation ännu står på det lägsta trappsteget. 83. En botokud tändande eld. Den patagoniska grenen af de sydamerikanska indianerne omfattar folken söder om La Plata ända till Magelhaenssundet och stammarna i Chiles Cordillerer. De utmärka sig i allmänhet genom smärt växt, fina former och obändigt mod. De, som ströfva omkring i de nordligare trakterna ha inhemtat mycket af de chilenska och argentinska nybyggarne. Och härmed lemna vi det stora framtidslandet för att vända oss till den nordamerikanska republikens barndomshistoria.

*

IX.

Koloniseringen af Nordamerikas förenta stater.

Amerikas röda urinvånare. — Cabotos upptäcktsfärder. Upptäckandet af Labrador, Acadia, New-Foundland med flere. — Spaniorerne och fransmännen i Florida, Carolina och Canada. Cartier på S:t Lawrencefioden. Quebecs grundläggande. — Engelsmännens, holländarnes, Svenskarnes med fleres nybyggen. — Sir Walter Raleigh grundar Virginia. Drake för potatisen till Europa. — Henry Hudson. Plymouthkompaniet. Pilgrimsfäderne. Grundandet af Massachusetts, Rhode-Island, Connecticut, Baltimore, New-Hampshire, Maryland. Första förbundet mellan de förenta kolonierna. Nya Nederland, New-York, New-Jersey. William Penn grundar Pennsylvania. — Missisippikompaniet. Grundandet af Louisiana och Georgia. — Samtliga koloniernas förening under Englands, krona (1760). - New-Englandsstaternas affall (1776—1783).

På den tid, då de första europeerne visade sig vid Nordamerikas kuster, beboddes detta ofantliga område af den så kalladeröde mannen såsom obestridd herre öfver det till utseendet mestadels ofruktbara landet. Det var omvexlande betäckt med skenbart ogenomträngliga urskogar och vidsträckta grönskande slätter med manshögt gräs, genombrusadt af jättestora floder, den väldiga Mississippi, »vattnens fader», Missouri, Ohio med flere, och i norr upptaget af ett system af större sjöar, såsom Öfre sjön, Michigan, Huron, Erie, Ontario med flere. Ända till de bergsträckor, som vester och söder ut upptorna sig till jättehöga kedjor, framträngde väl ännu ingen af de första invandrarne från Europa; först senare ankomlingar var det förbehållet att äfven dit sätta sin fot.

De nu varande indianerne i Förenta staternas vester äro afkomlingar af de folkstammar, som i sextonde och sjuttonde århundradena från sjöarna i norden till Mejikanska viken genomtågade de oöfverskådliga områden, som »den store anden» anvisat »den röde mannen» till hem. De, som nu ha sammansmält till mindre än en half million, voro en gång de enda herskarne öfver denna väl 150 000 qvadratmil omfattande landrymd; de voro då ännu ett obildadt, men i alla fall lyckligt jägarfolk, hvars hufvudnäring bestod af köttet af präriernas bufflar och som endast hade få behof, men likväl fröjdade sig åt de lefnadsnjutningar det kände till. Krig sins emellan och jagt i de med villebråd rikt välsignade skogarna utgjorde deras enda syselsättningar; dock voro de icke

otillgängligci för äkta menskliga känslor. Till tecken af sluten fred begrofs deras fruktansvärda stridsyxa, tomahavken, och rökte de försonade fredspipan med hvarandra. I ett egendomligt kraftigt, upphöjdt bildspråk flödade deras tal fram. Dagligen uppsände de sina böner till den store anden, alla tappres och godes beskyddare, och hoppades att efter ett bragdrikt lif här på jorden komma till »det andra riket», der omätliga jagtmarker väntade dem.

På den tiden torde väl rödskinnens vidt utgrenade stammar ha belupit sig till 12—16, ja, somliga mena till och med 18 millioner hufvuden. Då kom, för ännu icke tre hundra år sedan, »den hvite mannen» öfver »den stora saltsjön» till deras land. Med förvåning sågo de, huru han satte sig ned vid floden eller hafvet; allt flere »blekansigten» följde efter sina bröder, urskogens stolta jättar sjönko till jorden för de väldiga yxhuggen. Efter förloppet af mindre än ett århundrade hade främlingarne redan blifvit herrar öfver hela det vidsträckta kustlandet. Allt längre vek »den röde mannen» undan till den vida Vestern — nu ha de hvite dragit jernvägar ända dit, och eldvagnar rassla genom indianernes forna jagtmarker. Ett århundrade till, och det skall icke merafinnas någon röd man på det område, som beherskas af republiken under stjernbanéret.

Ödet går med snabba steg. Hat mot de inträngda europeerne, tröghet, som icke är i stånd att ändra det gamla lefnadssättet, och mången förut okänd last, som nybyggarne först infört i landet, ha i grund förstört den röda befolkningen, förändrat dess vilda seder och uråldriga vanor, brutit dess stolthet, frånryckt den dess gamla besittningar, dess goda rätt till sina fäders jord; europeiska sjukdomar, i synnerhet kopporna, ha bortryckt millioner af de röda männen. Hvad som undgick förhärjande farsoters gift, det dukade under för europeens svärd, bössa, bajonett, och hvad vapnen skonade, det föll offer för det förfärliga eldvattnet, bränvinet.

Man måste öfvergå Alleghanybergen, segla uppför Mississippi och genomvandra en sträcka af 400—500 mil ända till foten och öfver topparna af Klippbergen på andra sidan om den väldiga Missouri, i fall man vill se rödskinnen ännu i sin ursprungliga kraft; och för att bevara modet att tränga vidare framåt måste man söka glömma allt, som man i böcker läst om indiansk grymhet, om vilda blodbad och gräsliga mordgerningar.

Den röde mannen kan aldrig blifva den hvites vän. Redan nu äro »blekansigtena» mer än dubbelt så talrika, som indianerne någonsin varit. Ståtliga städer resa sig på de jagtmarker, i hvilkas närhet den röde mannens vigvam stod, och plogbillen genomplöjer en del af de prärier, der ännu för hundra år sedan millioner af bufflar betade. Öfver de grafvar, som gömma benen af millioner fordom fria män, trälar den hvite mannen för lifvets förmåner och njutningar, för det, som han efter sitt sätt att se kallar lif. Generationer efter generationer af de forna jordegarne ha fallit offer för en kultur, som den nu varande indianen hvarken har sinne för eller begrepp om. Endast allt för sant är, att alla arter af död infördes af blekansigtena till tack derför, att deras förfäder en gång af rödskinnens stamfader blifvit vänligt mottagna, »välkomnade med gröna sädesax och undfägnade med pemmikanTorkadt och bultadt kött af bisonoxen. Ö:s anm.». Blott en liten del af den ännu befintliga röda befolkningen lefver under sina höfdingar i de smygvrår, dit den dragit sig tillbaka, efter fädrens sätt, utan att låta skrämma sig af främlingarnes hotelser. Men äfven i deras smygvrår skall kulturen söka intränga, och om de sätta sig emot civilisationens framsteg, skola de blifva krossade. At större delen af indianerne hade man hittills inrymt stora landsträckor, der ingen hvit fick bosätta sig, så kallade reserver. Der fingo de af Förenta staternas regering penningar, kläder och lifsmedel; men redan genomskära jernvägar dessa reserver, och sålunda har den timme slagit, då äfven densista återstoden af indianernes sjelfständighet försvinner. Under den senaste tiden har utrotningsstriden mot indianerne å nyo upplågat. Ännu fortfar den samma att rasa, och det är att antaga, att den blott skall sluta med de fiendtliga rödskinnens tillintetgörande.

Vid öfre Missouri, Yellowstone-river ända till djupt in bland Klippbergen och der bortom, äfvensom norr ut bortom Winipegsjön och söder ut ända till Tejas, finner man de stammar, som ännu bibehållit en viss sjelfständighet och naturlig enkelhet. Der bo svartfötterne, kråkindianerne, assiniboinerne och odsjibbeväerne, krierne och mandanerne, mönnitarrierne, siouxerne (läs sjuerne), panierne, osagerne, de vilda komancherne och hvad de allt heta. De äro mestadels högväxta, mer eller mindre rödbruna menniskor, som mer eller mindre befinna sig i ett tillstånd af råhet och vildhet, och som i sin indianskt smyckade drägt, hvilken blott till en del

döljer de kraftiga formerna af deras med ljusa färger målade kropp, erbjuda en utomordentligt pittoresk anblick. Skogens eller präriens söner äro fria män, födda krigare, deras qvinnor icke stort mer än slafvinnor. De anse ingenting annat sig värdigt än att med båge, koger, sköld och spjut svinga sig upp på den frustande springaren, störta sig öfver de flyende buffelhjordarna eller fienden och från den sällan felande bågen afsända den dödande pilen. Jagt på bufflar och björnar, fångande, tämjande och stjälande af hästar, stammarnas krig sins emellan utgöra männens hufvudsakliga syselsättning, medan qvinnorna hemma i sin vigvam, såsom indianens än ett omstjelpt fat liknande, än sockertoppsformiga hydda kallas, garfva hjortarnas, fårens och bufflarnas hudar, förfärdiga kläder, odla majs och tillreda de enkla, till största delen af buffelkött bestående rätterna. De oförvägnaste ryttare, de djerfvaste jägare, de skickligaste bågskyttar finner man bland dessa ryttarfolk. Deras vapen äro den två meter långa bågen, hvarifrån den med en jern- eller flintspets försedda pilen susar i väg, det ofta öfver fem meter långa spjutet, skölden, stridsyxan eller tomahavken och slutligen skalperknifven, en vanlig eneggad knif, som bäres i gördeln och förnämligast användes till aftagande af öfvervunna fienders hufvudsvålar. Efter mängden af skalper, med hvilka en krigare kan pryda sig, uppskattas hans tapperhet, och den ära, som visas honom, rättar sig efter deras antal.

Den unge indianens upptagande bland de stridbara krigarnes antal försiggår under stora högtidligheter, vapenduster, dansar, ja, till en del under marter. Gör han sig bemärkt bland sin stams tappre, så kan till och med en ringa man svinga sig upp till högaareställen.

Till indianens krigiska skrud kommer ytterligare den med»krigsörnens» fjädrar sirade kalumet eller fredspipan, som endast vid högtidliga tillfällen, såsom krigsrådplägningar, fredslut och så vidare, till beseglande af ingångna förbindelser eller fördrag, rökes af höfdingarne, hvarefter den åter sorgfälligt inlindas och förvaras i höfdingens vigvam. Såsom passionerad rökare har indianen alltid en vanlig pipa med sig; hon är hans följeslagarinna och blir jemte tomahavk och stridsklubba begrafven med honom för att följa honom äfven till de länge efterlängtade »milda och sköna jagtmarkerna».

Så högtidligt allvarlig, så skarpsinnig och eftersinnande indianen än må förefalla i sitt oförderfvade tillstånd, är dock hans tankekrets mycket inskränkt. Häpnande står han framför allt,

84, 85. Indiantyper.

som han icke förut sett och som mestadels öfverstiger hans fattningsförmåga. För allt för honom obekant och hemlighetsfullt har han blott ett uttryck, det är »medicin» för honom. Hans trollkarlar och sjukbesvärjare i sin hemlighetsfulla drägt äro »medicinmän», en väldig krigares skalpernif »en stor medicin», och det första ångfartyg, som med rökande skorsten befor Mississippi-floden, var icke mindre »medicin».

Medicin är den personliga skyddsande, som hvarje indian städse bär på sig i form af ett djurskinn och som han för intet pris i verlden skall gifva bort. Att ha förlorat sin »medicin» gör präriens son ärelös, och han förblir det, ända tills han kan i strid frånrycka fienden hans. Bjud indianen hvad du vill, så skall han dock, huru gerna han än af dig tillbyter sig europeiska föremål,hvarvid du ofta för en värdelös sak kan få en annan af högt värde, icke bortgifva sin »medicin»; den följer honom ju också till den andra verlden, till »den store anden».

Allt europeiskt, hvarmed vi vilja beteckna det för de bildade folken egendomliga, väcker den röde mannens nyfikenhet och är för honom till sitt väsen »medicin». Med förvåning lyssnar han på den hvite, hvilken som pelsjägare eller köpman kommer till hans byar, när denne talar om österns »bleka män»; men hans barnsliga förstånd kan icke fatta undren i våra förhållanden, och »ljuga som en hvit man» är ett indianskt ordspråk.

Och just emedan urinvånarnes afkomling icke mäktar skicka sig efter förhållandena i nya tillstånd, emedan han hvarken kan gripa till plogen eller bofasta sig, emedan han blott finner glädje i jägarens och krigarens lif, under det likväl den hvite mannen allt mera inskränker hans jagtmarker och äfven buffeln börjar aftaga — med ett ord, emedan den röde mannen icke passar för nutidens kulturlif och icke vill veta något deraf — just derför synes undergången af Nordamerikas urbefolkning omöjlig att afvända. »Fäder, sade en gång en af de mest framstående höfdingarne till regeringens ombud, I råden oss att gräfva i jorden och vakta boskapen, men vi vilja icke höra

talas om sådana saker. Vi ha vuxit upp med buffeln och hafva honom kär, vi ha lärt att vara tappra, vi vilja slå upp vårt tält, hvarest det behagar oss, och gå dit, der buffeln betar. Förbarmen eder öfver oss och låten oss vandra!»

Hvem skulle vilja förneka, att trots alla fel, lidelser och brister, som vidlåda europeen, han dock är bärare och utbredare af en mycket högre kulturform än den, till hvilken indianen mäktat uppsvinga sig! Amerika har ju redan genom de hvite bragts upp till en sådan grad af bildning, blomstring och storhet, att den röde mannen aldrig någonsin skulle ha förmått det.

Uppkomsten och uppblomstringen af en högre bildning och kultur på ruinerna af en verld, som blommat ut och förlorat sin lifskraft, upprepas hundrafaldt i nationernas historia. Det har af ålder varit så och skall alltid så förblifva, Liksom rundt omkring oss familjer hastigt och ofta på en gång dö ut, vare sig nu till följd af kroppsligt så väl som andligt urartande eller till följd af ärftliga sjukdomar och sjukdomsanlag, genom egen skuld eller genom en skickelse, hvars grundorsak undandrager sig våra blickar, så eger samma förhållande rum äfven med afseende på folkfamiljerna, som måste genomkämpa striden för sin tillvaro. Den nation skall då alltid segrande behålla fältet, som är andligt och kroppsligt starkare samt verkligen i stånd att i stället för förfallet eller en lägre kultur sätta bättre förhållanden, högre kulturformer.Detta är och skall alltid förblifva en evig naturlag.

Nästan på samma tid, som spaniorerne och portugiserne gjorde sina första upptäckter i Nya verlden, rörde äfven engelsmännen på sig, ehuru i början, liksom spaniorerne, under ledning af italienarne" Liksom Colombo vid konungens af Spanien hof, så vann hans landsman Caboto i England understöd för sina planer. Knapt hade Colombo fulländat sin första färd öfver oceanen vester ut, förrän under Giovanni Caboto (Gabotto) de företag började, som ledde till upptäckten af Nordamerika, hvilket område som bekant icke berörts af Colombo. Giovanni Caboto, en venezian, hade uppslagit sina bopålar i England och deltog i den indrägtiga handel, som Bristol idkade med Island. Sannolikt vågade han redan 1480 det första, men fåfänga försöket att uppsöka ön Brasilien, en fabelö i norra Atlantiska hafvet. Säkerligen gå de större företagen tillbaka ända till år 1490; engelsmännen beträdde således kusten af Amerikas fasta land fjorton månader förr, än Colombo fann den i södern. Från 1490 har väl också venezianens sedermera så ryktbar vordne son Sebastiano Caboto deltagit i faderns resor. Säkerligen har han som 21- eller 22-årig yngling haft den glädjen att 1497 under sin faders ledning deltaga i upptäckten af Labradors kust. Han kallade det Terra de prima vista (det första sedda landet). Konung Henry VII af England gaf fadern Caboto jemte hans tre söner patent på uteslutande handel »på alla land, haf och vikar i vester, öster och norr», som han hoppades upptäcka, Expeditionen uppsköts ännu ett år, förmodligen emedan det spanska sändebudet gjorde föreställningar vid engelska hofvet mot dylika företag, enär de vore ett ingrepp i spanska kronans af påfven sanktionerade rättigheter. Med ett enda fartyg, Matthew, verkstäldes resan från Bristols hamn 1497.

Sedan 400 mil tillryggalagts på Atlantiska hafvet, fann man den 24 juni 1497 Amerikas fastland och en framför liggande ö, som efter dagen för upptäckten kallades S:t John. Sannolikt var det på New-Foundland och Labrador, som sjöfararne landade. Det upptäckta landet var emellertid föga inbjudande till vidare forskningar, ty jagten på isbjörnar och renar samt skattandet af de fiskrika vattnen fann man hvarken då eller sedermera lockande nog för att redan anlägga ett nybygge der.

Hvalen kunde man äfven jaga i lämpligare trakter; för hans skull allena ville man icke utsätta fartyg och besättning för striden med bister köld och faran att sönderkrossas af simmande isberg. Derför vände sjöfararne redan samma år tillbaka till England. Den karge konungen betalade upptäckaren som upptäcktslön 10 pund sterling (omkring 180 kronor). Dock hade äfven i England upptäcktsifvern mäktigt vaknat, och derför rustade sigGiovanni Caboto för andra gången, understödd af konung Henry VII och några bristolköpmän. Flottan bestod af sex fartyg, af hvilka tre tillhörde den djerfve sjöfararen sjelf. Dock var det honom icke längre förunnadt att leda expeditionen. Han dog sannolikt på våren 1498, och nu fullföljde hans berömde son Sebastiano hans planer. Till fullständigande af de förra upptäckterna lopp han ut med två fartyg, berörde Island och uppnådde åter Labrador. Då hafvet under sommarn i dessa trakter ännu allt jemt var betäckt med isberg, vände han sig söder ut,

och i det han vidare följde det nu varande unionsområdets kust, kom han till Florida. Från att anställa vidare forskningar hindrades han af inträdd brist på lifsmedel. Om en under de följande åren företagen resa är föga bekant. Huru långt vår sjöfarare genomforskat det amerikanska fastlandets kuster, om han verkligen, såsom det ofta står skrifvet, närmare undersökt Nova Scotia, förut kalladt Acadia, kan till följd af bristen på säkra underrättelser icke ådagaläggas. 86. Sebastiano Caboto. Cabotos efterföljare ha utan tvifvel snart framträngt ännu längre söder ut, åtminstone förde sjöfararne med sig tillbaka till England vilda kattor och brokiga papegojor såsom märkvärdigheter. Vid denna tid visade sig äfven portugiser i de nordvestliga hafven. Redan omkring 1463 skall ståthållaren på Azorerna João Cortreal ha besökt en stockfiskkust (terra do bacalhao). Utan tvifvel var denna blott den länge sedan bekanta ön Island, men hans son Gaspar seglade längre åt nordvest och kom 1500 till »det gröna landet» (Grönland). Följande året fann han de stora, rika fiskbankarna vid kusten af New-Foundland. Under lång tid kallades S:t Lawrencevikens öar Cortreals land, men eljest kallades de äfven Bacalhaos- (Kabeljo-) eller Stockfisköarna, emedan fångsten af denna fisk mycket snart ditlockade sjöfarande af de mest olika nationer. För fiskfångstens skull landade 1504 fransmän från Bretagne och Normandie vid de newfoundländska kusterna och gåfvo namn åt Cap Breton i Nova Scotia,

Först efter sjutton år, ty den första färdens kolonisationsförsök hade misslyckats och hänförelsen svalnat, beträdde SebastianoCaboto, som under tiden stått i spansk tjenst, åter igen sina tidigaste upptäckters område. Af konung Henry VIII ställd i spetsen för en eskader, genomkryssade han å nyo de nordliga trakterna och framträngde ända till inloppet till Hudsons bay. Man hade ännu icke uppgifvit hoppet att finna en genomfart, medelst hvilken man kunde komma ut i Söderhafvet och till de asiatiska kusterna. Men genom sin underbefälhafvares feghet blef han snart tvungen

87. Fransmännens landning i Canada. (Ur Champlain, upplagan af 1618).

att återvända, och frukterna af dessa expeditioner voro icke i afseende på handgriplig vinst af sådan art, att de kunde uppmuntra andra till efterföljd. Vi veta öfver hufvud endast mycket litet om denna resa. Den för sin tid utomordentligt bildade sjömannen skulle säkerligen ha uträttat större och vigtigare saker, om England på den tiden hade förfogat öfver tillräckliga medel för att kunna använda större summor på öppnandet af så ogästvänliga områden. Redan till hälften fallen i förgätenhet, dog han 1557. Honom till ära kallade man sedermera området mellan Hudsons bay, Canada, New-Wales och Labrador Cabotia. Sedan efterSöderhafvets upptäckt alla tvifvel försvunnit derom, att Amerika såsom en verld för sig utbredde sig mellan Asien och Europa, började man något ifrigare söka efter en genomfart till Söderhafvet.

Att resa till de vidsträckta områdena i Amerikas nord hörde emellertid vid midten af sextonde århundradet icke till älsklingsönskningarna hos äfventyrare, som tröttnat vid Europa, Hvarför skulle de draga ut på isbjörnsjagt och stockfiskfångst, när i underlandet Mejico och vid Sydamerikas vestra kust förföriskt guld stode att vinna i mängd? I det kalla, malmlösa norden kunde ett omätligt skogs- och vattenområde endast locka jägaren; vinterns stränghet gjorde, att nybyggen i dessa trakter icke i jemförelse med hembygden syntes såsom något fördelaktigt byte.

Kort efter Sebastiano Caboto besökte hans i konung Francois I:s af Frankrike tjenst stående landsman Giovanni Verrazano, sedan han förut anlöpt Florida och längs östra kusten seglat vidare norr ut, det nordamerikanska fastlandets högre trakter och tog det beträdda området under namn af Nya Frankrike i besittning för sin herskare. Det är begripligt, att sedan dess fransmännens blickar med förkärlek vände sig dit. Den från Saint Malo bördige Jacques Cartier visade sig åren 1534 och 1535 två gånger i Canada och gjorde ansenliga upptäckter. Han seglade uppför S:t Lawrencefloden, denna väldiga vattenådra, de kanadiska sjöarnas aflopp, ända till en indianby, Hochelaga kallad, der, hvarest staden Montreal nu står. Den smidige fransmannen knöt vänskapliga förbindelser med de infödda stammarna på det beresta området, representanterne för den stora och på den tiden mäktiga irokesfamiljen. De i Canada och Acadia grundade nybyggena förföllo dock efter Cartiers död, i synnerhet som det under lång tid i religiösa och borgerliga stridigheter invecklade moderlandet icke mäktade göra något för sina kolonier.

Sålunda förblef Canadas kolonisering deras sak, hvilka, liksom vid ett enskildt företag, egde mod, ihärdighet och penningar att företaga något på eget äfventyr. År 1600 uppträdde i ett område af Nordamerika, gynnad af konung Henri IV, köpmannen Chauvin med flere andra fransmän i sitt följe och tillbytte sig af indianerne dyrbara pelsvaror mot värdelösa småsaker. Några få år derefter grundade den kloke Samuel de Champlain handelsplatser på flere gynsamt belägna punkter och anlade 1608 Quebec. Men först under Louis XIV och sedan samtliga kolonierna blifvit stälda under den kungliga regeringens uppsigt, tog Canadas kolonisering af fransmännen raskare fart.

Vända vi oss från områdena mellan den 50:e och 60:e breddgraden till kräftans vändkrets, så beträda vi den redan flere gånger nämda halfön Florida, hvilken, femton år efter Cabotoströdande på dess kuster, å nyo upptäcktes af Ponce de Leon, Puertoricos guvernör, hvilken den uppgiften tillföll att fullända underkufvandet af denna ös stridbara invånare.

Invånarne på de redan vid Colombos första resa berörda Bahamaöarna berättade för sjöfararne, att vid ungdomsbrunnens lifskälla på ön Bimini svaga gubbar skulle kunna återvinna sin förlorade mannakraft, och dervid pekade de mot norden. Det är bekant, att våra nu varande sjömän ännu äro i hög grad tillgängliga för vidskepelsen. Kan det då väcka förundran, om det ännu mera spökade i hufvudena på sextonde århundradets sjöfarande? Det förefaller derför ganska begripligt, att den nämde spanske riddaren fann stort tillopp, då han uppfordrade till en expedition för att uppsöka denna underö. Ponce de Leon, hvilken vi lärt känna af historien om Amerikas upptäckt, hade genom handelsaffärer och bearbetande af guldgrufvor kommit till förmögenhet och användt den till utrustande af tre fartyg, med hvilka han i början af mars 1513 lemnade sitt ståthållarskap. Han landade den 9 mars vid Caicosöarna och fick den 27 mars, en påskdag (på spanska pascua florida), land i sigte, hvilket han så väl för högtidsdagen som för dess blomstrande växtlighet kallade »La Florida», det vill säga Blomsterön. Dermed betecknade de då varande upptäckarne mycket mer än den jemförelsevis lilla landsträcka, som ännu i dag kallas så. Den fabelaktiga ön Bimini stod icke att upptäcka, men väl Sköldpaddsöarna äfvensom den största af Bahamaöarna. Icke desto mindre utnämdes Ponce de Leon till guvernör öfver Bimini, hvarunder vi dock icke ha att tänka oss något fabelland, utan Florida. Men hvarken halföns upptäckt eller det förlänade ståthållarskapet lände sjöfararen till välsignelse. Ty vid ett nytt besök i landet träffades han af en af de stridbara indianernes pilar; dödligt sårad, dog han kort derefter af det erhållna såret (1520). Sedan fuUständigade Diego Camargo de gjorda upptäckterna längs den vidlyftiga kuststräckan från Panucos mynning ända till Florida.

Under honom hade spaniorerne med alla då brukliga akter och ceremonier tagit kustområdena i formlig besittning: uppsatt kors och vapen, inskurit konungens namn i träden, druckit hafsvatten, låtit flaggor vaja och dylikt; men de gjorde icke det minsta för att äfven kolonisera denna trakt.

De första européer, som 1524, på konung François I:s tid, nedsatte sig på den vilda kusten, voro fransmän, som för sin religions skull lemnade hemlandet. Det var mestadels fredligt folk, som icke drog ut för att göra eröfringar, som icke ville sammanskrapa guld och rikedomar, utan endast sökte sig ett stycke jord för att i lugn kunna lefva trogna sin tro.

De fransmän, som bosatte sig i norden så väl som vid Mississippis mynning, lyckades emellertid en kolonisering i större skala lika litet då, som de nu för tiden skulle ha synnerlig lycka dermed. Ehuru fransmännen alltid visat sig afgjordt lifligare och budbärare än spaniorerne, så uppenbarade dock äfven deras europatrötta utvandrare egendomligheten hos de romanska folken, som mestadels förblifva evigt främmande i en för dem främmande natur. Fransmannen har alltid, hvart han än utvandrat, känt en åtrå att göra ett annat Frankrike af sin omgifning, så äfven af kolonierna i Nordamerika, I hög grad mottaglig för det sällskapliga lifvets behag, derjemte duglig och driftig, skyr han dock strängt arbete, i. synnerhet om det först efter lång tid lofvar full lön för seg uthållighet. Det långsamma utarbetandet ur det råa skicket, tålamod med ett gradvis skeende upparbetande, med en långsam, allt jemt försiggående utveckling strida mot hans innersta natur. Ända till det yttersta drifven ansträngning och rask framgång — det är äkta franskt.

År 1562 försökte amiral Coligny att bereda sina förföljda trosförvandter en tillflyktsort i Nordamerika. Den af

honom grundade kolonien kallade han Carolina. Då hugenotterne mestadels voro dugtigt folk, väntade man rika frukter af företaget. Sedan Jacques Cartier genomforskat Canada och den förslagne Champlain anlagt Quebec, och sedan nybyggen grundats i Carolina och sedermera i Louisiana, trodde sig fransmännen vara säkra om hela det spanska Nordamerika.

Men redan tre år efter hugenotternes ankomst till Carolina inbröt i den sålunda benämda kuststräckan ett band spaniorer, nedgjorde de franska kättarne och tog landet i besittning för sig sjelfva, Kort derefter utöfvade visserligen fransmännen sträng vedergällningsrätt, men då sedermera engelska nybyggare infunno sig i Carolina, och då vidare under loppet af ett århundrade talrika katolska och puritanska invandrare sällade sig till dem, befunno sig fransmännen till sist i minoriteten. Öfvergifvet af fransmännen och spaniorerne, kom slutligen Carolina genom en gåfva af Charles II af England till earlen af Clarendon och andra engelska förnäme, hvilka genom den berömde Locke läto utarbeta en författning för kolonien. Ehuru Frankrike icke var lyckligt i Carolina, behöll det så mycket omsorgsfullare i sigte sina dotterstater Louisiana och Canada, Med tillförsigt väntade man, att dessa kolonier en gång skulle med ränta och ränta på ränta återgälda det af moderlandet använda kapitalet i penningar och folk. Man skydde derför intet offer för att bereda dessa nybyggens förkofran, så snart statsinkomsterna möjligen tilläto en sådan utgift. Endast arbetets svett, som jordens bearbetning kräfver, ville eller kunde icke fransmännenpåkosta sina dotterstater. Så mycket orimligare föreställningar kom den minsta framgång dem att fästa vid de drömda skatterna i det franska Nordamerikas jord. Man sväfvade ut i de fabelaktigaste spekulationer, men underlät att tillgodogöra sig landets verkligen befintliga, visserligen ännu dolda rikedomar, emedan just sådant var hvad man icke förstod. Deremot var det i synnerhet fransmännen, företrädesvis de i Illinois, som inplanterade slafveriet i hjertat af Nordamerika. Betydelsen af detta faktum minskas icke derigenom, att de franska negerslafvarnes lott i allmänhet var mycket mild. Liksom en giftig farsot framträngde kort derefter slafveriet från Centralamerika ända till öfre Mississippi och antog sedermera allt mera storartade proportioner, då engelsmännen fattade fast fot i Nordamerika och med skarpblicken hos födda köpmän insågo den oerhörda fördel, som kunde hemtas af negrernes arbetskraft.

Mer än något annat af de under upptäckternas tidhvarf beträdda vidsträcktare områdena blef norra Amerika tummelplatsen för alla vaiidringslystna européer, som vände ryggen åt hembygden för att söka sin framgång och lycka i »en annan verld». I hvilket fullständigt förändradt ljus visar sig icke härvid deltagandet af den germaniska rasen, som först ett århundrade senare än spaniorerne och fransmännen beträdde Nordamerikas jord!

Den verkliga, varaktiga kolonisationen af det nordamerikanska statsförbundets vidsträckta områden är derför de germaniska folkens verk och förtjenst. Invandringens hufvudkärna bestod af engelsmän, till hvilka i andra rummet holländare, sedan äfven svenskar och norrmän, men sedan de sista årtiondena af förra århundradet förnämligast massor af tyskar slöto sig. Genom sin energiska, på tryggande af det långsamt tillkämpade riktade verksamhet, genom sin alla svårigheter öfvervinnande ihärdighet underlade sig den germaniska rasen på jemförelsevis kort tid ett område, som sträcker sig från 50:e till 25:e graden nordlig bredd och är bebodt af omkring 40 millioner menniskor. Detta hafva de framför alla andra folk till kolonisering egnade germanerne bragt till stånd, i det de förstodo att lämpa de från hembygden medförda naturanlagen efter det nyvunna landets egendomlighet.

De smärre stater, af hvilka den nordamerikanska republiken består, grundades under loppet af århundraden och befolkades på olika tider. Koloniseringens egentliga ursprung kan härledas från de två privilegier, som ett århundrade efter Nya verldens upptäckt, åren 1606 och 1609, under konung James I:.s af England regering, förlänades åt två bolag af venturers eller »vågande köpmän» och gälde landet från 36 till 45 grader nordlig bredd.

Mesta intresset i hänseende till tid och sätt för koloniseringentages i anspråk af de nu varande staterna Virginia, North- och South-Carolina, Maryland, Massachusetts, New-Hampshire, Rhode-Island, Connecticut och Pennsylvania, stammen för de tretton, från Acadias östra kust ända ned till Florida uppblomstrade provinser, från hvilka sedermera, för hundra år sedan, Förenta staternas sjelfständighetsförklaring utgick.

Den utmärkte sjöfararen Frobisher tillkommer den förtjensten att mot slutet af det åttonde årtiondet af sextonde

århundradet åter hafva riktat sina landsmäns uppmärksamhet på Amerikas nord. Han upptäckte 1578 Westfrisland, som han kallade West-England, och tog det i besittning för drottning Elizabeth. Hundra år efter det Cabotoerne beträdt det nordliga Amerikas östra kuster, följde 88. Sir Walter Raleigh. ändtligen engelsmännen i deras spår, hufvudsakligen eggade dertill genom efter-dömet af den berömde sjöfararen och engelske statsmannen sir Walter Raleigh. Denne hade långt efter den djerfve Frobisher dragit ut på upptäckter i dessa nejder och hade, liksom sin halfbror, sir Humphrey Gilbert, af drottningen undfått ett nådebref, som bemyndigade honom att i engelska kronans namn göra upptäckter i alla land och eröfra sådana, som ännu icke voro i andra kristna furstars eller folks besittning, att förfoga öfver dem till förmån för andra engelska undersåtar och besitta dem som län af drottningen af England. År 1587 är födelseåret för den första kolonien, som till den jungfruliga drottningens ära bär namnet Virginia. Ingen kunde då förutse, af hvilken betydelse Nordamerikas östra kustområde en gång skulle blifva för Europa; ingen kunde ana, att den oansenliga jordfrukt, potatisen, som den ryktbare engelske sjöhjelten Francis Drake sände till Irland, till Walter Raleigh, emedan den syntes honom lämplig för odling i Europa, skulle blifva ett af dess vigtigaste näringsmedel.

Det var Francis Drake, som på sin resa omkring verlden 1578 först beträdde en kuststräcka af det nu varande California; San Franciscos hamn befors först 1595 af spaniorerne. Längre

än till Oregons kust kom ingen spanior. Till 1603 hade man uppdagat vestra kusten ända till det nu varande Oregon, östra kusten ända till Georgia.

Till följd af det forna britiska Amerikas utomordentliga utsträckning och på grund af alla europeiska makters lika rättsanspråk på de nordamerikanska områdena måste dessa naturligtvis tillfalla dem, som förmådde tillegna sig delar af dem och tillika hade makt att bibehålla sig i deras ofta bestridda besittning.

Efter engelsmännen öppnade äfven andra nationer förbindelser med de i de nordliga trakterna bosatta rödskinnen. Engelsmannen Henry Hudson undersökte 1610 i holländska regeringens tjenst det stora inhaf, som ännu bär hans namn. Hans kommittent köpte af infödingarne de vida, till denna vattenväg gränsande landsträckorna, och snart uppstodo der nybyggen för idkande af pelshandel.

Engelsmännens företag till kolonisering af de sydligare belägna kustområdena, förnämligast kolonien Virginia, togo under James I ökad fart. Jamestown hette den första ansenliga fasta platsen, så kallad till konung James I:s ära.

Hufvudalstret af Virginias jungfruliga jord var tobak. Då det fattades bytesmedel, så fick den ersätta mynt, och för 75 kilogram af den »ädla» örten förvärfvade sig de giftaslystne hvar sitt af de först ditkommande 150 fruntimren till maka.

De företagsamma köpmännens bemödanden att indraga mera menniskor i landet mötte dock så till vida allvarsamma svårigheter, som nybyggarnes dåliga förhållanden till den röda urbefolkningen snart läto befara det värsta. Gent emot oräkneliga oförrätter stannade det icke vid tvister och kif. Följden af dem blefvo flere blodiga sammanstötningar, så att de förbittrade indianerne beslöto att fördrifva de pockande främlingarne och om möjligt helt och hållet utrota dem. I maj 1622 försiggick oförmodadt det väl förberedda öfverfallet, som kostade 1 300 europeer lifvet. Detta blodbad afskräckte dock ingalunda de vid Europa trötte att förstärka de landsmän, som blifvit skonade. Icke heller fattades det någonsin under den af religiösa strider häftigt upprörda första hälften af sjuttonde århundradet nödigt ersättningsmanskap för att ytterligare tillföra kolonien företagsamma menniskor. Under lång tid förblef den religiösa och borgerliga förvirringen i England fördelaktig för den nya kolonien.

Vid samma tid, som Virginias kolonisering försiggick, vidtog en annan af den engelska kronan privilegierad handelsförening, det så kallade plymouthkompaniet, anstalter för att bringa europeisk kultur till det åt det samma öfverlemnade området. England sände denna gång en skara af 102 fredliga eröfrare, hvilka, liksom andraförtryckte i Gamla verlden, lemnade sina födelseorter, emedan borgerliga och religiösa förföljelser föranledde tusenden att söka en fristad på andra sidan oceanen.

Dessa hundra puritanska pilgrimer hade 1620 inskeppat sig på det engelska fartyget The maiflower

(Majblomman) för att undandraga sig förföljelserna i hemlandet. Kaptenen skulle föra dem till trakterna vid Hudsonnoden. Men der hade redan holländare nedsatt sig, och dessa förstodo att förmå fartygsbefälhafvaren att styra längre norr ut.

Söder om det nu varande Boston beträdde de den 11 november den amerikanska kusten. Fiendtliga anfall af infödingarne tvungo dem emellertid att redan några dagar efter sin landstigning återvända till fartyget, hvarefter de den 16 december kastade ankar vid Plymouthviken och sex dagar senare, den 22 december 1620, grundade den första kolonien i »Nya England», en dag, som ännu i denna stund af »Nya Englands stater» högtidligen firas som grundläggningsdag. Hela sällskapet, män, qvinnor och barn, samlade sig om bord på fartyget för att tacka Gud för, att han dittills ledt dem, och anropa honom om ytterligare bistånd. Derefter började pilgrimsfädernes och deras tillhörigheters utskeppning vid Plymouthklippan. En ovanligt sträng vinter och en smittosam sjukdom bortryckte under januari och februari 1621 nästan hälften af de ankomne; de öfverlefvande började dock vid vårens inbrott odla jorden, men sammanträffade nu äfven med indianer, som redan någon tid förut visat sig i skogen, men likväl icke framträngt till nybyggets granskap. Den förste af dem kom den 16 mars till byn och helsade de i trädgården arbetande kolonisterne på engelska med de orden: »Välkomna engelsmän!» och berättade, att han redan ofta haft beröring med landsmän till dem, hvilka kommit till - mynningen af Penobscot för idkande af fiske. Han hade lärt sig så mycket engelska, att han rätt bra kunde göra sig förstådd af dem.

Samoset, detta var hans namn, blef snart förtroligare och förde jemväl andra af sin stam med sig, bland hvilka var Squanton, en indian, som efter ett äfventyrligt lif vistats längre tid i London som slaf och, godhetsfullt behandlad af sin herre, efter förloppet af flere år på sin enträgna bön återskickats till sitt fädernesland. Han blef pilgrimernes tolk och trogne vän; de många goda råd han gaf voro för dem af oskattbart värde. Genom Squantons bemedling inleddes en förbindelse med Massasoit, stammens öfverhöfding, och underhölls ända till hans död 1661. Massasoit anhöll hos guvernören för kolonien, som under tiden tillväxt betydligt, att han måtte gifva hans begge söner engelska namn, hvarefter de fingo namnen Alexander och Philip. Men snart inträffade äfvenhär af misstroende framkallade misshälligheter, som slutade med blodiga strider, under hvilka Philip, som efter sin broders död efterträdt honom i höfdingvärdigheten, slutligen dödades af en indian. Kriget fortfor till 1676. Det hade under dessa aderton månader förts med sådan förbittring, att en djup hämdkänsla, som vid gynnande tillfälle sökte gifva sig luft, qvarstannade så väl i de engelska kolonisternes som indianernes hjertan.

Det är ett fullkomligt misstag att i de förföljda och utvandrade puritanerne förmoda vänner af den religiösa friheten. Tvärt om bragte deras ofördragsamhet, deras andliga högmod och deras förföljelselystnad många olyckor öfver kolonien. Det oaktadt gjorde den till följd af de otillfredsställande förhållandena i moderlandet ständiga framsteg; politiskt missnöjde tillströmmade i mängd, och de angränsande indianernes utdöende till följd af koppornas spridning gynnade kolonisternes utbredning. — Boston med sin förträffliga hamn kom såsom koloniens hufvudort hastigt i blomstring, många raskt uppåtsträfvande orter uppstodo, och Massachusetts, såsom kolonien kallades, vann sådant anseende, att utvandrarnes hufvudström utgöt sig der.

Då i mars 1638 svärmerskan Hutchinson med sitt anhang fördrefs från Massachusetts, förvärfvade hon sig för några glasögon af de röda jordegarne en ö och grundade på detta lockande ställe en stat, som nu kallas Rhode-Island och hvars medelpunkt utgöres af staden Providence.

På den tiden voro i Europa än protestanterne de förtryckte, som sträfvade att undandraga sig sina katolska medborgares ofördragsamhet, än katolikerne de förföljde, än åter råkade de protestantiska sekterna — i England puritanerne och den anglikanska kyrkans bekännare — i håret på hvarandra. Den, som tröttnade vid förvirringen i hemlandet, rafsade i hop hvad han egde och seglade till Vestern, der han hoppades att ostördt kunna lefva enligt sin tro.

År 1629 fattade den till katolicismen öfvergångne lord George Calvert Baltimore det beslutet att i Nya verlden öppna en tillflyktsort för sina förtryckta trosförvandter. Då hans afsigter mötte svårigheter i Virginia, undersökte han trakterna omkring Chesapeakviken och fann sådana, som voro gynsamma nog för grundande af ett nybygge. Men först lordens son Cecil fick den 20 juni 1632 det sökta kungliga fribrefvet. Koloniseringen af landet, hvilket

till drottning Henrietta Marys ära kallades Maryland, företog sig följande året med omkring två hundra katoliker Leonard Calvert, jorddrottens broder, och tack vare hans milda och insigtsfulla ledning tilltog välståndet allt jemt och höll jemna steg med förkofringen af Virginias kolonier, hvilkas folkmängd omkringmidten af sjuttonde århundradet redan uppgick till 20 000 själar. Staden Baltimore anlades dock först hundra år senare af en ättling af lord George och bestod 1760 af icke mer än omkring femtio hus.

Nya Englands stater förkofrades trots alla vedervärdigheter, och till och med en Charles I:s tyranniska vilja mäktade icke binda hans folks lust, som dref alla handlingskraftiga, europatrötta naturer öfver hafvet vester ut.

Af förtrytelse öfver att tusentals politiska och religiösa tjurhufvuden årligen undandrogo sig hans makt, förbjöd konung Charles I rent af utvandringen till de transatlantiska vildmarkerna; det oaktadt lades der mot hans vilja grunden till ett fritt och lyckligare samhälle. Sålunda vände 1638 mer än 3 000 puritaner ryggen åt sitt fädernesland och grundade vid Connecticutnoden en koloni, som de i början kallade Newhaven, hvaraf likväl med tiden uppstod ett distrikt eller grefskap, som till ära för en af de första kolonisterne, hvilken förut varit guvernör i Portsmouth i Hampshire, fick namnet New-Hampshire.

Under republikens tid afstannade visserligen invandringen till de norra provinserna, men deremot vände sig nu de från sitt fädernesland fördrifna vännerne till det störtade konungadömet till de södra kolonierna, Virginia, Maryland och Carolina. Under denna det engelska Nordamerikas utvecklingstid visade sig allt afgjordare motsatserna mellan den puritanska norden och den aristokratiska södern. I den förra fann man en hastigt tillväxande, för sina friheter svärmande befolkning, trosifrig, ja, ofördragsam, men arbetsam och obrottsligt fasthållande vid sin förnämsta rätt, sjelfstyrelsens; — i södern åter ett mycket mera blandadt sällskap: dyrkare af konungadömet, stödjande sig på förlänade eller ärfda företrädesrättigheter, mindre böjda för att sjelfva arbeta än låta andra arbeta for sig. De sist nämda kolonisterne förblefvo mestadels trogna den engelska högkyrkan, läto sig af Englands krona formligen belänas med sin jord och iakttogo som kronvasaller den engelska häfdens grundsatser.

Dessa vid arbete ovana landtadelsmäns gods befolkades äfvenledes, dock hufvudsakligen med slafvar. Först då jemväl här de stora landsträckor, till hvilka dessa adliga låntagare förvärfvat eganderätt, småningom öfvergingo till smärre jordegare, gjorde sig den frihet, åt hvilken de norra kolonierna hade att glädja sig, äfvenledes gällande.

Kolonien Marylands uppblomstring led ett afbrott, då de republikanskt sinnade puritanerne råkade i häftiga misshälligheter med de kungligt sinnade jordegarne, så att snart alla ordningens band upplöstes, hvilka först genom en af lordprotektorn OliverCromwell afsänd eskader måste mödosamt återställas. Kifvet mellan partierna fortfor emellertid, och endast det fördrifna stuartska konungahusets återinsättande bragte den fram och tillbaka böljande striden att för kort tid afstanna. Ty Cromwells ryktbara navigationsakt, anledningen till så mycken förtret för kolonierna, blef af konung och parlament till ökande af rikets välstånd icke blott upprätthållen, utan till och med ytterligare utvidgad. Enligt den fingo kolonisterne icke hemta sina förnödenheter från andra än moderlandets hamnar, och alla för andra lands behof bestämda kolonialalster måste taga vägen öfver Englands hamnar. Häraf led Virginia så väl som Maryland; Virginias vigtiga tobaksodling låg nere, och folkets rättskänsla blef starkt rubbad genom en med ifver idkad smyghandel längs Amerikas hela kust. Slutligen grepo kolonisterne till vapen, och upproret antog snart en mera hotande gestalt.

Till lycka för de engelska kolonisterne hade monarkerne af huset Stuart och deras ministrar händerna fulla med arbete i sjelfva moderlandet, och deras blickar vände sig endast då till de långt utom deras synkrets belägna kolonierna, när det gälde att genom förläning af land och privilegier tillfredsställa gunstlingars önskningar eller medelst pålagor öppna nya tillflöden till den i så starkt anspråk tagna kungliga skattkammaren.

Den första begynnelsen till ett förbund mellan kolonierna i norden infaller 1643. Under konungamaktens strider med folket och parlamentet i moderlandet slöto den 19 mars nämda år staterna Massachusetts, New-Plymouth, Newhaven och Connecticut under namn af »Nya Englands förenade kolonier» ett försvars- och anfallsförbund med en generalkongress och en president i spetsen. De ville troget hålla tillsammans mot utländska fiender och i synnerhet lemna hvarandra ömsesidigt skydd mot holländarne vid Hudson, indianerne i Nya England och

fransmännen i Canada. Förbundet förfogade öfver en ståtlig milis och präglade 1652 till och med eget mynt. Oliver Cromwell nöjde sig med att tillsätta en generalguvernör, och sålunda tillbragte förbundets stater några år under fredlig förkofran. Ty Cromwells navigationsakt berörde norden, som då ännu mestadels idkade sädesodling, mindre än de södra staterna, som drefvo handel. Dock fortforo till följd af ofördragsamheten hos Massachusetts' invånare de religiösa tvisterna och förföljelserna.

Efter Stuartarnes återinsättande gjorde moderlandets regering ett försök att något skrämma upp kolonierna, som kommit till medvetande af sin styrka. Regeringens sändeman, som infann sig i spetsen för en stark eskader, fann dock koloniernas befolkning, som efter grefskapet Maines anslutning vuxit till 60 000 själar, redo att manligt häfda sina fri- och rättigheter. I samtligastaterna herskade ett verksamt, allvarligt, nyktert, men utan tvifvel mera åt det praktiska riktadt lif. Nybyggarnes sedliga stränghet bildade en i ögonen fallande motsats till den lättsinnighet, som Stuartarne utbredt öfver gamla England. År 1672 skyddade en milis af 8 000 man staternas säkerhet, skolväsendet rönte omsorgsfull vård, och dermed var det mycket bättre beställdt än i moderlandet, ja, till och med betydelsen af vetenskapligt sträfvande erkändes villigt i kolonierna. Men allt detta väckte endast Stuartarnes misshag, och derför upphörde icke försöken af moderlandets regering att bryta koloniernas trots. Massachusetts befann sig till följd deraf vid Charles II:s död i en högst svår belägenhet. Oordning och rättsosäkerhet herskade öfver allt. Men i midten af sjuttonde århundradet var de britiska kolonisternes öfvervigt i de vidsträckta områden, som öppnade sig för tilltagsna och verksamma menniskor, beseglad. Längst motsatte sig holländarne att underordna sig de långt talrikare engelsmännen. De hade först någon tid förut tvungit afkomlingarne af svenskarne, som under Gustaf Adolfs och hans dotter Kristinas regering grundat de första nybyggena i staten Delaware, Nya Gröteborg och Kristina (Wilmington), att gifva sig under nederländskt skydd. Nu slog äfven deras timme. 89. William Penn (1644 — 1718). Under kriget mellan Storbritannien och generalstaterna blef deras koloni Nya Nederland 1664 tagen i beslag af engelmännen, och kolonisterne fogade sig deri, då britiska undersåtars rättigheter och fri religionsöfning förlänades dem. Det vunna området från Delaware till Long-Island skänkte konung Charles II år 1667 åt sin broder, hertigen af York (sedermera såsom konung af England James II). Denne kallade sin amerikanska besittning New-York och sålde åter kort derefter vida, företrädesvis af holländare och svenskar bebodda sträckor deraf till två engelska adelsmän, som kallade sitt nyförvärvade område New-Jersey.

Landets präktiga, af natur och öfriga förhållanden lika mycket gynnade belägenhet ditlockade snart en mängd nybyggare, och sålunda uppstodo der i rask följd efter hvarandra städerna New-York, Elizabethtown, Middletown med flere.En annan vigtig tilldragelse bildade Pennsylvanias grundande af qväkaren William Penn. Dermed förstås det område mellan Marylands och New-Yorks gränser, som Penn lät Charles II afträda åt sig såsom godtgörelse för en fordran af den kungliga skattkammaren.

William Penn, född i London 1644 och uppfostrad i college of Christ-church i Oxford, hade tidigt slutit sig till qväkarnes förnämste apostel, George Fox. Han följde denne till Holland, reste sjelf flere gånger till Tyskland och värfvade på båda ställena äfvensom i England, efter sin återkomst dit, talrika anhängare åt sin lärares lära. Men äfven de fredliga qväkarne hade anfäktelser att bestå. För att öppna de troende en säker tillflyktsort förskaffade sig Penn 1676 besittningen af en del af New-Jersey, der kort derefter staden Burlington och andra nybyggen reste sig vid Delawares östra strand.

Uppmuntrad af sina framgångar, uppgjorde Penn en plan till kolonisering af de af europeer ännu icke besatta landen. Hans fader hade som amiral gjort Storbritannien utomordentliga tjenster, 1655 eröfrat Jamaica och tio år derefter slagit den holländska flottan under van Opdam; derför förlänade Charles II af England, hvilken ville erkänna och ära dessa förtjenster, genom ett nådebref af den 4 mars 1681 William Penn fullständig besittningsrätt till alla land mellan kolonierna Maryland, New-York och New-Jersey, just det område, som kallas Pennsylvania. Fortfarande strömmade likasinnade dit; tre fartyg ditförde en mängd nybyggare, som uppförde staden Chester. Penn ville dock äfven ha sin besittningsrätt erkänd af indianbefolkningen. Han hade afsändt ombud för att till höfdingarne öfverbringa ett bref och tolka det för dem. Deri hette det bland annat:

»Jag är djupt rörd öfver den hårdhet ooh orättvisa, som menniskor ofta läto komma sig till last mot eder, då de kommo till eder för att uppoffra eder för sin fördel, icke för att gifva eder ett exempel af fördragsamhet och välvilja. Jag hör, att detta varit orsak till oroligheter, knot och förbittring, stundom äfven till blodsutgjutelse. Deröfver är den store Guden förtörnad. Jag är ingen sådan menniska, jag hyser tillgifvenhet och aktning för eder och önskar att genom ett vänskapligt, rättvist och fredligt uppförande förvärfva det samma af eder. De män, som jag skickat till eder, äro lifvade af samma anda; de skola handla derefter, och om någon af dem skulle förolämpa eder eller edert folk, skolen I erhålla en hastig och fullständig upprättelse genom dom af rättskaffens män, som till lika antal skola tagas från begge sidorna. Snart skall jag sjelf komma till eder, och vi kunna då friare tala om allt.Tills vidare skickar jag mina ombud till eder for att med eder underhandla om landafträdelserna och en varaktig fred. Jag önskar, att I måtten vara vänligt sinnade mot dem och vårt folk samt mottaga de skänker, jag sänder som ett tecken af min goda vilja och mitt beslut att med eder lefva i rättrådighet, fred och vänskap.»

Följande året (1682) begaf sig Penn med 2 000 nybyggare till det nya landet, besökte begge stränderna af Delawareviken och mottogs med glädje och förtroende af hela befolkningen, holländare, engelsmän och svenskar. Han tillförsäkrade alla invånarne samvets- och borgerlig frihet och anbefalde dem enighet och måttlighet. Alla grefskap fingo lika lagstiftning och författningsenliga rättigheter. Härefter for han uppför Delaware för att utse en plats för sitt första större faktori i Pennsylvania, Vid Schuylkills sammanflöde med Delaware gjorde han halt, inledde underhandlingar med indianerne, köpte af dem den jord, der han tänkte sätta sig ned, och visade sig vid all beröring med dem städse välvillig och rättvis. Sålunda slöts fast fred, och indianerne lofvade följande: »Denna vänskap skall vara molnfri, så ren och strålande som solen i sin skönaste glans; det band, som omslingar den, skall aldrig sönderslitas, så länge stjernorna stå på himmeln.» Den gamla ek, hvarunder de hade sin första sammankomst med Penn, blef för hela trakten under lång tid ett föremål för stor vördnad. Under dess skugga höllos sammankomster till förnyande af de gamla löftena, måttlighetens och rättvisans grundsatser höllos å ömse sidor länge i ära, och Penns minne förblef dyrbart för så väl infödingarne som qväkarens trosförvandter. Tyskar, holländare och engelsmän utvandrade som Penns »vänner och bröder» till det nya landet, der man på den genom de begge ofvan nämda flodernas förening bildade halfön bygde en stad och gaf den brödrakärlekens namn, Philadelphia, Elfva gator, betecknade genom siffror, gingo i rak riktning från den ena floden till den andra, skurna i räta vinklar af tvärgator, som benämdes efter inhemska växter, såsom vinrankan, mulbärsträdet, eken och så vidare. Redan första året uppstodo 80 hus. Sedan har staden så förstorats, att den, den andra i hela Unionen, nu räknar mycket öfver 800 000 invånare. Philadelphia gälde länge som tillflyktsort för alla fredliga menniskor, som älskade Penn och hans lära. Men till och med en man som Penn, hvars hela diktan och traktan gick ut på hans kolonis lycka och förkofran, gick icke fri från förföljelser af smutsig afund och nedrigt sinnelag. Han hade att försvara sig mot mångahanda falska anklagelser, som dock alltid endast stälde hans ädelsinthet i klarare dager. Innan man lärde sig fullkomligt uppskatta hans afsigter, blefståthållarskapet honom fråntaget, men dock snart återlemnadt. Då denne menniskovän återvände till England, räknade hans koloni redan 20 städer, bland dem det af tyskar under Pastorius grundade Germantown Den förträfflige Penn dog 1718 i Rushamb i England. Hans skapelser bildade mönstret för nybyggena i de öfriga kolonistaterna, och sålunda har det af honom gifna efterdömet haft de välsignelserikaste följder.

Pröfningar af den bittraste art hopade sig öfver de mycket lofvande kolonierna, då konung Charles II dog och hertigen af York såsom James II kom till regeringen. Staternas friheter kränktes, ja, till och med delvis indrogos och upphäfdes, skatter pålades efter behag, konungens generalståthållare, den hatade Andros, inskränkte eller fråntog nybyggarne deras sjelfstyrelserätt samt förklarade Massachusetts och New-York för konungens provinser. Derför jublade kolonisterne af liflig glädje, då underrättelsen om de hatade Stuartarnes störtande anlände samtidigt med den om William III:s af Oranien tronbestigning. Öfver allt återstäldes i laga kraft de gamla friheterna och författningarna.

Yi kunna icke närmare inlåta oss på de särskilda sidorna af de britiska koloniernas utveckling och nämna blott, att koloniernas i Nordamerika oafbrutna hastiga tillväxt började under William III:s välsignelserika regering. Redan i början af adertonde århundradet finna vi hela kustlandet från S:t Lawrences mynning ned till halfön

Florida befolkadt med flitiga nybyggare, hvilkas antal tilltog med hvarje år. Lika så började och ökades hastigt nybyggesanläggningarna vid de stora floderna i det inre. Endast landet mellan dessa och kusten låg ännu obebygdt och tjenade de kringströfvande indianerne till jagtområde. Men äfven här uppstodo nybyggen, såsom till exempel 1724 i Vermont och annanstädes.

Krigen mellan Storbritannien och Louis XIV af Frankrike medförde för Nya Englands uppåtsträfvande stater olägenheter och lidanden i mängd, icke mindre det spanska successionskriget. Dock slutade äfven denna ihållande strid med en utvidgning af det britiska området i Amerikas nord, enär det redan 1690 genom invånarnes i Massachusetts energi vunna Acadia (Nova Scotia) i freden i Utrecht (1713) af Frankrike formligen öfverläts åt Storbritannien.

Mot slafinforseln i södern hade vid olika tider varnande röster höjt sig. Införseln af negrer, hvilken i början gynnades af den engelska regeringen, påskyndade väl uppodlingen af Carolina så väl som Virginia, men de oupphörliga störande förhållanden, som det svarta elementet medförde, medgåfvo icke en städse lycklig utveckling af de södra provinserna. Förgäfves förbjödo koloniernas folkrepresentationer den afskyvärda handeln, ty de egde förringa makt att i strid mot regeringens anordningar genomdrifva sina beslut. Carolina sjönk allt mera, och slutligen sågo sig landets arfherrar nödgade att till Englands krona sälja sina besittningsrättigheter. Detta egde rum 1729 och till följd deraf kort derefter landets delning i två provinser, North- och South-Carolina.

En märkvärdig omständighet, som knapt någonsin upprepats på liknande sätt, bidrog till den af fransmännen grundade kolonien Louisianas förkofran! Två resande, som från det franska Canada framträngt till det inre af Nordamerika, hade redan under Louis XIV:s lifstid upptäckt Mississippi. Deras skildringar af landets yppighet och naturliga rikedom sporrade till vidare undersökningar, och herr de la Salle fick fullmakt att utforska och taga i besittning dessa trakter. Denne hann ända till Mississippis mynning och gaf landet till konungens ära namnet Louisiana. De första nybyggena hade ingen riktig framgång; äfven strandade företagen af den rike köpmannen Crozat, som 1712 fått privilegium på uteslutande handel der äfvensom eganderätt till alla nyupptäckta grufvor. Denne erbjöd sitt privilegium åt den genom sin hastiga uppkomst lika bekante som genom sitt bråda fall beryktade Vinglaren John Law.

Denne hade redan sjutton år förut föreslagit skotska parlamentet grundandet af ett stort handelskompani med vidsträckta befogenheter. Crozats anbud var derför mycket välkommet för honom, och för tillgodogörande af privilegiet uppgjorde han en plan till grundande af ett aktiebolag, som skulle arbeta med det för den tiden mycket betydande kapitalet af 100 millioner livres. Det med stora företrädesrättigheter utrustade privilegiet, hvarmed äfven förenades den uteslutande handeln med kanadiska bäfver- och andra skinn, förlänade kompaniet full eganderätt till alla landsträckor i Louisiana, som redan voro upptäckta eller ytterligare kunde upptäckas. Alla derstädes befintliga fästen, förråd med mera öfverlätos åt det samma, som derför endast ålades förpligtelsen att årligen införa 6 000 europeer och 300 negrer, äfvensom att sörja för prester och kyrkor till indianernes omvändelse.

I början rönte företaget ett mycket ljumt mottagande. Minnet af liknande felslagna försök, sättet för kapitalanskaffningen, parlamentets misstroende, allt stod i vägen för ett raskt deltagande. Det dröjde nästan ett år, innan de 200 000 aktierna voro tecknade. Med detta företag satte Law dock efter hand i förbindelse en mängd andra handelsspekulationer och stora penningaffärer. Det lyckades honom att förena Frankrikes hela indiska handel i händerna på ett enda bolag, som nu antog namnet »indiska kompaniet». På detta bolags bekostnad inleddes sedan koloniseringarvid Mississippi i stor skala, lockades genom prisande af det förvärfvade områdets rikedomar en mängd menniskor att utvandra och förmåddes den franska adeln genom förläningar af hertigdömen och baronier att egna den transmarinska kolonien sitt understöd. Gynnad genom åtskilliga lyckliga bearbetningar, blef Law den inflytelserikaste mannen i Frankrike; han ledde snart alla statens finansärenden. Nu riktade alla de, som hastigt och utan att arbeta ville bli rika, sina blickar på den lika djerfve som af lyckan gynnade skottens företag.

Hela verlden ville ha lawska aktier. Deras hastiga stigning, lyckliga spekulanters stora vinster alstrade ett

ordentligt spelraseri. Fattige och rike, förnäme och ringa trängdes kring den firade finansmannens kassa. Högadeln bugade sig för den skotske uppkomlingen, och till och med utländska furstar sände agenter till Paris för att spela för dem. Inom knapt tre veckor voro 300 000 aktier till ett nominalbelopp af 150 millioner livres afyttrade, hvilka inbragte bolaget 1 500 millioner livres. Hastigt stego dessa aktier till 6 000, 7 000, 8 000, 9 000 och 10 000 livres. De vinster, som härvid gjordes, voro otroliga. Spelraseriet bibehöll sig från midten af 1718 till mot slutet af 1720, ty då hade den feber, som gripit det franska samhället, redan rasat grundligt ut. Laws svindlande nya finansbygnad hade sammanstörtat; tusentals spekulanter lågo begrafna under dess ruiner. Huru mycket elände och olycka detta märkvärdiga aktiespelraseri än medförde för Frankrike, verkade det dock i alla händelser något godt för de nya kolonierna i Amerika. En mängd menniskor hade lockats till mississippikompaniets besittningar, och dock lemnade blott en ringa del af dem landet, då sammanstörtandet af Laws konstiga pappersbygnad inträffade. Redan 1717 hade några franska kolonister vid Mississippis utlopp grundat ett nybygge, som de till ära för regenten i Frankrike, hertigen af Orleans, kallade Nya Orleans (New-Orleans). Det fördelaktigt valda läget i hafvets granskap gjorde staden mycket snart till en vigtig utförselplats för den outtömliga rikedomen af Louisianas alster. Likaledes voro på södra sidan om de stora sjöarna, i nu varande staterna Michigan och Missouri, fransmän syselsatta med att uppodla landet och anlägga städer, såsom Detroit, Vincennes, St. Louis.

Under det lyckans sol stod högst för skotten, fruktade de närboende britiska nybyggarne, att det kunde lyckas fransmännen att bringa till stånd en förbindelse mellan kolonierna vid den stora floden, »vattnens fader», och de kanadiska nybyggena. Derför gynnade den britiska regeringen grundandet af en ny koloni mellan de begge Carolina och det spanska Florida genom denmenniskoälskande Oglethorpe (1732). Men först då fördrifna protestanter från Salzburg, schweizare och skottar invandrade i större skaror, tog den nya kolonien raskare fart. Emellertid hade äfven denna koloni, kallad Georgia till konung George II:s ära, att kämpa för sin tillvaro, förnämligast under det österrikiska successionskrigets tid.

I allmänhet fattades det aldrig misshälligheter, der de gamla vedersakarnes, engelsmännens och fransmännens, besittningar sammanstötte. Under det mestadels blott fransmän vände sig till Canada och de franska kolonierna vid Mejikanska viken, skedde invandringen till det britiska Nordamerika, hvars välstånd synbart växte med hvarje år, i större skala äfven från andra land. Hvarje vår infunno sig skaror af holländare, skottar, schweizare, jemväl massor af tyskar och irländare, lockade af koloniernas gynsamma ställning i förhållande till moderlandet, enär deras inre utveckling fick försiggå fritt och obehindradt. Mot midten af förra århundradet hade till följd af den raskt växande invandringen, trots mångfaldiga afbrott, de britiska kolonierna redan vunnit så mycken inre styrka, att deras invånare kunde deltaga i afgörandet af Nordamerikas öden.

Norr om de britiska kolonierna utbredde sig på venstra sidan af S:t Lawrencefloden de franska nybyggena med Quebec till hufvudstad, hvartill den i utrechtfreden (1713) vunna britiska besittningen Acadia eller Nova Scotia gränsade. Mellan fransmännens kolonier vid Mississippi och dem vid de öfre sjöarna egde, såsom vi veta, ingen omedelbar förbindelse rum. För att förbereda en sådan sökte fransmännen mot midten af förra århundradet skaffa sig ett föreningsband, som de sökte betrygga bakom de engelska provinserna mellan S:t Lawrence, Ohio och Mississippi. För detta ändamål anlades på Mississippis flodområde åtskilliga fästen och faktorier. Men de engelska kolonisterne voro ingalunda sinnade att låta sålunda omringa sig af sina gamla vedersakare; de togo dessa områden i anspråk äfven för sig, trängde på egen hand öfver floden S:t John och grundlade der 1749 Halifax. Dermed nöjde de sig emellertid icke; fast mera höll Virginias guvernör för rådligt att till Canada afskicka ett sändebud, som samtidigt skulle skaffa sig kännedom om landet. Det var en tjuguettårig ståtlig yngling, i de då varande pionierernes jagtdrägt, som anträdde den farliga, fyra hundra mil långa färden; hans namn var George Washington. Här träder namnet på denne med rätta firade store man för första gången oss till möte.

Den unge virginern kom efter ofantliga svårigheter till de franska förposterna. Med den motvillige grannen kunde dock ingenting uträttas, och Washington fick derför i uppdrag att undervintern med 200 man marschera till Ohio för att der om möjligt redan före fransmännens ankomst uppföra ett fäste, Fort Necessity. Men fransmännen

gjorde äfven detta om intet och uppbygde å sin sida det på den tiden ofta nämda bålverket Fort Duquesne (sedermera Pittsburg).

Först längre fram, under den store Pitts (lord Chathams) energiska regering, fördes kriget mot fransmännen i de britiska kolonierna och annanstädes med större ifver och ihärdigare beslutsamhet. Äfven här möta vi åter igen George Washington, som då i spetsen för Virginias miliser hade gjort sig ett vackert namn och denna gång, vid det andra tåget mot Fort Duquesne, fann det förstördt och öfvergifvet af fienden.

Under den kraftlösa regering i moderlandet, som föregick sjuåriga kriget, trädde de stridbara männen i Nya Englands stater sjelfva emellan, då de i nordost sågo Acadia hotadt, och de gåfvo verkligen regeringen allt tänkbart understöd för ett framgångsrikt skyddande af hennes amerikanska besittningar. Connecticut, Massachusetts och New-Hampshire utrustade till och med en ståtlig expedition, som under medverkan af en kunglig flottafdelning bemäktigade sig den franska hufvudorten Louisbourg, den franska maktens bålverk i Amerika. Likväl sågo sig kolonisterne efter fred slutet bittert svikna, då England till Frankrike återlemnade denna genom så stora ansträngningar vunna vigtiga plats. Sedan dess påtvang sig allt mera invånarne i Nya Englands stater den öfvertygelsen, att deras intresse vore himmelsvidt skildt från moderlandets och att de offrat gods och blod blott för att understödja trångbröstade syften.

Ännu hade icke freden med Frankrike blifvit bekant öfver allt, då äfven striden vid Canadas gränser å nyo upplågade. Genom freden hade nämligen de gamla stridigheterna rörande vissa gränsområden ingalunda blifvit bilagda. Derför uppflammade det gamla kifvet å nyo, och då fransmännen fortforo att på flodområdet äfvensom vid de öfre sjöarna uppbygga fästen, stodo de britiska och franska kolonisterne fiendtligt mot hvarandra, redan innan kriget var förklaradt. År 1755 började striden till sjös utan krigsförklaring: engelsmännen borttogo 300 franska handelsfartyg; deremot förberedde sig fransmännen till en landstigning i England, hvilket der förorsakade en sådan förskräckelse, att George II drog sina hannoverska trupper och en hessisk kår till England. Man afsåg dock blott att vilseleda; en fransk flotta utlöpte från Toulon och landsatte på Minorca trupper, som eröfrade denna ö. Nu först förklarade England högtidligen krig. Det fördes dels till sjös, och der med stor öfvervigt för briterne, dels i Nordamerika, dels i Europa, der engelsmännen kämpade som Friedrich II:sbundsförvandter och flere gånger förgäfves försökte en landstigning i Frankrike, dels i Ostindien och Afrika.

År 1758 rycktes Louisbourg åter från fransmännen; dock var bland krigsåren 1759 det vigtigaste. Detta år togos de franska fästena Ticonderoga, Crownpoint och Niagara, jagades den franska

90. Nattläger hos rödskinnen.

flottiljen på Champlainsjön på grund och blef slutligen general Montcalm den 13 september i slaget vid Quebec i grund slagen af Wolfe. I början tycktes det, som om segern ville vända sig åt fransmännens sida. Fransmännen anföllo med stormande häftighet, men mottogos af engelsmännen, som kallblodigt väntade

dem, med en så mördande eld, att de vacklade. Dervid blef den britiske fältherren, general Wolfe, svårt sårad, hvilket i engelsmännens här väckte stor bestörtning; fransmännen företogo nu ett nytt angrepp i fiendens front och flanker. Men de britiska krigarne hade under tiden åter bemannat sig, de tillbakaslogo fransmännen och öfvergingo nu, sedan general Townshend öfvertagit högsta befälet, å sin sida till anfall

General Wolfe dog, liksom Epameinondas vid Mantineia, sedan han förnummit underrättelsen om fiendernes nederlag; äfven deras tappre anförare hade stupat. Fyra dagar efter slaget måste Quebec gifva sig. Följande året eröfrades Montreal och fördrefvos fransmännen från hela Canada; äfven det besatta Newfoundland (Terre neuve) fråntogs dem åter. Vid slutet af 1760 befann sig England i besittning af hela området från S:t Lawrence till Mississippi. 91. Blockhus i Amerika. För dessa utomordentliga framgångar hade Storbritannien att tacka blott uthålligheten och de aldrig tröttnande ansträngningarna af invånarne i Nya Englands stater. Genom deras energiska deltagande i striden blefvo fransmännen så afgjordt slagna till marken, att deras makt, anseende och betydelse aldrig mera mäktade resa sig. I freden i Paris (10 februari 1763) afträdde fransmännen Nova Scotia (Acadia) med Cap Breton samt Canada för eviga tider till England och förklarades Mississippi för gräns mellan

de engelska och franska besittningarna. Tillika hade spaniorerne blifvit utträngda ur Florida och de öfriga områdena öster om Mississippi. De på sådant sätt förstorade engelska kolonierna räknade några år senare, efter tillkomsten af Tennessee (1768) och Kentucky (1773), således för omkring hundra år sedan,mellan två och tre millioner själar, bland dem 500 000 nyengländare, och egde ett antal slafvar, som i de södra provinserna gick temligen jemt upp mot antalet af hvita invånare.

Med tillfredsställelse kunde kolonierna blicka på frukterna af en lång strid. Hädanefter voro deras gränser tryggade mot alla afsigter af medtäflare och fiender. Otvifvelaktigt gick, om moderlandet lemnade dem tid att hemta sig, handel och vandel en utomordentlig blomstring till möte.

Vida, oöfverskådliga, ännu ouppodlade områden stodo öppna för fliten och företagsamhetsandan hos en driftig, måttlig och intelligent samt derjemte ständigt växande befolkning.

Sedan dess började de östra staternas kolonister oupphörligt framtränga vester ut. På den tiden lefde ännu talrika och vapenföra indianstammar på slätterna och i skogarna, men i synnerhet i de vidsträckta bergstrakterna mellan Mississippi och Atlantiska hafvet. Vidt omkring lyste då ännu ur urskogen eller på präriernas vida rymder den röde mannens signaleldar.

Snart var dock allt angränsande land rensadt från indianerne, och den hvite mannens plog drog äfven der sina fåror allt längre åt vester.

Detta är i stora drag historien om koloniseringen af de förnämsta staterna i den stora amerikanska republiken under stjernbaneret. Att skildra historien om affallet af Nya Englands stater och deras sjelfständighetsstrid ligger fjerran från denna boks uppgift.

Vi ha hunnit till slutet af vår mönstring af de anmärkningsvärdaste upptäcktsresorna och statsbildningarna i den fjerde verldsdelen. Bland de senare resorna till afslöjande af Amerikas inre kunna vi här endast helt kort framhålla några synnerligt vigtiga.

Den mest betydande bland alla resande i Amerika är Alexander von Humboldt, som med sin vän Aimé Bonpland den 16 juli 1799 vid Cumana i Venezuela beträdde den amerikanska jorden och derifrån till 1804 bereste en stor del af södra och mellersta Amerika. Båda dessa lärde genomvandrade halfön Araya, bestego Silla de Caracas och genomströfvade Llanos, foro på Apure till Orinoco och funno Cassiquiare, som genom Bio Negro förbinder Amazonfloden med Orinoco. Humboldt for sedan uppför Magdalenafloden och vandrade derifrån öfver Cordillererna till Quito, besteg den 22 juni 1802 Chimborazo, begaf sig sedan till Amazonflodens dal och åter tillbaka öfver Lima till Mejico, som han genomtågade tvärs öfver, hvarvid han besökte den märkvärdiga vulkanen Jorullo. Utrustad som knapt någon annan före honom, blef Humboldt grundläggaren af Amerikas fysikaliska geografi. Han hemförde mer än två hundra astronomiska ortbestämningar, bland hvilka vi blott vilja nämna bestämmandet af Callaos, Quitosoch Mejicos longitud, och i besittning af sådana hjelpmedel lyckades han utarbeta förträffliga kartor öfver de genomresta trakterna. Man har kallat honom Amerikas vetenskaplige upptäckare; dock hade han i fastlandets vetenskapliga undersökning föregåtts af Feuillet, La Condamine, Godin, Ulloa, Juan y Santacilla, Azara med flere. Hans efterföljare äro legio. Af största betydelse för kännedomen om de nejder, som ännu blifvit foga tillgängliga för odlingen, ha nordamerikanernes i den mest storartade skala utförda jernvägsbygnader varit (man tänke blott på Pacificbanan). Ytterligare togo äfven missionärerne stor andel i forskningen, Jesuiterne i södern, herrnhutarne i norden; jemväl många enskilda kolonister och pelsjägare gjorde följdrika upptäckter. Nordens ödemarker genomforskades af hudsonsbaykompaniets reseombud, och om man undantager några landsträckor och flodlopp i det inre af Brasilien och Patagonien, är nu hela det amerikanska fastlandet bekant och kartografiskt inregistreradt.

Om de stora upptäckterna af sjöfararen Cook, som på sin tredje resa 1778 fann den vestra kanten af Nordamerikas fasta land norr om 43:e graden, från Beringssundet till Iscap, kommer längre fram här och der att talas.

*

X.

Sibiriens eröfring af kosackerne.

.

Slavene vid Östersjön och i Ryssland. Ryssarnes invandring. Begynnelsen af handelsförbindelserna mellan Ryssland och vestra Europa. Moskovitiska handelskompaniet i England och de af det samma föranstaltade resorna till Ishafvets kuster. Spiridion och Stroganofarne. Jermaks seger öfver mongolerne. Det sibiriska landets genomforskning. Stroganofarne i senare tider. Upptäcktsresor under Bering. Landets kolonisering.

Medan i södern och Vestern Europas stater blomstrade och förgingos för att nybildade åter uppstå ur askan, medan här kulturen och civilisationen redan vunno fastare grundvalar och den folken sammanbindande handeln utgöt sina välsignelser öfver uppåtsträfvande land, låg Europas öster ännu i barbariets mörker. Der, på de vidsträckta, af stora floder genomskurna slätterna, hade slavernes, liksom vi, till den indogermaniska stammen hörande nation satt sig ned, delad i en mängd folk och stammar. Slaverne hade härifrån småningom vändt sig vester ut och redan på folkvandringens tid framträngt ända öfver Elbe och Saale, så att de, utbredande sig från Östersjön ända till halfön Morea, höllo och Mejicos longitud, och i besittning af sådana hjelpmedel lyckades han utarbeta förträffliga kartor öfver de genomresta trakterna. Man har kallat honom Amerikas vetenskaplige upptäckare; dock hade han i fastlandets vetenskapliga undersökning föregåtts af Feuillet, La Condamine, Godin, Ulloa, Juan y Santacilla, Azara med flere. Hans efterföljare äro legio. Af största betydelse för kännedomen om de nejder, som ännu blifvit foga tillgängliga för odlingen, ha nordamerikanernes i den mest storartade skala utförda jernvägsbygnader varit (man tänke blott på Pacificbanan). Ytterligare togo äfven missionärerne stor andel i forskningen, Jesuiterne i södern, herrnhutarne i norden; jemväl många enskilda kolonister och pelsjägare gjorde följdrika upptäckter. Nordens ödemarker genomforskades af hudsonsbaykompaniets reseombud, och om man undantager några landsträckor och flodlopp i det inre af Brasilien och Patagonien, är nu hela det amerikanska fastlandet bekant och kartografiskt inregistreradt.

Om de stora upptäckterna af sjöfararen Cook, som på sin tredje resa 1778 fann den vestra kanten af Nordamerikas fasta land norr om 43:e graden, från Beringssundet till Iscap, kommer längre fram här och der att talas.

*

X.

Sibiriens eröfring af kosackerne.

.

Slavene vid Östersjön och i Ryssland. Ryssarnes invandring. Begynnelsen af handelsförbindelserna mellan Ryssland och vestra Europa. Moskovitiska handelskompaniet i England och de af det samma föranstaltade resorna till Ishafvets kuster. Spiridion och Stroganofarne. Jermaks seger öfver mongolerne. Det sibiriska landets genomforskning. Stroganofarne i senare tider. Upptäcktsresor under Bering. Landets kolonisering.

Medan i södern och Vestern Europas stater blomstrade och förgingos för att nybildade åter uppstå ur askan, medan här kulturen och civilisationen redan vunno fastare grundvalar och den folken sammanbindande handeln utgöt sina välsignelser öfver uppåtsträfvande land, låg Europas öster ännu i barbariets mörker. Der, på de vidsträckta, af stora floder genomskurna slätterna, hade slavernes, liksom vi, till den indogermaniska stammen hörande nation satt sig ned, delad i en mängd folk och stammar. Slaverne hade härifrån småningom vändt sig

vester ut och redan på folkvandringens tid framträngt ända öfver Elbe och Saale, så att de, utbredande sig från Östersjön ända till halfön Morea, höllomer än hälften af vår verldsdel besatt. Ehuru de företrädesvis idkade åkerbruk, voro dock konster och slöjder ingalunda främmande för dem, och de för deras språk egendomliga ord, som äro gemensamma för alla särskilda grenar af det samma, visa oss tillräckligt, att redan i de äldsta tiderna, om hvilka nu visserligen icke mera någon skriftlig källa, men väl språkkännedomen och gamla grafvar gifva oss upplysning, äfven hos dem begynnelser funnos till en kultur, som under jemförelsevis ogynsamma vilkor dock icke kunde komma till samma utveckling som hos de vesteuropeiska nationerna, — Dessutom bör här särskildt framhållas, att slaverne ända till denna dag varit ett väsentligen kontinentalt folk, för hvilket verldshafvets befruktande inflytande förblifvit temligen främmande.

Emellertid saknas icke heller hos dem i de äldsta tiderna glimtar af ljus. På den nu varande ön Wollin utvecklade staden Vineta eller Julin, såsom berömdt centralsäte för den slaviska handeln, sin rikaste blomstring i det tionde århundradet. Huru långt dess handelsförbindelser på den tiden sträckte sig, derom vitnar den mängd af fornarabiska mynt, så kallade dirhemer, som man der uppgräft. Dessa mynt härröra från åttonde till tionde århundradet, det vill säga från abbasidernes (i Bagdad) och samanidernes (i Samarkand) tidhvarf. Den arabiske geografen Edrisi, som skref omkring 1170, nämner uttryckligen i sina skrifter, att hans landsmän rest till östersjökusten för att der mot sitt lands alster tillbyta sig pelsverk, fisk, honing och bernsten. Det elfte århundradet utgjorde en vändpunkt för Vinetas lycka och makt: då började de danska inbrottens och härjningarnas onda dagar. Vinetas handel, rikedom och betydelse fingo derigenom en så mycket känbarare stöt, som samtidigt äfven i det aflägsna östern kalifatet Bagdad föll sönder. Emellertid repade sig staden åter under loppet af två årtionden; ja, den hann till en anmärkningsvärd efterblomstring. Adam af Bremen berättar som samtida (i elfte århundradet) ordagrant följande om Vineta: »Den är den största af alla (honom personligen bekanta) europeiska städer, bebodd af slaver och derjemte af andra nationer, dels af grekisk, dels barbarisk tunga; ty äfven sachserne ha erhållit tillåtelse att nedsätta sig der; dock få de icke öppet visa kristendomen, enär de infödde ännu äro fångna i hedendomens villfarelser. Men detta oberäknadt, kan det icke gifvas något mildare, gästfriare, vänligare folk än det der varande. Rik på handelsvaror från alla nordliga nationer, förenar denna stad i sig allt sällsynt och angenämt.» Säkerligen var Vineta då den naturliga handelsporten till det stambeslägtade slaviska östern. Men den korta efterblomstringen förstördes af danskarne, som under konung Valdemar 1172 föralltid gjorde slut på härligheten. Dömdt till vanmakt och förgätenhet, höjde sig Vineta derefter som sin egen skugga ur de kringströdda ruinerna, kring hvilka sagan hastigt virade sina yppiga rankor. Den pommerske fiskaren, som i sin båt sakta glider fram på det klara hafvets blanka yta, tror sig ännu stundom djupt nere på bottnen se de gamla gatorna och husen.

92. Nordmannafamilj.

Med plogen och svärdet hade tyskarne under tiden återeröfrat en stor del af de dem frånhända ostmarkerna ända till Oder och. satt en gräns för slavernes vidare framträngande. Efter lång och hård strid hade trygghet och lugn inträdt i de städer, som de grundade, och småningom och oförmärkt fullbordades ensammansmältning af den slaviska befolkningen och de germaniska invandrarne. Vid Nord- och Östersjön (vid den senare de »vendiska städerna») utvecklade den tyska hansan sin blomstring och utsträckte, trädande i Vinetas fotspår, sina handelsförbindelser äfven till den slaviska östern, der den i synnerhet trädde i förbindelse med Novgorod vid Ilmensjön.

Påträngda af bulgarerne, hade slaverne i det sjette århundradet dragit upp ända till Volkof, der de anlade Novgorod-Veliki, det vill säga Stora Nystad eller, såsom de hanseatiska köpmännen sade, »Naugarten». Men här träffade de på de skandinaviska *varjagerne* eller väringarne — så kallades de nordmannakrigare, som från Sverige kommo öfver Östersjön — hvilka snart blefvo deras undertryckare.

Dessa, ett stolt, djerft, strids- och roflystet folk, underkufvade de kringboende finska och slaviska folken vidt och bredt; i nionde århundradet bemäktigade de sig trakterna kring nutidens Reval, S:t Petersburg och Olonets. År 862 intågade dessa varjager under sin furste Rurik och hans bröder Sineus och Truvor i den slaviska republiken

Novgorod. Ehuru de åter fördrefvos af slaverne, råkade dessa dock i krig sins emellan och inkallade derför i sitt land de krigsförfarna nordmännen af stammen ros (ryss), for. att dessa måtte herska öfver dem och införa ordning. Efter sina bröders död förenade Rurik deras område med sitt och lade derigenom grunden till den stat, som under namn af Ryssland sedermera nådde så stor utsträckning. Då invånarne till sitt flertal voro slaver, förlorade den likväl snart sin germaniska karakter, och slavisk sed och slaviskt språk fingo öfverhanden; namnet ryssar har dock bibehållit sig och småningom öfvergått äfven på den slaviska befolkningen. En glanstid kom för Novgorod, då hansan derstädes upprättade sina faktorier och stapelgårdar. Novgorod blef en stapelort för handeln mellan Vestern och östern, tilltog i folkmängd och kunde stolt om sig utropa: »Hvem kan motstå Gud och Stora Novgorod!» Vid samma tid afslöt hansan på Gotland med ombud från den ryske fursten af Smolensk ett fördrag om biläggande af stridigheter, och många tyska köpmän, till och med från de westfaliska städerna inuti landet, begåfvo sig i egen person till det nordvestra Ryssland, emedan de i detta tidskifte ännu icke kunde våga att anförtro sina varor åt främlingar. Med fartyg från Rostock, Danzig, Greifswald och andra östersjöstäder reste köpmännen från Soest, Dortmund och Braunschweig till Novgorod och långt in i landet till furstendömet Smolensk, hvars liknämda hufvudstad, som medelst Dnjepr kunde underhålla förbindelse med Kijef och Svarta hafvet, blef förmedlaren af handeln mellan östersjölanden och invånarne vid

Svarta hafvet. På sådana vägar kommo westfaliska och nieder-sachsiska tillverkningar, yllevaror, lärft, garn, metallarbeten, öl och rheinviner till Ryssland, som i stället för dem lemnade vax, hudar, läder, pelsverk, talg — idel värdefulla råämnen. Allt vidare omkring fattade den tyska hansan och dess handel fotfäste i Kyssland; Vitebsk, Pskof, Staraja Ladoga blefvo medelst Düna och Neva indragna i förbindelser med vestra Europa; sedermera, då Livland blef ordensriddarnes tillhörighet, beträddes äfven landvägen. Men då Novgorod 1478 blef ett byte för storfursten Ivan III Vasiljevitsj och denne förflyttade invånarne till det inre aflandet, kändes detta slag tungt af den nordtyska handeln. Småningom gingo hansestädernas uteslutande privilegier förlorade, då i Narva, dit nu handelns förnämsta stapelplats förlades (1532), äfven holländare och engelsmän deltogo i den ryska handeln. Så såg det ut i nordvestra Ryssland, men äfven i det sydöstra led handeln efter en kort blomstring en svår rubbning.

Huru italienarne från Svarta hafvet och Asofska sjön underhöllo förbindelser ända bort till Peking, har redan i det föregående (sid. 53 o. f.) framstälts. Genom kustlandens eröfring af mongoler, tatarer och turkar blefvo ryssarne slutligen alldeles afskurna från sjöhandeln och försvunno öfver hufvud taget för Europa, enär efter Konstantinupolis' fall (1453) hela den pontiska handeln var utdöd, i synnerhet sedan osmanerne allt vidare utbredde sitt välde vid Svarta hafvet. Det behöfdes nya väckelser för att åter bringa Ryssland i regelbunden förbindelse med Europa, och dessa kommo från en trakt, hvarifrån man minst hade förmodat dem — från den yttersta norden.

Väckelsen dertill, att Ryssland å nyo, och det på en ny väg, trädde i handelsförbindelser med vestra Europa, gaf en tysk adelsman, Sigismund von Herberstein från Wippach i Krain. Redan vid slutet af femtonde århundradet hade de tyska kejsarne Friedrich III och Maximilian I rönt behof att träda i förbindelse med det ryska riket, som sedan 1480 under Ivan III blifvit fritt från mongolernes öfvervälde. De hade affärdat sändebud till denne furste; äfven erkehertig Sigismund skickade 1492 till Moskva en tirolare, Michael Saups, som skulle inhemta upplysningar om det ryska riket och landen ända till Obj. Större betydelse vunno dock den ofvan nämde Herbersteins resor. Två gånger, 1517 och 1526, uppehöll han sig såsom kejserligt sändebud vid den moskovitiske storfurstens hof, der han inhemtade vidsträckta upplysningar om land och folk i det dittills ännu föga kända Ryssland. Frukten af hans studier var den första nyare karta öfver det stora riket, på hvilken äfven delar af vestra Asien synas och floden Obj upprinner i sjön Kitai, hvilken Herberstein efter dess namn förmodarvara belägen i Kina. Derför förlägger han också den kinesiska hufvudstaden Kumbalig eller Peking alldeles i dess granskap. På denna karta synes också redan Hvita hafvet som en arm af Norra ishafvet. Ryssarne sjelfva visste på den tiden ännu föga om norra delen af sitt rike, ty staden Kolmogory vid Dvina var den nordligaste ort, dit de kommo för pelshandelns skull. Hock sträckte sig deras resor redan ända till Obj, de foro uppför Petsjora, öfvergingo de uralska bergshöjderna och nedstego i den i Obj utfallande Sosvas dal. Ända hit ifrån Moskva hade derför de

ryska storfurstarne vid tillfälle utsträckt sitt välde.

På den tiden hade försöken att finna en nordvestlig genomfart till Indien strandat, och Herbersteins karta, som i Objs lopp anvisade den direkta vägen till Katai, det vill säga Kina, angaf nu den riktning, hvari man borde gå framåt. I nordöstlig riktning således, längs Lapplands kust, ville man framtränga, och det folk, som här först uppträdde som vägbrytare, var det britiska. England sökte nya afsättningsvägar för sina alster, som då, i midten af sextonde århundradet, endast till mycket nedtryckta pris kunde afyttras på de europeiska marknaderna, der dock, till följd af inströmningen af ädla metaller från Amerika, alla varors penningvärde hade stigit.

Den bedagade Caboto, som af de engelska köpmännen tillfrågats om sin mening, rådde dem då, stödd på de herbersteinska kartorna, att uppsöka den norra sjövägen till Kina. Man stiftade 1553 i London ett moskovitiskt handelskompani till upptäckande af nya transmarinska afsättningsvägar för de inhemska utförselvarorna, men som först den 6 februari 1555 stadfästes af regeringen. Men redan den 10 maj 1553 lyfte tre små fartyg på Thames ankar för att upptäcka den nordöstra genomfarten. Man ville först uppnå det norska fästet Vardöhus, Europas nordöstligaste kända punkt, och sedan derifrån gemensamt framtränga vidare. Vid Nordkap blef genom en häftig storm ett fartyg skildt från de andra, men dessa fortsatte under sir Hugh Willoughbys befäl sin resa och stötte slutligen på en isbetäckt kust, som sannolikt hörde till ön Novaja Semlja. Isen hindrade allt ytterligare framträngande och tvang fartygen att vända om till det ryska Lapplands öde kuster, der två år derefter ryska fiskare anträffade liken af Willoughby och hela besättningen, som der omkommit af köld och hunger. Het tredje, från dem skilda fartyget under Richard Chancellors befäl kom under sin nordliga kosa, såsom redogörelsen säger, »till en obekant trakt af verlden och så långt, att det slutligen icke mera var någon natt, utan alltid ljus och solsken öfver det väldiga hafvet». Man kom slutligen till Hvita hafvet och vid mynningen af Dvina till ett kloster, på det ställe,der nu staden Arkangelsk står. Fiskarbefolkningen mottog nordpolsfararne ogement vänligt, bjöd dem enligt slavisk sed salt och bröd och upplyste dem derom, att de befunno sig på moskovitisk grund och botten. Chancellor tänkte nu icke längre på Kina och Indien, utan bad om tillåtelse att besöka Moskva, der han knöt förbindelser, hvilka kunna anses som början till en ordnad handelssamfärdsel mellan England och Ryssland. Ingenting kunde for båda folken vara fördelaktigare än denna tilldragelse. Ryssarne, som först för kort tid sedan framträngt till Ishafvets kuster, sågo nu, att detta hade en utväg, hvarpå de kunde afsätta sina alster, i utbyte mot hvilka engelsmännen åter ditförde sina egna. Ett engelskt faktori grundades, och en britisk konsul utvecklade här för första gången på rysk jord sin flagga. Ett år efter Chancellors återkomst till England utsändes Stephen Burrough för att uppsöka Objs mynning. Ryska fartyg, som redan länge känt till Novaja Semljas södra kuster, ledsagade honom. Man kom till ön Vaigatsj och upptäckte Jugoriska sundet mellan ön och fastlandet.

Då samtidigt (1554) Astrakan fallit i storfurstens händer och den gamla öfverlandvägen till österlandet derigenom åter öppnats, blef det engelska faktoriet vid Dvinas mynning förmedlare af handeln öfver Moskva med Persien och Ostindien. Redan 1558 reste en tjensteman vid det britiska handelskompaniet, Thomas Jenkinson, från Moskva till Astrakan, for öfver Kaspiska hafvet och vandrade med en karavan till Bokara, der endast krigsoroligheterna hindrade honom att ytterligare fortsätta sin färd.

Sedermera reste han ännu en gång öfver Astrakan till Persien och erhöll af den der varande sjahen 1562 stora handelsfördelar för sina landsmän, så att kort derefter engelska fartyg beforo Volga och Kaspiska hafvet ända till Persien. Den allt lifligare sig utvecklande samfärdseln, hvilken de ryska storfurstarne egnade hela sin uppmärksamhet, föranledde 1584 uppbyggandet af ett fäste vid Nikolausviken af Hvita hafvet, och den ort, som der uppstod, blef nu efter erkeengeln (archangelus) Mikaels der befintliga kloster kallad Arkangelsk. Ännu i dag blomstrar den 20 000 invånare räknande, under 64 1/2° nordlig bredd belägna staden, som i 120 års tid var Rysslands enda hamn och den enda stapelplatsen för utförseln af ryska alster samt införseln af europeiska varor och kulturföremål till det moskovitiska riket, tills Peter den store grundlade tsarrikets efter honom benämda hufvudstad, hvilken ledde handeln i andra banor.

Från sitt faktori i Arkangelsk besökte engelsmännen de förnämsta marknaderna i det inre Ryssland, i synnerhet Moskva, och uppköpte der de bekanta ryska artiklarna hudar, läder, hampa,lin, tågverk, trän, beck, tjära och så

vidare mot kläden, siden- och bomullstyg, socker, papper, koppar, tenn och bly. Landet sjelft frambragte ingenting annat än nämda landtbruksråämnen, slöjdniten stod på den lägsta grad, och om konstnit var ännu ej fråga. Åtskilliga af storfurstarne inkallade tyska handtverksidkare verkade visserligen välgörande, men i allmänhet förblef europeiska Ryssland på den ståndpunkt, som det intagit i sextonde århundradet, tills i början af adertonde århundradet med Peter den store en ny era gjorde sig gällande och de slumrande krafterna småningom kommo i rörelse.

Men önskan att finna den nordöstra sjövägen till Kina hade ännu icke dött ut, trots det förut omnämda misslyckade försök, som Burrough hade gjort. År 1580 utrustades af engelsmännen en ny expedition och försågs med de bästa råd och anvisningar. Två fartyg utlöpte ur Arkangelsks hamn, men hunno endast till Kariska hafvet, der de åter måste vända om för is. Engelsmännen instälde hädanefter sina färder längre öster ut, hvaremot holländarne trädde i deras fotspår. Flere fartyg utsändes, dels ensamma, dels i förening, för att tilltvinga sig den nordöstra genomfarten. Men huru oförskräckt de dugtiga sjömännen än trotsade alla klimatiska hinder, huru långt mot norr de än stälde sin kurs för att undvika den farliga isbepansrade kusten, så lyckades de ännu icke att nå det önskade målet, och vi skulle kanske ännu länge förblifvit utan kännedom om Asiens nord och öster, om icke redan före Peter den stores tid en tilldragelse inträffat, som blef af utomordentlig vigt för den ryska handeln och för århundraden föreskref tsarrikets historia och politik de banor, på hvilka de hade att vandra. Vi mena Sibiriens eröfring.

Från Urals bergrygg, som bildar en skiljemur mellan Europa och Asien, ända till Beringssundet, som åter skiljer Asien från Amerika, sträcker sig det ofantliga området af detta land, hvarmed intet annat på vår jord kan mäta sig i storlek. Huru stort det egentligen är, derom låter blott föga med säkerhet bestämma sig, ty dess norra gräns ligger i det stelfrusna polarhafvet och den södra har oupphörligt framflyttats mot det inre Asiens kärna, Turan, Turkestan och Kina. På den tid, då ryssarne inryckte i detta land, torde det väl ha förefallit så godt som dödt, ty till och med nu, efter förloppet af tre hundra år, under hvilka Ryssland gjort mycket för Sibirien, räknar det knapt så många invånare som konungariket Baiern, nämligen blott 4 1/2 millioner menniskor. Och äfven denna sparsamma folkmängd är mycket ojemt fördelad: till största delen bestående af ryssar och mongoler, bor den i synnerhet längs hufvudvägarna och floderna samt i denmildare södern och Vestern, lemnande norden och östern nästan alldeles tomma.

Allt, som tanken förknippade med detta land, syntes afskräckande: evig sno, så trodde man, höljde en jord, som den isande kölden icke tillät att upptina, och på den vida, öde tundran, de mossbevuxna hedsträckorna med gungande grund, visade sig på sin höjd under sommarn, förföljd af millioner blodtörstiga stickmyggor, den skygga renen i väldiga hjordar. Nomadiserande drager den vilda infödda befolkningen, samojeden, jakuten, tungusen, tsjuktsjen, jukagiren och korjäken, från ort till ort, än här än der i snön uppslående sin jurt och i med hundar eller renar förspända slädar ilande fram öfver den vida slätten. Men icke alla trakter af det vidsträckta landet ha blifvit lika styfmoderligt behandlade af naturen. I söder och sydvest finna vi rika landsträckor med nästan italienskt klimat, som äro egnade att nära en talrik befolkning, när de väl blifvit koloniserade med flitiga invånare. Der trifves säd, der läte fiskets afkastning hundrafaldiga sig, och sjelfva klimatet skulle mildras, när väl landtmannens flit tyglat den vilda naturen.

Men oberäknadt landtbrukets alster, som delvis under sommartiden kunna skeppas på landets jättefloder, erbjuder Sibirien ännu mycket annat. Utom Ural, gränsvallen, gömma Altai och Nertsjinskiska bergens till största delen frusna jord en icke mindre rikedom af dyrbara metaller och ädla stenar; guld, platina, jern, grafit, bly, koppar och silfver erhållas i outtömlig mängd. Dessa alster höra till landets vigtigaste. — Men det var icke de, som först lockade ryssen längre öster ut och kommo honom att eröfra landet; orsaken var en skenbart ringare: ett djur, icke större än vår mård — sobeln — förde en djerf röfvare med en skara af stallbröder öfver Ural, och när få år förgått, lade han, liksom en gång Cortez för Karl V, ett väldigt rike för sin tsars fötter.

I Kreml i Moskva, på de ryska storfurstarnes tron, satt i midten af sextonde århundradet Ivan IV Vasiljevitsj, den andre bland Rysslands herskare, som förde titeln tsar. Under honom, hvars namn endast nämnes i förening med

tillnamnen »den grymme» eller »den förskräcklige», hade det nu varande Ryssland underlagt sig de enda ännu återstående europeiska spillrorna af mongolväldet, Kasan och Astrakan. Mer än alla sina företrädare gjorde dock Ivan, denne energiske, fastän blodtörstige tyrann, för befordrandet af sitt halfvilda folks civilisering. Det var han, som visade tyska lärde, konstnärer och handtverkare vägen till Ryssland och inkallade dem till välsignelse derför — en åtgärd, hvari nästan alla tsarer, som tronat i Kreml och vid Neva, ända ned till Alexander II, följt hans efterdöme, emedan de väl insågo, attRyssland endast af vesterländingar kunde ledas på den vestra kulturens bana. Under lyan anlades det första boktryckeriet i Ryssland, och såsom vi ha sett, fogade en lycklig tillfällighet så, att under hans regering handeln med England kom till blomstring. Blef han sålunda en förelöpare för sin store efterträdare Peter, så sökte han äfven liksom denne utvidga sitt rike, hvilket också med tillhjelp af strelitserne, den af honom grundade första stående hären i Ryssland, lyckades honom, i synnerhet mot öster, der mongoliska kanat sträckte sig djupt in i det nu varande Ryssland. Vid Volgas mellersta lopp och längs dess biflod Kama, der nu guvernementen Kasan, Vjätka, Ufa, Simbirsk och Pensa utbreda sig, låg det tatariska (mongoliska) kanatet Kasan, som sedan 1438 regerades af sjcibanidernes ätt. Mot detta i främsta rummet tågade Ivan 1552, och efter kort strid föll med det samma det ena mongoliska skyddsvärnet i Europa. Det grekiska korset triumferade öfver halfmånen, och kyrkor reste sig på moskeernas plats; men det folk, som bebor dessa trakter, är ännu i dag blott till minsta delen slaviskt. Den mongoliska arten slår ännu allt jemt starkt igenom både i anletsdrag och språk. Två år derefter föll äfven det andra mongoliska kanatet, Astrakan, vid nedre Volga, och ryska farkoster vågade sig ut på Kaspiska hafvet.

Redan ett århundrade före dessa eröfringar hade en tatarhöfding, en mursa af Gyllene horden, öfvergått till ryssarne. Han hade låtit döpa sig och fick det kristna namnet Spiridion. Högt upp i norden, nästan vid det ryska väldets yttersta gräns, der Vytsjegda utfaller i Dvina, nedsatte sig den forne mongolfursten, grundlade staden Solvytsjegodsk och började att genom en ifrigt bedrifven pelshandel samla rikedomar. Den intensiva handelsanda, som vi ännu i dag beundra hos kineserne, måste helt och hållet ha bott i honom. Det är ingen fråga om, att icke den nyomvände i andligt afseende stod långt öfver dem, som omvändt honom, ty på den tiden lyste öfver Ryssland knapt en stråle af civilisation; vildt barbari och fattigdom på vetande kännetecknade landet och folket, gent emot hvilket Korans ofta smädade anhängare syntes civiliserade.

Då Spiridion skaffat sig några medhjelpare, grundade han åtskilliga handelsposter längs Dvina och Vytsjegda, framträngde vid den senare floden öster ut ända till trakten af det nu varande Ust-Syssolsk, anlade saltsjuderier, af hvilka han drog god vinst, och kom slutligen, på sina handelsfärder sträfvande allt längre åt öster, ända till Kamas källor, ja, till Ural, som han öfversteg för att öster om det höga Katsjkanar nedstiga i dalen vid Tura, som, redan flytande på sibirisk botten, vältar sina kalla böljor till Irtisj.

Spiridion blef grundläggaren af den ryska pelshandcln; ochliksom sedermera i Nya verlden tysken Astor öfversteg Klippbergen i Nordamerika och från Fraserflodens område hemtade dyrbart pelsverk, så drog den kristne tataren till Urals klyftor och bortom dem för att under mödor och faror, men lockad af vinst, blifva förelöparen till den pelshandel, som länge, tills den fick en mäktig medtäflare i hudsonsbaykompaniet, beherskade en god del af verlden. Men på andra sidan af den höga bergryggen lurade fienden, der reste sig de forna mongoliska tros- och stamförvandterne mot den allt rikare blifvande pelshandlaren. På en af sina upptäcktsfärder föll han i deras händer och förlorade byte och lif. Den alltid beställsamma sagan, som gerna fäster sig vid ytterligheter, berättar, att Spiridion blifvit af sina fiender med ett slags hyfvel lefvande hyllad till döds, och efter denna barbariska handling fingo hans afkomlingar namnet Stroganof, som skall vara härledt af det ryska namnet på hyfvel.

Med denna slägts grundläggares lif slocknade dock ingalunda hans handlingskraftiga sinne; hvad han påbörjat, fortsatte arfvingarne i hans anda, förkofrade det och hunno till sådana värdigheter och sådant anseende som utom dem endast få andra ryska familjer. Sonen trädde i faderns fotspår, och Anika Stroganof vann, understödd af storfursten Ivan III Vasiljevitsj, i början af sextonde århundradet allt mera fotfäste vid Kama och dess från Ural nedströmmande biflod Tsjussovaja. Han hitflyttade talrika ryssfamiljer, tillgodogjorde sig saltverken och bedref pelshandeln ännu ifrigare än förut. Slutligen erhöll han af storfursten dessa vidsträckta domäner till län med

arfsrätt för sina söner. Det var dessa, tre till antalet, som på den starka grundvalen uppförde den storartade jättebygnad, såsom hvars kröning måste anses eröfringen af jordens omfångsrikaste land. Ännu en gång visar sig här handeln i sin allmakt såsom vägbrytare och kulturbärare för att gifva väckelsen till spridning af vesterländsk väsen öfver en half verldsdel, till hvilken kulturfolken i södra Asien mycket naturenligare kunnat föra välsignelserna af en högre odling. Men kineserne kände knapt den asiatiska norden; ända till slutet af sjuttonde århundradet satte de ju på sina kartor det norra hafvet nästan invid foten af stora muren!

Anikas tre söner hette Jakof, Grigorij och Semen Anikitsj Stroganof. Tsar Ivan IV, som visste att uppskatta deras duglighet och värdera den skyddsmur, som de bildade mot öster, tilldelade dem nya privilegier, på grund af hvilka de nu uppbygde befästa byar, så kallade ostroger, och små städer på de vesturalska flodernas område. Till deras försvar behöfde de soldater, och då ryktet om deras rikedom och frikostighet ljöd vidt omkring i tsarriket, kommo till dem än äfventyrslystna sällar, än hederliga män,som sökte göra sin lycka, för att låta upptaga sig bland deras krigsförfarna manskap. Storartade beställningar af krigsmaterial gjordes hos de ryska vapensmederne; kolonister och handtverkare ditkallades, och i de fordom öde nejderna vid Urals vestra sluttning rådde snart ett rörligt lif. Der ljöd yxan och drog plogen sina fåror, der betade talrika hjordar, och åtföljda af beväpnade, redo de stroganofska handelsombuden öster ut för att åter hemföra pelsverk till de pallisaderade ostrogerna, Det goda efterdöme, som Ivan gifvit genom inkallande af tyska handtverkare och läromästare, följdes äfven af hans undersåtar, Stroganofarne.

Då sågo väl tyskarne för första gången det vilda Ural och de främmande folk, som bo vid dess fot, ty Stroganofarnes handelsombud, deras »väblar», som inöfvade trupperna, korrespondenterne, som hade att föra räkenskaperna i faktorierna, tjenstemännen och kassörerne tillhörde nästan uteslutande denna nation. Och dessa flitiga, ärliga män motsvarade sin uppgift. Den ordning, som af dem infördes, den verksamhet, som röjde sig i alla riktningar, bidrogo icke litet till de stora framgångar, som krönte Stroganofarnes verk. Vid Tsjussovajas utlopp i Kama uppstod 1558 den lilla staden Rankor, längre upp i dess källtrakt 1564 det fasta Kergedan, och mellan dem båda sträckte sig en lång rad af befästa blockhus, magasin och vapenplatser. Den lilla hären var icke syslolös, ty allt afundsjukare blefvo de angränsande folken, allt ovilligare buro de det ryska oket. År 1572 utbröt ett stort uppror af tsjeremisserne, ostjäkerne och basjkirerne, som på snabba springare, väpnade med pil och båge, stormade löst mot främlingarne, men tillbakakastades med blodiga hufvuden och bragtes till lugn. Nordöstra delen af Ryssland var sålunda i goda händer; allt jemt nya välgerningar hopade tsar Ivan på de mäktiga köpmännen, som så förträffligt förstodo att förena handelns intressen med statens politik.

Men dessa strider voro blott förspelet till större bragder, som skulle föra dem öfver Ural.

I södra Sibirien, i närheten af det nu varande Urga, låg den af ålder berömda mongoliska hufvudstaden Karakorum. Der tronade i slutet af tolfte och början af trettonde århundradet Dsjingis-kan, den gamla verldens fasa. Liksom en hvirfvelvind reste sig, drifvet af sin demon, mongolernes folk och blef en verldsförhärjande makt. Asiens och östra Europas kultur dukade under för dessa vilda horder, som brusade fram ur inre Asiens ökenhaf och utgöto sig ända till Oder i vester, ända till Japanska hafvet i öster och på samma gång strömmade fram från Persiska viken ända till Ishafvet. Efter den väldige verldsstormarens död sönderföll det ofantliga riket, som saknade inre fasthet, i särskildadelar och spillror, hvilka likväl som sjelfständiga stater ända till våra dagar fortfarit att bestå under mongoliska herskare. En sådan del var kanatet Turan, hvilket Sjeibani vid midten af trettonde århundradet grundat i den nu varande kirgissteppen och genom eröfringar utvidgade allt längre mot norr. Hans första residens låg vid Tura, der nu Tjuincn reser sig, och kallades till den mongoliske storkanens ära Dsjingidin. Sedermera lemnade man denna stad, och kanerne togo sitt säte vid Irtisjs östra strand, der de i

93. Kosackstation vid Tobolsk.

granskapet af det nu varande Tobolsk grundlade staden Iskir, som sedermera kallades Sibir och derefter gaf namn åt hela det ofantliga landet. Detta mongoliskt-tatariska rike bibehöll sig ända till den tid, som vi här söka skildra. Den siste kanen af Turan var Kutsjum, en afkomling af Dsjingis-kan, af den kiptsjakska linien. Han förde först islam till Sibirien och sökte att genom alla medel utbreda den, men stötte dervid på Stroganofarne. Genom deras

bemedling hade redan 1555 In diger, kan af Turan,

erkänt Ivans öfverhöghet, lofvat honom en årlig tribut af 1 000 sobelskinn och sålunda föranledt, att titeln af »herskare öfver alla sibiriska land» öfvergick på Rysslands tsarer, innan dessa ännu besutto en fotsbredd land på andra sidan Ural. Men denna förbindelse var blott af kort varaktighet, enär redan efter några år Indiger besegrades af Kutsjum-kan. Nu, sedan Ryssland vunnit sitt första inflytande på asiatisk botten, syntes detta genom Kutsjums uppträdande åter ifrågasatt, och vågskålen vägde, om norra Asien skulle hemfalla till kristendomen eller islam. Då kastade en fågelfri menniska, Jerinak, sitt svärd i vågskålen till förmån för den förra och tillkämpade honom segern.

Kutsjum afskydde de mäktiga köpmännen, som vid hans vestra gräns höllo en liten, men slagfärdig här i beredskap, och då han med rätta trodde sig hotad af dem, traktade han efter att förstöra deras nybyggen vid Kama och Tsjussovaja. För att förekomma honom bådo Stroganofarne tsaren om tillåtelse att bygga fästningar i det sibiriska landet. De fingo icke blott denna, utan äfven ett den 30 maj 1574 utfärdadt gåfvobref, som lofvade dem hela Sibirien, förutsatt, att de eröfrade det. Särskildt uppdrog dem tsaren, för hvilken nationalekonomiska syften ingalunda voro främmande, att i det fiendtliga landet anlägga bergverk och öfver allt söka vinna jern, bly, tenn, svafvel och silfver.

De begge äldre bröderne, Jakof och Grigorij, upplefde dock icke sin slägts blomstringsperiod: de dogo redan före Sibiriens eröfring och efterlemnade två söner, Maxim Jakoflef och Nikita Grigorjevitsj, hvilka i förening med sin farbror Semen Anikitsj fullbordade det stora verket.

Semen Anikitsj, som utmärkte sig genom förträffliga förbättringar i berg- och salinväsendet, var familjens själ. För hans omsorgsfulla hand lyckades allt, och knapt mindre än i fredens värf var han förfaren i krigets. Tyskar, polackar, litauer läto värfva sig hos honom, men framför allt de af Ivan IV sprängda kosackerne, som dittills varit södra Rysslands gissel.

Det har redan omnämts, att Ivan hade eröfrat Astrakan och kallat till lif Rysslands handel på Persien, Bukariet och Ostindien. På de vägar, som Marco Polo en gång vandrat, kommo i långa tåg tungt lastade kameler till Kaspiska hafvet för att derifrån till Ryssland fortskaffa det aflägsna österlandets alster. Men vid Don och nedre Volga "väntade dem en vild fiende, som icke visade sig ohågad att förstöra den lagenliga, välsignelsebringande handeln. Der bodde nämligen de donska kosackerne, som, omgifna af fiendtliga folk, städse voro hänvisade till att stridsfärdiga lura på tvister, och som, endast väpnade med sabel och lans, på sina uthålliga små hästar inföllo än här, än der i grannlanden och hemförde riktbyte. Den nyvaknade handelsförbindelsen med Ryssland och syd-östern var riktigt i deras smak, ty nu vinkade rikt byte, och steppfolket vid Don dröjde icke att kasta sig öfver karavanerna, Blott en kort tid kunde de ostördt drifva sitt ofog, ty det förgrymmade Ivan, lejonet i Moskvas Kreml, och han sände sina väl organiserade strelitser mot de lätta ryttarskarorna, hvilka för dem skingrades som agnar för vinden och som flyktingar utgöto sig öfver de kringliggande områdena.

Det allra största motståndet gjorde dock Jermak Timofejef, som hade att befalla öfver 6 000 djerfva kosacker. Han visste, att hans lif stode på spel, om han fölle i tsarens händer, och denna utsigt dref honom till ett tåg eller snarare till en handling af förtviflan. Hvart skulle han vända sig? Från vester framträngde Ivans strelitser, i söder lågo Svarta hafvet och Kaukasus' ismur med sina krigiska bergfolk, i öster det vida Kaspiska hafvet och halft obekanta land; endast i norr tycktes en gnista af hopp glimma. Der stodo som sjelfständiga herskare, rika och aktade, Stroganofarne, som just då arbetade på att fullständiga sin här och behöfde dugliga krafter. Dit kände sig Jermak dragen; hastigt var hans folk redo att följa honom. Kosackerne svängde sig upp på sina snabba hästar, Jermak i spetsen för skaran. Längs Volga gick tåget mot norden; i trakten af Simbirsk summo de djerfva männen på sina trogna springare öfver den strida floden. De kommo till Kama och rönte gästfritt mottagande hos de likt furstar styrande köpmännen.

Men icke för syslolös hvila, for vederqvickelse efter krigets strapatser hade Jermak kommit hit. Hans törst efter bragder, hans lust för äfventyr drefvo honom vidare; hvila ej ville den stridsöfvade armen. Snart skulle äfven tillfälle yppas till stort, blodigt arbete, ty kanen Kutsjum hade just satt nya ströftåg i gång mot Stroganofarne och

samtidigt gjort sig hatad af sina undersåtar genom den fanatiska ifver, hvarmed han ville påtvinga dem Koran, icke mindre än genom sitt förtryck. Härpå bygde Jermak sin plan. Bakom honom, så slöt han, stod Ivan den grymme, som skulle låta hänga honom, om han finge tag i honom; framför honom stod Kutsjum, som herskade öfver missnöjde, men i hvars land dyrbara sobelskinn i mängd voro att vinna som byte. Tillbaka kunde Jermak icke komma, framåt hette det således. Stroganofarne å sin sida hade goda skäl att främja företaget, som alldeles passade in med deras politik. Lyckades det, så vore de med Kutsjum qvitt sin värste fiende och kunde med säkerhet räkna på, att den då allt mera uppblomstrande pelshandeln skulle taga vägen genom deras händer. Ginge deremot företaget olyckligt, så hade de ingenting förlorat och vore befriade från gästen Jermak, som kundebringa dem i misskredit hos deras gynnare, tsaren. Så räknade de slugt ut från politisk och köpmansståndpunkt, och den förträffligt anlagda planen lyckades öfver all måtta väl.

När på sommarn 1578 floderna voro befriade från is och Tsjussovajas af Urals snö högt uppsvälda böljor började sakta sig för att vända tillbaka i sin gamla bädd, ansåg den djerfve kosacken tiden inne att bryta löst. Längs flodens stränder framträngde han i bergen, genom hvilka icke då som nu banade farvägar ledde, på hvilka den lätta tarantassen kan ila fram i flygande fart. Ingen vägvisare kunde uppletas i den glest befolkade bergstrakten, och Jermak råkade vilse. Liksom två och ett halft århundrade efter honom hunger och köld tvungo den store korsikanen till återtåg från Ryssland, var det äfven samma fiender, som besegrade Jermak och förde honom med förlust af en stor del af hans partigängare tillbaka till Stroganofarnes besittningar. Men långt ifrån att han skulle blifvit afskräckt af farorna, vaknade nu först riktigt hos honom föresatsen att verkställa sitt förehafvande, ty nu hade han samlat erfarenhet och var öfvertygad, att med bättre förberedelser saken måste lyckas.

I främsta rummet gälde det att mer, än hittills skett, i sitt intresse indraga Stroganofarne, och drifna af begäret efter handelsvinst, beslöto dessa att helt och hållet förena sig med honom. Krigsförnödenheter och lifsmedel fattades den djerfve kosacken, och dessa lemnade nu i riklig mängd de rika köpmännens välförsedda magasin, ty de erinrade sig gåfvobrefvet af den 30 maj 1574 och beslöto nu att göra bruk af de dem tillkommande »rättigheterna» till Sibirien. Förstärkt med en del af de stroganofska trupperna, uppbröt Jermak för andra gången.

Under stora svårigheter, under strid med infödingarne, med hunger och köld hann Jermak ändtligen i slutet af 1580 till Tura. Men de ovanliga ansträngningarna hade nästan upprifvit hans här, så att han blott med 1 600 man kunde gå i vinterqvarter. En ny sibirisk vinter måste uthärdas, och hvad den har att betyda under 58° nordlig bredd, ser man deraf, att der i mer än en månads tid qvicksilfret hör till de fasta kropparna. Då våren inbröt, stodo af den i början 5 000 man räknande hären knapt 1 000 qvar under Jermaks och de begge yngre Stroganofarnes befäl. Men dessa fälde ingalunda modet, och hvad de icke utfört med den större hären, det verkstälde de med den lilla, välbeväpnade och lättrörliga skaran, hvars marsch liknade ett verkligt segerlopp. Äfven Kutsjum hade rustat och dragit emot dem. Vid Irtisjs och Tobols sammanflöde utsträckte sig milsvidt hans tältläger; så långt ögat nådde, såg man de mongoliska jurterna betäcka den flacka marken, och antalet af de krigare, som de herbergerade, tycktes gäcka allafiendtliga ansträngningar. Men djerfva kämpar står lyckan bi. Den 26 oktober 1581 skulle afgöra öfver Sibiriens framtid, skulle kristendomen triumfera öfver islam. Fast beslutna att segra eller dö, kastade sig kosackerne stormande öfver det befästa tältlägret, och en fruktansvärd strid utspann sig, som länge förblef oafgjord. Å den ena sidan fast disciplin och eldvapen, men en obetydlig skara; å den andra lösa led, båge och pilar, men en

94. Handelskaravan vid Irtisj.

böljande menniskomassa, talrik som sanden i hafvet. Fram och tillbaka hvälfver sig kampen, allt jemt nya massor för Kutsjum i striden, men de måste vika för muskötelden och slutligen fly i vild oordning. Men den forne röfvaren virar en segerkrans kring sina tinningar och stormar, utan att förlora ett ögonblick, vidare till Sibir, den slagne Kutsjums residens. Man fann orten tom, besatte den genast och utsträckte nu sitt välde öfver de kringliggande

folken, som tillströmmade för att hylla den nya solen och frambära sitt pelsverk som tribut.

Jermak, som måste inse, att han dock icke i längden kunde hålla sig med sin lilla skara, sökte nu återvinna Ivans

gunst, hvarvid Stroganofarne ifrigt understödde honom; ty med Ivan till ryggstöd kunde han fortsätta det påbörjade verket och med tillförsigt uppträda mot möjliga försök af Kutsjum att återvinna sin tron. Huru stor var icke derför tsarens förvåning, då en sändeman från den biltoge, för fågelfri förklarade röfvaren lade för hans fötter 2 400 sobelskinn från den nya, för honom eröfrade provinsen! Ivan kunde i sådana ögonblick tänka stort; han förlät fienden och satte honom till guvernör öfver »tsardömet» Sibirien, väl inseende, att den, som förvärfvat det, äfven vore rätte mannen att framgent försvara det. Äfven hjelptrupper lofvades och sattes skyndsamt i marsch. Men till Jermak sände Ivan en hedersrustning, hvilken han en gång burit, såsom den största utmärkelse han kunde gifva. Tre år senare hade Kutsjum å nyo rustat sina skaror och förde dem mot det honom förut fråntagna fästet Sibir. Han var äfven så lycklig att i augusti 1584 återvinna det genom en öfverrumpling. Den tappre Jermak, hvilken för att rädda sig sam öfver den uppsvälda Irtisj, förlorade dervid sitt lif; den tunga rustning han bar drog honom till bottnen. Utan anförare flydde de få öfrigblifna trogne jemte de obetydliga hjelptrupper, som den ryske tsaren sändt dem, tillbaka öfver Ural. Men Ivan lät icke afskräcka sig, utan började med allt eftertryck Sibiriens återeröfring. Redan 1586 öfvergingo kosackerne å nyo Ural och återupptogo striderna med Kutsjum, hvilken också efter några års hårdnackadt, men gagnlöst motstånd försvinner från historiens skådeplats. I Tobolsk, som 1587 grundlades på det ställe, der vid Tobols inflöde i Irtisj Jermak slog kanen Kutsjum, restes af det »tacksamma fäderneslandet» åt den forne röfvaren en minnesvård, hvarå hans namn och segerdagen, den 26 oktober 1581, äro inristade. Omkring två mil ofvanför staden skola ännu i dag ruinerna af den gamla mongolstaden Sibir vara till finnandes.

Om än kosackerne efter Jermaks död hade ännu mången hård dust att bestå i Sibirien, befäste de dock, allt längre segerrikt framträngande, utomordentligt hastigt den nyvunna makten. Då de på andra sidan Ural förefunno samma jordförhållanden som i sin hembygd, blefvo de snart hemmastadda i det nyupptäckta landet. Man kom från ett flodområde till ett annat, landhöjden mellan dem öfvergick man, liksom hudsonsbaykompaniets pelshandlare plägade göra, med farkosterna på axlarna. Och der detta icke var möjligt, timrades snart en ny farkost af de trädstammar, som stodo omkring den nyupptäckta floden, Der det någonstädes vidfloden tycktes vara en vigtig plats, grundlade ryssarne en ostrog eller ett fäste, som bildade kärnan till den sedan uppstående staden. I början af sjuttonde århundradet hade de uppnått Jenisej och grundlade 1604 staden Tomsk, 1619 Jenisejsk och 1627 Krasnojarsk. Följande året kommo de till Lena och trädde i beröring med jakuterne, efter hvilka äfven den nybygda staden Jakutsk benämdes. Härifrån var det blott en obetydlig väg till Stilla hafvet; få år derefter, 1639, öfvergick kosacken Ivan Mosvitin med 20 man vattendelaren mot Stilla hafvet och kom slutligen efter ett mödosamt tåg genom Okotska bergen till detta hafs kust.

Lika oförtrutet, som kosackerne framträngde öster ut, sträfvade de äfven till Ishafvets kuster. Redan 1610 hade en kosacktrupp farit utför Jenisej ända till dess mynning, litet senare skedde detta på Lena, liksom äfven kosackerne 1646 foro utför Kolyma och bygde ett fäste vid dess mynning. Två år derefter kringseglade de den tsjuktsjiska udden, inträngde i Beringssundet och kommo ända till Anadyr, der de bygde en ostrog. Dessa djerfva sjöfarare hade således först gjort den vigtiga upptäckten, att den gamla verlden var genom vatten skild från den nya, men kännedomen derom gick förlorad eller blef åtminstone först då spridd, när Bering redan fullbordat sin berömda färd.

Äfven söder ut vände sig de aldrig rastande kosackerne. Från Tomsk gingo de till Altaiberget, kommo vidare till sjön Baikal och grundlade Irkutsk. Redan hade åtskilliga företagsamma ryssar vandrat genom öknen Gobi ända till Kinas stora mur och till sjelfva Peking, der de bemedlade en samfärdsel mellan de båda stora rikena, då en af de djerfvaste kosackanförarne, Jerofej Kabarof, år 1649 i spetsen för 100 sobelfångare företog ett tåg, som förde honom från Jakutsk genom Jablonojbergen ned i Amurs dal, hvilken flod han med sin hastigt bygda flottilj befor ända till dess mynning. Han hemförde de första säkra underrättelserna från dessa trakter, om han än icke var den förste upptäckaren af denna flod, enär den redan fem år förut (1644) uppnåtts af Pojarkof från Jakutsk med 130 kosacker.

Sålunda kom i första hälften af sjuttonde århundradet hela det ofantliga landet Sibirien mera genom öfvertalningens konst än genom våld under ryskt välde, tills 1697 äfven Kamtsjatka togs i besittning och

slutligen 1713 Kurilerna gjordes skattskyldiga.

Då Jermak utförde sina bedrifter, dref å den andra jordhalfvan guldtörsten spaniorerne allt längre från land till land, från upptäckt till upptäckt. Men i Sibirien drog den lilla sobeln kosacken allt längre åt öster och förde honom slutligen ända till Beringshafvet,

Då var den sibiriska pelshandelns gyllene tid, och man berättar,95. Landskap vid Amur.att de efterströmmande promysjlenikerne, som företrädde den amerikanske »voyageur», plägade af jakuteme tillhandla sig sobelskinnen för jern- och kopparkittlar — så många skinn för kärlet, som detta kunde rymma ända till brädden.

Det är icke mer än naturligt, att alla gynnande förhållanden i första rummet måste återverka på Stroganofarnes ställning, då de sutto i mellanhand mellan Ryssland och Sibirien, hvadan nu mogna frukter i mängd föllo dem i skötet. De hade fullt anspråk derpå; det var de, som skickat Jermak till Sibirien, som understödt honom, som i slaget vid Tobol kämpat vid hans sida.

I Stroganofarnes händer lades af tsaren Sibiriens hela handel, som inbragte dem kungliga rikedomar. De uppträdde nu som mellanhandlare i största skala och bedrefvo i sina magasin utbytet af sibiriska råämnen mot allahanda från Vestern kommande kulturförnödenheter. Ort efter ort, fabrik efter fabrik uppstod, och i Ryssland gick ingen upp mot Stroganofarne i rikedom. Då sedan dertill kommo stora guldvaskerier, stego köpmansfamiljens skatter till det oändliga, och denna flod af rikedom verkade välsignelsebringande, emedan de icke gjorde något småsinnadt bruk af sina penningar. När fosterlandet kallade, när fienden nalkades, vare sig polack eller mongol, så stodo Stroganofarne tillreds, med råd och dåd, med guld och värfvade trupper. Hela Ryssland kände deras förtjenster och deras fosterländska sinne. Med erkännande deraf beslöt vid romanofarnes tronbestigning (1613) så väl den unge tsaren Mikael Fedorovitsj som folkets kammare och bojarernes hus att låta dem oförminskadt behålla företrädesrättigheten att hafva egna trupper och fästningar. Dessutom tillerkändes dem fri domsrätt öfver sina underlydande och förmånen att för sina egna personer endast kunna dömas af tsaren och de båda ofvan nämda kamrarna. Dessa utomordentliga privilegier förledde icke sina innehafvare till öfvermod. De lefde liksom simpla borgerlige, fortforo att vara verksamma köpmän och blefvo icke drönare i statshushållet såsom en god del af den tidens ryska adel, hvilken dock icke i minsta mån skydde att ingå äktenskap med medlemmar af denna dugliga och rika köpmansfamilj. Sålunda kom det sig, att redan vid slutet af sjuttonde århundradet Rysslands mest betydande slägter voro befryndade med Stroganofarne. Då lefde dock endast en enda manlig representant af detta hus, Grigorij Stroganof, hvilken mestadels uppehöll sig i Moskva och der på verkligen furstligt sätt använde sina ofantliga rikedomar. Då hans maka sedan födde honom tre blomstrande söner, Alexander, Nikolaus och Sergej, blef stammen åter uppfriskad och förökad, ty från den först nämde härstammar Stroganofarnes ännu i dag mycket talrika slägt.Men att furstars lynne är ombytligt, skulle äfven de få erfara. Peter den store, som öppnade dörren på vid gafvel for vesterländsk väsen, som ville föra sina ryssar till civilisation och på kraftigt sätt centralisera sin stat, tålde icke, att i Ryssland fans ännu ett rike med särskilda privilegier, med fästningar, trupper och egen domsrätt. Med ett enda penndrag, genom en ukas af den 6 maj 1722, fråntog han i ett anfall af en af dessa nycker, som så ofta gjorde honom oberäknelig, Stroganofarne alla deras företrädesrättigheter. Säkerligen skulle en gång den tid ha kommit, då dessa privilegier måst falla af sig sjelfva, men för dem, hvilkas förfäder genom verksamhet, klokhet och sitt blod förvärfvat en sådan ställning, var ett sådant förfarande hårdt och kränkande. Skadeersättningen från Peters sida var torftig: — den bestod i barontiteln. Grefvetiteln kom först i den följande generationen på dubbelt sätt till det nu 300 år gamla huset. Sergejs 1734 födde son Alexander Stroganof var gift med en slägting till kejsarinnan Elisabet, och åt honom förlänade 1761 tyske kejsaren Franz I grefvevärdigheten i det heliga romerska riket, hvarefter kejsar Paul 1798 upphöjde honom äfven i ryskt grefvestånd.

Rysslands sjelfherskare hafva äfven i de talrika ättlingarne af de begge ännu bestående stroganofska linierna funnit skickliga tjenare: såsom sändebud, generaler med mera och i de mest olika grenar af statstjensten förvärfvade sig många af dem ett aktadt namn. Kraft, verksamhet och insigt utmärka äfven grefve Sergej Stroganof, familjens nu varande hufvudman.

Ehuru redan mot midten af sextonde århundradet kosacker under Desjnefs anförande farit omkring Asiens nordöstra udde ända till Anadyr, förblef dock denna bedrift länge okänd, tills Peter den store befalde den i hans tjenst trädde Vitus Bering att genom en kustfärd fastställa hans rikes östra gräns. Bering gaf sig i väg från Kamtsjatka 1728 och kringseglade Ostcap utan att dock få i sigte Amerikas midt emot belägna kust. Efter hans återkomst utrustades en ny expedition till närmare undersökning af Sibirien, och dess ledning uppdrogs å nyo åt den skicklige Bering. Denna gång hade man äfven för resan vunnit flere tyska lärde, häfdforskaren Müller och den naturkunnige Gmelin från Tübingen. I synnerhet har den sist nämde genom sina sorgfälliga iakttagelser af väderleksförhållandena, jordbeskaffenheten och växtverlden mest bidragit till en närmare kännedom om Sibirien. Lika skicklig och djerf var den honom till medhjelpare lemnade Georg Steller från Weinheim, hvilken först af de på den kamtsjatkiska stranden uppsvämmade lemningarna af främmande växter slöt, att Amerika måste mycket närma sig Asien i norr. Han hade varit Berings trogne följeslagare ända till det sista, hade med honomlidit skeppsbrott på en af de Aleutiska öarna och varit en af de få trogne, som stodo omkring den döende anföraren, innan han sjelf, redan på återresan till Europa, den 12 november 1746 dog i Tjunien. Honom allena har man också att tacka för den utförliga berättelsen om dessa vidsträckta och mödosamma upptäcktsresor. Efter de djerfva, oförskräckta sjöfararne följde snart ryska pelsjägare i lätta båtar. Man kom till Aleuterna, upptäckte äfven Räföarna, och somliga skola till och med ha funnit Amerikas fasta land. Då Cook på sin resa 1778 uppehöll sig vid Kadjakön, såg han redan ryska nybyggare der. Derför kan det icke förundra oss, att vi se Amerikas nordvestra kust efter hand öfvergå i ryssarnes händer.

Utan betydande svårigheter hade de största, vidsträcktaste landrymder införlifvats med tsarriket. Väl hade de klimatiska förhållandena alltid väsentligt hindrat en tätare tillväxt af befolkningen, ty en jagt på pelsdjur allena kan aldrig gynsamt inverka på kolonisationen. Dock erbjuda de södra trakterna äfven tillräckligt utrymme för talrika åkerbrukare och idoga bergsmän. Likväl hafva sedan århundraden fasansfulla föreställningar förenat sig med namnet på landet Sibirien såsom förvisningsort. Huru mången inom god familj uppfostrad och endast vid välstånd van hög embetsman har icke måst tillbringa sitt lif i Sibiriens kalla, ogästvänliga trakter! Om ock redan från midten af sjuttonde århundradet förvisningar dit förekommo, så skedde det dock oftare efter 1754, då dödsstraffet afskaffades i ryska riket och förvisning trädde i dess ställe. Sedan 1830 blifva alla lösdrifvare och äfven sådana, som endast hafva att undergå fleråriga förbättringsstraff, förflyttade till Sibirien som kolonister, och sålunda inträffar, att landet derigenom får en årlig tillväxt af 10 000 själar. Bland dessa kolonister och förviste befunno sig redan från början många, som hörde till de mest bildade klasserna; bland dem var det icke blott åkerbrukare, handtverkare och embetsmän, utan äfven män, som voro utrustade med allt möjligt vetande. Till dessa hörde i synnerhet de från den högre ryska adeln härstammande decembermännen, det vill säga de, som deltagit i sammansvärjningen i december 1825 vid Nikolaus' tronbestigning, och deltagarne i de polska upproren. Derför visade sig också ganska snart jemte den materiela lyftningen ett betydligt framåtskridande på det andliga området; der yppade sig en rörelse, som ådagalägger, att befolkningen icke vill stå efter de europeiska stamförvandterne. I alla lager af det sibiriska folket rör det sig, och detta lands Rothschild, te- och guldhandlaren Sidorof, hvilken, född lifegen, genom sin outtröttliga verksamhet kommit till rikedom och anseende, har nyligen till de inhemska myndigheternas förfogande stält en million silfverrubelför att derför i Irkutsk eller Tobolsk grunda ett sibiriskt universitet. Från en eländig poststation, anlagd 1661, har Irkutsk, beläget vid Angora, svingat sig upp till en ståtlig stad med 30 000 invånare, der vesteuropeiska seder mer än annanstädes vunnit insteg och der det till och med finnes ett mycket verksamt geografiskt sällskap som afdelning af det stora ryska geografiska

96. Irkutsk. sällskapet. En vid alla finare sällskapliga behof van vesterländing skall i denna östsibiriska hufvudstad icke förgäfves se sig om efter dylika saker. Det omätliga landet, som af ryssarne oupphörligt utvidgats, genom det Kina fråntagna Amurlandet i sydost och genom eröfringarna i Turkestan i sydvest, och ännu allt jemt utvidgas — »Ryssland har inga gränser i Asien», sade kejsar Nikolaus — närmar sig sålunda, om än långsamt, den stora framtid, hvilken man, utan att vara någon profet, kan förespå det.

*

XI.

Nederländarne på Java och de öfriga ostindiska öarna.

Nederländarnes handelsverksamhet i sextonde århundradet. Deras sjöfärder. Begynnelser till deras kolonier i Ostindien. Det nederländskt-ostindiska handelskompaniets grundande. Utbredningen af dess makt. Dess förfall. Den nederländska regeringens öfvertagande af de ostindiska koloniernas förvaltning. Van den Bosch som generalguvernör. Java och javanerne.

I det verldsvälde, som kejsar Karl V, såsom arfving till så många kronor, i de första årtiondena af sextonde århundradet förenade under sin spira, utgjorde Nederlanden den kostbaraste och härligaste beståndsdelen. Under hårda mödor och ansträngningar hade deras invånare vunnit sin jord från hafvet och de i mångfaldiga grenar sig delande noderna; under den eviga kampen med böljorna, som hotade att allt jemt åter förinta det tungt förvärfvade, hade deras kraft, deras flit och deras ihärdighet blifvit stålsätta. Dessa egenskaper alstrade hos dem ett sinne för frihet och oberoende, som till och med i tider af det hårdaste förtryck icke helt och hållet försvann och gaf dem mod att spränga de spanska förtryckarnes tunga bojor. Såsom en naturlig mellan- och hvilopunkt mellan norra och östra Europa på den ena, södra och vestra Europa på den andra sidan samlade landet under medeltidens sista århundraden på sina marknader hanseaterne och venezianerne, engelsmännen och sydtyskarne, spaniorerne och portugiserne samt tyska riddarordens köpmän från Baltiska hafvets yttersta kuster; — huru olika de än voro i språk och seder, kommo de dock alla gerna dit och trädde i nederländarnes hastigt uppblomstrande städer i lätt och obehindrad förbindelse med hvarandra. Välvisligen hade de kloka borgarne afstått från de för handeln menliga tullarna och afgifterna samt i allmänhet undanröjt alla hämmande skrankor, så att hela deras land liknade ett stort frihandelsområde, der de skickligaste, rikaste och dugligaste köpmännen möttes och der en samfärdsel utbildade sig, hvars make eljest icke fans på jorden. De kloka venezianerne sågo med misshag en betydlig del af sin vinstgifvande handel öfvergå på nederländarne, liksom äfven de driftiga hanseaterne måste låta det hafva sin gång, att den lifliga handeln småningom drog sig från deras köpmanshus till de förres. Snart fladdrade holländska fartygsvimplar på haf, som förut uteslutande befarits af tyskar, och förde alstren af holländsk slöjdflit till främmande land. Knapt hade genom upptäckten af Amerika och sjövägen till Ostindien nya banor anvisats handeln, förrän äfven nederländarne uppbjödo alla sina krafter för att deraf draga fördel för sig. Deras sjömän skydde icke den långa och då ännutemligen osäkra vägen öfver oceanen, och då Spanien i mörk despotism sökte nedtrycka borgarnes frihetsanda, hade dessa redan blifvit nog mäktiga till sjös för att med framgång börja striden till och med mot Europas största makt. Efter lång och het kamp måste Felipe erkänna fruktlösheten af sitt företag; uppehåll inträdde i striden, ehuru den verkliga freden slöts först många år senare. Men under tiden hade de frivordna nederländarne dragit handeln till sig till sådan grad, att till och med de fiendtliga spaniorerne voro tvungna att af dem köpa största delen af sina krigsförnödenheter, sina vapen och sin ammunition.

Felipe II såg blott med största vedervilja de holländska fartygen i sina hamnar; dock skulle, i fall han vägrat dem tillträde till de spanska farvattnen, all handel sannolikt ha dragit sig till Portugal. Men då sedan 1580 Portugal af hertigen af Alba lagts under den spanska spiran, undertryckte Felipe icke längre sin önskan att tillintetgöra Hollands handel. Besättningarna på de från Holland till de spanska och portugisiska hamnarna ankomna fartygen fängslades, sjelfva fartygen togos i beslag och undersåtarne förbjöds all vidare handel med invånarne i de upproriska provinserna. Detta slag skulle verka dödligt på Hollands handel, såsom Felipe, begge Indiernas herre, trodde. Lyckligtvis ha dock tyrannernes maktspråk icke alltid den af dem önskade verkan. I detta fall var Felipe blott verktyget till Hollands allt större förkofran, som till och med skedde på hans egna staters bekostnad. Då den dittills varande källan för de ostindiska varorna var tillstoppad, gälde det nu för holländarne att anstränga alla krafter för att om möjligt, liksom portugiserne, hvilka sedan nära ett århundrade tillbaka fattat fast fot i Ostindien, knyta direkta handelsförbindelser med de der varande folken. Först ville man dock ännu kringgå de mäktiga portugiserne och företog sig derför att längs Europas och Asiens norra kuster söka en väg till Ostindien. Redan

omkring midten af sextonde århundradet hade nederländarne seglat bortom Nordkap och kort derefter kommit till Arkangelsk. Några år senare utrustade borgarne i Enkhuizen två fartyg, med hvilka amsterdamarne förenade två till, för att fara längre åt nordost. Det gälde att uppsöka landet Katai eller Kina, hvarom en nederländsk köpman, som länge lefvat i moskovitisk fångenskap, hört talas. Redan innan århundradet gått till ända, utsände 1594—1596 generalstaterna och Amsterdams köpmanskår förnyade gånger ansenliga flottor för att finna den nordöstra genomfarten till Kina och Indien, dock utan att, trots sjöfararnes, i synnerhet den skicklige Barents, djerfvaste ansträngningar, komma till målet.

När alla dessa med största energi bedrifna företag dock vorofruktlösa, försökte holländarne den redan bekanta vägen kring Godahoppsudden. Redan under kriget med spaniorerne hade holländarne utrustat hela eskadrar för att på hafvet uppsöka och borttaga deras fartyg samt öfverfalla och brandskatta deras sjöstäder.

Dervid kommo de äfven till Indien. Bland de män, som först beträdde vägen dit, må i synnerhet nämnas Dirk Gerritsz. I början hofmästare hos erkebiskop da Fonseca, bereste han sedan med sin vän Huigen van Linschooten malabariska kusten, kom till Macao och Japan samt till några större öar i arkipelagen och nedskref alla sina med skarpblick gjorda iakttagelser. Medan dessa båda män offentliggjorde dem, stälde sig Cornelis Houtman, hvilken förut liksom Gerritsz i portugisisk tjenst lärt känna de indiska farvattnen, år 1595 i spetsen för en af fyra fartyg bestående, till Indien bestämd expedition. Houtman hade af det i Holland verkande sällskapet »van Verre» (Långt bort) fått till föreskrift att i etnografiskt och geografiskt afseende utforska en del af Ostindiens land och om möjligt knyta handelsförbindelser med några folk derstädes. Houtman landade 1596 i Bantam på Javas Sydvestra kust, besökte sedan Dsjakatra (det nu varande Batavia) äfvensom staden Surabaja och öarna Bali och Lombok. Sedan han genom strider och andra tillfälligheter förlorat två fartyg och två tredjedelar af besättningen, kom han (1597) med de återstående båda fartygen, rikt lastade med kryddor, tillbaka till Texel i Nordhollahd. Kunde ock denna första färd till Ostindien ingalunda kallas lycklig, hade man dock vunnit öfvertygelse om möjligheten af en kolonisering af Indien och ett inledande af handelsförbindelser med detta land. På grund af de fiendtliga förhållandena till spaniorerne och portugiserne tänkte nederländarne med allvar på att omkring Sydamerikas södra udde uppsöka en sjöväg till Indien. Två fartyg utsändes 1615 för detta ändamål; de kommo först till den sydligaste Falklandsön, som de till ära för sin kaptens fädernestad kallade Cap Horn (Hoorn), foro sedan genom åtskilliga australiska ögrupper och kommo slutligen till Indien; dock var vägen alldeles icke kortare än den dittills vanliga. Äfven senare, då holländarne slutligen fattat fast fot på Sundaöarna, vågade de en tid bortåt icke lägga till vid de afrikanska mellanplatserna och Främre Indien, utan måste utom passadvindens område längre söder ut uppsöka Indiska hafvets vestliga vindar. Deraf kom det sig, att deras indiefarare äfven snart upptäckte kusterna af Australien, hvars fastland man kallade Nya Holland.

Portugisernes makt visade sig i Indien ingalunda så farlig, som man i början trodde, ty de måste fördela sin flotta på många punkter af sina spridda besittningar, och härigenom gafsländarne tillfälle att i den vidsträckta överlden fatta fast fot på enstaka punkter, innan portugiserne voro i stånd att genom en ansenlig makt hindra dem derifrån.

Dertill kom den gynnande omständigheten, att portugiserne i allmänhet gjort sig mycket hatade af infödingarne. De voro nämligen icke nöjda med att ingå handelsförbindelser med de inländska furstarne, utan bemödade sig äfven att genom våldsamt införande af katolska religionen befordra infödingarnes själaväl. Inqvisitionen i Goa skickade sina missionärer till alla delar af Indien, och myndigheterna på alla stationer äfvensom krigsmakten hade order att på allt sätt understödja dessa män, som med kärlekens bok, Nya testamentet, i handen predikade sin ofördragsamma lära. Arkipelagens infödingar visade dock endast ringa böjelse att utbyta sina fäders religion mot en lära, hvars anhängare de lärde känna, som ofördragsamma, hersk- och vinningslystna. »Våra gudar, sade en gång en hinduprest till missionärerne, ha skapat verldsalltet och bjudit oss att likaledes med kärlek omfatta hela menskligheten och öfva barmhertighet till och med mot djuren. Men eder gudafamilj dömer till evig fördömelse hvar och en, för hvilken eder tros riktighet icke vill bli klar. Men huru skola vi kunna öfva mildhet mot våra medmenniskor, om vi skola tro på så stränga och hårda gudar? Öfver allt, dit I hvita män kommen, gå tro och trohet förlorade; vrede, vinningslystnad och våldsamhet följa eder i hälarna. Tron oss, vi äro ändå bättre menniskor än I.»

Nederländarne å sin sida hade genom bittra erfarenheter i hemlandet för mycket lärt känna samvetstvångets orättvisa, för att det skulle falla dem in att använda det annanstädes. I början brydde de sig alldeles icke om trosläran hos de folk, som trädde i handelsförbindelse med dem, och till och med sedermera, då de eröfrade stora landsträckor och den förbindelsen ålåg dem, att af humanitet befordra de dem underlydande folkens kultur, läto de de besegrade behålla icke blott fullkomlig trosfrihet, utan äfven sina dittills varande lagar och bruk. Ja, de sökte blott småningom förädla och förbättra de senare och rensa dem från vidskepelsen. Det var och är ännu statsgrundsats hos dem att lemna de särskilda stammarnas höfdingar och domare, så framt de icke visa sig fiendtligt sinnade mot regeringen, qvar på deras poster, fastän uppsigten öfver hela förvaltningen alltid är anförtrodd åt nederländska embetsmän och de ännu befintliga suveränernes välde blott kan kallas skenbart. Ville man påstå, att på detta sätt folken blifva försummade, för så vidt de härigenom qvarstanna på sin lägre kulturgrad i fråga om religion, seder och lagskipning, skulle man mycket misstaga sig. Öfvergången från en lägre odlingsståndpunkt till en högre sker lika litet som någon annan lifsföreteelseplötsligt eller våldsamt, utan kan blott vinnas genom småningom skeende utveckling, genom afkastande af det gamla skalet och bildande af nya skott, så vidt hvart och ett folks naturliga begåfning medgifver det.

Kort efter Houtmans återkomst 1598 blefvo åtta fartyg utrustade af köpmän i Amsterdam, Rotterdam och Enkhuizen samt under Jacob Cornelis van Nek sända till Indien. Dels på Java, dels på Molukkerna intogo dessa fartyg rika laddningar af åtskilliga dyrbara alster och återkommo samtligen välbehållna till fäderneslandets jord.

Lockade genom den rika vinst, som denna expedition inbragte dem, som företagit den samma, skyndade sig köpmännen att utrusta ännu flere fartyg för resor på Ostindien. Sålunda kom det sig, att 1601 redan 40 fartyg seglade till de ostindiska farvattnen, hvilka alla hemkommo med rika laddningar. Men för att så väl stäfja oenigheten mellan de särskilda handelsbolagen som ock göra ett kraftigt motstånd mot spaniorernes och engelsmännens täflan blefvo genom generalstaternas bemedling alla holländska handelsbolag den 20 mars 1602 förenade till ett enda, det berömda ostindiska kompaniet.

Den indiska handeln blef genom kompaniet en nationalangelägenhet, hvari folk och regering gemensamt deltogo. Men handelskompaniet fick också rättigheter, som blott tillkomma hela nationen såsom sådan. Det var icke blott monopolet att ensamt drifva affärer på Indien, utan ock rättigheten att der tillsätta embetsmän, föra krig och afsluta fredsfördrag, ingå förbund, slå mynt, bygga städer och fästningar, allt naturligtvis i generalstaternas namn. Det kapital, som kompaniet sammanbragte vid sitt första grundande, belöpte sig till den för de tiderna oerhörda summan af 6 600 000 gulden eller nära 10 millioner kronor, medan det två år förut grundade engelska handelskompaniet börjat sitt företag blott med en summa af 72 000 pund sterling eller omkring 1 300 000 kronor. I alla sjö- och handelsstäder i de befriade Nederlandens provinser rörde sig ett förvånande lif och verksamhet; omkring år 1600 skola enligt Hugo de Groots berättelse 2 000 fartyg om året ha bygts i hamnarna. Med mod och beslutsamhet upptogs striden mot alla öfriga sjöfartsidkande nationer.

Den första expedition, som det nederländskt-ostindiska handelskompaniet sände till Indien, bestod af 13 fartyg med 1 200 man under befäl af van der Hagen. Vid sin ankomst till Bantam på ön Java mottog denne en beskickning från infödingarne på Amboina, en af Molukkerna eller Kryddöarna, som anropade holländarne om hjelp mot de öfvermodiga portugiserne. Ingen anhållan kunde vara välkomnare för de efter djerfva bragder törstandesjömännen. Portugisernes fästning på Amboina eröfrades verkligen efter hårdnackad strid; den fick namnet Victoria och utgjorde nederländarnes första fasta besittning i Asien. Snart utvecklade handelsbolaget i Indien en oerhörd verksamhet, så väl genom handelns utsträckning som till följd af de dermed förenade eröfringarna. Portugiserne undanträngdes nästan helt och hållet från Molukkerna, och åtta fästningar uppbygdes på dessa, uteslutande för kryddnejlike- och muskottplanteringar bestämda öar. Öfverbefälet öfver alla faktorier och fästen i Ostindien fördes till 1610 af en flottans amiral. Men ståthållaren och generalstaterna utnämde, så väl för att öka statens inflytande på de ostindiska angelägenheterna som för deras bättre förvaltning, en landtfogde eller generalguvernör och utsago dertill Pieter Both från Amersfoort (1610). Han skulle i ståthållarens och generalstaternas namn föra öfverbefälet öfver land- och sjömakten i Indien, äfvensom i alla borgerliga angelägenheter handla som den nederländska regeringens ställföreträdare. Vid hans sida stod ett bland Indiens

högsta embetsmän utnämdt statsråd (Raad van Indië). Denna höga värdighet förlänades blott på fem år, men under denna tid måste en fortlöpande berättelse om alla vigtiga tilldragelser meddelas moderlandets regering. Anda till denna dag ha dessa bestämmelser om generalguvernörens öfver Indien verksamhet i det väsentliga förblifvit gällande. Sedan Both uppehållit sig en kort tid i Bantam, skyndade han sig att segla till viken vid Dsjakatra på ön Java, ty denna ort hade Boths skarpblick utsett till det blifvande hufvudsätet för Nederlandens makt i Indien. Med konungen af Dsjakatra, Vidsjaja Barna, hvars område omfattade några hundra qvadratmil, slöt han ett förbund, enligt hvilket båda parterne skulle ömsesidigt bistå hvarandra. Derjemte tilläts det generalguvernören att mot erläggande af en penningsumma vid mynningen af floden Tsjiliwong bygga en liten fästning, som fick namnet Fort Nassau (1611). Detta var den anspråkslösa början till det stolta Batavia. Äfven vid Dsjapara och på åtskilliga andra ställen uppbygdes fästen, och det holländska inflytandet på den indiska arkipelagen steg med hvarje år.

Men snart genomskådade Hollands fiender dess planer, och i ett mäktigt förbund uppträdde de europeiska flottorna jemte de inhemska furstarne mot det lilla, men djerfva Holland, innan detta ännu fattat riktigt fast fot i Indien. Spaniorerne, hvilkas fartyg redan några gånger i de indiska farvattnen sammanstött med de holländska, hade ännu kolonier i Temate och Tidor; portugiserne voro på Malacca, Solor och Timor likaledes nära de nederländska besittningarna ; då nu konungen af Spanien fick friare händer i Europa, kunde han skicka så mycket talrikare flottor till Indien. Tillspaniorerne och portugiserne sällade sig som förbittrade fiender engelsmännen, hvilka, af nederländarne förjagade från Molukkiska öarna, nu öfver allt sökte taga hämd på sina motståndare. Pangerangen eller herskaren öfver Bantam förenade sig kort derefter med engelsmännen mot nederländarne. Hans exempel följdes nu af susuhuhanen eller kejsaren af Java, som hade sitt residens i Mataram. Slutligen lät äfven konungen af Dsjakatra, nederländarnes dittills varande bundsförvandt, öfvertala sig af deras fiender att åter upplösa det ingångna förbundet och uppträda som deras motståndare. Generalguvernören Koen (läs Kun) var just syseisatt med att utvidga det af Both anlagda fästet och deri uppbygga ett stort faktori, då konungen af Dsjakatra (1618) utfärdade befällning till de der som arbetare syselsatta javanerne att genast lemna fästet och för framtiden afhålla sig från att göra nederländarne några tjenster. Tillika inlöpte den underrättelsen, att susuhunanen af Java plötsligt öfverfallit och plundrat det lilla fästet i Dsjapara.

Nederländarne voro nu på alla sidor omgifna af fiender, men det sega och kallblodiga modet öfvergaf icke den lilla skaran ens i den skenbart hopplösa striden. Koen skickade genast några krigsfartyg till Dsjapara. I den tysta natten lade deras slupar i land, soldaterne stucko staden i brand och togo blodig hämd för det utöfvade förräderiet. Så stor djerfhet och så raskt handlingssätt gjorde djupt intryck på nederländarnes fiender.

Vid samma tid anlände på Dsjakatras redd i ett litet fartyg den modige sjömannen P. van den Broeke, en man med orubblig karakter och glödande fosterlandskärlek. Han hade kort förut med ett större fartyg afseglat från Indien för att återvända till hemlandet, då han öfverraskades af en storm, så att han med nästan sönderslaget fartyg anlände till malabariska kusten. Då fattade han det djerfva beslutet att med sitt folk tåga tvärs igenom den indiska halfön till kusten Coromandel. Från Främre Indiens östra kust seglade han med ett litet fartyg till Dsjakatra, mottogs der med glädje och utnämdes till kommendant i det då ännu icke fulländade fästet. Van den Broeke tvang ett stort antal javaner att flitigt arbeta på fästets fullbordan. Under tiden anryckte de bantamska trupperna, förstärkta med den trolöse konungens af Dsjakatra soldater, mot fästet, medan engelsmännen hotade det från sjösidan med 14 fartyg. Koen begaf sig med sina 7 fartyg, som icke kunde göra den engelska flottan något motstånd, till Molukkerna för att derifrån återvända med förstärkning. Men besättningen i Fort Nassau, som bestod af 200 soldater jemte en mängd qvinnor och barn, blef efter flottans afsegling så mycket hårdare ansatt. Flere gånger skickade konungen af Dsjakatra båtar tillfästet för att uppfordra besättningen att gifva sig, men hvarje gång återvände sändemännen med det svaret, att kommendanten och soldaterne voro beslutna att låta begrafva sig under fästets ruiner. Då fienderne insågo nederländarnes orubbliga mod och beslutsamhet, togo de sin tillflykt till förräderi. Man föreslog de belägrade mycket goda fredsvilkor, som, då dessutom brist på ammunition inträdt, gerna antogos. För slutligt undertecknande af fördraget anmodades kommendanten van den Broeke och

97. Malajiska boningshus.

läkaren de Haan att komma till konungens läger. Det lyckades verkligen fienden att narra van den Broeke. I ett präktigt, af tamarinder beskuggadt tält, omgifvet af drabanter, mottogos de båda männen af konungen, Vidsjaja Rama. Men knapt hade de inträdt i tältet, förrän man slog dem i bojor och hotade kommendanten med döden, om han icke genast genom ett bref uppfordrade fästets besättning att ovilkorligt öfverlemna det samma. Öfvertygad, att hans tappra soldater skulle inse, att brefvet blifvit honom aftvunget, och ickehörsamma det, samtyckte van den Broeke till konungens fordran för att genom brefvet åtminstone gifva sitt folk underrättelse om, att han ännu vore vid lif. Då det oaktadt kapitulationen icke följde, fördes van den Broeke i närheten af fästet. Man aftog honom bojorna och fordrade af honom under hotelse med döden, att han skulle öfvertala besättningen. Men i stället för att uppmana denna att gifva sig, besvor han den att hålla ut till siste man och på intet vilkor öfverlemna sig åt fienden, så länge dess kommendant icke vore frigifven ur den skymfliga fångenskap, hvari förräderiet bragt honom. Hans lif skulle de icke skona, men i fall han blefve mördad, kunde de blott genom tapperhet hämnas hans död. Fulla af förvåning och förbittring öfver detta tal, bortsläpade konungens krigare åter van den Broeke, utan att dock konungen lät afrätta honom. Under tiden hade mellan pangerangen af Bantam och konungen af Dsjakatra stridigheter utbrutit, hvilka van den Broeke förträffligt förstod att begagna till sin fördel. Hemligen lät han underrätta pangerangen, att han hellre ville vara hans fånge än konungens; för öfrigt vore han icke obenägen att bistå honom mot hans medtäflare. Pangerangens äregirighet och karakterslöshet motstodo icke sådana lockelser. Han ville till sin fördel begagna sig af den holländske krigarens tapperhet och sände snart en ny skara krigare till Dsjakatra. Deras anförare inträngde med ett antal beväpnade i konungens tält, lemnande honom valet mellan döden eller ögonblicklig afsägelse.

Darrande undertecknade konungen den på malajiskt och javanskt språk på ett palmblad skrifna afsägelsen och framlefde återstoden af sina dagar på en enslig ö.

Engelsmännen hörde med förtrytelse hvad som händt och uppmanade nu med fördubblad ifver pangerangen att icke med de farliga medtäflarne, nederländarne, dela den nyförvärvade makten, utan på det eftertryckligaste fortsätta fästets belägring. Verkligen förblef också van den Broeke fången, och belägringen af Dsjakatras fäste fortsattes. Dock började nu underhandlingar om fred, ty pangerangen kunde blott med möda besluta sig till att som fiender behandla nederländarne, hvilka han hade att tacka för en så betydande utvidgning af sin makt.

Den dåraktige anade emellertid icke, att denna ögonblickets maktutvidgning var en danaergåfva, som han aldrig bort mottaga. Hans vacklande visste de i fästet inneslutne förträffligt att begagna till sin fördel, i det de drogo ut underhandlingarna på längden, tills slutligen den 31 maj de hvita seglen af Koens från Molukkerna efter fem månaders frånvaro återkommande flotta blefvo synliga vid randen af horisonten och besättningen fattade nytt mod vid anblicken af den ansenliga, henne till hjelp kommande styrkan.

Nu var det icke längre fråga om kapitulation, man umgicks tvärt om med tanken på att göra sig till herre öfver staden Dsjakatra, Medan från sjösidan fartygen riktade sina skott på de i täta massor stående husen, företog man ett utfall från fästet och fartygen, banade sig väg genom pangerangens läger och förstörde staden helt och hållet, hvarvid man dock så mycket som möjligt skonade invånarnes lif.

På det gamla Dsjakatras ruiner uppbygdes nu den nya staden Batavia, hvars område år 1684 enligt ett fördrag, som kompaniet afslöt med susuhunanen af Mataram, Amanku Nagara, omfattade hela det forna konungariket. Då kort derefter en nederländsk flotta visade sig utanför Bantam för att erbjuda fred och anhålla om fångarnes utvexling, ingick pangerangen af fruktan för de mäktiga och tappra fienderne på de honom föreslagna vilkoren. Bland fångarne var äfven van den Broeke, som i synnerhet på den senare tiden behandlats med stor godhet och mycken välvilja. Pangerangen gaf honom vid afskedet skänker och berättade honom dervid följande liknelse: »En konung fångade en gång en fågel, som han satte i en gyllene bur. Han vårdade honom väl och gaf honom de läckraste bitar från sitt bord. En dag bad fågeln om tillåtelse att flyga ut mot löfte att snart komma igen. Fågeln höll ord, han kom snart igen, men icke för att åter begifva sig in i buren, utan för att hacka ut ögonen på konungen.» — Pangerangen tycktes ana sitt rikes framtida undergång genom europeerne.

Sedan nederländarne en gång fattat fast fot på ön Java och Molukkerna, skredo de med lika mycken kraft och ihärdighet till besittningstagandet af andra önskvärda delar af den indiska överlden. De anlade kolonier på Sumatra, Borneo och Celebes, på Bali, Timor och Flores samt de ännu återstående Molukkerna, så att de sedan midten af sextonde århundradet blefvo det herskande folket i den indiska arkipelagen och sedan den tiden äfven fortfarit att vara det. Till och med portugisernes vigtigaste besittningar hade efter hand öfvergått i deras händer, spaniorerne nöjde sig med besittningen af Filippinerna, och engelsmännen hade så mycket att göra med utbredandet af sin makt på det indiska fastlandet, att de lemnade öarna i fred.

I jemförelse med de stora sjöfarande nationerna, hvilka, såsom spaniorer och engelsmän, hade ett betydande land bakom sig och kunde förfoga öfver tillräckligt med menniskor och penningar, har det lilla Holland med sin ringa makt uträttat stora saker i de indiska farvattnen. Holländarnes hela sjömakt i Indien i början af sjuttonde århundradet bestod af omkring 30 fartyg, af hvilka intet hade våra nu varande fregatters storlek, utan på sin höjd 250— 300 lästers drägtighet. Härtill kom, att skilnaden mellanoch handelsfartyg på den tiden icke var så sträng som nu, och att hvarje fartyg både tjenade handeln och måste vara redo till strid. Besättningen belöpte sig till 1 300 man.

Om vi hittills betraktat holländarne och i synnerhet ostindiska handelskompaniet i deras krigiska företag, så vilja vi nu kasta en blick på fortgången af deras handelsföretag. Det är lätt att förstå, att vinsten af handeln med Indien ökades, ju mera nederländarnes makt steg och ju mera det lyckades dem att undantränga de öfriga sjömakterna från den indiska arkipelagen. Molukkernas kryddhandel ryckte de småningom helt och hållet till sig och bestämde ensamma prisen på kryddnejlikor och muskott. Härvid förforo de dock på våldsamt sätt icke blott mot menniskorna, utan äfven mot naturens alstrande kraft. De stadgade nämligen, att muskottträdet fick odlas endast på ön Banda, kryddnejlikor blott på Amboina, medan på de öfriga Molukkerna äfvensom i andra delar af arkipelagen alla kryddnejlike- och muskotträd skulle utrotas. År 1683 hade detta blifvit strängt föreskrifvet. Men naturen trotsade de trångbröstade köpmännens bemödanden, och deras årliga färder genom öarna, på hvilka de icke ville tåla odlingen af kryddor, kunde dock icke förhindra, att fåglar slukade nötterna och i andra trakter, dit de utrotande holländarne icke kunde komma, åter gåfvo dem osmälta ifrån sig och på detta sätt befordrade deras spridning. Sedan 1830 har för öfrigt kryddodlingen blifvit fullständigt frigifven. Molukkernas invånare måste till handelskompaniet aflemna skördens afkastning mot ett visst, af det senare bestämdt pris. Likaledes bestämdes af kompaniet ett försäljningspris, som vanligen två till tre gånger öfversteg inköpspriset. Utom kryddnejlikor och muskott drefs en vinstgifvande handel med alla Indiens alster. Vax, sköldpadd, sandelträ, sågo och ris hemtades från Timor och Celebes, från Sumatra fick man peppar, guld, kamfer, elfenben, från Java ris, socker, svafvel, indigo och från 1712 äfven kaffe. På Ceylon var det förnämligast de olika kanelsorterna (cinnamomum aromaticum, c. ceylonense med flere), som gjorde dessa öar vinstgifvande. Bengalen och Coromandels kust bjödo på siden, bomull och manufakturer af alla slag. Slutligen hemtade holländarne från Japan, der de efter portugisernes fördrifvande ensamma bland alla europeiska nationer hade tillträde till ön Desima utanför Nagasaki, förträfflig koppar, te, lackerade varor och manufakturer af åtskilliga slag.

Ända till slutet af sjuttonde århundradet utförde ostindiska handelskompaniet med mycken lycka sina företag. Åt aktieegarne utbetalades årligen betydande dividender, som belöpte sig till 15 —20 procent, ja, stundom stego till 50 procent. Ar 1663 förde 5 fartyg från den indiska arkipelagen en laddning, som på Amsterdams

marknad såldes för två millioner, medan inköpspriset belöpte sig till blott 600 000 gulden. Dylika vinstgifvande laddningar ankommo ofta. År 1697 kom från Ostindien en laddning af varor, hvilkas inköpspris besteg sig till fem millioner och som försåldes för icke mindre än tjugu millioner. Men med slutet af sjuttonde århundradet hade äfven ostindiska kompaniet nått sin högsta blomstring och gick från den tiden småningom sitt förfall till möte. För att likväl upprätthålla sin kredit utbetalade det årligen åt sina aktieegare samma dividender som under tiden för sin finansiela glans, hvarigenom en brist uppstod, som år från år förstorades, så att den mot slutet af adertonde århundradet uppgick till omkring 135 millioner. Vid den tiden blef det två århundraden gamla kompaniet upplöst.

Nu först inträdde den nederländska regeringen genom öfvertagandet af de indiska besittningarnas förvaltning i sina naturliga rättigheter, som hon allt för länge öfverlåtit åt ett köpmansbolag. Men det nederländska Indiens finanser voro förstörda, handeln efter afdrag af de stora administrativa utgifterna icke längre indrägtig, och det behöfdes en tid af politiskt lugn, i förening med en vis och ärlig förvaltning, för att åter upphjelpa förhållandena. Hade icke jordens fruktbarhet städse genom riklig afkastning lönat landtmannens flit och öfverflödigt tillfredsstält den anspråkslöse odlarens få behof, skulle det rika Indien till följd af de många afgifterna och utpressningarna råkat i nöd och elände. Men de offentliga kassornas fattigdom och bristen på silfver rörde föga inländingen, som den gifmilda naturen lemnade allt för lifvet nödvändigt.

Frågar man efter orsaken till det i första århundradet af sitt bestånd så blomstrande handelskompaniets förfall, måste vi framför allt söka den i dess redan omnämda onaturliga ställning till staten, äfvensom i den ovanliga, ett enskildt bolag icke tillkommande rättigheten att träda i regeringens ställe och bilda en stat i staten. De rika vordna köpmännen, i hvilkas sold de i Indien kämpande krigarne stodo, blickade med förakt ned på dessa; deraf kom det sig, att hos militären i Ostindien fattades själen hos dess stånd, äregirigheten. Endast afsigkomna personer eller for dåligt uppförande afskedade embetsmän och officerare anmälde sig till tjenstgöring i Ostindien, så att det slutligen icke lände någon till ära att ansluta sig till detta slödder från in- och utlandet. Den i Holland till fäderneslandets tjenst genom utskrifning under fanan kallade ungdomen kunde icke som den värfvade hären i England användas till tjenstgöring äfven i kolonierna, utan man öfverlemnade åt kompaniet att värfva sig legotrupper.

Militärttjensten sköttes i Indien med en exempellös försumlighetoch trolöshet. Hären bestod blott af äventyrslystna, från alla verldens land sammanlupna sällar, som redan i och för sig icke voro vana vid sträng ordning och tukt, men i Javas heta trakter förslappades ännu mycket mera. Ända till den senare tiden har härväsendet varit en af de svagaste punkterna i nederländska Indien, hvilken omständighet förorsakats genom soldatvärfningarna i utlandet, ty ända till för kort tid sedan bestod knapt fjerdedelen af alla trupper i dessa trakter af nederländare. Dessa funno det alltid lägligare och mera inbringande att till krigstjenst använda främlingar, som kunde fås för penningar, än att göra den sjelfva. Men sedan under år 1860 betänkliga myterier visat sig bland de utländska trupperna, ha förhållandena blifvit något annorlunda. Liksom militärväsendet befann sig i ett alldeles förderfvadt skick, så var detta äfven fallet med embetsmannaståndet. Embetsmännen hade blott i sigte att rikta sig sjelfva och utpressade derför af invånarne allahanda orättvisa och olagliga afgifter. Det oaktadt hade handelskompaniet att till sin ofantliga embetsmannahär utbetala utomordentliga löner. Härtill sällade sig ytterligare de årsunderhåll, som måste gifvas åt de inhemska pensionerade furstarne. Äfven beskickningarna, skänkerna till grannkonungarne och de oupphörliga småkrigen mot upproriska vasaller och furstar uppslukade stora summor, så att till och med den mest vinstgifvande handel icke mäktade betäcka dem. Derför var det icke att anse som någon synnerlig förlust för handelskompaniets medlemmar, att Bataviska republiken 1795 upphäfde det holländskt-ostindiska kompaniet och förklarade dess besittningar för statsegendom.

Under de första åren af handelskompaniets tillvaro, då det ännu gälde att som ett mäktigt folk uppträda mot nationalfienden och fatta fast fot i Indien, förhöll sig saken helt annorlunda. Då gälde det en nationel angelägenhet; den republikanska andan hos flottans af landets barn bestående manskap dref det att på andra sidan oceanen utföra dessa handlingar af tapperhet och mod, som voro värdiga striderna i hemlandet, och för hvilka samma syfte, bekämpandet af nationalfienden och förvärfvandet af den nationela sjelfständigheten, låg till grund. Men då detta syfte var uppnådt, då i fäderneslandet kriget om den nationela tillvaron var ändadt och vapnen efter fredsluten voro nedlagda, upphörde ostindiska handelskompaniet att elda det fosterländska nitet för framgången af sina företag. Mannen af ära föredrog att egna sig åt regeringens omedelbara tjenst eller som fri borgare idka ett yrke framför att gifva sig till legohjon hos ett bolag, som väl kände värdet på muskottnötter, men icke på lagrar.

I samma mån som det holländska kompaniets rikedom och maktsjönko, höjde sig det engelska kompaniet, som under tiden med tillhjelp af de af staten sända engelska regementena utbredt sig på det asiatiska fastlandet. Fastän äfven East India company utrustades med en makt, som icke tillkom ett enskildt bolag, och fastän jemväl der dylika missbruk i förvaltningen af kolonierna som i de holländska insmögo sig, voro dock der förvaltning och

handel mera skilda och statens inflytande på kolonierna mera betydande genom den af regeringen allena beroende land- och sjömakten. Derför bibehöll sig äfven det engelska kompaniet längre, ehuru den britiska regeringen, vis genom bedröfliga erfarenheter under upproret i Indien, i senare tid fann nödigt att fråntaga kompaniet all politisk makt.

Från den senare hälften af adertonde århundradet blefvo engelsmännen farliga grannar för holländarne, och medan Europa under åren 1780—1795 försvagade sig genom krig, i hvilka äfven Nederlanden invecklades, begagnade de förre den deraf uppkommande förvirringen för att göra sig till herrar öfver alla holländarnes besittningar på det asiatiska fastlandet. De bemäktigade sig äfven de vinstgifvande Molukkerna och Godahoppsudden, och det, såsom de föregåfvo, i den afgångne prinsens af Oranien namn. Efter Hollands införlifvande med det franska kejsarriket återstod af ostindiska kompaniets alla forna besittningar ingenting mer än Java, och äfven denna dyrbara ö eröfrade engelsmännen 1811.

Efter Napoléons fall återfingo holländarne de flesta af sina kolonier. Ett senare, för holländarne som mindre och svagare stat mycket gagneligt och i synnerhet för undvikande af konflikter nödigt fördrag med England 1824 fördelade de begge staternas besittningar i Indien på det sättet, att Holland till engelsmännen afträdde de punkter, som det ännu höll besatta på Malacca och fastlandet, mot Benkulen och Padang på Sumatras vestra kust, hvarigenom holländarne försäkrades om den uteslutande besittningen af arkipelagen, men engelsmännen om uteslutande besittning af det asiatiska fastlandet.

Briterne afundas ännu i dag nederländarne de sköna besittningarna i den ostindiska överlden. Ar 1862 hade så när strid uppstått mellan de begge nationerna om Sumatra, men den bilades i godo. Norra hälften af denna ö bildar östra gränsen för en af de vigtigaste farleder i oceanen, Malaccasundet, i och vid hvilket engelsmännen inneha tre vigtiga punkter: Singapore, Malacca och Pulo-Pinang. Norra udden står under en oberoende malajisk furste, konungen eller sultanen af Atsjin, i hvars land växer den förträffliga peppar, som från Pulo-Pinang kommer i handeln. I fördraget af 1824 mellan nederländarne och engelsmännen bestämdes, att alla dittills oberoende stater på Sumatra skulle fortfara attvara sjelfständiga, och vidare stadgades, att intet hinder skulle läggas i vägen för de båda nationernas handel med dessa stater. Dock beklagade sig engelsmännen deröfver, att nederländarne hänsynslöst gjort annexioner på Sumatra och skadat Pulo-Pinangs handel. Härvid var utan tvifvel afundsjuka med i spelet. Redan 1841 gjorde engelsmännen föreställningar, men nederländarne togo furstendömet Siak i besittning och gjorde nu anspråk på öfverhögheten öfver alla pepparhamnar från Siak till Atsjin; äfven i Langkat ha de hissat sin flagga. På senaste tid ha de råkat i allvarsam strid med sultanen af Atsjin.

Som fritt och oberoende folk lefva i nordvestra delen af ön, på högslätten Toba, battaerne, delade i särskilda stammar, men som äro oberoende af hvarandra. Fastän de i afseende på industri stå på en temligen hög ståndpunkt, äro dock deras religiösa föreställningar mycket ofullkomliga. Till och med på förtärandet af menniskokött äro battaerne ännu begifna. Den, som bland alla europeer längst inträngt på deras område, är fru Ida Pfeiffer, som endast haft sin oförskräckthet att tacka for, att hon oskadad kommit tillbaka ur detta menniskoäteriets land. På den senaste tiden har nederländska regeringen börjat söka att för civilisationen vinna de i granskapet af hennes nybyggen boende battaerne och tillhålla dem att odla kolonialalster.

Ön Sumatra har ytterligare på senaste tid genom upptäckande af stenkol vid Benkulen blifvit af stor vigt för nederländarne. De upptäcktes i det inre landet omkring 10 geografiska mil från den nämda hufvudstaden. Hela trakten är mycket ojemn, ligger på vestra sidan af den bergkedja, som genomgår Sumatra efter hela dess längd, och har många bergbäckar. Vägen dit är svår; man känner hittills tre vidsträckta lager, hvilkas mäktighet i medeltal uppgår till 11,8 meter, och har beräknat, att deras innehåll uppgår till mer än 200 millioner kubikmeter. Men denna ofantliga skatt är värdelös, så länge goda vägar fattas. För närvarande forslar man kolen på kärror, som dragas af bufflar, för höjdernas, flodernas och träskens skull på långa omvägar, och under regntiden måste man helt och hållet inställa arbetet. Man för kolen till Pulobay, der äfven postfartyget och de få handelsfartyg, som förmedla handeln med Benkulen, lägga till. Afståndet dit utgör omkring 5 1/2 geografiska mil. I den nederländska undersökningskommissionens berättelse framhålles, att det i Batavia fattas företagsamhetsanda för

att bygga de hamnar och jernvägar, som äro erforderliga för att lyfta dessa rika skatter. Hittills hemtas en stor del af kolbehofvet i den indiska arkipelagen från Labuan, en liten, af engelsmännen besatt ö utanför Borneos norra kust; men Benkulens kol äro förträffliga och helt och hållet egnade att ersättadem från Labuan. För närvarande inneha nederländarne den indrägtigaste delen af ön Sumatra, innehållande öfver 6 000 geografiska qv.-mil och delad i fyra residentskap. Den största staden är Palembang, genom en god väg förenad med Benkulen. Inom kretsen ligger som förnämsta handelsplats och regeringssäte staden Padang.

98. Segelställning på kust- och flodfartyg i Bortre Indien.

Vid Sumatras sydöstra kust ligger, blott genom ett smalt sund skild derifrån, den 227 qvadratmil stora ön Banka, som genom sina rika tenngrufvor blifvit en verklig skatt för nederländarne. Metallen blir i block af 50 kilogram utförd till Holland, der den för sin utmärkta renhet finner hastig afsättning. Liksom vid de flesta bergverksarbeten i indiska arkipelagen, är det äfven på Banka kineserne, som arbeta i grufvorna och smälthyttorna. Årligen torde af dem erhållas och i regeringens magasin aflemnas

omkring 3/4 million kilogram, hvarigenom, då fraktkostnaderna äro utomordentligt ringa, en ganska betydande inkomst uppstår för nederländarne. Äfven ön Billiton, som ligger öster om Banka, är sedan omkring femtio år tillbaka besatt af nederländarne, ehuru den inhemska regeringen ännu består. För bearbetande af de äfven här befintliga outtömliga tenngrufvorna har ett särskildt bergverksbolag grundats.

De tryckta finanserna, så väl i moderlandet som i kolonierna, och den genom de långvariga krigen och genom det napoleonska tyranniet förlamade handeln kunde dock icke så lätt åter höjas. Dertill kom, att javanerne under Diepo Negoro 1825 gjorde uppror mot nederländarne och ett fruktansvärdt krig utspann sig, hvilket räckte ända till 1830 och kostade icke mindre än 250 000 javaner och 30 000 europeer lifvet. Diepo Negoro tillfångatogs slutligen och förblef ända till sin död holländsk statsfånge.

Äfven i kolonierna på Sumatra kom det 1841, mest genom fanatiska muhamedaner, till blodiga uppror, under hvilka malajernes hämdlystna karakter visade sig i hela sin grymhet. Först sedan de upproriskes hufvudman blifvit tillfångatagen och förd till Java, underkastade sig åter de inhemska furstarne.

Lika som till lands, uteblefvo icke heller strider till sjös. De infödda malajerne sågo sin en gång så blomstrande handel öfvergå i främlingarnes händer och sina städer blifva öde; då uppfyldes de af raseri och hat och uppträdde som fruktade sjöröfvare mot de hatade eröfrarne i alla trakter af den indiska arkipelagen, hemligt eller ock offentligt understödda af de underkufvade inhemska furstarne och invånarne. Sjöröfveriet sattes i formligt system: ur de skyddade vikarna frambröto hela flottor af väl utrustade malajiska prauer för att kapa de europeiska handelsfartyg, som på den stora vägen till Kina och Bortre Indien måste fara förbi de östasiatiska öarna. Det kom till mången hård sjöstrid mellan nederländska kanonbåtar och malajiska sjöröfvare. Ehuru tusentals af dessa pirater hängdes, har det dock ännu icke lyckats att utrota detta plågoris, så att europeiska krigsfartyg alltid måste vara i verksamhet för att rensa de östasiatiska hafven.

Året 1830 var för nederländarne ett af de vigtigaste under deras tillvaro. Det var då som Belgien afföll. Men ojemförligt vigtigare än denna tilldragelse, som endast berörde moderlandet, var för kolonierna en annan, som inträffade samma år: sändandet af generalen och grefven van den Bosch som generalguvernör till Ostindien. Denne snillrike statsman, som tillgodogjorde staten det fruktbara Javas bördighet på ett sätt, som ännu aldrig förut skett, och som tillika var innerligt förtrogen med infödingarnes karakter, förstod att göra dem belåtna och lyckliga, medan på samma gång derasflit gjorde staten det största gagn. Genom den betydande vinst, som hans kultursystem förstod att draga af Javas alster, i synnerhet kaffet, lyckades det honom att icke blott åter höja Hollands finanser, utan ock gifva den ostindiska handeln ny lyftning. Sedan 1832 har hans system (cultuur-stelsel) införts öfver allt i det nederländska Indien.

Efter dessa betraktelser om den östasiatiska arkipelagens historiska förhållanden vända vi oss nu i korthet till den vigtigaste ön deri, Java. Tana Java (landet Java) eller Nusa (ön) Java, såsom infödingarne kalla den, är en af de största Sundaöarna och sträcker sig, med en liten dragning åt söder, från öster till vester mellan 105° 11' och 114°

33' östlig längd från Greenwich. Den nordligaste udden Cap S:t Nikolas ligger under. 5° 52' sydlig bredd, medan den sydligaste punkten, Karang-Tambaks kritklippor, skäres af 8° 46'. I söder och vester bryter sig Indiska hafvet mot kusterna; i nordvest åtskiljer det af alla nationers fartyg lifvade Sundasundet Java och Sumatra, och i sydost skiljer blott en smal kanal Java från den angränsande ön Bali.

Om ursprunget till namnet Java äro vi i ovisshet. En af de i landet sjelft spridda arfsägnerna berättar, att ön fick sitt namn af de första invandrarne, som från det asiatiska fastlandet öfverflyttade till henne. Då hette Java ännu Nusa hara-hara eller Nusa kedang, den vilda, ouppodlade ön; men då nykomlingarne der anträffade ett grässlag (panicum italicum), som kallades javavut och af hvilket de först närde sig, gåfvo de efter det samma ön namnet Java. Äfven i 27:e kap. af profeten Hesekiel talas redan om de rika köpmännen från Javan, som förde jern och kanel till Tyros. Vi öfverlemna åt andra att ådagalägga sambandet mellan detta Javan och vår ö. Araberne, som, redan innan europeerne kringseglat Godahoppsudden, utbredt sin tro öfver den östasiatiska arkipelagen, kalla de der boende folken javi, och Java är äfven det namn, hvarmed infödingarne på Celebes beteckna öarna Borneo, Java, Sumatra och den malajiska halfön.

Javas längd från den vestligaste till den östligaste punkten belöper sig till 114 geografiska mil med en jemförelsevis ringa, från 9 till 24 mil vexlande bredd. Arealen är 2 314 qv.-mil eller med inbegrepp af grannön Madura 2 445 qv.-mil.

Rundt omkring Java, i synnerhet vid norra kusten, ligger en mängd små öar, hvilka, då de liksom tillsluta olika vikar, mycket bidraga till bildandet af hamnar. Den betydligaste af dessa öar, Madura, skiljes från hufvudlandet blott genom en omkring en fjerdedels mil bred kanal, i hvilken Surabajas vigtiga hamn befinner sig. Madura förefaller som ett slags fortsättning af Java; det har också vanligen lydt under samma regering och utgjorde en delaf det gamla javanska kejsardömet. Under det Maduras norra kust löper i nästan rak linie, förete Javas ytterlinier många rätvinkliga inböjningar; blott i vestra och norra delen äro deremot vikar och små bugter talrika.

Då europeerne först besökte Java, stod hela ön under en enda herskare; före den tiden var dock landet deladt i två af hvarandra oberoende hälfter, som stodo under egna regeringar. Denna delning i Ost- och Vestjava har till namnet bibehållit sig ända intill denna dag, och äfven befolkningen och språket i de båda hälfterna afvika från hvarandra. Såsom Java betecknas blott den östra delen, medan man kallar den vestra Sunda. Midt i södra delen af ön föra de båda af holländarne beroende inhemska furstarne sin skenregering. I Surakarta vid Solofloden herskar öfver ett område af 70 qv.-mil susuhunanen och i Dsjokdsjokarta nära södra kusten, i den gamla provinsen Mataram, en sultan eller konung, hvars länsvälde sträcker sig öfver 36 qv.-mil.

Javas bästa hamn, Surabaja, vid östra kusten, med öfver 51 000 invånare, är genom den framför liggande ön Madura förträffligt skyddad mot vind och vågor samt kan till följd af sin bredd och rymlighet beqvämt hysa en hel flotta. Mindre god som hamn är redden vid Batavia, hela den nederländska öns hufvudstad, som räknar vid pass 70 000 invånare och äfven synes instängd genom några små öar. Härtill kommer hamnen vid Samarang. Norra kusten är för öfrigt rik på naturliga hamnar, i hvilka fartyg under alla årstider kunna finna god ankargrund och drifva handel. Södra kusten, som är utsatt för Indiska hafvets mot den samma sig brytande böljslag, besökes mera sällan af fartyg.

Den, som från kusten framtränger till det inre af landet, öfverraskas af den väldiga klippteater, som i djerfva och framspringande former höjer sig framför honom. I oafbruten följd radar sig berg vid berg, alla af vulkaniskt ursprung och från 500—3 500 meter höga. I vester, i Bantam, påträffar man först Grunong-Karang (gunong betyder berg), som, fastän lägre än de flesta andra toppar på ön, dock är synligt långt ut i hafvet och tjenar de sjöfarande till landkänning. Dertill sluter sig Salakberget med Gredek och Pangerango söder om Batavia; tydligt ser man deras spetsar från stadens gator, och för den blå färg, som ständigt utmärker dem, har man gifvit dem namnet Blå bergen.

Från östra delen af Grede klyfva sig de vulkaniska kägelbergen i två särskilda grenar, af hvilka den ena drager sig söder ut, medan den andra fortlöper i östlig riktning. Det högsta, ännu som vulkan verksamma berget är Grunong-Semeru (3 600 meter).

Utom dessa stora vulkaniska bergkedjor eger Java ytterligareen mängd små berg. Talrika höjdsträckor genomgå landet i alla riktningar och göra det ojemt. Blott hafskusten är mestadels flack.

Ett land, som är så rikt på berg och skogar som Java, saknar heller aldrig floder. Javas jordbildning tillåter väl icke danandet af större sådana, men likväl räknar man omkring 50 vattendrag, som under den våta årstiden äro segelbara för flottar, medan fem eller sex hela året om tjena samfärdseln några mil uppåt sitt lopp. Den största och betydligaste floden är Solo eller infödingarnes Bengavan-(Stora) Solo, hvilken flod flyter förbi staden Surakarta och, allt jemt strömmande i nordostlig riktning, midt emot ön Madura vid Grissek med två armar utfaller i hafvet. Vid Avi utfaller den från de sydöstra provinserna kommande Madion i Solo, och härifrån blir den senares lopp, som hittills afbrutits genom klippor och vattenfall, lugnt och användbart för fartyg. För de östra provinsernas handel är Solofloden af stor vigt. Under regntiden föra temligen stora båtar det inre landets alster till hafvet; blott under augusti, september och oktober, de torra månaderna, lider skeppsfarten ända till Surakarta ett afbrott. Till storleken följer efter Solo Surabajanoden eller Kali-mas, som har sina källor vid Batu vid Ardsjunoberget.

Större sjöar saknas helt och hållet på Java. Endast ravas eller träsken uppsvälla under den våta årstiden till en betydande vidd; men när sedan de torra månaderna inträda, försvinna de åter alldeles under den yppiga kärrvegetationen. Till detta slag äro att räkna de stora träskdammarna i Dsjapara, nederländarnes »Binnenzee», och det stora träsket i Samarang. Åtskilliga sjöar af rund form, som ligga i en härlig trakt bland bergen, ha trädt i stället för de gamla kratrarna.

Java företer på norra kusten ett lågland, som på många ställen är sumpigt och öfvervuxet med mangroveträd och buskar. I synnerhet eger detta rum i de vestra delarna, medan den södra kusten nästan helt och hållet består af branta berg och klippor, som nästan lodrätt uppstiga ur hafvet. Det inre upptages af vulkaniska berg, som mestadels småningom sänka sig mot norr, i synnerhet i öns bredaste, vestra del.

Medan den flacka norra kustranden på många ställen erbjuder föga fängslande, utmärka sig de bergiga södra provinserna genom mångfaldiga och storartade scenerier. Susande urskogar, kristallklara bäckar och floder, en ständigt grönskande växtlighet och en deröfver utgjuten tropisk sol erbjuda en landskapsbild af nästan fulländad skönhet och majestät.

Redan få mil inåt landet finner vandraren, när han lemnat den osunda kusttrakten bakom sig, en ren atmosfer och ett helsosamt klimat. Ju längre han framtränger, desto friskare fläktar luftenemot honom, desto mera förtjusande blir den tafla, som upprullar nig för hans blickar. Genom välsignadt rika kulturlandskap kommer han till öns högt belägna delar. Här råder en evig vår, under sjelfva den heta årstiden förblir luften frisk, och om än torka

99. Infödingar med barn på Java. Danserskor. Lifvakt.

inträder öfver allt, erbjuda dock här otaliga bäckar städse en uppfriskande läskdryck åt den törstande menniskan.

Såsom få andra land i verlden, frambringar Java de mest olikartade växter: tropikernas och den tempererade zonens barn. En sällsynt rikedom på arter kännetecknar denna ös flora, och äfven de särskilda växtindividerna utmärka sig genom yppig växtlighet. Allt, hvad menniskan kan begära af växtriket, erbjuder detta hennepå Java. Ris, som förekommer i mer än hundra afarter, är öns vigtigaste sädesslag. Majs och bönor (katsjang) äro likaledes omtyckta näringsmedel för infödingarne. Sockerröret, kaffe, te, peppar, indigo, tobak, vanilj odlas i stor omfattning. Kokospalmerna lemna sina nötter, den javanska potatisen (ocymum tuberosum), dioscorea och arum sina närande rötter. Maniokväxten (iatropha manihot) växer vild öfver allt vid vägarna. Intet land på jorden går upp mot Java i fråga om saftiga och välsmakande frukter. Lika så är ingen brist på kraftiga läkedomsörter. Till de inhemska medicinalväxterna har nyligen kommit äfven den värdefulla, kinin lemnande cinchona, som med framgång odlas. En mängd växter lemnar trådämnen till tåg, mattor och flätverk, pappersmulbärsträdet sin bark till papperstillverkning; på färgämnen, i synnerhet indigo, är det ingen brist; de storartade skogarna äro en outtömlig källa för det bästa bygnadsvirke, hvaribland tekträdets smärta och fasta stammar intaga främsta rummet. Icke heller få vi glömma det på Java så ovanligt rikt förekommande bamburöret, hvars användning är

mycket mångfaldig. Såpträdets frukter kunna användas till tvättning; gummiträdet lemnar den elastiska, nu på mångfaldigt sätt begagnade kautsjun. Dammarträdet är af oskattbart värde för sitt hartsämne, enär deraf beredes en bland de finaste fernissor. De flesta och dyrbaraste kryddor äro inhemska på Java eller odlas åtminstone der, såsom kanel och muskott. Teodlingen ombesörjes af kineser; äfven vinrankan trifves. Bland giftväxterna är upasträdet vida och på fabelaktigt sätt beryktadt. Berättelserna derom äro dels blotta dikter, dels grunda de sig på sammanblandning af olika saker. Om man gör en inskärning i upasträdets bark, utflyter en mjölklik saft, som i luften hårdnar och blir brun. Kommer denna saft i beröring med huden, så äro de outeblifliga följderna stora blåsor och smärtsamma bölder. Men omedelbart dödande verkar saften endast då, när den kommer i blodet. Af den bereder malajerne pilgiftet. Men liksom eldgeväret allt mer och mer undantränger pilarna, så undantränger det naturligtvis också deras gift — nu betjena sig deraf blott vildarne i de vilda bergen i öns inre. Men med giftdalarna eller dödens dalar har upasträdet ingenting att skaffa: det växer bredvid tusentals andra nyttiga träd utan skada hvarken för dem eller för djur och menniskor. Men liksom i Hundgrottan vid Napoli och i Dunstgrottan vid Pyrmont hvar och en, som närmar sitt hufvud till marken, öfverraskas af en oundviklig död af qväfning, så finnas äfven på Java ställen, som visa samma företeelser, emedan orsakerna äro de samma. Här som der utdunstar nämligen marken kolsyregas, som till följd af sin tyngd blott långsamt sprider sig i luften och derför alltid finnes hopad i ett icke synnerligt högt lager omedelbart öfvermarken. Inkomma nu deri djur, som icke med hufvudet nå deröfver, så äro de naturligtvis dödens rof; menniskan deremot går oskadad igenom sådana sträckor, ty till följd af hennes upprätta ställning når icke det grunda, giftiga gashafvet upp till hennes hufvud.

Inom djurverlden sakna vi väl elefanten, som talrikt förekommer på Sumatra och det angränsande asiatiska fastlandet; men deremot har noshörningen sin hembygd på Java, ehuru den blir allt sällsyntare och icke mera anställer samma skada på fälten som förut. Stark, uthållig, snabb och välbygd är den på Java uppdragna hästrasen; dessa hästar äro väl något små, men likna i alla öfriga egenskaper arabernes ädla springare. Hornboskapen trifves förträffligt; som arbetsdjur träder dock i dess ställe karbauen eller den inhemska buffeln. Getter och får trifvas icke väl.

Bland de vilda djuren möter oss först med olika artförändringar tigern i hela sin fruktansvärdhet. Han är den vidt utbredde röfvare, som gör landet osäkert och bortröfvar menniskor och boskap; derför måste han ock å andra sidan spela första rolen vid tjur- och andra djurfäktningar. Till honom sluta sig flere andra rofdjur af kattslägtet. I skogarna och på grässlätterna lefva ännu vildsvin, åtskilliga hjortarter och några slag af apor. Hela antalet af Javas däggdjursarter utgör omkring femtio.

De europeiska arterna af fjäderfä trifvas mycket väl på Java. I stora skogar förekommer påfågeln mycket talrikt. Bland roffåglarna fattas örnen; den företrädes dock af flere falkarter, till hvilka några slag af papegojor sluta sig. Hägerns fjädrar tjena infödingarne till prydnad; otaliga smärre, mångfärgade fåglar, äkta barn af tropikerna, lifva skog och fält. Vid sydkustens skrofliga kalkklippor bygger salangansvalan af ett geleaktigt ämne sina bon, som, af infödingarne samlade med lifsfara, tjena kineserne och äfven mången europé som en läckerhet (svalbosoppa).

Längs kusten och vid flodmynningarna är kajmanen (crocodilus biporcatus) ett farligt djur, som står midt emellan nilkrokodilen och den i Granges. Näst honom i storlek följer malajernes två meter långa bevak, javanernes meniavak, en ödleart, som europeerne oriktigt beteckna som en leguan. Så väl dessa ödlors som krokodilens ägg ätas af infödingarne. Mindre saurier, som for flugornas skull inträngа i husen, äro talrika på Java. Hafssköldpaddorna företrädas af några arter; de lemna sköldpadd och deras kött ätes som en läckerhet. På grodor, ormar, fiskar och lägre djur är ingen brist. I många trakter äro stickmyggorna högst besvärliga. Honing och vax fås af några vilda bislag, men javanerne syselsätta sig icke med biodling på vårt sätt.

Det riktiga begagnandet af Javas härliga och storartade natur till menniskornas bästa har först egt rum från den tid, då ön blef en holländsk koloni. Infödingarne, som dela sig i de egentliga javanerne och sundaneserne, afvunno det rika landet blott det, som var nödvändigt för deras egna behof, och först sedan holländarne började hålla invånarne till större verksamhet och utrota gamla missbruk, utgöto sig Javas skatter jemväl öfver Europa.

100. Landtgård och bondhydda på Java.

Men redan förut hade kineserne fattat fast fot på Java och uppträdt som handelns förmedlare. Äfven de öfver hela den asiatiska arkipelagen och den bortre indiska halfön här och der invandrade malajerne finna vi på Java, medan de först invandrade hinduerne och de sedermera som eröfrare och förkunnare af en ny tro uppträdande muhamedanerne småningom uppgått i urbefolkningen, fastän blandningen med dem ännu låter spåra sig i javanernes ädlare ansigtsdrag, medan vesterns invånare, sundaneserne,

ha mindre fina fysionomier. Javanerne höra till de mest bildade malajerne; de visa, till hvilken grad den malajiska rasen kan utveckla sig, när alla gynsamma inre och yttre vilkor samverka,

I början af vårt århundrade hade Java blott en folkmängd af omkring 4 800 000 själar, men 1871 års folkräkning uppvisar den ståtliga siffran af 16 891068, hvari Madura icke är inbegripet. Java måste således räknas till jordens mest befolkade land.

Ytinnehållet af alla af den holländska regeringen omedelbart förvaltade land i den östasiatiska arkipelagen uppgår till nära 29 000 qv.-mil med en befolkning af 24 millioner menniskor. Antalet af europeer och öfriga utländingar är blott ringa. Vid den sista folkräkningen fann man, att i besittningarna funnos 50 141 europeer, 219 560 kineser samt 28 330 araber och inder. 101. Javansk danserska. Efter Raffles. Tyst och stilla arbetar den holländska regeringen på utbredandet af sin makt i den indiska arkipelagen och befästandet af sin ställning bland infödingarne. De inhemska furstarne på Java ha allesammans blifvit mediatiserade af holländarne; endast åt två af dem har man lemnat en viss pomp och ett sken af makt och anseende. Yid deras hof saknas det hvarken talrikt följe eller danserskor, lifvakter och drabanter. Torneringar omvexla med tjur- och tigerfäktningar, men allvarligare saker finna ingen plats vid hofven i Solo (Surakarta) och Dsjokdsjokarta, der »kejsarne», det vill. säga sultanerne eller furstarne, föra sin skuggregering, öfvervakade af en holländsk resident, alldeles så, som Ostindiensinhemska furstar öfvervakas af engelsmännen. Javas förhållanden äro af helt och hållet fredlig natur, och äfven på andra arkipelagens öar, der hittills små tyranners godtycke herskade, längtar folket efter en ställning, sådan som Javas befolkning eger.

Enligt sanningsälskande och samvetsgranna embetsmäns intyg ådagalägga många hittills oberoende eller blott i mycket medelbart förhållande till regeringen stående folkstammar en liflig önskan att komma under hennes omedelbara skydd och blifva befriade från inhemska furstars och embetsmäns godtyckliga välde, hvilka blott missbruka sin ställning och sitt embete för att skörda

102. Javansk brodös.

frukterna af andras flit. Det måste falla i ögonen, att just de folk, som äro närmast förbundna med den holländska regeringen och i hvilkas områden holländska embetsmän i förening med infödingar sköta landets förvaltning och lagskipning, äro mest begåfvade med fredens välsignelser. Derjemte tilltager folkmängden med jättesteg; handel och industri äro stadda i fortfarande stigning, bildning och sedlighet höja sig, och dervid uppgifves hvarken fädrens språk eller religion; de gamla sederna äras, för så vidt de icke till följd af framstegen synas föråldrade; forna tiders historia och minnesmärken omhuldas sorgfälligt. Man låter icke blott nationaliteten bestå såsom någonting gifvet, som man icke söker undertrycka, utanman uppfattar den som en lefvande, organisk beståndsdel af folklifvet och söker främja dess tillväxt och utveckling. Javanen har icke upphört att vara muhamedan; han är det numera blott i en bättre mening än förut, i det han blifvit mindre vidskeplig, men i stället upplystare och moraliskt bättre än fordom. Höfdingarne behöfva icke mera taga sin tillflykt till utpressningar, och landtbefolkningen är stadd i ett fortskridande välstånd. Slafveriet har länge sedan upphört, och javanen försonar sig med arbetet. Han glädjer sig åt ett herravälde, som är så mycket mindre känbart, som det sluter sig till de häfdvunna åsigterna. Nederländarne ha också ålagt sina embetsmän en ed att skydda infödingarne och af alla krafter sörja för deras väl. Derför användes nu också en betydlig del af årsinkomsterna på skatternas minskning, folkets andliga höjande och främjandet af dess handel och samfärdsel.

*

XII.

Australien och den oceaniska överlden.

1. Fastlandet Australien.

De första upptäckarne. Riktig benämning på land- och öområdena. Djur- och växtverld. Befolkning. Klimat. Upptäckt och tillgodogörande af guld.

Australien är den sist upptäckta verldsdelen och kunde derför med någon rätt, när man kallar Amerika den nya verlden, kallas den nyaste. Den består af idel öar, som ligga på ömse sidor om eqvatorn mellan Amerikas vestra och Asiens östra kust jemte de till denna hörande öarna, Deras antal är ofantligt stort, dock äro de flesta af dem temligen små och obetydliga, många till den grad, att de ännu icke äro bebodda, ja, att måhända några af de mindre öarna ännu icke ens kommit till vår kännedom. Endast få bland dem skilja sig genom sin storlek från alla öfriga, nämligen Australien (förut kalladt Nya Holland), det fordom under namnet Van Diemens land bekanta Tasmania, Nya Ghiinea och New-Zealand. Det förstås af sig sjelft, att dessa öar omöjligen kunnat upptäckas af en enda sjöfarare eller på en och samma tid, ehuru det är onekligt, att åtskilliga företagsamma män äfvensom särskilda årtionden synnerligen mycket bidragit till upptäckande af eller närmare kännedom om denna överld. Fernando de Magelhaens var den förste, som den 6 mars 1521 på sin resa omkring verlden upptäckte Marianerna eller Ladronerna och kort derefter Filippinerna, på hvilka han den 27 april 1521 förlorade lifvet i en strid med man uppfattar den som en lefvande, organisk beståndsdel af folklifvet och söker främja dess tillväxt och utveckling. Javanen har icke upphört att vara muhamedan; han är det numera blott i en bättre mening än förut, i det han blifvit mindre vidskeplig, men i stället upplystare och moraliskt bättre än fordom. Höfdingarne behöfva icke mera taga sin tillflykt till utpressningar, och landtbefolkningen är stadd i ett fortskridande välstånd. Slafveriet har länge sedan upphört, och javanen försonar sig med arbetet. Han glädjer sig åt ett herravälde, som är så mycket mindre känbart, som det sluter sig till de häfdvunna åsigterna. Nederländarne ha också ålagt sina embetsmän en ed att skydda infödingarne och af alla krafter sörja för deras väl. Derför användes nu också en betydlig del af årsinkomsterna på skatternas minskning, folkets andliga höjande och främjandet af dess handel och samfärdsel.

*

XII.

Australien och den oceaniska överlden.

1. Fastlandet Australien.

De första upptäckarne. Riktig benämning på land- och öområdena. Djur- och växtverld. Befolkning. Klimat. Upptäckt och tillgodogörande af guld.

Australien är den sist upptäckta verldsdelen och kunde derför med någon rätt, när man kallar Amerika den nya verlden, kallas den nyaste. Den består af idel öar, som ligga på ömse sidor om eqvatorn mellan Amerikas vestra och Asiens östra kust jemte de till denna hörande öarna, Deras antal är ofantligt stort, dock äro de flesta af dem

temligen små och obetydliga, många till den grad, att de ännu icke äro bebodda, ja, att måhända några af de mindre öarna ännu icke ens kommit till vår kännedom. Endast få bland dem skilja sig genom sin storlek från alla öfriga, nämligen Australien (förut kalladt Nya Holland), det fordom under namnet Van Diemens land bekanta Tasmania, Nya Ghiinea och New-Zealand. Det förstås af sig sjelft, att dessa öar omöjligen kunnat upptäckas af en enda sjöfarare eller på en och samma tid, ehuru det är onekligt, att åtskilliga företagsamma män äfvensom särskilda årtionden synnerligen mycket bidragit till upptäckande af eller närmare kännedom om denna överld. Fernando de Magelhaens var den förste, som den 6 mars 1521 på sin resa omkring verlden upptäckte Marianerna eller Ladronerna och kort derefter Filippinerna, på hvilka han den 27 april 1521 förlorade lifvet i en strid medinfödingarne. Hans eskader, hvaraf slutligen blott ett fartyg återstod, fortsatte resan och kom slutligen den 6 september 1522 öster ifrån tillbaka till Spanien. Derigenom hade den lemnat ett ovederläggligt bevis för jordens klotform och möjligheten af dess 103. Tasmans karta öfver Australien. Efter hans handskriftsritning i British museum. kringsegling, och många sjöfarande ha sedan dess gjort om denna första resa kring verlden, i det de antingen tagit vägen omkring Cap Horn eller omkring Godahoppsudden. Bland de äldre sjöfararne och upptäckarne af hela ögrupper nämna vi här blottspaniorerne Saavedra, Gaetano (född italienare) och främst den ryktbare Mendaña, Det sjuttonde århundradet utvidgade det sextondes upptäckter, och i synnerhet var det portugisen Quiros samt holländarne Dirk Hartog, Schouten, Witt, van Edels, Nuijts och Tasman, som gjorde betydande upptäckter i denna verldsdel.

Efter denna tid af ansträngning följde, sedan briten Dampier vid slutet af sjuttonde århundradet gjort ännu några upptäckter, en nästan sextioårig tid af hvila, Blott holländaren Roggeveens bemödanden åren 1721 och 1722 voro af någon betydenhet, tills slutligen 1765 briterne å nyo började att på det ifrigaste undersöka Stilla oceanen. Efter förelöparne Byron, Wallis och Carteret äfvensom fransmannen Bougainville följde slutligen James Cook, Australiens berömdaste upptäckare. Utsänd af engelska regeringen, kringseglade han jorden tre gånger, tills han slutligen 1779 på ön Havaji föll ett ytterligare offer för sitt kall. Han har för första gången upptäckt en mängd öar, återfunnit andra redan förut upptäckta, men söm åter råkat i förgätenhet, och genom sina ytterst säkra mätningar utomordentligt vidgat den noggranna kännedomen om jorden. Andra sjöfarare följde efter honom, bland hvilka här endast må nämnas engelsmännen Bligh, Wilson, Marshall, Gilbert, Edwards, Vancouver, Hunter, Buttler och Bass, fransmännen Lapérouse, d'Entrecasteaux och March and, äfvensom i detta århundrade fransmannen Baudin och engelsmännen Flinders och Grant med flere. Äfven ryssarne under Kotzebue och Krusenstern, fransmännen under Freycinet och Dumont d'Urville samt engelsmännen under Beechey och Coffin ha mycket bidragit till en närmare kännedom om denna verldsdel. Det skulle långt öfverskrida gränserna för denna bok, om man här skulle uppräkna de särskilda upptäcktsresorna af dessa djerfva män; istället skall hvarjehanda meddelas om landen och ögrupperna, om växtverldens yppighet och skönhet, om djurformerna och invånarne der.

Men då mångahanda villfarelser och obestämdheter råda i fråga om indelningen och benämningen af dessa landområden, är det i första rummet nödvändigt att skaffa sig klarhet och bestämdhet i detta afseende. För närvarande förstår man med Australien, det vill säga Söderlandet, närmast och förnämligast det förut oriktigt Nya Holland benämda fastlandet, som skiljer den del af Stora oceanen, som man kallar Korallhafvet, från Indiska oceanen och som i norr genom Torressundet skiljes från Nya Guinea och i söder genom Bass-sundet från Tasmania.

De öfriga i Stora eller Stilla oceanen enstaka kringströdda eller i grupper förenade öarna ger man i allmänhet namnetSöderhafsöarna, men icke, såsom ofta sker, namnet Polynesien; ty detta är, såsom vi strax skola se, en underafdelning af hela begreppet. Fastlandet Australien bildar tillsammans med Söderhafsöarna den femte verldsdelen, Oceanien. Alla de till Oceanien hörande öarna och ögrupperna har man indelat i fyra hufvudgrupper, emedan mellan dem olikheter råda i afseende på infödingarnes kroppsbildning, inrättningar och seder, som i denna indelning finna sitt uttryck. Först nämna vi New-Zealand, »Söderhafvets Storbritannien», denna stora ö, hvars befolkning till största delen består af europeer och som genom sitt läge, sin naturbeskaffenhet, sina hjelpkällor och sin politiska utveckling tyckes vara bestämd till de öfrigas beherskarinna. Sedan ådrager sig

Melanesien vår uppmärksamhet. De hit hörande ögrupperna, hvilkas ytinnehåll belöper sig till omkring 15 000 qvadratmil, äro de vestligaste i oceanen och omgifva det australiska fastlandet i en halfkrets, som först går från vester till öster och sedan mot sydost. Befolkningen har mörk hudfärg, och deraf härleder sig namnet (af gr. melas, svart, och nesos, ö). Härtill sluter sig i öster och nordost, nästan ända till norra vändkretsen, Polynesien (af polys, mycken, och nesos, ö), ett antal öar, som hysa en ljusbrun, vackert bygd, civiliserbar, sjöduglig, med malajerne närbeslägtad befolkning, och slutligen i nordvestra delen af Stilla oceanen, ända till närheten af Japans och Filippinernas kuster, Mikronesien (af mikros, liten, och nesos, ö), hvars invånare skilja sig från po-lyneserne genom vissa egendomligheter i karakter och lefnadssätt, men i synnerhet genom olika språkbildning.

Sedan vi sålunda förskaffat våra läsare en riktig kännedom om det ifrågavarande området, bestiga vi, för att komma till fastlandet Australien och till dessa stora och små öar, ett för vår räkning i London på Thames redo liggande fartyg, som för oss öfver Atlantiska hafvet och omkring Godahoppsudden till någon af södra Australiens hamnar, efter en resa af omkring hundra dagar. Från någon af dessa sjöstäder kunna vi då lätt företaga utflygter och längre resor.

Australien, det minsta och sist upptäckta fastlandet, finnes på gamla kartor från sextonde århundradet angifvet som Nya eller Stora Java. Egentligen skulle man kalla det Marega, ty så hette detta stora fastland redan i äldsta tider hos malajerne, hvilka årligen besökte dess norra udde för att vid vestmonsunens tid fiska den vid hafsstranden förekommande trepangmasken (en holoturie), en läckerhet för de malajiska och mongoliska folken.

Det första europeiska fartyg, som såg Australien (1606), var ett holländskt, Duifken (Dufvan). Det for 300 sjömil längs efterkusten utan att för invånarnes vilda sinnelag våga undersöka landet längre in. Redan samma år upptäcktes af don Luis Vaes de Torres det efter honom benämda Torressundet, som skiljer Nya Guinea från Australien. Hädanefter uppsöktes Australien i synnerhet af holländarne och benämdes derför äfven efter deras land; ja, flere delar deraf fingo namn efter sina upptäckare, såsom 1622 Cap Leeuwin, 1623 Nuijts' land och Arnhems land, 1628 De Witts land. Ar 1642 upptäckte Tasman den stora, söder om Australien belägna ön och benämde den efter den då varande generalståthållaren van Diemen Van Diemens land. (Sedan 1853 är denna engelska kolonis officiela namn Tasmania). Man ansåg länge ön för Australiens södra udde, tills den engelske kirurgen Bass 1796 upptäckte det efter honom benämda Basssundet. James Cook har mycket bidragit till närmare kännedom om Australien; han seglade 1770 utefter hela östkusten, upptäckte Botanybay och Port Jackson samt tog högtidligen denna del af ön i besittning för den britiska kronan. Den beskrifning derom, som Cook efter återkomsten meddelade i sitt fädernesland, ledde den britiska regeringens uppmärksamhet på denna obekanta vrå af jorden, som man ansåg högst lämplig för en koloni. Från den tiden härröra de grundligare kustmätningar, som i vårt århundrade fullbordades af Flinders, King, Murray med flere, hvarvid man dock alldeles lemnade ur sigte en utforskning af landets inre. Men äfven i detta afseende skulle det blifva annorlunda. Ar 1788 skickades Arthur Phillip som förste guvernör med en eskader till östkusten för att der grunda en förbrytarkoloni. Från denna koloni, som först bestod af 212 frie, 775 förbrytare och ett motsvarande antal soldater, utgingo, sedan den efter hand vunnit styrka, nya forskningar, som dock till en början endast sträckte sig till kustslätten. För detta ändamål skedde på olika punkter af den australiska kustlinien nya koloniseringar, såsom anläggandet af städerna Melbourne och Adelaide i fastlandets södra och Sydvestra del, nybyggena på vestkusten, vid Svanfloden, King Georges sund, Port Leschenault och Flindersbay, äfvensom nybyggena på Tasmania, der redan 1804 en förbrytarkoloni anlades i Hobarttown af engelsmannen Bowen. År 1838 grundlades i norra delen af landet, vid Port Essington, staden Victoria, hvarigenom vans en förbindelse mellan Indien och Australien, som varit af stort inflytande på samfärdselns vidare utveckling. Bland alla dessa kolonier bibehålla de vid den östra och södra kusten den största betydelsen, enär de, synnerligt understödda genom metallrikedom och kraftigt betesland, på den senaste tiden mäktigt uppblomstrat. Från dem, der europeernes australiska liffunnit sin medelpunkt, ha de verksammaste väckelserna till det inro landets utforskning kommit.

Redan i början af vårt århundrade hade engelsmannen Evans bemödat sig att uppdaga Murrays många bifloder, fastän han ännu icke kände sjelfva hufvudfloden. Hans bemödanden kröntes af de vackraste framgångar och fortsattes 1817 af Oxley, i det denne framträngde ända till bifloderna Castlereagh och Darling.

104. Bland Blå bergen (Aspleys vattenfall). Efter Thetis' atlas. (Jfr s. 311).

Ännu betydelsefullare för kännedomen om landet voro Humes och Howells resor till lands. Den förre förenade sig 1829 med kapten Sturt till en ny upptäcktsresa och fann dervid Darling, en flod, som med sina sidoarmar genomflyter en större del af landet än något annat af Australiens vattendrag. Af ännu större inflytelse, på Sydaustraliens kolonisering blef Sturts upptäckande af Murrayfloden, en flod, som ännu 50 mil från sin mynning har en bredd af 350 meter och är utomordentligt vattenrik.

De under åren 1831—1836 af sir Thomas Mitchell och Allan Cunningham företagna tre resorna till det inre af sydöstra Australien uppdagade detta inlands fruktbarhet, som man icke hade väntat på grund af Australiens, i synnerhet dess sandiga kuststräckas så öde och ökenartade karakter. De funno i det inre talrika bergsträckor och vida, gräsrika slätter, vattenrika floder, som slingra sig genom präktiga, dock icke ogenomträngliga urskogar, humusrika, för odling lämpliga fält och stora slätter, så att de förvånade upptäckarne gåfvo denna landsträcka det löftesrika namnet Lyckliga Australien (Australia felix).

Redan få år derefter företog sir George Grey en resa inåt landet från nordvest, från Hannoverbay, och fann icke blott hela skogar af araukarier, en bland de ädlaste barrträdsarter, som är spridd öfver hela den australiska arkipelagen, utan äfven ett bland de märkvärdigaste löfträd, ett slags baobab eller apbrödträd. Kolonisterne kalla detta märkvärdiga träd gouty-stem-tree, det vill säga giktstam. (Dess botaniska namn är adansonia Gregorii). Det öfverraskande hos detta träd är stammens i jemförelse med grenbildningen alldeles onaturligt stora omfång, som af de resande i början ansågs för verkan af en sjukdom eller en missbildning, tills de öfvertygade sig, att de helt unga plantorna hade samma vanskapliga utseende som de äldsta träden. Man fann träd med 10—80 meters omfång, hvilka upp till grenbildningens början icke voro stort högre. I stället för ved har trädet en nästan köttaktig, svampig, ytterst saftig cellväfnad, som lemnar menniskor och djur ett förträffligt törststillande medel. Synnerligt gerna utsuga fåren den syrliga saften ur de lösa spån, som med ringa möda kunna uthuggas ur stammen.

Greys resa var ett djerft företag och åtföljdt af de största faror och ansträngningar. Öfver allt visade sig infödingarne fiendtliga. Grey sjelf blef strax i början farligt sårad af ett kastspjut, hans enda följeslagare dukade under för hungern. Af denna resa inhemtar man, att alla oaser på vestkusten längre in i landet äro omgifna af öknar, i hvilka siroccoartade vindar, strömmande från det inre, verka och, liksom de i det afrikanska Sahara, ofta på några få timmar komma säden att gulna. Alla floder kunna blott betraktas som regnfloder, som under den torra årstiden visa sig som uttorkade insänkningar.

Ännu djerfvare var den af den engelska regeringen och kolonisterne under ledning af Eyre utrustade och 1840 började expeditionen till utforskande af norra delen af Sydaustralien. Vida, ogästvänliga landsträckor längs Flindersrange och andra berg, som omgifva Torrenssjön, genomvandrades af honom utan annat sällskap än en infödd gosse, i det han icke sällan var 100—120engelska mil före sina öfriga reskamrater. Under sitt djerfva framträngande öfver tort eller buskbeväxt land undgick den modige Eyre ofta blott på underbart sätt förderfvet. På dricksvatten var den största brist, till och med under en sådan årstid som augusti, då man skulle haft öfverflöd deraf att vänta, och fann man källor, voro de saltaktiga. Hans hästar störtade, intet träd kunde upptäckas, och likväl lyckades han nå sitt mål. Genom denna resa visade det sig som en tröstlös visshet, att från Russelbergen till Spencerviken, längs en kuststräcka af mer än 800 engelska mil, icke i hafvet utgjuter sig en enda flod, som kunde häntyda på tillvaron af ett högland eller vattenrika höjder i det inre, en företeelse, som icke förekommer på något annat ställe på jorden. Det oaktadt har just detta område på den senaste tiden blifvit skådeplats för icke få djerfva företag. 105. Ludwig Leichhardt. Men till och med Eyres undersökning af Australien skulle öfverträffas af en ännu djerfvare man, tysken Ludwig Leichhardt. Född den 23 oktober 1813 i Trebatsch vid Beeskow i kretsen Lübben af föga bemedlade föräldrar, hade han redan tidigt sökt att genom sjelfålagda umbäranden stålsätta sin just icke starka kropp, studerade först i Gröttingen språkvetenskaperna, men vände sig sedan, på tillskyndan af sin ädelmodige vän Nicholson, till naturvetenskaperna, följde derefter sin vän på en resa genom Frankrike och Italien samt inskeppade sig 1841 till Sidney, der han genom geologiska och andra naturvetenskapliga studier

förberedde sig för sina stora planer. Till främjande af sina studier genomströfvade han inom två år omkring 2 500 engelska mil land i alla kompasskifvans riktningar, vande sin kropp vid alla umbäranden och lärde sig noga känna Australiens natur. Sålunda förberedd, uppbröt han den 14 augusti 1844 från Sidney till Moretonbay, vid Australiens mellersta östkust; han uppnådde den lyckligt och började härifrån den 30 september sin upptäcktsresa. Han var blott utrustad med det nödvändigaste, som några deltagande vänner i Sidney hade gifvit honom, med de oumbärliga lifsmedlen för6 - 7 månader, 16 oxar, 15 hästar och 7 följeslagare af engelsk och australisk härkomst, hvilka ofta mera hindrade än hjelpte den resande. Endast få instrument och vetenskapliga hjelpmedel, en sextant, en artificiel horisont, en kronometer, en handkompass och en liten termometer, hade han med sig; kostnaderna för hans resa voro beräknade till 900 thaler (2 400 kronor), och med denna summa utförde han ett företag, som misslyckats för den berömde australiske resanden Mitchell trots hans betydande hjelpmedel, som belöpte sig till 1 000 pund sterling (18 000 kronor). Leichhardt höll sig i början längs efter östkusten, öfvergick ett antal större och mindre floder och framträngde utöfver södra gränsen af halfön, der lians följeslagare Gilbert dödades af de svarte. Derefter vände han sig, mestadels på ett afstånd af 8—10 geografiska mil från kusten af Carpentariaviken, först åt söder, sedan åt vester, slutligen åt nordvest, hvarvid han hade att öfvergå ett större antal floder, som utföllo i viken. Från Wickhamfloden gick han tvärs igenom Arnhems land och anlände den 17 december 1845 till Victoria. Han hade på 16 månader fullbordat en öfver 650 geografiska mil lång resa genom en vildmark, en resa, som af de fleste ansetts icke blott för ytterst farlig, utan äfven med hans ringa medel för overkställbar. Mången smärtsam förlust hade han att beklaga; så måste han med tårar i ögonen offra till och med sin betydande trä- och växtsamling åt lågorna, då hans lastdjurs tillstånd kräfde det; det oaktadt var han så lycklig att af de till slägt medtagna oxarna kunna återföra en till Victoria vid Port Essington, och af sina hästar hade han blott förlorat en, så att ingen af hans följeslagare tvungits att resa till fots, hvilket med det heta klimatet mycket snart skulle ha upprifvit hela expeditionen. Växtverlden äfvensom jordbildningen i många af de genomresta trakterna fann han så lika dem i europeiska land, att han ofta trodde sig förflyttad dit. Leichhardt rönte i Victoria det vänligaste mottagande, hemtade sig efter strapatserna och for genom Torressundet tillbaka till Sidney, dit han lyckligt anlände den 29 mars 1846. Der hade man redan ansett honom förlorad och skrifvit griftqväden öfver honom; med så mycket större glädje firades nu hans återkomst, hvarom underrättelsen med fabelaktig hastighet spridde sig; belöningar och ärebetygelser egnades honom af England och Frankrike; endast hans eget fädernesland, Tyskland, teg. Ännu två resor företog Leichhardt till Australiens inre i afsigt att framtränga från öster till vester, men de förfärliga ansträngningarna, de hotande farorna, sjukdom och utmattning äfvensom de till föda medtagna djurens bortspringande tvungo honom att återvända från den första, hvaremot han på den andra, som han anträdde i december 1847, spårlöst försvann med alla sina följeslagare. Allaåtgärder, som sedan vidtagits för hans uppsökande, ha blifvit utan frukt; enligt all sannolikhet har han mindre dukat under för anfall af fiendtliga infödingar, som nästan alltid visa sig fega gent emot flere europeer, än fast mera för det inre Australiens fruktansvärda natur, som allt efter årstiden utmärker sig än genom den mest ihållande torka, än genom giftutandande träsk, än genom en förfärlig hetta och derigenom förorsakad vattenbrist.

Den käcke resanden Leichhardts sorgliga öde kom forskningen att afstanna för flere år, tills i juli 1855 A. C. Gregory, som redan 1848 berest och vidgat kännedomen om kolonien vid Svanfloden i Vestaustralien, sjöledes begaf sig till norra kusten, vester om Arnhems land, för att undersöka den der utmynnande Victoriafloden. Han återvände till Adelaide utan att ha upptäckt några märkliga trakter. År 1860 förbereddes samtidigt två expeditioner, som hade till syfte att genomströfva fastlandet från söder till norr, den ena ett enskildt företag under Mac Dougall Stuart och med Adelaide till utgångspunkt, den andra under Robert O'Hara Burke och Wills. Till den senare från Melbourne utgående upptäcktsfärden slöto sig flere tyskar, bland dem målaren och naturforskaren L. Becker och expeditionens läkare Beckler Mac Dougall Stuart begaf sig först utaf, planterade på det efter honom benämda Central mount Stuart i det inre af fastlandet den engelska flaggan 1 000 meter öfver hafvet och kom omkring 50 till 60 mil nära Carpentariaviken, men blef här, så nära målet, af fiendtliga infödingar tvungen att vända om. Burke och hans förste officer och astronom Wills voro tyvärr för oerfarna för ett så svårt företag, och endast denna omständighet kan det tillskrifvas, att expeditionen icke lemnade något bättre resultat. Olikt alla andra hade de resande af regeringen i Victoria utrustats med 25 kameler och fått ett stort

antal hästar och vagnar äfvensom rikliga förråd. På två särskilda platser hade Burke qvarlemnat förråd af lifsmedel, sist vid Coopers creek, hvarifrån han den 16 december 1860, åtföljd af Wills och två andra, uppbröt för att söka uppnå Carpentariaviken. Väl nådde denna lilla skara den 11 februari 1861 vikens strand, men deras återfärd till Coopers creek dröjde längre, än de förmodat, och då de den 21 april inträffade der, funno de lägret öfvergifvet. För svaga att följa efter afdelningen, som först dagen förut tågat derifrån, omkommo Burke och hans kamrater till följd af de utståndna strapatserna och hunger. Man hade åt dem qvarlemnat lifsmedel, men dessa förmådde icke längre stärka deras sjunkna lifskrafter. Blott en ung man, vid namn King, undgick sina följeslagares sorgliga öde; han upptogs af en vänligt sinnad stam infödingar och lefde hos den, tills han den 15 september 1861 återfans af A. Howitt.Så snart nämligen genom de under tiden återkomna afdelningarna underrättelse kom till Melbourne, att Burke och Wills efter all sannolikhet vore förlorade, utsändes genast, 1861, åtskilliga expeditioner för att uppsöka och, om de lefde, understödja dem. A. Howitt begaf sig från Melbourne norr ut, följande Burkes spår. Mac Kinlay utgick från Adelaide, och Landsborough, som kolonierna Victoria och Queensland sändt sjöledes till Carpentariaviken, började derifrån sin forskning i sydlig riktning, medan från Queensland Walker fullföljde samma syfte. Howitt var så lycklig att finna King vid lif hos den förut omnämda infödingsstammen; han förde honom till Melbourne och afhemtade sedan, tagande vägen öfver Adelaide, äfven Burkes och Wills' ben. Mac Kinlay och Landsborough hackades att genomtåga fastlandet och göra många vigtiga upptäckter. Den förre uppnådde Queensland och kusten, vid Rockhampton, medan den senare återsåg den först vid Melbourne. Walker uträttade icke mycket. Burkes och Wills' minne är förevigadt genom en vacker bronsstaty i Melbourne. Men under detta olyckliga tåg utgick 1861 Mac Dougall Stuart åter igen från Adelaide mot norr, och denna gång lyckades det honom fullkomligt. Den 24 juli 1862 planterade han den engelska flaggan på norra kusten af Arnhems land. Nu inträdde åter, oberäknadt smärre enskilda expeditioner och några resor i vestra Australien, flere års stillestånd i utforskandet af Australiens inre, tills Ferdinand von Müller, direktör för botaniska trädgården i Melbourne, 1866 genom offentliga insamlingar anskaffade medel till utrustande af en ny expedition, som hade den uttalade afsigten att uppsöka spåren eller lemningarna af Leichhardt. Ledningen af denna upptäcktsfärd anförtroddes åt Mac Intyre, en man, som redan dels på egen bekostnad, dels på uppdrag af regeringen företagit flere smärre forskningsresor. Kort efter anträdandet af sin resa dog emellertid Mac Intyre, likaledes kort derefter hans båda efterträdare, och expeditionen måste upplösa sig utan resultat.

Det skulle föra oss för långt att uppgifva eller följa alla de smärre resor, som företagits för landets genomforskning, i synnerhet i senare tid; till slut må derför endast nämnas John Forrest, hvilken 1869 bereste en del af den vestaustraliska vildmarken och måste förklara största delen deraf för värdelös, samt jemte honom den djerfve Ernst Giles.

Denne anträdde den 13 augusti 1872 från Chambers Pillar sin resa, åtföljd af sin vän Carmichael och Robinson. Man ville uppsöka Murchisons källor och derifrån uppnå vestkusten. De resande funno en af tre från öster till vester löpande kedjor bestående bergsträcka, som man gaf namnet Liebig mountains; högsta punkten derå fick namnet Mount Musgrave. Vidare fannman en väldig, men för tillfället uttorkad saltsjö, som man kallade Lake Amadeus. Brist på lifsmedel tvang de resande att här vända om. Ar 1874 företog Giles å nyo en resa till Vestern. Men äfven denna gång uppnåddes icke syftet. Han påträffade en oas med förträfflig jord och upptäckte icke långt från kolonien Sydaustraliens gräns en sjö med sött vatten. Då de öknar, som omgåfvo oasen, voro ogenomträngliga, vandrade Giles tillbaka till fots, med en vattenkagge på ryggen. Lika fruktlös var den kort derefter af John Ross för samma ändamål företagna resan. Deremot lyckades den företagsamme Giles att 1875 ändtligen uppnå sitt mål: i maj uppbröt han med sin karavan och anlände efter de mest vexlande öden den 18 november till Perth. Hume sökte upptäcka Leichhardts spår, men fann dervid sin död. Efter så många misslyckade försök att fatta fast fot i landets inre och upptäcka för kolonisering lämpliga platser tyckes det vara ådagalagdt, att Australien endast vid kuststräckorna har egentliga kulturlandskap; det inre skall, så långt det lämpar sig för födande af hjordar, förblifva förbehållet boskapsskötselns idkare. Men dessa kuststräckor hafva, tack vare kolonisternes drift samt den stora rikedomen af metaller och andra fördelar, som icke äro att underskatta, tagit en icke anad lyftning. Australien är för produktionen af ull ett af de vigtigaste land. Man

antager, att för närvarande icke mindre än 40 millioner får beta på fastlandet, Tasmania och New-Zealand. Af icke ringa betydenhet är hornboskaps- och hästafveln i New-South-Wales och Victoria, Landtbruket utvecklar sig mer och mer, men skulle dock ha tagit en större utsträckning, om icke hittills en så stor mängd arbetsföra män varit syseisatt på guldfälten. — Der ännu för kort tid sedan den vilda urskogen var utbredd öfver landet, resa sig nu blomstrande, idoga städer; der fordom den svartes gångstig slingrade sig genom busksnåren, jagar nu ånghästen fram på jernskenorna; der den arme infödingen med spjutet stakade fram sin bräckliga barkbåt, drager nu ångfartyget stolt sin fåra på de skummande böljorna, och der ett beklagansvärt folk dukar under i den hårda kampen för tillvaron, grundar ett annat menniskoslägte mäktiga och fria stater. Hela djur- och växtverlden är fullständigt afvikande från de öfriga verldsdelarnas. De största däggdjuren äro kängurun, vombaten, den stora flygande hunden och den ilskna dingon eller den australiska vilda hunden; vidare bland pungdjuren den märkvärdiga pungråttan, som är en känguru i smått, likaledes hoppar på begge bakbenen, lefver i ihåliga träd och rör sig med stor hastighet. Jagten på detta djur skänker mycket nöje. Ännu märkvärdigare, ja, kanske det märkvärdigaste djur i skapelsen, är näbbdjuret. Det förenar ett fyrfotadjurs egenskaper med en fågelsoch en fisks. Dess nos liknar fullkomligt en anknäbb, och på fötterna har det simhud. Det har en kort, bred svans, lik bäfverns och tätt besatt med borstiga hår. Man finner det ofta i floderna; djupt vatten älskar det icke, badar gerna i en grund pöl, men stannar sällan längre än en qvart deri. Dess föda består af småfisk och insekter. Till Australiens märkvärdigaste fåglar hör emun eller kasuaren. Han är en jättefågel, 2 1/4 meter hög, och hans borstlika fjädrar äro ett mellanting mellan fjädrar och hår; flyga kan han icke, men springer så fort, att man behöfver mycket snabba hundar för att upphinna honom. Han skall uppnå en betydlig vigt. Utom honom förtjena ytterligare särskildt nämnas svarta svanen och den praktfulla lyrsvansen. Egendomlig som hela det australiska fastlandet är äfven dess växtskrud. I det stora hela kan den jemföras med södra Afrikas utan att dock sammanfalla dermed. I främsta rummet se vi i utomordentlig utbredning akacian och eucalyptus, som af kolonisterne kallas gummiträdet. Ett europeiskt öga kan ej annat än med förvåning betrakta det senare, då den tid inträder, då den gamla barken lossnar från stammen, en företeelse, som kan jemföras med fåglarnas ruggning. De då synligblifvande ljusfärgade inre lagren af barken gifva stammarna ett underligt skäckigt utseende. De utsvettas det renaste gummi, och det i stor mängd, samt locka till sig papegojlika fåglar, som afslicka den söta saften.

Der jorden eger tillräcklig fuktighet, uppnå gummiträden så jättelika former, att de riktigt komma att stå i spetsen för alla växtverldens jättar. Man har med rätta beundrat de kaliforniska mammutträden (sequoia), men här öfverträffa eukalypterna allt tänkbart. Allt är sagdt, när man hör, att somliga arter uppnå en höjd af 150 meter. Derför höra också gummiträden, så väl som virkesträd som i andra afseenden, till de värdefullaste bland alla växtformer. Högst öfverraskande under sådana förhållanden är förekomsten af väldiga barrträd. Australiens fastland eger två sådana: bunya-bunyaträdet (araucaria Bidwillii) och moretonbay tallen (a. Cunninghami), båda i de östra delarna (New-South-Wales), båda lemnande ätbara nötter, som för infödingarne äro af stor betydelse, båda af vördnadsbjudande höjd (ända till 49 meter). Alldeles egendomliga äro grästräden (xanthorrhoea), som helt och hållet erinra om de beslägtade yuccaarterna i de mejikansk-tejanska stepplanden. Bildande en låg stam, utveckla de på dess topp en tät knippa af gräslika, åt alla sidor nedfallande blad, ur hvilkas midt en lång blomstängel höjer sig. Liksom ormbunksträden, företräda de, der de förekomma, palmformen. Att denna likväl uppträder först i den tropiska delen, är naturligt. Dock utgör den här ingenting annat än en påminnelse om de egentligapalmlunden, medan den rikligen uppdyker redan i det angränsande indiskt-malajiska öhafvet. Det gifves blott några få arter, bland dem den smärta bangalapalmen (ptyclosperma elegans) och den ståtliga kålpalmen (livistonia australis). I fråga om saftiga näringsmedel står deremot Australien, i förhållande till sitt omfång och mångfalden af sina växter, efter alla verldsdelar, södra Afrika måhända undantaget. Knapt nog att en, gräsväxt, coolan (panicum lævinode), och äfven detta blott på en inskränkt rymd i nordöstra delen, lemnar ett slags säd. Dock har den icke framkallat något åkerbruk. Intet under då, att australern äter allt hvad ätbart är, från de vidrigaste insekter och deras larver ända till den läckra kängurun, från den eländigaste nardufrukt (marsilea hirsuta) ända till rötterna af neckrosen (nymphæa) med mera. Det talar redan tydligt nog, att många stammar af infödingarne icke känna till eller dricka annat vatten än det, som utrinner ur qvistarna på malleybusken (eucalyptus dumosa), när de sönderbryta dem. Visserligen talar man om australiska päron, äplen, körsbär eller

dylikt, men de ha ingenting annat än namnet gemensamt med de europeiska slägtingarne. Skulle europeerne vara hänvisade till de inhemska bären och frukterna, skulle de icke få göra annat än att hela dagen, liksom de svarte, spana efter föda. Detta förekommes genom de många näringsmedel, som kolonisten lånade dels från den tempererade, dels från den heta zonen och öfverförde till Australien. I södern prunka derför mellersta Europas växter, våra sädesarter, vårt vin med mera, bredvid vitnena om en het zon, bredvid pisangen, orangen, ananas med flere. I de tropiska delarna, i Queensland, ökas, vid sidan af bomullen, frukternas tropiska karakter. Men allt inskränker sig till den yttersta kustranden; det inre är äfven i botaniskt och nationalekonomiskt afseende ännu på många sätt en bok med sju insegel.

Men låtom oss kasta ännu en blick på befolkningen. Den är ytterst svag, ty antalet af Australiens urinvånare belöper sig väl för närvarande svårligen till mer än 40 000. De infödda australnegrerne höra till papuarasen och stå ostridigt på det lägsta trappsteget af civilisation. Deras färg är snarare smutsigt svartbrun och kan icke jemföras med de afrikanska negrernes svärta. De ha en hög panna och vildt, långt, men icke ulligt hår, en tillplattad näsa och breda, dock icke tjocka läppar. Armar och ben äro smala och antyda endast ringa muskelkraft. I allmänhet äro infödingarne mycket fula, framför allt qvinnorna, hvilka, såsom fallet är hos många vilda folk, betraktas som männens slafvinnor. Infödingarnes språk är så olika, att angränsande stammar knapt kunna förstå hvarandra. Kannibalismen skola de visserligen ännuvara tillgifna; dock har sträng uppsigt från engelsmännens sida dragit försorg om, att denna och andra laster, som voro dem egna, numera uppträda blott mycket enstaka. Vanligtvis älska infödingarne icke tvånget af kläder. Under kalla vintrar kasta de öfver sig ett af opossum- eller känguruskinn hopsatt, med senor eller något grässlag konstigt sömmadt skynke. Australiens infödingar känna icke till några fasta boningsplatser. Då de vanligtvis vidt och bredt omkring söka efter föda, kunna de icke befatta sig med inrättande af bostäder; också behöfva de i ett så mildt klimat i allmänhet icke sådana. Några stänger och grenar, några qvistar,

106, 107. Australiska infödingar. Man och qvinna.

lutade mot ett kullfallet träd, eller skyddet af ett upphängdt täcke af opossumskinn är allt hvad de behöfva, Allt efter som vinden vexlar om, vända de omkring sina så kallade boningar. Före de hvites ankomst var det aldrig brist på passande föda, lika litet som nu, då infödingarnes antal sammansmält och invandrarne icke taga de uraustraliska lifsmedlen i anspråk för sig. Rörande födan ha de vissa, bestämda stadganden. Sålunda kunna barn under tio år äta allting. Gossar få icke förtära kängurukött, lika litet som honor eller nyfödda ungar af något djurslag. Flickorna är det icke tillåtet att äta af tranor och wallabyhanar. Unga män är det förbjudet att förtära svarta änder, örnar, ormar och ungar, som ännu

bäras i pungen. Gamla personer kunna liksom barnen äta hvad de vilja. En älsklingsrätt för infödingarne är ett slags stora hvita maskar, som de uppgräfva ur jorden; äfven tycka de om köttet af ormar och ödlor; största delen af deras föda består emellertid af köttet af de talrika kakaduerna, papegojorna och andra skogens djur jemte det af fiskar, sköldpaddor, grodor med mera. Infödingen för ett behagligt lif på sitt sätt. Hans hustru (lubra) samlar rötter, och blott när det behagar honom, går han med spjut och bumerang på jagt. Med yxan gör han hastigt i barken passande inskärningar för tårna och kan på sådant sätt skickligt klättra upp i det högsta träd. Uppkommen undersöker han ett eller par hål i murknande grenar, i hvilka han förmodar någon opossum finnas; han drager ut den vid svansen och kastar ned den till de lurande hundarna. — För invandrarne blefvo infödingarne i början besvärliga derigenom, att de betraktade fårhjordarna som sin egendom och ur dem allt efter behof fylde sitt köttförråd, tills man bibragte dem de europeiska begreppen om mitt och ditt. — Deras vapen bestå hufvudsakligen af ett 1 1/2 — 2 meter långt spjut med en spets af känguruben, en kastkäpp och bumerangen. Den senare är ett omkring 1/2 meter långt, 2 centimeter bredt och vid pass 1/2 centimeter tjockt skärformigt stycke af det hårda träet af en eukalypt (notelæa ligustrina), hvarmed de kunna kasta på och temligen säkert träffa ett eller annat föremål på ett afstånd af ända till 20—30 meter. Alla resande berätta, att de aldrig sett europeer, som kunnat så förträffligt förfärdiga och med sådan skicklighet begagna detta vapen. Deras strider, som mestadels uppstå angående röfvade flickor af andra stammar, likna mera en kämpalek än en allvarlig strid, ty det är en sällsynthet, att någon dervid får ett dödligt sår. De begge partierna, hvartdera 20 till 25 man starkt, med

qvinnorna bakom, allesammans nakna, uppställa sig midt emot hvarandra, och två af de mest intresserade framträda. Den ene tager, i högsta grad retad genom mustiga skymford af motståndaren, sin klubba och gifver dermed den andre ett slag i hufvudet, som för en kort stund sträcker honom till marken. Sedan den träffade rest sig upp, gifver han å sin sida motståndaren ett slag, och så snart motståndaren fallit, störta begge partierna under allmänt skriande, i synnerhet af qvinnorna, löst på hvarandra. — Missionärerne ha haft blott föga framgång i sina bemödanden att omvända de infödde till kristendomen, enär dessa före deras ankomst hvarken kände till någon gud eller bönen. Hos newzealändarne och söderhafsöborne förhöll det sig annorlunda. Dessa vände sig till någon gudom om skydd och hjelp, innan de foro ut att fiska. Utvecklingen af deras sinne för tillbedjan var ett hjelpmedel förmissionärerne. 3Jen detta sinne fattades helt och hållet Australiens urinvånare. Religionens väsen är så främmande för deras natur, att på sin allra högsta höjd först efter flere generationer någon, om än ringa frukt skulle kunna väntas, och under tiden har rasen dött ut. Det har icke fattats allvarliga försök att undervisa dem i kristendomen. Skolor för barnen ha här och der uppstått, och nitiska missionärer ha lärt och verkat bland dem. Men allt detta hjelper blott för ögonblicket; stammens öfriga medlemmar, som under sina ströftåg komma i närheten af de »tämde», förföra dessa, hvilka blott allt för gerna följa sina landsmän, och alla glömma de under sitt kringströfvande det nyss mödosamt lärda. — Deras tro, att de efter döden åter skola uppstå som hvita, är märkvärdig nog.

Huru mycken möda än den menniskovänliga engelska regeringen må göra sig att kläda dem och förse dem med lämplig föda för att hindra deras utdöende, så skola dock inom kort tid urinvånarne vara nästan helt och hållet försvunna. På Tasmania har för få år sedan den siste infödingen afgått med döden. Deremot ökas synbart den europeiska befolkningen; i synnerhet är det engelsmän och irländare, som nedsätta sig i kolonierna. Lockade af guldfälten, invandrar årligen ett stort antal kineser i Victoria och New-South-Wales; dock blifva dessa i allmänhet icke bofasta och lemna åter landet, sedan de förvärfvat sig en för deras anspråkslösa fordringar tillräcklig penningsumma. I kolonien Victoria fans 1871 ett antal af 17 700 kineser.

Den britiska regeringen betraktar Australiens fastland som sin egendom och har gjort sina anspråk gällande genom att anlägga kolonier på de förnämsta kuststräckorna. Den äldsta af dem är New-South-Wales, dit först 1788 till deportation dömda förbrytare öfverfördes för att der bilda nybyggen. Från New-South-Wales grundades 1803, likaledes i främsta rummet som förbrytar-koloni, Tasmania (förut kalladt Van Diemens land). Kolonien Victoria, förut som provinsen Port Phillip eller Australia felix hörande till New-South-Wales, upphöjdes 1851 till sjelfständig provins, äfvensom kolonien Queensland 1859 bildades af de norra delarna af New-South-Wales. Kolonierna West-Australia och South-Australia anlades omedelbart af moderlandet, den förra 1829, den senare 1836.

Sedan 1865 har kolonien South-Australia, som sträcker sig från norra till södra kusten och såsom en bred remsa drager sig tvärs igenom hela fastlandet, blifvit delad i tre delar, i det den närmast norr om det egentliga, ursprungliga South-Australia belägna mellersta delen blifvit döpt till Alexandraland och den nordligaste återstoden med nybygget Palmerston till Northern-territory(Nordaustralien). Detta Alexandraland omfattar fastlandets centralkärna och är, så när som på en liten, omkring 7 geografiska mil lång kuststräcka vid Carpentariaviken, alldeles utestängdt från hafvet. Nordaustralien är liktydigt med det nästan på alla kartor så kallade Arnhems land, hvilket namn dock utan allt berättigande utsträcktes till hela den mellan Victoria-river och Carpentariaviken belägna halfön; tvärt om tillkommer detta namn blott den nordöstra delen deraf. För öfrigt har hela nordkusten först i senaste tid blifvit föremål för särskild uppmärksamhet; den är i allmänhet till följd af de utanför den belägna klipporna och korallrefven svårtillgänglig och blef ända till den senaste tiden blott sällan besökt.

Enligt den nyaste officiela census af 1873 belöper sig alla dessa koloniers sammanlagda areal till 139 762,4 geografiska qv.-mil med 1 776 500 invånare. Northern-territorys folkmängd är för närvarande ännu så ringa, att vi icke ha några noggranna underrättelser om dess storlek.

Australiens klimat skiljer sig väsentligt från det i andra land. Stenbockens vändkrets delar Australien i två olika

delar, så att medelklimatet i den mindre, norra delen är tropiskt, det i den större, södra delen deremot tempereradt. Den anmärkningsvärdaste, men tillika den ofördelaktigaste karakteren hos klimatet är den ofta längre tid räckande torkan. En annan egendomlighet är den hastiga vexlingen af hetta och köld, så att icke sällan inom en timme termometern faller 10 till 11° R. Åskväder och förhärjande hagelstormar inträffa ofta nog i södra Australien, i synnerhet om sommarn. I norden, det tropiska Australien, förekommer den indiska monsunens omskifte: under den torra tiden blåser öst-, under regntiden vestmonsunen. I södra Australien är den rådande vinden Södra oceanens sydvestvind; dess inflytande når djupt in i det inre landet. I motsats till honom står den glödheta nordvestvinden, som från det inre landet blåser öfver de torra, af solstrålarna upphettade slätterna åt kusten till och verkar menligt på allt organiskt lif. Vid en stundom plötslig omkastning till denna vind stiger termometern ofta inom en fjerdedels timme 20° R., och lika hastigt faller den i motsatt fall. Med undantag af denna heta vind är klimatet i fastlandets östra och södra delar angenämt och äfven mycket sundt. — I de tempererade delarna inträder regntiden vanligen i början af vintern; deremot är i Australiens tropiska delar sommarn den våta årstiden. — Snö och is visa sig blott i de högre, bergiga delarna, der, såsom till exempel på Mount Kosciuszko, snön ligger qvar under största delen af året. I Sidney har man, så långt man vet, endast en gång (1836) sett snö. I allmänhet är klimatet mycket fördelaktigt för helsan, så att epidemiska sjukdomar äro nästan okända. Ögonsjukdomargöra ett undantag derifrån; de förekomma ofta och äro en följd af den damförande nordvestliga vinden. För bröstsjuke är klimatet, i synnerhet på Sidneys bredd, mycket förmånligt.

Det ligger i landets beskaffenhet och är vid sådana klimatiska förhållanden förklarligt, att Australien företrädesvis blott i kusttrakterna kan ha egentliga kulturlandskap; det inre skall, för så vidt det lämpar sig för födande af hjordar, blifva idkarne af boskapsskötsel förbehållet. I de för åkerbruk lämpliga trakterna odlar man med framgång alla europeiska sädesslag, äfven trifvas förträffligt sydfrukter, bomull och tobak, men i synnerhet förtjenar vinodlingen all uppmärksamhet; redan har i åratal i kolonierna druckits en förträfflig inhemsk drufsaft, som äfven finner väg till Europa och Amerika.

Af mineral finnas och tillgodogöras i Australien hufvudsakligen granit, sandsten, basalt, kalksten och qvarts. På många, tyvärr nästan otillgängliga ställen har man funnit vacker marmor, porslins-och krukmakarlera, På östra kusten, ofvanför Sidney, bearbetas vid Newcastle rika, mäktiga stenkolsflötser. Brunkol (lignit) finnas äfvenledes i större lager, och man börjar tillgodogöra sig dem. Men i synnerhet är Australien rikt på ädla metaller och förnämligast på guld. Guldvaskarne inskränka sig för närvarande hufvudsakligen till kolonierna Victoria och New-South-Wales, »dock har man funnit guld äfven i Queensland och South-Australia, ja, äfven från Carpentariaviken har guld redan då och då funnit väg till Sidney. Det är höjdt öfver allt tvifvel, att så väl i norden som i det inre landet ännu mera betydande guldfält skola upptäckas. Sedan guldfältens upptäckt 1851 till slutet af 1868 har man från Australien utfört för omkring 163 millioner pund sterling eller nära 3 000 millioner kronor. Men icke blott på guld är Australien rikt, utan äfven på andra metaller, i synnerhet koppar, som hufvudsakligen tillgodogöres i South-Australia och Queensland. I den sist nämda kolonien finnes den i särdeles rika malmer. Gediget silfver anträffas äfven då och då och fås i synnerhet i Victoria i icke obetydliga massor. Bly och tenn förekomma likaledes, det förra förnämligast i förening med kopparmalmerna. Jern förefinnes i mycket betydande massor, men tillgodogöres ännu icke till följd af de höga arbetslönerna. Några stycken gediget meteorjern ha insamlats i granskapet af Melbourne. Ädla stenar har man också anträffat i icke obetydlig mängd, i synnerhet rubiner, topaser, granater, safirer, krysoliter och diamanter. I senare tid (1869) har bildat sig ett bolag, som anlagt diamant-vaskerier i granskapet af floden Murrumbidgee. Det fann under de första två veckorna 21 diamanter, af hvilka den största hade ett värde af 200 pund sterling. Salt och petroleum fås äfven inågra delar af landet, det förra i synnerhet genom afdunstning af saltsjöarna.

De guldrikaste trakterna finnas i granskapet af Bathurst, Melbourne och Geclong, mest i uppslammadt land och qvarts, 10—12 meter under jordytan. Den, som skrifvit detta kapitel om Australien, bar sjelf uppehållit sig fjorton år i detta land, hvadan han kan tala om de der varande guldgrufvorna af egen erfarenhet, enär han vid tiden för deras upptäckt redan var bosatt i kolonien Victoria och i fem års tid varit verksam som guldgräfvare. Då han kom till ett guldvaskeri, mötte honom fullständigt nya syner. Man tänke sig en dal af 100—200 meters

längd, med vexlande bredd, på ömse sidor omgifven af en sträcka med tät skog beklädda höga kullar och genomfluten af en strid liten flod. Längs efter stranden och mellan träden på de angränsande sluttningarna voro tält uppförda eller ock hyddor af grenar, sådana man kan bygga sig på en eller två timmar. Deras antal var ganska betydligt, enär på en rymd af 1/10 svensk qvadratmil minst 5 000 menniskor voro i fullaste verksamhet. De hade sanmanströmmat på några få veckor. Äfven han och hans kamrater uppförde åt sig en hydda och gingo sedan ut att söka guld. Det ställe, som innehöll det rikaste guldlagret, låg på sluttningen af en vid flodens östra sida terrassformigt mot källan uppstigande kulle, hvilket omnämnes derför, att det är anmärkningsvärdt, att de förnämsta guldfälten alltid ha ett sådant läge. Marken var »uppslammadt land» och bestod af lager af fin sand, grus, stora qvartsstycken och hvit lera, I denna lera, omedelbart under qvartsen, låg guldet. På somliga ställen, der det först varsnades, låg qvartsen i dagen, på andra låg den väl 2—10 meter djupt. För att få söka guld måste man hos regeringen lösa ett tillståndsbevis, som utfärdades blott på en månad, kostade 30 shillings (27 kronor) och vid månadens slut måste förnyas mot erläggande af samma summa. Ingen guldgräfvare fick på en gång taga i arbete mer än 2 1/2 qv.-meter land; dock kunde flere slå sig tillsammans. Derför var denna lilla kulle, hvari det mesta guldet fans, genomborrad som ett såll; somliga gräfde, andra utvaskade vid stranden guldet medelst »tråg».

Men de betydande siffrorna af det redan vunna guldet öfverträffas vida af de rikedomar, som Australien ännu gömmer i sitt inre. År 1857 tillsatte lagstiftande församlingen i Melbourne en kommission för att anställa undersökningar om kolonien Victorias guldrikedom. Denna kommission kom enligt sin redogörelse till det resultatet, att totalvärdet af kolonien Victorias guldrikedom skulle uppgå till ett värde af 27 000 millioner pund sterling eller 486 000 millioner kronor. Visserligen är här fråga om skatter, som ännu till allra största delen hvila i jordens inre och som förstmåste upptagas, men de komma efter hand i dagen, hundra tusen menniskor äro år ut och år in syselsatta i Victorias minor, och utbytet af guld belöper sig årligen till minst 125 millioner kronor endast i denna koloni. Men till icke stort mindre torde man få uppskatta afkastningen af guldgruvorna i New-South-Wales, och i sjelfva verket lemnar Australien sedan mer än ett årtiondo tillbaka hälften af det guld, som årligen för första gången kommer i marknaden.

Det var den 15 maj 1851, som Sidney Morning Herald meddelade den första underrättelsen om upptäckten af guld vid Sommerhill-creek, nära Bathurst. En kolonist vid namn Hargreaves, som kort förut återkommit från California och öfverraskats af den stora likheten mellan klippbildningen i trakten af Batlmrst och den vid Californias guldgrufvor, hade derpå anstalt undersökningar och gjort denna stora upptäckt. Emellertid är det en verklighet, att guld anträffats i Australien redan långt förut, Redan på den tid, då vägen öfver Blå bergen (jfr afb. s. 296) bygdes, således 1814 eller 1815, påstod sig en straffånge, som arbetade på denna väg, ha funnit ett stycke guld. Men då inga flere sådana stycken lågo vid den af honom som fyndort angifna platsen och detta föreföll officeren eller uppsyningsmannen besynnerligt, beskylde man karlen för att sjelf ha åstadkommit guldet af stulna och nedsmälta ur, kedjor och dylikt och pryglade honom.

På tjugutalet anträffade fårherdar åtskilliga gånger guldstycken, och det är märkvärdigt nog, att man då icke egnade någon större uppmärksamhet åt denna sak. Särskildt hade Mac Gregor, en för detta fånge, då och då hittat guldstycken, när han var herde i Wellingtondistriktet; han befann sig i bysättningshäktet i Sidney, just då guldfebern 1851 kom till utbrott. Ett sällskap, som stod i begrepp att bryta upp till minorna, erbjöd sig att betala hans skulder, om han ville förbinda sig att under en viss tid understödja det vid guldgräfning på hans gamla platser. Naturligtvis gick Mac Gregor in på kontraktet, men då han väl en gång var bland bergen, begaf han sig nattetid derifrån och uppsökte sannolikt ensam sina »gamla platser».

Under guvernör Gipps' förvaltning förevisades i Melbourne af grefve Strzelecki guldhaltiga qvartsstycken, som han funnit under sina Utflygter i landet, och guvernören uppmanades att låta en mineralog anställa närmare undersökningar. Men Gipps fruktade de stora oroligheter, som upptäckten af guld lätt skulle kunna framkalla i förbrytarkolonien; han bad således grefven förtiga saken, och denne ingick på guvernörens önskan. Två år senare måste samme guvernör ännu än gång göra sig mycken möda, för att hemligheten om tillvaron af guld i bergen vid Bathurst skulle blibevarad; då hade B. Clarke för flere invånare i Sidney visat några guldstycken från nämda trakt. År 1844, kort tid efter detta guldfynd, men utan att derom ha ringaste kännedom, uppträdde den berömde

geologen Murchison i geografiska sällskapet i London med den förklaringen, att Australiens berg företedde en märkvärdig öfverensstämmelse med de guldförande trakterna vid Ural, och att följaktligen äfven i Australien guld måste finnas i betydande qvantiteter, hvadan han uppmanade regeringen och kolonierna att närmare undersöka saken. Man lyssnade till denna uppmaning, men icke förr, än 1848 guldfynden i California hotade att draga arbetskrafterna från Australien och Sidneys tidningar uppmuntrade invånarne att i sina egna berg söka, hvad de voro så ifriga att hemta från California,

Det var ännu i första året efter guldupptäckten, och New-South-Wales triumferade ännu öfver sitt guld såsom ett företräde framför de andra kolonierna, i synnerhet framför Victoria, då den underrättelsen kom från Melbourne, att rika guldminor funnos äfven i Port-Phillipdistriktet.

Från Melbourne hade, då underrättelsen om guldupptäckten i New-South-Wales inträffade, en sådan mängd menniskor utvandrat, att man befarade koloniens fullständiga ödeblifvande och, för att förebygga detta, tillgrep ett medel, som redan i flere områden af New-South-Wales användts med stor framgång. Regeringen utfäste nämligen ett pris för den, som funne guld inom Melbournes område, och detta skedde i slutet af september eller början af oktober 1851 i Clunes och Ballarat, det förra stället beläget 36, det senare 24 timmars väg från Melbourne. Icke långt derefter anträffades guld äfven norr om dessa ställen, i Bendigodistriktet, och under vintern 1852 uppehöllo sig endast på detta ställe 50 000 guldgräfvare, hvilka nästan alla voro så lyckliga att kunna återvända hem belastade med skatter. Somliga af dem hade på en enda dag fått guld för 5 000 pund sterling. Numera hitströmmade menniskor från hela verlden, hundratals fartyg ankommo till Melbourne, och det var ingenting sällsynt, att på en månad 20 000 till 30 000 främlingar landade. En märkvärdig täflan uppstod i de särskilda kolonierna för att utbreda de fabelaktigaste rykten om skatternas storlek, och de stackars guldvaskarne, som stodo i begrepp att bryta upp till en eller annan ort, voro en tid bortåt i förtviflan, emedan de icke visste, hvilken de skulle välja, det vill säga på hvilken de största nuggets (guldklimpar) möjligen vore till finnandes.

Då emellertid nya minor öppnades öfver allt, och då den ena guldeskorten» efter den andra anlände till städerna, blefvo menniskorna öfver allt guldgalna, och i Victoria upprepades precisalla de företeelser, som redan förekommit vid guldupptäckten i New-South-Wales. Äfven i Melbourne syntes plötsligt allt upp- och nedvändt; folket med starka lemmar och grofva händer stod högst på den sociala stegen; deras inkomster hade genom de samlade skatterna stigit utomordentligt, och i samma förhållande gingo prisen på alla varor i höjden. Lyxartiklar uppnådde fabelaktiga pris, då det fans tillräckligt med penningar och äfven personer, som gåfvo med fulla händer. En gammal soldat, som några år före guldupptäckten för sina besparingar af omkring 100 pund sterling köpt sig ett stycke jord i Melbournes omgifning, sålde samma jordstycke kort efter guldupptäckten, då det skulle användas till bygnadsplatser, för 120 000 pund sterling. Å andra sidan måste dock alla löner under 5 400 kronor höjas med omkring 50 procent, enär tjenstemännen eljest icke mera kunnat slå sig ut, och polismännen fingo, för att de skulle stanna på sina poster, dagligen 5 shillings 9 pence eller 5 kronor 34 öre utom sina rationer.

Men guldskörden var också fabelaktig. Den 9 november 1851 förde guldeskorten från Mount Alexander guld för 360 000 och från Ballarat för 130 000 kronor till Melbourne. Följande onsdag inlemnades öfver 720 000 kronor i guld, tredje onsdagen mycket öfver 900 000, och den fjerde onsdagen gick den vagn, som förde den väldiga lasten, sönder under vägen, och eskorten anlände en dag senare till staden; den gången var det 1110 kilogram guld, till ett värde af omkring 3150 000 kronor. Sedan dess har guldskörden i allmänhet ytterligare betydligt ökats, och utförseln till England räknades mycket snart blott i millioner pund sterling. Vexlingar förekommo naturligtvis; sålunda belöpte sig till exempel utförseln af guld från Australien till England under de första elfva månaderna af 1866 till en summa af 6 231 612 pund sterling, under motsvarande tid året derpå till blott 5 291 014 och från januari till november 1868 åter till 6 356 102 pund sterling.

Liksom utbytets storlek, så har ock antalet af guldfält under tidens lopp mycket betydligt ökats, och det är nu ådagalagdt, att guld förekommer i nästan alla floddalar i hela berglandet från halfön York i norr till vester om Ballarat, medan, det guldhaltiga qvartsberget ligger i dagen på stora landsträckor.

Sjelfva tillgodogörandet af guldet bedrefs i början på ett mycket otympligt sätt, och en stor del af det finare

guldet måste dervid gå förloradt. En mängd kineser har sedermera ännu en gång tagit under behandling den af europeerne redan en gång utvaskade jorden och deri funnit en lönande affär, fastän äfven deras sätt att tillgodogöra guldet ännu är af temligen ursprunglig natur. De pläga nämligen, och deri ha äfven andra guldgräfvare tagitefter dem, gräfva, en kretsformig grop af 3 eller 4 meters tvärlinie och 2 meters djup, bekläda den med trävirke och i midten på en stark ställning fästa en upprättstående stock, hvarvid, så långt den når ned i gropen, ett antal skofvelformiga bräder är fast. Om nu denna stock kringvrides medelst en vid en mycket lång stång utom gropen spänd och rundt omkring den samma gående häst, så omarbeta skoflarna den med vatten behörigen förtunnade jordvälling, hvarmed gropen fylles, tills det i den samma befintliga guldet afsätter sig på bottnen, hvarifrån det, sedan de öfversta slamlagren blifvit undanskaffade, måste flyttas i särskilda kärl för att å nyo utvaskas. Detta kallar man en puddlingmaskin.

Ofta arbetade guldsökarne tre i sällskap; två af dem voro då de egentliga minerarne, hvilka gräfde den mången gång sex eller flere meter djupa gropen, schaktet, medan den tredje ombesörjde silnings- eller vaskningsarbetet. I dessa förrättningar turade de dagligen om. Men sedan ett årtionde tillbaka har allt detta mycket väsentligt förändrats. Det planlösa tillgodogörandet af guldet har mestadels upphört, och sakens bedrifvande har kommit i händerna på stora spekulanter. De gamla fälten äro till en del uttömda till ett visst djup, och större företag, som röja ett mera bergsmannamässigt tillvägagående, ha utförts.

2. Den oceaniska överlden.

Nya Guinea. Luisiaderna. Ön Rossel. Santa Cruz. Lapérouse och d'Urville. Nya Hebriderna. Nya Kaledonien. Norfolkön. New-Zealand. Infödingar. Missionärer. Newzealändskt lin. Utveckling och nu varande förhållanden. Polynesien. Mikronesien. Karolinarkipelagen och Pelewöarna. Fidsjiöarna. Vänskaps- eller Tongaöarna. Skeppar- eller Samoaöarna. Hervey- eller Cooksöarna. Marquesasöarna. Havaji.

Redan i början af denna afdelning ha vi nämt, att den i Stilla hafvet kringspridda överlden riktigast benämnes med det gemensamma namnet Söderhafsöarna (äfven namnet Oceanien brukas, oaktadt det är den gemensamma benämningen för hela den femte verldsdelen) och att, på grund af befolkningens olikhet, fyra olika grupper låta tydligt urskilja sig. Från Australien begifva vi oss först till Melanesien, hvars läge och storlek redan angifvits i början af denna afdelning.

Framför allt är det här ön Nya Guinea, som fängslar vår uppmärksamhet. Efter den följa Luisiadernas arkipelag, Salomonsöarna, Amiralitetsöarna och arkipelagen Nya Britannien, Drottning Charlottes öar, Nya Hebriderna och slutligen Nya Kaledonien med Lojalitetsöarna.

Nya Guinea upptäcktes, om icke redan 1511, så dock säkert1526 af portugiserne, men man ansåg det för en del af Australien, tills 1606 Spanioren Torres genomfor det efter honom benämda sundet, som skiljer Nya Guinea från fastlandet Australien, och upptäckte öns södra kust. Dock först sedan 1774, då den besöktes af sjöfararne Forrest och Cook, har man närmare kännedom om denna stora ö. Dess invånare äro till en del papuaer, beslägtade med australerne, af medelstorlek, icke mycket starkt bygda och af blåsvart färg. Örsnibbarna äro genomborrade och öfver 2 centimeter långa, enär de i dem pläga som ringar bära tjocka tenar och ben. I intellektuelt och sedligt afseende skilja sig papuaerne från malajerne genom sitt otyglade väsen, för hvilket all själfbeherskning och allt döljande af lidelser äro främmande. De äro nyfikna, pratsamma och göra vid skratt och skämt stort väsen. Tro dem får man icke, menniskokött tyckes vara en af deras läckerheter. Deras boningar hvila på pålar och äro icke sällan vid hafskusten bygda i vattnet. Då holländarne 1828 gåfvo dem skänker, blefvo de temligen inställsamma; man började en byteshandel med dem, men snart betedde de sig trolöst, så att en gevärssalva måste jaga dem på flykten. Följande dagen återkommo de och dansade omkring vid stranden; deras qvinnor och barn buro trädgrenar och inbjödo under gällt skriande holländarne att komma i land. Tobak och bränvin voro älsklingsvaror för dem; deras vapen voro bågar, pilar, lansar, vackert snidade klubbor och yxor,

hvilkas blad består af en hvass sten. Deras farkoster äro långa och mycket smala, men ha till skydd mot kantring å begge sidor inrättningar af bamburör.

Nya Guinea är en af jordens största öar och hör sannolikt till de rikaste, men, oaktadt man känner den sedan tre århundraden tillbaka, dock till de mest obekanta delar af jorden. Ingen europé har ännu kunnat intränga i det inre af ön, och till och med kustranden är blott på några ställen noggrant genomforskad; ja, man kan i den mening, hvari europeen uppfattar sin ställning i af vildar bebodda land, rent af beteckna denna ö som herrelöst gods. Vestra delen af kusten är i holländarnes besittning.

Tätt öster om Nya Guinea ligga Luisiaderna. Denna ögrupp upptäcktes af Bougainville 1768 eller 1769. Endast få sjöfarande ha sedan dess besökt den; dess invånare voro papuaer, gingo nästan alldeles nakna och använde mycken omsorg på sina farkoster, som voro godt 17 meter långa och kunde rymma 25 man, men de visade sig mycket misstrogna mot europeerne och böjda för att stjäla. Till de största öarna i Luisiadernas arkipelag hör ön Rossel, i hvars närhet 1858 det på resa från Hongkong till Sidney stadda skeppet S:t Paul med en besättning af 20 man och 317 kineser led skeppsbrott. Öborne dödade och uppåto nästan allapassagerarne. Endast fyra kineser och några matroser lyckades undkomma.

Amiralitetsöarna och arkipelagen Nya Britannien upptäcktes redan 1616 af holländarne Le Maire och Schouten. Sedan dess ha de flere gånger besökts af senare sjöfarande, men förblifvit temligen okända. Invånarne befinna sig på en låg bildningsgrad. Öster om Nya Britannien ligga Salomonsöarna, upptäckta 1567 af den spanske sjöfararen Mendaña; 28 år senare sökte han dem ännu en gång, men kunde icke återfinna dem, och sålunda förgingo jemt 200 år, tills de 1767 besöktes af Carteret, 1768 af Bougainville och följande året af Surville, utan att dessa visste, att de återfunnit de förut upptäckta Salomonsöarna. De äro högländа öar, genomskurna af bergkedjor, hvilkas spetsar nå en betydlig höjd och bland hvilka några se ut som vulkaner. De talrika invånarne höra till papuaerne.

En gördel omkring lifvet är deras enda klädesplagg; de tatuera ansigte, armar och ben, måla dem äfven med rödt och hvitt samt färga likaledes sitt hår rödt. Deras farkoster eller piroger äro sammansatta af flere stycken och verkliga mästerverk af konst. För att pryda dem inlägga de dem med färgadt trä eller perlemor. Af deras krigsfartyg var ett af de största 20 meter långt och 2 meter bredt. Märkvärdiga äro deras begrafningshögtidligheter. När en fullvuxen dör, lägges hans lik på en hög ställning och gräfves en grop derunder, som upptager det lösslitna kött, som roffåglarna lemnat öfrigt. Så ligger liket, tills allt kött är borta och endast skelettet finnes qvar. Detta för man sedan till en gemensam graf, betäcker den med ett flätverk och uppför en hydda deröfver. Barnens grafvar beströr man blott med blommor. Höfdingarne, som utmärka sig genom grannlåter, i synnerhet genom en af två fjädrar bestående prydnad, stå i högt anseende. Om en undersåte af oförsigtighet trampar på sin höfdings skugga, straffas detta på stället med döden, och blott rike eller förnäme kunna friköpa sig derifrån genom uppoffring af sin förmögenhet. Höfdingarne öfver de särskilda öarna ligga ofta i krig med hvarandra; fångarne blifva slafvar och tjena segervinnaren. Om bakslugheten hos invånarne på dessa öar vitnar följande exempel: År 1828 ankrade en britisk hvalfångare i en af deras hamnar; man kom honom till möte med den största vänlighet och medförde som skänker yams och andra ätliga rötter. Redan stod kaptenen i begrepp att föra en rostad yamsrot till munnen, då en ung inföding, som händelsevis redan varit länge på fartyget, sprang fram och med häftiga åtbörder antydde, att förtärandet af roten skulle medföra döden. Man förstod honom genast, undersökte roten och fann den bestruken med ett hastigt dödande gift.Infödingarne grepo genast till flykten, men förföljdes af en hvalfångarbåt, hvars besättning sårade och dödade flere af dem.

Men vi lemna de undersköna Salomonsöarna för att besöka Santa Cruz' arkipelag. Dess upptäckare är likaledes Spanioren Mendaña, som på sin tredje resa 1595 vid sökandet efter de af honom upptäckta Salomonsöarna i stället för dessa fann den förra, Ännu en gång, elfva år senare, sågs den af den berömde sjöfararen Quiros, men blef alldeles bortglömd, tills Carteret 1767 å nyo fann den och gaf den namnet Drottning Charlottes öar. Alla till denna arkipelag hörande öar äro små och omgifna med högst farliga korallref. Deras invånare äro papuaer. De renliga och beqväma boningarna stå på pålar och äro täckta med kokosblad. Fastän invånarne visade sig vänliga

och tillgängliga mot europeerne, ja, till och med öppnade en byteshandel med dem, voro de dock lika tjufaktiga som de flesta söderhafsöbor. Alla fartyg, som lägga till vid dessa öar, måste vara noga på sin vakt, ty invånarne sakna hvarken mod eller djerfhet och krigiskt sinne.

En af de aflägsnare öarna i denna arkipelag har på den senaste tiden blifvit märkvärdig derigenom, att man här ändtligen efter mångårigt sökande upptäckte spåren efter de båda förolyckade franska fartyg, som stodo under befäl af Lapérouse. Denne, en utmärkt sjöofficer, blef 1785 af den franska regeringen med de begge vackra fregatterna Astrolabe och Boussole utsänd på en sjöresa omkring jorden. Man hade icke spart några kostnader, och ryktbara lärda män hade rest med. Så uppnådde de efter många vigtiga resultat den 26 januari 1788 Port Jackson (Sidneys hamn) och hade i februari åter gått under segel derifrån. Då man 1789 och 1790 ännu icke fått några underrättelser om sjöfararne, började man slutligen blifva allvarsamt orolig. Franska regeringen utrustade i februari 1791 två fregatter för att uppsöka Lapérouse, men dessa bemödanden voro fåfänga, fastän dessa fartyg, såsom det sedermera visade sig, hade seglat förbi Vanikoro, skådeplatsen för olyckan. Under franska revolutionens så väl som det derpå följande kejsardömets stormar hade de försvunna sjöfararne blifvit glömda, och de 10 000 franc, som man utfäst åt den, som bragte den första säkra underrättelsen om Lapérouse, blefvo af ingen förtjenade. Först 1825 utrustade franska regeringen ett nytt fartyg under befäl af kapten Dumont d'Urville och uppdrog åt honom att utforska Lapérouses öde. I Hobarttown (Tasmania) fick d'Urville veta, att den engelske kaptenen Dillon gjort en vigtig upptäckt. På en resa från Valparaiso till Bengalen utbjöds nämligen till salu åt honom af infödingar på ön Vanikoro, dit han anlände, ett värjfäste af silfver med skrifttecken, ögonskcnligen europeiskt arbete. På tillfrågan försäkrade manhonom, att två europeiska fartyg strandat der för två år sedan. Dillon gjorde den riktiga slutsatsen, att dessa båda fartyg kunde ha varit Lapérouses fregatter. Ön var liten och omgifven af en krets af de farligaste klippor och korallref; intet under således, om Lapérouse förolyckats här. Men af en till hög ålder kommen inföding på ön erfor han följande: »För många år sedan, då öns gamla invånare ännu voro barn, uppstod en natt en förfärlig storm. Då denna ös invånare följande morgon kommo ut ur sina hus, märkte de på ett ref utanför Païu en del af ett fartyg. Stora stycken af skeppsspillror drefvo mot kusten. Fartyget hade under natten kastats på refvet af den förfärliga stormen, som sönderbröt en stor del af våra fruktträd. Dagen förut hade man icke sett fartyget. Fyra män undkommo och stego i land här; de gåfvo höfdingen skänker, och denne räddade deras lif. De bodde bland oss en kort tid, hvarefter de begåfvo sig till Paiu, till sina andra med lifvet undkomna kamrater. Der bygde de ett litet fartyg och foro derifrån med det. Ingen af de fyra männen var någon höfding; de voro alla gemene. Flere stycken af det strandade fartyget drefvo till kusten, och infödingarne bergade åtskilliga saker; men efter någon tid syntes ingenting mer af fartyget, emedan det murknat och drifvits bort af hafvet.» Infödingarne påstodo, att de icke bragt någon man från fartyget om lifvet. »Samma natt strandade ett annat fartyg vid Vanu och sjönk. Folket derpå räddade sig. De bygde sig ett litet fartyg och foro fem månader efter det storas förlust bort derpå. Medan de bygde det lilla fartyget, hade de planterat pallisader af trädstammar rundt omkring sig för att skydda sig mot öborne. Dessa å sin sida hyste fruktan för dem, så att få förbindelser egde rum mellan dem. De hvita männen, så berättade infödingarne, plägade betrakta solen genom vissa saker, som de dock icke kunde beskrifva, emedan de icke hade några sådana föremål. Endast två af de skeppsbrutne stannade qvar. Den ene var en höfding och den andre en man, som tjenade höfdingen. Den förre dog för ungefär tre år sedan; ett halft år derefter måste den infödde höfding, hos hvilken den andre hvite mannen befann sig, fly från ön, och den hvite mannen följde med honom. Det distrikt, som de lemnade, hette Pau-kori, men berättaren visste icke, hvad det blifvit af det folk, som då bebodde det. De enda hvite, som invånarne på denna ö någonsin sett, äro först folket från det förolyckade fartyget och sedan de, som de se i dag.» Dillon begaf sig nu sjelf till det ställe, der det lilla fartyget hade blifvit bygdt. Infödingarne lemnade honom en mängd saker, som de fått genom skeppsbrottet och nu sålde mot leksaker och husgeråd. De flesta af dessa saker voro otvifvelaktigt af franskt ursprung, men den vigtigaste var en storskeppsklocka af brons. På ena sidan deraf befann sig ett krucifix mellan två figurer, på den andra strålade en sol, och alltsammans hade till omskrift: »Bazin m'a fait» (Bazin har förfärdigat mig). Senare undersökningar ha ådagalagt, att denna signatur var gjuteriets vid arsenalen i Brest omkring 1785. Man fann ännu andra föremål och vann den fasta öfvertygelsen, att allt var lemningar af den lapérouseska qvarlåtenskapen. Dillon begaf sig med dem till Frankrike, fick hederslegionens kors, en summa af

10 000 franc och en lifstidspension af 4 000 franc. Allt detta fick emellertid Dumont d'Urville veta. Han seglade genast till Vanikoro för att öfvertyga sig om sanningen deraf, fann ännu mångahanda saker i vattnet, såsom ankar, kanoner, kulor, blytackor och plåtar, och uppförde åt sina olyckliga landsmän en minnesvård, bestående af en 2 meter hög träobelisk på en fotställning af sten. På den ena af obeliskens sidor befann sig en blyplåt med inskriften: »Till minne af Lapérouse och hans följeslagare på Astrolabe den 14 mars 1828.» Senare sjöfarande, som besökt Vanikoro, ha funnit minnesvården oskadad.

Far man från Santa Cruz' arkipelag åt sydost, så kommer man till Helgeandsarkipelagen eller Nya Hebriderna.

De upptäcktes redan 1606 af spaniorerne Torres och Quiros, men råkade sedan i förgätenhet och återfunnos först 1768 af Bougainville. Den berömde Cook upptäckte den södra ön och gaf hela gruppen namnet Nya Hebriderna. De äro af vulkaniskt ursprung och ha temligen många berg, bland dem äfven några vulkaner i verksamhet. Jordmånen är ytterst fruktbar, och öarna äro rikt välsignade med växter. Der växa yams, pisanger, arumroten, den egentliga brödfrukten och kokosnötter. Äfven sockerröret finnes der. Invånarne tillhöra papuaerne, äro temligen svarta, gå nästan nakna, men öfverstryka hela kroppen med en blandning af sot och olja, hvartill de ytterligare tillsätta rödockra. Af renlighet och den henne betingande tvättningen tyckas de icke vara några vänner, ty de tvätta sig sällan eller aldrig. Som synnerlig prydnad gäller i deras ögon en egendomlig tatuering, i det de i kroppen skära temligen djupa skåror och hindra såren från att läkas i hop. Deras bikuplika boningar äro temligen enkla, omkring 2 meter höga och 4 till 7 meter långa. Vid ingången till sin hydda hade en höfding, vid namn Mango, anbragt en egendomlig inrättning, nämligen ett getingbo, fast så, att den, som icke visste af det, måste vid inträdet i hyddan stöta emot en halmkärfve, som skrubbade mot boet. Genast kastade sig getingarna ursinniga öfver fredstöraren, för hvilken intet annat än en skyndsam flykt återstod. Sålunda hade Mango bildat sig en ganska god lifvakt. — Deras vapen bestå af klubbor, bågar, pilar,yxor och lansar. Dessutom äro de mycket skickliga i handterandet af slungor, och man ser dem alltid gå ut med slungan vecklad om armen eller lifvet. Från sin yxa skiljer sig öbon nästan aldrig; han omlindar bladet med trasor för att förekomma rost och gör sig sedan sjelf med mycken möda och stor omsorg ett skaft, emedan den europeiska skallformen icke passar för honom. Yxan blir i hans hand ett fruktansvärdt anfalls och försvarsvapen. 108. Man och qvinna från Nya Kaledonien.

Invånarne på de särskilda öarna lefva i ständiga krig med hvarandra, och huru vänskapligt de än ofta kommo europeerne till möte, kunde dock dessa icke vara nog på sin vakt, emedan trolöshet tyckes vara ett framstående drag i deras karakter.

Sydvest om Nya Hebriderna ligger den 300 qv.-mil stora ön Nya Kaledonien. Den upptäcktes jemte flere derinvid liggande små öar den 4 september 1774 af Cook, då han seglade från Hel-geandsarkipelagen åt sydvest. Den nämde store sjöfararen gör en

109. En nattlig tillflyktsort hos infödingarne i Nya Kaledonien.temligen hygglig teckning af detta lands invånare, enär under hans vistelse der ingenting obehagligt tilldrog sig. Sedermera, 1792, kom fransmannen d'Entrecasteaux dit och yttrade sig om dem i motsatt anda. De höra likaledes till papuarasen och befunnos af den sist nämde resanden vara fräcka tjufvar, vilda och stridslystna samt menniskoätare. Man fann hos dem afgnagda menniskoben och upptäckte det afskyvärda verktyg, hvarmed de uppristade magen på sina slagtoffer. Med menniskoätares lystnad betraktade de främlingarnes kraftfulla kroppar, hvarvid de utropade: »Kap parec», det vill säga: mycket godt. En gördel var deras enda klädesplagg.

Vid skördetiden fira Nya Kaledoniens invånare, hvilka man äfven ofta, såsom söderhafsöborne i allmänhet, kallar kanaker, den så kallade pilupilufesten. Härvid försiggå en utdelning af lifsmedel, ett stort allmänt gästabud och slutligen en enkel dans, då qvinnorna bilda en stor ring, inom hvilken en mindre grupp, prydd med gröna, blommande qvistar, dansar omkring. En fransman, som åskådade denna fest, fann, att den hade ett sorgligt efterspel. Sedan en inföding fäst hans uppmärksamhet på saken, fann han i en hydda tolf höfdingar bredvid en väldig eld, hvarvid man stekte och åt upp liken efter dödade fiender. Den vidrigaste anblicken erbjöd en gubbe, som gnagde på en hel skalle. Den gamle demonen hade redan afätit alla köttiga delar, näsan och kinderna; nu utgräfde han ögonen med en pinne och sökte sedan komma åt hjernan, i det han slog skallen mot en sten, skakade

ut de mjuka delarna och slukade dem helt och hållet. Slutligen lade den sluge gubben, för att icke lemna något qvar, skallen med baksidan i elden, så att hettan upplöste hjernan, och snart var den alldeles uppäten.

Nya Kaledonien är i fransk besittning, och regeringen har användt icke obetydliga summor för att göra denna rika, fruktbara ö nyttig för moderlandet.

Far man från Nya Kaledonien åt sydost, så kommer man till den af Cook 1774 upptäckta ön Norfolk. Han fann den öde och obebodd, men med den yppigaste växtlighet. Ett utomordentligt prydligt slags gran (araukarie) visar sig här i utbildad jätteform, ty man träffar stammar, som ha en tvärlinie af 4 meter och vid en höjd af 28 meter ännu allt jemt 1 1/2 meter, samt derjemte den nästan otroliga höjden af 85 meter. Europeerne ha hitflyttat limon- och citronträd, granatäple- och kaffeträd äfvensom vinstocken. Här finnes en engelsk straffkoloni, och det för sådana förbrytare, som i kolonien Port Jackson begå nya brott eller visa sig oförbätterliga,

Sydost om Norfolk ligger New-Zealand, Australiens största ö näst Nya Guinea, upptäckt 1642 af den berömde sjöfararenTasman och af honom kallad först Staatenland, sedan Nya Zeeland.

Mer an ett århundrade förflöt sedan, innan det 1769 åter besöktes af Cook på hans första resa omkring jorden. Han fann, att New-Zealand icke består af en, utan af två öar, som äro skilda från hvarandra genom ett sund, hvilket man till minne af dess upptäckare kallar Cooks sund. Samme sjöfarare besökte dem ännu flere gånger. Andra ha följt efter honom, och sålunda ha de blifvit temligen kända af oss. En kedja af snöbetäckta berg, mest vulkaniska kägelberg, ända till 5 000 meter höga, genomgår båda öarna. Kusterna äro rika på stora vikar och präktiga hamnar. Djupa floder utfalla i hafvet, och talrika vattenfall störta sig från bergens sluttningar i djupet. Täta skogar betäcka höjdsträckorna, och den jättelika dammaragranen finnes i mängd. Ingenstädes träffar man något giftigt kryp eller något för menniskor farligt rofdjur. Luften är sund, fuktig och mild. Den fruktbara jorden bär icke blott en mängd inhemska växter, bland hvilka endast må nämnas det newzealändska linet, utan äfven nästan alla europeiska sädesslag och frukter. New-Zealands skogar äro verkligt praktfulla och alldeles olika dem i Australien. Märkvärdig är den utomordentliga mängden af ormbunkar, som betäcka marken på de begge öarna och ofta blifva 3 — 3 1/2 meter höga; ja, det gifves till och med ett vackert ormbunksträd, som uppnår en höjd af 7—10 meter.

Båda öarna ha ett ytinnehåll af nära 5 000 qv.-mil. Den norra, Te-Ika-a-Maui, är mest bekant och utgör den vackraste delen af New-Zealand. Den södra, Te-Vahi-Punamu, egentligen den mellersta, enär en liten ö slutar gruppen, bildar en öfverraskande motsats till den förra. Så snart man satt foten på andra sidan Cooks sund, som skiljer dem begge från hvarandra, förändras panoramat. Ofantliga bergmassor, hvilkas nakna toppar nå högt upp bland molnen och mestadels äro begrafna under evig snö, betäcka ytan. Sluttningarna prydas af en härlig växtlighet, men brant och hotande störta sig vattendragen ned i hafvet. Ingen flod mäktar att på dessa tvära sluttningar gräfva sig en bädd, det sammanrunna käll- och snövattnet rusar som en vildt forsande bäck med fall på fall ned till hafvet.

Man måste ha varit ögonvitne till en så förfärlig syn för att fatta dessa scener af oordning och vildhet, som sannolikt frambragts genom underjordisk eld och jordbäfningar. Den södra öns vestra kust företer den bedröfligaste taflan. Den visar sig blott som en öde sträcka, öfver den hvälfver sig en dyster himmel, ständiga stormar brusa omkring den och fruktansvärda bränningar piska dess stränder.Huru skulle väl invånarne i detta förfärliga, men i sin norra del likväl så sköna och rika land kunna vara annorlunda än sitt lands natur, råa och vilda? Deras sinne är stelt och styft som stenen i deras berg, deras lidelser skumma häftigt och obändigt som deras vattenfall. Det är ett storväxt, välbildadt, kraftfullt menniskoslag, ögat svart och lifligt, tänderna hvita och vackra som elfenben, ansigtsdragen regelbundna och behagliga, Det svarta håret nedfaller i rika lockar, hudfärgen är ljusbrun, nästan som hos invånarne i södra Europa. Newzealändaren är tatuerad, och det synnerligt vackert och rikt, så vidt han är en förnäm man. Det oaktadt är denna tatuering en temligen smärtsam operation, emedan den verkställes icke blott genom sting, utan äfven genom inskärningar. Ansigte och bröst äro de delar, som förnämligast tatueras, och stora krigare låta efter hvarje fälttåg anbringa nya tatueringar på sin kropp för att ännu i senare tider ha en erinran om sina bragder. Man har särskilda konstnärer, som endast befatta sig med

tatuering och ega en synnerlig färdighet i att åstadkomma regelbundna former. Härvid betjena de sig företrädesvis af ett hvasst ben, som stundom ytterligare är försedt med några tänder. Man sätter det på huden och slår med en liten käpp på dess bak, så att det skall intränga tillräckligt djupt. Då blödning härvid ofta uppstår, väntar man, tills den stillats, hvarefter man bestryker skårorna med en i färg doppad pensel. Med tatueringen förhåller det sig ungefär på samma sätt som med våra sköldemärken. Vid fördrag med höfdingar representeras underskriften af en afteckning af deras tatuering, kallad moko. Qvinnor få tatuera sig endast helt litet, slafvar alldeles icke. Denna operation verkställes icke på en gång, utan litet efter hand.

Newzealändarens eller maorins karakter är en förening af goda och dåliga egenskaper, en blandning af saktmod och grymhet, som gör honom till den fruktansvärdaste kannibal. Är han lugn, så röjer hans ansigte godsinthet och vänlighet; råkar han i vrede eller raseri, är hvarje drag, hvarje åtbörd fullständigt vanstäld. Hämdlystnad är hans främsta lidelse och utgör hufvuddraget i hans karakter. Den ringaste förolämpning — och han kan aldrig glömma den; vedergälles den icke af honom, så sker det genom barn och barnbarn. Från slägte till slägte går minnet deraf i arf och begagnas ännu i senare tider som förevändning för ett fiendtligt anfall. Döden trotsar han med kallblodighet och mod; dock är han i sina strider, i synnerhet gent emot europeiska vapen, mindre tapper än förslagen och listig. Menniskokött är hans älsklingsrätt. En missionär såg en gång efter en häftig drabbning 60 ugnar uppförda, och i alla lågo menniskolik, afsedda för gästabudet. Det ges exempel på, att krigare i stridens raseri störtade sig öfver denfallne fienden och med ett rofdjurs lystnad sörplade i sig det ur det gapande såret strömmande blodet. Fångar band man icke sällan vid ett träd för att äta det från deras lemmar afskurna, ännu ryckande, varma köttet och dertill dricka det i bägare upphemtade blodet. Hufvudena af slagna fiender uppstack man på stänger och bar omkring dem som segertecken, händerna begagnade man som hängare i hyddorna, Redan barnen härdas mot anblicken af menskliga lemmar, och man såg dem leka med afskurna sådana eller kasta boll med en slafs hufvud. Sålunda blifva de känslolösa äfven för sina egna vänner. Dör en man, fråntager man hustrurna all deras egendom; derför beröfva sig många af dem lifvet eller sätta sig på hans graf och stöta eller skära djupa sår i sin kropp. Nyfödda barn, i synnerhet flickor, dödas ofta, och måhända finnes bland tre qvinnor på New-Zealand alltid någon, som dödat ett eller flere barn. Mannen har rättighet öfver sin hustrus lif. Samma rättighet eger hvarje husbondfolk öfver sina slafvars lif, ehuru dessas lott för öfrigt är dräglig. Men ve de olyckliga varelserna, om de försöka att befria sig genom flykten! En engelsk köpman var vitne till en sådan scen. En femtonårig slafflicka hade utan lof varit borta tre dagar. Då inträdde hon åter i hyddan, men matmodern ropade på en dräng och befalde honom att döda henne. Ett klubbslag i pannan sträckte henne till jorden, men hennes lik stektes samma afton för att uppätas.

All mensklig känsla uppröres hos oss, när vi af de tillförlitligaste personer höra omtalas dylika händelser, som höra till de vanliga. Lidelse, hat, förakt för menniskolif och vidskepelse kräfva oräkneliga offer.

En höfdings son är sjuk, intet medel hjelper, sjukdomen vill icke gifva vika. Man ordinerar ungt menniskokött. Fadern dödar en fjortonårig gosse och framsätter köttet för den sjuke sonen, och då detta icke hjelper, tänker man just på att försöka med flickkött, då en kristen missionär träder emellan och räddar det arma offret från den säkra döden. Man tror, att den dödades helsa öfvergår på den sjuke, och det i synnerhet, om man uppäter hans hjerna och ögon, i hvilket fall man icke heller i den andra verlden kan marteras af hans ande.

Handeln med tatuerade och rökta menniskohufvuden var for omkring tjugu år sedan alldeles icke obetydlig. Deras ansigtsdrag voro ytterst väl bibehållna, hår och skägg alldeles oskadade, blott de insatta ögonen af glas gåfvo dem utseendet af lik. Fordom inskränkte man sig till att förvara aflidna vänners hufvuden, men då man märkte, att sådana såsom märkvärdigheter voro begärliga för europeer, och man icke gerna ville bortgifva dessa familjhelgedomar, så beredde man fienders eller andra dräpteshufvuden på enahanda sätt och förde dem öppet till de af europeer besökta marknaderna, till och med till Sidney. Höfdingarnes hufvuden förvarar man i synnerhet. Kommer en den dödes vän eller nära anförvandt till byn, framtager man dem, sätter dem högt upp, till exempel på gafvelspetsen, öfver husporten, på stänger, och för nu främlingen till detta ställe; denne gråter öfver den döde, smeker hufvudet och utbryter i det förfärligaste raseri vid tanken på hans forna fiender och förolämpare. Alla slafvar söka nu dölja sig för främlingen, ty finge han se någon af dem, kunde det lätt hända, att han bragte en

eller annan af dem till försoningsoffer åt den slagne vännens hufvud.

Fastän krig mellan stammarna ännu förekomma ofta nog, blifva de dock allt sällsyntare till följd af den genom umgänget med europeerne framkallade civilisationens framsteg. För öfrigt tyckes man alldeles icke behörigen uppskatta krigens fruktansvärda betydelse; ty då en gång en missionär fann, att en höfding med sin stam rustade sig till krig, att skjutgevären rengjordes och fejades samt att patronerna voro färdiga, talade han länge med honom om krigets gagnlöshet och den obetydliga anledningen dertill. Höfdingen blef rubbad i sitt beslut och tycktes vackla, men erinrade sig i samma ögonblick, att ett fat krut vore i dåligt skick och icke skulle hålla sig längre. Detta ändrade hans beslut, och kriget började. Dessa krig gå i arf från föräldrarna till barnen, och ofta svärja de förra högtidligt, att de uppväxande barnen aldrig skola förlåta och glömma förolämpningen. Så Sjangi, en af New-Zealands ryktbaraste krigare. Hans stam, hvars främste höfding han var, hade förut blifvit undertryckt af en annan stam vid Thamesfloden. Hans plan var att hämnas denna skymf. Han reste derför till England för att förse sig med nödiga vapen, ty endast dessa hade värde för honom. Besöket i vapenverkstäderna var hans största nöje. På återresan sammanträffade han i Sidney med den fiendtlige höfdingen från Thames; begge voro artiga mot hvarandra, men Sjangi sade honom, att han aldrig skulle upphöra att bekriga honom, så snart han åter vore på New-Zealand. Han höll blott allt för väl ord och rasade med den förfärligaste grymhet. Stammen vid Thames blef sprängd, dess höfding dödad. Och denne Sjangi, som levererade hundratals torkade menniskohufvuden, skall i det hela ha varit en »godmodig» man!

I början hade de missionärer, som gjorde omvändelseförsök på New-Zealand, att kämpa med de största svårigheter. De uppsatte hus, som man timrat i Australien, men kunde blott med möda skydda dem för att läggas i aska; i sina trädgårdar odlade de europeiska växter, men infödingarne kommo, söndertrampade dem och skoflade anläggningarna; ofta inträngde de till och med i deras boningar,slukade begärligt allt ätbart i dem, sönderslogo husgerådet eller togo det med sig. Under natten bröto sig tjufvar in hos dem, och en gång hade en sådan fattat missionärens son i håret och hotade att genast döda honom med den redan höjda yxan, så snart fadern sade ett ord. Icke sällan slungade man ett hagel af stenar mot husen, stal boskap och fjäderfä, nedref hägnaderna och drog sedan larmande derifrån. Hundratals infödingar öfverföllo stundom en ensam missionär under förfärligt skrän, satte sina spjut för hans bröst, lyfte sina yxor och stridsklubbor öfver hans hufvud och lemnade honom icke förr, än de trodde sig märka, att den förskräckte mannen nu säkerligen hade en mycket hög tanke om deras öfverlägsenhet. Var det väl underligt, att många af dessa män lemnade New-Zealand med förstörd kropp för att återvinna helsan i hemlandet? Andra stannade qvar trots allt begabberi och hån. Sedan de lärt sig språket, försökte de inrätta en skola, Det fattades icke barn, men alla fordrade betalning för att komma och höra på, och vägrade man detta, sprungo de skrattande och smädande sin väg. Ofta, när gudstjensten skulle börja och missionärerne med en klocka kallade dertill, gick man att fiska, och lyckades de äfven med mycken möda att hålla tillsammans en liten skara och samla den omkring sig, så steg ofta midt under predikan någon upp och ropade: »Det är lögn! Det är lögn! Kom och låt oss gå allesammans!» I femton år arbetade missionärerne utan någon uppmuntrande framgång, tills slutligen en krigisk höfding förklarade sig för dem och tog dem under sitt beskydd. Först 1830 kunde man döpa åtta infödingar, som nu efterföljts af många tusen.

Sedan dess ha de blodiga striderna minskats, ja, i många trakter nästan alldeles upphört, och exemplen på mordlystnad och förräderi blifva mera sällsynta till och med hos dem, som ännu icke omvändt sig till kristendomen. Juden Palack, som länge i handelsangelägenheter haft beröring med newzealändarne, förklarade om missionärernes verk följande: »Missionen har gjort mera för öns borgerliga civilisation än alla europeiska köpmän tillsammans; ja, utan henne skulle det ha varit för osäkert för köpmännen att bo i landet.» Och med kristendomen blifva alla våra konster och borgerliga inrättningar förflyttade till de nyomvända landen, enär alla naturfolk snart finna behag i de bildade kristna nationernas inrättningar och ställa dem i ett oupplösligt samband med kristendomen.

Den hedniske newzealändaren dyrkar förgudade menniskor, som kallas atuas och i hvarje stam äro olika, men öfver allt afskyvärda väsen. Då man frågade en newzealändare, huru han förestälde sig en atua, svarade han: »som en odödlig skugga». Denhögste bland dem, himmelns konung, heter Mava. Till sitt väsen är han oförsonlig

och hämdlysten, och från honom kommer allt ondt; derför nämnes hans namn blott med ångest och bäfvan. För att blidka hans vrede slagtar man menniskor åt honom. Dessutom kan hvarje fisk, hvarje fågel, till och med hvarje mask upphöjas till en gud; är det gjordt, så vredgas de på alla menniskor och bli deras mördare. De fara in i menniskorna, göra dem vansinniga och besatta, framkalla outhärdliga smärtor i deras inelfvor och bringa dem slutligen döden, i det de till följd af sin lystnad efter menniskokött äta upp dem inifrån. Dessutom förföljes menniskan af dem ytterligare genom vattunöd, eldsvådor eller en fiendes dödande stridsyxa. Allt detta sker af godtycke och nyck, men icke för att straffa menniskorna som missdådare, ty gudarne voro ju en gång sjelfva missdådare, och man berättar om dem allahanda skändligheter, som newzeeländaren eljest skulle bestraffa med gerningsmannens död eller för hvilka han skulle börja ett utrotningskrig. Man tillbeder äfven vattenfall, stormvindar och vulkaner; många ställen, i synnerhet topparna af fordom eldsprutande berg, äro tabu, det vill säga heliga; den, som beträder dem, drabbas af dödsstraff. Bruket af tabu är utbredt öfver hela Oceanien, från New-Zealand ända till Sandwichsöarna, och är en religiös fridlysning. Enligt det kan af höfdingarne eller presterne allt förklaras för tabu; sålunda blefvo till exempel på åtskilliga öar europeernes fartyg tabuerade, och genast flydde det tjufaktiga slöddret, som eljest i första ögonblicket med lystnad betraktade, i det andra stal hvarje sak. Men nästan mer än hvarje annan öbo är newzeeländaren underkastad tabu. Han har ingen aning om den till grund derför liggande ideen, men tror blott, att iakttagandet af tabu är atuas behagligt, och detta är skäl nog. Till och med de nyomvända kristne äro ännu icke fria från tabu. Newzeeländarnes prester (tohungas) betraktade i allmänhet de kristna missionärerne som atuatohungas, det vill säga Guds tjenare. De gåfvo äfvenledes de kristnes Gud honom tillkommande hyllningar, men då man fordrade, att de skulle afstå från sina atuas, vägrade de och sade: Utan tvifvel är de kristnes Gud mäktig, han kan vara nog för dem, men vi behöfva äfven våra atuas; om vi öfvergåfve dem, skulle tusende olyckor träffa oss. Till och med liflösa föremål äro tabu. Detta erfor den amerikanske skeppslöjtnanten Wilkes, då han försökte komma i besittning af framstammen af en kanot. Den var sirligt snidad, förestälde ett djur med ett menniskohufvud, som visade newzeeländarnes älskvärda vana att räcka långt ut tungan, och hade fordom tillhört en höfding, men låg nu obegagnad i ett förrådshus. Man gjorde enkan anbud, och slutligen blef man ense om6 dollar; men då den var belagd med första graden af tabu, ville ingen newzeeländare beqväma sig till att fortskaffa den. Då den ändock forslats ned till vattnet, kunde man icke heller föra den på vattnet till båten, ty detta stred likaledes mot tabu. Blott hotelsen, att de eljest måste återbetala penningarna, verkade slutligen på en gammal höfding, och han samtyckte till fortskaffandet.

New-Zealand är en ogement vigtig station för hvalfångarne på det södra halfklotet. Nästan alla lägga till här, ehuru det icke må förtigas, att många af dessa menniskor genom sina råa seder rent af motarbeta missionärerne och utbreda europeiska laster bland öborne samt jemväl understödja dem med eldvapen, som blott föranleda ännu häftigare krig och göra europeiska fartygs öfverlägsenhet gent emot infödingarnes anfall tvifvelaktig. Dock komma många europeiska fartyg till kusten för att taga in last af svin och det redan omnämda newzeeländska linet (phormium tenax). Det senare växer vid stranden af skogsbäckar och i dälder, blir öfver två meter högt och har likhet med vår svärdslilja, dock är stängeln vida tjockare. Bladen äro svärdformiga, ofvanpå mörkgröna, under rödstrimmiga, nära 2 meter långa och 4 centimeter breda. Af bladens trådar får man ett slags lin eller hampa, som har ett silkeslikt utseende, och de deraf förfärdigade tågen skola vara utmärkt starka, Fattades det icke arbetare och verktyg för odlingen och beredandet af detta alster, skulle linhandeln blifva en oberäknelig källa till rikedom för New-Zealand; nu är arbetet för mödosamt och tidsödande. I södra Frankrike har man redan länge odlat detta lin med det lyckligaste resultat, och i Pont Remy är en fabrik, som endast förarbetar sådant. De deraf förfärdigade tygen äro lika vackra, men mycket fastare, smidigare och lättare än våra lärftsorter. Derjemte har väfven det stora företrädet, att den kan ligga ett halft år i vatten utan att undergå den minsta förändring. Newzeeländarne föra linet till stranden och sälja det mot europeiska tyg och andra varor. Öns förnämsta städer äro Auckland med 20 500, Dunedin med inemot 15 000 och Christchurch med omkring 12 000 invånare.

New-Zealands utveckling skrider ständigt framåt. Infödingarne blifva med hvar dag mera hyfsade och deras gamla barbariska vanor försvinna för de hvita invandrarnes inflytande. Rika guldminor, som anträffats i åtskilliga delar af ön, befordra invandringen af europeer, och den bördiga jordmånen samt det utomordentligt gynnande

klimatet göra, att åkerbruk och boskapsskötsel visa sig så lönande, att icke blott guldsökande äfventyrare, utan äfven flitiga arbetare nedsätta sig der. New-Zealand skall med den rastlösa energi, som nybyggarne utveckla, ständigt vinna i betydelse och genom befolkningens tilltagande en gång växa upp tillett mäktigt rike, till en sjömakt som moderlandet, till ett »Söderhafvets Storbritannien ».

Enligt den natten till den 27 februari 1871 verkstälda folkräkningen belöpte sig den infödda befolkningen efter så noggrann uppskattning som möjligt till 37 502 själar. Hela antalet invånare uppgick till 256 393, af hvilka bland annat 11 079 personer syselsatte sig med handel och handtverk, 18 863 med åkerbruk och 20 226 med

110. En maoris förrådshus.

bergsbruk. Den sist anförda siffran talar för sig sjelf och för landets rikedom, som dagligen mera uppskattas och kan göras vida mera gifvande. År 1873 utgjorde antalet invånare 347 347. Samma år voro redan 32 mil jernvägar upplåtna för trafiken, och 1871 uppgick telegrafliniernas längd redan till 3 342 kilometer med 61 stationer.

Äfven New-Zealand är ett guldland. År 1871 steg guldutförseln till en höjd af 370 029 uns, uppskattade till öfver

50 millioner kronor, och 1873 utgjorde antalet af de på guldfälten syseisatta 27 370. Utom guld äro äfven ull och dammarharts betydande utförselvaror. År 1873 uppgick värdet af den förra till öfver 46 millioner och af det senare till öfver 3 millioner kronor.

*

I början af denna afhandling ha vi omnämt de indelningar, som vore att göra i betraktande af olikheterna till färg, seder och bruk i den oceaniska överiden. Sedan vi nu skildrat öarna och ögrupperna med mörk befolkning (Melanesien) och beskrifvit New-Zealand, Söderhafvets Storbritannien, som på grund af sin större utveckling intager en undantagsställning, återstår oss ännu att omtala de båda öfriga hufvudafdelningarna, Polynesien och Mikronesien. De särskiljande kännetecknen hos befolkningen i de sistnämda afdelningarna äro emellertid så ringa, att vi här kunna nöja oss med att blott uppräkna namnen, öfverlemnande åt lärdare afhandlingar och omfångsrikare verk att hålla dessa båda afdelningar åtskilda. Till Polynesien höra Fidsji-, Tonga-, Samoa- och Herveyöarna, vidare Sällskaps- jemte Australöarna, Paumotuarkipelagen (Ömolnet), slutligen Marquesas- och Sandwichsöarna eller Havaji. Till Mikronesien räknar man Ladronernas eller Tjuföarnas grupp samt Karolinernas, Marshalls- och Gilbertsöarnas arkipelager.

Polyneserne äro beslägtade med de malajer, som bebo de östasiatiska öarna. Till gestalt och färg äro de väl mycket omvexlande och olika, men i allmänhet mer än medelstora och af satt, kraftig kroppsbygnad. Deras lemmar äro fasta och muskulösa, kroppen välbildad, hufvudet ofta ovalt, ögat icke för stort och svart, håret tjockt och svart, ofta lockigt. Framför melaneserne utmärka de sig fördelaktigt genom större förmåga af bildning, så att, medan civilisationen endast gör långsamma framsteg på de till den förra afdelningen hörande öarna, aftager polynesernes forna barbari allt mer och mer. Märkvärdiga äro de gamla bygnadsverk, som man icke sällan finner på dessa öar.

Från New-Zealand vända vi oss åt nordvest, gå mellan Nya Kaledonien och Australien, fara derefter genom Dampiersundet mellan Nya Guinea och Nya Britannien och uppnå slutligen, sedan vi öfverskridit eqvatorn, under 8° nordlig bredd de föga bekanta, till Karolinernas arkipelag hörande Pelew- eller Palaos-, äfven Palauöarna, alla små och mycket farliga för de sjöfarande. Fastän upptäckta på 1690-talet, hade de likväl helt och hållet råkat i glömska, då de 1783 återfunnos af den britiske sjöfararen Wilson. Wilson led i denna arkipelag skeppsbrott, räddade sig dock med sitt folk på ön Orulong, fann den bebodd af vildar, somännu lefde i fullständigt naturtillstånd, och blef af dem ytterst menniskovänligt mottagen. De hade aldrig förr sett europeer, ansågo deras kläder sammanhängande med kroppen och blefvo alldeles förvånade, då Wilson tog af sig huden. Då höfdingen befann sig i krig med en annan af grannöarna, understödde honom engelsmännen med några med skjutgevär försedda matroser. Sex bössor vunno hela slaget, hvari omkring 4 000 öbor från båtarna kämpade mot hvarandra, och detta uppfylde vännerne med stor vördnad, men fienderne med den förfärligaste skräck. Man

111 —113. Snidade afgudabilder i ett hus i Ohinemuto (vid Rotoruasjön).

besåg de sårade, de blödde häftigt, och ändå intet spår af kastspjut, som dock var det enda vapen man kämpat med. Dertill den åsklika knallen, krutblixten och röken. Alla flydde tjutande till öarna, men segervinnarne voro mycket anspråkslösa i begagnandet af sin seger; man röfvade några kokosnötter och for med de sårade tillbaka till hemmets strand. Under tiden hade Wilson bygt ett nytt fartyg, och qvarlemnande en enda europé, afseglade han från ön, sedan han på höfdingens bön äfven medtagit hans son, för att denne i England skulle få lära sig de hvites konster.

Den unge mannen dog i London af kopporna, då han redan

gjort en rätt vacker början i att lära. Den fördelaktiga skildring, som Wilson gjorde af öborne, stod dock i bjert motsägelse till de beskrifningar, som lemnades af spaniorer, briter och nordamerikaner, som sedan besökt ön. I senaste tid ha grundligare meddelanden om denna ögrupp lemnats af professor Karl Semper i Wurzburg, som längre tid uppehållit sig på Pelewöarna. Han bekräftar i allmänhet Wilsons omdöme och skildrar infödingarne som välartade, tacksamma, gästvänliga och mycket fridsamma menniskor. Den, som haft att beklaga sig öfver dem, lär väl genom sitt råa uppträdande och sina oförsvarliga tilltag sjelf varit skuld till, att öborne uppförde sig annorlunda.

Seglar man från Pelewöarna vester ut, så kommer man till de egentliga Karolinerna eller Nya Filippinerna, en nära 400 mil lång arkipelag med lika så många helt små öar, som åter igen bilda fyra särskilda grupper. Fastän redan 1686 till en ringa del upptäckta af den spanske kaptenen Lazeano, ha de dock först blifvit bekanta genom sjöfarare i vårt århundrade, genom Duperrey och Dumont d'Urville, men i synnerhet genom den ryske kaptenen Lütke, som under sin resa omkring jorden 1826—1829 ett halft år syselsatte sig med att noga undersöka dessa öar. Hans arbete är så förträffligt, att vi icke ha något öområde i Söderhafvet, som blifvit utforskadt med sådan utförlighet och noggranhet som Karolinerna, och den ryska marinen tillkommer den äran att först ha beträdt detta verksamhetsområde. Öarna äro dels högre, dels lägre. De förra ha mestadels uppstått genom vulkaner eller jordbäfningar och utmärka sig genom höga berg, som äro bevuxna med täta skogar, så att invånarne mera lefva vid stranden och blott sällan intränga i skogarnas hemlighetsfulla dunkel. Märkvärdig är deremot de lägre öarnas daning, och vi kunna icke underlåta att meddela något derom, innan vi tala om invånarne.

De låga öarna äro korallbildningar och bestå af idel öringar och ökedjor, hvilka som berg och bergsträckor, delvis till och med som fordom eldsprutande berg stego upp nästan till vattenbrynet. På deras väggar fäste sig polyper, och ehuru dessa äro blott små och obetydliga, äro de dock så talrika, att de under årtusendens lopp genom vidfästande af sina kalkaktiga stammar allt mer och mer höja de under hafvet liggande bergsträckorna, tills dessa slutligen till följd af hafsbottnens allmänna höjning likaledes skjuta upp som ref och öar samt bilda hela klippkedjor eller omätligt stora underhafsbankar, hvilkas utsträckning oupphörligt tilltager genom uppkomsten af nya djur, som fortsätta de gamlas bygnad. Sålunda fortfar den ena kolonien att bygga på den andra, den förstas omhölje förblir oskadadt och tjenar till grundval förden andra, denna åter för den tredje och så vidare. Ha dessa bygnader slutligen nått hafsytan, så kunna de små djuren icke längre lefva och den genom deras öfverlefvor uppkomna grunden upphör att tillväxa genom deras medverkan, hvaremot grundens genom underjordiska krafter förorsakade höjning kan fortfara eller ock efter årtusenden öfvergå till en sänkning deraf. För båda slagen af verksamhet lemna denna överlds daning och formning bevis, huru gåtfullt ock mycket ännu förblir. Eger en höjning af denna korallbygnad rum, så fortsätter atmosferen polypernas arbete och inverkar på bygnaden, hafvet fyller det inre rummet med sand och jord, uppspolar växtfrön i viken, höjer jorden allt mer och qvarlemnar blott i midten, såsom det djupaste stället, en liten, ofta temligen djup sjö, som mestadels genom en eller flere öppningar förblir förenad med hafvet. Snart uppväxa träd af allahanda slag ur de uppspolade fröna, fåglar bygga sina bon i dem, och äfven menniskan underlåter icke att taga den nybildade ön till boningsort, huru ofrivilligt än detta icke sällan torde ha skett. En pirog landar med sin kopparbruna bemanning vid den nya ön. Det är en hel familj, bestående af föräldrar och barn; stormen slungade dem från hemmets stränder långt ut i oceanen, hafsströmmen grep dem och förde dem långt bort. Då varsna de slutligen den nya ön, lägga till vid den, färska kokosnötter skola vederqvicka dem; de finna ön obebodd och stanna qvar på henne. Att åter uppsöka sitt hemland skulle vara ett

fruktlöst bemödande. Efter 200 till 300 år är befolkningen kanske redan flere hundra man stark, alla afkomlingar af dessa första eller från grannöarna dit invandrade invånare. De flesta i denna trakt belägna öars befolkningshistoria är ingen annan; man finner ju der icke sällan menniskor så olika till färg och kroppsbygnad, att man nödvändigt måste antaga en dubbel härkomst på en och samma ö.

De flesta invånarne i Karolinernas arkipelag visade sig för de sjöfarande från den fördelaktigaste sida. De voro icke krigiskt sinnade, hade blott få vapen, voro allvarliga och milda samt utmärkte sig i synnerhet genom en handelsanda, som dref dem till långa, förundransvärda sjöresor. Den stjernbeströdda himmeln var dem icke obekant till stjerngrupperingar och fenomen, ty efter dem styrde de sina temligen stora farkosters kosa. Fransmannen Lesson, som åtföljde Duperrey på hans upptäcktsresor, lemnar en ytterst fördelaktig skildring af invånarne på Valan, i det han säger: »Så vidt vi under vår vistelse vid deras kuster lärde känna infödingarne, föreföllo de oss som enkla, sedesamma, godsinta och gästvänliga menniskor. Stöld är hos dem icke vanlig, kriget och dess olyckor känna de icke, de lefva af sin jords frukter. Ingenvalan visade inför våra ögon någon enda barbarisk sed. Den utomordentliga förvåning, hvari de föllo vid vår ankomst, den uppmärksamhet, hvarmed de följde våra handlingar, och obekantskapen med allt, som vi hade på och omkring oss, bevisade, att vi voro de första europeer, som de sett eller åtminstone haft i sin närhet. Vårt fartyg, våra kläder, vårt beteende, vår hvita färg, allt

114. Invånare på Karolinernas arkipelag. Efter en originalfotografi.

syntes dem så oerhört och främmande, att de hvarje ögonblick trodde sig se ett nytt under.»

Något, som måste förefalla oss »oerhördt och främmande», är det mynt, som är i omlopp på Yap, en af Karolinerna. Detta består nämligen af runda stenar af form och storlek från en schweizerost till en qvarnsten. Genom ett i midten befintligt rundt hål kan stickas en stång, på hvilken detta sällsamma mynt bäres. Dessa stora myntstycken utställas utanför husen till åskådande.Som skiljemynt har man stycken af vid pass ett femöres storlek eller perlmusleskal.

Om man, följande utefter den långa raden af Karolinerna, fortsätter sin resa ännu längre åt öster, kommer man till Lord Mulgraves arkipelag, som åter sönderfaller i en nordlig grupp, Marshalls-, och en sydlig, Grilberts-(Kingsmill-)öarna. Första upptäckten gjordes redan 1529 af Spanioren Saavedra, och det genom en tillfällighet, tills de engelska sjöfararne Gilbert och Marshall återfunno dem. I synnerhet ha de blifvit bekanta genom den ryske kaptenen Kotzebue och hans följeslagare, skalden Chamisso, hvilka båda gjorde en ytterst intagande skildring af de älskvärda invånarne, särdeles af dem på Radak. Folket syntes sjöfararne vänligt och menlöst, muntert, stämdt for glädtighet och sällskaplighet, klokt och sinnrikt. Efter öfvervinnandet af den första farhågan för ryssarnes öfverlägsenhet, kom man dem vänskapligt till möte, var aldrig påflugen och besvärlig; eganderätten var aktad, af stöld intet spår. Då Kotzebue 1817 uppehöll sig flere veckor på Ralicköarna, isynnerhet Otdia, slöto sig höfdingen Rarick och en annan invånare, Lagediak, nära till honom. Den senare, som äfven bar namnet Kadu, hade fattat sådan kärlek för Kotzebue, att han icke mer ville skiljas från honom. Han utförde verkligen sitt beslut, skickade sig på det ryska fartyget så hyfsadt och sedigt, som om han redan länge umgåtts med bildade menniskor, och vann allas kärlek. Kadu gjorde med Kotzebue resan till Unalasjka och ända till Beringssundet; men då fartygen åter foro söder ut och anlöpte Sandwichs-öarna, och då tropikernas invånare efter nordens köld och dess dverglika träd här å nyo fick skåda hemlandets palmer, blef han så glad öfver deras åsyn, att hemlängtan vaknade med all sin makt och han mot slutet af 1817 återvände till Otdia. Af Kotzebue fick han rika skänker, men vid afskedet tycktes Kadu först riktigt känna, huru svår skilsmässan från hans ryske vän skulle blifva för honom. Han grät som ett barn och bad dem enträget komma igen. Med innerlighet slöt han sig till Kotzebue och frågade ofta, om han verkligen skulle komma tillbaka. Män, qvinnor och barn följde de bortresande till slupen, och sedan de stött ut från land, satte sig öborne på stranden och uppstämde en sång, hvari vännernes namn ofta förekommo. Med kikaren kunde man ännu se Kadu jemte några andra sitta utanför Raricks hydda och blicka efter fartyget. Den hvita skjortan röjde honom, och han viftade med en näsduk, så länge man var i stånd att urskilja honom.

Åtta år senare kom Kotzebue på sin andra resa omkring verlden åter till Otdia. Först blefvo infödingarne bestörta och flydde, men med tre andra följeslagare steg han genast i en båt ochropade till dem: »aidarah Totabu» (vän Kotzebue, ty så hade de rådbråkat hans namn). Då stannade de orörliga och tycktes vänta på ett förnyande af tillropet för att få veta, om de verkligen hört rätt. Men läsaren skall sjelf läsa hvad Kotzebue berättar. »På mitt förnyade »aidarah Totabu» öfverlemnade de sig åt det lifligaste utbrott af glädje, skreko åt land: »hei Totabu!» lemnade sin tungrodda båt i sticket, summo i land och förnyade sitt utrop.

115. Invånare på Fidsjiöarna.

Invånarne på Otdia hade, gömda bakom buskar, gifvit akt på oss. Nu, då det välbekanta namnet ljöd, sprungo de fram och gåfvo genom glädtiga åtbörder, dans och sång sin glädje tillkänna. En stor hop trängdes vid landningsplatsen, andra kommo, gående ut i vattnet ända till höfterna, emot oss för att välkomna oss. Jag blef nu allmänt igenkänd och kallad Rariek, emedan jag enligt det här öfliga bruket hade bytt namn med Rarick till beseglande af vårt vänskapsförbund. Fyra öbor buro mig i land, der Lagediakväntade mig med öppna armar och rörd tryckte mig till sitt bröst. Nu ljödo muslehornets kraftiga toner för att kalla på Rarick, som äfven kom i fullt språng, omfamnade mig och sökte ådagalägga sin glädje. Unga flickor utbredde under ett skuggrikt träd mattor, på hvilka vi måste taga plats. Rarick och Lagediak satte sig midt emot oss, Raricks gamla moder vid min sida. De öfriga öborne bildade en tät krets omkring oss. De, som voro oss närmast, satte sig ned, och de, som befunno sig bakom dem, förblefvo stående för att bättre kunna betrakta oss. En del klättrade upp i träden, fäderne togo barnen på armen, och dessa pekade med sina små fingrar på mig och ropade: Totabu!

Från Karolinerna vända vi oss till Fidsji- eller Vitiöarna, en grupp af 225 större och mindre öar, af hvilka omkring 80 äro bebodda och regeras af oberoende höfdingar. Dessa af Tasman 1643 först sedda öar besökas ofta för det på dem växande sandelträdets skull, men hörde på grund af sina invånares vildhet ännu för få år sedan till de minst kända i afseende på sitt inre. Öborne äro ovanligt krigiska och lefva i nästan ändlösa strider med hvarandra, De nedgjorda fienderne ätas upp; lemnar icke kriget någon gång det välsmakande menniskoköttet, så ger höfdingen befallning att döda den ene eller andre och anrätta honom, en befallning, som utdelas med samma lugn, hvarmed vi säga till slagtaren, att han skall slagta det ena eller andra djuret i vår hjord. Då man börjar bygga ett tempel eller en kanot äfvensom vid dennas löpande af stapeln äter man menniskokött; lika så dödar man menniskor för att med blod tvätta däcket på en ny kanot. Har man flere kroppar, än som kunna ätas upp, kokar man blott lemmarna och kastar bort bålen. År 1851 kokades på Namena 50 kroppar på en gång; krigsfångar och skeppsbrutne uppätas nästan utan undantag. När hela liket stekes, tager man det i sittande ställning ur ugnen, beströr det med ett svart pulver och bär sedan bort det som en lefvande. Rått menniskokött äter man aldrig. Öbornes bruk äro ytterst barbariska. Hustrun är ingenting annat än sin mans lastdjur, hon gräfver, sår, planterar, leder skördegöromålen och lagar maten åt sin stränge herskare, som utom kriget tillbringar sin tid i beständig syslolöshet. Dör han, så strypes hon. Hon lägger sjelf repet om sin hals och bereder sig på sitt öde, som verkställes af några män, i det en af dem lägger handen på hennes hufvud och håller fast henne, medan de andra åtdraga repet, tills döden följer. De gamla föräldrarna begrafvas lefvande, och detta stundom till och med på egen begäran. Man gräfver en grop, sätter dem deri och öfverhölj er dem med jord, som tilltrampas af deras egna slägtingar.

Jemte massor af växter och lifsmedel skänker man höfdingarneofta unga flickor att slagta och steka; ja, stundom afskäras lemmarna på det lefvande offret och kokas inför dess ögon, hvarvid det måste äta med af dem. Hvilken skilnad mellan de älskvärda naturbarnen på Karolinerna och dessa kannibaler! Och detta är möjligt hos ett så väl i kroppsligt som andligt afseende utmärkt folk!

År 1835 började engelska missionärer sin verksamhet på dessa öar; dock var antalet af omvände så ringa, att de 1847 modfälda lemnade fältet för sin verksamhet. Sju år derefter bekände sig Takombau, den mäktige konungen af Mbau, till kristendomen och uppdrog åt England, till en början förgäfves, protektoratet öfver Fidsjiöarna. Den 5 juni 1871 proklamerades nu under kanonskott ett konstitutionelt konungarike Fidsjiöarna med konung Takombau I i spetsen. Till regeringens säte bestämdes Levuka. Men redan i september 1874 måste konungariket

upplösas och öarna till tryggande af europeiska intressen förklaras för en engelsk koloni med en författning lik den australiska. Huru ringa emellertid civilisationens inflytande ännu är derstädes, derom vitna gräsligheterna i nyaste tid; de vilda bergsborne kommo ännu en gång ned på slätten och nedbrände ett antal byar. Regeringen utsände trupper mot horderna. Men då nedkommo de på motsatta sidan af bergen och icke blott sköflade och brände tretio byar, utan äfven nedgjorde män, qvinnor och barn och kastade många lefvande i elden för att steka dem. Från Australien, Amerika och Europa ha talrika kolonister vändt sig till dessa öar, och till följd af sin fruktbarhet och sitt sunda klimat lofva de att blifva en vigtig handelsplats i Söderhafvet.

Märkvärdig är den strid, som kofferdikaptenen Dillon 1812 här hade att bestå. Då han ville intaga en last sandelträ, hade han redan länge uppehållit sig vid kusten, men invånarne föregåfvo, att de till följd af en utbruten strid med invånarne på en grannö nu icke kunde tänka på att fälla träd; då måste åtminstone Dillon genom med eldvapen beväpnade män understödja dem i striden. Denne gjorde det, bidrog till segern och krigets slut, men kunde icke erhålla mer än en tredjedel af lasten. Slutligen brast hans tålamod, med ett antal af sitt folk företog han ett ströftåg till det inre af ön för att taga gislan och var dervid så oklok att dela sitt folk i små hopar af tre till sex man. I början hade infödingarne dragit sig tillbaka, men sedan angrepo de på ett gifvet tecken ströftrupperna och öfverväldigade dem. Vid bullret häraf ville Dillon draga sig tillbaka till fartyget, men man spärrade vägen för honom och dödade några af hans folk, som man äfven genast gjorde i ordning till stekning; men honom jemte fem andra lyckades det dock att uppnå en nära kustenbelägen och blott från en sida tillgänglig höjd, som icke kunde hinnas af öbornes pilar. Dessa stormade höjden, men eldvapnen verkade så fruktansvärdt, att de måste afstå derifrån och gjorde fredsförslag. Två af Dillons följeslagare gingo också verkligen in på dem och trodde de trolöses löften, men dessa dödade, bortförde och uppåto dem, så att blott han och tre kamrater återstodo. Då man på fartyget förvarade åtta fångar, bland hvilka öfversteprestens son befann sig, föreslog Dillon att utbyta dessa mot honom och hans tre följeslagare. Man gick in derpå, och en sårad af Dillons kamrater begaf sig till fartyget, sedan Dillon förklarat för honom, att han skulle tillsäga befälhafvaren att endast frigifva hälften, men de andra, när han sjelf återkomme till fartyget. Denne begick dock den oklokheten att utlemna alla åtta fångarne, och nu jublade de trolöse, ty Dillon skulle blifva deras offer. Under tiden hade striden fortsatts; Dillon och den ene följeslagaren sköto, den andre laddade. Sålunda nalkades aftonen; vildarne, som insågo fruktlösheten af sina bemödanden, drogo sig tillbaka utom skotthåll; men öfverstepresten gjorde ett försök att lura Dillon och lofvade att föra honom välbehållen till stranden. Då grep Dillon honom och hotade att genast skjuta honom, om han icke ginge förut, så att de kunde obehindradt följa honom. Denna hotelse verkade. Vildarne gjorde nu intet försök till motstånd; öfverstepresten ledsagade dem till stranden, de bestego sin båt och kommo välbehållna om bord på fartyget.

Öster om Fidsjiöarna ligga Vänskapsöarna eller Tongaarkipelagen. De äro vida mera kända än alla de ofvan nämda och andra grupper i Oceanien och upptäcktes till sin södra del redan 1643 af Tasman, men blefvo derefter, liksom de flesta grupperna, nästan alldeles glömda och först 1773 och 1777 återfunna af Cook. Nästan alla sjöfarare ha besökt dem efter honom, ja, den britiske sjömannen Mariner, som åren 1806—1811 qvarhölls på hufvudön Tongatabu, har lemnat oss en utförlig beskrifning öfver hela gruppen och dess invånare. Efter den förnämsta ön kallas de Tongaöarna; namnet Vänskapsöarna fingo de af Cook för det vänskapliga uppförandet mot honom och hans folk. Öbornes karakter är i allmänhet aktningsvärd; sjöfarande skildra dem som godhjerlade, omisstänksamma, förekommande mot främlingar, gästvänliga och gerna delande med sig af hvad de ega.

Bennet, en engelsman, som på 1820-talet besökte och genomvandrade hufvudön, mottogs af alla invånarne med kärlek och vänskap, man gaf honom öfver allt de utsöktaste frukter, och på vandringarna genom byarna följde honom en mängd personer för att bära hans saker. Hvarje by hade ett hus till mottagande af främlingar. Man ärar konungarne och höfdingarne, visar ålderdomen storkärlek och vördnad samt bemöter qvinnorna med aktning, allt kännetecken, på hvilka man kan urskilja den större eller mindre bildningen hos ett lands invånare. Det oaktadt förekomma äfven motsatta drag och företeelser.

Till märkvärdiga bruk hos invånarne hör en besynnerlig stympning af lillfingret på venstra handen. På de flesta

öbor fattas första leden deraf, på många äfven den andra, ja, hos icke få upprepas samma företeelse äfven på högra handen. Är nämligen en invånare mycket sjuk, så har man för vana att för hans tillfrisknande afskära den nämda fingerleden, ett bruk, som äfven eger

116. En höfding på Tongaöarna i sin hydda.

rum vid en älskad anförvandts eller en vördad höfdings död. Den afskurna fingerleden helgar man som offer åt landets ande.

Äfven för dessa öbor har kristendomen på de senaste tretio åren med god framgång förkunnats af engelsmännen och sedan dess framkallat mångahanda förändringar. De döpte skilja sig redan genom en skjortlik beklädnad från de öfriga invånarne, som antingen bära blott en gördel eller en kort rock. Genom kristendomens antagande ha förhållandena betydligt förändrats och förbättrats, man har inrättat skolor, infört åkerbruk och bor i snygga hus. Tongaöarna stå under engelskt inflytande och ha till och

med en parlamentarisk författning; dock har denna grupp hittills varit af föga nytta för den europeiska handelsrörelsen och på sin höjd lemnat något kokosolja.

De öbor, som bebo denna grupp, skola först då kunna någorlunda ingripa i verldshandeln, när de blifva mindre förnöjsamma än hittills och deras handelsanda väckts. Födan flyger på visst sätt i munnen på dem, och i vikarna och vid stränderna vimlar det af fisk; det saknas derför en verksam sporre till förvärf.

117. Höfding på Samoaöarna med familj. Efter en originalfotografi.

Norr om Tongagruppen och närmare eqvatorn ligga Samoa- eller Skepparöarna. Deras form är olik de flesta oceaniska öars, de äro mindre runda än långsträckta och ligga i en rad bredvid hvarandra, Roggeveen var sannolikt den förste, som upptäckte dem (1722); sedermera sågos de af Bougainville, som gaf dem deras nu varande namn för de goda farkoster, som invånarne egde, och deras skicklighet att styra dem. Sedan besöktes de af Lapérouse, som var så olycklig att på Mauna förlora en del af sitt manskap. Sedan man den 6 december 1787 anländt utanför denna ö, inskeppade sig flere officerare på trebevärade slupar för att lära känna en i granskapet liggande stor by. Man rönte vänligt mottagande och beslöt derför att återkomma dagen derpå. I början gick det rätt bra, en byteshandel började, man gaf glasperlor och jernbitar för lifsmedel. Men redan denna dag kom det till ett slagsmål, en vilde hade smugit sig i slupen och gaf en matros ett slag med sin klubba. I stället för att strängt straffa karlen och låta honom känna de europeiska vapnens öfverlägsenhet nöjde sig Lapérouse med att kasta honom i vattnet, hvari vilden kunde simma som en vattenråtta. Det oaktadt gick man, åtföljd af några beväpnade, tillbaka till den bland brödfruktträd undangömda byn. Öborne voro vänliga och bjödo främlingarne att göra besök i deras hyddor, i hvilka man fann allt fint och rent. På fartygen hade det deremot gått temligen oroligt till, vildarne hade trots alla förbud uppklättrat på dem och stulit flere saker, så att man slutligen måst taga sin tillflykt till våld. Sålunda förgick ännu en dag, tills den 11 december kapten de Langle ville intaga vatten i en vacker by vid stranden, oaktadt Lapérouse redan gjort honom föreställningar deremot. Han lät dock icke afhålla sig och for med 16 man, alla välbeväpnade, i två slupar till stranden, men fann den samma förändrad genom ebbens inträde. Man förde vattenfaten i land, och allt gick bra under den första timmen, ty infödingarnes antal belöpte sig till högst 200 man. Men det växte med hvarje ögonblick, och snart betäckte 1500 stranden och den lilla viken. Oordning och förvirring började. För att göra slut derpå utdelade de Langle skänker till dem, som han ansåg för höfdingar. Nu blef man ända till raseri afundsjuk och grällysten, och en strid kunde icke längre undvikas. De Langle gaf befallning att återvända, och vildarne hindrade det icke, utan följde ända ut i vattnet fransmännen, som måste vada till sina jullar. Man besteg dessa, men i samma ögonblick slungades några stenar, hvarpå de Langle oklokt svarade med ett skott med löst krut. Detta var signalen till anfallet. Knapt hade han skjutit för andra gången, förrän 50 vildar störtade löst på honom. Ett klubbslag sträckte honom till marken, andra slogo riktigt ihjäl honom, och ännu efter döden fick han godt 200 klubbslag, hvarefter de rasande fastgjorde hans lik vid jullen. Striden blef allmän, besättningen, angripen från alla sidor, kunde icke riktigt begagna sina vapen, så att i denna strid fördelen af ställningen omintetgjorde vapnens öfverlägsenhet. För att förekomma stor olycka lemnade man jullarna och kom till sluparna, som lyckligtvis redan voro flott. Nu vaknade vildarnes tjufaktighet.

Alla ilade likt roffåglar till plundring, medan besättningen aflägsnade sig på sluparna, men snart råkade i ny fara derigenom, att en af dem stöttepå grund. De räddades genom några skott med god verkan och genom att slupen blef flott. Man kom obehindradt till fartygen; men då man här såg de med sårade fylda sluparna och fick veta de Langles och hans tio följeslagares död, ljöd ett skri af förbittring från det ena fartyget till det andra, och man var icke obenägen att åt de Langles maner offra de hundratals med män, qvinnor och barn fylda piroger, som befunno sig i fartygens närhet, men icke tagit någon del i striden. Så grym en sådan handling varit, skulle den gent emot dessa kannibaler icke varit på orätt ställe och förskaffat sedermera anländande fartyg behörig respekt.

Den milde Lapérouse tyglade dock manskapets vrede och lät skjuta med löst krut bland packet, hvarefter detta i största hast begaf sig derifrån för att — komma igen dagen derpå.

Ryssarne under Kotzebue hade det 1824 så när gått på samma sätt. Infödingarne hade trängt sig om bord på fartyget, och en af dem var så djerf, att han, då en ryss händelsevis blottade sin hvita, muskulösa arm, nappade efter den och lät förstå, att sådant kött måste vara en riktig läckerhet. Kotzebue lät med fäld bajonett utrymma däcket; det oaktadt klöste sig vildarne med sina långa naglar så fast vid fartygets sidor, att man blott medelst långa stänger kunde befria sig från dem. Samme sjöfarare beskrifver invånarne på Mauna som det värsta pack, som Söderhafvet hyser. Invånarne på de andra öarna i denna grupp, hvilka for öfrigt äro oändligt rika på naturskönheter, voro vida bättre, i synnerhet de på Ojalava. Äfven på denna grupp ha engelska missionärer verkat med temlig framgång. Sedan maj 1872 ha nordamerikanerne tillegnat sig denna utomordentligt vigtiga och rika ögrupp.

Cooks- eller Herveyöarna, som ligga sydost om de föregående och benämts efter sin upptäckare (1777), äro märkvärdiga derigenom, att kristendomen nästan på dem alla vunnit fullständigt insteg och ogement förbättrat invånarnes hela ställning. En stor del af befolkningen kläder sig på europeiskt sätt och bor i snygga hus. Måhända fins här intet enda barn, som icke kan läsa och skrifva.

Strax bredvid denna grupp, åt öster till, ligga de i den oceaniska överidens historia berömda Societets- eller Sällskapsöarna, äfven kallade Tahitis arkipelag, en vacker grupp, hvaribland Tahiti och Eimeo äro de största öarna. Båda äro bergiga och höja sig mot sin medelpunkt till ett betydande berg; det på Tahiti är 2 500 meter högt och utmärker sig genom vildheten i sina former, genom vattenfall och djupa, klyftlika dalremnor ned åt hafsstranden till. Endast kusttrakterna äro bebodda, och detganska talrikt; i det inre af ön lefva ännu blott enstaka invånare, som hålla fast vid sin förra hedniska tro och icke vilja hafva någon gemenskap med den talrika till kristendomen omvända befolkningen. Sällskapsöarna torde redan 1606 blifvit upptäckta af den spanske sjöfararen Quiros, men åter råkat i glömska, tills kapten Wallis 1767 tog dem i besittning för konungen af England, hvarefter Bougainville följande året och Cook 1769 landade vid dem. Medan de förre lemnat oss tjusande skildringar af dem, utforskade den sist nämde dem på det grundligaste och besökte dem på sin andra och tredje resa 1773 och 1777. Af infödingarne blef han alltid vänligt mottagen, till och med oaktadt mången hårdhet, hvartill han gjorde sig skyldig mot dem. Man var genast åter försonad och anstälde fester, dansar med mera till hans ära, Många sjöfarare ha sedan dess besökt dem, och på den senaste tiden ha vi missionärerne att tacka för de grundligaste upplysningar. Invånarne då och nu äro mycket olika, Fastän tjufaktiga, voro de dock af en saktmodig och mild karakter, derjemte vänliga och förtroendefulla, men lättsinniga och sinliga, Missionärerne utöfvade här sin verksamhet redan 1797, dock i början utan all framgång. Först 1812 blef kristendomen införd på dessa öar, hvarigenom befolkningen fullständigt omskapats. Hela ögruppen är vunnen för kristendomen, öfver allt resa sig kristna kyrkor, skolor och kapell, på Eimeo finnes till och med en högre skola, hvarur redan rätt skickliga missionärer utgått för att sprida kristendomen bland Söderhafvets öbor. Konung Pomare tillkommer äran af den kristna trons införande. Sedan han genom öfvertygelse vunnits för henne, lät han sig angeläget vara att äfven omvända sina landsmän, hvilket dock icke aflopp utan blodiga strider, enär ett annat mäktigt parti höll med hedendomen. Detta besegrades, och segervinnarnes kristliga beteende fulländade för den nya tron det, som vapnen hade börjat. Ty redan ville de störta sig på flyktingarne, och blodbadet skulle börja på fädrens sätt, då Pomare hejdade dem. Man upplyfte de darrande sårade, förband deras sår och vårdade dem; de döde begrof man, och motpartiets fallne anförare blef högtidligt begrafven i sin morai. Sedan förlät man alla dem, som gripit till

vapen mot konungen, och alla skyndade nu till, lofvade honom lydnad och läto döpa sig. Boktryckerikonsten fulländade det stora omvändelseverket, och man kan icke utan rörelse läsa, huru denna underbara europeiska konst mottogs af infödingarne. Missionärerne hade redan förut med mycken möda och ihärdighet lärt de omvände att skrifva och läsa i böcker på deras eget modersmål; de senare hade äfven på palmblad och skinn afskrifvit hvarjehanda; nu fick man från Europa det första tryckeriet, Konung Pomare satte sjelf de första sidorna i en abc-bok ochkunde icke vänta, tills första arket var färdigsatt. Sedan man visat honom bruket af svärtvalsen och pressen, tryckte han tre ark, sprang sedan ut till sina utanför tryckeriet väntande undersåtar och visade dem sitt arbete, hoppade, sprang och jublade som ett barn. Tryckeriet belägrades i hela veckor, alla ville ha böcker, och man kom dit från aflägsna öar, medförande kokosnötter och andra alster för att utbyta dem mot böcker, som med verklig begärlighet lästes och lästes om igen. Pomare sjelf öfversatte Nya testamentet på tahitiska språket, och nu har ön sina skrifna lagar, en rättegångsordning äfvensom regelbunden gudstjenst, som hvarje söndag besökes af många hundrade, ja, tusende. Menniskooffren, de blodiga krigen, månggiftet, barnamorden, korteligen allt hedniskt lif har upphört. I stället för alla skildringar vilja vi här blott meddela ett exempel. Då en resande en gång frågade en missionär om förändringarna, framhöll denne i synnerhet barnamorden. Hos missionärens hustru voro tre tahitiska qvinnor närvarande och syselsatte sig med förfärdigande af europeiska klädespersedlar. Deras utseende var ytterst sedesamt, och sedan de blifvit kristna, kunde ingen förebråelse göras dem for deras vandel. Då tog värden i huset till ordet och sade: Det skulle förvåna mig, om icke dessa qvinnor mördat flere barn; och han tilltalade den äldsta: »Min vän, huru många barn har du mördat, då du var hedning?» Den arma qvinnan blef förlägen, och hennes bedjande blick tycktes säga, att missionären skulle efterskänka henne svaret; men denne lugnade henne, och så tillstod hon med bäfvande röst: »Jag har dödat nio.» — »Och du?» sade han, vändande sig till den andra. »Sju.» — »Och du?» tillfrågade han den tredje och yngsta. »Fem.» Detta är tilldragelser ur lifvet hos dessa arma menniskor, hvilka de resande icke kunna nog berömma för deras milda och vänliga väsen; men deras religion bjöd dem barnamord. Kotzebue, som 1824 besökte dessa öar, berättar följande: »Knapt hade invånarne sett vår fregatt, förrän stranden vimlade af nyfikne, som helsade oss med jublande glädjerop. En mängd kanoter, lastade med allahanda lifsmedel, stötte i största hast ut från stranden, och snart var vårt skepp omgifvet af jublande tahitier. Jag gaf dem den äfven på ögonblicket begagnade tillåtelsen att stiga upp på fartyget. Med sina varor på ryggen klättrade de under skämt och skratt hastigt upp på däcket, som nu förvandlades till en liflig marknadsplats. Skämt och glädje togo intet slut. Under skratt berömdes varorna, under skratt afslöts handeln. Snart hade hvarje tahitier valt sig en rysk vän, för hvilken han under de ömmaste omfamningar gjorde begriplig sin önskan att byta namn med honom. Emellertid hade den hastigt fattade tillgifvenheten allt utseende af uppriktighet och hjertlighet.Knapt hade en timme förflutit, förrän man på däcket såg ingenting annat än de såtaste vänner parvis vandra omkring arm i arm. Man skulle kunnat tro, att vi redan i åratal varit der. Klädespersedlar hade det högsta värde för tahitierne. Den, som tillhandlat sig en sådan, sprang omkring som en besatt.»

Genom kristendomens införande ha lefnadssätt, bostäder, husgeråd, handel med mera på Sällskapsöarna blifvit annorlunda. Fordom voro invånarne vackert tatuerade, numera äro blott äldre personer det; moraierna, ställen, der man visade de döde gudomlig dyrkan, äro förstörda, gudabilderna uppbrända eller sönderhackade (till bevis på, att afgudarne voro maktlösa, begagnade Pomare en tid bortåt den förnämste afgudens bild till huggkubb), och tabu eller det heliga bannet är afskaffade Dessa utomordentligt fruktbara öar stå under franska regeringens beskydd. Hufvudorten och den franske representantens och myndigheternas residens är Papete eller Papiti, hvilket skildras som en tjusande belägen by, hvari bredvid infödingarnes torftiga hyddor guvernörens fast bygda boning och det så kallade kungliga palatset befinna sig.

Från denna grupp begifva vi oss längre öster ut och komma till Paumotuöarna eller Låga öarnas arkipelag. De äro ogement farliga för de sjöfarande, enär öarna till följd af vulkaniska höjningar och korallpolypernas fortsatta verksamhet äro omgifna af ref och grund. De till denna grupp hörande öarna, omkring 80 till antalet, upptäcktes en och en af olika sjöfarare på olika tider, men blefvo först i detta århundrade nogare utforskade och erhöllo af geograferne mycket betecknande namn. Fleurien kallade dem Onda hafvets arkipelag, Bougainville Farliga

öarna, Krusenstern Låga öarna, medan de af tahitierne kallades Paumotu, det vill säga Ömolnet. De förekomma äfven under namnet Perlöarna och skola hädanefter med samtycke af fransmännen, hvilka utöfva protektoratet öfver denna grupp, kallas Tuamotu, det vill säga Aflägsna öarna. »En storm, säger Kotzebue, medför i dessa trakter fartygets oundvikliga undergång, och till och med den noggrannaste karta kan icke skänka någon räddning, enär strömmen är stark, landet lågt och vinden för häftig för att lovera tillbaka, om man hade den olyckan att komma för nära ett ref. Hafvets djup kan icke utrönas på ett afstånd af flere hundra meter, följaktligen kan sänklodet icke tidigt nog varna för faran; äfven äro ankarna utan nytta, ty redan på ett helt ringa afstånd från ön finner man 100 meters djup och strax derpå ingen botten mer.» Redan Quiros upptäckte dessa öar; andra sjöfarare ha funnit ännu flere, men sannolikt är ännu mången ö obekant för europeerne. Deras invånare likna dem på Sällskapsöarna, men äro långt efter i kultur och till en del ännu menniskoätare; dock harkristendomens utbredning börjat äfven här. Den märkvärdigaste ön är Pitcairn, befolkad af europeiska sjömän, som gift sig med qvinnor från Tahiti och äfven derifrån tagit med sig några manliga infödingar. Dessa matroser hade under anförande af andre styrmannen, Fletcher Christian, 1789 gjort myteri mot kaptenen på sitt fartyg, »Bounty», öfverfallit honom och utsatt den olycklige på en båt, med hvilken han efter 48 dagars besvärlig färd kom till ön Timor och derifrån med ett europeiskt fartyg till England. Deltagarne i myteriet hade emellertid efter mångahanda irrfärder kommit till Pitcairn och för större säkerhets skull uppbränt fartyget. Efter flerehanda strider segrade emellertid hos de förblindade en bättre anda, och i synnerhet var det en af de förra deltagarne i myteriet, vid namn Adams, som omvände sig och blef en verklig hedersman. Hela hans sträfvan var riktad på att åstadkomma ett ordnadt tillstånd och uppfostra barnen till goda menniskor. Då denna förut obefolkade ö 1808 beträddes af den amerikanske kaptenen Folger, blef han icke litet förvånad öfver att anträffa en temligen talrik befolkning, som helsade honom på god engelska. Det gynsamma intryck, som Pitcairns invånare gjorde på sedan ditkoinmande engelsmän, verkade, att regeringen antog sig afkomlingarne af deltagarne i nämda myteri och, då ön under tiden blifvit för liten för befolkningen, åt dem (1856) upplät Norfolkön till blifvande boningsort. Ön Pitcairn ligger nu åter öfvergifven och ensam i oceanen.

Vi vända oss nu norr ut för att komma till Marquesasöarna, äfven kallade Mendañas arkipelag. Denna af Spanioren Mendaña 1595 upptäckta ögrupp är hög och har mer eller mindre ansenliga berg; korallref omgifva stränderna, och små bäckar och floder, som ofta bilda vattenfall, vattna det inre. På en af dessa öar, Nukahiva, skall det finnas ett vattenfall, som har en höjd af 700 meter. Dessa öars invånare, hvilka till sin karakter skildras som saktmodiga, vänliga och förekommande, men äfven som högst sinliga och lättsinniga naturmemiiskor, stå under höfdingar, föra ofta krig sins emellan samt steka och uppäta då de slagna fienderne. Dock har detta blifvit annorlunda efter införandet af kristendomen, hvilken vunnit mest insteg på den största ön, Nukahiva. Invånarne höra till polyneserne och äro af stor skönhet och ståtlig kroppsbygnad. Qvinnorna hafva en temligen ljus hudfärg; männens och ynglingarnes är mörkare, sannolikt till följd af tatueringen, ty ingenstädes äro väl tatueringarna vackrare och rikare än här. Utom en gördel omkring underlifvet går man naken, hvilket närheten till eqvatorn ganska väl tillåter; men derför måste också tatueringarna träda i prydnadernas ställe. Männen bära dessutom i skägget en svintand och omkring halsen rödabönor. Hufvudet prydes af en svart fjäderbuske samt en ring af mjukt trä eller ett band af perlemor; i öronen hänger man med sand fylda muslor.

Alldeles ensam och öfvergifven i Stora oceanen på ett afstånd af mer än 300 geografiska mil från den närmaste ögruppen, Paulituarkipelagen, och mer än 400 geografiska mil från Chiles kust, höjer sig Påskön, af infödingarne kallad Rapanni, det vill säga

118. Höfding och infödingar på Marquesasöarna.

Stora Rapa, af holländaren Roggeveen upptäckt påskdagen 1722. James Cook besökte och genomforskade den ödsliga ön i mars 1774. Enligt honom infunno sig der tid efter annan hvalfångare, som emellertid genom sina våldsamheter gjorde invånarne mycket förbittrade på de hvite, så att Kotzebue 1816 och Reechey tio år senare blott rönte ett fiendtligt mottagande. Grundlig kännedom om denna ö ega vi först sedan sommarn 1862 genom kaptenLejeune på det franska skeppet Cassini. Det enda, som gör denna ö märklig, är de derstädes funna, för henne egendomliga gamla minnesmärkena, som kasta en hemlighetsfull slöja öfver hennes historiska och

naturhistoriska utveckling. Det är bildstoder af sten, som måste vara uppförda af ett annat folk än de nu der lefvande öbornes förfäder, enär sättet för deras uppförande röjer en långt högre bildningsgrad. När denna gåta en gång blifvit löst, skola våra lärda forskare få upplysning om mången för dem nu dunkel fråga ur forntidens historia.

Med Sandwichsöarna komma vi till slutet af vår resa, som vi ingenstädes kunna sluta bättre än just här, på den mest kultiverade ögruppen. Dessa öar, som intaga en yta af 350 qv.-mil och bland hvilka Havaji är den största, hade ända till 1778 undandragit sig alla sjöfarares blickar, fastän det är möjligt, att de 1542 af den i spansk tjenst varande 119. James Cook. italienaren Gaetano upptäckta Konungs- eller Trädgårdsöarna voro de samma, Först nämda år upptäckte dem den berömde engelske sjöfararen Cook för att redan året derpå här finna sin död. Cook kom från Sällskapsöarna och seglade till Beringssundet, då han först anlände till Tauai eller Kauai, der man mottog honom och hans folk som gudar. Man upptäckte ytterligare två närbelägna öar och begaf sig sedan vidare mot norr utan att uppehålla sig länge, enär besättningen led för mycket af sjukdomar. Redan den 20 november 1778 upptäckte Cook ön Maui och kort derefter Havaji. Man kastade ankar på södra sidan i åsynen af orten Karakakua eller Kealeakakua och mottogs af invånarne på samma sätt som fordom Colombo af vestinderne. Öfver allt kom man de aldrig förr sedda hvite till möte med gudomlig dyrkan; Cook sjelf ansågs för guden Rono, om hvilken den sägnen gick, att han, sedan han lemnat ön på ett underligt formadt fartyg, en gång skulle återkomma dit. Då orten Karakakua innehöll omkring 1 400 hus, fattades det icke skaror af folk, som vid fartygens annalkande ilade till

stranden. Väl 15 000 menniskor torde ha varit samlade; stranden, klipporna, de närbelägna bergen, husens tak, alla träd voro fulla med folk, och de djupa mansrösternas rop af glädje och förundran blandade sig med de gällare utropen från de dansande och med händerna klappande qvinnorna, Man for i kanoter ut till fartygen och medförde varor till försäljning eller byte. Då Cook sedan beträdde ön, helsade man honom med utomordentlig högtidlighet.

Två höfdingar med långa hvita stafvar beredde väg mellan kanoterna för hans farkost, och under det Cook rodde fram mellan öborne, kastade sig alla ned på ansigtet för honom, men knapt var han förbi, förrän man reste sig upp och följde efter honom. Han behöfde dock blott se sig om, så kastade man sig genast ned på jorden eller betäckte ansigtet, och slutligen, för att icke möta den förmente gudens blickar, kröpo de efter honom på alla fyra.

Sedan förde man Cook till moraien, dit folket icke fick följa med och der de af honom utdelade skänkerna mottogos med den största vördnad. På hans begäran anvisade man honom en plats vid stranden, utstakade den med hvita stafvar och bestämde, att den icke finge beträdas af någon öbo, men icke heller skulle de hvite få lemna den efter solens nedgång. Tabu uttalades öfver den, och detta afhöll hvarje inföding från att beträda den; men tyvärr brydde sig icke matroserne derom, ty de smögo sig snart omkring öfver allt och sökte knyta förbindelser; detta måste nedstämma vildarnes höga tanke om dem. Äfven Cook betedde sig icke med nödig klokhet, utan var som alltid våldsam i sitt umgänge med Söderhafsöarnas infödingar. Då några öbor frånstulit honom åtskilliga småsaker, lät han prygla flere oskyldige och till och med skjuta på andra, hvarvid några dödades. Detta kunde icke annat än undergräfva hans anseende, och man var öfvertygad, att han icke kunde vara Ron0. Till fiendtligheter från den andra sidan hade det ännu icke kommit, men äfven härtill gaf han mer än riklig anledning, ty oaktadt han visste, huru heliga moraierna voro för Söderhafvets öbor (och den nära slägtskapen i språk och seder mellan invånarne på Sandwichs- och Sällskapsöarna hade genast stått klar för honom), tillät han sig dock att öka virkesförrådet på sitt fartyg genom att nedrifva de närmast stranden liggande moraierna, Detta stegrade på det högsta öbornes förbittring, men detta oaktadt bibehöllo de nog välde öfver sig sjelfva att icke blodigt hämnas. Slutligen lemnade Cook Havaji och seglade bort. Men då utbröt en häftig storm och skadade stormasten på ett af fartygen så illa, att man såg sig tvungen att återvända till ankarplatsen för att der bota skadan. Mottagandet var120. Cooks mord på Tahiti.ingalunda vänligt; man tycktes icke vara hågad att ännu längre föda främlingarne, som i så hög grad missbrukat gästvänskapen.

Den omständigheten, att infödingarne under natten hade stulit en båt, var orsak till, att Cook ville föra konungen

som gislan med sig till fartyget. Detta satte sig infödingarne emot, och Cook lät hänföra sig så långt, att han nedsköt en af angriparne. Detta gjorde striden allmän. Han upplyfte handen för att bjuda eldens inställande, men i detta ögonblick genomborrade honom en infödning med ett spjut bakifrån, så att han dog på stället. Fyra andra engelsmän hade lika öde med honom; de öfrige, af hvilka tre voro svårt sårade, räddade sig på båtarna, från hvilka man nu fortfor att skjuta och anstälde ett stort nederlag bland infödingarne. Dessa deremot förde de döde derifrån och längre in i landet, skilde köttet från benen och uppbrände det. Man har trott, att detta varit en handling af kannibalism, men så är det icke; man bevisade derigenom liket den högsta vördnad, ty sägnen om guden Rono vaknade åter med all styrka, och man trodde, att Cook ändå varit den samme. Efter sin kaptens död landade engelsmännen med stor styrka, anstälde stora ödeläggelser och yrkade utlemnandet af liket, hvilket äfven, till största delen som benrangel, återgafs dem. De lade det i en likkista och öfverlemnade det med de vanliga ärebetygelserna åt hafvet. Sålunda slutade Cook som offer för sin djerfhet, enär han for litet skonade sitt för vetenskapen så dyrbara lif. Han var en af de mest framstående bland alla upptäcktsresande och dog för tidigt för vetenskapen. Han lefver ännu i oförgängligt minne på Havaji, och innan öborne blefvo omvända till kristendomen, gick den sägnen, att han skulle uppstå från döden, å nyo visa sig på Havaji och taga hämd på mördaren.

Kort efter Cook dog äfven den gamle konungen, och sedan hans son efterträdt honom i regeringen, finna vi som regent öfver en liten del af Havaji hans brorson Kamehameha eller Tameamea. Men redan 1787 var denne regent öfver hela ön och underlade sig småningom intill 1817 hela gruppen. Han var en klok furste och för sina undersåtar det samma, som Peter den store hade varit för Ryssland. Samfärdseln med europeer och amerikaner befordrade han på allt sätt. Honolulus hamn fyldes med alla nationers fartyg; de voro här lika trygga som i hvilken europeisk hamn som helst, och europeiska köpmän satte sig ned på denna ögrupp. Tre förträffliga män lemnade konungen det kraftigaste bistånd vid reformerna: infödingen Karemaku och de båda briterne Davis och Young. Den först nämde mäktade att med genomträngande förstånd sätta sig in i hans planer, var honom troget tillgifven och understödde honom med råd och dåd. Han.var den förnämste näst konungen. De båda briterne voro för detta matroser, men derjemte dugliga, aktningsvärda män och förmåddes af konungen att stanna hos honom. De utbredde europeisk odling i hans stat, lärde folket att bygga hus, städer och fartyg, anlade hamnar och riktade ön med nyttiga utländska växter; deras minne lefver der i välsignelse.

I maj 1819 lyktade Kamehameha sin ärofulla bana, Hela hans folk sörjde, alla höfdingar och en mängd öbor inristade hans namn och dödsdag på sina armar och uttalade aldrig det förra utan ett

121 — 124. Afgudabild. Kärl. Solfjäder.

125 — 128. Afgudabilder. Mask af en kalebass. Solfjäder.

slags religiös vördnad. Då Kotzebue på sin andra resa omkring verlden besökte drottning Nomahanna, en af Kamehaniehas gemåler, sade denna: »Vi skola aldrig mer få en sådan konung.» Dervid grät hon, blottade sin arm och visade honom den. Der voro med latinska bokstäfver på sandwichsspråket följande ord tatuerade: »Vår gode konung Kamehameha dog den 8 maj 1819.» Hans äldste son med samma namn tillträdde efter honom regeringen, lät döpa sig och införde kristendomen, som nu är utbredd öfver hela ögruppen. Moraierna äro förstörda, afgudabilderna uppbrända, tabu afskaffadt. År 1824 reste konungen med singemål till London, anlände lyckligt dit, mottogs med uppmärksamhet af regeringen, men förlorade redan den 8 juli sin gemål och öfverlefde henne blott sex dagar, då äfven han dog, den 14 juli.

Sedan dess ha ännu flere med namnet Kamehameha bestigit denna lyckliga och välsignade ögrupps tron och låtit sig angeläget vara att, med understöd af amerikanska och europeiska nybyggare, höja sina undersåtars kulturtillstånd. Sedan februari 1874, efter konung Lunalilo I:s död, regerar Kalakaua I, son af Kapaakea och född den 16 november 1836, öfver konungariket Havaji. Väl ha öborne blifvit mera bildade och bättre menniskor, men liksom infödingarne i de flesta andra land kunna de icke hålla stånd mot den europeiska odlingens framträngande och tyckas vara invigda åt undergången. Invånarnes antal uppskattades af Cook till 400 000 själar; nu torde knapt 40 000 infödingar lefva på öarna. Väldet öfver dessa öar måste förr eller senare komma i de hvites

händer, och såsom det tyckes, skola väl amerikanerne med sitt område införlifva dessa för deras handel så vigtiga öar. 129. Bröstharnesk af tänder. Sandwichsöarna äro af vulkaniskt ursprung, och deras högsta berg uppnå en höjd af 4 000—5 000 meter, så att de lyfta sig upp i molnen och under den kallare årstiden äro höljda med snö. Två stora vulkaner, Mauna Loa och Mauna Kea, äro ännu i full verksamhet. Naturen är rik på alla slags alster, öarnas läge som förbindelselänk mellan Amerika och Asien ytterst gynsamt, och svårligen skall någon annan ögrupp i Söderhafvet ha en sådan framtid som Sandwichsöarna. Lifvet på dem liknar redan det hos de europeiska folken, alla invånarne bekänna sig till kristendomen, öfver allt uppstå kristna kyrkor och skolor, högre läroanstalter finnas redan, handelsförbindelser af alla slag knytas, städer och byar uppföras på vårt sätt, militär- och statsväsendet är ordnadt, och allt detta i ett land, som först 1778 kom till vår kännedom.

Härmed sluta vi vår vandring genom den oceaniska överiden, önskande, att i en icke aflägsen tid alla dessa ännu till en del af kannibaler bebodda öar måtte kunna glädja sig af en dylik kulturgrad, som vi redan träffa på Sandwichs- och Sällskapsöarna.Europeisk odling och sed skall allestädes utbreda sina välsignelser och med den skönaste framgång kröna de mäns sträfvanden, som på sina upptäcktsresor icke skydde mödor och faror, ja, sjelfva döden. Sker detta, så eröfrar nittonde århundradet det, som det adertonde blott mäktade upptäcka.

*

XIII.

Upptäckten af norra och södra polarlanden.

Sökandet efter en nordvestlig och nordöstlig genomfart i 16:e —18:e århundradet Parrys och John Ross' resor. Upptäckten af den magnetiska nordpolen. Franklins expeditioner och upptäckten af den nordvestra genomfarten. Nordhafsfärderna i nyaste tid. Resorna till sydpolen. Nordenskiölds upptäckt af den nordöstra genomfarten. Asiens kringsegling.

Om vi ock finna det ganska väl begripligt, att för de ofvan skildrade upptäcktsfärderna män stått att finna, enär de lofvade utsigt till rik vinst, måste det nästan väcka vår förvåning, att den djerfve sjöfararens blick alltid på nytt riktades äfven till de trakter, som läto vänta föga vinst, men desto mera mödor och faror, till den höga nordens isomgärdade land, som, ehuru mycket efterfikade och mycket besökta, dock icke förunna menniskan någon varaktig stad. Men ju mera afvärjande och fiendtligt naturen i dessa trakter förhåller sig mot menniskan, desto ifrigare har hon sträfvat att sätta sin fot äfven dit. De nord- och sydpolsfärder, som just under de sista årtiondena trots så många misslyckade företag satts i verket, gifva oss ett vackert vitnesbörd om kraften hos menniskoanden, hvilken försöker att intränga till och med i naturens inre. Forntiden, för hvilken så månget område af jorden förblifvit outforskadt, hade ännu ingen kännedom om de i den höga norden belägna landen. Endast Pyteas från Massilia torde måhända ha kommit till den yttersta gränsen, ända till Tule (Island). Man talade väl om kalla bergland vid Skytiska oceanen, men utan att anställa mer än gissningar om dem. Men så snart nordmännen från de skandinaviska kusterna kommo ned till sydligare bredder, blef äfven kännedomen om de nordliga landen klarare och bestämdare. De djerfva vikingarnes kölar plöjde hafvet åt alla håll. Vi ha förut omtalat, att Nadd-Odd skall ha varit den förste, som landade vid den isländska kusten, och att många af hans stamförvandter följde efter honom och derifrån upptäckte Grönland.

En af de djerfvaste nordlandsfararne, Ottar, hvilken bodde på Hålogaland vid yttersta gränsen af nordmännens boningsplatser i man uppfattar den som en lefvande, organisk beståndsdel af folklifvet och söker främja dess tillväxt och utveckling. Javanen har icke upphört att vara muhamedan; han är det numera blott i en bättre mening än förut, i det han blifvit mindre vidskeplig, men i stället upplystare och moraliskt bättre än fordom. Höfdingarne behöfva icke mera taga sin tillflykt till utpressningar, och landtbefolkningen är stadd i ett fortskridande välstånd. Slafveriet har länge sedan upphört, och javanen försonar sig med arbetet. Han glädjer sig åt ett herravälde, som är så mycket mindre känbart, som det sluter sig till de häfdvunna åsigterna. Nederländarne ha också ålagt sina

embetsmän en ed att skydda infödingarne och af alla krafter sörja för deras väl. Derför användes nu också en betydlig del af årsinkomsterna på skatternas minskning, folkets andliga höjande och främjandet af dess handel och samfärdsel.

*

XII.
Australien och den oceaniska överlden.

1. Fastlandet Australien.

De första upptäckarne. Riktig benämning på land- och öområdena. Djur- och växtverld. Befolkning. Klimat. Upptäckt och tillgodogörande af guld.

Australien är den sist upptäckta verldsdelen och kunde derför med någon rätt, när man kallar Amerika den nya verlden, kallas den nyaste. Den består af idel öar, som ligga på ömse sidor om eqvatorn mellan Amerikas vestra och Asiens östra kust jemte de till denna hörande öarna, Deras antal är ofantligt stort, dock äro de flesta af dem temligen små och obetydliga, många till den grad, att de ännu icke äro bebodda, ja, att måhända några af de mindre öarna ännu icke ens kommit till vår kännedom. Endast få bland dem skilja sig genom sin storlek från alla öfriga, nämligen Australien (förut kalladt Nya Holland), det fordom under namnet Van Diemens land bekanta Tasmania, Nya Ghiinea och New-Zealand. Det förstås af sig sjelft, att dessa öar omöjligen kunnat upptäckas af en enda sjöfarare eller på en och samma tid, ehuru det är onekligt, att åtskilliga företagsamma män äfvensom särskilda årtionden synnerligen mycket bidragit till upptäckande af eller närmare kännedom om denna överld. Fernando de Magelhaens var den förste, som den 6 mars 1521 på sin resa omkring verlden upptäckte Marianerna eller Ladronerna och kort derefter Filippinerna, på hvilka han den 27 april 1521 förlorade lifvet i en strid medinfödingarne. Hans eskader, hvaraf slutligen blott ett fartyg återstod, fortsatte resan och kom slutligen den 6 september 1522 öster ifrån tillbaka till Spanien. Derigenom hade den lemnat ett ovederläggligt bevis för jordens klotform och möjligheten af dess 103. Tasmans karta öfver Australien. Efter hans handskriftsritning i British museum. kringsegling, och många sjöfarande ha sedan dess gjort om denna första resa kring verlden, i det de antingen tagit vägen omkring Cap Horn eller omkring Godahoppsudden. Bland de äldre sjöfararne och upptäckarne af hela ögrupper nämna vi här blottspaniorerne Saavedra, Gaetano (född italienare) och främst den ryktbare Mendaña, Det sjuttonde århundradet utvidgade det sextondes upptäckter, och i synnerhet var det portugisen Quiros samt holländarne Dirk Hartog, Schouten, Witt, van Edels, Nuijts och Tasman, som gjorde betydande upptäckter i denna verldsdel.

Efter denna tid af ansträngning följde, sedan briten Dampier vid slutet af sjuttonde århundradet gjort ännu några upptäckter, en nästan sextioårig tid af hvila, Blott holländaren Roggeveens bemödanden åren 1721 och 1722 voro af någon betydenhet, tills slutligen 1765 briterne å nyo började att på det ifrigaste undersöka Stilla oceanen. Efter förelöparne Byron, Wallis och Carteret äfvensom fransmannen Bougainville följde slutligen James Cook, Australiens berömdaste upptäckare. Utsänd af engelska regeringen, kringseglade han jorden tre gånger, tills han slutligen 1779 på ön Havaji föll ett ytterligare offer för sitt kall. Han har för första gången upptäckt en mängd öar, återfunnit andra redan förut upptäckta, men söm åter råkat i förgätenhet, och genom sina ytterst säkra mätningar utomordentligt vidgat den noggranna kännedomen om jorden. Andra sjöfarare följde efter honom, bland hvilka här endast må nämnas engelsmännen Bligh, Wilson, Marshall, Gilbert, Edwards, Vancouver, Hunter, Buttler och Bass, fransmännen Lapérouse, d'Entrecasteaux och March and, äfvensom i detta århundrade fransmannen Baudin och engelsmännen Flinders och Grant med flere. Äfven ryssarne under Kotzebue och

Krusenstern, fransmännen under Freycinet och Dumont d'Urville samt engelsmännen under Beechey och Coffin ha mycket bidragit till en närmare kännedom om denna verldsdel. Det skulle långt öfverskrida gränserna för denna bok, om man här skulle uppräkna de särskilda upptäcktsresorna af dessa djerfva män; istället skall hvarjehanda meddelas om landen och ögrupperna, om växtverldens yppighet och skönhet, om djurformerna och invånarne der.

Men då mångahanda villfarelser och obestämdheter råda i fråga om indelningen och benämningen af dessa landområden, är det i första rummet nödvändigt att skaffa sig klarhet och bestämdhet i detta afseende. För närvarande förstår man med Australien, det vill säga Söderlandet, närmast och förnämligast det förut oriktigt Nya Holland benämda fastlandet, som skiljer den del af Stora oceanen, som man kallar Korallhafvet, från Indiska oceanen och som i norr genom Torressundet skiljes från Nya Guinea och i söder genom Bass-sundet från Tasmania.

De öfriga i Stora eller Stilla oceanen enstaka kringströdda eller i grupper förenade öarna ger man i allmänhet namnetSöderhafsöarna, men icke, såsom ofta sker, namnet Polynesien; ty detta är, såsom vi strax skola se, en underafdelning af hela begreppet. Fastlandet Australien bildar tillsammans med Söderhafsöarna den femte verldsdelen, Oceanien. Alla de till Oceanien hörande öarna och ögrupperna har man indelat i fyra hufvudgrupper, emedan mellan dem olikheter råda i afseende på infödingarnes kroppsbildning, inrättningar och seder, som i denna indelning finna sitt uttryck. Först nämna vi New-Zealand, »Söderhafvets Storbritannien», denna stora ö, hvars befolkning till största delen består af europeer och som genom sitt läge, sin naturbeskaffenhet, sina hjelpkällor och sin politiska utveckling tyckes vara bestämd till de öfrigas beherskarinna. Sedan ådrager sig Melanesien vår uppmärksamhet. De hit hörande ögrupperna, hvilkas ytinnehåll belöper sig till omkring 15 000 qvadratmil, äro de vestligaste i oceanen och omgifva det australiska fastlandet i en halfkrets, som först går från vester till öster och sedan mot sydost. Befolkningen har mörk hudfärg, och deraf härleder sig namnet (af gr. melas, svart, och nesos, ö). Härtill sluter sig i öster och nordost, nästan ända till norra vändkretsen, Polynesien (af polys, mycken, och nesos, ö), ett antal öar, som hysa en ljusbrun, vackert bygd, civiliserbar, sjöduglig, med malajerne närbeslägtad befolkning, och slutligen i nordvestra delen af Stilla oceanen, ända till närheten af Japans och Filippinernas kuster, Mikronesien (af mikros, liten, och nesos, ö), hvars invånare skilja sig från po-lyneserne genom vissa egendomligheter i karakter och lefnadssätt, men i synnerhet genom olika språkbildning.

Sedan vi sålunda förskaffat våra läsare en riktig kännedom om det ifrågavarande området, bestiga vi, för att komma till fastlandet Australien och till dessa stora och små öar, ett för vår räkning i London på Thames redo liggande fartyg, som för oss öfver Atlantiska hafvet och omkring Godahoppsudden till någon af södra Australiens hamnar, efter en resa af omkring hundra dagar. Från någon af dessa sjöstäder kunna vi då lätt företaga utflygter och längre resor.

Australien, det minsta och sist upptäckta fastlandet, finnes på gamla kartor från sextonde århundradet angifvet som Nya eller Stora Java. Egentligen skulle man kalla det Marega, ty så hette detta stora fastland redan i äldsta tider hos malajerne, hvilka årligen besökte dess norra udde för att vid vestmonsunens tid fiska den vid hafsstranden förekommande trepangmasken (en holoturie), en läckerhet för de malajiska och mongoliska folken.

Det första europeiska fartyg, som såg Australien (1606), var ett holländskt, Duifken (Dufvan). Det for 300 sjömil längs efterkusten utan att för invånarnes vilda sinnelag våga undersöka landet längre in. Redan samma år upptäcktes af don Luis Vaes de Torres det efter honom benämda Torressundet, som skiljer Nya Guinea från Australien. Hädanefter uppsöktes Australien i synnerhet af holländarne och benämdes derför äfven efter deras land; ja, flere delar deraf fingo namn efter sina upptäckare, såsom 1622 Cap Leeuwin, 1623 Nuijts' land och Arnhems land, 1628 De Witts land. Ar 1642 upptäckte Tasman den stora, söder om Australien belägna ön och benämde den efter den då varande generalståthållaren van Diemen Van Diemens land. (Sedan 1853 är denna engelska kolonis officiela namn Tasmania). Man ansåg länge ön för Australiens södra udde, tills den engelske kirurgen Bass 1796 upptäckte det efter honom benämda Basssundet. James Cook har mycket bidragit till närmare kännedom om Australien; han seglade 1770 utefter hela östkusten, upptäckte Botanybay och Port

Jackson samt tog högtidligen denna del af ön i besittning för den britiska kronan. Den beskrifning derom, som Cook efter återkomsten meddelade i sitt fädernesland, ledde den britiska regeringens uppmärksamhet på denna obekanta vrå af jorden, som man ansåg högst lämplig för en koloni. Från den tiden härröra de grundligare kustmätningar, som i vårt århundrade fullbordades af Flinders, King, Murray med flere, hvarvid man dock alldeles lemnade ur sigte en utforskning af landets inre. Men äfven i detta afseende skulle det blifva annorlunda. Ar 1788 skickades Arthur Phillip som förste guvernör med en eskader till östkusten för att der grunda en förbrytarkoloni. Från denna koloni, som först bestod af 212 frie, 775 förbrytare och ett motsvarande antal soldater, utgingo, sedan den efter hand vunnit styrka, nya forskningar, som dock till en början endast sträckte sig till kustslätten. För detta ändamål skedde på olika punkter af den australiska kustlinien nya koloniseringar, såsom anläggandet af städerna Melbourne och Adelaide i fastlandets södra och Sydvestra del, nybyggena på vestkusten, vid Svanfloden, King Georges sund, Port Leschenault och Flindersbay, äfvensom nybyggena på Tasmania, der redan 1804 en förbrytarkoloni anlades i Hobarttown af engelsmannen Bowen. År 1838 grundlades i norra delen af landet, vid Port Essington, staden Victoria, hvarigenom vans en förbindelse mellan Indien och Australien, som varit af stort inflytande på samfärdselns vidare utveckling. Bland alla dessa kolonier bibehålla de vid den östra och södra kusten den största betydelsen, enär de, synnerligt understödda genom metallrikedom och kraftigt betesland, på den senaste tiden mäktigt uppblomstrat. Från dem, der europeernes australiska liffunnit sin medelpunkt, ha de verksammaste väckelserna till det inro landets utforskning kommit.

Redan i början af vårt århundrade hade engelsmannen Evans bemödat sig att uppdaga Murrays många bifloder, fastän han ännu icke kände sjelfva hufvudfloden. Hans bemödanden kröntes af de vackraste framgångar och fortsattes 1817 af Oxley, i det denne framträngde ända till bifloderna Castlereagh och Darling.

104. Bland Blå bergen (Aspleys vattenfall). Efter Thetis' atlas. (Jfr s. 311).

Ännu betydelsefullare för kännedomen om landet voro Humes och Howells resor till lands. Den förre förenade sig 1829 med kapten Sturt till en ny upptäcktsresa och fann dervid Darling, en flod, som med sina sidoarmar genomflyter en större del af landet än något annat af Australiens vattendrag. Af ännu större inflytelse, på Sydaustraliens kolonisering blef Sturts upptäckande af Murrayfloden, en flod, som ännu 50 mil från sin mynning har en bredd af 350 meter och är utomordentligt vattenrik.

De under åren 1831—1836 af sir Thomas Mitchell och Allan Cunningham företagna tre resorna till det inre af sydöstra Australien uppdagade detta inlands fruktbarhet, som man icke hade väntat på grund af Australiens, i synnerhet dess sandiga kuststräckas så öde och ökenartade karakter. De funno i det inre talrika bergsträckor och vida, gräsrika slätter, vattenrika floder, som slingra sig genom präktiga, dock icke ogenomträngliga urskogar, humusrika, för odling lämpliga fält och stora slätter, så att de förvånade upptäckarne gåfvo denna landsträcka det löftesrika namnet Lyckliga Australien (Australia felix).

Redan få år derefter företog sir George Grey en resa inåt landet från nordvest, från Hannoverbay, och fann icke blott hela skogar af araukarier, en bland de ädlaste barrträdsarter, som är spridd öfver hela den australiska arkipelagen, utan äfven ett bland de märkvärdigaste löfträd, ett slags baobab eller apbrödträd. Kolonisterne kalla detta märkvärdiga träd gouty-stem-tree, det vill säga giktstam. (Dess botaniska namn är adansonia Gregorii). Det öfverraskande hos detta träd är stammens i jemförelse med grenbildningen alldeles onaturligt stora omfång, som af de resande i början ansågs för verkan af en sjukdom eller en missbildning, tills de öfvertygade sig, att de helt unga plantorna hade samma vanskapliga utseende som de äldsta träden. Man fann träd med 10—80 meters omfång, hvilka upp till grenbildningens början icke voro stort högre. I stället för ved har trädet en nästan köttaktig, svampig, ytterst saftig cellväfnad, som lemnar menniskor och djur ett förträffligt törststillande medel. Synnerligt gerna utsuga fåren den syrliga saften ur de lösa spån, som med ringa möda kunna uthuggas ur stammen.

Greys resa var ett djerft företag och åtföljdt af de största faror och ansträngningar. Öfver allt visade sig infödingarne fiendtliga. Grey sjelf blef strax i början farligt sårad af ett kastspjut, hans enda följeslagare dukade under för hungern. Af denna resa inhemtar man, att alla oaser på vestkusten längre in i landet äro omgifna af

öknar, i hvilka siroccoartade vindar, strömmande från det inre, verka och, liksom de i det afrikanska Sahara, ofta på några få timmar komma säden att gulna. Alla floder kunna blott betraktas som regnfloder, som under den torra årstiden visa sig som uttorkade insänkningar.

Ännu djerfvare var den af den engelska regeringen och kolonisterne under ledning af Eyre utrustade och 1840 började expeditionen till utforskande af norra delen af Sydaustralien. Vida, ogästvänliga landsträckor längs Flindersrange och andra berg, som omgifva Torrenssjön, genomvandrades af honom utan annat sällskap än en infödd gosse, i det han icke sällan var 100—120engelska mil före sina öfriga reskamrater. Under sitt djerfva framträngande öfver tort eller buskbeväxt land undgick den modige Eyre ofta blott på underbart sätt förderfvet. På dricksvatten var den största brist, till och med under en sådan årstid som augusti, då man skulle haft öfverflöd deraf att vänta, och fann man källor, voro de saltaktiga. Hans hästar störtade, intet träd kunde upptäckas, och likväl lyckades han nå sitt mål. Genom denna resa visade det sig som en tröstlös visshet, att från Russelbergen till Spencerviken, längs en kuststräcka af mer än 800 engelska mil, icke i hafvet utgjuter sig en enda flod, som kunde häntyda på tillvaron af ett högland eller vattenrika höjder i det inre, en företeelse, som icke förekommer på något annat ställe på jorden. Det oaktadt har just detta område på den senaste tiden blifvit skådeplats för icke få djerfva företag. 105. Ludwig Leichhardt. Men till och med Eyres undersökning af Australien skulle öfverträffas af en ännu djerfvare man, tysken Ludwig Leichhardt. Född den 23 oktober 1813 i Trebatsch vid Beeskow i kretsen Lübben af föga bemedlade föräldrar, hade han redan tidigt sökt att genom sjelfålagda umbäranden stålsätta sin just icke starka kropp, studerade först i Gröttingen språkvetenskaperna, men vände sig sedan, på tillskyndan af sin ädelmodige vän Nicholson, till naturvetenskaperna, följde derefter sin vän på en resa genom Frankrike och Italien samt inskeppade sig 1841 till Sidney, der han genom geologiska och andra naturvetenskapliga studier förberedde sig för sina stora planer. Till främjande af sina studier genomströfvade han inom två år omkring 2 500 engelska mil land i alla kompasskifvans riktningar, vande sin kropp vid alla umbäranden och lärde sig noga känna Australiens natur. Sålunda förberedd, uppbröt han den 14 augusti 1844 från Sidney till Moretonbay, vid Australiens mellersta östkust; han uppnådde den lyckligt och började härifrån den 30 september sin upptäcktsresa. Han var blott utrustad med det nödvändigaste, som några deltagande vänner i Sidney hade gifvit honom, med de oumbärliga lifsmedlen för6 - 7 månader, 16 oxar, 15 hästar och 7 följeslagare af engelsk och australisk härkomst, hvilka ofta mera hindrade än hjelpte den resande. Endast få instrument och vetenskapliga hjelpmedel, en sextant, en artificiel horisont, en kronometer, en handkompass och en liten termometer, hade han med sig; kostnaderna för hans resa voro beräknade till 900 thaler (2 400 kronor), och med denna summa utförde han ett företag, som misslyckats för den berömde australiske resanden Mitchell trots hans betydande hjelpmedel, som belöpte sig till 1 000 pund sterling (18 000 kronor). Leichhardt höll sig i början längs efter östkusten, öfvergick ett antal större och mindre floder och framträngde utöfver södra gränsen af halfön, der lians följeslagare Gilbert dödades af de svarte. Derefter vände han sig, mestadels på ett afstånd af 8—10 geografiska mil från kusten af Carpentariaviken, först åt söder, sedan åt vester, slutligen åt nordvest, hvarvid han hade att öfvergå ett större antal floder, som utföllo i viken. Från Wickhamfloden gick han tvärs igenom Arnhems land och anlände den 17 december 1845 till Victoria. Han hade på 16 månader fullbordat en öfver 650 geografiska mil lång resa genom en vildmark, en resa, som af de fleste ansetts icke blott för ytterst farlig, utan äfven med hans ringa medel för overkställbar. Mången smärtsam förlust hade han att beklaga; så måste han med tårar i ögonen offra till och med sin betydande trä- och växtsamling åt lågorna, då hans lastdjurs tillstånd kräfde det; det oaktadt var han så lycklig att af de till slägt medtagna oxarna kunna återföra en till Victoria vid Port Essington, och af sina hästar hade han blott förlorat en, så att ingen af hans följeslagare tvungits att resa till fots, hvilket med det heta klimatet mycket snart skulle ha upprifvit hela expeditionen. Växtverlden äfvensom jordbildningen i många af de genomresta trakterna fann han så lika dem i europeiska land, att han ofta trodde sig förflyttad dit. Leichhardt rönte i Victoria det vänligaste mottagande, hemtade sig efter strapatserna och for genom Torressundet tillbaka till Sidney, dit han lyckligt anlände den 29 mars 1846. Der hade man redan ansett honom förlorad och skrifvit griftqväden öfver honom; med så mycket större glädje firades nu hans återkomst, hvarom underrättelsen med fabelaktig hastighet spridde sig; belöningar och ärebetygelser egnades honom af England och Frankrike; endast hans eget fädernesland, Tyskland, teg. Ännu två resor företog Leichhardt till Australiens inre i afsigt att

framtränga från öster till vester, men de förfärliga ansträngningarna, de hotande farorna, sjukdom och utmattning äfvensom de till föda medtagna djurens bortspringande tvungo honom att återvända från den första, hvaremot han på den andra, som han anträdde i december 1847, spårlöst försvann med alla sina följeslagare. Allaåtgärder, som sedan vidtagits för hans uppsökande, ha blifvit utan frukt; enligt all sannolikhet har han mindre dukat under för anfall af fiendtliga infödingar, som nästan alltid visa sig fega gent emot flere europeer, än fast mera för det inre Australiens fruktansvärda natur, som allt efter årstiden utmärker sig än genom den mest ihållande torka, än genom giftutandande träsk, än genom en förfärlig hetta och derigenom förorsakad vattenbrist.

Den käcke resanden Leichhardts sorgliga öde kom forskningen att afstanna för flere år, tills i juli 1855 A. C. Gregory, som redan 1848 berest och vidgat kännedomen om kolonien vid Svanfloden i Vestaustralien, sjöledes begaf sig till norra kusten, vester om Arnhems land, för att undersöka den der utmynnande Victoriafloden. Han återvände till Adelaide utan att ha upptäckt några märkliga trakter. År 1860 förbereddes samtidigt två expeditioner, som hade till syfte att genomströfva fastlandet från söder till norr, den ena ett enskildt företag under Mac Dougall Stuart och med Adelaide till utgångspunkt, den andra under Robert O'Hara Burke och Wills. Till den senare från Melbourne utgående upptäcktsfärden slöto sig flere tyskar, bland dem målaren och naturforskaren L. Becker och expeditionens läkare Beckler Mac Dougall Stuart begaf sig först utaf, planterade på det efter honom benämda Central mount Stuart i det inre af fastlandet den engelska flaggan 1 000 meter öfver hafvet och kom omkring 50 till 60 mil nära Carpentariaviken, men blef här, så nära målet, af fiendtliga infödingar tvungen att vända om. Burke och hans förste officer och astronom Wills voro tyvärr för oerfarna för ett så svårt företag, och endast denna omständighet kan det tillskrifvas, att expeditionen icke lemnade något bättre resultat. Olikt alla andra hade de resande af regeringen i Victoria utrustats med 25 kameler och fått ett stort antal hästar och vagnar äfvensom rikliga förråd. På två särskilda platser hade Burke qvarlemnat förråd af lifsmedel, sist vid Coopers creek, hvarifrån han den 16 december 1860, åtföljd af Wills och två andra, uppbröt för att söka uppnå Carpentariaviken. Väl nådde denna lilla skara den 11 februari 1861 vikens strand, men deras återfärd till Coopers creek dröjde längre, än de förmodat, och då de den 21 april inträffade der, funno de lägret öfvergifvet. För svaga att följa efter afdelningen, som först dagen förut tågat derifrån, omkommo Burke och hans kamrater till följd af de utståndna strapatserna och hunger. Man hade åt dem qvarlemnat lifsmedel, men dessa förmådde icke längre stärka deras sjunkna lifskrafter. Blott en ung man, vid namn King, undgick sina följeslagares sorgliga öde; han upptogs af en vänligt sinnad stam infödingar och lefde hos den, tills han den 15 september 1861 återfans af A. Howitt.Så snart nämligen genom de under tiden återkomna afdelningarna underrättelse kom till Melbourne, att Burke och Wills efter all sannolikhet vore förlorade, utsändes genast, 1861, åtskilliga expeditioner för att uppsöka och, om de lefde, understödja dem. A. Howitt begaf sig från Melbourne norr ut, följande Burkes spår. Mac Kinlay utgick från Adelaide, och Landsborough, som kolonierna Victoria och Queensland sändt sjöledes till Carpentariaviken, började derifrån sin forskning i sydlig riktning, medan från Queensland Walker fullföljde samma syfte. Howitt var så lycklig att finna King vid lif hos den förut omnämda infödingsstammen; han förde honom till Melbourne och afhemtade sedan, tagande vägen öfver Adelaide, äfven Burkes och Wills' ben. Mac Kinlay och Landsborough hackades att genomtåga fastlandet och göra många vigtiga upptäckter. Den förre uppnådde Queensland och kusten, vid Rockhampton, medan den senare återsåg den först vid Melbourne. Walker uträttade icke mycket. Burkes och Wills' minne är förevigadt genom en vacker bronsstaty i Melbourne. Men under detta olyckliga tåg utgick 1861 Mac Dougall Stuart åter igen från Adelaide mot norr, och denna gång lyckades det honom fullkomligt. Den 24 juli 1862 planterade han den engelska flaggan på norra kusten af Arnhems land. Nu inträdde åter, oberäknadt smärre enskilda expeditioner och några resor i vestra Australien, flere års stillestånd i utforskandet af Australiens inre, tills Ferdinand von Müller, direktör för botaniska trädgården i Melbourne, 1866 genom offentliga insamlingar anskaffade medel till utrustande af en ny expedition, som hade den uttalade afsigten att uppsöka spåren eller lemningarna af Leichhardt. Ledningen af denna upptäcktsfärd anförtroddes åt Mac Intyre, en man, som redan dels på egen bekostnad, dels på uppdrag af regeringen företagit flere smärre forskningsresor. Kort efter anträdandet af sin resa dog emellertid Mac Intyre, likaledes kort derefter hans båda efterträdare, och expeditionen måste upplösa sig utan resultat.

Det skulle föra oss för långt att uppgifva eller följa alla de smärre resor, som företagits för landets genomforskning, i synnerhet i senare tid; till slut må derför endast nämnas John Forrest, hvilken 1869 bereste en del af den vestaustraliska vildmarken och måste förklara största delen deraf för värdelös, samt jemte honom den djerfve Ernst Giles.

Denne anträdde den 13 augusti 1872 från Chambers Pillar sin resa, åtföljd af sin vän Carmichael och Robinson. Man ville uppsöka Murchisons källor och derifrån uppnå vestkusten. De resande funno en af tre från öster till vester löpande kedjor bestående bergsträcka, som man gaf namnet Liebig mountains; högsta punkten derå fick namnet Mount Musgrave. Vidare fannman en väldig, men för tillfället uttorkad saltsjö, som man kallade Lake Amadeus. Brist på lifsmedel tvang de resande att här vända om. Ar 1874 företog Giles å nyo en resa till Vestern. Men äfven denna gång uppnåddes icke syftet. Han påträffade en oas med förträfflig jord och upptäckte icke långt från kolonien Sydaustraliens gräns en sjö med sött vatten. Då de öknar, som omgåfvo oasen, voro ogenomträngliga, vandrade Giles tillbaka till fots, med en vattenkagge på ryggen. Lika fruktlös var den kort derefter af John Ross för samma ändamål företagna resan. Deremot lyckades den företagsamme Giles att 1875 ändtligen uppnå sitt mål: i maj uppbröt han med sin karavan och anlände efter de mest vexlande öden den 18 november till Perth. Hume sökte upptäcka Leichhardts spår, men fann dervid sin död. Efter så många misslyckade försök att fatta fast fot i landets inre och upptäcka för kolonisering lämpliga platser tyckes det vara ådagalagdt, att Australien endast vid kuststräckorna har egentliga kulturlandskap; det inre skall, så långt det lämpar sig för födande af hjordar, förblifva förbehållet boskapsskötselns idkare. Men dessa kuststräckor hafva, tack vare kolonisternes drift samt den stora rikedomen af metaller och andra fördelar, som icke äro att underskatta, tagit en icke anad lyftning. Australien är för produktionen af ull ett af de vigtigaste land. Man antager, att för närvarande icke mindre än 40 millioner får beta på fastlandet, Tasmania och New-Zealand. Af icke ringa betydenhet är hornboskaps- och hästafveln i New-South-Wales och Victoria, Landtbruket utvecklar sig mer och mer, men skulle dock ha tagit en större utsträckning, om icke hittills en så stor mängd arbetsföra män varit syseisatt på guldfälten. — Der ännu för kort tid sedan den vilda urskogen var utbredd öfver landet, resa sig nu blomstrande, idoga städer; der fordom den svartes gångstig slingrade sig genom busksnåren, jagar nu ånghästen fram på jernskenorna; der den arme infödingen med spjutet stakade fram sin bräckliga barkbåt, drager nu ångfartyget stolt sin fåra på de skummande böljorna, och der ett beklagansvärt folk dukar under i den hårda kampen för tillvaron, grundar ett annat menniskoslägte mäktiga och fria stater. Hela djur- och växtverlden är fullständigt afvikande från de öfriga verldsdelarnas. De största däggdjuren äro kängurun, vombaten, den stora flygande hunden och den ilskna dingon eller den australiska vilda hunden; vidare bland pungdjuren den märkvärdiga pungråttan, som är en känguru i smått, likaledes hoppar på begge bakbenen, lefver i ihåliga träd och rör sig med stor hastighet. Jagten på detta djur skänker mycket nöje. Ännu märkvärdigare, ja, kanske det märkvärdigaste djur i skapelsen, är näbbdjuret. Det förenar ett fyrfotadjurs egenskaper med en fågelsoch en fisks. Dess nos liknar fullkomligt en anknäbb, och på fötterna har det simhud. Det har en kort, bred svans, lik bäfverns och tätt besatt med borstiga hår. Man finner det ofta i floderna; djupt vatten älskar det icke, badar gerna i en grund pöl, men stannar sällan längre än en qvart deri. Dess föda består af småfisk och insekter. Till Australiens märkvärdigaste fåglar hör emun eller kasuaren. Han är en jättefågel, 2 1/4 meter hög, och hans borstlika fjädrar äro ett mellanting mellan fjädrar och hår; flyga kan han icke, men springer så fort, att man behöfver mycket snabba hundar för att upphinna honom. Han skall uppnå en betydlig vigt. Utom honom förtjena ytterligare särskildt nämnas svarta svanen och den praktfulla lyrsvansen. Egendomlig som hela det australiska fastlandet är äfven dess växtskrud. I det stora hela kan den jemföras med södra Afrikas utan att dock sammanfalla dermed. I främsta rummet se vi i utomordentlig utbredning akacian och eucalyptus, som af kolonisterne kallas gummiträdet. Ett europeiskt öga kan ej annat än med förvåning betrakta det senare, då den tid inträder, då den gamla barken lossnar från stammen, en företeelse, som kan jemföras med fåglarnas ruggning. De då synligblifvande ljusfärgade inre lagren af barken gifva stammarna ett underligt skäckigt utseende. De utsvettas det renaste gummi, och det i stor mängd, samt locka till sig papegojlika fåglar, som afslicka den söta saften.

Der jorden eger tillräcklig fuktighet, uppnå gummiträden så jättelika former, att de riktigt komma att stå i spetsen

för alla växtverldens jättar. Man har med rätta beundrat de kaliforniska mammutträden (sequoia), men här öfverträffa eukalypterna allt tänkbart. Allt är sagdt, när man hör, att somliga arter uppnå en höjd af 150 meter. Derför höra också gummiträden, så väl som virketräd som i andra afseenden, till de värdefullaste bland alla växtformer. Högst öfverraskande under sådana förhållanden är förekomsten af väldiga barrträd. Australiens fastland eger två sådana: bunya-bunyaträdet (araucaria Bidwillii) och moretonbay tallen (a. Cunninghami), båda i de östra delarna (New-South-Wales), båda lemnande ätbara nötter, som för infödingarne äro af stor betydelse, båda af vördnadsbjudande höjd (ända till 49 meter). Alldeles egendomliga äro grästräden (xanthorrhoea), som helt och hållet erinra om de beslägtade yuccaarterna i de mejikansk-tejanska stepplanden. Bildande en låg stam, utveckla de på dess topp en tät knippa af gräslika, åt alla sidor nedfallande blad, ur hvilkas midt en lång blomstängel höjer sig. Liksom ormbunksträden, företräda de, der de förekomma, palmformen. Att denna likväl uppträder först i den tropiska delen, är naturligt. Dock utgör den här ingenting annat än en påminnelse om de egentligapalmlunden, medan den rikligen uppdyker redan i det angränsande indiskt-malajiska öhafvet. Det gifves blott några få arter, bland dem den smärta bangalapalmen (ptyclosperma elegans) och den ståtliga kålpalmen (livistonia australis). I fråga om saftiga näringsmedel står deremot Australien, i förhållande till sitt omfång och mångfalden af sina växter, efter alla verldsdelar, södra Afrika måhända undantaget. Knapt nog att en, gräsväxt, coolan (panicum lævinode), och äfven detta blott på en inskränkt rymd i nordöstra delen, lemnar ett slags säd. Dock har den icke framkallat något åkerbruk. Intet under då, att australern äter allt hvad ätbart är, från de vidrigaste insekter och deras larver ända till den läckra kängurun, från den eländigaste nardufrukt (marsilea hirsuta) ända till rötterna af neckrosen (nymphæa) med mera. Det talar redan tydligt nog, att många stammar af infödingarne icke känna till eller dricka annat vatten än det, som utrinner ur qvistarna på malleybusken (eucalyptus dumosa), när de sönderbryta dem. Visserligen talar man om australiska päron, äplen, körsbär eller dylikt, men de ha ingenting annat än namnet gemensamt med de europeiska slägtingarne. Skulle europeerne vara hänvisade till de inhemska bären och frukterna, skulle de icke få göra annat än att hela dagen, liksom de svarte, spana efter föda. Detta förekommes genom de många näringsmedel, som kolonisten lånade dels från den tempererade, dels från den heta zonen och öfverförde till Australien. I södern prunka derför mellersta Europas växter, våra sädesarter, vårt vin med mera, bredvid vitnena om en het zon, bredvid pisangen, orangen, ananas med flere. I de tropiska delarna, i Queensland, ökas, vid sidan af bomullen, frukternas tropiska karakter. Men allt inskränker sig till den yttersta kustranden; det inre är äfven i botaniskt och nationalekonomiskt afseende ännu på många sätt en bok med sju insegel.

Men låtom oss kasta ännu en blick på befolkningen. Den är ytterst svag, ty antalet af Australiens urinvånare belöper sig väl för närvarande svårligen till mer än 40 000. De infödda australnegrerne höra till papuarasen och stå ostridigt på det lägsta trappsteget af civilisation. Deras färg är snarare smutsigt svartbrun och kan icke jemföras med de afrikanska negrernes svärta. De ha en hög panna och vildt, långt, men icke ulligt hår, en tillplattad näsa och breda, dock icke tjocka läppar. Armar och ben äro smala och antyda endast ringa muskelkraft. I allmänhet äro infödingarne mycket fula, framför allt qvinnorna, hvilka, såsom fallet är hos många vilda folk, betraktas som männens slafvinnor. Infödingarnes språk är så olika, att angränsande stammar knapt kunna förstå hvarandra. Kannibalismen skola de visserligen ännuvara tillgifna; dock har sträng uppsigt från engelsmännens sida dragit försorg om, att denna och andra laster, som voro dem egna, numera uppträda blott mycket enstaka. Vanligtvis älska infödingarne icke tvånget af kläder. Under kalla vintrar kasta de öfver sig ett af opossum- eller känguruskinn hopsatt, med senor eller något grässlag konstigt sömmadt skynke. Australiens infödingar känna icke till några fasta boningsplatser. Då de vanligtvis vidt och bredt omkring söka efter föda, kunna de icke befatta sig med inrättande af bostäder; också behöfva de i ett så mildt klimat i allmänhet icke sådana. Några stänger och grenar, några qvistar,

106, 107. Australiska infödingar. Man och qvinna.

lutade mot ett kullfallet träd, eller skyddet af ett upphängdt täcke af opossumskinn är allt hvad de behöfva, Allt efter som vinden vexlar om, vända de omkring sina så kallade boningar. Före de hvites ankomst var det aldrig brist på passande föda, lika litet som nu, då infödingarnes antal sammansmält och invandrarne icke taga de

uraustraliska lifsmedlen i anspråk för sig. Rörande födan ha de vissa, bestämda stadganden. Sålunda kunna barn under tio år äta allting. Gossar få icke förtära kängurukött, lika litet som honor eller nyfödda ungar af något djurslag. Flickorna är det icke tillåtet att äta af tranor och wallabyhanar. Unga män är det förbjudet att förtära svarta änder, örnar, ormar och ungar, som ännu

bäras i pungen. Gamla personer kunna liksom barnen äta hvad de vilja. En älsklingsrätt för infödingarne är ett slags stora hvita maskar, som de uppgräfva ur jorden; äfven tycka de om köttet af ormar och ödlor; största delen af deras föda består emellertid af köttet af de talrika kakaduerna, papegojorna och andra skogens djur jemte det af fiskar, sköldpaddor, grodor med mera. Infödingen för ett behagligt lif på sitt sätt. Hans hustru (lubra) samlar rötter, och blott när det behagar honom, går han med spjut och bumerang på jagt. Med yxan gör han hastigt i barken passande inskärningar för tårna och kan på sådant sätt skickligt klättra upp i det högsta träd. Uppkommen undersöker han ett eller par hål i murknande grenar, i hvilka han förmodar någon opossum finnas; han drager ut den vid svansen och kastar ned den till de lurande hundarna. — För invandrarne blefvo infödingarne i början besvärliga derigenom, att de betraktade fårhjordarna som sin egendom och ur dem allt efter behof fylde sitt köttförråd, tills man bibragte dem de europeiska begreppen om mitt och ditt. — Deras vapen bestå hufvudsakligen af ett 1 1/2 — 2 meter långt spjut med en spets af känguruben, en kastkäpp och bumerangen. Den senare är ett omkring 1/2 meter långt, 2 centimeter bredt och vid pass 1/2 centimeter tjockt skärformigt stycke af det hårda träet af en eukalypt (notelæa ligustrina), hvarmed de kunna kasta på och temligen säkert träffa ett eller annat föremål på ett afstånd af ända till 20—30 meter. Alla resande berätta, att de aldrig sett europeer, som kunnat så förträffligt förfärdiga och med sådan skicklighet begagna detta vapen. Deras strider, som mestadels uppstå angående röfvade flickor af andra stammar, likna mera en kämpalek än en allvarlig strid, ty det är en sällsynthet, att någon dervid får ett dödligt sår. De begge partierna, hvartdera 20 till 25 man starkt, med qvinnorna bakom, allesammans nakna, uppställa sig midt emot hvarandra, och två af de mest intresserade framträda. Den ene tager, i högsta grad retad genom mustiga skymford af motståndaren, sin klubba och gifver dermed den andre ett slag i hufvudet, som för en kort stund sträcker honom till marken. Sedan den träffade rest sig upp, gifver han å sin sida motståndaren ett slag, och så snart motståndaren fallit, störta begge partierna under allmänt skriande, i synnerhet af qvinnorna, löst på hvarandra. — Missionärerne ha haft blott föga framgång i sina bemödanden att omvända de infödde till kristendomen, enär dessa före deras ankomst hvarken kände till någon gud eller bönen. Hos newzeeländarne och söderhafsöborne förhöll det sig annorlunda. Dessa vände sig till någon gudom om skydd och hjelp, innan de foro ut att fiska. Utvecklingen af deras sinne för tillbedjan var ett hjelpmedel förmissionärerne. 3Jen detta sinne fattades helt och hållet Australiens urinvånare. Religionens väsen är så främmande för deras natur, att på sin allra högsta höjd först efter flere generationer någon, om än ringa frukt skulle kunna väntas, och under tiden har rasen dött ut. Det har icke fattats allvarliga försök att undervisa dem i kristendomen. Skolor för barnen ha här och der uppstått, och nitiska missionärer ha lärt och verkat bland dem. Men allt detta hjelper blott för ögonblicket; stammens öfriga medlemmar, som under sina ströftåg komma i närheten af de »tämde», förföra dessa, hvilka blott allt för gerna följa sina landsmän, och alla glömma de under sitt kringströfvande det nyss mödosamt lärda. — Deras tro, att de efter döden åter skola uppstå som hvita, är märkvärdig nog.

Huru mycken möda än den menniskovänliga engelska regeringen må göra sig att kläda dem och förse dem med lämplig föda för att hindra deras utdöende, så skola dock inom kort tid urinvånarne vara nästan helt och hållet försvunna. På Tasmania har för få år sedan den siste infödingen afgått med döden. Deremot ökas synbart den europeiska befolkningen; i synnerhet är det engelsmän och irländare, som nedsätta sig i kolonierna. Lockade af guldfälten, invandrar årligen ett stort antal kineser i Victoria och New-South-Wales; dock blifva dessa i allmänhet icke bofasta och lemna åter landet, sedan de förvärfvat sig en för deras anspråkslösa fordringar tillräcklig penningsumma. I kolonien Victoria fans 1871 ett antal af 17 700 kineser.

Den britiska regeringen betraktar Australiens fastland som sin egendom och har gjort sina anspråk gällande genom att anlägga kolonier på de förnämsta kuststräckorna. Den äldsta af dem är New-South-Wales, dit först 1788 till deportation dömda förbrytare öfverfördes för att der bilda nybyggen. Från New-South-Wales grundades

1803, likaledes i främsta rummet som förbrytar-koloni, Tasmania (förut kalladt Van Diemens land). Kolonien Victoria, förut som provinsen Port Phillip eller Australia felix hörande till New-South-Wales, upphöjdes 1851 till sjelfständig provins, äfvensom kolonien Queensland 1859 bildades af de norra delarna af New-South-Wales. Kolonierna West-Australia och South-Australia anlades omedelbart af moderlandet, den förra 1829, den senare 1836.

Sedan 1865 har kolonien South-Australia, som sträcker sig från norra till södra kusten och såsom en bred remsa drager sig tvärs igenom hela fastlandet, blifvit delad i tre delar, i det den närmast norr om det egentliga, ursprungliga South-Australia belägna mellersta delen blifvit döpt till Alexandraland och den nordligaste återstoden med nybygget Palmerston till Northern-territory(Nordaustralien). Detta Alexandraland omfattar fastlandets centralkärna och är, så när som på en liten, omkring 7 geografiska mil lång kuststräcka vid Carpentariaviken, alldeles utestängdt från hafvet. Nordaustralien är liktydigt med det nästan på alla kartor så kallade Arnhems land, hvilket namn dock utan allt berättigande utsträcktes till hela den mellan Victoria-river och Carpentariaviken belägna halfön; tvärt om tillkommer detta namn blott den nordöstra delen deraf. För öfrigt har hela nordkusten först i senaste tid blifvit föremål för särskild uppmärksamhet; den är i allmänhet till följd af de utanför den belägna klipporna och korallrefven svårtillgänglig och blef ända till den senaste tiden blott sällan besökt.

Enligt den nyaste officiela census af 1873 belöper sig alla dessa koloniers sammanlagda areal till 139 762,4 geografiska qv.-mil med 1 776 500 invånare. Northern-territorys folkmängd är för närvarande ännu så ringa, att vi icke ha några noggranna underrättelser om dess storlek.

Australiens klimat skiljer sig väsentligt från det i andra land. Stenbockens vändkrets delar Australien i två olika delar, så att medelklimatet i den mindre, norra delen är tropiskt, det i den större, södra delen deremot tempereradt. Den anmärkningsvärdaste, men tillika den ofördelaktigaste karakteren hos klimatet är den ofta längre tid räckande torkan. En annan egendomlighet är den hastiga vexlingen af hetta och köld, så att icke sällan inom en timme termometern faller 10 till 11° R. Åskväder och förhärjande hagelstormar inträffa ofta nog i södra Australien, i synnerhet om sommarn. I norden, det tropiska Australien, förekommer den indiska monsunens omskifte: under den torra tiden blåser öst-, under regntiden vestmonsunen. I södra Australien är den rådande vinden Södra oceanens sydvestvind; dess inflytande når djupt in i det inre landet. I motsats till honom står den glödheta nordvestvinden, som från det inre landet blåser öfver de torra, af solstrålarna upphettade slätterna åt kusten till och verkar menligt på allt organiskt lif. Vid en stundom plötslig omkastning till denna vind stiger termometern ofta inom en fjerdedels timme 20° R., och lika hastigt faller den i motsatt fall. Med undantag af denna heta vind är klimatet i fastlandets östra och södra delar angenämt och äfven mycket sundt. — I de tempererade delarna inträder regntiden vanligen i början af vintern; deremot är i Australiens tropiska delar sommarn den våta årstiden. — Snö och is visa sig blott i de högre, bergiga delarna, der, såsom till exempel på Mount Kosciuszko, snön ligger qvar under största delen af året. I Sidney har man, så långt man vet, endast en gång (1836) sett snö. I allmänhet är klimatet mycket fördelaktigt för helsan, så att epidemiska sjukdomar äro nästan okända. Ögonsjukdomargöra ett undantag derifrån; de förekomma ofta och äro en följd af den damförande nordvestliga vinden. För bröstsjuke är klimatet, i synnerhet på Sidneys bredd, mycket förmånligt.

Det ligger i landets beskaffenhet och är vid sådana klimatiska förhållanden förklarligt, att Australien företrädesvis blott i kusttrakterna kan ha egentliga kulturlandskap; det inre skall, för så vidt det lämpar sig för födande af hjordar, blifva idkarne af boskapsskötsel förbehållet. I de för åkerbruk lämpliga trakterna odlar man med framgång alla europeiska sädesslag, äfven trifvas förträffligt sydfrukter, bomull och tobak, men i synnerhet förtjenar vinodlingen all uppmärksamhet; redan har i åratal i kolonierna druckits en förträfflig inhemsk drufsaft, som äfven finner väg till Europa och Amerika.

Af mineral finnas och tillgodogöras i Australien hufvudsakligen granit, sandsten, basalt, kalksten och qvarts. På många, tyvärr nästan otillgängliga ställen har man funnit vacker marmor, porslins-och krukmakarlera, På östra kusten, ofvanför Sidney, bearbetas vid Newcastle rika, mäktiga stenkolsflötser. Brunkol (lignit) finnas äfvenledes

i större lager, och man börjar tillgodogöra sig dem. Men i synnerhet är Australien rikt på ädla metaller och förnämligast på guld. Guldvaskarne inskränka sig för närvarande hufvudsakligen till kolonierna Victoria och New-South-Wales, »dock har man funnit guld äfven i Queensland och South-Australia, ja, äfven från Carpentariaviken har guld redan då och då funnit väg till Sidney. Det är höjdt öfver allt tvifvel, att så väl i norden som i det inre landet ännu mera betydande guldfält skola upptäckas. Sedan guldfältens upptäckt 1851 till slutet af 1868 har man från Australien utfört för omkring 163 millioner pund sterling eller nära 3 000 millioner kronor. Men icke blott på guld är Australien rikt, utan äfven på andra metaller, i synnerhet koppar, som hufvudsakligen tillgodogöres i South-Australia och Queensland. I den sist nämda kolonien finnes den i särdeles rika malmer. Gediget silfver anträffas äfven då och då och fås i synnerhet i Victoria i icke obetydliga massor. Bly och tenn förekomma likaledes, det förra förnämligast i förening med kopparmalmerna. Jern förefinnes i mycket betydande massor, men tillgodogöres ännu icke till följd af de höga arbetslönerna. Några stycken gediget meteorjern ha insamlats i granskapet af Melbourne. Ädla stenar har man också anträffat i icke obetydlig mängd, i synnerhet rubiner, topaser, granater, safirer, krysoliter och diamanter. I senare tid (1869) har bildat sig ett bolag, som anlagt diamant-vaskerier i granskapet af floden Murrumbidgee. Det fann under de första två veckorna 21 diamanter, af hvilka den största hade ett värde af 200 pund sterling. Salt och petroleum fås äfven inägra delar af landet, det förra i synnerhet genom afdunstning af saltsjöarna.

De guldrikaste trakterna finnas i granskapet af Bathurst, Melbourne och Geclong, mest i uppslammadt land och qvarts, 10—12 meter under jordytan. Den, som skrifvit detta kapitel om Australien, bar sjelf uppehållit sig fjorton år i detta land, hvadan han kan tala om de der varande guldgrufvorna af egen erfarenhet, enär han vid tiden för deras upptäckt redan var bosatt i kolonien Victoria och i fem års tid varit verksam som guldgräfvare. Då han kom till ett guldvaskeri, mötte honom fullständigt nya syner. Man tänke sig en dal af 100—200 meters längd, med vexlande bredd, på ömse sidor omgifven af en sträcka med tät skog beklädda höga kullar och genomfluten af en strid liten flod. Längs efter stranden och mellan träden på de angränsande sluttningarna voro tält uppförda eller ock hyddor af grenar, sådana man kan bygga sig på en eller två timmar. Deras antal var ganska betydligt, enär på en rymd af 1/10 svensk qvadratmil minst 5 000 menniskor voro i fullaste verksamhet. De hade sanmanströmmat på några få veckor. Äfven han och hans kamrater uppförde åt sig en hydda och gingo sedan ut att söka guld. Det ställe, som innehöll det rikaste guldlagret, låg på sluttningen af en vid flodens östra sida terrassformigt mot källan uppstigande kulle, hvilket omnämnes derför, att det är anmärkningsvärdt, att de förnämsta guldfälten alltid ha ett sådant läge. Marken var »uppslammadt land» och bestod af lager af fin sand, grus, stora qvartsstycken och hvit lera, I denna lera, omedelbart under qvartsen, låg guldet. På somliga ställen, der det först varsnades, låg qvartsen i dagen, på andra låg den väl 2—10 meter djupt. För att få söka guld måste man hos regeringen lösa ett tillståndsbevis, som utfärdades blott på en månad, kostade 30 shillings (27 kronor) och vid månadens slut måste förnyas mot erläggande af samma summa. Ingen guldgräfvare fick på en gång taga i arbete mer än 2 1/2 qv.-meter land; dock kunde flere slå sig tillsammans. Derför var denna lilla kulle, hvari det mesta guldet fans, genomborrad som ett såll; somliga gräfde, andra utvaskade vid stranden guldet medelst »tråg».

Men de betydande siffrorna af det redan vunna guldet öfverträffas vida af de rikedomar, som Australien ännu gömmer i sitt inre. År 1857 tillsatte lagstiftande församlingen i Melbourne en kommission för att anställa undersökningar om kolonien Victorias guldrikedom. Denna kommission kom enligt sin redogörelse till det resultatet, att totalvärdet af kolonien Victorias guldrikedom skulle uppgå till ett värde af 27 000 millioner pund sterling eller 486 000 millioner kronor. Visserligen är här fråga om skatter, som ännu till allra största delen hvila i jordens inre och som förstmåste upptagas, men de komma efter hand i dagen, hundra tusen menniskor äro år ut och år in syselsatta i Victorias minor, och utbytet af guld belöper sig årligen till minst 125 millioner kronor endast i denna koloni. Men till icke stort mindre torde man få uppskatta afkastningen af guldgruvorna i New-South-Wales, och i sjelfva verket lemnar Australien sedan mer än ett årtiondo tillbaka hälften af det guld, som årligen för första gången kommer i marknaden.

Det var den 15 maj 1851, som Sidney Morning Herald meddelade den första underrättelsen om upptäckten af guld vid Sommerhill-creek, nära Bathurst. En kolonist vid namn Hargreaves, som kort förut återkommit från

California och öfverraskats af den stora likheten mellan klippbildningen i trakten af Batlmrst och den vid Californias guldgrufvor, hade derpå anstalt undersökningar och gjort denna stora upptäckt. Emellertid är det en verklighet, att guld anträffats i Australien redan långt förut, Redan på den tid, då vägen öfver Blå bergen (jfr afb. s. 296) bygdes, således 1814 eller 1815, påstod sig en straffånge, som arbetade på denna väg, ha funnit ett stycke guld. Men då inga flere sådana stycken lågo vid den af honom som fyndort angifna platsen och detta föreföll officeren eller uppsyningsmannen besynnerligt, beskylde man karlen för att sjelf ha åstadkommit guldet af stulna och nedsmälta ur, kedjor och dylikt och pryglade honom.

På tjugutalet anträffade fårherdar åtskilliga gånger guldstycken, och det är märkvärdigt nog, att man då icke egnade någon större uppmärksamhet åt denna sak. Särskildt hade Mac Gregor, en för detta fånge, då och då hittat guldstycken, när han var herde i Wellingtondistriktet; han befann sig i bysättningshäktet i Sidney, just då guldfebern 1851 kom till utbrott. Ett sällskap, som stod i begrepp att bryta upp till minorna, erbjöd sig att betala hans skulder, om han ville förbinda sig att under en viss tid understödja det vid guldgräfning på hans gamla platser. Naturligtvis gick Mac Gregor in på kontraktet, men då han väl en gång var bland bergen, begaf han sig nattetid derifrån och uppsökte sannolikt ensam sina »gamla platser».

Under guvernör Gipps' förvaltning förevisades i Melbourne af grefve Strzelecki guldhaltiga qvartsstycken, som han funnit under sina Utflygter i landet, och guvernören uppmanades att låta en mineralog anställa närmare undersökningar. Men Gipps fruktade de stora oroligheter, som upptäckten af guld lätt skulle kunna framkalla i förbrytarkolonien; han bad således grefven förtiga saken, och denne ingick på guvernörens önskan. Två år senare måste samme guvernör ännu än gång göra sig mycken möda, för att hemligheten om tillvaron af guld i bergen vid Bathurst skulle blibevarad; då hade B. Clarke för flere invånare i Sidney visat några guldstycken från nämda trakt. År 1844, kort tid efter detta guldfynd, men utan att derom ha ringaste kännedom, uppträdde den berömde geologen Murchison i geografiska sällskapet i London med den förklaringen, att Australiens berg företedde en märkvärdig öfverensstämmelse med de guldförande trakterna vid Ural, och att följaktligen äfven i Australien guld måste finnas i betydande qvantiteter, hvadan han uppmanade regeringen och kolonierna att närmare undersöka saken. Man lyssnade till denna uppmaning, men icke förr, än 1848 guldfynden i California hotade att draga arbetskrafterna från Australien och Sidneys tidningar uppmuntrade invånarne att i sina egna berg söka, hvad de voro så ifriga att hemta från California,

Det var ännu i första året efter guldupptäckten, och New-South-Wales triumferade ännu öfver sitt guld såsom ett företräde framför de andra kolonierna, i synnerhet framför Victoria, då den underrättelsen kom från Melbourne, att rika guldminor funnos äfven i Port-Phillipdistriktet.

Från Melbourne hade, då underrättelsen om guldupptäckten i New-South-Wales inträffade, en sådan mängd menniskor utvandrat, att man befarade koloniens fullständiga ödeblifvande och, för att förebygga detta, tillgrep ett medel, som redan i flere områden af New-South-Wales användts med stor framgång. Regeringen utfäste nämligen ett pris för den, som funne guld inom Melbournes område, och detta skedde i slutet af september eller början af oktober 1851 i Clunes och Ballarat, det förra stället beläget 36, det senare 24 timmars väg från Melbourne. Icke långt derefter anträffades guld äfven norr om dessa ställen, i Bendigodistriktet, och under vintern 1852 uppehöllo sig endast på detta ställe 50 000 guldgräfvare, hvilka nästan alla voro så lyckliga att kunna återvända hem belastade med skatter. Somliga af dem hade på en enda dag fått guld för 5 000 pund sterling. Numera hitströmmade menniskor från hela verlden, hundratals fartyg ankommo till Melbourne, och det var ingenting sällsynt, att på en månad 20 000 till 30 000 främlingar landade. En märkvärdig täflan uppstod i de särskilda kolonierna för att utbreda de fabelaktigaste rykten om skatternas storlek, och de stackars guldvaskarne, som stodo i begrepp att bryta upp till en eller annan ort, voro en tid bortåt i förtviflan, emedan de icke visste, hvilken de skulle välja, det vill säga på hvilken de största nuggets (guldklimpar) möjligen vore till finnandes.

Då emellertid nya minor öppnades öfver allt, och då den ena guldeskorten» efter den andra anlände till städerna, blefvo menniskorna öfver allt guldgalna, och i Victoria upprepades precisalla de företeelser, som redan förekommit vid guldupptäckten i New-South-Wales. Äfven i Melbourne syntes plötsligt allt upp- och nedvändt;

folket med starka lemmar och grofva händer stod högst på den sociala stegen; deras inkomster hade genom de samlade skatterna stigit utomordentligt, och i samma förhållande gingo prisen på alla varor i höjden. Lyxartiklar uppnådde fabelaktiga pris, då det fans tillräckligt med penningar och äfven personer, som gåfvo med fulla händer. En gammal soldat, som några år före guldupptäckten för sina besparingar af omkring 100 pund sterling köpt sig ett stycke jord i Melbournes omgifning, sålde samma jordstycke kort efter guldupptäckten, då det skulle användas till bygnadsplatser, för 120 000 pund sterling. Å andra sidan måste dock alla löner under 5 400 kronor höjas med omkring 50 procent, enär tjenstemännen eljest icke mera kunnat slå sig ut, och polismännen fingo, för att de skulle stanna på sina poster, dagligen 5 shillings 9 pence eller 5 kronor 34 öre utom sina rationer.

Men guldskörden var också fabelaktig. Den 9 november 1851 förde guldeskorten från Mount Alexander guld för 360 000 och från Ballarat för 130 000 kronor till Melbourne. Följande onsdag inlemnades öfver 720 000 kronor i guld, tredje onsdagen mycket öfver 900 000, och den fjerde onsdagen gick den vagn, som förde den väldiga lasten, sönder under vägen, och eskorten anlände en dag senare till staden; den gången var det 1110 kilogram guld, till ett värde af omkring 3150 000 kronor. Sedan dess har guldskörden i allmänhet ytterligare betydligt ökats, och utförseln till England räknades mycket snart blott i millioner pund sterling. Vexlingar förekommo naturligtvis; sålunda belöpte sig till exempel utförseln af guld från Australien till England under de första elfva månaderna af 1866 till en summa af 6 231 612 pund sterling, under motsvarande tid året derpå till blott 5 291 014 och från januari till november 1868 åter till 6 356 102 pund sterling.

Liksom utbytets storlek, så har ock antalet af guldfält under tidens lopp mycket betydligt ökats, och det är nu ådagalagdt, att guld förekommer i nästan alla floddalar i hela berglandet från halfön York i norr till vester om Ballarat, medan, det guldhaltiga qvartsberget ligger i dagen på stora landsträckor.

Sjelfva tillgodogörandet af guldet bedrefs i början på ett mycket otympligt sätt, och en stor del af det finare guldet måste dervid gå förloradt. En mängd kineser har sedermera ännu en gång tagit under behandling den af europeerne redan en gång utvaskade jorden och deri funnit en lönande affär, fastän äfven deras sätt att tillgodogöra guldet ännu är af temligen ursprunglig natur. De pläga nämligen, och deri ha äfven andra guldgräfvare tagitefter dem, gräfva, en kretsformig grop af 3 eller 4 meters tvärlinie och 2 meters djup, bekläda den med trävirke och i midten på en stark ställning fästa en upprättstående stock, hvarvid, så långt den når ned i gropen, ett antal skofvelformiga bräder är fast. Om nu denna stock kringvrides medelst en vid en mycket lång stång utom gropen spänd och rundt omkring den samma gående häst, så omarbeta skoflarna den med vatten behörigen förtunnade jordvälling, hvarmed gropen fylles, tills det i den samma befintliga guldet afsätter sig på bottnen, hvarifrån det, sedan de öfversta slamlagren blifvit undanskaffade, måste flyttas i särskilda kärl för att å nyo utvaskas. Detta kallar man en puddlingmaskin.

Ofta arbetade guldsökarne tre i sällskap; två af dem voro då de egentliga minerarne, hvilka gräfde den mången gång sex eller flere meter djupa gropen, schaktet, medan den tredje ombesörjde silnings- eller vaskningsarbetet. I dessa förrättningar turade de dagligen om. Men sedan ett årtionde tillbaka har allt detta mycket väsentligt förändrats. Det planlösa tillgodogörandet af guldet har mestadels upphört, och sakens bedrifvande har kommit i händerna på stora spekulanter. De gamla fälten äro till en del uttömda till ett visst djup, och större företag, som röja ett mera bergsmannamässigt tillvägagående, ha utförts.

2. Den oceaniska överlden.

Nya Guinea. Luisiaderna. Ön Rossel. Santa Cruz. Lapérouse och d'Urville. Nya Hebriderna. Nya Kaledonien. Norfolkön. New-Zealand. Infödingar. Missionärer. Newzealändskt lin. Utveckling och nu varande förhållanden. Polynesien. Mikronesien. Karolinarkipelagen och Pelewöarna. Fidsjiöarna. Vänskaps- eller Tongaöarna. Skeppar- eller Samoaöarna. Hervey- eller Cooksöarna. Marquesasöarna. Havaji.

Redan i början af denna afdelning ha vi nämt, att den i Stilla hafvet kringspridda överlden riktigast benämnes

med det gemensamma namnet Söderhafsöarna (äfven namnet Oceanien brukas, oaktadt det är den gemensamma benämningen för hela den femte verldsdelen) och att, på grund af befolkningens olikhet, fyra olika grupper låta tydligt urskilja sig. Från Australien begifva vi oss först till Melanesien, hvars läge och storlek redan angifvits i början af denna afdelning.

Framför allt är det här ön Nya Guinea, som fängslar vår uppmärksamhet. Efter den följa Luisiadernas arkipelag, Salomonsöarna, Amiralitetsöarna och arkipelagen Nya Britannien, Drottning Charlottes öar, Nya Hebriderna och slutligen Nya Kaledonien med Lojalitetsöarna.

Nya Guinea upptäcktes, om icke redan 1511, så dock säkert efter dem, gräfva, en kretsformig grop af 3 eller 4 meters tvärlinie och 2 meters djup, bekläda den med trävirke och i midten på en stark ställning fästa en upprättstående stock, hvarvid, så långt den når ned i gropen, ett antal skofvelformiga bräder är fast. Om nu denna stock kringvrides medelst en vid en mycket lång stång utom gropen spänd och rundt omkring den samma gående häst, så omarbeta skoflarna den med vatten behörigen förtunnade jordvälling, hvarmed gropen fylles, tills det i den samma befintliga guldet afsätter sig på bottnen, hvarifrån det, sedan de öfversta slamlagren blifvit undanskaffade, måste flyttas i särskilda kärl för att å nyo utvaskas. Detta kallar man en puddlingmaskin.

Ofta arbetade guldsökarne tre i sällskap; två af dem voro då de egentliga minerarne, hvilka gräfde den mången gång sex eller flere meter djupa gropen, schaktet, medan den tredje ombesörjde silnings- eller vaskningsarbetet. I dessa förrättningar turade de dagligen om. Men sedan ett årtionde tillbaka har allt detta mycket väsentligt förändrats. Det planlösa tillgodogörandet af guldet har mestadels upphört, och sakens bedrifvande har kommit i händerna på stora spekulanter. De gamla fälten äro till en del uttömda till ett visst djup, och större företag, som röja ett mera bergsmannamässigt tillvägagående, ha utförts.

2. Den oceaniska överlden.

Nya Guinea. Luisiaderna. Ön Rossel. Santa Cruz. Lapérouse och d'Urville. Nya Hebriderna. Nya Kaledonien. Norfolkön. New-Zealand. Infödingar. Missionärer. Newzealändskt lin. Utveckling och nu varande förhållanden. Polynesien. Mikronesien. Karolinarkipelagen och Pelewöarna. Fidsjiöarna. Vänskaps- eller Tongaöarna. Skeppar- eller Samoaöarna. Hervey- eller Cooksöarna. Marquesasöarna. Havaji.

Redan i början af denna afdelning ha vi nämt, att den i Stilla hafvet kringspridda överlden riktigast benämnes med det gemensamma namnet Söderhafsöarna (äfven namnet Oceanien brukas, oaktadt det är den gemensamma benämningen för hela den femte verldsdelen) och att, på grund af befolkningens olikhet, fyra olika grupper låta tydligt urskilja sig. Från Australien begifva vi oss först till Melanesien, hvars läge och storlek redan angifvits i början af denna afdelning.

Framför allt är det här ön Nya Guinea, som fängslar vår uppmärksamhet. Efter den följa Luisiadernas arkipelag, Salomonsöarna, Amiralitetsöarna och arkipelagen Nya Britannien, Drottning Charlottes öar, Nya Hebriderna och slutligen Nya Kaledonien med Lojalitetsöarna.

Nya Guinea upptäcktes, om icke redan 1511, så dock säkert1526 af portugiserne, men man ansåg det för en del af Australien, tills 1606 Spanioren Torres genomfor det efter honom benämda sundet, som skiljer Nya Guinea från fastlandet Australien, och upptäckte öns södra kust. Dock först sedan 1774, då den besöktes af sjöfararne Forrest och Cook, har man närmare kännedom om denna stora ö. Dess invånare äro till en del papuaer, beslägtade med australerne, af medelstorlek, icke mycket starkt bygda och af blåsvart färg. Örsnibbarna äro genomborrade och öfver 2 centimeter långa, enär de i dem pläga som ringar bära tjocka tenar och ben. I intellektuelt och sedligt afseende skilja sig papuaerne från malajerne genom sitt otyglade väsen, för hvilket all själfbeherskning och allt döljande af lidelser äro främmande. De äro nyfikna, pratsamma och göra vid skratt och skämt stort väsen. Tro dem får man icke, menniskokött tyckes vara en af deras läckerheter. Deras boningar hvila på pålar och äro icke sällan vid hafskusten bygda i vattnet. Då holländarne 1828 gåfvo dem skänker, blefvo de

temligen inställsamma; man började en byteshandel med dem, men snart betedde de sig trolöst, så att en gevärssalva måste jaga dem på flykten. Följande dagen återkommo de och dansade omkring vid stranden; deras qvinnor och barn buro trädgrenar och inbjödo under gällt skriande holländarne att komma i land. Tobak och bränvin voro älsklingsvaror för dem; deras vapen voro bågar, pilar, lansar, vackert snidade klubbor och yxor, hvilkas blad består af en hvass sten. Deras farkoster äro långa och mycket smala, men ha till skydd mot kantring å begge sidor inrättningar af bamburör.

Nya Guinea är en af jordens största öar och hör sannolikt till de rikaste, men, oaktadt man känner den sedan tre århundraden tillbaka, dock till de mest obekanta delar af jorden. Ingen europé har ännu kunnat intränga i det inre af ön, och till och med kustranden är blott på några ställen noggrant genomforskad; ja, man kan i den mening, hvari europeen uppfattar sin ställning i af vildar bebodda land, rent af beteckna denna ö som herrelöst gods. Vestra delen af kusten är i holländarnes besittning.

Tätt öster om Nya Guinea ligga Luisiaderna. Denna ögrupp upptäcktes af Bougainville 1768 eller 1769. Endast få sjöfarande ha sedan dess besökt den; dess invånare voro papuaer, gingo nästan alldeles nakna och använde mycken omsorg på sina farkoster, som voro godt 17 meter långa och kunde rymma 25 man, men de visade sig mycket misstrogna mot europeerne och böjda för att stjäla. Till de största öarna i Luisiadernas arkipelag hör ön Rossel, i hvars närhet 1858 det på resa från Hongkong till Sidney stadda skeppet S:t Paul med en besättning af 20 man och 317 kineser led skeppsbrott. Öborne dödade och uppåto nästan allapassagerarne. Endast fyra kineser och några matroser lyckades undkomma.

Amiralitetsöarna och arkipelagen Nya Britannien upptäcktes redan 1616 af holländarne Le Maire och Schouten. Sedan dess ha de flere gånger besökts af senare sjöfarande, men förblifvit temligen okända. Invånarne befinna sig på en låg bildningsgrad. Öster om Nya Britannien ligga Salomonsöarna, upptäckta 1567 af den spanske sjöfararen Mendaña; 28 år senare sökte han dem ännu en gång, men kunde icke återfinna dem, och sålunda förgingo jemt 200 år, tills de 1767 besöktes af Carteret, 1768 af Bougainville och följande året af Surville, utan att dessa visste, att de återfunnit de förut upptäckta Salomonsöarna. De äro högländа öar, genomskurna af bergkedjor, hvilkas spetsar nå en betydlig höjd och bland hvilka några se ut som vulkaner. De talrika invånarne höra till papuaerne.

En gördel omkring lifvet är deras enda klädesplagg; de tatuera ansigte, armar och ben, måla dem äfven med rödt och hvitt samt färga likaledes sitt hår rödt. Deras farkoster eller piroger äro sammansatta af flere stycken och verkliga mästerverk af konst. För att pryda dem inlägga de dem med färgadt trä eller perlemor. Af deras krigsfartyg var ett af de största 20 meter långt och 2 meter bredt. Märkvärdiga äro deras begrafningshögtidligheter. När en fullvuxen dör, lägges hans lik på en hög ställning och gräfves en grop derunder, som upptager det lösslitna kött, som roffåglarna lemnat öfrigt. Så ligger liket, tills allt kött är borta och endast skelettet finnes qvar. Detta för man sedan till en gemensam graf, betäcker den med ett flätverk och uppför en hydda deröfver. Barnens grafvar beströr man blott med blommor. Höfdingarne, som utmärka sig genom grannlåter, i synnerhet genom en af två fjädrar bestående prydnad, stå i högt anseende. Om en undersåte af oförsigtighet trampar på sin höfdings skugga, straffas detta på stället med döden, och blott rike eller förnäme kunna friköpa sig derifrån genom uppoffring af sin förmögenhet. Höfdingarne öfver de särskilda öarna ligga ofta i krig med hvarandra; fångarne blifva slafvar och tjena segervinnaren. Om bakslugheten hos invånarne på dessa öar vitnar följande exempel: År 1828 ankrade en britisk hvalfångare i en af deras hamnar; man kom honom till möte med den största vänlighet och medförde som skänker yams och andra ätliga rötter. Redan stod kaptenen i begrepp att föra en rostad yamsrot till munnen, då en ung inföding, som händelsevis redan varit länge på fartyget, sprang fram och med häftiga åtbörder antydde, att förtärandet af roten skulle medföra döden. Man förstod honom genast, undersökte roten och fann den bestruken med ett hastigt dödande gift.Infödingarne grepo genast till flykten, men förföljdes af en hvalfångarbåt, hvars besättning sårade och dödade flere af dem.

Men vi lemna de underskröna Salomonsöarna för att besöka Santa Cruz' arkipelag. Dess upptäckare är likaledes Spanioren Mendaña, som på sin tredje resa 1595 vid sökandet efter de af honom upptäckta Salomonsöarna i

stället för dessa fann den förra, Ännu en gång, elfva år senare, sågs den af den berömde sjöfararen Quiros, men blef alldeles bortglömd, tills Carteret 1767 å nyo fann den och gaf den namnet Drottning Charlottes öar. Alla till denna arkipelag hörande öar äro små och omgifna med högst farliga korallref. Deras invånare äro papuaer. De renliga och beqväma boningarna stå på pålar och äro täckta med kokosblad. Fastän invånarne visade sig vänliga och tillgängliga mot europeerne, ja, till och med öppnade en byteshandel med dem, voro de dock lika tjufaktiga som de flesta söderhafsöbor. Alla fartyg, som lägga till vid dessa öar, måste vara noga på sin vakt, ty invånarne sakna hvarken mod eller djerfhet och krigiskt sinne.

En af de aflägsnare öarna i denna arkipelag har på den senaste tiden blifvit märkvärdig derigenom, att man här ändtligen efter mångårigt sökande upptäckte spåren efter de båda förolyckade franska fartyg, som stodo under befäl af Lapérouse. Denne, en utmärkt sjöofficer, blef 1785 af den franska regeringen med de begge vackra fregatterna Astrolabe och Boussole utsänd på en sjöresa omkring jorden. Man hade icke spart några kostnader, och ryktbara lärda män hade rest med. Så uppnådde de efter många vigtiga resultat den 26 januari 1788 Port Jackson (Sidneys hamn) och hade i februari åter gått under segel derifrån. Då man 1789 och 1790 ännu icke fått några underrättelser om sjöfararne, började man slutligen blifva allvarsamt orolig. Franska regeringen utrustade i februari 1791 två fregatter för att uppsöka Lapérouse, men dessa bemödanden voro fåfänga, fastän dessa fartyg, såsom det sedermera visade sig, hade seglat förbi Vanikoro, skådeplatsen för olyckan. Under franska revolutionens så väl som det derpå följande kejsardömets stormar hade de försvunna sjöfararne blifvit glömda, och de 10 000 franc, som man utfäst åt den, som bragte den första säkra underrättelsen om Lapérouse, blefvo af ingen förtjenade. Först 1825 utrustade franska regeringen ett nytt fartyg under befäl af kapten Dumont d'Urville och uppdrog åt honom att utforska Lapérouses öde. I Hobarttown (Tasmania) fick d'Urville veta, att den engelske kaptenen Dillon gjort en vigtig upptäckt. På en resa från Valparaiso till Bengalen utbjöds nämligen till salu åt honom af infödingar på ön Vanikoro, dit han anlände, ett värjfäste af silfver med skrifttecken, ögonskcnligen europeiskt arbete. På tillfrågan försäkrade manhonom, att två europeiska fartyg strandat der för två år sedan. Dillon gjorde den riktiga slutsatsen, att dessa båda fartyg kunde ha varit Lapérouses fregatter. Ön var liten och omgifven af en krets af de farligaste klippor och korallref; intet under således, om Lapérouse förolyckats här. Men af en till hög ålder kommen inföding på ön erfor han följande: »För många år sedan, då öns gamla invånare ännu voro barn, uppstod en natt en förfärlig storm. Då denna ös invånare följande morgon kommo ut ur sina hus, märkte de på ett ref utanför Païu en del af ett fartyg. Stora stycken af skeppsspillror drefvo mot kusten. Fartyget hade under natten kastats på refvet af den förfärliga stormen, som sönderbröt en stor del af våra fruktträd. Dagen förut hade man icke sett fartyget. Fyra män undkommo och stego i land här; de gåfvo höfdingen skänker, och denne räddade deras lif. De bodde bland oss en kort tid, hvarefter de begåfvo sig till Paiu, till sina andra med lifvet undkomna kamrater. Der bygde de ett litet fartyg och foro derifrån med det. Ingen af de fyra männen var någon höfding; de voro alla gemene. Flere stycken af det strandade fartyget drefvo till kusten, och infödingarne bergade åtskilliga saker; men efter någon tid syntes ingenting mer af fartyget, emedan det murknat och drifvits bort af hafvet.» Infödingarne påstodo, att de icke bragt någon man från fartyget om lifvet. »Samma natt strandade ett annat fartyg vid Vanu och sjönk. Folket derpå räddade sig. De bygde sig ett litet fartyg och foro fem månader efter det storas förlust bort derpå. Medan de bygde det lilla fartyget, hade de planterat pallisader af trädstammar rundt omkring sig för att skydda sig mot öborne. Dessa å sin sida hyste fruktan för dem, så att få förbindelser egde rum mellan dem. De hvita männen, så berättade infödingarne, plägade betrakta solen genom vissa saker, som de dock icke kunde beskrifva, emedan de icke hade några sådana föremål. Endast två af de skeppsbrutne stannade qvar. Den ene var en höfding och den andre en man, som tjenade höfdingen. Den förre dog för ungefär tre år sedan; ett halft år derefter måste den infödde höfding, hos hvilken den andre hvite mannen befann sig, fly från ön, och den hvite mannen följde med honom. Det distrikt, som de lemnade, hette Pau-kori, men berättaren visste icke, hvad det blifvit af det folk, som då bebodde det. De enda hvite, som invånarne på denna ö någonsin sett, äro först folket från det förolyckade fartyget och sedan de, som de se i dag.» Dillon begaf sig nu sjelf till det ställe, der det lilla fartyget hade blifvit bygdt. Infödingarne lemnade honom en mängd saker, som de fått genom skeppsbrottet och nu sålde mot leksaker och husgeråd. De flesta af dessa saker voro otvifvelaktigt af franskt ursprung, men den vigtigaste var en storskeppsklocka af brons. På ena sidan deraf befann sig ett krucifix mellan

två figurer, på den andra strålade en sol, och alltsammans hade till omskrift: »Bazin m'a fait» (Bazin har förfärdigat mig). Senare undersökningar ha ådagalagt, att denna signatur var gjuteriets vid arsenalen i Brest omkring 1785. Man fann ännu andra föremål och vann den fasta öfvertygelsen, att allt var lemningar af den lapérouseska qvarlåtenskapen. Dillon begaf sig med dem till Frankrike, fick hederslegionens kors, en summa af 10 000 franc och en lifstidspension af 4 000 franc. Allt detta fick emellertid Dumont d'Urville veta. Han seglade genast till Vanikoro för att öfvertyga sig om sanningen deraf, fann ännu mångahanda saker i vattnet, såsom ankar, kanoner, kulor, blytackor och plåtar, och uppförde åt sina olyckliga landsmän en minnesvård, bestående af en 2 meter hög träobelisk på en fotställning af sten. På den ena af obeliskens sidor befann sig en blyplåt med inskriften: »Till minne af Lapérouse och hans följeslagare på Astrolabe den 14 mars 1828.» Senare sjöfarande, som besökt Vanikoro, ha funnit minnesvården oskadad.

Far man från Santa Cruz' arkipelag åt sydost, så kommer man till Helgeandsarkipelagen eller Nya Hebriderna.

De upptäcktes redan 1606 af spaniorerne Torres och Quiros, men råkade sedan i förgätenhet och återfunnos först 1768 af Bougainville. Den berömde Cook upptäckte den södra ön och gaf hela gruppen namnet Nya Hebriderna. De äro af vulkaniskt ursprung och ha temligen många berg, bland dem äfven några vulkaner i verksamhet. Jordmånen är ytterst fruktbar, och öarna äro rikt välsignade med växter. Der växa yams, pisanger, arumroten, den egentliga brödfrukten och kokosnötter. Äfven sockerröret finnes der. Invånarne tillhöra papuaerne, äro temligen svarta, gå nästan nakna, men öfverstryka hela kroppen med en blandning af sot och olja, hvartill de ytterligare tillsätta rödockra. Af renlighet och den henne betingande tvättningen tyckas de icke vara några vänner, ty de tvätta sig sällan eller aldrig. Som synnerlig prydnad gäller i deras ögon en egendomlig tatuering, i det de i kroppen skära temligen djupa skåror och hindra såren från att läkas i hop. Deras bikuplika boningar äro temligen enkla, omkring 2 meter höga och 4 till 7 meter långa. Vid ingången till sin hydda hade en höfding, vid namn Mango, anbragt en egendomlig inrättning, nämligen ett getingbo, fast så, att den, som icke visste af det, måste vid inträdet i hyddan stöta emot en halmkärfve, som skrubbade mot boet. Genast kastade sig getingarna ursinniga öfver fredstöraren, för hvilken intet annat än en skyndsam flykt återstod. Sålunda hade Mango bildat sig en ganska god lifvakt. — Deras vapen bestå af klubbor, bågar, pilar,yxor och lansar. Dessutom äro de mycket skickliga i handterandet af slungor, och man ser dem alltid gå ut med slungan vecklad om armen eller lifvet. Från sin yxa skiljer sig öbon nästan aldrig; han omlindar bladet med trasor för att förekomma rost och gör sig sedan sjelf med mycken möda och stor omsorg ett skaft, emedan den europeiska skallformen icke passar för honom. Yxan blir i hans hand ett fruktansvärdt anfalls och försvarsvapen. 108. Man och qvinna från Nya Kaledonien.

Invånarne på de särskilda öarna lefva i ständiga krig med hvarandra, och huru vänskapligt de än ofta kommo europeerne till möte, kunde dock dessa icke vara nog på sin vakt, emedan trolöshet tyckes vara ett framstående drag i deras karakter.

Sydvest om Nya Hebriderna ligger den 300 qv.-mil stora ön Nya Kaledonien. Den upptäcktes jemte flere derinvid liggande små öar den 4 september 1774 af Cook, då han seglade från Hel-geandsarkipelagen åt sydvest. Den nämde store sjöfararen gör en

109. En nattlig tillflyktsort hos infödingarne i Nya Kaledonien.temligen hygglig teckning af detta lands invånare, enär under hans vistelse der ingenting obehagligt tilldrog sig. Sedermera, 1792, kom fransmannen d'Entrecasteaux dit och yttrade sig om dem i motsatt anda. De höra likaledes till papuarasen och befunnos af den sist nämde resanden vara fräcka tjufvar, vilda och stridslystna samt menniskoätare. Man fann hos dem afgnagda menniskoben och upptäckte det afskyvärda verktyg, hvarmed de uppristade magen på sina slagtoffer. Med menniskoätares lystnad betraktade de främlingarnes kraftfulla kroppar, hvarvid de utropade: »Kap parec», det vill säga: mycket godt. En gördel var deras enda klädesplagg.

Vid skördetiden fira Nya Kaledoniens invånare, hvilka man äfven ofta, såsom söderhafsöborne i allmänhet, kallar kanaker, den så kallade pilupilufesten. Härvid försiggå en utdelning af lifsmedel, ett stort allmänt gästabud och slutligen en enkel dans, då qvinnorna bilda en stor ring, inom hvilken en mindre grupp, prydd med gröna, blommande qvistar, dansar omkring. En fransman, som åskådade denna fest, fann, att den hade ett sorgligt

efterspel. Sedan en inföding fäst hans uppmärksamhet på saken, fann han i en hydda tolf höfdingar bredvid en väldig eld, hvarvid man stekte och åt upp liken efter dödade fiender. Den vidrigaste anblicken erbjöd en gubbe, som gnagde på en hel skalle. Den gamle demonen hade redan afätit alla köttiga delar, näsan och kinderna; nu utgräfde han ögonen med en pinne och sökte sedan komma åt hjernan, i det han slog skallen mot en sten, skakade ut de mjuka delarna och slukade dem helt och hållet. Slutligen lade den sluge gubben, för att icke lemna något qvar, skallen med baksidan i elden, så att hettan upplöste hjernan, och snart var den alldeles uppäten.

Nya Kaledonien är i fransk besittning, och regeringen har användt icke obetydliga summor för att göra denna rika, fruktbara ö nyttig för moderlandet.

Far man från Nya Kaledonien åt sydost, så kommer man till den af Cook 1774 upptäckta ön Norfolk. Han fann den öde och obebodd, men med den yppigaste växtlighet. Ett utomordentligt prydligt slags gran (araukarie) visar sig här i utbildad jätteform, ty man träffar stammar, som ha en tvärlinie af 4 meter och vid en höjd af 28 meter ännu allt jemt 1 1/2 meter, samt derjemte den nästan otroliga höjden af 85 meter. Europeerne ha hitflyttat limon- och citronträd, granatäple- och kaffeträd äfvensom vinstocken. Här finnes en engelsk straffkoloni, och det för sådana förbrytare, som i kolonien Port Jackson begå nya brott eller visa sig oförbätterliga,

Sydost om Norfolk ligger New-Zealand, Australiens största ö näst Nya Guinea, upptäckt 1642 af den berömde sjöfararenTasman och af honom kallad först Staatenland, sedan Nya Zeeland.

Mer an ett århundrade förflöt sedan, innan det 1769 åter besöktes af Cook på hans första resa omkring jorden. Han fann, att New-Zealand icke består af en, utan af två öar, som äro skilda från hvarandra genom ett sund, hvilket man till minne af dess upptäckare kallar Cooks sund. Samme sjöfarare besökte dem ännu flere gånger. Andra ha följt efter honom, och sålunda ha de blifvit temligen kända af oss. En kedja af snöbetäckta berg, mest vulkaniska kägelberg, ända till 5 000 meter höga, genomgår båda öarna. Kusterna äro rika på stora vikar och präktiga hamnar. Djupa floder utfalla i hafvet, och talrika vattenfall störta sig från bergens sluttningar i djupet. Täta skogar betäcka höjdsträckorna, och den jättelika dammaragranen finnes i mängd. Ingenstädes träffar man något giftigt kryp eller något för menniskor farligt rofdjur. Luften är sund, fuktig och mild. Den fruktbara jorden bär icke blott en mängd inhemska växter, bland hvilka endast må nämnas det newzealändska linet, utan äfven nästan alla europeiska sädesslag och frukter. New-Zealands skogar äro verkligt praktfulla och alldeles olika dem i Australien. Märkvärdig är den utomordentliga mängden af ormbunkar, som betäcka marken på de begge öarna och ofta blifva 3 — 3 1/2 meter höga; ja, det gifves till och med ett vackert ormbunksträd, som uppnår en höjd af 7—10 meter.

Båda öarna ha ett ytinnehåll af nära 5 000 qv.-mil. Den norra, Te-Ika-a-Maui, är mest bekant och utgör den vackraste delen af New-Zealand. Den södra, Te-Vahi-Punamu, egentligen den mellersta, enär en liten ö slutar gruppen, bildar en öfverraskande motsats till den förra. Så snart man satt foten på andra sidan Cooks sund, som skiljer dem begge från hvarandra, förändras panoramat. Ofantliga bergmassor, hvilkas nakna toppar nå högt upp bland molnen och mestadels äro begrafna under evig snö, betäcka ytan. Sluttningarna prydas af en härlig växtlighet, men brant och hotande störta sig vattendragen ned i hafvet. Ingen flod mäktar att på dessa tvära sluttningar gräfva sig en bädd, det sammanrunna käll- och snövattnet rusar som en vildt forsande bäck med fall på fall ned till hafvet.

Man måste ha varit ögonvitne till en så förfärlig syn för att fatta dessa scener af oordning och vildhet, som sannolikt frambragts genom underjordisk eld och jordbäfningar. Den södra öns vestra kust företer den bedröfligaste taflan. Den visar sig blott som en öde sträcka, öfver den hvälfver sig en dyster himmel, ständiga stormar brusa omkring den och fruktansvärda bränningar piska dess stränder.Huru skulle väl invånarne i detta förfärliga, men i sin norra del likväl så sköna och rika land kunna vara annorlunda än sitt lands natur, råa och vilda? Deras sinne är stelt och styft som stenen i deras berg, deras lidelser skumma häftigt och obändigt som deras vattenfall. Det är ett storväxt, välbildadt, kraftfullt menniskoslag, ögat svart och lifligt, tänderna hvita och vackra som elfenben, ansigtsdragen regelbundna och behagliga, Det svarta håret nedfaller i rika lockar, hudfärgen är ljusbrun, nästan som hos invånarne i södra Europa. Newzealändaren är tatuerad, och det synnerligt

vackert och rikt, så vidt han är en förnäm man. Det oaktadt är denna tatuering en temligen smärtsam operation, emedan den verkställes icke blott genom sting, utan äfven genom inskärningar. Ansigte och bröst äro de delar, som förnämligast tatueras, och stora krigare låta efter hvarje fälttåg anbringa nya tatueringar på sin kropp för att ännu i senare tider ha en erinran om sina bragder. Man har särskilda konstnärer, som endast befatta sig med tatuering och ega en synnerlig färdighet i att åstadkomma regelbundna former. Härvid betjena de sig företrädesvis af ett hvasst ben, som stundom ytterligare är försedt med några tänder. Man sätter det på huden och slår med en liten käpp på dess bak, så att det skall intränga tillräckligt djupt. Då blödning härvid ofta uppstår, väntar man, tills den stillats, hvarefter man bestryker skårorna med en i färg doppad pensel. Med tatueringen förhåller det sig ungefär på samma sätt som med våra sköldemärken. Vid fördrag med höfdingar representeras underskriften af en afteckning af deras tatuering, kallad moko. Qvinnor få tatuera sig endast helt litet, slafvar alldeles icke. Denna operation verkställes icke på en gång, utan litet efter hand.

Newzealändarens eller maorins karakter är en förening af goda och dåliga egenskaper, en blandning af saktmod och grymhet, som gör honom till den fruktansvärdaste kannibal. Är han lugn, så röjer hans ansigte godsinthet och vänlighet; råkar han i vrede eller raseri, är hvarje drag, hvarje åtbörd fullständigt vanstäld. Hämdlystnad är hans främsta lidelse och utgör hufvuddraget i hans karakter. Den ringaste förolämpning — och han kan aldrig glömma den; vedergälles den icke af honom, så sker det genom barn och barnbarn. Från slägte till slägte går minnet deraf i arf och begagnas ännu i senare tider som förevändning för ett fiendtligt anfall. Döden trotsar han med kallblodighet och mod; dock är han i sina strider, i synnerhet gent emot europeiska vapen, mindre tapper än förslagen och listig. Menniskokött är hans älsklingsrätt. En missionär såg en gång efter en häftig drabbning 60 ugnar uppförda, och i alla lågo menniskolik, afsedda för gästabudet. Det ges exempel på, att krigare i stridens raseri störtade sig öfver denfallne fienden och med ett rofdjurs lystnad sörplade i sig det ur det gapande såret strömmande blodet. Fångar band man icke sällan vid ett träd för att äta det från deras lemmar afskurna, ännu ryckande, varma köttet och dertill dricka det i bägare upphemtade blodet. Hufvudena af slagna fiender uppstack man på stänger och bar omkring dem som segertecken, händerna begagnade man som hängare i hyddorna, Redan barnen härdas mot anblicken af menskliga lemmar, och man såg dem leka med afskurna sådana eller kasta boll med en slafs hufvud. Sålunda blifva de känslolösa äfven för sina egna vänner. Dör en man, fråntager man hustrurna all deras egendom; derför beröfva sig många af dem lifvet eller sätta sig på hans graf och stöta eller skära djupa sår i sin kropp. Nyfödda barn, i synnerhet flickor, dödas ofta, och måhända finnes bland tre qvinnor på New-Zealand alltid någon, som dödat ett eller flere barn. Mannen har rättighet öfver sin hustrus lif. Samma rättighet eger hvarje husbondfolk öfver sina slafvars lif, ehuru dessas lott för öfrigt är dräglig. Men ve de olyckliga varelserna, om de försöka att befria sig genom flykten! En engelsk köpman var vitne till en sådan scen. En femtonårig slafflicka hade utan lof varit borta tre dagar. Då inträdde hon åter i hyddan, men matmodern ropade på en dräng och befalde honom att döda henne. Ett klubbslag i pannan sträckte henne till jorden, men hennes lik stektes samma afton för att uppätas.

All mensklig känsla uppröres hos oss, när vi af de tillförlitligaste personer höra omtalas dylika händelser, som höra till de vanliga. Lidelse, hat, förakt för menniskolif och vidskepelse kräfva oräkneliga offer.

En höfdings son är sjuk, intet medel hjelper, sjukdomen vill icke gifva vika. Man ordinerar ungt menniskokött. Fadern dödar en fjortonårig gosse och framsätter köttet för den sjuke sonen, och då detta icke hjelper, tänker man just på att försöka med flickkött, då en kristen missionär träder emellan och räddar det arma offret från den säkra döden. Man tror, att den dödades helsa öfvergår på den sjuke, och det i synnerhet, om man uppäter hans hjerna och ögon, i hvilket fall man icke heller i den andra verlden kan marteras af hans ande.

Handeln med tatuerade och rökta menniskohufvuden var for omkring tjugu år sedan alldeles icke obetydlig. Deras ansigtsdrag voro ytterst väl bibehållna, hår och skägg alldeles oskadade, blott de insatta ögonen af glas gåfvo dem utseendet af lik. Fordom inskränkte man sig till att förvara aflidna vänners hufvuden, men då man märkte, att sådana såsom märkvärdigheter voro begärliga för europeer, och man icke gerna ville bortgifva dessa familjhelgedomar, så beredde man fienders eller andra dräpteshufvuden på enahanda sätt och förde dem öppet till de af europeer besökta marknaderna, till och med till Sidney. Höfdingarnes hufvuden förvarar man i synnerhet.

Kommer en den dödes vän eller nära anförvandt till byn, framtager man dem, sätter dem högt upp, till exempel på gafvelspetsen, öfver husporten, på stänger, och för nu främlingen till detta ställe; denne gråter öfver den döde, smeker hufvudet och utbryter i det förfärligaste raseri vid tanken på hans forna fiender och förolämpare. Alla slafvar söka nu dölja sig för främlingen, ty finge han se någon af dem, kunde det lätt hända, att han bragte en eller annan af dem till försoningsoffer åt den slagne vännens hufvud.

Fastän krig mellan stammarna ännu förekomma ofta nog, blifva de dock allt sällsyntare till följd af den genom umgänget med europeerne framkallade civilisationens framsteg. För öfrigt tyckes man alldeles icke behörigen uppskatta krigens fruktansvärda betydelse; ty då en gång en missionär fann, att en höfding med sin stam rustade sig till krig, att skjutgevären rengjordes och fejades samt att patronerna voro färdiga, talade han länge med honom om krigets gagnlöshet och den obetydliga anledningen dertill. Höfdingen blef rubbad i sitt beslut och tycktes vackla, men erinrade sig i samma ögonblick, att ett fat krut vore i dåligt skick och icke skulle hålla sig längre. Detta ändrade hans beslut, och kriget började. Dessa krig gå i arf från föräldrarna till barnen, och ofta svärja de förra högtidligt, att de uppväxande barnen aldrig skola förlåta och glömma förolämpningen. Så Sjangi, en af New-Zealands ryktbaraste krigare. Hans stam, hvars främste höfding han var, hade förut blifvit undertryckt af en annan stam vid Thamesfloden. Hans plan var att hämnas denna skymf. Han reste derför till England för att förse sig med nödiga vapen, ty endast dessa hade värde för honom. Besöket i vapenverkstäderna var hans största nöje. På återresan sammanträffade han i Sidney med den fiendtlige höfdingen från Thames; begge voro artiga mot hvarandra, men Sjangi sade honom, att han aldrig skulle upphöra att bekriga honom, så snart han åter vore på New-Zealand. Han höll blott allt för väl ord och rasade med den förfärligaste grymhet. Stammen vid Thames blef sprängd, dess höfding dödad. Och denne Sjangi, som levererade hundratals torkade menniskohufvuden, skall i det hela ha varit en »godmodig» man!

I början hade de missionärer, som gjorde omvändelseförsök på New-Zealand, att kämpa med de största svårigheter. De uppsatte hus, som man timrat i Australien, men kunde blott med möda skydda dem för att läggas i aska; i sina trädgårdar odlade de europeiska växter, men infödingarne kommo, söndertrampade dem och skoflade anläggningarna; ofta inträngde de till och med i deras boningar,slukade begärligt allt ätbart i dem, sönderslogo husgerådet eller togo det med sig. Under natten bröto sig tjufvar in hos dem, och en gång hade en sådan fattat missionärens son i håret och hotade att genast döda honom med den redan höjda yxan, så snart fadern sade ett ord. Icke sällan slungade man ett hagel af stenar mot husen, stal boskap och fjäderfä, nedref hägnaderna och drog sedan larmande derifrån. Hundratals infödingar öfverföllo stundom en ensam missionär under förfärligt skrän, satte sina spjut för hans bröst, lyfte sina yxor och stridsklubbor öfver hans hufvud och lemnade honom icke förr, än de trodde sig märka, att den förskräckte mannen nu säkerligen hade en mycket hög tanke om deras öfverlägsenhet. Var det väl underligt, att många af dessa män lemnade New-Zealand med förstörd kropp för att återvinna helsan i hemlandet? Andra stannade qvar trots allt begabberi och hån. Sedan de lärt sig språket, försökte de inrätta en skola, Det fattades icke barn, men alla fordrade betalning för att komma och höra på, och vägrade man detta, sprungo de skrattande och smädande sin väg. Ofta, när gudstjensten skulle börja och missionärerne med en klocka kallade dertill, gick man att fiska, och lyckades de äfven med mycken möda att hålla tillsammans en liten skara och samla den omkring sig, så steg ofta midt under predikan någon upp och ropade: »Det är lögn! Det är lögn! Kom och låt oss gå allesammans!» I femton år arbetade missionärerne utan någon uppmuntrande framgång, tills slutligen en krigisk höfding förklarade sig för dem och tog dem under sitt beskydd. Först 1830 kunde man döpa åtta infödingar, som nu efterföljts af många tusen.

Sedan dess ha de blodiga striderna minskats, ja, i många trakter nästan alldeles upphört, och exemplen på mordlystnad och förräderi blifva mera sällsynta till och med hos dem, som ännu icke omvändt sig till kristendomen. Juden Palack, som länge i handelsangelägenheter haft beröring med newzealändarne, förklarade om missionärernes verk följande: »Missionen har gjort mera för öns borgerliga civilisation än alla europeiska köpmän tillsammans; ja, utan henne skulle det ha varit för osäkert för köpmännen att bo i landet.» Och med kristendomen blifva alla våra konster och borgerliga inrättningar förflyttade till de nyomvända landen, enär alla naturfolk snart finna behag i de bildade kristna nationernas inrättningar och ställa dem i ett oupplösligt samband

med kristendomen.

Den hedniske newzeeländaren dyrkar förgudade menniskor, som kallas atuas och i hvarje stam äro olika, men öfver allt afskyvärda väsen. Då man frågade en newzeeländare, huru han förestälde sig en atua, svarade han: »som en odödlig skugga». Denhögste bland dem, himmelns konung, heter Mava. Till sitt väsen är han oförsonlig och hämdlysten, och från honom kommer allt ondt; derför nämnes hans namn blott med ångest och bäfvan. För att blidka hans vrede slagtar man menniskor åt honom. Dessutom kan hvarje fisk, hvarje fågel, till och med hvarje mask upphöjas till en gud; är det gjordt, så vredgas de på alla menniskor och bli deras mördare. De fara in i menniskorna, göra dem vansinniga och besatta, framkalla outhärdliga smärtor i deras inelfvor och bringa dem slutligen döden, i det de till följd af sin lystnad efter menniskokött äta upp dem inifrån. Dessutom förföljes menniskan af dem ytterligare genom vattunöd, eldsvådor eller en fiendes dödande stridsyxa. Allt detta sker af godtycke och nyck, men icke för att straffa menniskorna som missdådare, ty gudarne voro ju en gång sjelfva missdådare, och man berättar om dem allahanda skändligheter, som newzeeländaren eljest skulle bestraffa med gerningsmannens död eller för hvilka han skulle börja ett utrotningskrig. Man tillbeder äfven vattenfall, stormvindar och vulkaner; många ställen, i synnerhet topparna af fordom eldsprutande berg, äro tabu, det vill säga heliga; den, som beträder dem, drabbas af dödsstraff. Bruket af tabu är utbredt öfver hela Oceanien, från New-Zealand ända till Sandwichsöarna, och är en religiös fridlysning. Enligt det kan af höfdingarne eller presterne allt förklaras för tabu; sålunda blefvo till exempel på åtskilliga öar europeernes fartyg tabuerade, och genast flydde det tjufaktiga slöddret, som eljest i första ögonblicket med lystnad betraktade, i det andra stal hvarje sak. Men nästan mer än hvarje annan öbo är newzeeländaren underkastad tabu. Han har ingen aning om den till grund derför liggande ideen, men tror blott, att iakttagandet af tabu är atuas behagligt, och detta är skäl nog. Till och med de nyomvända kristne äro ännu icke fria från tabu. Newzeeländarnes prester (tohungas) betraktade i allmänhet de kristna missionärerne som atuatohungas, det vill säga Guds tjenare. De gåfvo äfvenledes de kristnes Gud honom tillkommande hyllningar, men då man fordrade, att de skulle afstå från sina atuas, vägrade de och sade: Utan tvifvel är de kristnes Gud mäktig, han kan vara nog för dem, men vi behöfva äfven våra atuas; om vi öfvergåfve dem, skulle tusende olyckor träffa oss. Till och med liflösa föremål äro tabu. Detta erfor den amerikanske skeppslöjtnanten Wilkes, då han försökte komma i besittning af framstammen af en kanot. Den var sirligt snidad, förestälde ett djur med ett menniskohufvud, som visade newzeeländarnes älskvärda vana att räcka långt ut tungan, och hade fordom tillhört en höfding, men låg nu obegagnad i ett förrådshus. Man gjorde enkan anbud, och slutligen blef man ense om6 dollar; men då den var belagd med första graden af tabu, ville ingen newzeeländare beqväma sig till att fortskaffa den. Då den ändock forslats ned till vattnet, kunde man icke heller föra den på vattnet till båten, ty detta stred likaledes mot tabu. Blott hotelsen, att de eljest måste återbetala penningarna, verkade slutligen på en gammal höfding, och han samtyckte till fortskaffandet.

New-Zealand är en ogement vigtig station för hvalfångarne på det södra halfklotet. Nästan alla lägga till här, ehuru det icke må förtigas, att många af dessa menniskor genom sina råa seder rent af motarbeta missionärerne och utbreda europeiska laster bland öborne samt jemväl understödja dem med eldvapen, som blott föranleda ännu häftigare krig och göra europeiska fartygs öfverlägsenhet gent emot infödingarnes anfall tvifvelaktig. Dock komma många europeiska fartyg till kusten för att taga in last af svin och det redan omnämda newzeeländska linet (phormium tenax). Det senare växer vid stranden af skogsbäckar och i dälder, blir öfver två meter högt och har likhet med vår svärdslilja, dock är stängeln vida tjockare. Bladen äro svärdformiga, ofvanpå mörkgröna, under rödstrimmiga, nära 2 meter långa och 4 centimeter breda. Af bladens trådar får man ett slags lin eller hampa, som har ett silkeslikt utseende, och de deraf förfärdigade tågen skola vara utmärkt starka, Fattades det icke arbetare och verktyg för odlingen och beredandet af detta alster, skulle linhandeln blifva en oberäknelig källa till rikedom för New-Zealand; nu är arbetet för mödosamt och tidsödande. I södra Frankrike har man redan länge odlat detta lin med det lyckligaste resultat, och i Pont Remy är en fabrik, som endast förarbetar sådant. De deraf förfärdigade tygen äro lika vackra, men mycket fastare, smidigare och lättare än våra lärftsorter. Derjemte har väfven det stora företrädet, att den kan ligga ett halft år i vatten utan att undergå den minsta förändring. Newzeeländarne föra linet till stranden och sälja det mot europeiska tyg och andra varor. Öns förnämsta städer

äro Auckland med 20 500, Dunedin med inemot 15 000 och Christchurch med omkring 12 000 invånare.

New-Zealands utveckling skrider ständigt framåt. Infödingarne blifva med hvar dag mera hyfsade och deras gamla barbariska vanor försvinna för de hvita invandrarnes inflytande. Rika guldminor, som anträffats i åtskilliga delar af ön, befordra invandringen af europeer, och den bördiga jordmånen samt det utomordentligt gynnande klimatet göra, att åkerbruk och boskapsskötsel visa sig så lönande, att icke blott guldsökande äfventyrare, utan äfven flitiga arbetare nedsätta sig der. New-Zealand skall med den rastlösa energi, som nybyggarne utveckla, ständigt vinna i betydelse och genom befolkningens tilltagande en gång växa upp tillett mäktigt rike, till en sjömakt som moderlandet, till ett »Söderhafvets Storbritannien ».

Enligt den natten till den 27 februari 1871 verkstälda folkräkningen belöpte sig den infödda befolkningen efter så noggrann uppskattning som möjligt till 37 502 själar. Hela antalet invånare uppgick till 256 393, af hvilka bland annat 11 079 personer syselsatte sig med handel och handtverk, 18 863 med åkerbruk och 20 226 med

110. En maoris förrådshus.

bergsbruk. Den sist anförda siffran talar för sig sjelf och för landets rikedom, som dagligen mera uppskattas och kan göras vida mera gifvande. År 1873 utgjorde antalet invånare 347 347. Samma år voro redan 32 mil jernvägar upplåtna för trafiken, och 1871 uppgick telegrafliniernas längd redan till 3 342 kilometer med 61 stationer.

Äfven New-Zealand är ett guldland. År 1871 steg guldutförseln till en höjd af 370 029 uns, uppskattade till öfver 50 millioner kronor, och 1873 utgjorde antalet af de på guldfälten syseisatta 27 370. Utom guld äro äfven ull och dammarharts betydande utförselvaror. År 1873 uppgick värdet af den förra till öfver 46 millioner och af det senare till öfver 3 millioner kronor.

*

I början af denna afhandling ha vi omnämt de indelningar, som vore att göra i betraktande af olikheterna till färg, seder och bruk i den oceaniska överiden. Sedan vi nu skildrat öarna och ögrupperna med mörk befolkning (Melanesien) och beskrifvit New-Zealand, Söderhafvets Storbritannien, som på grund af sin större utveckling intager en undantagsställning, återstår oss ännu att omtala de båda öfriga hufvudafdelningarna, Polynesien och Mikronesien. De särskiljande kännetecknen hos befolkningen i de sistnämda afdelningarna äro emellertid så ringa, att vi här kunna nöja oss med att blott uppräkna namnen, öfverlemnande åt lärdare afhandlingar och omfångsrikare verk att hålla dessa båda afdelningar åtskilda. Till Polynesien höra Fidsji-, Tonga-, Samoa- och Herveyöarna, vidare Sällskaps- jemte Australöarna, Paumotuarkipelagen (Ömolnet), slutligen Marquesas- och Sandwichsöarna eller Havaji. Till Mikronesien räknar man Ladronernas eller Tjuföarnas grupp samt Karolinernas, Marshalls- och Gilbertsöarnas arkipelager.

Polyneserne äro beslägtade med de malajer, som bebo de östasiatiska öarna. Till gestalt och färg äro de väl mycket omvexlande och olika, men i allmänhet mer än medelstora och af satt, kraftig kroppsbygnad. Deras lemmar äro fasta och muskulösa, kroppen välbildad, hufvudet ofta ovalt, ögat icke för stort och svart, håret tjockt och svart, ofta lockigt. Framför melaneserne utmärka de sig fördelaktigt genom större förmåga af bildning, så att, medan civilisationen endast gör långsamma framsteg på de till den förra afdelningen hörande öarna, aftager polynesernes forna barbari allt mer och mer. Märkvärdiga äro de gamla bygnadsverk, som man icke sällan finner på dessa öar.

Från New-Zealand vända vi oss åt nordvest, gå mellan Nya Kaledonien och Australien, fara derefter genom Dampiersundet mellan Nya Guinea och Nya Britannien och uppnå slutligen, sedan vi öfverskridit eqvatorn, under 8° nordlig bredd de föga bekanta, till Karolinernas arkipelag hörande Pelew- eller Palaos-, äfven Palauöarna, alla små och mycket farliga för de sjöfarande. Fastän upptäckta på 1690-talet, hade de likväl helt och hållet råkat i glömska, då de 1783 återfunnos af den britiske sjöfararen Wilson. Wilson led i denna arkipelag skeppsbrott, räddade sig dock med sitt folk på ön Orulong, fann den bebodd af vildar, somännu lefde i fullständigt naturtillstånd, och blef af dem ytterst menniskovänligt mottagen. De hade aldrig förr sett europeer, ansågo deras kläder sammanhängande med kroppen och blefvo alldeles förvånade, då Wilson tog af sig huden.

Då höfdingen befann sig i krig med en annan af grannöarna, understödde honom engelsmännen med några med skjutgevär försedda matroser. Sex bössor vunno hela slaget, hvari omkring 4 000 öbor från båtarna kämpade mot hvarandra, och detta uppfylde vännerne med stor vördnad, men fienderne med den förfärligaste skräck. Man

111 —113. Snidade afgudabilder i ett hus i Ohinemuto (vid Rotoruasjön).

besåg de sårade, de blödde häftigt, och ändå intet spår af kastspjut, som dock var det enda vapen man kämpat med. Dertill den åsklika knallen, krutblixten och röken. Alla flydde tjutande till öarna, men segervinnarne voro mycket anspråkslösa i begagnandet af sin seger; man röfvade några kokosnötter och for med de sårade tillbaka till hemmets strand. Under tiden hade Wilson bygt ett nytt fartyg, och qvarlemnande en enda europé, afseglade han från ön, sedan han på höfdingens bön äfven medtagit hans son, för att denne i England skulle få lära sig de hvites konster.

Den unge mannen dog i London af kopporna, då han redan

gjort en rätt vacker början i att lära. Den fördelaktiga skildring, som Wilson gjorde af öborne, stod dock i bjert motsägelse till de beskrifningar, som lemnades af spaniorer, briter och nordamerikaner, som sedan besökt ön. I senaste tid ha grundligare meddelanden om denna ögrupp lemnats af professor Karl Semper i Wurzburg, som längre tid uppehållit sig på Pelewöarna. Han bekräftar i allmänhet Wilsons omdöme och skildrar infödingarne som välartade, tacksamma, gästvänliga och mycket fridsamma menniskor. Den, som haft att beklaga sig öfver dem, lär väl genom sitt råa uppträdande och sina oförsvarliga tilltag sjelf varit skuld till, att öborne uppförde sig annorlunda.

Seglar man från Pelewöarna vester ut, så kommer man till de egentliga Karolinerna eller Nya Filippinerna, en nära 400 mil lång arkipelag med lika så många helt små öar, som åter igen bilda fyra särskilda grupper. Fastän redan 1686 till en ringa del upptäckta af den spanske kaptenen Lazeano, ha de dock först blifvit bekanta genom sjöfarare i vårt århundrade, genom Duperrey och Dumont d'Urville, men i synnerhet genom den ryske kaptenen Lütke, som under sin resa omkring jorden 1826—1829 ett halft år syselsatte sig med att noga undersöka dessa öar. Hans arbete är så förträffligt, att vi icke ha något öområde i Söderhafvet, som blifvit utforskadt med sådan utförlighet och noggranhet som Karolinerna, och den ryska marinen tillkommer den äran att först ha beträdt detta verksamhetsområde. Öarna äro dels högre, dels lägre. De förra ha mestadels uppstått genom vulkaner eller jordbäfningar och utmärka sig genom höga berg, som äro bevuxna med täta skogar, så att invånarne mera lefva vid stranden och blott sällan intränga i skogarnas hemlighetsfulla dunkel. Märkvärdig är deremot de lägre öarnas daning, och vi kunna icke underlåta att meddela något derom, innan vi tala om invånarne.

De låga öarna äro korallbildningar och bestå af idel öringar och ökedjor, hvilka som berg och bergsträckor, delvis till och med som fordom eldsprutande berg stego upp nästan till vattenbrynet. På deras väggar fäste sig polyper, och ehuru dessa äro blott små och obetydliga, äro de dock så talrika, att de under årtusendens lopp genom vidfästande af sina kalkaktiga stammar allt mer och mer höja de under hafvet liggande bergsträckorna, tills dessa slutligen till följd af hafsbottnens allmänna höjning likaledes skjuta upp som ref och öar samt bilda hela klippkedjor eller omätligt stora underhafsbankar, hvilkas utsträckning oupphörligt tilltager genom uppkomsten af nya djur, som fortsätta de gamlas bygnad. Sålunda fortfar den ena kolonien att bygga på den andra, den förstas omhölje förblir oskadadt och tjenar till grundval förden andra, denna åter för den tredje och så vidare. Ha dessa bygnader slutligen nått hafsytan, så kunna de små djuren icke längre lefva och den genom deras öfverlefvor uppkomna grunden upphör att tillväxa genom deras medverkan, hvaremot grundens genom underjordiska krafter förorsakade höjning kan fortfara eller ock efter årtusenden öfvergå till en sänkning deraf. För båda slagen af verksamhet lemna denna överlds daning och formning bevis, huru gåtfullt ock mycket ännu förblir. Eger en höjning af denna korallbygnad rum, så fortsätter atmosferen polypernas arbete och inverkar på bygnaden, hafvet fyller det inre rummet med sand och jord, uppspolar växtfrön i viken, höjer jorden allt mer och qvarlemnar blott i midten, såsom det djupaste stället, en liten, ofta temligen djup sjö, som mestadels genom en eller flere öppningar förblir förenad med hafvet. Snart uppväxa träd af allahanda slag ur de uppspolade fröna, fåglar bygga sina bon i dem, och äfven menniskan underlåter icke att taga den nybildade ön till boningsort, huru ofrivilligt än detta icke

sällan torde ha skett. En pirog landar med sin kopparbruna bemanning vid den nya ön. Det är en hel familj, bestående af föräldrar och barn; stormen slungade dem från hemmets stränder långt ut i oceanen, hafsströmmen grep dem och förde dem långt bort. Då varsna de slutligen den nya ön, lägga till vid den, färska kokosnötter skola vederqvicka dem; de finna ön obebodd och stanna qvar på henne. Att åter uppsöka sitt hemland skulle vara ett fruktlöst bemödande. Efter 200 till 300 år är befolkningen kanske redan flere hundra man stark, alla afkomlingar af dessa första eller från grannöarna dit invandrade invånare. De flesta i denna trakt belägna öars befolkningshistoria är ingen annan; man finner ju der icke sällan menniskor så olika till färg och kroppsbygnad, att man nödvändigt måste antaga en dubbel härkomst på en och samma ö.

De flesta invånarne i Karolinernas arkipelag visade sig för de sjöfarande från den fördelaktigaste sida. De voro icke krigiskt sinnade, hade blott få vapen, voro allvarliga och milda samt utmärkte sig i synnerhet genom en handelsanda, som dref dem till långa, förundransvärda sjöresor. Den stjernbeströdda himmeln var dem icke obekant till stjerngrupperingar och fenomen, ty efter dem styrde de sina temligen stora farkosters kosa. Fransmannen Lesson, som åtföljde Duperrey på hans upptäcktsresor, lemnar en ytterst fördelaktig skildring af invånarne på Valan, i det han säger: »Så vidt vi under vår vistelse vid deras kuster lärde känna infödingarne, förefóllo de oss som enkla, sedesamma, godsinta och gästvänliga menniskor. Stöld är hos dem icke vanlig, kriget och dess olyckor känna de icke, de lefva af sin jords frukter. Ingenvalan visade inför våra ögon någon enda barbarisk sed. Den utomordentliga förvåning, hvari de föllo vid vår ankomst, den uppmärksamhet, hvarmed de följde våra handlingar, och obekantskapen med allt, som vi hade på och omkring oss, bevisade, att vi voro de första europeer, som de sett eller åtminstone haft i sin närhet. Vårt fartyg, våra kläder, vårt beteende, vår hvita färg, allt

114. Invånare på Karolinernas arkipelag. Efter en originalfotografi.

syntes dem så oerhört och främmande, att de hvarje ögonblick trodde sig se ett nytt under.»

Något, som måste förefalla oss »oerhördt och främmande», är det mynt, som är i omlopp på Yap, en af Karolinerna. Detta består nämligen af runda stenar af form och storlek från en schweizerost till en qvarnsten. Genom ett i midten befintligt rundt hål kan stickas en stång, på hvilken detta sällsamma mynt bäres. Dessa stora myntstycken utställas utanför husen till åskådande.Som skiljemynt har man stycken af vid pass ett femöres storlek eller perlmusleskal.

Om man, följande utefter den långa raden af Karolinerna, fortsätter sin resa ännu längre åt öster, kommer man till Lord Mulgraves arkipelag, som åter sönderfaller i en nordlig grupp, Marshalls-, och en sydlig, Grilberts- (Kingsmill-)öarna. Första upptäckten gjordes redan 1529 af Spanioren Saavedra, och det genom en tillfällighet, tills de engelska sjöfararne Gilbert och Marshall återfunno dem. I synnerhet ha de blifvit bekanta genom den ryske kaptenen Kotzebue och hans följeslagare, skalden Chamisso, hvilka båda gjorde en ytterst intagande skildring af de älskvärda invånarne, särdeles af dem på Radak. Folket syntes sjöfararne vänligt och menlöst, muntert, stämdt for glädtighet och sällskaplighet, klokt och sinnrikt. Efter öfvervinnandet af den första farhågan för ryssarnes öfverlägsenhet, kom man dem vänskapligt till möte, var aldrig påflugen och besvärlig; eganderätten var aktad, af stöld intet spår. Då Kotzebue 1817 uppehöll sig flere veckor på Ralicköarna, isynnerhet Otdia, slöto sig höfdingen Rarick och en annan invånare, Lagediak, nära till honom. Den senare, som äfven bar namnet Kadu, hade fattat sådan kärlek för Kotzebue, att han icke mer ville skiljas från honom. Han utförde verkligen sitt beslut, skickade sig på det ryska fartyget så hyfsadt och sedigt, som om han redan länge umgåtts med bildade menniskor, och vann allas kärlek. Kadu gjorde med Kotzebue resan till Unalasjka och ända till Beringssundet; men då fartygen åter foro söder ut och anlöpte Sandwichs-öarna, och då tropikernas invånare efter nordens köld och dess dverglika träd här å nyo fick skåda hemlandets palmer, blef han så glad öfver deras åsyn, att hemlängtan vaknade med all sin makt och han mot slutet af 1817 återvände till Otdia. Af Kotzebue fick han rika skänker, men vid afskedet tycktes Kadu först riktigt känna, huru svår skilsmässan från hans ryske vän skulle blifva för honom. Han grät som ett barn och bad dem enträget komma igen. Med innerlighet slöt han sig till Kotzebue och frågade ofta, om han verkligen skulle komma tillbaka. Män, qvinnor och barn följde de bortresande till slupen,

och sedan de stött ut från land, satte sig öborne på stranden och uppstämde en sång, hvari vännernes namn ofta förekommo. Med kikaren kunde man ännu se Kadu jemte några andra sitta utanför Raricks hydda och blicka efter fartyget. Den hvita skjortan röjde honom, och han viftade med en näsduk, så länge man var i stånd att urskilja honom.

Åtta år senare kom Kotzebue på sin andra resa omkring verlden åter till Otdia. Först blefvo infödingarne bestörta och flydde, men med tre andra följeslagare steg han genast i en båt ochropade till dem: »aidarah Totabu» (vän Kotzebue, ty så hade de rådbråkat hans namn). Då stannade de orörliga och tycktes vänta på ett förnyande af tillropet för att få veta, om de verkligen hört rätt. Men läsaren skall sjelf läsa hvad Kotzebue berättar. »På mitt förnyade »aidarah Totabu» öfverlemnade de sig åt det lifligaste utbrott af glädje, skreko åt land: »hei Totabu!» lemnade sin tungrodda båt i sticket, summo i land och förnyade sitt utrop.

115. Invånare på Fidsjiöarna.

Invånarne på Otdia hade, gömda bakom buskar, gifvit akt på oss. Nu, då det välbekanta namnet ljöd, sprungo de fram och gåfvo genom glädtiga åtbörder, dans och sång sin glädje tillkänna. En stor hop trängdes vid landningsplatsen, andra kommo, gående ut i vattnet ända till höfterna, emot oss för att välkomna oss. Jag blef nu allmänt igenkänd och kallad Rariek, emedan jag enligt det här öfliga bruket hade bytt namn med Rarick till beseglande af vårt vänskapsförbund. Fyra öbor buro mig i land, der Lagediakväntade mig med öppna armar och rörd tryckte mig till sitt bröst. Nu ljödo muslehornets kraftiga toner för att kalla på Rarick, som äfven kom i fullt språng, omfamnade mig och sökte ådagalägga sin glädje. Unga flickor utbredde under ett skuggrikt träd mattor, på hvilka vi måste taga plats. Rarick och Lagediak satte sig midt emot oss, Raricks gamla moder vid min sida. De öfriga öborne bildade en tät krets omkring oss. De, som voro oss närmast, satte sig ned, och de, som befunno sig bakom dem, förblefvo stående för att bättre kunna betrakta oss. En del klättrade upp i träden, fäderne togo barnen på armen, och dessa pekade med sina små fingrar på mig och ropade: Totabu!

Från Karolinerna vända vi oss till Fidsji- eller Vitiöarna, en grupp af 225 större och mindre öar, af hvilka omkring 80 äro bebodda och regeras af oberoende höfdingar. Dessa af Tasman 1643 först sedda öar besökas ofta för det på dem växande sandelträdets skull, men hörde på grund af sina invånares vildhet ännu för få år sedan till de minst kända i afseende på sitt inre. Öborne äro ovanligt krigiska och lefva i nästan ändlösa strider med hvarandra, De nedgjorda fienderne ätas upp; lemnar icke kriget någon gång det välsmakande menniskoköttet, så ger höfdingen befallning att döda den ene eller andre och anrätta honom, en befallning, som utdelas med samma lugn, hvarmed vi säga till slagtaren, att han skall slagta det ena eller andra djuret i vår hjord. Då man börjar bygga ett tempel eller en kanot äfvensom vid dennas löpande af stapeln äter man menniskokött; lika så dödar man menniskor för att med blod tvätta däcket på en ny kanot. Har man flere kroppar, än som kunna ätas upp, kokar man blott lemmarna och kastar bort bålen. År 1851 kokades på Namena 50 kroppar på en gång; krigsfångar och skeppsbrutne uppätas nästan utan undantag. När hela liket stekes, tager man det i sittande ställning ur ugnen, beströr det med ett svart pulver och bär sedan bort det som en lefvande. Rått menniskokött äter man aldrig. Öbornes bruk äro ytterst barbariska. Hustrun är ingenting annat än sin mans lastdjur, hon gräfver, sår, planterar, leder skördegöromålen och lagar maten åt sin stränge herskare, som utom kriget tillbringar sin tid i beständig syslolöshet. Dör han, så strypes hon. Hon lägger sjelf repet om sin hals och bereder sig på sitt öde, som verkställes af några män, i det en af dem lägger handen på hennes hufvud och håller fast henne, medan de andra åtdraga repet, tills döden följer. De gamla föräldrarna begrafvas lefvande, och detta stundom till och med på egen begäran. Man gräfver en grop, sätter dem deri och öfverhölj er dem med jord, som tilltrampas af deras egna slägtingar.

Jemte massor af växter och lifsmedel skänker man höfdingarneofta unga flickor att slagta och steka; ja, stundom afskäras lemmarna på det lefvande offret och kokas inför dess ögon, hvarvid det måste äta med af dem. Hvilken skilnad mellan de älskvärda naturbarnen på Karolinerna och dessa kannibaler! Och detta är möjligt hos ett så väl i kroppsligt som andligt afseende utmärkt folk!

År 1835 började engelska missionärer sin verksamhet på dessa öar; dock var antalet af omvände så ringa, att de

1847 modfälda lemnade fältet för sin verksamhet. Sju år derefter bekände sig Takombau, den mäktige konungen af Mbau, till kristendomen och uppdrog åt England, till en början förgäfves, protektoratet öfver Fidsjiöarna. Den 5 juni 1871 proklamerades nu under kanonskott ett konstitutionelt konungarike Fidsjiöarna med konung Takombau I i spetsen. Till regeringens säte bestämdes Levuka. Men redan i september 1874 måste konungariket upplösas och öarna till tryggande af europeiska intressen förklaras för en engelsk koloni med en författning lik den australiska. Huru ringa emellertid civilisationens inflytande ännu är derstädes, derom vitna gräsligheterna i nyaste tid; de vilda bergsborne kommo ännu en gång ned på slätten och nedbrände ett antal byar. Regeringen utsände trupper mot horderna. Men då nedkommo de på motsatta sidan af bergen och icke blott sköflade och brände tretio byar, utan äfven nedgjorde män, qvinnor och barn och kastade många lefvande i elden för att steka dem. Från Australien, Amerika och Europa ha talrika kolonister vändt sig till dessa öar, och till följd af sin fruktbarhet och sitt sunda klimat lofva de att blifva en vigtig handelsplats i Söderhafvet.

Märkvärdig är den strid, som kofferdikaptenen Dillon 1812 här hade att bestå. Då han ville intaga en last sandelträ, hade han redan länge uppehållit sig vid kusten, men invånarne föregåfvo, att de till följd af en utbruten strid med invånarne på en grannö nu icke kunde tänka på att fälla träd; då måste åtminstone Dillon genom med eldvapen beväpnade män understödja dem i striden. Denne gjorde det, bidrog till segern och krigets slut, men kunde icke erhålla mer än en tredjedel af lasten. Slutligen brast hans tålamod, med ett antal af sitt folk företog han ett ströftåg till det inre af ön för att taga gislan och var dervid så oklok att dela sitt folk i små hopar af tre till sex man. I början hade infödingarne dragit sig tillbaka, men sedan angrepo de på ett gifvet tecken ströftrupperna och öfverväldigade dem. Vid bullret häraf ville Dillon draga sig tillbaka till fartyget, men man spärrade vägen för honom och dödade några af hans folk, som man äfven genast gjorde i ordning till stekning; men honom jemte fem andra lyckades det dock att uppnå en nära kustenbelägen och blott från en sida tillgänglig höjd, som icke kunde hinnas af öbornes pilar. Dessa stormade höjden, men eldvapnen verkade så fruktansvärdt, att de måste afstå derifrån och gjorde fredsförslag. Två af Dillons följeslagare gingo också verkligen in på dem och trodde de trolöses löften, men dessa dödade, bortförde och uppåto dem, så att blott han och tre kamrater återstodo. Då man på fartyget förvarade åtta fångar, bland hvilka öfversteprestens son befann sig, föreslog Dillon att utbyta dessa mot honom och hans tre följeslagare. Man gick in derpå, och en sårad af Dillons kamrater begaf sig till fartyget, sedan Dillon förklarat för honom, att han skulle tillsäga befälhafvaren att endast frigifva hälften, men de andra, när han sjelf återkomme till fartyget. Denne begick dock den oklokheten att utlemna alla åtta fångarne, och nu jublade de trolöse, ty Dillon skulle blifva deras offer. Under tiden hade striden fortsatts; Dillon och den ene följeslagaren sköto, den andre laddade. Sålunda nalkades aftonen; vildarne, som insågo fruktlösheten af sina bemödanden, drogo sig tillbaka utom skotthåll; men öfversteprestens gjorde ett försök att lura Dillon och lofvade att föra honom välbehållen till stranden. Då grep Dillon honom och hotade att genast skjuta honom, om han icke ginge förut, så att de kunde obehindradt följa honom. Denna hotelse verkade. Vildarne gjorde nu intet försök till motstånd; öfverstepresten ledsagade dem till stranden, de bestego sin båt och kommo välbehållna om bord på fartyget.

Öster om Fidsjiöarna ligga Vänskapsöarna eller Tongaarkipelagen. De äro vida mera kända än alla de ofvan nämda och andra grupper i Oceanien och upptäcktes till sin södra del redan 1643 af Tasman, men blefvo derefter, liksom de flesta grupperna, nästan alldeles glömda och först 1773 och 1777 återfunna af Cook. Nästan alla sjöfarare ha besökt dem efter honom, ja, den britiske sjömannen Mariner, som åren 1806—1811 qvarhölls på hufvudön Tongatabu, har lemnat oss en utförlig beskrifning öfver hela gruppen och dess invånare. Efter den förnämsta ön kallas de Tongaöarna; namnet Vänskapsöarna fingo de af Cook för det vänskapliga uppförandet mot honom och hans folk. Öbornes karakter är i allmänhet aktningsvärd; sjöfarande skildra dem som godhjerlade, omisstänksamma, förekommande mot främlingar, gästvänliga och gerna delande med sig af hvad de ega.

Bennet, en engelsman, som på 1820-talet besökte och genomvandrade hufvudön, mottogs af alla invånarne med kärlek och vänskap, man gaf honom öfver allt de utsöktaste frukter, och på vandringarna genom byarna följde honom en mängd personer för att bära hans saker. Hvarje by hade ett hus till mottagande af främlingar. Man ärar

konungarne och höfdingarne, visar ålderdomen storkärlek och vördnad samt bemöter qvinnorna med aktning, allt kännetecken, på hvilka man kan urskilja den större eller mindre bildningen hos ett lands invånare. Det oaktadt förekomma äfven motsatta drag och företeelser.

Till märkvärdiga bruk hos invånarne hör en besynnerlig stympning af lillfingret på venstra handen. På de flesta öbor fattas första leden deraf, på många äfven den andra, ja, hos icke få upprepas samma företeelse äfven på högra handen. Är nämligen en invånare mycket sjuk, så har man för vana att för hans tillfrisknande afskära den nämda fingerleden, ett bruk, som äfven eger

116. En höfding på Tongaöarna i sin hydda.

rum vid en älskad anförvandts eller en vördad höfdings död. Den afskurna fingerleden helgar man som offer åt landets ande.

Äfven för dessa öbor har kristendomen på de senaste tretio åren med god framgång förkunnats af engelsmännen och sedan dess framkallat mångahanda förändringar. De döpte skilja sig redan genom en skjortlik beklädnad från de öfriga invånarne, som antingen bära blott en gördel eller en kort rock. Genom kristendomens antagande ha förhållandena betydligt förändrats och förbättrats, man har inrättat skolor, infört åkerbruk och bor i snygga hus. Tongaöarna stå under engelskt inflytande och ha till och

med en parlamentarisk författning; dock har denna grupp hittills varit af föga nytta för den europeiska handelsrörelsen och på sin höjd lemnat något kokosolja.

De öbor, som bebo denna grupp, skola först då kunna någorlunda ingripa i verldshandeln, när de blifva mindre förnöjsamma än hittills och deras handelsanda väckts. Födan flyger på visst sätt i munnen på dem, och i vikarna och vid stränderna vimlar det af fisk; det saknas derför en verksam sporre till förvärf.

117. Höfding på Samoaöarna med familj. Efter en originalfotografi.

Norr om Tongagruppen och närmare eqvatorn ligga Samoa- eller Skepparöarna. Deras form är olik de flesta oceaniska öars, de äro mindre runda än långsträckta och ligga i en rad bredvid hvarandra, Roggeveen var sannolikt den förste, som upptäckte dem (1722); sedermera sågos de af Bougainville, som gaf dem deras nu varande namn för de goda farkoster, som invånarne egde, och deras skicklighet att styra dem. Sedan besöktes de af Lapérouse, som var så olycklig att på Mauna förlora en del af sitt manskap. Sedan man den 6 december 1787 anländt utanför denna ö, inskeppade sig flere officerare på trebevärade slupar för att lära känna en i granskapet liggande stor by. Man rönte vänligt mottagande och beslöt derför att återkomma dagen derpå. I början gick det rätt bra, en byteshandel började, man gaf glasperlor och jernbitar för lifsmedel. Men redan denna dag kom det till ett slagsmål, en vilde hade smugit sig i slupen och gaf en matros ett slag med sin klubba. I stället för att strängt straffa karlen och låta honom känna de europeiska vapnens öfverlägsenhet nöjde sig Lapérouse med att kasta honom i vattnet, hvari vilden kunde simma som en vattenråtta. Det oaktadt gick man, åtföljd af några beväpnade, tillbaka till den bland brödfruktträd undangömda byn. Öborne voro vänliga och bjödo främlingarne att göra besök i deras hyddor, i hvilka man fann allt fint och rent. På fartygen hade det deremot gått temligen oroligt till, vildarne hade trots alla förbud uppklättrat på dem och stulit flere saker, så att man slutligen måst taga sin tillflykt till våld. Sålunda förgick ännu en dag, tills den 11 december kapten de Langle ville intaga vatten i en vacker by vid stranden, oaktadt Lapérouse redan gjort honom föreställningar deremot. Han lät dock icke afhålla sig och for med 16 man, alla välbeväpnade, i två slupar till stranden, men fann den samma förändrad genom ebbens inträde. Man förde vattenfaten i land, och allt gick bra under den första timmen, ty infödingarnes antal belöpte sig till högst 200 man. Men det växte med hvarje ögonblick, och snart betäckte 1500 stranden och den lilla viken. Oordning och förvirring började. För att göra slut derpå utdelade de Langle skänker till dem, som han ansåg för höfdingar. Nu blef man ända till raseri afundsjuk och grällysten, och en strid kunde icke längre undvikas. De Langle gaf befallning att återvända, och vildarne hindrade det icke, utan följde ända ut i vattnet fransmännen, som måste vada till sina jullar. Man besteg dessa, men i samma ögonblick slungades några stenar, hvarpå de Langle oklokt svarade med ett skott med löst krut. Detta var signalen till anfallet. Knapt hade han skjutit för

andra gången, förrän 50 vildar störtade löst på honom. Ett klubbslag sträckte honom till marken, andra slogo riktigt ihjäl honom, och ännu efter döden fick han godt 200 klubbslag, hvarefter de rasande fastgjorde hans lik vid jullen. Striden blef allmän, besättningen, angripen från alla sidor, kunde icke riktigt begagna sina vapen, så att i denna strid fördelen af ställningen omintetgjorde vapnens öfverlägsenhet. För att förekomma stor olycka lemnade man jullarna och kom till sluparna, som lyckligtvis redan voro flott. Nu vaknade vildarnes tjufaktighet. Alla ilade likt roffåglar till plundring, medan besättningen aflägsnade sig på sluparna, men snart råkade i ny fara derigenom, att en af dem stöttepå grund. De räddades genom några skott med god verkan och genom att slupen blef flott. Man kom obehindradt till fartygen; men då man här såg de med sårade fylda sluparna och fick veta de Langles och hans tio följeslagares död, ljöd ett skri af förbittring från det ena fartyget till det andra, och man var icke obenägen att åt de Langles maner offra de hundratals med män, qvinnor och barn fylda piroger, som befunno sig i fartygens närhet, men icke tagit någon del i striden. Så grym en sådan handling varit, skulle den gent emot dessa kannibaler icke varit på orätt ställe och förskaffat sedermera anländande fartyg behörig respekt.

Den milde Lapérouse tyglade dock manskapets vrede och lät skjuta med löst krut bland packet, hvarefter detta i största hast begaf sig derifrån för att — komma igen dagen derpå.

Ryssarne under Kotzebue hade det 1824 så när gått på samma sätt. Infödingarne hade trängt sig om bord på fartyget, och en af dem var så djerf, att han, då en ryss händelsevis blottade sin hvita, muskulösa arm, nappade efter den och lät förstå, att sådant kött måste vara en riktig läckerhet. Kotzebue lät med fäld bajonett utrymma däcket; det oaktadt klöste sig vildarne med sina långa naglar så fast vid fartygets sidor, att man blott medelst långa stänger kunde befria sig från dem. Samme sjöfarare beskrifver invånarne på Mauna som det värsta pack, som Söderhafvet hyser. Invånarne på de andra öarna i denna grupp, hvilka for öfrigt äro oändligt rika på naturskönheter, voro vida bättre, i synnerhet de på Ojalava. Äfven på denna grupp ha engelska missionärer verkat med temlig framgång. Sedan maj 1872 ha nordamerikanerne tillegnat sig denna utomordentligt vigtiga och rika ögrupp.

Cooks- eller Herveyöarna, som ligga sydost om de föregående och benämts efter sin upptäckare (1777), äro märkvärdiga derigenom, att kristendomen nästan på dem alla vunnit fullständigt insteg och ogement förbättrat invånarnes hela ställning. En stor del af befolkningen kläder sig på europeiskt sätt och bor i snygga hus. Måhända fins här intet enda barn, som icke kan läsa och skrifva.

Strax bredvid denna grupp, åt öster till, ligga de i den oceaniska överidens historia berömda Societets- eller Sällskapsöarna, äfven kallade Tahitis arkipelag, en vacker grupp, hvaribland Tahiti och Eimeo äro de största öarna. Båda äro bergiga och höja sig mot sin medelpunkt till ett betydande berg; det på Tahiti är 2 500 meter högt och utmärker sig genom vildheten i sina former, genom vattenfall och djupa, klyftlika dalremnor ned åt hafsstranden till. Endast kusttrakterna äro bebodda, och detganska talrikt; i det inre af ön lefva ännu blott enstaka invånare, som hålla fast vid sin förra hedniska tro och icke vilja hafva någon gemenskap med den talrika till kristendomen omvända befolkningen. Sällskapsöarna torde redan 1606 blifvit upptäckta af den spanske sjöfararen Quiros, men åter råkat i glömska, tills kapten Wallis 1767 tog dem i besittning för konungen af England, hvarefter Bougainville följande året och Cook 1769 landade vid dem. Medan de förre lemnat oss tjusande skildringar af dem, utforskade den sist nämde dem på det grundligaste och besökte dem på sin andra och tredje resa 1773 och 1777. Af infödingarne blef han alltid vänligt mottagen, till och med oaktadt mången hårdhet, hvartill han gjorde sig skyldig mot dem. Man var genast åter försonad och anstälde fester, dansar med mera till hans ära, Många sjöfarare ha sedan dess besökt dem, och på den senaste tiden ha vi missionärerne att tacka för de grundligaste upplysningar. Invånarne då och nu äro mycket olika, Fastän tjufaktiga, voro de dock af en saktmodig och mild karakter, derjemte vänliga och förtroendefulla, men lättsinniga och sinliga, Missionärerne utöfvade här sin verksamhet redan 1797, dock i början utan all framgång. Först 1812 blef kristendomen införd på dessa öar, hvarigenom befolkningen fullständigt omskapats. Hela ögruppen är vunnen för kristendomen, öfver allt resa sig kristna kyrkor, skolor och kapell, på Eimeo finnes till och med en högre skola, hvarur redan rätt skickliga missionärer utgått för att sprida kristendomen bland Söderhafvets öbor. Konung Pomare tillkommer äran af den kristna trons införande. Sedan han genom öfvertygelse vunnits för henne, lät han sig angeläget vara

att äfven omvända sina landsmän, hvilket dock icke aflopp utan blodiga strider, enär ett annat mäktigt parti höll med hedendomen. Detta besegrades, och segervinnarnes kristliga beteende fulländade för den nya tron det, som vapnen hade börjat. Ty redan ville de störta sig på flyktingarne, och blodbadet skulle börja på fädrens sätt, då Pomare hejdade dem. Man upplyfte de darrande sårade, förband deras sår och vårdade dem; de döde begrof man, och motpartiets fallne anförare blef högtidligt begrafven i sin morai. Sedan förlät man alla dem, som gripit till vapen mot konungen, och alla skyndade nu till, lofvade honom lydnad och läto döpa sig. Boktryckerikonsten fulländade det stora omvändelseverket, och man kan icke utan rörelse läsa, huru denna underbara europeiska konst mottogs af infödingarne. Missionärerne hade redan förut med mycken möda och ihärdighet lärt de omvände att skrifva och läsa i böcker på deras eget modersmål; de senare hade äfven på palmblad och skinn afskrifvit hvarjehanda; nu fick man från Europa det första tryckeriet, Konung Pomare satte sjelf de första sidorna i en abc-bok ochkunde icke vänta, tills första arket var färdigsatt. Sedan man visat honom bruket af svärtvalsen och pressen, tryckte han tre ark, sprang sedan ut till sina utanför tryckeriet väntande undersåtar och visade dem sitt arbete, hoppade, sprang och jublade som ett barn. Tryckeriet belägrades i hela veckor, alla ville ha böcker, och man kom dit från aflägsna öar, medförande kokosnötter och andra alster för att utbyta dem mot böcker, som med verklig begärlighet lästes och lästes om igen. Pomare sjelf öfversatte Nya testamentet på tahitiska språket, och nu har ön sina skrifna lagar, en rättegångsordning äfvensom regelbunden gudstjenst, som hvarje söndag besökes af många hundrade, ja, tusende. Menniskooffren, de blodiga krigen, månggiftet, barnamorden, korteligen allt hedniskt lif har upphört. I stället för alla skildringar vilja vi här blott meddela ett exempel. Då en resande en gång frågade en missionär om förändringarna, framhöll denne i synnerhet barnamorden. Hos missionärens hustru voro tre tahitiska qvinnor närvarande och syselsatte sig med förfärdigande af europeiska klädespersedlar. Deras utseende var ytterst sedesamt, och sedan de blifvit kristna, kunde ingen förebråelse göras dem for deras vandel. Då tog värden i huset till ordet och sade: Det skulle förvåna mig, om icke dessa qvinnor mördat flere barn; och han tilltalade den äldsta: »Min vän, huru många barn har du mördat, då du var hedning?» Den arma qvinnan blef förlägen, och hennes bedjande blick tycktes säga, att missionären skulle efterskänka henne svaret; men denne lugnade henne, och så tillstod hon med bäfvande röst: »Jag har dödat nio.» — »Och du?» sade han, vändande sig till den andra. »Sju.» — »Och du?» tillfrågade han den tredje och yngsta. »Fem.» Detta är tilldragelser ur lifvet hos dessa arma menniskor, hvilka de resande icke kunna nog berömma för deras milda och vänliga väsen; men deras religion bjöd dem barnamord. Kotzebue, som 1824 besökte dessa öar, berättar följande: »Knapt hade invånarne sett vår fregatt, förrän stranden vimlade af nyfikne, som helsade oss med jublande glädjerop. En mängd kanoter, lastade med allahanda lifsmedel, stötte i största hast ut från stranden, och snart var vårt skepp omgifvet af jublande tahitier. Jag gaf dem den äfven på ögonblicket begagnade tillåtelsen att stiga upp på fartyget. Med sina varor på ryggen klättrade de under skämt och skratt hastigt upp på däcket, som nu förvandlades till en liflig marknadsplats. Skämt och glädje togo intet slut. Under skratt berömdes varorna, under skratt afslöts handeln. Snart hade hvarje tahitier valt sig en rysk vän, för hvilken han under de ömmaste omfamningar gjorde begriplig sin önskan att byta namn med honom. Emellertid hade den hastigt fattade tillgifvenheten allt utseende af uppriktighet och hjertlighet.Knapt hade en timme förflutit, förrän man på däcket såg ingenting annat än de såtaste vänner parvis vandra omkring arm i arm. Man skulle kunnat tro, att vi redan i åratal varit der. Klädespersedlar hade det högsta värde för tahitierne. Den, som tillhandlat sig en sådan, sprang omkring som en besatt.»

Genom kristendomens införande ha lefnadssätt, bostäder, husgeråd, handel med mera på Sällskapsöarna blifvit annorlunda. Fordom voro invånarne vackert tatuerade, numera äro blott äldre personer det; moraierna, ställen, der man visade de döde gudomlig dyrkan, äro förstörda, gudabilderna uppbrända eller sönderhackade (till bevis på, att afgudarne voro maktlösa, begagnade Pomare en tid bortåt den förnämste afgudens bild till huggkubb), och tabu eller det heliga bannet är afskaffade Dessa utomordentligt fruktbara öar stå under franska regeringens beskydd. Hufvudorten och den franske representantens och myndigheternas residens är Papete eller Papiti, hvilket skildras som en tjusande belägen by, hvari bredvid infödingarnes torftiga hyddor guvernörens fast bygda boning och det så kallade kungliga palatset befinna sig.

Från denna grupp begifva vi oss längre öster ut och komma till Paumotuöarna eller Låga öarnas arkipelag. De äro ogement farliga för de sjöfarande, enär öarna till följd af vulkaniska höjningar och korallpolypernas fortsatta verksamhet äro omgifna af ref och grund. De till denna grupp hörande öarna, omkring 80 till antalet, upptäcktes en och en af olika sjöfarare på olika tider, men blefvo först i detta århundrade nogare utforskade och erhöllo af geograferne mycket betecknande namn. Fleurien kallade dem Onda hafvets arkipelag, Bougainville Farliga öarna, Krusenstern Låga öarna, medan de af tahitierne kallades Paumotu, det vill säga Ömolnet. De förekomma äfven under namnet Perlöarna och skola hädanefter med samtycke af fransmännen, hvilka utöfva protektoratet öfver denna grupp, kallas Tuamotu, det vill säga Aflägsna öarna. »En storm, säger Kotzebue, medför i dessa trakter fartygets oundvikliga undergång, och till och med den noggrannaste karta kan icke skänka någon räddning, enär strömmen är stark, landet lågt och vinden för häftig för att lovera tillbaka, om man hade den olyckan att komma för nära ett ref. Hafvets djup kan icke utrönas på ett afstånd af flere hundra meter, följaktligen kan sänklodet icke tidigt nog varna för faran; äfven äro ankarna utan nytta, ty redan på ett helt ringa afstånd från ön finner man 100 meters djup och strax derpå ingen botten mer.» Redan Quiros upptäckte dessa öar; andra sjöfarare ha funnit ännu flere, men sannolikt är ännu mången ö obekant för europeerne. Deras invånare likna dem på Sällskapsöarna, men äro långt efter i kultur och till en del ännu menniskoätare; dock harkristendomens utbredning börjat äfven här. Den märkvärdigaste ön är Pitcairn, befolkad af europeiska sjömän, som gift sig med qvinnor från Tahiti och äfven derifrån tagit med sig några manliga infödingar. Dessa matroser hade under anförande af andre styrmannen, Fletcher Christian, 1789 gjort myteri mot kaptenen på sitt fartyg, »Bounty», öfverfallit honom och utsatt den olycklige på en båt, med hvilken han efter 48 dagars besvärlig färd kom till ön Timor och derifrån med ett europeiskt fartyg till England. Deltagarne i myteriet hade emellertid efter mångahanda irrfärder kommit till Pitcairn och för större säkerhets skull uppbränt fartyget. Efter flerehanda strider segrade emellertid hos de förblindade en bättre anda, och i synnerhet var det en af de förra deltagarne i myteriet, vid namn Adams, som omvände sig och blef en verklig hedersman. Hela hans sträfvan var riktad på att åstadkomma ett ordnadt tillstånd och uppfostra barnen till goda menniskor. Då denna förut obefolkade ö 1808 beträddes af den amerikanske kaptenen Folger, blef han icke litet förvånad öfver att anträffa en temligen talrik befolkning, som helsade honom på god engelska. Det gynsamma intryck, som Pitcairns invånare gjorde på sedan ditkoinmande engelsmän, verkade, att regeringen antog sig afkomlingarne af deltagarne i nämda myteri och, då ön under tiden blifvit för liten för befolkningen, åt dem (1856) upplät Norfolkön till blifvande boningsort. Ön Pitcairn ligger nu åter öfvergifven och ensam i oceanen.

Vi vända oss nu norr ut för att komma till Marquesasöarna, äfven kallade Mendañas arkipelag. Denna af Spanioren Mendaña 1595 upptäckta ögrupp är hög och har mer eller mindre ansenliga berg; korallref omgifva stränderna, och små bäckar och floder, som ofta bilda vattenfall, vattna det inre. På en af dessa öar, Nukahiva, skall det finnas ett vattenfall, som har en höjd af 700 meter. Dessa öars invånare, hvilka till sin karakter skildras som saktmodiga, vänliga och förekommande, men äfven som högst sinliga och lättsinniga naturmemiiskor, stå under höfdingar, föra ofta krig sins emellan samt steka och uppäta då de slagna fienderne. Dock har detta blifvit annorlunda efter införandet af kristendomen, hvilken vunnit mest insteg på den största ön, Nukahiva. Invånarne höra till polyneserne och äro af stor skönhet och ståtlig kroppsbygnad. Qvinnorna hafva en temligen ljus hudfärg; männens och ynglingarnes är mörkare, sannolikt till följd af tatueringen, ty ingenstädes äro väl tatueringarna vackrare och rikare än här. Utom en gördel omkring underlifvet går man naken, hvilket närheten till eqvatorn ganska väl tillåter; men derför måste också tatueringarna träda i prydnadernas ställe. Männen bära dessutom i skägget en svintand och omkring halsen rödabönor. Hufvudet prydes af en svart fjäderbuske samt en ring af mjukt trä eller ett band af perlemor; i öronen hänger man med sand fylda muslor.

Alldeles ensam och öfvergifven i Stora oceanen på ett afstånd af mer än 300 geografiska mil från den närmaste ögruppen, Paulituarkipelagen, och mer än 400 geografiska mil från Chiles kust, höjer sig Påskön, af infödingarne kallad Rapanni, det vill säga

118. Höfding och infödingar på Marquesasöarna.

Stora Rapa, af holländaren Roggeveen upptäckt påskdagen 1722. James Cook besökte och genomforskade den

ödsliga ön i mars 1774. Enligt honom infunno sig der tid efter annan hvalfångare, som emellertid genom sina våldsamheter gjorde invånarne mycket förbittrade på de hvite, så att Kotzebue 1816 och Reechey tio år senare blott rönte ett fiendtligt mottagande. Grundlig kännedom om denna ö ega vi först sedan sommarn 1862 genom kaptenLejeune på det franska skeppet Cassini. Det enda, som gör denna ö märklig, är de derstädes funna, för henne egendomliga gamla minnesmärkena, som kasta en hemlighetsfull slöja öfver hennes historiska och naturhistoriska utveckling. Det är bildstoder af sten, som måste vara uppförda af ett annat folk än de nu der lefvande öbornes förfäder, enär sättet för deras uppförande röjer en långt högre bildningsgrad. När denna gåta en gång blifvit löst, skola våra lärda forskare få upplysning om mången för dem nu dunkel fråga ur forntidens historia.

Med Sandwichsöarna komma vi till slutet af vår resa, som vi ingenstädes kunna sluta bättre än just här, på den mest kultiverade ögruppen. Dessa öar, som intaga en yta af 350 qv.-mil och bland hvilka Havaji är den största, hade ända till 1778 undandragit sig alla sjöfarares blickar, fastän det är möjligt, att de 1542 af den i spansk tjenst varande 119. James Cook. italienaren Gaetano upptäckta Konungs- eller Trädgårdsöarna voro de samma, Först nämda år upptäckte dem den berömde engelske sjöfararen Cook för att redan året derpå här finna sin död. Cook kom från Sällskapsöarna och seglade till Beringssundet, då han först anlände till Tauai eller Kauai, der man mottog honom och hans folk som gudar. Man upptäckte ytterligare två närbelägna öar och begaf sig sedan vidare mot norr utan att uppehålla sig länge, enär besättningen led för mycket af sjukdomar. Redan den 20 november 1778 upptäckte Cook ön Maui och kort derefter Havaji. Man kastade ankar på södra sidan i åsynen af orten Karakakua eller Kealeakakua och mottogs af invånarne på samma sätt som fordom Colombo af vestinderne. Öfver allt kom man de aldrig förr sedda hvite till möte med gudomlig dyrkan; Cook sjelf ansågs för guden Rono, om hvilken den sägnen gick, att han, sedan han lemnat ön på ett underligt formadt fartyg, en gång skulle återkomma dit. Då orten Karakakua innehöll omkring 1 400 hus, fattades det icke skaror af folk, som vid fartygens annalkande ilade till

stranden. Väl 15 000 menniskor torde ha varit samlade; stranden, klipporna, de närbelägna bergen, husens tak, alla träd voro fulla med folk, och de djupa mansrösternas rop af glädje och förundran blandade sig med de gällare utropen från de dansande och med händerna klappande qvinnorna, Man for i kanoter ut till fartygen och medförde varor till försäljning eller byte. Då Cook sedan beträdde ön, helsade man honom med utomordentlig högtidlighet.

Två höfdingar med långa hvita stafvar beredde väg mellan kanoterna för hans farkost, och under det Cook rodde fram mellan öborne, kastade sig alla ned på ansigtet för honom, men knapt var han förbi, förrän man reste sig upp och följde efter honom. Han behöfde dock blott se sig om, så kastade man sig genast ned på jorden eller betäckte ansigtet, och slutligen, för att icke möta den förmente gudens blickar, kröpo de efter honom på alla fyra.

Sedan förde man Cook till moraien, dit folket icke fick följa med och der de af honom utdelade skänkerna mottogos med den största vördnad. På hans begäran anvisade man honom en plats vid stranden, utstakade den med hvita stafvar och bestämde, att den icke finge beträdas af någon öbo, men icke heller skulle de hvite få lemna den efter solens nedgång. Tabu uttalades öfver den, och detta afhöll hvarje inföding från att beträda den; men tyvärr brydde sig icke matroserne derom, ty de smögo sig snart omkring öfver allt och sökte knyta förbindelser; detta måste nedstämma vildarnes höga tanke om dem. Äfven Cook betedde sig icke med nödig klokhet, utan var som alltid våldsam i sitt umgänge med Söderhafsöarnas infödingar. Då några öbor frånstulit honom åtskilliga småsaker, lät han prygla flere oskyldige och till och med skjuta på andra, hvarvid några dödades. Detta kunde icke annat än undergräfva hans anseende, och man var öfvertygad, att han icke kunde vara Ron0. Till fiendtligheter från den andra sidan hade det ännu icke kommit, men äfven härtill gaf han mer än riklig anledning, ty oaktadt han visste, huru heliga moraierna voro för Söderhafvets öbor (och den nära slägtskapen i språk och seder mellan invånarne på Sandwichs- och Sällskapsöarna hade genast stått klar för honom), tillät han sig dock att öka virkesförrådet på sitt fartyg genom att nedrifva de närmast stranden liggande moraierna, Detta stegrade på det högsta öbornes förbittring, men detta oaktadt bibehöllo de nog välde öfver sig sjelfva att icke blodigt hämnas. Slutligen lemnade Cook Havaji och seglade bort. Men då utbröt en häftig storm och skadade

stormasten på ett af fartygen så illa, att man såg sig tvungen att återvända till ankarplatsen för att der bota skadan. Mottagandet var120. Cooks mord på Tahiti.ingalunda vänligt; man tycktes icke vara hågad att ännu längre föda främlingarne, som i så hög grad missbrukat gästvänskapen.

Den omständigheten, att infödingarne under natten hade stulit en båt, var orsak till, att Cook ville föra konungen som gislan med sig till fartyget. Detta satte sig infödingarne emot, och Cook lät hänföra sig så långt, att han nedsköt en af angriparne. Detta gjorde striden allmän. Han upplyfte handen för att bjuda eldens inställande, men i detta ögonblick genomborrade honom en inföding med ett spjut bakifrån, så att han dog på stället. Fyra andra engelsmän hade lika öde med honom; de öfrige, af hvilka tre voro svårt sårade, räddade sig på båtarna, från hvilka man nu fortfor att skjuta och anstälde ett stort nederlag bland infödingarne. Dessa deremot förde de döde derifrån och längre in i landet, skilde köttet från benen och uppbrände det. Man har trott, att detta varit en handling af kannibalism, men så är det icke; man bevisade derigenom liket den högsta vördnad, ty sägnen om guden Rono vaknade åter med all styrka, och man trodde, att Cook ändå varit den samme. Efter sin kaptens död landade engelsmännen med stor styrka, anstälde stora ödeläggelser och yrkade utlemnandet af liket, hvilket äfven, till största delen som benrangel, återgafs dem. De lade det i en likkista och öfverlemnade det med de vanliga ärebetygelserna åt hafvet. Sålunda slutade Cook som offer för sin djerfhet, enär han for litet skonade sitt för vetenskapen så dyrbara lif. Han var en af de mest framstående bland alla upptäcktsresande och dog för tidigt för vetenskapen. Han lefver ännu i oförgängligt minne på Havaji, och innan öborne blefvo omvända till kristendomen, gick den sägnen, att han skulle uppstå från döden, å nyo visa sig på Havaji och taga hämd på mördaren.

Kort efter Cook dog äfven den gamle konungen, och sedan hans son efterträdt honom i regeringen, finna vi som regent öfver en liten del af Havaji hans brorson Kamehameha eller Tameamea. Men redan 1787 var denne regent öfver hela ön och underlade sig småningom intill 1817 hela gruppen. Han var en klok furste och för sina undersåtar det samma, som Peter den store hade varit för Ryssland. Samfärdseln med europeer och amerikaner befordrade han på allt sätt. Honolulus hamn fyldes med alla nationers fartyg; de voro här lika trygga som i hvilken europeisk hamn som helst, och europeiska köpmän satte sig ned på denna ögrupp. Tre förträffliga män lemnade konungen det kraftigaste bistånd vid reformerna: infödingen Karemaku och de båda briterne Davis och Young. Den först nämde mäktade att med genomträngande förstånd sätta sig in i hans planer, var honom troget tillgifven och understödde honom med råd och dåd. Han.var den förnämste näst konungen. De båda briterne voro för detta matroser, men derjemte dugliga, aktningsvärda män och förmåddes af konungen att stanna hos honom. De utbredde europeisk odling i hans stat, lärde folket att bygga hus, städer och fartyg, anlade hamnar och riktade ön med nyttiga utländska växter; deras minne lefver der i välsignelse.

I maj 1819 lyktade Kamehameha sin ärofulla bana, Hela hans folk sörjde, alla höfdingar och en mängd öbor inristade hans namn och dödsdag på sina armar och uttalade aldrig det förra utan ett

121 — 124. Afgudabild. Kärl. Solfjäder.

125 — 128. Afgudabilder. Mask af en kalebass. Solfjäder.

slags religiös vördnad. Då Kotzebue på sin andra resa omkring verlden besökte drottning Nomahanna, en af Kamehaniehas gemåler, sade denna: »Vi skola aldrig mer få en sådan konung.» Dervid grät hon, blottade sin arm och visade honom den. Der voro med latinska bokstäfver på sandwichsspråket följande ord tatuerade: »Vår gode konung Kamehameha dog den 8 maj 1819.» Hans äldste son med samma namn tillträdde efter honom regeringen, lät döpa sig och införde kristendomen, som nu är utbredd öfver hela ögruppen. Moraierna äro förstörda, afgudabilderna uppbrända, tabu afskaffadt. År 1824 reste konungen med singemål till London, anlände lyckligt dit, mottogs med uppmärksamhet af regeringen, men förlorade redan den 8 juli sin gemål och öfverlefde henne blott sex dagar, då äfven han dog, den 14 juli.

Sedan dess ha ännu flere med namnet Kamehameha bestigit denna lyckliga och välsignade ögrupps tron och låtit sig angeläget vara att, med understöd af amerikanska och europeiska nybyggare, höja sina undersåtars kulturtillstånd. Sedan februari 1874, efter konung Lunalilo I:s död, regerar Kalakaua I, son af Kapaakea och född

den 16 november 1836, öfver konungariket Havaji. Väl ha öborne blifvit mera bildade och bättre menniskor, men liksom infödingarne i de flesta andra land kunna de icke hålla stånd mot den europeiska odlingens framträngande och tyckas vara invigda åt undergången. Invånarnes antal uppskattades af Cook till 400 000 själar; nu torde knapt 40 000 infödingar lefva på öarna. Väldet öfver dessa öar måste förr eller senare komma i de hvites händer, och såsom det tyckes, skola väl amerikanerne med sitt område införlifva dessa för deras handel så vigtiga öar. 129. Bröstharnesk af tänder. Sandwichsöarna äro af vulkaniskt ursprung, och deras högsta berg uppnå en höjd af 4 000—5 000 meter, så att de lyfta sig upp i molnen och under den kallare årstiden äro höljda med snö. Två stora vulkaner, Mauna Loa och Mauna Kea, äro ännu i full verksamhet. Naturen är rik på alla slags alster, öarnas läge som förbindelselänk mellan Amerika och Asien ytterst gynsamt, och svårligen skall någon annan ögrupp i Söderhafvet ha en sådan framtid som Sandwichsöarna. Lifvet på dem liknar redan det hos de europeiska folken, alla invånarne bekänna sig till kristendomen, öfver allt uppstå kristna kyrkor och skolor, högre läroanstalter finnas redan, handelsförbindelser af alla slag knytas, städer och byar uppföras på vårt sätt, militär- och statsväsendet är ordnadt, och allt detta i ett land, som först 1778 kom till vår kännedom.

Härmed sluta vi vår vandring genom den oceaniska överiden, önskande, att i en icke aflägsen tid alla dessa ännu till en del af kannibaler bebodda öar måtte kunna glädja sig af en dylik kulturgrad, som vi redan träffa på Sandwichs- och Sällskapsöarna.Europeisk odling och sed skall allestädes utbreda sina välsignelser och med den skönaste framgång kröna de mäns sträfvanden, som på sina upptäcktsresor icke skydde mödor och faror, ja, sjelfva döden. Sker detta, så eröfrar nittonde århundradet det, som det adertonde blott mäktade upptäcka.

*

XIII.

Upptäckten af norra och södra polarlanden.

Sökandet efter en nordvestlig och nordöstlig genomfart i 16:e —18:e århundradet Parrys och John Ross' resor. Upptäckten af den magnetiska nordpolen. Franklins expeditioner och upptäckten af den nordvestra genomfarten. Nordhafsfärderna i nyaste tid. Resorna till sydpolen. Nordenskiölds upptäckt af den nordöstra genomfarten. Asiens kringsegling.

Om vi ock finna det ganska väl begripligt, att för de ofvan skildrade upptäcktsfärderna män stått att finna, enär de lofvade utsigt till rik vinst, måste det nästan väcka vår förvåning, att den djerfve sjöfararens blick alltid på nytt riktades äfven till de trakter, som läto vänta föga vinst, men desto mera mödor och faror, till den höga nordens isomgärdade land, som, ehuru mycket efterfikade och mycket besökta, dock icke förunna menniskan någon varaktig stad. Men ju mera afvärjande och fiendtligt naturen i dessa trakter förhåller sig mot menniskan, desto ifrigare har hon sträfvat att sätta sin fot äfven dit. De nord- och sydpolsfärder, som just under de sista årtiondena trots så många misslyckade företag satts i verket, gifva oss ett vackert vitnesbörd om kraften hos menniskoanden, hvilken försöker att intränga till och med i naturens inre. Forntiden, för hvilken så månget område af jorden förblifvit outforskadt, hade ännu ingen kännedom om de i den höga norden belägna landen. Endast Pyteas från Massilia torde måhända ha kommit till den yttersta gränsen, ända till Tule (Island). Man talade väl om kalla bergland vid Skytiska oceanen, men utan att anställa mer än gissningar om dem. Men så snart nordmännen från de skandinaviska kusterna kommo ned till sydligare bredder, blef äfven kännedomen om de nordliga landen klarare och bestämdare. De djerfva vikingarnes kölar plöjde hafvet åt alla håll. Vi ha förut omtalat, att Nadd-Odd skall ha varit den förste, som landade vid den isländska kusten, och att många af hans stamförvandter följde efter honom och derifrån upptäckte Grönland.

En af de djerfvaste nordlandsfararne, Ottar, hvilken bodde på Hålogaland vid yttersta gränsen af nordmännens boningsplatser i Europeisk odling och sed skall allestädes utbreda sina välsignelser och med den skönaste framgång kröna de mäns sträfvanden, som på sina upptäcktsresor icke skydde mödor och faror, ja, sjelfva döden.

Sker detta, så eröfrar nittonde århundradet det, som det adertonde blott mäktade upptäcka.

*

XIII.

Upptäckten af norra och södra polarlanden.

Sökandet efter en nordvestlig och nordöstlig genomfart i 16:e —18:e århundradet Parrys och John Ross' resor. Upptäckten af den magnetiska nordpolen. Franklins expeditioner och upptäckten af den nordvestra genomfarten. Nordhafsfärderna i nyaste tid. Resorna till sydpolen. Nordenskiölds upptäckt af den nordöstra genomfarten. Asiens kringsegling.

Om vi ock finna det ganska väl begripligt, att för de ofvan skildrade upptäcktsfärderna män stått att finna, enär de lofvade utsigt till rik vinst, måste det nästan väcka vår förvåning, att den djerfve sjöfararens blick alltid på nytt riktades äfven till de trakter, som läto vänta föga vinst, men desto mera mödor och faror, till den höga nordens isomgärdade land, som, ehuru mycket efterfikade och mycket besökta, dock icke förunna menniskan någon varaktig stad. Men ju mera afvärjande och fiendtligt naturen i dessa trakter förhåller sig mot menniskan, desto ifrigare har hon sträfvat att sätta sin fot äfven dit. De nord- och sydpolsfärder, som just under de sista årtiondena trots så många misslyckade företag satts i verket, gifva oss ett vackert vitnesbörd om kraften hos menniskoanden, hvilken försöker att intränga till och med i naturens inre. Forntiden, för hvilken så månget område af jorden förblifvit outforskadt, hade ännu ingen kännedom om de i den höga norden belägna landen. Endast Pyteas från Massilia torde måhända ha kommit till den yttersta gränsen, ända till Tule (Island). Man talade väl om kalla bergland vid Skytiska oceanen, men utan att anställa mer än gissningar om dem. Men så snart nordmännen från de skandinaviska kusterna kommo ned till sydligare bredder, blef äfven kännedomen om de nordliga landen klarare och bestämdare. De djerfva vikingarnes kölar plöjde hafvet åt alla håll. Vi ha förut omtalat, att Nadd-Odd skall ha varit den förste, som landade vid den isländska kusten, och att många af hans stamförvandter följde efter honom och derifrån upptäckte Grönland.

En af de djerfvaste nordlandsfararne, Ottar, hvilken bodde på Hålogaland vid yttersta gränsen af nordmännens boningsplatser iNorge, försökte omkring år 870 att utforska hemlandets kust norrut, huru långt landet kunde sträcka sig i denna riktning. Han for utefter kusten, tills landet böjde sig öster ut, och förblef denna riktning trogen under de fyra närmaste dagsresorna. Sedan strök kusten fem dagsresor söder ut, ända till mynningen af en stor flod, hvari sjöfararen inlöpte. Dess strand vågade han icke beträda för invånarnes fiendtliga sinnelag. Ottar hade således på denna färd kringseglat Nordkap och sedan genom Hvita hafvet inlupit i Dvinas mynning; han hade tillryggalagt den väg, på

130. Norskt skepp från 900-talet.

hvilken engelsmännen först sju hundra år senare följde honom. Af det nordiska hjeltefolket torde ha gjorts ännu mången djerf färd, hvari till och med konungar deltogo. En af våra förträffligaste historieskrifvare från medeltiden, Adam af Bremen, berättar oss mångahanda om dessa resor; han hade ju af den med honom befryndade danakonungen Svend Estridsens mun fått veta, huru dennes granne Harald med fartyg genomforskat den nordliga oceanens bredd, derunder kommit till verldens ände, ja, i tjocka mörkret och knapt förmått att genom skyndsam återfärd rädda sig

ur hafvets hvirflar och afgrunder. Samme författare berättade vidare om den första tyska nordhafsfärd, som några ädla frisiska män omkring 1040 företagit från Wesers mynning. Sedan de fått höra, att i rak riktning från den samma intet land vore till finnandes, utan blott ett haf, som man kallade Libersjön (den stelnade, frusna sjön), foro de, lemnande Orknöarna till venster, till Island och seglade derifrån ännu längre på hafvet ända till den yttersta änden af norden, dervid anbefallande sig åt den allsmäktige Guden och den helige Willehad. Men dervid

råkade de in i

131. Färd i Norra ishafvet.

den stelnade oceanens mörka dimma, som de knapt mäktade med sina ögon genomtränga. Hafvets ostadiga ström, som der löper tillbaka till sin källas hemliga upphof, indrog de nödstälda sjömännen i ett kaos. Der trodde de sig hafva framför sig det outgrundliga djup, som enligt sagan slukar och åter utspyr alla hafsströmmar, hvilket man kallar ebb och flod. Sedan de anbefalt sig åt Gruds barmhertighet, ryckte hafvets makt alldeles bort med sig några af följeslagarnes fartyg, andra kastade den tillbaka på en lång omväg. Dessa kunde slutligen genom ansträngd roddrädda sig ur faran och kommo ändtligen efter mångahanda irrfärder hem igen. Omkring hundra år senare förenade sig äfven några arabiska sjöfarare i Lisboa om en nordpolsresa; icke heller de vände om förr, än de framträngt till de yttersta ändarna af mörkrets haf.

Ännu mången resa till dessa trakter företogs, ehuru med ingen af dem något väsentligt resultat var förknippadt, tills slutligen mot utgången af det femtonde århundradet genom portugisernes, genovesernes och spaniorernes stora upptäckter en ny väckelse gafs och en ny riktning beträddes. Vi ha redan förut berättat, huru de båda venezianerne Caboto, fader och son, på engelska fartyg företogo en färd till Amerikas nord för att någonstädes finna öppet haf för en vestlig genomfart till Indien och Kina, och huru äfven de båda portugiserne Cortreal förgäfves bemödade sig derom.

Lika fruktlösa blefvo de ansträngningar, som engelsmännen under Willoughbys befäl och holländarne under ledning af den hjeltemodige Barent gjorde för att på nordöstlig väg komma till detta mål. Genom dessa olyckliga försök kom planen att antingen i nordvestlig eller nordöstlig riktning eller rakt öfver nordpolen fara till Indien och Kina för en tid bortåt i ogunst. Men redan 1576 företog den djerfve Martin Frobisher från England å nyo en resa för att upptäcka den nordvestra genomfarten. Med tre små fartyg vågade han sig upp i den högre norden, och till och med då han mist ett af sina fartyg vid den grönländska kusten och det andra öfvergifvit honom, förlorade icke den oförskräckte sjömannen modet, utan seglade midt igenom is till det efter honom benämda Frobishersundet, som förde honom in i Hudsonsbay. Der sammanträffade han med eskimåer och bortröfvade en af dem för att efter sin återkomst till England visa honom som en märkvärdighet. Frobisher trodde sig i denna vik, som han ansåg för öppet haf, ha funnit den nordvestra genomfarten. Man trodde ju den tiden ännu, att Amerika i norr liksom i söder hade en tillspetsad form, och tänkte således, att om man i viken farit nog långt norr ut, skulle kusten åter böja sig söder ut. Dertill kom ytterligare den åsigten, att sjelfva hafvet till följd af sin vågrörelse aldrig kunde betäckas med is och att all is hade sitt ursprung blott från fastlandet. Endast helt småningom försvunno dessa villfarelser. Frobisher hade efter hand företagit fyra resor, dervid understödd af de engelska handelsbolagen, enär man i de nyupptäckta landen hoppades att finna guld. År 1585 köpte flere londonköpmän »till Guds ära och sitt lands nytta, lemnande å sido alla tankar på guld och silfver», två små barkskepp, Sunshine (solsken) och Moonshine (månsken), och uppdrogo befälet öfver demåt en välförfaren, förträfflig sjöman, Jolin Davis från Sandride, for att han med dem skulle upptäcka den nordliga genomfarten till Indien. Fastän skeppen icke voro mycket större än våra dagars fiskarfartyg, vågade sig likväl Davis, farande omkring den grönländska kusten, in bland snö- och ismassorna och upplöjde det efter honom benämda Davissundet. Väl fann han sundet fritt från is, men vågade sig dock icke högre upp, utan vände sig åt den kust, som vester ut visade sig för honom, följde den och uppnådde Northumberlandviken, hvilken tycktes bjuda honom det sökta sundet. Följande året ville han ytterligare fortsätta sina forskningar, men isbankarna tilläto det icke. På en tredje resa 1587 sökte den outtröttlige sjöfararen taga igen det försummade; gynnad af årstiden, seglade han ända till 73 ° nordlig bredd, men måste sedan å nyo vända sig söder ut. Den 19 juli uppnådde han ingången till Northumberlandviken, men redan få dagar derefter hade han hunnit den innersta fördjupningen af viken och såg hoppet om en genomfart omintetgjordt. Snö, is och köld tvungo honom att afstå från vidare forskningar och anträda hemfärden.

Det sjuttonde århundradet hade knapt börjat, förrän planen till uppsökande af den nordvestra genomfarten åter upptogs. Ostindiska kompaniet lät 1602 ett fartyg utlöpa för att söka den samma. George Waymouth, som ledde

företaget, vidgade dock icke kännedomen om Davissundet norr ut, utan for blott ett stycke åt vester in i Hudsonssundet. Vigtig var hans resa så till vida, som hans loggbok råkade i händerna på en sjöfarare, som är att räkna bland de mest betydande, som någonsin lefvat.

Det var Henry Hudson, hvilken redan tre gånger i norr och nordost sökt en genomfart till Kina. År 1607 hade han i ett litet, eländigt fartyg, hvari utom honom blott tolf man befunno sig, velat verkställa en resa rakt öfver polen, men kommit till Grönland och sedan i nordöstlig riktning utefter kusten af Spetsbergen seglat ända upp till 81 ° nordlig bredd. Men då hade lifsmedel trutit för honom och han blifvit tvungen att vända om. Redan följande året styrde han åter förbi Nordkap norr ut, men utan att, hindrad af is och tjocka, upptäcka något nytt. I holländskt-ostindiska kompaniets tjenst gjorde han ett försök att på sydligare bredder, än hittills varit vanligt, uppsöka den nordvestra genomfarten, men upptäckte dervid New-Yorks kust och den flod, som ännu i dag bär hans namn. År 1610 var Hudson åter i sitt fädernesland och lemnade det med ett af några rika privatmän utrustadt fartyg för att ännu en gång söka efter genomfarten. Han styrde in i det redan bekanta Davissundet, seglade sedan genom det efter honom benämda sundet in i ett stort, vidsträckt vattenbäcken, hvilket han ansåg för Stilla hafvet, som skiljerAmerika från Asien. Han seglade utefter östra sidan af detta bäcken, den efter honom benämda Hudsonsbay, längre åt söder och öfvervintrade i Jamesbay. Följande året i juni, ty förr blef han icke befriad ur isen, anträdde han sin återfärd, men blef emellanåt åter uppehållen af is. Den bittra nöd, som till följd af brist på lifsmedel utbrutit på fartyget, framkallade missnöje med Hudsons planer, hvilket stegrades till öppet myteri. De upproriske tvungo sin kapten jemte nio följeslagare att i en båt lemna fartyget. Ingen vet, hvad det blef af den arme Hudson; sannolikt omkom han i isen. Men äfven deltagarne i myteriet undgingo icke sitt öde; hufvudanstiftarne blefvo dels ihjälslagna af sina kamrater, dels omkommo de under vägen af hunger, och blott få uppnådde åter Irlands kust. Genast utrustades dock i England två fartyg, Resolution och Discovery, under befäl af Thomas Button för att om möjligt uppsöka Hudson och hans följeslagare samt fortsätta utforskningen af den förmenta genomfarten. År 1613 inseglade han i Hudsonsbay, öfvervintrade der, men kom icke heller nu till full klarhet om detta vattenbäcken, hvarur man ännu allt jemt hoppades finna en vestlig utgång. Man företog nio färder, tills slutligen William Baffin, en af de lärdaste sjömän på sin tid och tjenande som styrman på Resolution, afgaf den bestämda förklaringen, att, om en nordvestlig genomfart vore till finnandes, den blott vore att söka i Davis, men icke i Hudsonsundets förlängning. Baffin seglade derför dit, framträngde utefter Grönlands vestra kust norr ut och uppnådde under 77 ½° nordlig bredd det längre mot norr sig öppnande sundet, det nu varande Smiths sund. Han undersökte hvar enda åt vester sig sträckande vik, men alltid fann han sig sviken. Brist och sjukdom nödgade äfven honom att slutligen vända om till Grönland, och då han 1616 i september åter landade i England, förklarade han till alla nordvestfarares förtret, att omkring Nordamerika ingen väg till Asien stode att finna. Endast få resor till gjordes af engelsmännen under den närmaste tiden för att derigenom åtminstone fastställa de dittills gjorda upptäckterna; sedan hvilade i mer än hundra år planen att upptäcka en genomfart. Först den i rysk tjenst stående dansken Vitus Bering var det förbehållet att upptäcka det stora sund, som skiljer Asien från Amerika och ännu till tacksam hågkomst bär hans namn. Först derigenom erfor man med säkerhet, att båda verldsdelarna icke voro förenade med hvarandra och att möjligheten af en genomfart alltid vore för handen, så framt inga hinder i norr stode i vägen derför. Den 4 juni 1741 lemnade Bering med två fartyg Peter Pauls hamn på Kamtsjatka och styrde kosan till Amerikas vestra kust, men innan han kunde uppnå denna, blefvo hans fartygåtskilda af stormar. På det ena fortsatte Bering färden, först åt norr, tills den amerikanska kusten tog en sydvestlig riktning. På återresan blef Bering så fruktansvärdt angripen af skörbjugg, att han var tvungen att åt sin löjtnant, Waxel, anförtro högsta befälet på fartyget. Den 5 november strandade fartyget vid en ö, på hvilken Bering måste öfvervintra. Efter en sträng vinter bygde de öfverlefvande sjömännen — af 76 man hade 30 dukat under för skörbjuggen — af fartygets spillror en båt, hvari de räddade sig till Kamtsjatkas kust. Den käcke Bering hade redan den 8 december aflidit. Kort före hans slut hade man fört honom till en mot vindarna skyddad vik, till en sandgrop, från hvars väggar sanden rullade ned på de stelnade lemmarna. Den arme döende bad, att man skulle låta den ligga, emedan den värmde honom. Sålunda blef hans kropp efter hand nästan alldeles öfverhöljd, och då han uppgifvit sin sista suck, måste man gräfva upp honom ur sanden. Hans lik hvilar ännu på den öde ön, som nu bär hans namn; i Peter Pauls hamn är en minnesvård uppförd åt honom.

Vid samma tid, som Bering verkstälde sina upptäcktsresor, hade engelska parlamentet åter upptagit planen att uppsöka den nordvestra genomfarten. Det utsatte en belöning af 20 000 pund sterling för upptäckandet af en sådan genom Hudsons bay, och då man slutligen öfvertygade sig om, att detta vore omöjligt, bestämde man 1776 en premie af 5 000 pund sterling för den sjöfarare, som ännu nordligare skulle finna en väg. Då engelsmännen genom stiftandet af hudsonsbaykonipaniet satt sig i besittning af Norra Amerika, försökte de äfven att till lands komma till Ishafvet. Samuel Hearne anträdde den 7 december 1770 från pelsmagasinet Fort Churchill sin vandring till Copperminefloden, hvars lopp han följde ända till dess utlopp i hafvet, som han uppnådde den 17 juli 1771. Alexander Mackenzie företog aderton år senare en dylik resa och kom till den efter honom benämda Mackenziefloden. Redan förut, den 12 juli 1776, hade äfven den störste sjöfarare, som England då egde, James Cook, utlupit för att också deltaga i lösningen af det ännu allt jemt olösta problemet att finna en nordlig genomfart.

Han ville söka den från Amerikas vestra kust, genomfor derför Stilla hafvet och fann dervid, som bekant, Sandwichsöarna. Dessa öar lemnade han den 2 februari 1778 och vände sig åt nordost till närheten af den amerikanska kusten, uppnådde i augusti dess vestra utsprång och dermed det ställe, der Amerika mest närmar sig Asien. Men det var honom icke möjligt att komma utöfver 70 ° nordlig bredd. Till följd af sina sorgfälliga undersökningar af dessa kuster och haf måste han dock anses som deras egentlige upptäckare, ehuru vi sett Bering förut verksam i

samma trakter; Cooks följeslagare, den tyske naturforskaren Georg Forster förklarade dock som resultat af denna resa, att omöjligheten af en nordvestlig genomfart på en segelbar väg derigenom vore bevisad.

Efter Cooks fåfänga försök inträdde åter ett långt stillestånd i nordhafsfärderna, så att en allmän osäkerhet i bestämmandet af dessa land inritat sig. Då 1816 och 1817 hvalfångarne medförde den underrättelsen, att isen i den höga norden till följd af ovanligt mild vinter och varm sommar råkat i allmän rörelse och att den ogenomträngliga isens gamla skrankor vore brutna, lyckades den berömde geografen John Barrow, sekreterare vid britiska amiralitetet i London, att ännu en gång hos sina landsmän upptända den gamla ifvern för den nordvestra genomfarten. Man förnyade de redan förut utsatta prisen af 20 000 och 5 000 pund sterling, det förra för upptäckten af en nordlig genomfart, det senare för uppnåendet af 110:e längdgraden från Greenwich, och beslöt samtidigt utsända två expeditioner till polen och åt nordvest. Den förra ledde kapten Buchan med fartygen Dorothea och Trent, och denne hann till hafvet vid Spetsbergen, men måste återvända utan vidare resultat. I spetsen för den andra expeditionen stod kapten John Ross och under honom William Parry som löjtnant. De hade två förträffliga fartyg, Isabella och Alexander, med hvilka de lemnade England den 18 April 1818. Den 1 juni uppnådde Ross Davissundet och fann här allting ännu sådant, som det redan för två hundra år sedan blifvit sedt och beskrifvet. Den 31 augusti kom man till Lancastersundet, men fastän man fann dess inlopp fullkomligt fritt från is och hela besättningen trodde sig der ha funnit inloppet till den nordvestra genomfarten, vågade sig Ross dock blott omkring 20 geografiska mil in i detta vatten och gaf genast befallning att vända om, då han ofvanom dimman trodde sig se en bergkedja, som gaf sundet utseende af en vik.

Under denna resa fann äfven Boss vid den grönländska stranden en naturmärkvärdighet, på hvilken man förut icke gifvit akt, nämligen röd snö, vid hvars undersökning man såg, att den bestod af mycket små, endast genom starka förstoringsglas synliga växter, en algart. Ända till ett djup af 3—4 meter var snön vid denna kust röd.

Då man i England icke var nöjd med resultaten af denna expedition, emedan man trodde, att Ross icke behörigen undersökt den sannolika genomfarten genom Lancastersundet, blef hans förre följeslagare Parry 1819 afsänd med två fartyg, Hecla och Griper, för att bättre utforska dessa trakter. Utan vidare uppehåll seglade han till Lancastersundet och uppnådde den 3 augusti detställe, der Ross året förut befalt att vända om. Han framträngde allt längre åt vester och kom här till ett sund, som han gaf namnet Barrows sund. Då en väldig isskranka spärrade vägen, vände han kosan söder ut till en två mil bred kanal, Prince-Begents sund. För is hade han vändt om till Barrows sund, men då öppnade sig den 21 augusti plötsligt en vestlig genomfart. Parry ilade förbi Wellingtonssundet och Byam Martins ö till Melville,

132. Försök att komma ut i öppna hafvet.

den 4 september hade han uppnått 110:e graden vestlig längd från Greenwich, hälften af vägen mellan Davis- och Beringssundet, och dermed förtjenat det af parlamentet utsatta priset af 5 000 pund sterling.

Den 5 september lät han vid ön Melville kasta ankar för första gången efter sin afresa från England, men festän han åter begaf sig af för att komma längre vester ut, blef dock striden med isenså mödosam, att Parry såg sig tvungen att i den låta såga en kanal för att bringa sina fartyg i säkerhet, Denna kanal blef en vinterhamn, hvari Parry med sina 93 följeslagare måste stanna åtta månader. Han vidtog genast alla förberedelser för att utan skada kunna uthärda vinterkölden. Fartygen försågos med tak, tågverk och segel fördes i land för att vinna så mycket utrymme som möjligt för matroserne att röra sig på. Man sörjde för den största ordning och renlighet äfvensom för ständig, tillräcklig syselsättning, så att man icke synnerligt kände hvarken ledsnad eller den starka kölden, som den 16 februari 1820 steg till 38 2/3 ° R Först den 31 juli lossades fartygen ur sina fjettrar och fortsatte sin vestliga färd, men längre mot vester och sydvest var hafvet så fullt af isfält, att Parry förtviflade om möjligheten af en genomfart till Beringssundet; han vände om och hade den lyckan att i slutet af oktober återföra hela sin besättning lika frisk och sund, som den farit ut, men den nordvestra genomfarten hade äfven han förgäfves sökt. 133. Sir John Franklin. Nästan vid samma tid, från 1819 till 1822, företogo John Franklin och John Richardson under de oerhördaste försakelser en expedition till lands ända till polarhafvets kust för att om möjligt sammanträffa med Parrys expedition och i förening med denna undersöka kusterna vester om Copperminefloden. Franklin begaf sig till Athabascasjön och derifrån till Fort Providence vid Stora Slafsjön, der han tog indianska vägvisare. Följande Coppermineflodens lopp, kommo de resande efter en lång och besvärlig färd i juni 1821 till polarhafvet. Franklin sökte att på bräckliga båtar, de enda, han kunde förfoga öfver, uppnå Hudsonsbay i öster och upptäckte en mängd öar, vikar och sund, men måste dock efter 42 dagars hafsfärd besluta sig att vända om. Den yttersta punkt, som man nådde, kallade han Point Turnagain (Cap Vänd om), på omkring 92 ° östlig längd från Ferro.

Den franklinska expeditionens återfärd utgör väl den på lidanden och mödor rikaste resa, som hittills företagits i dessa trakter. Förstfram i december 1821 uppnådde vandrarne åter Fort Providence och anträdde i juli året derpå sin hemfärd från York vid Hudsonsbay.

År 1821 uppdrog engelska amiralitetet åt den outtröttlige Parry en ny nordhafsfärd. Med fartygen Fury och Hecla anträdde han resan och öfvervintrade på ön Melville. Här hörde han af en eskimåhord, att det i nordost skulle finnas ännu ett sund, som ledde till sjöar i norr, och en eskimåqvinna ritade med mycken

134. Färd under klippor.

noggranhet en karta, som tjenade honom till vägvisare. Han fann äfven sundet, men kunde för is icke intränga deri och måste, då han äfven efter en andra öfvervintring ingenting uppnådde, 1823 vända om med oförrättadt ärende. Ännu olyckligare var Parry på den tredje resan året derpå, under hvilken han förlorade Fury genom skeppsbrott. Dess rika förråd kunde man dock föra i land, och sex år senare räddade de lifvet på kapten Ross' besättning, enär de genom god nedpackning i den frusna jorden hade hållit sig förträffligt.Trots dessa nedslående resultat hvilade Parry dock icke. Den britiska regeringen hade 1827 å nyo anförtrott honom det redan nämda fartyget Hecla; med detta ville han öfver isen uppnå nordpolen. Den 22 juni kom han till Spetsbergens nordvestra hörn och lemnade der, åtföljd af James Ross den yngre, fartyget i två öppna båtar, som lika lätt läto förvandla sig till slädar. Man hade förfärdigat dem af bräder af ett segt och böjligt trä samt fodrat dem med filt och vattentätt tyg. Det var 28 personer, som företogo färden. I början gick resan väl, tills man slutligen efter en färd af sjutton mil landade vid ett isfält, öfver hvilket man hoppades kunna skjuta slädbåten ända till nordpolen. Men den fasta ismassan fattades, män begagnade båtarna än som slädar på isen, än åter i-vattnet, och framryckte blott långsamt. Dagen begagnades till hvila, natten till fortsatt vandring; derigenom vann man den fördelen att under vandringen finna fastare is och under sömnen större värme, som man i så hög grad behöfde. Man steg således upp om aftonen, begaf sig på väg och intog sin middag litet efter midnatt; den andra hälften af dagsresan tillryggalades sedan, hvarefter man begaf sig till hvila. Innan de resande lade sig att sofva, påtogo de sig torra pelskläder,

lagade sig sin mat, insvepte sig i sina täcken och lade sig sedan i all maklighet ned på isen.

Den 17 juli hade de kommit till en polhöjd af 82 1/20° nordlig bredd, men då inträdde nordanvind och trängde isfälten obemärkt mot söder, så att derigenom åter gick förloradt, hvad de med sitt roende och skjutande mödosamt uppnått. Den 23 juli hade man med mycken svårighet kommit till 82 3/4°, men blef två dagar senare trots all ansträngning åter trängd ett stycke söder ut. Isen visade sig allt bräckligare, och huru ondt det än gjorde Parry, såg han sig tvungen att återvända till Spetsbergen och sitt fartyg, som han också den 12 augusti efter sju veckors frånvaro åter lyckligt uppnådde.

I Parrys »resor» finnes äfven en förklaring af de olika uttryck, med hvilka sjömannen betecknar isens beskaffenhet och som vi till belysande af nordpolsexpeditionerna här vilja inflicka: isberg är en enstaka simmande stor ismassa, isfält en förening af drifisskollor till en vidd, som icke låter öfverskåda sig från mastkorgen; kan man öfverskåda den, kallar man den isflake; de af dessa burna isklumparna kallas hummocks; packis är de af särskilda skollor upptornade isbarrikaderna, som ställa ett oöfvervinneligt hinder i vägen för seglaren, hvaremot han går genom lös is eller segelis. Svår is går mycket djupt och är alldeles kompakt. En istunga sträcker sig från ett isfält och under vattenytan ut i det öppna vattnet och bildar en farlig klippa, som dock vid lugntvatten lätt synes. Det egendomliga återsken, som en isyta kastar på horisonten, kallar man isblink; det gifver vanligen seglaren en vink att vända om. Mycket hellre ser denne derför vattenhimmeln, en lätt fördunkling af luften, som härrör från en derunder liggande yta öppet vatten.

Fruktlösheten af alla dittills företagna resor till nordpolen föranledde 1828 den engelska regeringen att återkalla det utsatta priset af 20 000 pund sterling, enär man ville afstå från alla vidare sådana

135. Isberg.

företag. Det oaktadt var kapten John Ross, hvilken efter sin misslyckade resa 1818 icke mera deltagit i polarexpeditionerna, besluten att ännu en gång företaga en sådan. Då han icke kunde räkna på understöd från amiralitetets sida, vände han sig till en vän och rik privatman, Felix Booth. Denne understödde honom med 17 000 pund sterling. Ross tillade af sin egen förmögenhet 3 000 pund sterling, och derför köpte man ett tyvärr temligen odugligt ångfartyg, Victory. Ross försåg sig med lifsmedel för tre år och lemnade den 23 maj 1829 England, åtföljd af sin brorson James Clark

Ross, en dugtig och vetenskapligt bildad sjöman, hvilken redan hade följt Parry på hans sista resa. Ross for omkring Grönlands södra udde uppför Davis' sund och Baffinsbay. I midten af augusti var i den senare luften så varm, att man kunnat tro sig fara på Medelhafvet, om icke de kringsimmande, ehuru i upplösningstillstånd stadda isbergen erinrat om polarlanden. Solstrålarnas starka verkan frambragte vid varmt och klart väder en så olika täthet i dunstkretsen, att de utomordentligaste luftspeglingsfenomen visade sig. Det aflägsna kustlandet syntes på himmeln som en spegel, isen vid horisonten antog sällsamma former, blocken blefvo upprättstående pelare och isfälten väldiga bergkedjor; likaledes såg man bilder af aflägsna artyg med master och segel sväfva upp- och nedvända i luften. Ross seglade genom Lancastersundet och uppnådde den 10 augusti det derifrån i sydlig riktning sig utgrenande Prince-Regents sund. Bakom ett fruktansvärdt isberg, som man blott med möda kom förbi, upptäckte man det ställe, der Parry fem år förut förlorat Fury. Vraket syntes icke längre till, men talrika spår af tälten funnos ännu. De förråd, som Parry qvarlemnat här, uppsöktes och visade sig till största glädje ännu orörda och oskadda; man tog med sig, hvad man kunde behöfva, och gömde det öfriga för framtida behof. Färdens fortsättning var ingenting annat än en ändlös strid med isen, hvarom kapten Ross berättar: »Den, som icke sett något nordligt haf under vintern eller snarare under vinterstormen, tänker vid sjömännens strider möjligen på de kringdrifvande isskollorna på en insjö eller kanal. Hvem kan väl föreställa sig, att fastsittande is liknar ett stenblock, ett berg vid stranden, en klippa i strömmen, en udde, en ö, ett land af granit! Sedan må han tänka sig, att hundratals sådana uddar, öar och landmassor, tusentals sådana stenblock, berg och klippor plötsligt röra sig vildt om hvarandra och i hastig flykt jagas genom trånga sund, att de större upplösa sig i berg, som med dunder och brak drabba tillsammans, sönderspränga och sönderkrossa sina kanter, hörn och utsprång samt splittra hvarandra i stora stycken, tills de slutligen förlora jemvigten och störta öfver ända! Hafsvågorna brusa rundt

omkring, skumma och hvirfla, under det de jemna isfälten af vind och ström drifvas mot dessa spillror eller mot klipporna och uppstiga ur bränningen. Plötsligt falla de baklänges öfver hvarandra, och deras bristande och brakande öka det bedöfvande upproret.» Slutet af september nalkades, och man sökte berga fartyget i en säker hamn, som man fann i den efter Felix Booth benämda Boothiaviken vid landet Boothia, De inneslutna sjömännen sökte att så väl som möjligt förbereda sig till den långa vintern, de söndertogo ångmaskinen och förde den jemte kanonerna och krutmagasinet i land. En noggrann undersökning

af bränsle- och lifsmedelsförrådet utvisade, att man ännu kunde hålla ut i två år och tio månader. Förtärandet af bränvin inställdes, enär det blott verkade skadligt i de kalla trakterna. Till bättre skydd mot kölden belade man fartygets ofvandäck med ett 1 meter tjockt snölager och begöt detta med vatten, ända tills det bildade en fast ismassa. Deröfver uppförde man ett tak och omgaf slutligen hela fartyget med en vägg af snö och is. Fuktigheten bortleddes från boningsrummet i underdäcket medelst kopparrör, och golfvet beströddes hvarje morgon med het sand. En vakt hade att hålla uppsigt öfver däcket, gifva akt på ebb och flod, moln- och himmelsfenomen och se efter, om vilda djur eller infödingar skulle visa sig. Klockan 8 åt man frukost, klockan 12 middag och klockan 5 qvällsvard; te eller choklad voro de vanliga dryckerna dervid. Från klockan 6 till 9 hölls aftonskola, om natten sof man i hängmattor. På söndagen egde intet arbete rum, deremot mönstrades manskapet, hvarefter bön och predikan följde. Folket visade sig allesammans som medlemmar af en familj, alla voro fogliga och vänliga sins emellan och ådagalade en mönstergill ordning. Från slutet af november gick solen icke mera upp, dock kunde man ännu från de högsta delarna af ön vid middagstiden se henne omedelbart öfver horisonten. Öfver hela naturen hvilade lugn och enformighet. Hvarje middag utbredde sig en ljusning öfver landskapet, så att man till och med vid denna tid kunde fullkomligt väl se i kajutan och under bar himmel läsa äfven den finaste tryckstil. Horisonten företedde det härligaste färgspel, i synnerhet åt söder, norrskenen visade sig på himmeln i underbar glans. Ett af de skönaste sågs den 25 november, mot midnatt blef det allt praktfullare och räckte till följande morgon; det bildade en regnbågen liknande lysande båge, hvars ändar, liksom vid en hvalfbro, tycktes hvila på två berg midt emot hvarandra. Djupt ned vid horisonten fördunklades den förut klara himmeln, stjernorna blefvo synliga i detta dunkel, som efter hand öfvergick till brunt eller violett. Hvalfvets gräns var en bred, klart lysande båge, först hvit, sedan gul. Fenomenet liknade nu en stor, i uppgående stadd dunkel solskifva, hvars kant omgafs af en lysande, bred rand. Ljus sväfvade och höjde sig beständigt öfver detta hvalf, uppstego ända till firmamentets zenit, öfvergingo från violett och blåhvitt till gult och blått, från purpurrödt till smaragdgrönt, och alla dessa färger spelade oupphörligt in i hvarandra. I denna prakt stod den lysande himlabågen ofta i hela timmar; sedan förenade sig äfven de ljuspelare, som samtidigt höjde sig på många motsatta punkter af horisonten, till ett flammande eldhaf, ur hvilket strålbuskar och klara blixtar sköto fram hastigt efter hvarandra. Men det flammande eldhafvet flöt i ett ögonblick åter136. Norrsken.

åtskils, alla eldpelare, strålar och ljus sköto i hop sig i medelpunkten och bildade här i hela fenomenets egentliga brännpunkt norrskenets så kallade krona. Denna visade sig med mild glans i stjernform utan vågor och böljor. Dess uppkomst var också början till upplösningen. Strålarna förlorade nu i storlek och färg, kronan och ljusbågen föllo åtskils, och snart såg man på himlahvalfvet blott oregelbundet breda, nästan askgrå, orörliga näckar. Äfven de försvunno slutligen, och djupt ned på himlahvalfvet qvarstod, likt de urbrända murarna af en bygnad, blott en svartblå töckenvägg, hvarifrån ljusutvecklingen utgick, liksom blixten från åskmolnet. Slutligen återstod blott en fin, våra fjädermoln liknande skysamling, hvari man ännu dagen derpå kunde urskilja hela formen af det försvunna norrskenet.

Året 1829 var förlidet, solen visade sig åter för de resande först den 20 januari och äfven då blott på några minuter; men redan den 9 januari hade de märkt, att de icke voro de enda menniskorna i denna ödemark, ty en af matroserne medförde den underrättelsen, att han från en höjd sett främlingar. Man tog den antydda riktningen och fick snart se eskimåer i närheten af ett litet isberg. Då man icke visste, af hvilket sinnelag de voro, tillkallade man ännu några man från fartyget. Ross gick emot dem och såg, att hvar och en var beväpnad med ett spjut och en knif. Han helsade dem med »tima» och fick till svar ett rop af samma slag. Då på något afstånd ännu en man satt på en släde, tillkallade eskimåerne denne, och han stälde sig framför deras linie. Ross' följeslagare hade

under tiden också kommit närmare, och han gick nu emot eskimåerne på omkring femtio stegs afstånd och bortlade sin bössa med utropet »aja tima».

Derigenom öppnades ett vänskapligt förhållande, ty äfven eskimåerne kastade ifrån sig sina knifvar och spjut och besvarade ropet »aja», i det de utsträckte armarna till bevis på, att de vore utan vapen. Ross och hans följeslagare gingo fram till dem, omfamnade slutligen allesammans raden utefter och ströko deras kläder uppifrån och ända ned, hvarefter eskimåerne besvarade detta vänskapstecken. Ross berättade, att de voro kublunä, det vill säga européer, hvarpå eskimåerne svarade, att de voro inuit, det vill säga män. Alla eskimåerne voro klädda i renskinn, deras vapen voro korta kastspjut, och dessutom buro de på ryggen en längre knif, vid hvars spets en af dem hade fäst bladet af en engelsk fällknif. Deras antal hade efter hand ökats till 31, och då för ögonblicket inga skänker voro till hands, skickade Ross till fartyget en matros, som skulle hemta så många tunnband af jern, som behöfdes för att skänka dem hvar sitt; men redan innan han kom tillbaka, samtyckte de till att följa med till fartyget. Man kundeicke hos dem se något tecken till förvåning, då de kommo om bord derpå; dock gjorde skänkerna dem glädje, och de erbjödo i stället sina spjut till gengåfva. Tre af dem fördes ned i kajutan, och här yttrade de sin förundran i hög grad. Man visade dem afbildningar af deras landsmän, och de märkte, att det var

137. Ross' sammanträffande med eskimåerne.

folk af deras egen stam; men ingenting öfvergick den förvåning, som deras egen spegelbild framkallade. Man framsatte för dem af det förvarade färska köttet, men de funno ingen smak deri, en klunk tran tyckte de mera om. Vid skilsmässan föreslog man dem att följa dem ett stycke väg till deras hyddor. Vid afskedet utmärkte man sedan för dem en plats på isen, der man ville träffa

dem dagen derpå för att besöka deras hyddor, ett förslag, som med största glädje antogs.

Ross med sina följeslagare och äfven eskimåerne infunno sig der; man tog vägen till byn, som bestod af tolf snöhyddor, som icke voro olika omvända kittlar. Hvar och en af dem hade en längre, något krökt ingång. Sjöfararne skänkte eskimåerne glasperlor, synålar och andra småsaker, hvilket hastigt förjagade deras 138. Eskimå i kajak. fruktan. Från denna tid hade man ofta umgänge med dem, de voro följeslagare och vägvisare under färderna till det inre af ön och vid hafskusten. Det var i allmänhet ett väl artadt menniskoslag, som lefde fredligt och lugnt och blott af omsorgen för sitt lifsuppehälle hölls i verksamhet. Men när eskimåen i sin kajak plöjde de isuppfylda böljorna för att jaga sälar, var det annat lif i honom. I denna båt, som består af en lätt traställning, öfverdragen med sälskinn, sätter han sig och åtdrager den båten omgifvande läderskoningen så stadigt omkring kroppen, att den fullständigt omsluter honom. Den lätta farkosten låter så snabbt framdrifva sig, att eskimåen med den kan tillryggalägga 10 till 12 geografiska mil på en dag. Qvinnornas farkoster, umiakerna, äro af samma material som männens båtar, men hafva plats för tio till tolf personer. De enda, som hos eskimåerne intaga en framstående ställning, äro deras trollkarlar eller angekoks, som tillika äro deras läkare. Ideen om en gud är dem främmande,

och till och med på Grönland, der de dock redan länge varit bekanta med europeisk odling och kristendomen, hafva de i allmänhet förblifvit sig lika, utom att trollkarlarne icke längre ha något anseende bland de omvände. De grönländska eskimåernes kristnande är ett verk af den norske presten Hans Egede, som lefde i förra århundradet.

Vintern 1830—1831 var utomordentligt sträng, kölden nådde en höjd af nära 40° R. Den 27 maj anträdde den yngre Ross, James Ross, en färd till landets inre och blef dervid upptäckare af den magnetiska nordpolen. Hans farbror, kapten John Ross, följde honom ett stycke, men återvände sedan till fartyget. Iakttagelserna på magnetnålen visade James Ross tydligt den väg, han hade att taga; den 31 maj rastade han och kunde enligt gjorda beräkningar numera vara på blott få mils afstånd från den sökta magnetiska polen. Landet var mycket lågt, med blott en och annan liten kulle. Den 1 juni kom Ross polen så nära, som det någonsin var möjligt; magnetnålen visade en lodrät riktning (deri fattades på sin höjd blott en minut); den var alldeles overksam, fastän den var gjord så känslig som möjligt. Högligen glad öfver denna upptäckt, planterade han på detta ställe, som befinner sig på 70° 5' n. br. och 79° 7½' v. l. från Ferro, den britiska flaggan och tog den magnetiska nordpolen i

besittning i Storbritanniens och konung William IV:s namn. Af de kringliggande kalkstensstyckena uppförde de lyckliga upptäckarne en stenpyramid och nedlade under den en bleckdosa, hvari underrättelsen om denna märkvärdiga händelse inlades. »Om vi, berättar James Ross, haft tid och medel, skulle vi i vårt hjertas glädje uppbygt en pyramid, varaktigare än Keops'. Eskimåerne hade intet begrepp om vår glädje, ty under det jag beräknade polens läge efter väderstrecken, hade de i ett hål i isen uppspårat en stackars säl, som de stucko ihjäl för att äta upp honom.»

Den tredje sommarn (1831) tänkte sjöfararne allvarsamt på återfärden, enär inga vidare upptäckter voro möjliga för dem. Det lyckades dem att föra fartyget ur hamnen, men redan följande dagen, den 29 augusti, låg det åter fast i isen. Det fans ingen utsigt att kunna rädda det, man framlefde ännu en bedröflig vinter derpå och beslöt, då äfven lifsmedel började tryta, att den 1 juni 1832 lemna fartyget och längs östra kusten af landet Boothia felix vandra till det ställe på kusten, der spillrorna af det strandade Fury lågo. Lyckligt uppnådde man äfven Furys strand, bygde sig der en hydda och begagnade de ännu befintliga förråden. Af fartygets spillror timrades två båtar, och i dessa försöktes färdens fortsättning; men då detta visade sig fåfängt, återvände man tillFurys strand för att framlefva ännu en sorglig vinter i dessa trakter. Lyckligtvis erbjödo de funna förråden tillräckligt med lifsmedel. Vid den milda årstidens inträde började man åter rusta sig till uppbrott och försåg båtarna med lifsmedel för tre månader. Den 8 juni sade man farväl till den bedröfliga vistelseorten vid Furys strand, sedan John Ross förut hållit gudstjenst. Misslyckades räddningen denna gång, vore alla hemfallna åt döden. Först den 14 augusti visade sig en för båtarna farbar vattenväg, förråden inskeppades och nu gick det norr ut.

Prince-Regents sund lemnades, och man rodde mot isgången i Lancastersundet; här drog man båtarna i land för att reparera dem. Det var den 28 augusti klockan 4 på morgonen — alla sofvo ännu — som den vakthafvande, David Wood, trodde sig se ett segel på hafvet. Han väckte genast kapten Ross, och denne såg med tillhjelp af kikaren, att det verkligen var ett fartyg. Alla ilade nu ur tältet, båtarna sattes med största skyndsamhet i vattnet och signaler gåfvos medelst afbrännande af fuktigt krut. Redan klockan 6 lemnade man landningsplatsen, kom väl blott långsamt framåt, men närmade sig dock fartyget. Då blåste det upp, fartyget tillsatte alla segel och for åt sydost. Klockan 10 fick man se ett annat fartyg, men detta aflägsnade sig hastigt. Det var det förfärligaste ögonblick, som de öfvergifne upplefvat. Att veta två fartyg vara i närheten och dock se dem ila derifrån! Men himmeln hjelpte, det blef åter lugnt, man kunde ro raskt framåt, och omkring klockan 11 såg man tydligt, huru det ena fartyget lade bi och satte i vattnet en båt, som rodde båtarna till möte. Den var snart i närheten, och den befälhafvande styrmannen frågade, om man förlorat sitt fartyg. Ross tog till ordet, frågade efter fartygets namn och bad att blifva tagen om bord. Man svarade, att det var Isabella från Hull, en gång fördt af kapten Ross. Ross svarade: »Jag sjelf är kapten Ross, och detta folk är besättningen på Victory.» Först ville icke den förvånade styrmannen sätta tro till denna uppgift och anmärkte, att kapten Ross vore död redan för två år sedan, men snart öfvertygade han sig af den björnlika drägten, de långa skäggen, det afmagrade utseendet, att det ändock kunde förhålla sig så. Man for nu till fartyget, och knapt hade den förutilande styrmannen sprungit om bord, förrän fartygets hela besättning visade sig på däck och helsade de ankommande med jubelrop. Hastigt ilade de om bord, hvar och en var hungrig och måste bespisas, hvar och en var i trasor och måste ha kläder, det fans ingen, för hvilken tvättning icke var ett oeftergifligt behof. Allt skedde på samma gång: tvättning, omklädning, ätning, rakning! En mängd frågor måste besvaras i ett brokigt huller om buller. Huru stort behof manän hade af sömn, hade man dock för länge varit van vid ett kallt läger på hårda snön eller nakna klippan för att kunna sofva på en god bädd, och till och med Ross måste lemna sängen och tillbringa natten på en stol. Isabellas kapten, Humphrey, hade gjort det djerfva försöket att genom Prince-Regents sund komma till Leopoldsöarna, der han hoppades att finna spår af Ross och Victory, ty besättning och fartyg ansåg man för länge sedan förlorade. Ett isfält hade för honom omöjliggjort att framtränga längre.

139. Erebus och Terror i Melvillebay.

Den 19 oktober anlände Ross till London efter mer än fyra års bortovaro. Genom honom känner man den magnetiska nordpolens läge, landet Boothia felix och tillvaron af ett inhaf, om hvilket redan Franklin erhållit underrättelse af eskimåerne.

Under tiden hade engelsmännen ännu en gång försökt att landvägen lösa den nordvestra genomfartens problem. Om den första resan till lands, som John Franklin företagit från 1819 till 1821,

och om dess ringa resultat är redan berättadt, men han lät icke afhålla sig från ett förnyande af den samma. I februari 1825 inskeppade han sig med sina följeslagare dr Richardson och Back, begaf sig åter ned efter Mackenziefloden och kom till Ishafvet för att styra kosan till Iscap, der man trodde sig skola träffa kapten Beechey, som ämnade gå dem till möte från Beringssundet. Fastän föreningen icke lyckades, blef dock derigenom en stor del af Amerikas polara kuster närmare undersökt.

Ehuru man genom resultaten af alla dessa upptäcktsfärder kommit till den slutsatsen, att en nordvestlig genomfart funnes, fattades dock ännu allt jemt säker visshet om, hvar den vore att finna. För att hafva de sista tviflen och uppsöka några ännu outforskade punkter utrustades 1845 åter en expedition, af hvilken man väntade den ännu felande upplysningen. De begge redan bepröfvade fartygen Erebus och Terror blefvo på bästa sätt utrustade och rikligen provianterade för tre år. Franklin förde högsta befälet öfver eskadern, Crozier kommenderade på Terror. Då sjöfararne, 139 man, fulla af det gladaste mod den 19 maj 1845 afseglade från England, tänkte väl ingen, att denna färd skulle blifva den olycksdigraste, som någonsin afgått till de nordiska trakterna, ty ingen af dessa 139 man har åter lemnat underrättelse om hvad han upplefvat, om sina öden och lidanden: alla ligga de begrafna i isen. Då 1847 ännu ingen underrättelse om de resande anländt, började man i England blifva bekymrad för deras öde, och den engelska regeringen och det engelska folket begynte utrusta en mängd expeditioner, hvilkas syfte var dels att uppsöka de saknade, dels att rädda dem och förse dem med lifsmedel. De dugligaste och mest bepröfvade sjöhjeltar deltogo i räddningsverket, hvilket till sin storartade beskaffenhet väl står ensamt i historien. Genast utsändes tre expeditioner att uppsöka de saknade: den ena under James Ross framträngde till Lancastersundet, den andra under Richardson och dr Rae från nybyggena vid Hudsonsbay till de nordliga kusttrakterna den tredje under Moore, och Pullen från Beringssundet åt öster. År 1850 voro väl femton fartyg i verksamhet för att uppsöka de saknade. Om man ock upptäckte ett stort antal vikar och sund, öar och halföar, blef dock det egentliga målet, att utforska Franklins och hans följeslagares öde, icke eller först mycket sent till en del uppnådt.

Så mycket insåg man af spår efter ett läger äfvensom af tre grafvar efter medlemmar af den franklinska expeditionen, hvilka den till dess uppsökande utsände kapten Ommaney anträffade, att den tillbragt vintern 1845—1846 i en liten vik vid Cap Riley på ön Beechey vid ingången till Wellingtonkanalen. Först 1854 hörde dr Rae, som ämnade företaga sig att kartlägga landet Boothia, afeskimåer vid Pellybay, att omkring 40 hvita män på våren 1850 färdats öfver King Williams ö söder ut till Stora fiskfloden. »Genom tecken, tillade de, gåfvo de oss att förstå, att deras fartyg sönderslagits i isen; alla, med undantag af anföraren, voro i ett eländigt tillstånd och ledo brist på lifsmedel. Några veckor derefter funno vi tretio lik af hvita män vid det amerikanska fastlandets kust, en styf dagsresa nordvest om en stor flod, och fem andra på en närbelägen ö.» Dessa underrättelser, huru sannolika de än läto, mottog likväl dr Rae med misstroende, enär man blott allt för ofta erfarit eskimåernes egenhet att tala så, som man önskade. Det oaktadt begaf han sig till den uppgifna skådeplatsen för olyckan, och dervid blef han, ju längre han kom, desto säkrare på, att uppgifterna voro grundade. Hos dessa infödingar fann han en mängd föremål, som otvifvelaktigt tillhört Erebus och Terror samt deras besättning: delar af ur, kompasser, kikare, bössor, skedar och gafflar af silfver, desslikes små silfverplåtar, som ännu buro Franklins och hans följeslagares namn och vapen. Med dessa af eskimåerne inköpta saker infann sig dr Rae den 22 oktober 1854 i britiska amiralitetets embetsboning och väckte genom sitt oväntade budskap det största uppseende, enär man förmodade, att Franklin omkommit under de högsta breddgraderna. Nya expeditioner utrustades, men först kapten M'Clintock var det förbehållet att lösa den invecklade knuten af detta sorgliga olycksöde.

Franklins enka och hans vänner förenade sig, köpte ett fartyg och utrustade det med bidrag af den britiska regeringen för att erhålla den sista säkra underrättelsen om besättningen på Erebus och Terror. De skickligaste officerare anmälde sig till att föra det, och dertill valde man den med polartrakternas natur förtrogne kapten M'Clintock. Den 1 juli 1857 lemnade han England, rikligt provianterad för flere år, for till Baffinsbay och blef här redan den 18 augusti instängd af isen och qvarhållen till den 25 april 1858. Fartyget, som åter blifvit flott,

kom ända till Lancastersundets inlopp, men der hindrade väldiga ismassor färdens fortsättning, tills det i augusti lyckades att framtränga vester ut och genom Prince-Regents sund komma till Bellotsundet. Här måste fartyget vända om och taga vinterqvarter norr om Boothialandet. På våren 1859 uppbröt man i tre slädexpeditioner, af hvilka den ena under M'Clintock, den andra under löjtnant Hobson undersökte allt land längs Boothias vestra kust ända ned till King Williams ö, medan den tredje expeditionen under kapten Young genomforskade Prinsens af Wales land. Hos eskimåerne fann man mångahanda saker, som tillhört de förlorade fartygen, och fick veta, att det ena fartyget sjunkit, hvaremot detandra af isen sönderkrossats vid kusten, der det måhända ännu låge i spillror. Alla hvita män hade gått till den stora floden och medtagit en båt; följande året hade man der funnit deras ben. Några dagar derefter träffade man andra eskimåer, af hvilka man hörde, att fartyget under vintern 1857—1858 besökts af en qvinna och en gosse. Det vore fem dagars färd dit, men blott föga af fartyget funnes ännu qvar. Den 25 maj 1859 anträffade man äfven ett menniskoskelett, som sannolikt ännu låg så, som den arme mannen dignat ned. Löjtnant Hobson fann efter långt fåfängt sökande vid Cap Victoria ett från de förolyckade sjelfva härrörande skriftligt dokument, som i få rader innehöll Franklins olyckskamraters hela pinohistoria och lydde sålunda:

»28 maj 1847. H. m:ts fartyg Erebus och Terror öfvervintrade på isen på 70c 65' n. br. och 98' 23' v. l.

Vi öfvervintrade 1846 till 1847 på Beecheyön, sedan vi farit uppför Wellingtonkanalen ända till 77:e breddgraden och återvändt på vestra sidan af Cornwallisön. Sir John Franklin kommenderade expeditionen. Allt väl. Ett parti af 2 officerare och 6 man lemnade fartyget måndagen den 24 maj 1847.

Gm. Gore, löjtnant. C. F. des Voeux, styrman.»

Oafsedt det märkvärdiga skriffelet beträffande vinterqvarteret på Beecheyön 1846—1847, som dock ett år förut egde rum der, innehåller berättelsen ingenting annat än glädjande. Ty värr innehöll samma lapp af annan hand ännu flere underrättelser, och det af alldeles motsatt innehåll:

»25 april 1848. H. m:ts fartyg Erebus och Terror hafva den 22 april lemnats 5 timmars väg NNV. härifrån, sedan de från den 12 september 1846 legat fast i isen. Officerare och manskap, 105 själar under befäl af kapten Crozier, landade här på 69° 37' 42" n. br. och 98° 41' v. l. Sir John Franklin dog den 11 juni 1847, expeditionens hela förlust i döde är intill denna dag 9 officerare och 15 man, och uppbryta vi i morgon, den 26, till Backs-(Fisk-) floden.

F. R. M. Crozier, kapten och äldste officer. J. Fitzjames, kapten på Erebus.»

M'Clintocks sällskap undersökte olycksstället på det noggrannaste, och redan den 30 maj stötte man här på föremål, som, af intet menskligt öga dittills sedda, såsom stumma och dock vältaliga vitnen hållit ut här i elfva år. Det var en 9 meter lång, stor båt, med mycken omsorg utrustad för båtfärden på Stora fiskfloden och satt på en släde, af hvilken draglinorna ännu voro qvar. I båten, som haft ett tälttak, lågo bredvid många umbärliga och oumbärliga saker två menskliga benrangel, det ena höljdt i kläder och pelsverk. Starka djur, sannolikt vargar, hade140. Anträffandet af den franklinska båten på King Williams land.

anstalt så svår förstörelse på benranglen, att det var omöjligt att bestämma, hvilka de olycklige hade varit. Två dubbelbössor voro stödda mot båten, med en pipa i hvardera laddad och hanen spänd. Dessutom fann man ett antal ur, silfversaker, klädespersedlar, verktyg, ammunition, andaktsböcker med mera. Den omständigheten, att båtsläden fans riktad åt det ställe, der fartygen befunnit sig, häntydde derpå, att man sannolikt varit på återfärd till dem och dervid omkommit. Ingenstädes fans någon underrättelse om, något bevis för, att manskapet efter hand omkommit. — M'Clintock med sina reskamrater återvände efter mer än 70 dagars slädexpedition till sitt fartyg och var så lycklig att den 20 september 1859 åter uppnå hemlandets kust. Slöjan öfver Franklins öde hade genom denne karaktersfaste mans bemödande blifvit lyft, om än icke fullständigt frångragen.

Men äfven öfver den nordvestra genomfarten hade genom dessa färder klarhet vunnits, och expeditionerna till Franklins uppsökande ha icke blott skaffat en noggrann kännedom om Amerikas norra kust och dess överld, utan derjemte äfven löst den fråga, som sedan århundraden tillbaka syselsatt sjömännen.

Genom expeditionerna till lands hade Amerikas norra kust blifvit bestämd och derigenom bevisats, att den icke, såsom man fordom trodde, sträcker sig ända till nordpolen och att icke heller Amerika sammanhänger med Grönland. På de resor, som af Belcher, Kellet och Pullen företogos från Baffinsbay åt vester och sedan af Collinson och M'Clure 1850 från Beringssundet åt öster, måste slutligen vissheten om en genomfart framgå. Sedan fartygen Entreprise under Collinson och Investigator under M'Clure gått under segel, blefvo de kort derefter skilda från hvarandra. Collinson blef af is hindrad från vidare framträngande och måste vända om. M'Clure deremot, som dittills mestadels hållit sig vid det amerikanska fastlandets norra kust, kom ända till Cap Parry, vände sig sedan norr ut ända till södra udden af Banks ö, Cap Nelson, och försökte att i nordöstlig riktning genom det dittills obekanta Prinsens af Wales sund (mellan Banks ö och Prins Alberts land) intränga i Melvillesundet. Mer än två tredjedelar af sundet voro lyckligt tillryggalagda, då ogenomträngliga ismassor hindrade färdens fortsättning och tvungo honom att här taga sitt vinterqvarter 1850—1851. Så snart de nödvändigaste inrättningarna och anstalterna för fartygets största möjliga skyddande för vintern blifvit vidtagna, begaf sig befälhafvaren med några af sina följeslagare på väg för att förvissa sig om sin redan till säkerhet vordna förmodan. Han fortsatte ytterligare sina forskningar efter en nordvestlig genomfart och kom ända till Cap Weel, hvarvid han öfvertygade sig, att Prinsens af Wales sundmynnar ut i Melvillesundet och genom Barrows sund leder till Lancastersundet, följaktligen vore den nordvestra genomfarten. Det var den 26 oktober 1850, som kapten M'Clure efter flere dagars fotvandring från toppen af ett berg i morgonsolens skimmer med sina egna ögon såg Prinsens af Wales sunds mynning i det stora Melvillesundet och fann sin förmodan bekräftad. Då det icke lyckades att under sommarn 1851 genombryta de isskrankor, som spärrade norra delen af Prinsens af

141. Cap York i Melvillebay.

Wales sund, vände M'Clure med Investigators besättning samma väg tillbaka, kringseglade Cap Nelson och vestra delen af Banks ö och inträngde i Bankssundet, men måste, innan han nådde Melvillesundet, till följd af de ofantliga ismassorna inlöpa i Mercybay, der han, innesluten af isen, qvarhölls under åren 1851—1853, sedan han i Bankssundet upptäckt en andra nordvestlig genomfart. Från september 1851 var Investigator infrusen i Mercybay, och under den korta sommarn 1852, på hvilken en mycket sträng vinter följde, lyckades det icke att åter få det loss. M'Clure

ämnade just öfvergifva det, då löjtnant Pim från Resolute kom till undsättning och förde besättningen till ön Melville. Den förre hade varit så försigtig att i vinterhamnen nedlägga underrättelser om sin vistelseort och sin belägenhet. Här hade kapten Kellet funnit dem och skickade nu Pim till undsättning. Fartyget fasthölls ännu allt jemt af isen, och intet hopp förefans att kunna lösgöra det derur, enär det väldiga trycket af de isberg, mellan hvilka det var fånget, lyft det i höjden, så att det liksom i ett skrufstäd sväfvade 10 meter högt öfver vattnets isyta. Den 26 oktober firades högtidligt som den nordvestra genomfartens upptäcktsdag af den flere år af isen inneslutna och från all beröring med andra afskurna skaran; ty värr hade man dittills icke funnit någon, som kunde meddela verlden den så högt skattade underrättelsen. Men äfven här kom hjelp. Genom Pims bemedling kunde löjtnant Creswell, en följeslagare till M'Clure, hvilken sjelf vägrade att med sin besättning öfvergifva det af isen inneslutna fartyget, afsändas till England, der han den 7 oktober 1853 infann sig i britiska amiralitetets embetsboning i London för att såsom ett lefvande vitne meddela den öfverraskande underrättelsen om de bragder och upptäckter, som befäl och besättning på Investigator, hvilket man redan gifvit förloradt, verkstält.

Först ett år derefter återvände M'Clure och Investigators besättning jemte besättningarna på fyra andra öfvergifna fartyg hem med Northstar. Sedan han och de öfriga kaptenerne, som förlorat sina fartyg i isen, enligt bruket stälts för en krigsrätt, blef han icke blott frikänd af den samma, utan egnades äfven det ärofullaste erkännande åt hans handlingskraft och beslutsamhet. Redan före hans återkomst, då han ännu hölls fast i packisen, hade det kungliga geografiska sällskapet tilldelat honom sin stora guldmedalj för 1854; nu befordrade honom regeringen till kapten i kungliga marinen och daterade fullmakten den 18 december 1850. Följande året tilldelades honom af drottning Victoria värdigheten af baronet och af parlamentet ett pris af 10 000 pund sterling med det vilkoret, att hälften af denna summa skulle utdelas bland officerarne och besättningen.

Efter M'Clure fann äfven den redan nämde M'Clintock på sin resa, som han 1851 företog för att uppsöka lemningarna af Franklins expedition, att den sedermera efter honom benämda kanalen är en af förbindelselederna mellan de stora nordiska hafven. Sålunda är den stora uppgift, för hvars lösning sedan mer än två århundraden tillbaka de skickligaste sjöfarare vågat sitt lif, fullständigt löst; men om än dess lösning hvarken hittills bragt eller möjligen i framtiden kommer att bringa det menskliga samhället någon påtaglig nytta, så ha vi dock dessa färder att tacka för deni hög grad vigtiga upptäckten, att båda jordhalfvorna äro stora öar i ett allmänt haf.

Ännu en polarfärd, likaledes företagen för Franklins uppsökande, måste här omnämnas, enär den djerfve anföraren för den samma icke blott framträngde till de högsta nordliga regionerna, utan äfven för vetenskapen öppnade trakter, som dittills voro fullkomligt obekanta. Det är den expedition, som 1853 företogs af dr Elisha Kent Kane på den åt honom af den rike nordamerikanen Grinnell upplåtna briggen Advance. Ledd af den åsigten, att Franklin genom Wellingtonsundet framträngt till den högsta norden och der inneslutits af isen, utrustade man i New-York denna expedition och föresatte henne den uppgiften att genom Baffinsbay framtränga så långt som möjligt i Smiths sund. Kane, en vetenskapligt bildad, erfaren sjöman, lemnade för detta ändamål den 30 maj 1853 New-York och hann i september ända till 78° 37' 4" n. b., der ett fast slutet istäcke omöjliggjorde allt vidare framträngande. I Rensellaerbay fann han en säker tillflykt, och derifrån företogos de djerfvaste och äfventyrligaste utflygter med hundslädar. Den berömda, väldiga Humboldtglacieren upptäcktes och lika så den stora nordliga utvidgningen af Smiths sund, Peabodybay, som genom Kennedykanalen i norr sammanhänger med polarhafvet. Man såg längre norr ut ett ställe med öppet vatten och fann kusterna lifvade af djur och beklädda med växter. Under stora försakelser tillbragte man i dessa trakter ännu en vinter, den från 1854—1855. Men då fartyget icke kunde befrias ur isen, uppbröt Kane med sin besättning för att landvägen uppnå Grönland, hvilket också, fastän under de förskräckligaste mödor, lyckades honom, i det han på 84:e dagen efter sitt uppbrott anlände till Upernivik. Kane hade enligt sin beräkning framträngt ända till 81½ ° n. br. och uppnått det nordligaste land på jorden samt der öfvervintrat. Ty värr hade han genom denna resa fullständigt förstört sin helsa; han begaf sig till Havanna för att stärka den, men lemnade det blott som lik. Dr Hayes, hvilken som skeppsläkare följt honom på denna polarfärd, vidhöll den åsigten, att det ofvan nämda stället med öppet vatten vore polarhafvets nordligaste del, hvilken enligt fleres åsigt fortfarande förblefve isfri och derför erbjöde den bästa vägen för att komma till den hittills af ingen dödlig nådda nordpolen. Han kom (1860—1861) något nordligare än sin föregångare, men kunde dock icke heller framtränga till det så kallade öppna polarhafvet. Vid samma tid försökte äfven svenskarne att öfver Spetsbergen komma längre norr ut. De ha bidragit synnerligt mycket till utforskande af denna redan 1596 af holländaren Barent upptäckta ö. Professor Nordenskiöld kom 1868 på skrufångaren Sofia ändatill 81° 42' n. br. och uppnådde således den nordligaste punkt, till hvilken man framträngt i dessa trakter, Redan sedan många år tillbaka hade norska skeppare idkat en gifvande hvalfångst i dessa nejder och af detta skäl ofta besökt i synnerhet öns nordvestra udde, Hakleyt-head. Der fann man hafvet isfriare än annanstädes på samma bredd, hvilket har sin grund deri, att vestkusten ännu nås af utgivningarna från den varma golfströmmen. Redan ha talrika öfvervintringar egt rum derstädes, på flere ställen har man uppfört vinterhyddor eller stenpyramider, i eller under hvilka man nedlagt elddon, yxor, små mjöl- och ammunitionsförråd, kokkärl, salt, ja, till och med båtar. Alla besättningar hålla strängt på, att dessa saker icke borttagas, utan blott i yttersta nödfall anlitas och förbrukas. Genom de svenska forskningsresorna

142. Ångfartyget Sofia vid polcirkeln.

till Spetsbergen har äfven visat sig, att ön är särdeles rik på stenkol, hvilken upptäckt synes blifva af synnerligt stor vigt för framtida polarresor medelst ångfartyg. I nyare tid (1870—1871) hafva utom svenskarne äfven två tyskar, den berömde afrikaresanden Heuglin och grefve von Waldburg-Zeil, företagit en af betydande resultat åtföljd upptäcktsresa till östra Spetsbergen. Sällan uppträder den arktiska naturen så storartad och praktfull som i öns talrika vikar, i synnerhet i Engelsmännens vik, och trots de höga breddgraderna finnes här ännu en djur- och växtrikedom, som man eljest förgäfves söker under samma bredd.

Om det också var ganska naturligt, att hos engelsmännen, sedan ända till 1858 så mycket blifvit uträttadt, efter denna tid någon hvila inträdde, blef dock färden till nordpolen mycket snart åter

bragt på tal. År 1865 framlade kapten Sherard Osborne för amiralitetet en plan att genom Kennedykanalen, den norra förträngningen af Smiths sund, närma sig polen och att, allt efter sig företeende omständigheter, antingen medelst fartyg eller slädar genomforska den återstående sträckan. Men under det man på länge icke kunde enas om utförandet, så att företaget slutligen icke blef af, hade den amerikanske hvalfångaren Long den 14 augusti 1867, kommande från Berings sund, under 70¾ ° n. br. upptäckt en kust, som han till den ryske amiralen Vrangels ära kallade Vrangels land. Dock hade landet eller ön redan 1849 setts och bestämts af Kellet. På Grönland försökte den alpkunnige engelsmannen Whymper att genomforska de vidsträckta glaciererna, och den redan bekante dr Hayes arbetade allt jemt på att i dessa trakter närma sig nordpolen.

Med outtröttlig ifver har äfven amerikanen Hall följt den franklinska expeditionens spår och under fleråriga resor genomforskat så väl Frobisher- som Repulsebay samt dervid fått kännedom om, att de sista medlemmarne af Franklins expedition, kapten Crozier och en annan man, först 1864 skola ha dött på ön Southampton i Hudsonsbay.

Först i nyare tid ha äfven tyskarne tagit del i lösningen af uppgiften att upptäcka nordpolen. Då från England genom Osborne en ny väckelse till verkliga upptäckter utgick, beslöt äfven den utmärkte geografen, professorn dr A. Petermann att i samma anda lifva det tyska folket för denna angelägenhet. Efter många ansträngningar hade det slutligen lyckats honom att anskaffa de nödiga penningmedlen och utsända ett fartyg. En befälhafvare för denna expedition fann man i Karl Koldewey, en, ehuru ännu ung, dock mycket erfaren och så väl praktiskt som teoretiskt bildad sjöman, vid hvars sida stodo som öfverstyrman Richard Hildebrandt från Magdeburg och som understyrman holsteinaren Sengstake; inalles bestod bemanningen af 13 personer. Jakten, af omkring 80 tons drägtighet, var rikligt försedd med proviant för tolf månader och väl utrustad med allt erforderligt för att så väl kunna genomtränga isen som ock anställa vetenskapliga iakttagelser. Den 24 maj 1868 på eftermiddagen anträdde fartyget Germania, deklareradt som Grönland, sin färd från Bergen. Besättningen var lifvad af det bästa mod, och fartyget flög som en fiskmås öfver hafvet. Den 4 juni träffade man under 74 ° 32 ' n. br. och 6 ° 7 ' v. l. från Ferro de första isskollorna, som höllo ända till 4 meter i genomskärning. Då en öppen vattenväg visade sig, inträngde man i isen, och den 16 juni kom Grönlands kust tydligt i sigte. Försöket att uppnå land misslyckades, emedan isen packat sig så nära intill kusten och i sådana massor, att det ickevar någon möjlighet att komma igenom. Efter många fåfänga försök dermed styrde nordhafsfararne till Spetsbergen, sökte ännu en gång framtränga till Grönlands östra kust och återvände till Spetsbergen, som de kringseglade på norra sidan för att uppnå Grönland. Sedan detta visat sig ogörligt, sattes kursen norr ut, och på 16° 39' ö. l. uppnådde man 81° 5' n. bredd, den högsta, som dittills nåtts af något segelfartyg. Då isblinken i norr icke lofvade framgång åt ett vidare framträngande, vände fartyget om och återkom den 10 oktober till Bremerhafen. Denna första tyska nordhafsfärd efterföljdes snart af en annan. Den 15 juni 1869 gick denna af dr Petermann förberedda expedition till sjös från Bremerhafen. Den bestod af det nybygda ångfartyget Germania under Koldeweys befäl och skonertbriggen Hansa, förd af den bepröfvade oldenburgske kaptenen Hegemann. Planen för expeditionen, som åtföljdes af flere skickliga lärde, var att uppnå Grönlands östra kust, öfvervintra vid den samma och framtränga så långt som möjligt mot norr. Ända till ön Jan Mayen hade båda fartygen förblifvit tillsammans, men den 20 juli under en hård vestsydvestvind skildes de åt till följd af ett missförstånd. Hansa gick vidare, isen visade sig tätare, och ohejdligt drefs fartyget söder ut. Den 28 juli såg man den grönländska kusten. Ända till den 7 september gjordes oafbrutna försök att genombryta isen och uppnå högre bredd, ty man hade bestämt ön Sabine till gemensam öfvervintringsort. Den 27 augusti hade man äfven kommit till 74° 20' n. br. och närmat sig Germania på ett afstånd af högst 34 sjömil, men sedan hindrade is, mist och stiltje färdens fortsättning. Mellan två utsprång af ett stort isfält, som sedermera blef en räddningsflotte, låg fartyget fastbäddadt. Besättningen sökte inrätta sig så beqvämt som möjligt för vintern och bygde på isfältet ett hus af koltegel, som man ditförde från fartyget; takbeklädnaden bestod af segelduk och säfmattor. Under natten mellan den 21 och 22 oktober sjönk till följd af häftiga stormar det läck vordna fartyget, sedan man dock innan dess kunnat rädda förråden.

Ohejdligt dref isfältet åt söder, på icke långt afstånd från den grönländska kusten, men på att undkomma dit var icke att tänka. Ett fruktansvärdt oväder i början af 1870 klöf isfältet, så att dess vidd minskades till hälften.

Stormen upprepades under de följande dagarna och uppträdde den 11 januari med en sådan häftighet, att de vid så många faror vana sjömännen trodde sitt slut nära och redan räckte hvarandra händerna till afsked. På alla sidor lösrycktes bitar från isfältet, och mellan huset och vedförrådet uppstod en 25 steg bred remna i isen. Med stor ansträngning räddade man båtarna. Isflaken, hvarpå de modiga

143. Germania i isen.

männen befunno sig, höll ännu fast i hop, fastän den numera knapt höll 150 steg i tvärlinie; på aftonen slöto sig remnorna åter, och derigenom skänktes något större säkerhet. Den svåraste af alla nätterna var dock den mellan den 14 och 15 januari, då en häftig nordoststorm utbröt. I husets omedelbara närhet brast isflaken, och den lösbrutna isen upptornade sig. Folket hade räddat sig ut under bar himmel och afbidade under det gräsligaste oväder dagen, men det ville aldrig blifva dager. Somliga kröpo slutligen under snöseglet på den ena båten, andra genom de sönderslagna

144. Forslädar, dragna af menniskor och hundar.

rutorna tillbaka in i huset. En yrande, orolig halfslummer hade bemäktigat sig de dödströtte, och morgonen derpå kunde de blott med möda väckas derur. Fem dagar måste de alla tillbringa i båtarna, innan det nya huset blef färdigt; dock kunde blott sex man få rum deri, de öfrige voro skiftevis hänvisade till båtarna. Men det värsta var öfverståndet, oemotståndligt förde strömmen de skeppsbrutne söder ut mellan Island och Grönland. Det blef en vacker februari, som lemnade dem i ro på deras isflake; äfven mars förgick utan vidare farlighet, ehuru månget uppehåll intränade i drifvandet söder ut. Den 6 maj hade man kommit till

61° 4' n. br., ett starkt regn föll, snön smälte, och husets tak liknade ett såll. Följande morgon skänkte dem anblicken af öppet vatten inåt land; mot middagen förklarade kapten Hegemann, att ögonblicket vore inne att i båtarna rädda sig till kusten. Klockan 4 eftermiddagen gingo båtarna till segels under besättningens trefaldiga hurra och glada, tacksamma blickar på den skyddande isflaken. Efter mycken nöd och fara landade Hansas män först, den 4 juni, på den öde ön Illudleck och kommo derifrån den 13 juni till herrnhutarkolonien Friedrichsthal, der de hos missionärerne funno det vänligaste mottagande. En dansk brigg tog dem med sig till Kjöbenhavn, hvarifrån de den 3 september anlände

145. Båtdragning på isen.

till Slesvig. Grermania, det andra fartyget i expeditionen, hade haft mera lycka. Det hade framträngt till 75° 31' n. br., lagt sig för ankar i en vik på ön Sabine och öfvervintrat der. Då efter en lång polarnatt solen åter blef synlig i februari, företog besättningen på slädar vårexpeditioner, som förde ända till 77° n. br. Den 11 juli kom fartyget åter loss ur isen, så att Koldewey försökte att framtränga längre åt nordvest; han kom dock endast till 75° 29', der han hindrades af is. Vid inträngandet i en vidt utgrenad fjord i östra Grönland fann man ett vackert grönt land med rik växtlighet och lifvadt af talrika hjordar af de mest olika djur. En skada på ångpannan hindrade en ny öfvervintring i

polartrakterna, och man beslöt derför att anträda återresan. Den 11 september 1870 landade Germania i Bremerhafen.

Äfven åren 1871 och 1872 voro icke utan resultat för nordhafsfärderna; engelsmännen under Whymper och nordamerikanerne under Hall, som dock fann sin död dervid, sedan han framträngt öfver 82° n. br., besökte dessa nejder. Altmann och kort efter honom Johnsen funno Kung Karls land, en ögrupp, som ligger nordost om Spetsbergen och som redan 1617 blifvit upptäckt och kallad Wyches land. Svenskarne under Nordenskiöld och österrikarne under Payer och Weyprecht, hvilka senare, under sitt fruktlösa försök att finna den nordöstra genomfarten, af isen drefvos mot norr och dervid upptäckte Frans Josefs land, äfvensom grefve Wilczek, åtföljd af fregattkaptenen Spann, voro äfven stadda på upptäcktsresor i dessa trakter. År 1873 for skotten Leigh till polarhafvet och återförde med sig Halls fartyg. Engelsmannen Wiggans for den 4 juni 1874 till norden för att uppsöka österrikarne, fann Kariska hafvet, som sedan 1869 varit stängdt, åter isfritt och kom den 3 september, en timme före Payer, tillbaka till Hammerfest. Den engelska regeringen skickade 1875 en expedition under Nares

och Markham till isregionerna för att framtränga så långt som möjligt mot nordpolen, och Nordenskiöld företog samma år en resa till Kariska hafvet och Jenisejviken, hvarifrån han återvände till lands. För att söka underrättelser om den engelska expeditionen begaf sig Young 1876 till Smiths sund. Nämda expedition kom den 28 september efter 17 månaders frånvaro tillbaka till Irland; den hade med slädar från Smiths sund den 12 maj 1875 kommit till 83° 21' 27", den nordligaste punkt, som dittills uppnåtts af menniskor. Kringseglingen af Asiens norra kust har hittills icke verkstälts af någon, men den outtröttlige Nordenskiöld tänker att 1878 nå detta mål. Modet växer med svårigheterna: både denna färd och nordpolens uppnående synas icke som absoluta omöjligheter, utan blott som hittills olösta uppgifter.Den förra uppgiften är, sedan detta skrefs, lyckligt löst, och i ett tillägg skall meddelas en kort öfversigt af denna färd. Ö:s anm.

Långt mindre framgång än nordpolsfärderna hafva färderna till sydpolen hittills haft. Om ock redan mot slutet af sjuttonde århundradet enstaka ögrupper, som man trodde ligga framför det antarktiska eller sydpolara fastlandet, voro upptäckta, har dock först den berömde James Cook på sin andra resa omkring jorden brutit väg för senare upptäcktsresor till sydpolen. Det var han, som den 17 januari 1773 för första gången öfverskred södra polcirkeln under omkring 58° ö. 1. från Ferro. Alltid

på nytt tillbakaträngd af isen, försökte han från olika håll att gå framåt mot sydpolen, men kunde blott komma till 71° s. br. Han for rundt omkring polen, men fann ingenstädes det af geograferne förmodade fastlandet, utan blott ögrupper. Med gripande ord skildrar Cooks följeslagare Georg Forster dödsstelheten i denna trakt, som höljes af en evig snö och, liksom belastad med naturens förbannelse, dystert svepes i eviga dimmor. Men fyrtio år förflöto, innan någon upptäckare åter vågade sig till dessa nejder. Genom en händelse upptäckte 1819 den engelske kaptenen William Smith på sin färd omkring Cap Horn, hvilken han förlade till möjligast sydliga breddgrader för att bättre undgå stormarna, New-Southshetland, till hvars utforskande den engelska regeringen året derpå utsände kapten Barnfield. Denne fann ingenting annat än vilda, öde klippor, på hvilka millioner sjöfåglar och otympliga pingviner bygde sina bon. Men hafvet var uppfyldt af trandjur af alla slag, så att hval- och sälfångare derstädes gjorde rikt byte och flitigt uppsökte dessa trakter. Genom kapten Bellinghausen, som ryska regeringen 1819—1821 utsände för att utforska Söderhafvet och södra polarhafvet, erfor man, att New-Southshetland icke vore ett fastland, utan en ögrupp; han framträngde dock på intet ställe utöfver 70° s. br. Under de följande årens lopp upptäcktes ännu flere öar. Större resultat än alla andra sjöfärder hade de båda expeditioner, som engelsmännen och nordamerikanerne 1839 afsände. De senare skickade under löjtnant Wilke en eskader af tre fartyg till Söderhafvet; han återfann de redan förut varseblifha kusterna och trodde sig under sin åt sydvest styrda färd se framför sig ett sammanhängande, större landområde, som dock den framför lägrade isen nekade honom att närmare undersöka. Men ojemförligt vigtigare voro de upptäckter, som engelsmännen gjorde under James Ross, den erfarnaste och mest bepröfvade polarfarare på sin tid. Denne, hvilken vi redan förut lärt känna som upptäckare af den magnetiska nordpolen, framträngde med sin följeslagare, kapten Crozier på de sedermera i norra polarhafvet under Franklins expedition förolyckade fartygen Erebus och Terror längre söder ut än någon annan sjöfarare. Ändamålet med resan var att upptäcka det södra polarlandet och uppsöka den magnetiska sydpolen.

Ross hade utlupit den 19 september 1839, fortsatt sina magnetiska iakttagelser genom södra Atlantiska hafvet, öfverskred den 1 januari 1841 polcirkeln och fann den 11 i samma månad en med höga berg betäckt kust. Han kom till ett isfritt vatten, som tillät honom att följa den åt söder sig sträckande kusten, af honom kallad Victorialand, ända till 77:e breddgraden, der han varseblef två till 3 000—4 000 meters höjd uppstigande vulkaner,som han efter sina fartyg kallade Erebus och Terror. Tillträdet till kusten stängdes af en isvall, hvars rand sjöfararne följde flere grader långt utan att dock nå dess slut. Den 23 februari 1842 kom han under 78° 20' till större sydlig bredd, än någon hvarken före eller efter honom hittills uppnått. Följande året försökte han att framtränga ännu en gång, men blef nu redan förut af isen tvungen att vända om. Om det än var Ross omöjligt att nå sitt mål, uppsökandet af den magnetiska sydpolen, kunde han dock genom sina iakttagelser fastställa, att den måste finnas i det inre af det af honom upptäckta Victorialand, möjligen under 75° 6' s. br. och 172° v. 1. från Ferro.

Efter Ross' stora, fyra år räckande sydpolsfärd ha endast få upptäcktsresor till dessa trakter företagits, och några vidare resultat ha icke varit förknippade med dem.

Samtliga ögrupperna äfvensom de omkring sydpolen lägrade landmassorna benämner man vanligen Antarktiska kontinenten eller Sydpolarlandet. Den på det östra halfklotet belägna delen, hvilken med en kustutsträckning af mer än 300 mils längd på våra kartor återfinnes under olika benämningar, såsom Adelie-och Clarieland, 1840 upptäckta af den franske sjöfararen Dumont d'Urville, Sabrina- eller Ballenyland med en utomordentlig rikedom af isberg, Budd-, Knox- och Terminationsland med Repulsebay, Kemps- och Enderbyland, sammanfattas äfven under det gemensamma namnet Wilkes land efter den redan nämde Wilke.

Alla dessa trakter visa ett evigt enahanda af isberg och glacierer, nästan alltid höljda af ogenomträngliga dimmor. Hafvet är uppfyldt af ändlösa skaror af trandjur, som mestadels skilja sig från samma arter i norden. Den sydliga hvalen är större och starkare än den nordliga, i stället för den nordiska hvalrossen uppträder här sjöelefanten. Landets växtrike företrädes blott af några få arter mossor och lafvar, djurverlden af sjöfåglar, bland dem pingviner, som med flegmatiskt lugn i hela rader sitta på polarstränderna och genom sin ovighet blifva ett lätt byte för sjöfararne. Men ehuru Södra ishafvet i nyare tid blifvit en liflig skådeplats för hvalfångsten, skall dock ännu många år förgå, innan dessa isompansrade trakter, i hvilka man icke upptäckt ens det ringaste spår af menniskors tillvaro, blifvit öppnade för vår närmare kännedom.

*

Den nordöstra genomfartens upptäckt.

(Tillägg af öfversättaren.)

»Kringseglingen af Asiens norra kust, skref den tyske författaren af denna bok 1877, har hittills icke verkstälts af någon, men den som han efter sina fartyg kallade Erebus och Terror. Tillträdet till kusten stängdes af en isvall, hvars rand sjöfararne följde flere grader långt utan att dock nå dess slut. Den 23 februari 1842 kom han under 78° 20' till större sydlig bredd, än någon hvarken före eller efter honom hittills uppnått. Följande året försökte han att framtränga ännu en gång, men blef nu redan förut af isen tvungen att vända om. Om det än var Ross omöjligt att nå sitt mål, uppsökandet af den magnetiska sydpolen, kunde han dock genom sina iakttagelser fastställa, att den måste finnas i det inre af det af honom upptäckta Victorialand, möjligen under 75° 6' s. br. och 172° v. 1. från Ferro.

Efter Ross' stora, fyra år räckande sydpolsfärd ha endast få upptäcktsresor till dessa trakter företagits, och några vidare resultat ha icke varit förknippade med dem.

Samtliga ögrupperna äfvensom de omkring sydpolen lägrade landmassorna benämner man vanligen Antarktiska kontinenten eller Sydpolarlandet. Den på det östra halfklotet belägna delen, hvilken med en kustutsträckning af mer än 300 mils längd på våra kartor återfinnes under olika benämningar, såsom Adelie-och Clarieland, 1840 upptäckta af den franske sjöfararen Dumont d'Urville, Sabrina- eller Ballenyland med en utomordentlig rikedom af isberg, Budd-, Knox- och Terminationsland med Repulsebay, Kemps- och Enderbyland, sammanfattas äfven under det gemensamma namnet Wilkes land efter den redan nämde Wilke.

Alla dessa trakter visa ett evigt enahanda af isberg och glacierer, nästan alltid höljda af ogenomträngliga dimmor. Hafvet är uppfyldt af ändlösa skaror af trandjur, som mestadels skilja sig från samma arter i norden. Den sydliga hvalen är större och starkare än den nordliga, i stället för den nordiska hvalrossen uppträder här sjöelefanten. Landets växtrike företrädes blott af några få arter mossor och lafvar, djurverlden af sjöfåglar, bland dem pingviner, som med flegmatiskt lugn i hela rader sitta på polarstränderna och genom sin ovighet blifva ett lätt byte för sjöfararne. Men ehuru Södra ishafvet i nyare tid blifvit en liflig skådeplats för hvalfångsten, skall dock ännu många år förgå, innan dessa isompansrade trakter, i hvilka man icke upptäckt ens det ringaste spår af

menniskors tillvaro, blifvit öppnade för vår närmare kännedom.

*

Den nordöstra genomfartens upptäckt.

(Tillägg af öfversättaren.)

»Kringseglingen af Asiens norra kust, skref den tyske författaren af denna bok 1877, har hittills icke verkstälts af någon, men denouttröttlige Nordenskiöld tänker att 1878 nå detta mål.» Och den 20 juli 1879 klockan 11 förmiddagen dånade från ett fartyg utanför Ostcap, Gamla verldens östligaste udde, svensk lösen, förkunnande, att detta mål var uppnådt. Fartyget var Vega med Nordenskiöld och hans lycka om bord.

146. Vega.

Hela denna färd och allt, som eger gemenskap dermed, står så lefvande för hvarje läsares minne, att en redogörelse derför kan synas öfverflödig, men en sådan bör dock icke saknas i ett arbete som detta. Och det är också blott ur den synpunkten, som vi här gå att meddela en kortfattad öfversigt öfver den lyckligt fullbordade färd, som inskrifvit namnet Nordenskiöld bland upptäcktsfararnes stormän, en Colombo, en Vasco da Gama, en Magelhaens med flere, ja, i ett afseende stält det framför dem, ty medan vid deras händer lådde mer eller mindre blod, medan i deras spår följde ödeläggelse, död, slafveri och tårar, har Nordenskiöld, barn af en upplystare, ädlare och lyckligare tid, endast framlockat tårar — af oro för utgången, af glädje öfver framgången, medan ljuset skall följa i hans spår för att, på den väg han öppnat, från en ny, förut otillgänglig sida intränga i Asiens natthöljda inre.

Adolf Erik Nordenskiöld, född i Helsingfors i Finland den 18 november 1832 af svensk adlig ätt, lemnade detta land redan 1857 till följd af några frisinnade yttranden, som då varande ryska myndigheter funno vara af statsfarlig beskaffenhet. Den unge

finske akademikern ilade då till Sverige, der han redan i slutet af följande året, efter att under sommarn ha deltagit i Torells första spetsbergsfärd, blef professor vid svenska vetenskapsakademien och intendent för riksmuseets mineralogiska samlingar. Han var nu för alltid fäst vid Sverige. Finland, som äfven efter skilsmässan från moderlandet gifvit det så mången gärd — af utmärkta män, gaf nu i honom ännu en, som skulle lägga nya storverk till de många svensk-finska sådana, som utförts under den tid, då svenskar och finnar blandade blod samman. Sedan dess har han, oafsedt hvad han för öfrigt uträttat och som icke hör till upptäcktsfararens verksamhet, företagit en rad af forskningsfärder till de arktiska regionerna, derunder insamlande en rikare skatt af erfarenhet i hit hörande frågor än någon annan och således slutligen vorden vetenskapligt fullrustad till utförande af det stordåd, som i mer än 300 år försökts af så mången, men icke i aflägsnaste mån lyckats för någon. Åtskilligt om dessa färder är förut nämdt i detta arbete, men vi uppräkna dem här i ett sammanhang: deltagandet i Torells polarfärd 1861; expeditionen till Spetsbergen 1864, för hvilken, liksom för alla de följande, Nordenskiöld var chef; polarfärden 1868, då den högsta dittills hunna breddgrad, 81° 42', nåddes; resan till Grönland 1870; 1872—1873 ass expedition för att, efter öfvervintring på Spetsbergen, på våren med renar till dragare anträda färden mot polen, hvilken senare del af planen dock misslyckades till följd af åtskilliga missöden; första resan öfver Kariska hafvet till Jenisejs mynning 1875 och andra resan dit 1876. De båda sist nämda resorna ådagalade, att det var möjligt att under en del af hösten framtränga ända till Jenisej, och månget handelsfartyg har sedan följt den väg, som Nordenskiöld då först bröt. De blefvo äfven framför alla de öfriga grundläggande för den återstående stora uppgiften att från Jenisejs mynning bana sig väg till Berings sund och sålunda upptäcka den nordöstra genomfarten.

Det var denna uppgift, som skulle lösas 1878. Medel till det

147. Adolf Erik Nordenskiöld.

stora företaget tillskötos till en del af svenska staten, men framför allt af konung Oskar II, doktor Oskar Dickson i Göteborg, som båda bidragit äfven till föregående expeditioner, och den ryske köpmannen Alexander Sibiriakoff, hvilka, efter hvad man nu vet, tillskjutit 120 000 kronor hvardera. I sanning ett storartadt mecenatskap! Penningar, denna nervus rerum, funnos således fullt upp, och fullt upp fans äfven af vetenskaplig insigt och praktisk erfarenhet hos expeditionens chef, fullt upp af sjömannaduglighet och under föregående resor med honom vunnen kännedom om de arktiska hafven hos löjtnanten vid kungliga flottan Adolf Arnold Louis Palander (född den 2 oktober 1842), som öfvertog befälet på det för expeditionens räkning anskaffade och på det omsorgsfullaste utrustade samt med alla möjliga materiela och vetenskapliga förnödenheter försedda fartyget Vega.

148. Adolf Arnold Louis Palander.

Sekond derå var löjtnanten vid kungliga flottan E. C. Brusevitz. Men Nordenskiöld åtföljdes äfven af en stab af vetenskapsmän, som skulle taga vara på allt, som kunde ega värde för vetenskapen; de voro läkaren och botanisten E. B. Almqvist, zoologen A. J. Stuxberg och botanisten F. R. Kjellman, hvilka båda senare förut med Nordenskiöld deltagit i arktiska färder. Till denna stab hörde äfven finnen och ryske löjtnanten O. F. Nordqvist, premierlöjtnanten i danska flottan A. P. Hovgaard och löjtnanten i italienska flottan G. Bove; för öfrigt följde med fartyget 2 underofficerare vid kungliga flottan och en besättning af 19 man.

Den 22 juni 1878 anträdde Vega från Karlskrona sin äfventyrliga färd, anlöpte först Kjöbenhavn och Gröteborg och nådde den 17 juli, efter att ha kämpat mot stark motvind, Tromsö, der Nordenskiöld mötte och steg om bord samt ångfartyget Lena slöt sig till Vega. Den 21 fortsatte de båda fartygen färden, men måste för svår storm i tre dagar ligga stilla i en uthamn nära Nordcap. Den 25 juli gick man åter till sjös och nådde den 30 Jugoriska sundet, der man efter aftal sammanträffade med ångaren Fraser och barkskeppet Express. Den 1 augusti styrde den lilla

flottan ut på det till en början isfria Kariska hafvet, men den 3 möttes drifis, som dock lätt forcerades, och den 9 nåddes mynningen af Jenisej, der Fraser och Express skildes från de andra fartygen och gingo uppför floden. Morgonen derpå anträdde Vega och Lena åter färden, men nu ej längre på en från föregående resor känd väg, utan på en, som ännu aldrig plöjts af köl, der intet sjökort visade tryggad stråt, utan endast lodet och fartygsbefälhafvarens, Palanders, skarpa och säkra sjömannablick kunde lotsa fartyget fram på den bana, hvars hufvudlinie vetenskapsmannen, Nordenskiöld, med säker beräkning utstakat. Men framåt gick det i nordostlig riktning, och den 19 augusti kringseglades Cap Tsjeljuskin, Gamla verldens nordligaste udde, hvarefter

149. Vega i vinterqvarter.

kosan styrdes mot sydost efter kusten af Tajmurhalfön, hvars läge på kartorna befans vara skjutet allt för långt åt öster. Derefter gick färden i östlig riktning till Lenas nordligaste mynning, der fartygen den 27 augusti skildes åt, i det Lena ångade uppför floden till Jakutsk, medan Vega ensam fortsatte sin kosa nya okända farvatten och faror till möte. Efter att natten mellan den 30 och 31 augusti ha dublerat Sviatoi nos (Heliga udden) och förgäfves sökt framtränga till Vrangels land, kringseglade man den 7 september Cap Tsjelagskoi. Nu hade man tillryggalagt den äfventyrligaste delen af vägen, snart skulle man vara i kändt farvatten och färden försiggå med lätthet. Men annorlunda var ödets beslut. På andra sidan om Cap Tsjelagskoi mötte drif- och grundisar,

genom hvilka Vega måste boxa, spränga eller hugga sig fram, och det gick, men fort gick det icke. Slutligen fängslas hon dock vid Nordcaps berguddar af väldiga isberg, mot hvilka hon är vanmäktig. Den 18 september på middagen skingras likväl isen något och Vega går åter framåt, men stöter i aftonens mörker på grund, der hon får sitta till klockan 4 på morgonen. Loss derifrån, ilar hon den dagen 50 engelska mil framåt, men de följande dagarna går det mycket långsamt. Berings sund — dit var det blott 120 engelska mil qvar af den 4 000 mil långa vägen längs Gamla verldens nordkust — Berings sund hägrar dock allt lifligare för hoppet, sedan man i numera temligen rent vatten hunnit till Koljutsjinviken, der man förtöjde på aftonen den 27 september strax vester om vikens nordöstra udde. Bedrägliga hopp! Natten kom med bister köld, och när dagen inbröt, företedde hafvet en oöfverskådlig, en till två tum tjock isyta. Med sin skarpa bog bröt sig Vega ännu fyra engelska mil framåt,

omkring udden, men här blefvo naturens krafter menniskans öfvermäktiga. Ingen storm kom heller att spränga isen, som allt fastare bygde sina murar till Vegas vinterfängelse på 67° 4' 49" n. b., 173° 23' 2" v. l. från Greenwich och 1/8 mil från den af tsjuktsjer bebodda kusten.

Och fångenskapen der blef lång. Men väl blef den använd, och vetenskapen vann på de rika skördar, som derunder inhöstades af de fångna vetenskapsmännen. Under tiden blef i fosterlandet, ja, i hela den civiliserade verlden, oron öfver Vegas öde allt större och större, då vintern bröt in och ingen underrättelse ändock försspordes derom. Ändtligen anlände i medlet af maj 1879 från Jakutsk ett telegram, innehållande från Nordenskiöld med en tsjuktsjisk budbärare dit afsända lugnande uppgifter om expeditionens belägenhet. Oron steg dock åter, då sommarn förflöt, innan man fick underrättelse om Vegas befrielse ur isen. Ej underligt likväl, då detta ej inträffade förr än den 18 juli 1879 efter nio månaders och tjugu dagars inspärrning i det stundom ända till 47 grader kalla isfängelset. Men ej töfvade Vega att fly derur, då dess portar öppnades. Redan den 20 juli kom hon, flaggprydd från masttopparna till däcket och under kanonernas dunder samt, hvad mera var, med alla man vid lif och helsa, svängande omkring Ostcap in i Berings sund. Segern var vunnen. Triumfen började.

Och det blef ett triumftåg utan like. Från dess af Gamla och Nya verldens yttersta utsprång vid Berings sund bildade porta triumphalis gick det längs den återstående delen af Asiens och Europas kuster, helsadt med jubel och fester öfver allt, först i Jokohama, dit man anlände den 2 september och hvarifrån man nu omedelbart med telegrafen kunde sända sitt Victoria hem till fosterlandet. Men liksom på de gamla romerska triumfatorernes vagn stod

en slaf, som tillropade triumfatorn: »Kom i håg, att du är en menniska!» så ljöd äfven här en dylik maning, men uttalad af en mäktigare stämma, i det åskan två dagar före ankomsten till Jokohama slog ned i Vegas stormast och, utan att göra någon nämnvärd skada, mer eller mindre häftigt skakade alla om bord varande. Från Jokohama gick triumftåget, för att endast anteckna de märkligaste punkterna, till Nagasaki, Hongkong, Singapore, Point de Gallé på Ceylon, Aden, Suez, hvarifrån telegrafen kringförde ett nytt triumfbud: Asiens kringsegling fullbordad, och vidare, efter utflygter till Kairo och Pyramiderna, till Port Said, Napoli,

150. Karta öfver nordöstra genomfarten.

Roma, Lisboa, London, Paris, Kjöbenhavn och Stockholm för att der, den 24 april 1880 på aftonen, under illumination, fyrverkeri och folkets ändlösa jubel stiga upp till Capitolium, Sveriges konungaborg, der monarken välkomnade numera friherre Nordenskiöld och herr Palander af Vega, hvilken senare några dagar förut befordrats till kapten. Att för öfrigt stjernor och band regnade öfver dem allt ifrån Napoli till Stockholm, torde knapt behöfva nämnas. Riksdagen åter anslog 4 000 kronor i årlig pension åt dem hvardera och 50 000 kronor till fördelning bland de öfriga deltagarne i färden. Men ännu långt, långt efter triumftågets slut klingade jublet och firades fester till ära för den nordöstra genomfartens upptäckare.

*

Register.

Östersjön 241.

*